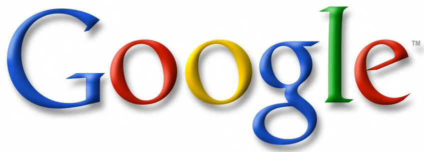
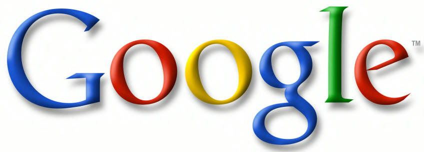
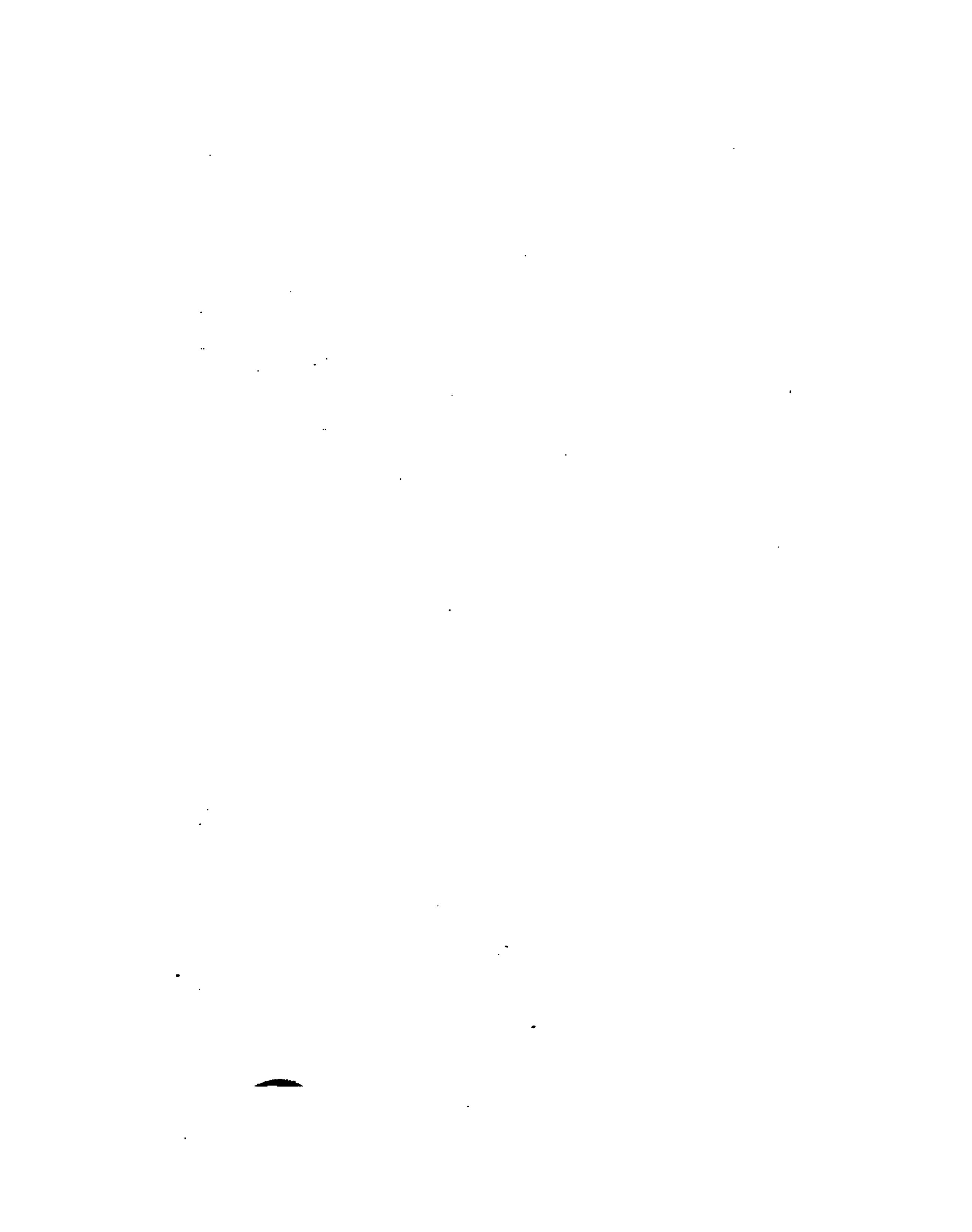

Google

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07023613 2

Grundideernes Logik.

I.

Af

R. Nielsen.

Kjøbenhavn.
Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).
Trykt hos J. H. Schultz.

1864.

Grundideernes Logik.

I.

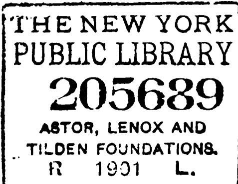
Af

R. Nielsen.

Kjøbenhavn.
Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).
Trykt hos J. H. Schultz.
1864.

Forord.

Endskjøndt dette Skrift kun er en lille Deel af et større Hele — neppe en Totrediedeel af den første Niendedeel af den hele Logik —, er det dog ikke et Brudstykke, men et Hele for sig. Har den heri angivne Plan og Methode nogen videnskabelig Betydning, da maa Principet for Arbeidet i det Hele tydelig kunne erkjendes af den foreliggende Deel. Men skulde det ved grundig Undersøgelse lade sig godtgjøre, at Plan og Fremgangsmaade i nærværende Skrift enten er uden al Betydning for en videre Udvikling af Philosophien i Nutiden eller dog lider af betydelige Grundmangler, da skal Forfatteren idetmindste ikke forsøge at undskylde sig med, at Kritiken har fældet Dom om den enkelte Deel uden at kjende det Hele.

Kjøbenhavn, den 18de August 1864.

R. Nielsen.

Grundideernes Logik.

I.

Af

R. Nielsen.

Kjøbenhavn.
Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).
Trykt hos J. H. Schultz.
1864.

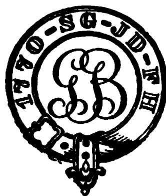

Grundideernes Logik.

I.

Af

R. Nielsen.

Kjøbenhavn.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. H. Schultz.

1864.

lagte. Dette sørgelige Resultat var allerede opnaaet inden den første franske Revolution, som kun bragte det nærmere til Bevidstheden, og bevirkede, at en stor Masse af de Udannede gik over i de Dannedes Classe, thi de Dannede ere i den nyere Tid de Politiserende, og ved Revolutionen bleve næsten alle til Politikere" ... „Hvad de" (Politiserende) „under alle Omstændigheder maae indsee, er, at Tidsalderens politiske Charakteer selv udgjør dens Krisis, og følgelig er en Modsigelse; thi efter at have bortkastet Religionen, altsaa Erkjendelsen af det Uendelige, har den kun endelige Bestemmelser tilbage, og med disse vil den ikke desmindre opbygge en evig Stat og en evig Forfatning. Det er derfor ogsaa i Følelsen af denne Modsigelse, at de Bedre have vendt tilbage til den forkastede Religion, men til ingen Nytte, thi de selv kunne umuligen faae de forbigangne Tiders Tro, men gjøre idethøieste som visse Kjøbmænd, der, uagtet de ere nær ved Falliten, dog ikke vove at tilstaae dem selv deres Fattigdom; og med deres Tilhængere seer det endnu tvivlsommere ud, thi for disse er Religionen nu bleven til en Modesag, men en Modesag er aldrig en alvorlig Sag, og den er desuden kun bleven det for de Fornemme, ikke for de Dannede" ... „Gaaer det saaledes med Religionen, da vil det ikke staae meget bedre til med Kunst og Poesie, disse Sphærer, i hvilke Mennesket ligesaavel som i Religionen skulde have den umiddelbare Vished om det Guddommelige og Evige, og nyde som nærværende hvad man ellers under Navnet af det andet Liv venter paa som et Tilkommende. Det er kun under Forudsætning af hiin Vished, at Kunst og Poesie have en sand Existens, og at deres Virkninger, selv i den profaneste Skjemt, kunne forklares. Men naar den dannede Verden har afskaffet Religionen, kan man ikke vente, at dennes Søstre skulle gjælde stort. Kunst og Poesie kunne idethøieste kun være en behagelig

Luxus; og selv om man, efter Romernes Exempel, i visse Lande sætter Skuespil i Klasse med Brød, saa har det kun den Betydning, at Luxus nuomstunder hører til Livets første Fornødenheder." *)

Det er nu omtrent en Menneskealder, siden hiin Dom blev udtalt. Meget har i den Tid forandret sig; selv Dommen „om Philosophiens Betydning" har i Meget forandret sig. Men i alle disse Forandringer er her dog Noget, der er forblevet uforandret; det er Nødvendigheden af aandelig Selvvirksomhed, det er en Fordring paa apriorisk Vished, det er Trangen til at faae Bevidsthedens Væsen ret grundig og alsidig opklaret.

Philosophiens empiriske Grundlag. Som videnskabelig Bevidsthedslære henviser Philosophien os jo vistnok til vort eget Indre, til det i vort subjective Væsen Oprindelige; men dette er dog ikke saaledes at forstaae, som om Interessen for at udgrunde den Verden, der er i os, skulde sløve vort Blik for den Verden, der er udenfor os. Den Eensidighed at ville løse Tilværelsens Gaade ved at fordybe sig i sit rene Jeg og construere Erfaringens Gjenstande a priori, er Philosophien forlængst kommen ud over. Vel har Hegelianismen ingenlunde formaaet at tilegne sig det i Virkeligheden selv Virkelige; men den har dog mægtig bidraget til at gjennemføre det Princip, at Existensens Begreb maa bestemmes ved Existensen, efterdi Existensen oprindelig er bestemt ved Begrebet, at det Subjective kun kan begribes af det Objective, efterdi det Objective in concreto er Begrebet af det Subjective. „Skal Individet", siger J. L. Heiberg, **) „indskrænke sig til blot at lære at kjende

*) J. L. Heiberg. Om Philosophiens Betydning for den nærværende Tid. Pros. Skrft. Første Bind. S. 396 flg.

**) Indlednings-Foredrag til det i November 1834 begyndte logiske Cursus paa den kongelige militære Høiskole. Pros. Skr. 1ste Bd. S. 490.

sig selv og Gjentagelsen af sig selv i andre Individualiteter; skal baade Natur og Stat, baade Videnskab og Kunst, baade Gud og Verden være adskilte fra dets Kundskab, da er det ikke at vente, ja ei engang at haabe, at Andre end nogle faa Personer, hvilke man pleier at kalde Philosopher af Profession, ville finde sig tilfredsstillede ved det Klosterliv, hvori den philo-sophiske Betragtning bestaaer, og hvis uoverstigelige Muur skal adskille os fra alt Det, som er Maalet for Menneskets Attraa eller Gjenstanden for dets Længsel. Men saaledes forholder det sig heller ikke. Om vi end ville indrømme, at den philo-sophiske Betragtning er en Art af Klosterliv, saa maae vi til-lige erindre, at i den nyere Tid ere mange Klostere forandrede til Opdragelses-Anstalter, hvilke, om de end for en Tid af-sondre fra Verden, dog ikke gjøre denne Afsondring til deres vedvarende Øiemed, men tvertimod kun til et Middel, hvorved Eleven skal sættes istand til lettere at forstaae Livet og Virkelig-heden, naar han forlader Skolen og ombytter denne med hine. Denne Tjeneste skal Philosophien vise den unge Mand, som stræber efter at naae Dannelsens Krone: den skal føre ham til de stille Regioner, hvor han, uforstyrret af den ydre Verdens Bevægelser, kan vende Synet mod sig selv; men naar den saa-ledes har klaret hans Blik og forhøiet hans Energie, skal den sende ham tilbage til den Virksomhed, som har Krav paa ham; da vil han forstaae sig selv og sine Omgivelser, ... føle sit Kald, og erkjende, hvad og hvorledes han skal virke. Thi ligesom den, der har et dannet musikalsk Øre, veed, selv i den meest forvirrende Tummel af Instrumenter og Stemmer, at finde den Eenhed, som forbinder dem; eller ligesom den, der kjender Gravitationens Love, veed at finde Orden og Planmæssighed i den talløse Mængde af Himmellegemer, som et blindt Tilfælde synes at have udstrøet i Rummet, saaledes kan den philosophisk

Dannede høre den for de Uindviede uhørlige Harmonie, som gaaer igjennem Verdens forvirrende Tummel, og see den for de Uindviede usynlige Traad, som viser os Veien gjennem Livets utallige, ligesom af Tilfældet henkastede Skikkelser."

Neppe vil Betydningen af en philosophisk Propædeutik kunne fremstilles paa en sandere, klarere og skjønnere Maade, end skeet er i disse af Heibergs „Indlednings-Foredrag" citerede Ord; men, naar den hegelske Opfattelse af Forholdet mellem det Empiriske og Aprioriske skal bedømmes fra Objectivitetens og Virkelighedens Standpunkt, og Undersøgelserne gaae i det Enkelte, saa viser det sig, hvor eensidig denne Philosophie endnu er hildet i det abstract Speculative. „Religion", hedder det,*) „og ligeledes Kunst og Poesie, maatte, fordi de ikke formaae at sætte sig ind i Tidsalderens Bestræbelser, nødvendigen sætte sig ud over dem; men hermed vilde Tidsalderen ikke være tilfreds, thi hvad den kjæmper for, vil den ikke lade sig rane, og heri har den Ret, da det Uendelige nu, ligesom før, maa vindes ved de endelige Bestræbelsers egen Udvikling, ikke ved deres pludselige Standsning. Kun Philosophien formaaer at gaae ind i de mange Details af vore endelige, især politiske Formaal; kun den formaaer at see deres Retning mod det Uendelige, og ved denne Erkjendelse at klare det Dunkle i dem. Herved bliver ene den istand til at ophæve dem, uden at tilintetgjøre dem; tvertimod, i deres Ophævelse til det Uendelige stadfæster den netop deres Gyldighed. Paa denne Maade bliver vor endelige Stræben indpodet med det Uendelige, det Menneskelige med det Guddommelige, og Indskrænkningen er forsvunden; vore Videnskaber blive til Philosophie, og vore Stater gjenvinde den ordnende Form."

*) Heiberg. Om Philosophiens Betydning. Pros. Skr. 1ste Bd. S. 407.

Denne Grundtanke er correct hegelsk og viser i store Træk det Formaal, hvortil „Begrebets" Philosophie i det Hele stræbte hen; men een Yttring er her i denne Udtalelse, som uvilkaarlig forraader den Eensidighed, hvori „Systemet" med „den immanente Methode" er hildet. „Vore Videnskaber", siges her, „blive til Philosophie"; denne Yttring siger Mere end man ved første Øiekast skulde troe. — I sin philosophiske Propædeutik slutter Hegel sit Overblik over Videnskabernes Encyklopædie med den Erklæring, at Encyklopædien egentlig er „en Fremstilling af Philosophiens almindelige Indhold; thi hvad der i Videnskaberne er grundet paa Fornuft, afhænger af Philosophien, hvad der derimod er i dem af det, der beroer paa vilkaarlige og udvortes Bestemmelser, eller, som det hedder, er positivt og statutarisk, ligger udenfor den." Saa ubetydelig en saadan Yttring vilde være, dersom den blot var henkastet som en flygtig Bemærkning, saa charakteristisk bliver den, naar den, som i nærværende Tilfælde, skal gjælde for en gjennem et heelt System gaaende Grundtanke. Den Miskjendelse af de særskilte Videnskabers Selvstændighed, som hermed er udtalt, er i lige Grad paafaldende, enten vi see hen til disse Videnskabers Historie eller til deres særegne Methoder og eiendommelige Formaal.*) Der er da heller ingen Fare for, at Fagvidenskaberne paa deres nærværende Udviklingstrin skulde lade sig anfægte af Philosophiens foregivne Overlegenhed og nedlade sig til igjen at gaae i dens Ledebaand. Men gjør den anførte Misforstaaelse ingen Skade paa Fagvidenskaberne, saa er den desto mere uheld-

*) Jvfr. Philosophisk Propædeutik i Grundtræk. Kjøbhvn. 1857, S. 46—67. S. 99—117. S. 158—178. Mathematik og Dialektik. Kbhvn. 1859, S. 3. Forelæsninger over „Philosophisk Propædeutik" fra Universitetsaaret 1860—61, S. 30—39. Forelæsninger over „Phil. Propæd." fra Universitetsaaret 1861—62. S. 43—75.

bringende for Philosophien selv, som just herved berøver sig sit empiriske Grundlag.

Skal en „Begrebets" Philosophie kunne sikkre sig Begrebets Realitet, maa den dog vel fremfor Alt være opmærksom paa, hvorledes et Realbegreb dannes; men, i hvilken Grad den hegelske Philosophie, netop hvad dette væsentlige Punkt angaaer, har forfeilet Begrebsdannelsen, er iøinefaldende, naar man kaster et Blik paa Naturphilosophien. „At Hegel ikke har dannet sine første, elementære Naturbegreber under Veiledning af nogen mathematisk Physik, men paa reent logisk speculativ Maade, er paa alle Punkter indlysende. Det sees ikke blot deraf, at han udtrykkelig bekæmper den mathematiske Physiks Betegnelser og Forestillinger; men det sees fornemmelig deraf, at han ikke engang har fundet det nødvendigt at sikkre sig en authentisk Opfattelse af de Kategorier og Synsmaader, han hos Mathematikerne vil bekæmpe ... Var det nemlig i Philosophien Alvor med Sætninger som disse: at Væsenet skal kjendes af Phænomenet, Grunden af Existensen, Tingen af dens Egenskaber, Kraften af dens Ytringer, Aarsagen af dens Virkninger, da maatte det jo fremfor Alt være Tænkeren om at gjøre, at sikkre sig en ret paalidelig, nøiagtig og fuldstændig Opfattelse af Naturphænomenerne, af Kræfternes Ytringsmaader, af de physiske Aarsager med deres Betingelser og Love ... De Misligheder, her paapeges, angaae ikke Feiltagelser i dette eller hiint Enkelte; slige Feiltagelser ere i en philosophisk Fremstilling af væsentlig Gehalt altid mere eller mindre uvæsentlige; — at gjøre Væsen af det Uvæsentlige maa (Jvfr. Begrebet: Nøiagtighed S. 3—11) naturligviis forbeholdes Pedanter og Rabulister —; nei, de her paapegede Misligheder angaae Methoden selv, og forraade en Svaghed, der, saa at sige, er Systemet medfødt. Det er Maaden, hvorpaa Naturkategorierne fra først af opfattes og behandles, som

her er forfeilet. Naturbegreberne ere Virkelighedsbegreber; men for at Virkelighedsbegreberne kunne dannes, maae de forskjellige Fagvidenskaber, hver med sine Jagttagelser, Analyser og Beregninger, gaae foran og vise Vei. Her er i hele Naturriget ikke en eneste Begrebssphære, hvorom det gjælder, at den philosophiske Tænker, uden særlig Forhandling med den paagjældende Fagvidenskab, selv skulde være istand til at vise Kategoriernes Udspring og finde deres Rødder i Realitetens Jordbund." *)

Det har, hvad de nylig anførte Skrifter vise, i en Række af Aar været min Bestræbelse at faae Forholdet imellem Philosophien og de særskilte Videnskaber opklaret og paaviist saa alsidig som muligt. Paa en grundig Opfattelse og nøiagtig Bestemmelse af dette Forhold vil Philosophiens Fremtid væsentlig beroe. Det philosophiske Studium, den philosophiske Methode, Philosophiens videnskabelige Selvstændighed og Indflydelse paa de Dannedes Tænkemaade, alt Dette vil i det Hele være afhængigt af den Stilling, hvori „Videnskabernes Videnskab" vil komme til at staae til Videnskaberne.

Philosophiens Formaal. Den Smaalighed, hvormed man i tidligere Dage pleiede at fordybe sig i Indledningsundersøgelser angaaende hver enkelt Videnskabs Nytte og Brug, har efterhaanden maattet vige og give Plads for den væsentligere og fornuftigere Synsmaade, at enhver sand Videnskab først og fornemmelig maa have sit Værd i sig selv, og dyrkes i Alvor for sin egen Skyld, før den kan give noget betydeligt enten theoretisk eller praktisk Udbytte. Føle nu selv de nyttigste Videnskaber sig for ophøiede til at anbefale sig ved deres Nytte, da maa Philosophien saameget mere ansee sig beføiet til at besvare Spørgsmaalet: til hvad Nytte? hvis et saadant Spørgs-

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1861—62. S. 58—72.

maal henvendes til den, med den aabenhjertige Erklæring, at den egentlig ikke er nyttig til nogen Verdens Ting. Vilde man saa i denne Anledning høirøstet bevidne den sin Ringeagt, da kan den kun hertil svare, at den, hvad Nytten angaaer, befinder sig i samme Casus, som Kunst, Poesie, Ethik og Religion. At anprise Religionen for Nyttens Skyld er at drive Spot med det Hellige; at elske Kunsten for Nyttens Skyld og gjøre sin Pligt for Nyttens Skyld er at opgive Aanden for Nyttens Skyld.

Med Religion, Poesie og Kunst har Philosophien det fra Humanitetens Synspunkt fælleds Formaal at skaffe Ideen Anerkjendelse og stride for Aandens Ret; men idet enhver af de ideale Magter strider med sine Vaaben, er det et Særkjende for Philosophien, at den som Aandsvidenskab kun kan bruge videnskabelige Vaaben. Man har ofte bebreidet Philosophien dens negative Væsen, at den raisonnerede om Alt, vakte Tvivl om Alt, rokkede enhver Autoritet og undergravede Troen. Denne Bebreidelse rammer Philosopheringen paa visse Overgangstrin, men ingenlunde Philosophien selv. Vistnok maa Philosophien vedkjende sig den cartesianske Sætning: de omnibus dubitandum est, forsaavidt den fra den videnskabelige Idee-Erkjendelses Standpunkt skal underkaste Alt en Prøvelse. Men en saadan Prøvelse, der sigter til at udrense det Uægte, i sig selv Uholdbare, sigter jo med det Samme til at bevare det Ægte, det i sig Gyldige, og skaffe det Anerkjendelse. Uden en omfattende Prøvelse af den menneskelige Videns Grundsætninger, Principer og Forudsætninger vilde Philosophien som almindelig Videnskabslære umulig kunne løse sin Opgave. „Det er altsaa ikke anmassende Vilkaarlighed, naar Philosophien stiller de forskjellige Lærebygninger frem for Videnskabslærens Domstol, og fordrer, at der med Hensyn paa enhver især af dem skal gjøres Rede, saavel for Bygningens Grundlag, som for Bygnings-

maaden; det er ikke selvtagen Myndighed, naar den efter omhyggelig afholdt Prøvelse tillader sig at anvise de Theorier, som i Grundlag og Bygningsmaade have mere Lighed med æsthetiske Luftkasteller end videnskabelige Lærebygninger, „en egen Plads“ udenfor Videnskaben.“ *)

Blandt de Lærebygninger, om hvis videnskabelige Grundlag Philosophien i den nyere Tid har yttret de stærkeste Tvivl, hører, som bekjendt, Theologien. Vil Theologien da maaskee ingen Videnskabslære? „Dersom man paa een Gang kunde holde sig ved Anselmus og dog profitere af Cartesius, kunde faae credo, ut intelligam til at sige: de omnibus dubitandum est, og omvendt, de omnibus dubitandum est til at forkynde sig som det rette credo, ut intelligam, skulde Theologien vist gjerne forene sig med Philosophien om at anprise en grundig og sund Videnskabslære; men paa disse Betingelser er det Philosophien en Umulighed at forene sig med Theologien, da Sagen selv er en Modsigelse. Uagtet Philologie, Kritik og Historie, som i og for sig høre under Videnskaben, udgjøre Bestanddele af Theologien, udgjøre de dog ingenlunde det i Theologien Theologiske. Forsaavidt de nævnte Disciplner behandles videnskabelig, behandles de utheologisk; forsaavidt de derimod behandles theologisk, behandles de uvidenskabelig. Det i Theologien Theologiske kjendes nemlig derpaa, at den Aarsag, hvoraf alle Virkninger i Naturens som i Aandens Rige deels umiddelbart, deels middelbart afledes og forklares, ikke søges i Tingenes Natur eller Fornuftens Væsen, men i den absolute Villie, i den Almægtige, der skaber af Intet. Men selv den reneste, skarpsindigste og consequenteste Anvendelse af et saadant Princip (Occasionalismen; Malebranche) gjør Videnskaben uvidenskabelig. Naar

*) Phil. Propæd. S. 72.

der i Videnskabslæren handles om et Princip, kan Sagen ikke afgjøres ved et Mere eller Mindre, som om En ved at følge „Middelveien" vilde mene, at man endda nok kunde komme videnskabelig igjennem ved at antage Lidt af det Overnaturlige, naar man kun ikke gjorde formeget af det. Spørgsmaalet om et Princip er et Spørgsmaal om en ubetinget, Alt betingende Forudsætning; et saadant Spørgsmaal maa derfor altid besvares med Ja eller Nei. Enten maa da Theologien een Gang for alle vedkjende sig den overnaturlige Causalitet, og har saa med det Samme bortstødt det objectiv rationelle Grundlag, eller ogsaa een Gang for alle vedkjende sig dette Grundlag, og har saa med det Samme fraskrevet sig ethvert Tilhold i det Overnaturlige. I første Tilfælde vil Theologien altsaa ophøre at være Videnskab, i sidste Tilfælde at være Theologie." *)

Det er ikke Philosophien i en enkelt Retning eller en enkelt philosophisk Skole, hvorfra Indsigelserne mod Theologien reise sig; de indstille sig fra alle Sider. Det er ikke „Vantro", ikke „aandeligt Hovmod"; det er Umuligheden af at optage det Overnaturlige i Videnskaben, som i dette Anliggende leder Tænkere af iøvrigt høist forskjellig Aandsretning til et og samme negative Resultat. At Theologiens Lærebygning trods Kritikens Vandbølger og Philosophiens Storme er bleven staaende og staaer endnu, som om Intet var forefaldet, er da et Særsyn, der kan forklares paa to forskjellige Maader. Thi det kan jo være, at Theologien bliver staaende som det stærke Huus paa Klippen, overnaturlig stærk, fordi den er bygget overnaturlig og dog videnskabelig paa en overnaturlig og dog videnskabelig Grundvold; men det kan ogsaa være, at Theologien bliver staaende, ikke som hiint stærke Huus paa Klippen, men som det

*) Phil. Propæd. S. 73—74.

gamle Huus i Eventyret: „det vidste ikke, til hvilken Side det skulde falde, og derfor blev det staaende.“

Man dømme nu indtil videre om Philosophiens Angreb paa Theologien, som man vil; Eet er her dog, hvorom Alle ere enige, og det er, at Theologien ikke er det Samme som Religionen; et Angreb paa Theologien er da heller ikke det Samme som et Angreb paa Religionen. Philosophien kan altsaa angribe Theologien og endda ære Religionen; ja den kan angribe Theologien af Ærefrygt for Religionen. I det 15de, 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, da Aanderne ret begyndte at bryde Autoritetens Lænker og emancipere sig fra den middelalderlige Trældom, indførte Philosopherne i deres Strid med Theologerne den bekjendte Adskillelse imellem to Slags Sandhed (duæ veritates), en theologisk og en philosophisk Sandhed. Denne Adskillelse var saa langt fra at bringe Forlig, at den tvertimod gjorde Striden mere indviklet. Den videnskabelige og den religiøse Erkjendelse vare den Gang saa kirkelig sammenvoxne, at de umulig kunde skilles ad. Naar Philosopherne da, for at bevare Videnskabeligheden, erklærede, at de i alle Troessager vare villige til at underkaste sig Kirkens Myndighed, saa var man fra Kirkens Side vistnok beføiet til at drage Oprigtigheden af en saadan Indrømmelse i Tvivl: hvorledes skulde Nogen vel kunne holde fast ved en Fornuftsandhed og dog anerkjende en theologisk Sandhed, naar de staae i afgjørende Strid med hinanden, og dog begge skulle gjælde for videnskabelige? Men havde Philosopherne med deres to Sandheder ingen god Samvittighed, da havde Theologerne, der ved at tage Fornuften fangen under Troens Lydighed holdt paa den theologiske Sandhedseenhed, da rigtignok heller ingen god Samvittighed. Den, der erklærede Troessandheden for begribelig, var en Kjætter; den, der erklærede

Troessandheden for ubegribelig, var ogsaa en Kjætter: paa disse Vilkaar blev en Pomponatius truet, og en Vanini brændt.

Men Antagelsen af duæ veritates ophører at betegne en Strid imellem Fornuft og Aabenbaring eller imellem Philosophie og Religion, naar det indsees, at de to forskjelligartede Sandheder høre til to saa indbyrdes forskjellige Sphærer, at det, der afgjøres i den ene, maa lades uafgjort i den anden. „I aabenbar Strid med Alt, hvad videnskabelig Indsigt paa nogen Maade kan anerkjende som objectivt, er Troen saa langt fra at opnaae nogen Understøttelse hos Videnskaben, at den just ved Sammenstød med den objective Viden maa stødes tilbage i sig selv, og tilstaae, at dens eneste Grund er en Subjectivitetens Trang, en indre uafviselig Fordring ... Livet er subjectivt, det evige sande Liv absolut subjectivt; Villien er subjectiv, den evige, ubetingede Villie absolut subjectiv; det Objective er altsaa som objectivt ikke det Sande: „Subjectiviteten er Sandheden" (S. Kierkegaard). — Idet Striden mellem Tro og Viden saaledes er dreven til sit Yderste, er den intellectuelle Forsoning med det Samme indledet: de absolut ueensartede Principer kunne, i væsentlig Forstand, ikke gjøre hinanden Afbræk. Den Tro, der hader Viden, fordi den maa styrke sig ved Uvidenhed, er en falsk Tro. Virkeligheden vil med; det nytter ikke at lukke Øinene: gaaer Jorden virkelig rundt, da gaaer den jo ligesaavel rundt med de Troende som med de Ikke-Troende. Idet Troen erklærer, at Subjectiviteten er Sandheden, taber den vistnok al Betydning for Videnskaben; men, idet Videnskaben erklærer, at Objectiviteten er Sandheden, fraskriver den sig med det Samme al Indflydelse paa Troen. Tro og Viden kunne da uden Modsigelse forenes i een Bevidsthed; deres indbyrdes Strid hidrører ikke fra det Principielle. Striden er psychologisk; det er den menneskelige Skrøbelighed, der hverken har Resignation nok til

at forsone sig med Videnskabens Objective, eller Inderlighed nok til at fastholde Troen." *)

Da Forsoningen mellem Tro og Viden, seet fra dette Synspunkt, dog maaskee kunde indeholde Adskilligt, som hos en alvorlig og selvtænkende Læser maatte vække Betænkeligheder, skulle vi endnu tilføie nogle oplysende Bemærkninger. Endskjøndt Videnskaben hverken kan bygge paa mirakuløse Forudsætninger eller bevise Miraklets Mulighed, saa kan den dog heller ikke ligefrem og apodiktisk bevise Miraklets Umulighed.

At det kan forekomme Physikeren, som om Miraklet var en reen Umulighed, er naturligt, da Physikens Aarsager ere Tingsaarsager, og dens Love Nødvendighedslove; men Philosophiens høieste Aarsag er en Idee-Aarsag, og Idee-Aarsagen en teleologisk Selvaarsag. Idet den absolute Selvaarsag lægger Nødvendighedslovene til Grund for Frihedens Lov, sees fra Idee-Erkjendelsens Høide et Dyb af Muligheder, som ingen menneskelig Viden er istand til at udmaale. Istedenfor at phantasere over det Ubestemmelige og gruble over det Uudgrundelige, holder Philosophien her fast ved den væsentlige Opgave: at sikkre Videnskabens Ret ved at angive Videns Grændse. „I Kraft af den empiriske Forsknings indre oprindelige Sammenhæng med det Aprioriske gives der altsaa en væsentlig Viden; men ifølge Tænkningens og Sandsningens Ueensartethed er Realerkjendelsen underlagt endelige Betingelser, og al vor Viden begrændset. Videns Grændse er en dobbelt: en relativ, forsaavidt her altid er Noget, vi endnu ikke vide, men som vi dog med Tiden kunne faae at vide; en absolut, forsaavidt en endelig Adskillelse af Bevidsthedens og Virkelighedens Indhold er begrundet

*) Philos. Propæd. S. 76—77.

i vor Organisation: her er altsaa Noget, vi i denne Tilværelse aldrig faae at vide."*)

Forholdet imellem den videnskabelige Sandhed og Troessandheden kan endnu nærmere bestemmes ved Forholdet imellem Sandhedsideen og det Godes Idee. Vel kunne det Sande og det Gode ikke falde saaledes udenfor hinanden, at Sandheden ikke skulde være god, og det Gode ikke sandt; men desuagtet er her dog imellem de to Ideer en væsentlig Modsætning. Naar Videnskaben, der staaer under Sandhedsideen, besvarer mig det Spørgsmaal: hvad kan jeg vide? da tager den i denne sin Besvarelse aldeles intet Hensyn til min individuelle Subjectivitet. „I Videnskaben have subjective Stemninger: Tilbøielighed, Utilbøielighed, Frygt, Haab o. dsl. Intet at betyde. Forsaavidt her spørges om det Virkelige, ville vi ikke vide, hvorledes dette Virkelige efter vor Mening helst burde være, men hvorledes det i sig er, og nødvendigviis maa være; forsaavidt her spørges om det Mulige, spørges her ikke om, hvorvidt dette Mulige bedst tilfredsstiller vore Forhaabninger, men hvorvidt det stemmer med Tilværelsens Betingelser." **) Religionen grunder i det Godes Idee; idet den besvarer mig de Spørgsmaal: hvad skal jeg troe? hvad tør jeg haabe? sigter den ubetinget, ikke paa Subjectiviteten i Almindelighed, men paa min existerende Subjectivitet. Opgaven er at kjende og erkjende Subjectivitetens, den existerende Subjectivitets inderste, dybeste Trang; at finde de Midler og Betingelser, der ere nødvendige til denne Trangs Tilfredsstillelse; at paavise Subjectivitetens høieste Formaal og anskue dens evige Forbillede: til Løsningen af slige Opgaver kan udfordres megen

*) Phil. Propæd. S. 67.
**) Phil. Propæd. S. 74.

Reflexion, megen Eftertanke, megen subjectiv Viden; men denne Viden kan, forsaavidt den er religiøs, umulig være videnskabelig.

Vistnok kunne de religiøse Sandheder ogsaa blive Gjenstand for en videnskabelig Behandling; men Videnskaben maa da bedømme deres Gyldighed, ikke fra Sandhedsideens Standpunkt, som om den var istand til at retfærdiggjøre dem ved almeengjældende Beviser, men under Synspunktet af det Godes Idee, idet den opfatter Troesidealerne som Livsidealer og i Formaalet finder Maalestokken for en Bedømmelse af Midlerne.

„Men“, vil man spørge, „er da Religionsphilosophie ikke en Videnskab? er Ethik ikke en Videnskab? Dersom der ikke kan gives en videnskabelig Religionsphilosophie, hvad bliver der da af Aandsphilosophien? Men dersom der kan gives en videnskabelig Religionsphilosophie, hvorfor skulde der da ikke ogsaa kunne gives en videnskabelig Troeslære, en videnskabelig Dogmatik?“ Disse og lignende Spørgsmaal have allerede forlængst fundet deres Besvarelse. „Adskillelsen af Videnskabeligt og Uvidenskabeligt vanskeliggjøres derved, at det, som ifølge sin Natur maa forkastes af Videnskaben, ikke desto mindre bliver Gjenstand for videnskabelig Behandling, og saaledes dog paa en Maade gaaer med i Videnskaben. Galskab er f. Ex. uforenelig med Videnskab; ikke desto mindre blive Galskabssymptomerne og de Gales Behandling en vigtig Gjenstand for Psychologie og Lægevidenskab ... Videnskabeligt i videre Forstand er Alt, hvad der bliver Gjenstand for Videnskabens Behandling: det Videnskabelige ligger i Behandlingen; videnskabeligt i snævrere Forstand er derimod kun det, hvis Gyldighed Videnskaben indseer, hvis Sandhed den kan bedømme, prøve og anerkjende.“ *)

---

*) Phil. Propæd. S. 78.

Den vide Kløft imellem Philosophie og Religion udfyldes af Ethiken. I Ethiken mødes Livstankerne med de videnskabelige Grundtanker; den rationelle Ethik staaer under Videnskabens, den religiøse Ethik under Troens Indflydelse: Forskjellen bestemmes ved den Accent, der lægges paa Subjectiviteten. „Det er den videnskabelige Kritik ligesaa umuligt at anerkjende Evangeliet om den Opstandne, som det er Videnskaben umuligt at anerkjende Mythen om Herkules.“ Hvad kan da hindre Videnskaben i at erklære Evangeliet om den Opstandne for en Mythe? Den religiøse Ethiks Overlegenhed over den rationelle! Er der paa det rationelle Standpunkt ingen Modsigelse i at gjøre Forskjel imellem Physikens upersonlige og Ethikens personlige Sandheder, saa er der paa Personlighedens Standpunkt heller ingen Modsigelse i at fastholde Philosophiens videnskabelige og Religionens overvidenskabelige Sandheder i deres indbyrdes, for den i Timelighed existerende Subjectivitet afgjørende, Modsætning.

Indledning til Logiken.

Ogsaa hvad Philosophien angaaer, er det nødvendigt at gjøre Forskjel imellem Phænomen og Væsen. De populære Indvendinger mod Philosophiens Væsen ere i overfladisk Forstand anvendelige paa dens Phænomen: man mener at angribe Philosophien, og angriber paa udvortes Maade det Paafaldende ved Phænomenet af de mange indbyrdes modstridende Philosophier. Men især er det Systemet, det philosophiske System, der vækker Forargelse. „Lidt philosophisk Improvisation, lidt explicativ Gjæringsphilosophie kan endda tolereres, deels paa Grund af det Aandrige, deels paa Grund af det Curiøse; men en i Formen strengt gjennemført Grundtanke, et philosophisk System, det er et Babelstaarn; det er horribelt, det er næsten som en Blasphemie. I de philosophiske Improvisationer have Tanker

og Ideer et frit Spillerum; men i Systemet gaaer Friheden tabt: et philosophisk System er et Tankernes Tugthuus."

At den populære Polemik mod Systemet ligeledes tager Skinnet for Væsenet, det i Sagen Eensidige, Tilfældige og Forgængelige for Sagen selv, kan let indsees. Man forvexler Systemet med Schemaet; man angriber Systemet, men mener i Grunden Schematismen. Enhver Tanke er væsentlig systematisk i samme Grad, som den er philosophisk: den philosophiske Tænker er altid en systematisk Tænker. Men fordi enhver grundig Tanke i sit Væsen er systematisk, deraf følger endnu ikke, at den altid udvikles i systematisk Form; der kan altsaa gives en i Grunden systematisk Philosophie, som endnu ikke har antaget Form af System. Da imidlertid ethvert Indhold kræver sin Form, er det en Selvfølge, at der i Philosophien paa ethvert Udviklingstrin maa være en oprindelig Drift til at udpræge Indholdet i en adæqvat Form; saaledes danner sig da et i egentlig Forstand philosophisk System. Systemets formelle Udtryk er Typen, Typens formelle Udtryk Schemaet. I Schemaet udtømmer Systemet sine Muligheder og bliver derved endeliggjort. Det endelige Physiognomie er nu Gjenstand for endelig Betragtning, endelig Forstaaelse. De, der antage og hylde Systemet, mene deri at have grebet den evige Sandhed i en fuldendt Form, og mærke ikke, at Formens schematiske Fuldendelse netop er dens Endeliggjørelse. Systemet er som et Tempel, der er bygget af Menneskehænder; men Ideen selv, den sande Guddom, boer ikke i Templer, der ere byggede af Menneskehænder. Forsaavidt har da Kritiken Ret, naar den angriber Schematismen.

Men Et er Schematisme, et Andet er Systematik. Det Systematiske beroer paa Vexelforholdet mellem det endelige Schema og Ideens uendelige Indhold; den systematiske Form er et levende Schema, paa een Gang endelig og dog uendelig. At

Formen er endelig, viser dens schematiske Bestemthed; at den i sin Endelighed er uendelig, viser den systematiske Bevægelighed. Tabes Bestemtheden, medens Bevægeligheden vedligeholder sig, saa løser Systemet sig op i en Gjæring; taber Bevægeligheden sig, medens Bestemtheden forbliver, saa krystalliserer det i aandløs Schematisme.

I Systemets Grundtræk sees det Typiske; jo mere det Typiske reduceres til det første Almindelige, desto flere Muligheder indeholder det, og desto større Bestandighed har det. Den gamle Inddeling af Philosophien i Logik, Physik og Ethik er saa typisk gjennemgaaende, at den kan siges at gjælde endnu den Dag idag; Begrebet Ethik kan nemlig tages i en saa udvidet Betydning, at det afgiver Grundlaget for hele Aandsphilosophien, ligesom Begrebet Physik for Naturphilosophien. Hvor store Omdannelser det philosophiske System end iøvrigt undergaaer, saa vil det dog altid være muligt at henføre dets særskilte Afdelinger under de tre omfattende Hoveddele: Logik, Naturphilosophie og Aandsphilosophie. Jo mere derimod Articulationen forfølges i sine Enkeltheder, desmere varierer Schemaet, desmere viser sig det i Systematiken Foranderlige.

„Videnskabens Hele", siger Hegel, „deler sig i tre Hoveddele: 1) Logik, 2) Naturvidenskab og 3) Aandsvidenskab. Logiken er nemlig Videnskaben om det rene Begreb og den abstracte Idee. Natur og Aand udgjøre Ideens Realitet, hiin som udvortes Tilværen, denne som det sig vidende Væsen (Eller: det Logiske er det evige eenfolde Væsen i sig selv; Naturen er dette Væsen, der er blevet udvortes; Aanden dets Tilbagevenden i sig fra sin Udvorteshed). Naturens og Aandens Videnskaber kunne da betragtes som de reale eller særskilte Videnskaber, til Forskjel fra den rene Videnskab eller Logiken, efterdi de ere den rene Videnskabs System i Skikkelse af Naturen og Aanden."

I dette Overblik er her unegtelig noget Typisk, og i dette Typiske noget Blivende; men naar den nærmere Udvikling af det i Overblikket Antydede begynder, saa melder sig strax det Tvivlsomme, og heri ligger da Spiren til mangfoldige Afvigelser og Forandringer.

Som Overgang fra Logik til Naturvidenskab opstiller Hegel Mathematiken med Hensyn paa Rummet og Tiden. Naturvidenskaben selv falder i: a) Mechanik med Hensyn til Materie og Bevægelse. b) Det Uorganiskes Physik med Hensyn paa Lys, Magnetisme, Elektricitet, de physiske Legemer og den chemiske Proces. c) Det Organiskes Physik, hvorunder da igjen hører Geologien, der behandler Jorddannelsen; Botanik og Plantephysiologie, hvis Gjenstand er den vegetabile Natur; Physiologie, comparativ Anatomie, Zoologie, der behandle den sunde, animale Natur, ligesom Medicinen den syge. Ogsaa Aandsvidenskaben falder i tre Afsnit: a) Aanden i sit Begreb, Anthropologie, Psychologie (Sproget — Philologie.) b) Den praktiske Aand, der yttrer sig i Daad og Handling; herunder Retslæren, Statsvidenskaben, Historien. c) Aandens Fuldendelse i Kunst, Religion og Videnskab, hvortil svare Æsthetik, Religionslære og Philosophie.

Betragter man dette systematiske Anlæg nøiere, saa vise sig Træk, der ere i den Grad eiendommelige for den hegelske Philosophie, at de uundgaaelig maae forandre sig, naar denne Philosophie fortrænges af en anden Philosophie. Hertil hører blandt Andet den sidste Deel af tredie Afsnit om „Aandens Fuldendelse.“ Det Tvivlsomme i denne Systematik fremlyser desuden af det uklare Forhold, hvori Philosophien og de særskilte Videnskaber her ere stillede til hinanden. Seer man paa den under „Aandens Fuldendelse“ hørende Trilogie: Æsthetik, Religionslære og Philosophie, saa maae Religionslære og Æsthetik nødvendigviis ansees

for Fagvidenskaber, der falde udenfor Philosophien; det Samme maa gjælde om Historien, Statsvidenskaben, Retslæren o. s. v. Men hvorledes bringes Underafdelingerne saa i Overeensstemmelse med Hoveddelene? Som første Hoveddeel af Videnskabens Hele anføres Logiken, som sidste Deel af sidste Afsnits sidste Deel anføres Philosophien: en besynderlig Systematik!

Saameget kan imidlertid antages for afgjort, at Logiken, alle Videnskabers ideelle Grundlag, er og maa være Philosophiens første almindelige Hoveddeel. Men nu opstaaer igjen det Spørgsmaal: kan man uden videre begynde med Logiken, eller kræves her ikke en særegen Forberedelse? I denne Henseende gjælder det at bestemme Forholdet mellem den propædeutiske og den systematiske Begyndelse. Den propædeutiske Begyndelse kan igjen have enten en mere populær eller en streng videnskabelig Form. Som Propædeutik i streng videnskabelig Form kunne vi betragte Hegels „Phänomenologie des Geistes“. Hegel udtaler sig i Indledningen til Logiken*) herom saaledes: „In der Phänomenologie des Geistes habe ich das Bewußtseyn in seiner Fortbewegung von dem ersten unmittelbaren Gegensatz seiner und des Gegenstandes bis zum absoluten Wissen dargestellt. Dieser Weg geht durch alle Formen des Verhältnisses des Bewußtseyns zum Objekte durch, und hat den Begriff der Wissenschaft zu seinem Resultate.“ Endvidere: „Der Begriff der reinen Wissenschaft und seine Deduktion wird in gegenwärtiger Abhandlung also insofern vorausgesetzt, als die Phänomenologie des Geistes nichts anderes als die Deduktion desselben ist. Das absolute Wissen ist die Wahrheit aller Weisen des Bewußtseyns, weil, wie jener

*) Wissenschaft der Logik. 1ster Theil. Werke. 3ter Band. Berlin 1833. S. 33—35.

Gang desselben es hervorbrachte, nur in dem absoluten Wissen, die Trennung des Gegenstandes von der Gewißheit seiner selbst vollkommen sich aufgelöst hat, und die Wahrheit, dieser Gewißheit, so wie diese Gewißheit, der Wahrheit gleich geworden ist." *)

Den Maade, hvorpaa Aandsphænomenologien har indledet Logiken, er i systematisk Overeensstemmelse med den Maade, hvorpaa Logiken inddeles og udvikles. Uden Indsigt i den „absolute Viden", hvormed Aandsphænomenologien slutter, vil det være umuligt at forstaae Begrebets „Selvbevægelse" gjennem Logikens tre Dele:

„I Die Logik des Seyns,
II Die Logik des Wesens, und
III Die Logik des Begriffs".

Men heraf følger da igjen, at denne hele Systematik maa blive tvivlsom, naar Læren om Begrebets „Selvbevægelse" begynder at blive tvivlsom. Det er ikke den immanente Methodes dybsindige Grundtanke eller Kategoriernes Dialektik, der i nærværende Skrift vil blive Gjenstand for angribende Kritik; ikke desto mindre vil Afvigelsen fra den hegelske Grundanskuelse vise sig saa gjennemgaaende, at den forandrede Synsmaade nødvendig maa medføre en Forandring i den systematiske Type. De Indsigelser, som her fra Grundideernes Logik rettes imod den hegelske Anskuelse og den hegelske Methode, dreie sig fornemmelig om følgende Hovedpunkter:

1) Modsætningen imellem det Subjective og det Objective er i Hegels Logik ikke gjennemført; derfor er det sig begribende Begreb en mystisk Personification; derfor tales der i al Tvetydighed subjectivt om det Objective, objectivt om det Subjective.

*) Anf. Skr. S. 35.

2) Modsætningen imellem Begreb og Existens er paa panlogistisk Maade mystificeret. Den absolute Viden har vel et Indhold, men ingen Gjenstand; thi det Logiske fortærer det Antilogiske, og den Idee, der skulde være al Virkelighed, svinder trods alle Mediationer og ideelle Concretioner ind til en tom Abstraction af det Absolute.

3) Begrebsbevægelsen i Reflexionen og Sagbevægelsen i Existensen identificeres paa en saa uklar og tvetydig Maade, at de allervigtigste Problemer (Forholdet mellem Ideebevægelse og Realbevægelse, det ontologiske Objectiveringsproblem o. s. v.) tilbagetrænges og tilsløres.

At en gjennemgaaende Forandring i den logiske Grundanskuelse maa medføre en tilsvarende Forandring i den logiske Type, er en Selvfølge. Det har igjennem mange Forstudier været min Opgave at faae Forholdet imellem Ideen og Virkeligheden bestemt paa en anden Maade, end hidtil er skeet. „Ideen er Sandheden, og Sandheden Identitet af Væsen og Virkelighed. Den, der i det Virkelige kun seer et Væsentligt, forsaavidt han deri seer noget Almindeligt, seer kun en halv Sandhed; den, som i Virkeligheden kun seer paa det Enkelte, det Specielle, det blot Factiske, seer ligeledes kun en halv Sandhed. Idet en Halvsandhed sættes som den hele Sandhed, fremkommer Usandhed. Saalænge Idealismen som Væsenslære og Empirismen som Virkelighedslære holde sig i deres endelige Modsætning, vil ingen Sandhedserkjendelse, ingen sand Idee-Erkjendelse være mulig.“ *)

Fordres der nu til en sand Idee-Erkjendelse, at Modsætningen mellem den vidende Subjectivitet og den objective Virkelighed maa udvikles, for at Eenheden med sit rige Indhold ret

*) Phil. Propæd. S. 158.

kan erkjendes, saa sees heraf, at en Ideens Logik maa forvandle sig til en Grundideernes Logik. Idet Virkelighedsideen antager paa den ene Side Subjectivitetens, paa den anden Side Objectivitetens Form, deler den sig i to oprindelige Ideer: Videns Idee for den subjective, Magtens Idee for den objective Virkelighed. Først naar Extremerne af Begreb og Existens, af Ideebevægelse og Realbevægelse ved denne Ideernes Modsætning ere tilstrækkelig udviklede, faaer de modsatte Ideers concrete Eenhed sin fulde Forklaring i Sandhedens Idee. Den i Typen angivne Fordobling vil typisk gjentage sig i enhver Afdeling, og da det Ideelle paa alle Concretionens Stadier reflecterer sig i det Reelle, det Logiske i det Antilogiske, og omvendt, vil Muligheden af at erkjende Ideen i Virkeligheden, Virkeligheden i dens Idee og begge i deres Sandhed efterhaanden realiseres. Enhver af Logikens Grundideer afspeiler paa sin Viis de øvrige; til Afspeilingerne i det Hele svare igjen Afspeilinger i de enkelte Led. Endvidere kan den logiske Type siges at reflectere Typen af det hele System saaledes, at naar Videns Idee i sin Kreds giver os Logikens Logik, saa giver Magtens Idee i sin Kreds Naturens Logik, og Sandhedens Idee i sin Kreds Aandens Logik. Saavidt om Anlæget. Om det her angivne Schema iøvrigt vil føre til sand Systematik eller gold Schematisme, maa Udførelsen vise. Til de tre Grundideer svare Logikens tre Dele.

Første Deel: Videns Idee.
Anden Deel: Magtens Idee.
Tredie Deel: Sandhedens Idee.

Trykfeil og Rettelser.

S. 87 Anm. Lin. 5. f. n. Functionsbegreb læs: Functionsbegrebet
– 89 Lin. 9 f. o. reflecterende læs: reflecterede
– 202 Lin. 13. f. o. nævne læs: nævne:
– 290 Anm. Lin. 12. f. n. sind außer, læs: sind, außer
– 308 Lin. 3. f. n. $\pm$ x y læs: x $\pm$ y.
– 335 Lin. 14. f. o. det i Mechaniske læs: i det Mechaniske,
– 337 Lin. 2. f. n. Inertie, ved Stød og Bevægelse, læs: Inertie og Bevægelse ved Stød,
– 363 Lin. 9. f. n. cos.t, læs: cost,

Første Deel.

Videns Idee.

Første Afsnit.

Den subjective Viden.

Første Kapitel.

Viden og den Vidende: Subjectivitetens Logik.

Hvormed skal Philosophien begynde? Dette Grundspørgsmaal er i den nyere Tid blevet opfattet og besvaret paa høist forskjellig Maade. Forsaavidt Talen er om en systematisk Begyndelse, maa man vistnok indrømme, at Philosophien skal begynde baade med og uden Forudsætning, at den paa een Gang skal begynde med Alt og med Intet; men det kommer nu rigtignok væsentlig an paa, hvorledes denne Fordring nærmere forstaaes. At begynde med Alt og dog med Intet er, overfladisk seet, unegtelig en Modsigelse; men dersom man paa Grund af Modsigelsen vilde afvise Fordringen, vilde man med det Samme afvise al egentlig Begyndelse, thi Modsigelsen ligger i Begyndelsen selv. Philosophien maa, dersom dens Begyndelse skal have methodisk Gyldighed, nødvendigviis begynde med en Forudsætning, der paa en skjult Maade indeholder Alt, nemlig Alt, hvad Videnskaben formaaer at udvikle i videnskabelig Form; thi i streng

videnskabelig Form kan, under den fremadstræbende Udvikling, Intet optages udenfra. Men med Alt til Forudsætning har Udviklingens Begyndelse dog Intet, den tør fastsætte som et umiddelbart Givet. Hvad skulde et saadant Givet vel egentlig være? En Antagelse, hvormed Udviklingen begyndte, men som ikke selv blev udviklet! Altsaa skulde Udviklingen begynde med at forbigaae en Udvikling, d. v. s. begynde med at springe sit eget første Led, den egentlige Begyndelse, over; men saaledes at begynde med at forbigaae den egentlige Begyndelse, er jo ogsaa en Modsigelse. Det i Begyndelsen Modsigende fremkommer derved, at Begyndelsen selv opfattes som et Værende, som et i sig afsluttet Begreb, medens dette Begreb dog er i uendelig Vorden uendelig relativt. Der begyndes med at forudsætte Alt, idet der begyndes med at ophæve al Forudsætning; thi der begyndes med den Forudsætning, at Alt skal udvikles, og at Intet endnu er udviklet.

Begyndelsesbegrebet, det Begreb, hvormed Udviklingen begynder, kan altsaa ikke være Begrebet af den tomme Begyndelse, et Begreb, der skulde fremkomme derved, at der begyndtes med en Begyndelse til at bestemme, hvad Begyndelse er; nei, Begyndelsesbegrebet maa, ifølge Sagens Natur, være det første adæqvate Udviklingsbegreb, det Begreb, som, for Philosophiens Vedkommende, paa den meest afgjørende Maade tilfredsstiller Begyndelsens Fordring. Hvilket er nu dette Begreb? Hegel svarer: „det er den rene Væren"; vi svare: „det er den rene Viden". Begyndelsen skeer altsaa med, at Begyndelsesbegrebet selv bliver prøvet.

Om den rene Væren gjælder det unegtelig, at den ikke blot er „den yderste Abstraction af alt Værende", men tillige den almindeligste og meest omfangsrige Bestemmelse, hvorunder alt Værende kan henføres; den rene Væren kan da med Hensyn paa det Værende siges at være det indholdsrigeste og dog fattigste af alle Begreber. Væren omfatter Alt, og indeholder dog, for sig betragtet, Intet; forsaavidt

kan den rene Væren jo vistnok opfattes som Begyndelses-begreb; men Begyndelsen selv er fra dette Synspunkt eensidig opfattet. Som den yderste Abstraction af alt Værende maa jo den rene Væren forudsætte Abstractionen, nemlig den Abstraction, hvorved den selv fremkommer; men at forudsætte Abstractionen er at forudsætte Tænkningen: den rene Væren forudsætter den rene Tænken. Saa lidt som Begyndelsen kan skee med en Tænken uden Væren, ligesaa lidt kan den skee med en Væren uden Tænken; men, naar Begyndelsen selv forudsætter Eenhed af Tænken og Væren, saa begyndes her jo ikke med den rene Væren, men med den rene Viden.

Ved at begynde med Væren vil Hegel udrense alt det Endelige, det Tilfældige, det blot Psychologiske og Subjective, der ellers klæber ved den menneskelige Tænkning. Men idet vor Tanke paa denne Maade begynder med at tænke den almene objective Væren, bliver den selv abstract objectiv, gjør sig uden videre til Eet med Væren, og glemmer i den Grad sit eget subjective Væsen, at alle Tankebestemmelser tage sig ud som rene Værensbestemmelser, alle Tankebevægelser som Værensbevægelser. Dette er en logisk Mystification.

Man har fra den reale Værens Standpunkt, og det ikke uden Grund, bebreidet Hegel, at den Væren, hvormed hans Philosophie begynder, ikke er en objectiv, væsentlig og virkelig Væren, men en abstract subjectiv, en reen Tanke-væren, en almindelig Tanke, saa at Tanken, under Foregivende af at udvikle lutter Værensbestemmelser, fra Først til Sidst bevæger sig i Kredsen af sine egne Former og saaledes, istedenfor at begribe det Værende, spinder sig ind i sit eget Væv. Mystificationen beroer da forsaavidt paa en Miskjendelse af det Objective.

Fra den ideale Videns Standpunkt kan man imidlertid med ligesaa megen Ret bebreide Hegel, at han fra Grunden af miskjender Tænkningens, den objective Tænknings subjective Væsen; thi han behandler jo Sagen, som om den tænkende

Subjectivitet lod sig ved „den immanente Methode" nedsætte til en ørkesløs Tilskuer, der i en objectiv Logik kunde blive Vidne til, hvorledes den objective Væren formaaer at tænke sig selv, det objective Væsen at reflectere sig selv, det objective Begreb at begribe sig selv. Mystificationen beroer da i denne Henseende paa en Miskjendelse af det Subjective.

Skal Mystificationen hæves, maa Philosophien blive sig tydeligt bevidst, hvad det vil sige, at den udtrykkelig begynder, ikke med den rene Væren, men med den rene Viden. Ved at sætte Begyndelsen i Viden, er Tænkningens subjective og Værens objective Væsen ligelig hævdet. Idet Begyndelsen udgaaer fra Viden, udgaaer den fra en tænkende og vidende Subjectivitet, og har i Subjectiviteten sin ideelle Selvstændighed ligeover for den objective Væren, paa hvis Bestemmelse den væsentlig gaaer ud. Vistnok kan den objective, reale Væren, ifølge denne Begyndelse, ikke faae Betydning uden derved, at den bliver Gjenstand for Viden; men herved er det objective Element paa ingen Maade blevet tilbagetrængt. Tvertimod! den reale Væren er væsentlig hævdet; thi medens det ingenlunde ved sig selv er indlysende, at Væren overalt maa forudsætte Viden, er det derimod ved sig selv indlysende, at Viden overalt maa forudsætte Væren. Af det Cartesianske: cogito, ergo sum følger et: cogitat, ergo est, men ikke omvendt et: est, ergo cogitat.

At Viden som Begyndelsesbegreb forudsætter Alt og indeholder Intet, er da ogsaa let at paavise. I Viden maa nemlig Alt, hvad der paa nogen Maade skal blive Gjenstand for philosophisk Behandling, nødvendigviis opgaae. Gaves der nu en Art Værende, der ganske faldt udenfor Viden, da maatte dette Værende jo ogsaa falde udenfor Philosophien. Et saadant Værende maatte da — thi her spørges ikke om min og din ufuldkomne Viden, men om Videns evige Væsen — opfattes af den Vidende, som det, hvorom Intet, slet Intet kunde vides. Men at vide om Noget, at man Intet veed

om det, er en reen Modsigelse: at vide om en Ting, at Intet vides om den, er jo dog at vide Noget om den. Vor rene Viden er i sin Begyndelse desuagtet ligesaa tom, som Hegels rene Væren. Dette følger ligefrem deraf, at her er abstraheret fra alt Indhold. Her vides vel, at her er en Viden; her vides i al Almindelighed, hvad Viden er, nemlig: en Forskjelseenhed af Tænken og Væren; men Eenheden selv er svævende og ubestemt, fordi Tænkningen i denne Eenhed endnu er ligesaa ubestemt og svævende som Væren. Er den rene Væren et Intet, fordi den forsvinder i en ubestemt Tænken, og den ubestemte Tænken igjen et Intet, fordi den forsvinder i en ubestemt Væren: da maa Viden som Tænkens og Værens endnu ubestemte Eenhed i denne sin Begyndelse jo absolut være en Viden af negativt Indhold, en Viden af egen Ubestemthed, af egen Tomhed, en Viden af Intet.

Som Begyndelsesbegreb maa Viden tillige være Bevægelsesbegreb; denne Fordring opfyldes da derved, at det endnu Ubestemte bestemmes, at Forskjelseenheden af Tænken og Væren udvikles. Væren for sig kan ikke være Bevægelsesbegreb; den rene Væren kan, naar der abstraheres fra den abstraherende Tænkning, umulig bevæge sig selv. Bevægelsen er, ifølge Hegel, en Overgang fra Væren til Intet, og fra Intet til Væren; en saadan Overgang er imidlertid kun en Værensbevægelse, forsaavidt det er en Tankebevægelse; men en ved Tanken bestemt Værensbevægelse er jo udtrykkelig en Vidensbevægelse. Kunde Væren uden Tænken gjøre sig selv til Intet, og det saaledes fremkomne Intet igjen vende sig om og forvandle sig til Væren: da vilde den første logiske Bevægelse unegtelig være, ikke blot objectiv, i objectiv Eenhed med Væren, men saa objectiv, at den faldt udenfor Viden; for at udvikle Ideen af „den absolute Viden", maatte Logiken altsaa begynde med en Bevægelse, der faldt udenfor Viden, og saaledes fra Ikke-Viden gjøre en Overgang til Viden; men at gjøre en

Overgang fra en absolut Ikke-Viden til en absolut Viden er en absolut Umulighed.

Det er denne Umulighed, der paa en energisk, om end noget sophistisk Maade indskærpes af de Gamle, naar det hedder: „Den Vidende kan, forsaavidt han er vidende, Intet faae at vide; thi som Vidende har han jo allerede Viden, og hvad man allerede har, kan man ikke faae". Indvender man, „at En jo meget vel kan vide Noget uden at vide Alt, og just derved, at han allerede veed Noget, være forberedt paa at faae Noget at vide, han ikke veed", saa gives herpaa følgende Svar: „Ingen kan kaldes en Vidende uden i Forhold til det, han veed; i Forhold til det, han ikke veed, er han en Uvidende. Det blev altsaa ikke den Vidende, men den Uvidende, der fik Noget at vide. Men heller ikke den Uvidende kan, forsaavidt han er uvidende, faae Noget at vide. For at faae Noget at vide, maatte den absolut Uvidende jo absolut begynde med en Viden om sin Uvidenhed; for at begynde med en Viden om sin Uvidenhed, maatte han begynde med en Viden om en Ikke-Viden; men at begynde med en Viden om en Ikke-Viden er at begynde, ikke som en Uvidende, men som en Vidende."

Det Sande heri er, at Viden i det Uendelige forudsætter sig selv, bevæger sig fra sig selv gjennem alt Andet til sig selv, saa at dens hele Udvikling væsentlig er en Selvudvikling. At Viden — ikke min eller din ufuldkomne Viden, men Viden i sin Oprindelighed — forudsætter sig selv og begynder med sig selv, vil da med andre Ord sige, at den har sit Princip i sig selv, at dens Væsen er Selvhed. Dersom Viden ikke selv var Princip, kunde den umulig være den egentlige og første Begyndelse. Hvor nær **Princip** er beslægtet med **Begyndelse**, skjønnes jo allerede deraf, at Ord som ἀρχή og principium i den frie Sprogbrug ogsaa betyde Begyndelse. Kan Viden ikke være sin egen Begyndelse, dersom den ikke er

sit eget Princip, saa kan den heller ikke være sit eget Princip, dersom den ikke er sin egen Begyndelse.

Men endskjøndt her er Eenhed af Princip og Begyndelse, er dog Principet selv ikke uden videre det Samme som Begyndelsen: Eenheden er en Forskjelseenhed. Fremhæves Forskjellen, da forholder Principet sig til Begyndelsen, som det første Bevægende til Bevægelsen. Begyndelsen er ikke det første Bevægende, men den første Bevægelse; idet Bevægelsen begynder, falder Begyndelsen ikke udenfor, men sammen med Bevægelsen. Det er dette Punkt, Eleaterne oversaae; og kun, idet de oversaae dette Punkt, kom de conseqvent til at negte Bevægelsen. Før Achilles kan naae Skildpadden, maa han allerede have tilbagelagt den halve Vei; men før han kan have tilbagelagt det Halve af Veien, maa han have tilbagelagt det Halve af det Halve af det Halve i det Uendelige. „For at en Bevægelse kan fuldendes, maa den naturligviis være begyndt; sættes nu den begyndende Bevægelse identisk med den fuldendte, saa have vi som Modsigelsernes Cardinalpunkt den vistnok urimelige Sætning: „for at en Bevægelse kan fuldendes, maa den allerede forud være fuldendt". Man fordrer, med andre Ord, en absolut Begyndelse; men at fordre en absolut Begyndelse er en Selvmodsigelse, thi ingen Begyndelse er eller kan være absolut." *)

Det i Begyndelsen Absolute er Principet, og det i Principet selv Relative er Begyndelsen. Da nu Begyndelsen er Bevægelse, saa falder Principet paa een Gang udenfor og indenfor Bevægelsen. At det Alt bevægende Princip falder udenfor Bevægelsen, har Aristoteles, skjøndt rigtignok paa en aldeles eensidig Maade, udtrykkelig fremhævet, idet han har opfattet det første Bevægende som det i sig selv Ubevægede (*τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον ὄν*). At opfatte Forholdet

*) Forelæsn. ov. „Phil. Propæd." 1860—61. S. 70.

af det Bevægede og det Ubevægede saaledes, at de umiddelbart udelukke hinanden, er at opfatte det ideeløst; Bevægelse forudsætter Bevægelse i det Uendelige; kun fra det i sig Bevægede kan en Bevægelse udgaae: det Alt bevægende Princip maa selv være i Bevægelse. „I den ufuldkomne Energie falde Hvile og Bevægelse ud fra hinanden; det Hvilende bevæger sig ikke; det sig Bevægende hviler ikke; det Hvilende maa sættes i Bevægelse, det Bevægede gaae til Hvile. I den fuldkomne Energie falder Bevægelsen derimod sammen med Hvilen: her er Hvile i Bevægelsen, Bevægelse i Hvilen.“ *)

Skal Principet bestemmes som det i sin Bevægelse Ubevægede, da maa Principbevægelsen nødvendig opfattes som Selvbevægelse, og Principet selv som oprindelig Selvhed, som vidende Eenhed. Kun som vidende Eenhed, som den sig i Alt vidende Viden er Viden sit eget Princip; men den sig i Alt vidende Viden er i reen Almindelighed den vidende Subjectivitet. Saa lidt som Viden kan bestemmes og udvikles uden derved, at den ved sit Andet bestemmer sig selv som en Viden af Noget, ligesaalidt kan den bestemmes og udvikles som en Viden af sit Andet, uden derved, at den bestemmes som en oprindelig Viden af sig selv. Tages Andet, det Reale, der skal udgjøre Videns Indhold, bort, saa fremkommer den tomme Viden, en Viden af Intet, der ikke tillige er en Viden af Noget; men en Viden af Intet uden en Viden af Noget er en absolut Ikke=Viden, en Tilintetgjørelse af al Viden. Det reale Andet, der i Virkeligheden skal udgjøre Videns Indhold, maa altsaa ligge i Videns eget Princip; men Videns Princip er den vidende Subjectivitet; det objective Indhold hører oprindelig med i Subjectiviteten.

At Principet for alt Subjectivt ogsaa er Principet for alt Objectivt, at Objectiviteten med sit uendelige Værens=

*) Phil. Propæd. S. 149.

Indhold forsaavidt maa være ligesaa oprindelig som Subjectiviteten med sin uendelige Viden, er uimodsigeligt; men derfor er det ligefuldt en Misforstaaelse, og det en grov Misforstaaelse, naar man med Schelling vil søge et bagved begge liggende Princip*), enten man saa iøvrigt vil kalde dette

---

*) „Fordyber man sig i den Tanke, at Subject og Object gjensidig betinge og begrændse hinanden (jvfr. Schelling: Vom Ich als Princip der Philosophie, oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen), saa forsvinde de begge som Momenter i en ubetinget Eenhed, en absolut Identitet, et Subject-Object, i hvilket Forskjellen oprindelig er begrundet. Men ved at føre den ideal-reale Udvikling tilbage til et Princip, der er ligesaa abstract dualistisk som monistisk, ligesaa umiddelbart subjectivt som objectivt, nødes man til at personificere den dunkle Realgrund, insinuere Forstandens Lysglimt i den selvløse drømmende Fornuft, anticipere Friheden uden at vedkjende sig Anticipationen, og saaledes overføre Subjectivitetens Prædicater paa den Forudsætning, der endnu ingen Subjectivitet kan have." Den propædeutiske Logik. Kjøbhvn 1845. S. 206.

Paa andre Steder, navnlig i „System des transcendentalen Idealismus" har Schelling unegtelig lagt Eftertryk paa Jeget som Videns Princip; man seer heri Eftervirkningen af Fichte. „Der Begriff des Ich, d. h. der Act, wodurch das Denken überhaupt sich zum Objecte wird, und das Ich selbst (das Object) sind absolut Eins; außer diesem Act ist Ich nichts." ... „Ich als reiner Act, als reines Thun, ist im Wissen selbst nicht objectiv, deswegen, weil es Princip alles Wissens ist. Soll es Object des Wissens werden, muß dieß durch eine vom gemeinen Wissen ganz verschiedene Art zu wissen geschehen." ... „Ich ist nichts Anderes als ein sich selbst zum Object werdendes Produciren. Die Wissenschaft kann von nichts Objectivem ausgehen; sie muß vom „Nicht-Objectivem, das sich selbst zum Objecte wird", ausgehen." — Men til nogen klar og methodisk Udvikling af, hvorledes Subjectiviteten oprindelig forholder sig til sit objective Indhold, og hvad Videns-principet egentlig betyder, har den schellingske Philosophie, trods alle sine Tilløb, ikke bragt det.

Princip „Indifferensen“ eller „det Absolute“ eller „ein unvordenkliches Sein“. At gjøre Indifferensen til Princip er at forudsætte en oprindelig Eenhed, hvori Modsætningen imellem det Subjective og det Objective endnu ikke er blevet til, en Grundeenhed, hvoraf denne Modsætning selv skulde lade sig aflede. Nu tager det sig ved første Øiekast jo vistnok ud, som om man ved en saadan Fremgangsmaade upartisk vilde hævde det Subjective lige Ret med det Objective, idet man nemlig deducerer begge af et tredie Høiere. Men Upartiskheden er kun tilsyneladende; ved at begynde med Indifferensen som det tredie Høiere, har man i Virkeligheden begyndt med at tage Parti for det Objective. Det tredie Høiere eller rettere: det første Dybere, der skal ligge til Grund baade for det Objective og det Subjective, er jo netop, naar vi see nærmere til, intet Andet end det første, endnu ubestemte Objective selv, det Objective, hvoraf Alt skal deduceres, i Modsætning til det afledede, med det afledede Subjective coordinerede, Objective. At deducere det Subjective er i Principet selv ligesaa umuligt, som at deducere det Objective. Istedenfor ved abstracte Skyggerids af en indifferent Baggrund at give det Objective et eensidigt Forspring for det Subjective, maae vi tvertimod, med Anerkjendelse af begges Oprindelighed, indrømme det Subjective den ideale Prioritet, forsaavidt Subjectiviteten som vidende Selvhed dog altid er og bliver det Overgribende.*)

---

*) „Subjectivitetens udelukkende Kriterium er den begribende Selvhed, der bestaaer i Reflexion; Objectivitetens derimod en selvløs Gjenstændighed, der mangler Reflexion. Uden Objectivitet vilde Subjectets Selvbegriben forsvinde i Tomhed, thi alle Forestillinger og Anskuelser referere sig til Objectiviteten. Uden Subjectivitet vilde Objectivitetens Begreb være utænkeligt, thi Objectet er, egentlig talt, hverken for sig selv, ei heller for et andet Object, da al Reflexion mangler. Sige vi: det ene Object refererer sig til det andet, saa anvende vi en Reflexionsbestemmelse, og beholde det Ene in mente, naar det Andet forestilles. Vel er der i den objective

Da nu alle Begyndelsens Forudsætninger, de objective med de subjective, ligge skjulte i Videns Princip, den vidende Subjectivitet, saa maa Udviklingen af det oprindelige Forhold mellem Viden og den Vidende nødvendig falde sammen med disse Forudsætningers systematiske Udvikling. Eftersom da Forudsætningerne optræde i abstract Forskjellighed, i indbyrdes Gjennemsigtighed og i totaliseret Eenhed, vil Principet udvikle sig for os som umiddelbar, som reflecterende og som begribende Subjectivitet. Særkjendet for den umiddelbare Subjectivitet er i det Hele taget dens psychologiske Standpunkt. Fra dette Standpunkt af arbeider den sig efterhaanden dybere og dybere ind i almene Væsensbestemmelser og ontologiske Opgaver. Særkjendet for den reflecterende Subjectivitet er dens bevidste Opfattelse af sin egen ontologiske Væsenhed: den reflecterende Subjectivitet er væsentlig ontologisk. Med den gjennemførte Reflexion føres Subjectiviteten vistnok tilbage til sit første psychologiske Udgangspunkt; men saaledes, at den nu erkjender saavel sin evige Grund som sin timelige Oprindelse. At Subjectiviteten, ontologisk seet, er evig og guddommelig, men, psychologisk seet, timelig og menneskelig, vækker Bevidstheden om en Dualisme i dens eget Væsen. Denne Dualisme maa da finde sin Forklaring paa den begribende Subjectivitets Standpunkt. Kun Begrebet af en fuldkommen Begriben kan lede den tænkende Subjectivitet til at see sit dobbelte Ansigt i Ideens Speil, og derved til at indsee, hvad det væsentlig er, hvorpaa al Indsigt, Begriben og Viden beroer.

Verden en væsentlig Sammenhæng; men da den enkelte Gjenstand hverken har sig selv i sin Magt, ei heller de andre in mente, saa kunne Objecterne ikke selv objectivere sig for hverandre, ikke magte deres egen Totalitet, men maae derimod magtes og objectiveres af en begribende Subjectivitet." Propæd. Logik. S. 204—205.

A.

Den umiddelbare Subjectivitet.

Viden er Forskjelseenhed af Tænken og Væren. Med Hensyn paa den rene Væren er Viden umiddelbar Anskuen; med Hensyn paa den rene Tænken er den Negation af al umiddelbar Anskuen. Den ved Væren bestemte Anskuen er Anskuelse; den ved Tænkningen ophævede Anskuen er Negation. Anskuen og Tænken forholde sig som Væren og Intet; den umiddelbare Væren kan ikke tænkes; det rene Intet kan ikke anskues. Intet at anskue er det Samme som ikke at anskue; men at tænke Intet er ingenlunde det Samme som ikke at tænke. Formedelst Anskuelsen bliver Tænkningen bestemt ved Væren; formedelst Negationen bliver Væren bestemt ved Tænkningen: alle Anskuelsesbestemmelser ere positive, alle Tankebestemmelser negative. At Væren objectivt omsættes i Intet og Intet i Væren, beroer da oprindelig derpaa, at Anskuen subjectivt omsættes i Tænken og Tænken i Anskuen. Allerede heraf sees, hvad det vil sige, at Subjectiviteten er det Overgribende. Dersom den objective Væren ikke paa nogen Maade lod sig bestemme, kunde den umulig være; men hvorved skal nu Væren bestemmes? Ved sin Negation, ved Intet, altsaa ved Tanken! Men Tanken er kun Tanke derved, at den tænkes, og den tænkes kun derved, at der er en tænkende Subjectivitet; forsaavidt Væren bestemmes ved sin Negation, bliver den altsaa bestemt objectivt derved, at den bestemmes subjectivt. Eller skal Væren maaskee bestemmes, ikke ved Negation, men ved Position saaledes, at Væren selv objectivt adskiller sig fra Væren, som det ene Værende fra det andet, som Noget fra Andet? Men at faae Noget adskilt fra Andet uden Negation er jo aldeles umuligt! Adskillelsen af Noget og Andet beroer netop derpaa, at Noget er, hvad Andet ikke er, og omvendt. Skulde nu Væren objectivt bestemme sig ved sig selv, da maatte den ogsaa objectivt kunne negere sig

selv; men den objective Negation er en subjectiv Bestemmen, en Act af den tænkende Subjectivitet. Eller er det maaskee et logisk Feilgreb, at lade Væren, den rene almindelige Væren, bestemme sig til et forskjelligt Værende, og derved til Adskillelse af Noget og Andet: saa lader os engang vende Forholdet om og antage, at der oprindelig er en Vrimmel af Detteværende, absolut Tilværende, hvoraf alle Værens- og Vidensbestemmelser blive at aflede. Istedenfor at begynde med en subjectiv Eenhed, begynde vi altsaa med en objectiv Mangfoldighed — ikke af abstracte og forsaavidt uselvstændige Værensbestemmelser, men af selvstændigt Værende. I denne Mangfoldighed af selvstændigt Værende har da hvert Led en Bestemthed, det hverken har givet sig selv eller erholdt fra andet Værende, en oprindelig Bestemthed, der ligesaa lidt lader sig henføre til en Bestemmen, som det paagjældende Leds Tilværen til en Tilbliven; vi have da i denne abstract objective Forudsætning et Mangfoldighedens Grundlag, der paa een Gang minder om Demokrits Atomer og Herbarts Realer.

Men skal en Mangfoldighed af Bestemmelser, der ikke ere fremkomne og ikke kunne fremkomme ved nogensomhelst objectivt bestemmende Indflydelse, desuagtet lade sig bestemme, da kan det alene skee derved, at Bestemmelserne selv vise sig bestemmende for en oversvævende Opfatning, for en ved dem eiendommelig bestemt Viden, d. v. s. for en Anskuelse. At de absolute, i sig selv ubestemmelige, Bestemtheder kun ere bestemmende for en tilsvarende Anskuelse, vil ved nærmere Betragtning let indlyse. Det absolut bestemte Atom, det umiddelbart tilværende Reale, kan jo i sin absolute Bestemthed hverken være bestemt ved sig selv eller ved de andre ligesaa absolut bestemte Atomer. At Atomet ikke kan være bestemt ved nogen Selvbestemmen, følger ligefrem deraf, at dets Bestemthed falder umiddelbart sammen med dets Tilværen; at det da heller ikke kan være bestemt ved andre bestemmende

Atomer, er en Selvfølge, naar Bestemtheden skal gaae i Eet med den bestemte Tilværen, og denne Tilværen være absolut. Det er saa langt fra, at de absolut bestemte Atomer skulde kunne udøve nogensomhelst Indflydelse paa hinanden og derved i nogen Maade bestemme hinanden, at de tvertimod unddrage sig ethvert muligt objectivt Forhold. Skulde de virkelig komme i Forhold til hinanden, maatte de naturligviis blive afhængige af hinanden; men ved at blive afhængige af hinanden, maatte de jo blive relative; men hvorledes skulde de blive relative, naar de oprindelig ere absolute?

Fixideen med absolute Atomer, umiddelbart tilværende Realer o. desl., hidrører ikke fra en virkelig objectiv Væren, men fra en eensidig subjectiv Tænken, en Tænken, der er bedaaret af Anskuelsen.

At Anskuelsen, uden at vide deraf, kan bedaare Tænkningen, skeer imidlertid derved, at Tænkningen, uden at tænke derpaa, forvansker Anskuelsen. Tanken, den abstracte Tanke, kommer aldrig i umiddelbar eller ligefrem Berøring med det Værende selv; enhver Forhandling mellem Tænken og Væren mægles ved Anskuelsen. I sin rene Oprindelighed er Anskuelsen naiv; den bestemmes af det Værende som det er, opfatter det Givne saaledes som det nu engang viser sig, og seer ikke Andet. At ingen Anskuelse kan bestemmes af det Værende uden igjen at bestemme det, derom veed Anskuelsen selv i sin Uskyldighed Intet; det er en Hemmelighed, der først opgaaer for Tanken. Men Tanken er negativ: det Negative bestemmes kun ved det Positive, forsaavidt det bestemmer det Positive og derved sig selv. Tanken bestemmes af Anskuelsen, idet den negerer Anskuelsen for at bestemmes af det Værende; men da det udtrykkelig er igjennem en Negation, altsaa igjennem dens egen negative Selvbestemmen, at den kan bestemmes af det Værende, saa har den bestemmende Tanke jo allerede herved faaet den umiddelbare Værensbestemmelse i sin Magt, forsaavidt den har faaet Anskuelsen i sin Magt.

Er Tanken nu med denne sin formelle, paa Negationen beroende Magt ikke desto mindre selv uklar over Negationen og det Negative, saa skeer det let, at den i negativ Naivetet umiddelbart sætter et Positivt, og fixerer det i reen Umiddelbarhed; den fixerer da sig selv med det Samme, eftersom det saaledes fixerede Positive jo dog vitterlig er af negativ Oprindelse.

Det er ikke den umiddelbare, i sin Umiddelbarhed naive Anskuelse, der har opdaget Atomerne og fastsat Realerne; tvertimod! de absolute Atomer ere tænkte Anskuelser, og man behøver blot at ophæve den sidste Rest af et umiddelbart Anskueligt for at forvandle de absolute Atomer til absolute Positioner, altsaa til rene Realer. Det er Tanken, som i den Indbildning, at den har faaet umiddelbart fat paa det Værende selv, benytter Anskuelsen og tvinger Forestillingerne, de individuelle Anskuelser, ind i sit eget Hjernespind.

Det er den i Forandringen skjulte Modsigelse, hvis Opløsning her er et Tankens Problem. Paa den naive Videns Standpunkt har det ingen Vanskelighed med Forandringen; ifølge den daglige Erfaring, at Tingene idelig forandre sig, ere Anskuelsen og Tanken enige med hinanden om, at Noget naturligviis maa blive til Andet, eftersom det jo aldrig staaer ene, aldrig beroer paa sig selv alene, men overalt er i Forbindelse med Andet, støtter sig til Andet, og har som dette, i sin eiendommelige Fremtræden bestemte, Noget altid et Andet skjult i sig; Anskuelsen og Tænkningen ere paa en naturlig Maade enige om, at der i Tilværelsen vel er en Modsætning mellem Noget og Andet, men at Modsætningen er relativ, og at det netop er denne Modsætningens Relativitet, der udtaler sig i Forandringen.

Anderledes, naar Tanken med sin abstracte Negation, sit Ikke og Ikke-Ikke begynder at adskille sig fra Anskuelsen, medens den dog endnu er naivt sammenvoxet med den. Paa dette Standpunkt af negativ Naivetet bliver For-

andringsproblemet, skjøndt under Foregivende af, at det er et reent Værensproblem, til et eensidigt Forstandsproblem, en fixerende Opgave for den sig selv fixerende Tænkning. — Noget, Detteværende, er da i sin umiddelbare Modsætning til Andet, der jo ogsaa er et Detteværende, givet for Anskuelsen og derved bestemt som Gjenstand for Tænkningen; hvad gjør nu Tænkningen ved ethvert saadant Detteværende? Den tager det positivt, bestemmer det negativt, og udgiver saa, uden at ændse det i Bestemmelsen Negative, det negativt Bestemte for et i sig Positivt, for en saa absolut Position, at deri end ikke skal være Skygge af Negation. Dette er naturligviis en uhyre Modsigelse; og dog er det netop denne Modsigelse, den abstract kritiske Tænkning lægger til Grund, det Selvmodsigelsens Grundlag, hvorpaa den oprindelig stiller sig, for at afvise alle Tilværelsens og da ogsaa Forandringens Modsigelser.

Naar A som et Noget, B som et Andet, hvert for sig, anskues som et Detteværende, hvad kan den rene Tænkning da lære os om ethvert af disse Led? At A er A og ikke B, at B er B og ikke A! Man seer øieblikkelig, at Tanken er aldeles negativ, at den af sig selv ikke veed det Allerringeste om det Positive. Vistnok siger Tanken, at A er A; men naar der saa spørges: hvad er da A? saa gjentager den kun hvad den har fra Anskuelsen. Hvad har den da fra Anskuelsen? At A, Detteværende, er et Positivt; men ingenlunde, at det er et absolut Positivt. Det absolut Positive, et positivt Noget, hvori der end ikke er Anlæg til Negation eller Andethed, er en Opfindelse af den abstracte Tænkning, men en Opfindelse, som Tænkningen desuagtet henfører til Anskuelsen, for at faae den til at gjælde for det Værende. Hvorved skeer det nemlig, at det ved Anskuelsen givne Positive bliver, endskjøndt det kun er relativt, til et absolut Positivt?*) Det skeer,

*) Det vil i en senere Sammenhæng blive oplyst, at dette for Tanken, som det synes, absolut Positive er i sin objective Relativitet et

mærkværdigt nok, ved lutter Negationer! Da A, Detteværende, er ifølge Anskuelsen A, saa indseer Tanken, at naar

---

Magtens Element, hvorved Viden bestemmes, en Realnegation af det blot Logiske, en antilogisk Factor, der er afgjørende for Forholdet mellem Begreb og Existens. Den kantiske „Ding an sich" fremkommer just derved, at den antilogiske Factor særlig opfattes og fastholdes for sig. Den herbartske Manie med de absolute Realer og Bestræbelsen for at vride og dreie det Logiske saaledes, at Tankebestemmelserne faae Udseende af at være rene Existensbestemmelser, hidrører øiensynlig fra en Reflexion, som er blendet af den antilogiske Reflex, Existensen kaster, og som bilder sig ind, at dette Antilogiske just er det rette Logiske, og som saa, for at naae det rette Logiske, arbeider paa at drive Tankerne udenfor Tænkningen og reflectere sig ud over al Reflecteren. Forandringen være et Exempel. Som Overgang fra Noget til Andet er Forandringen en kategorisk Bestemmelse ved alt Tilværende. A, et Tilværende, maa altsaa, ifølge sit Begreb, kunne gjennemløbe Tilstandene: A_0, A_1, A_2 o. s. v. Den Modsigelse, at A under Forandringen er det Samme og dog ikke det Samme, finder sin logiske Opløsning i Forandringens eget Begreb. Men mærkes nu Reflexen af det Antilogiske, hvilken Forandring maa der da ikke foregaae med Opfattelsen af Begrebet: Forandring! I existentiel Umiddelbarhed er $A = A$, hvilket udtrykkelig strider imod, at A skulde kunne blive enten A_0 eller A_1 eller A_2; fremdeles er $A_0 = A_0$, hvilket strider imod, at dets Væren skulde gaae over i dets Ikke-Væren, saa at det kunde blive til A_1 o. s. v. Paa denne Maade kan Tanken, der endnu ikke har gjennemskuet sit Forhold til Existensen, martre sig med at ville forstaae sig selv som en Existens, altsaa som Ikke-Tanke, ved at ville forstaae sig selv som Tanke, altsaa som Ikke-Existens. Tænkningens hele atomistiske Unatur kan iøvrigt sees af „Realerne". Realet er ikke et materielt, men et logisk Atom. Det materielle Atom er som Gjenstand for Tanken, som Tankens Realnegation, det, hvorover der tænkes, men som ikke selv lader sig tænke, et antilogisk Element, og har som saadant sin ydre Tilværelse i Rummet. I Tankens Opfattelse af Atomet er det Logiske altsaa forenet med det Antilogiske. Realet derimod, det logiske Atom, er behæftet med den ufordragelige Modsigelse, at dets logiske Væsen absolut skal være antilogisk.

A er, hvad A er, saa er A ikke, hvad A ikke er. Med samme Klarhed indseer Tanken, at naar B, Detteværende, ifølge Anskuelsen er B, saa kan dette B kun være, hvad det er, ved ikke at være, hvad det ikke er. Anskuelsens umiddelbare og i al sin Umiddelbarhed dog relative Forskjel mellem A og B er da paa denne Maade forvandlet til en absolut Modsætning. At A ikke er, hvad A ikke er, betyder, at A ikke er B og i al Evighed aldrig kan endog blot nærme sig til at blive B; at B ikke er, hvad B ikke er, beviser med samme Eftertryk, at B i al Evighed aldrig kan endog blot nærme sig til at blive A. De absolut Positive: A og B, dette Noget og dette Andet, ere da ved de gjentagne Negationer, ret som ved logiske Besværgelser, blevne adskilte ved et saa svælgende Dyb, at enhver Overgang fra Noget til Andet, altsaa enhver mulig Forandring, er i Sagen selv bleven aldeles umulig.

Alle Vanskeligheder med saadanne rene Begreber som: Vorden, Forandring, Bevægelse o. desl., hidrøre væsentlig fra en forvirret Opfatning af Forholdet mellem Anskuen og Tænken. At den rene Tænken skulde, som Hegel antager, kunne bevæge sig selv uden Hjælp fra Anskuelse og Forestilling, er ligesaa usandt, som at den rene Væren skulde være istand til at sætte enten sig selv eller Tanken i Bevægelse. Naar Hegel desuagtet faaer den rene Tanke, som det synes, til at bevæge sig uden al Anskuen, da skeer det aabenbart kun derved, at den af Tanken ophævede Anskuen desuagtet bevares i Tanken, saa at den fra Bevægelsen udelukkede Anskuelse dog, som en logisk Stadfæstelse af det Gamle: naturam expellas furca, er med i Bevægelsen. Hvor utænkelig derimod Bevægelsen er, naar Tanken skarpt vil skille sig fra Anskuelsen, kan fra mange Sider oplyses, saavel ved Herbarts som ved Eleaternes Fremgangsmaade. I enhver nok saa reen Tankebevægelse er der i Virkeligheden altid en, om end uendelig flygtig, Bianskuelse af Rum og Tid. Skal der

f. Ex. gjøres Overgang fra Væren til Intet, da maa man naturligviis begynde med at holde de to Begreber Væren og Intet ud fra hinanden, eller, som det ogsaa udtrykkes, udenfor hinanden; men saadanne Bestemmelser som: ud fra, udenfor, beroe aabenbart paa en Biforestilling om Rum; da nu desuden Overgangen selv: Væren, Intet, Væren, betegner, at Væren vexler med Intet, ligesom Intet igjen med Væren, og følger af Intet, ligesom Intet igjen af Væren, maa denne Vexlen og Følgen nødvendig forudsætte, ikke blot en Biforestilling om Rum, men ogsaa, og det ligesaa oprindelig, en Biforestilling om Tid: al virkelig Tænken forudsætter Rummet og foregaaer i Tiden.

Biforestillinger af Tid og Rum træde endnu stærkere frem ved Bestemmelsen af Noget og Andet, efterdi Noget og Andet ere concretere Udtryk end Væren og Intet. Skulle Noget og Andet som to „Realer" holdes ud fra hinanden og ved Siden af hinanden, saa paatrænger Rumsanskuelsen sig af sig selv. Da nu de to Realer, hvor bestemt de end stilles imod hinanden, ikke desto mindre skulle fastholdes, ikke som udvortes Ting, men som absolut positive Tankegjenstande, ja som absolut positive Tanker, maae de nødvendigviis holdes ud fra hinanden, og det ikke i et almindeligt Rum med naturlige Mellemrum, men i et reent Tankerum, et Rum, hvori Tanken frit kan nedlægge sit „Imellem", uden at her derfor egentlig maa tænkes paa noget „Imellem". Paa denne Maade har Herbart for Realernes Skyld beriget Metaphysiken med et intelligibelt Rum*).

---

*) „Det ene, for sig værende Reale ligger aldeles udenfor, og ikke indenfor eller tildeels indenfor det andet. De mangfoldige Realer, eller, hvad der allerede er tilstrækkeligt, tvende Realer kunne være sammen, men ogsaa ikke sammen. Have vi saaledes A og B, kunne vi med A forbinde Billedet af B, eller omvendt. Herved have vi faaet fire Begreber, nemlig de to virkelige A og B og

Men hvad har nu et saadant Rum egentlig at betyde? I skarp Adskillelse fra Sandserummet er det intelligible Rum naturligviis en tankeløs Tanke, Anskuelsen af en tilintetgjort Anskuen. At Sandserummet selv har en intelligibel Side, maa indrømmes; men naar det intelligible Rum opfattes som Sandserummets egen tænkelige Side, da forsoner det netop Anskuen med Tanken og afgiver et væsentligt Medium for det Anskueliges Overgang i det Tænkelige, det Positives Overgang i det Negative, Værens Overgang i sit Intet, Nogets Overgang i sit Andet.

Medens Hegel lægger Bevægelsen ind i den rene Tænken og Herbart stræber at forlige Tænkningen med en forestillet

---

deres Billeder. Efterat denne Operation er foretaget, kan man atter forbinde det virkelige A med et allerede forbundet Par, nemlig B og Billedet af A, saa at disse tvende nu ere sammen, medens Billedet af B ikke er sammen med disse. Vi ville intet Mellemrum mellem A og B; de ere ikke sammen, men der er alligevel Intet imellem dem. Klagerne over, at man ikke kan forestille sig det, hjælpe her Intet. Begrebet skal forblive reent; og vi begjære ingen Billeder, som om man kunde anskue dem; men vi fordre Begreber og deres Sammenknytning." Imod dem, der ville indføre almindelige Rumsforestillinger, udtaler Herbart sig paa følgende Maade: „Idet vi fordrede, at man skulde tænke A og B som ikke samværende, have Hine efter deres vante Viis rykket A og B i en vilkaarlig Afstand ud fra hinanden, ret som om der allerede var Rum nok, hvoraf man kunde indskyde en vilkaarlig Størrelse mellem A og B. Denne vistnok uundgaaelige Indskyden forbyde vi ikke desto mindre. Alt hvad der paa nogen Maade kunde være mellem A og B, naar det ikke er hine tomme Billeder, som vi selv frembragte, skal forsvinde, og maa i Tanken atter tilintetgjøres." Noget mere Vilkaarligt, Søgt og Forskruet end hvad den iøvrigt skarpsindige og i andre Henseender af Videnskaben fortjente Herbart her (Metaphys. II. 119, flgd.) har sammenbragt, vil Philosophiens Historie ikke let frembyde. Jvfr. P. S. V. Heegaard, den herbartske Philosophie S. 25—30; S. 111—121.

Forandring ved at kunstle med Realerne og det intelligible Rum, have Eleaterne — hvad der da ogsaa, naar der endelig skal sættes Splid mellem Tænken og Anskuen, er det eneste Consequente — paa det Strengeste udelukket Kategorierne Bevægelse, Vorden og Forandring fra den rene Tænken og skudt alle slige Sandselighedsbestemmelser ind under den blotte Menen (δόξα). Hvad der kan anskues, kan altsaa, ifølge denne Synsmaade, ikke tænkes. Her anskues f. Ex. en vis Afstand, en Veilængde; hvad er nu, i skarp Modsætning til det saaledes Anskuede, Tankens Opgave? At anbringe sin Negation, at sætte Grændse! Paa den angivne Veilængde sættes da utallige Grændser, og dog kan Længden selv ikke sammensættes af Grændser; i denne Splid mellem Anskuen og Tænken møde vi igjen vor „Achilles". Den blot grændsesættende Tanke er som uden Bevægelse; kun ved Anskuelsens Hjælp kan Tanken bevæge sig, kun den sig bevægende Tanke kan tænke Bevægelsen.

„I Grændsen reflecteres det Begrændsede. At tænke Grændsen uden at underforstaae et derved Begrændset, er ligesaa umuligt, som at fatte Betydningen af en Negtelse uden at tænke paa det, som derved bliver negtet. Den umiddelbare Nulgrændse bliver ogsaa ligefrem sat under den Forudsætning, at der i Anskuelsen er et Givet, hvis Grændse den er. At saadanne Grændser som Punkter, Linier og Flader, uagtet de i og for sig ere rene Negationer, dog anskues i positiv Form: Punktet som Liniens mindste Deel, Linien som Fladens Rand, Fladen som en Side af Legemet, er et slaaende Beviis for, at Grændsen gaaer i Eet med det Begrændsede. Men naar Grændsen nu ikke desto mindre adskiller sig fra det Begrændsede som Negationen fra det Positive, naar denne Adskillelse er i lige Grad gyldig for Tanken og Anskuelsen: saa indeholdes heri den Opgave at følge det, som skal begrændses, til Grændsen. Hvorledes naaer man nu fra Grændse til Grændse? Ved en Bevægelse! Her er

oprindelig ingen anden Udvei, intet andet Middel. Forsøger man i Tanken at afsætte t. Ex. paa en Linie to Grændsepunkter, A og B, i en vis Afstand, da maa man, om end ubevidst, foretage en Bevægelse, idet man, for at anskue den vilkaarlig valgte Afstand, lader Blikket gjennemløbe Veien fra A til B. Blikket maa fæste sig, hvor det vil, det møder paa sin Vei kun Grændse, thi hvert Punkt i Linien er i og for sig et Grændsepunkt ... At sætte Grændse umiddelbart ved Grændse, er umuligt, thi idet der abstraheres fra det Begrændsede, falde de to Punkter sammen ... Imellem to paa hinanden følgende Grændser er her altsaa et Begrændset. Dersom nu dette Begrændsede faldt umiddelbart sammen med Grændserne, saa at her intet, slet intet Mellemværende var, maatte Grændserne selv falde sammen og kunde ikke følge paa hinanden; faldt det Begrændsede som et umiddelbart Tilværende mellem de derfra forskjellige Grændser, saa var her en endelig Afstand, altsaa utallige Grændser mellem to paa hinanden umiddelbart følgende Grændser, hvilket er en Modsigelse: i den dialektiske Eenhed af Grændsen og det Begrændsede er al Bevægelse begrundet." *)

Vistnok er al Tænken i sig selv en Bevægelse, men den blot grændsesættende Tanke bevæger sig just paa en saadan Maade, at den ikke selv kan mærke sin egen Bevægelse. For at Bevægelsen skal kunne mærkes, maa der i Grændsen være et Mere end Grændsen. Til Indsigt i Tankebevægelsen er just derfor Læren om Differentialet, det mathematiske Element, af afgjørende logisk Betydning; thi Differentialet, det intellectuelle Anskuelsesmoment, er Grændse og dog mere end Grændse. Differentialet er hverken Nul eller endelig Størrelse, hverken et abstract Negativt eller et abstract Positivt, hverken et Produkt af Tænken for sig uden Anskuen eller af Anskuen for sig uden Tænken: det mathematiske Element er

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1860—61. S. 56—58.

et Bevægelsens Punkt i punktuel Bevægelse, Anskuelsens og Tænkningens, det Endeliges og Uendeliges, det Positives og Negatives urolige Eenhed *).

Staaer det nu fast, at det sande Forhold saavel imellem Tænken og Væren, som imellem Tænken og Vorden, Tænken og Forandring, Tænken og Bevægelse, kun kan mægles ved Anskuelsen, saa indsees heraf, at Subjectivitetens Forhold til den virkelige Verden og derigjennem til sig selv da ogsaa maa, fra Videns Standpunkt, være at bestemme ved det principielle Forhold imellem Anskuelse og Tænkning. Men Anskuelsen er i sin første concrete Umiddelbarhed en Sandsning, nemlig en Sandsning af det umiddelbart Objective, en første Objectivering. Ved at give sig hen i Sands-

*) „Vistnok gjør det en væsentlig Forskjel, om Overgangen anskues i Rummet eller blot forestilles som arithmetisk Overgang fra Endeligt til 0, fra Endeligt til ∞; men dette staaer fast: uden Reflexer af Rum og Tid ingen Bevægelse, uden Bevægelse ingen Qvantiteren, uden Qvantiteren intet Qvantum, uden Qvantum ingen Mathematik. At udelukke Bevægelseskategorien fra den rene Mathematik og endda beholde Kategorierne: „Grændse," „Overgang", „Tilnærmelse", er en Modsigelse. Hvorledes Kategorierne i Mathematiken vælges, betones og anvendes, forsaavidt det technisk gjælder om den meest hensigtssvarende Udførelse af exacte Operationer, maa naturligviis afgjøres i Mathematiken selv; men Operationsbegrebernes logiske Sammenhæng og dialektiske Overgange undersøges i Philosophien. Hænder det saa — thi det kan jo hændes — at en Fagmand, en Routineret, hvis Begrebsmechanik forlængst er gaaet i Eet med hans Operationsmechanik, i en saadan Anledning bliver høirøstet og ved høirøstet Anvendelse af det saraceniske Dilemma udtrykkelig fordrer, at Philosophien skal opgive Dialektiken og ubetinget hylde Begrebsmechaniken: da kan en saadan Hændelse dog ikke videre afbryde, men snarere fremskynde den dialektiske Udvikling." Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 59 flgd. Jvfr. Phil. og Math. S. 23—24; Begrebet Nøiagtighed S. 45—47. Hr. Prof. Steens „Afregning", gjennemseet af R. N., S. 7, Bilag S. 29.

ning og Sandseindtryk vil den vidende Subjectivitet da nedsætte Tænkningen til en tom Afskygning af det Sandselige, og miskjende sin egen Oprindelighed: denne Eensidighed er fuldstændig udtalt i den gjennemførte Sensualisme. Ved ubetinget Fastholden af sin egen uendelige Selvtænken vil den vidende Subjectivitet ikke alene nedsætte Sandsningen og det Sandselige til forsvindende Bibestemmelser i den rene Tænken, men tillige lægge an paa at forvandle al objectiv Virkelighed til en blot negativ Betingelse for sin egen Selvudvikling: denne Eensidighed har fundet sit consequente Udtryk i den subjective Idealisme. Idet den umiddelbare Subjectivitet da paa denne Maade sees at kaste sig fra det ene Extrem over i det andet, vil det under Bevægelsen indlyse, hvad der da nødvendig maa antages at ligge i dens oprindelige Natur og udgjøre dens ontologiske Charakteristik. Altsaa:

a) Sensualistisk Subjectivitet.

Ved sensualistisk Subjectivitet kan her i denne Sammenhæng ikke tænkes paa en i Sandseanskuelser fortabt, i det Sandselige hvilende Bevidsthed; en saadan med sandseligt Indhold mættet Subjectivitet har kun ringe Betydning for en væsentlig Bestemmelse af Viden og den Vidende. Sandselighedsphilosophien, den Sensualisme, hvorom her handles, har altid til Forudsætning en bestemt endelig Adskillelse af Sandsning og Tænkning, en Adskillelse, der allerede minder om, at den fra det Sandselige abstraherende Tænkning er bleven tom og mat og ufrugtbar. Sensualismens principielle Opgave er: at aflede Tænkningen af Sandsningen og Sandsningen af det Sandselige; med andre Ord: at deducere Subjectiviteten af det sandselig Objective.

Hvor umuligt det er at løse en saadan Opgave, sees tydeligt nok af de derpaa rettede Forsøg. Naar J. Locke, for at forklare „Ideernes" Oprindelse, begynder med den tomme Sjæl som med „et reent Papir", en „tabula rasa", saa

begynder han alligevel med aprioristisk-subjective Forudsætninger, forsaavidt han nemlig gaaer ud fra en given Adskillelse mellem udvortes og indvortes Sandsning, mellem „Sensation“ og „Reflexion“.

Istedenfor at begynde med en tom Sjæl, det vil sige: med en Sjæl uden Anlæg, begynder Locke tvertimod, skjøndt han ikke ret vil vide deraf, med en Sjæl fuld af Anlæg, ja med et heelt System af sjælelige Kjendsgjerninger. Thi han forefinder jo Sandsningen som en Kjendsgjerning og lader den gjælde som Kjendsgjerning; han forefinder Reflexionen som Kjendsgjerning, og lader den gjælde som Kjendsgjerning. Og hvormange psychologiske Kjendsgjerninger indeholdes her saa ikke, naar vi see nærmere til, i disse to angivne! Det er saa langt fra, at Locke har formaaet at deducere det Subjective af det Ikke-Subjective, at han meget mere begynder, ikke blot med en Subjectivitet, men med en Subjectivitet, der er i oprindelig Selvvirksomhed.

Lockes nærmeste Forgængere, Baco, Hobbes, Gassendi, gik i det Hele ud fra den Forudsætning, at vore subjective Begreber kunde berigtiges og beriges ved Erfaringens Kjendsgjerninger, uden at undersøge, hvorledes det egentlig forholdt sig med Begrebernes psychologiske Oprindelse. Paa dette Punkt er Locke bleven opmærksom, og ved denne Sagens Vending kan hans Essay concerning human understanding vel siges at betegne et Vendepunkt i den nyere Philosophies Historie.

Men saa eensidig er Locke i sit Forsøg beskjæftiget med Gjendrivelsen af den cartesianske Lære om „medfødte Ideer“, at han af Iver for at vise, hvorledes Begreberne efterhaanden maae være dannede under Indtryk, der skyldes Erfaringen og følgelig ere a posteriori, ganske forglemmer at lægge Vægt paa det Aprioriske og, om man saa vil, „Medfødte“ i den Subjectivitetsvirksomhed, uden hvilken Begrebernes Dannelse, trods alle Sandseindtryk og empiriske Kjendsgjerninger, vilde være

umulig. Det er da saa langt fra, at Locke har formaaet at aflede Sandsningen af det Sandselige, at han, for at bestemme, hvad det Sandselige er, udtrykkelig har maattet forudsætte Sandsningen; han er saa langt fra at have afledet Tænkningen af Sandsningen, at han tvertimod har maattet bruge Tænkningen for at forklare Sandsningen; saa langt fra at have bragt noget Activt ud af det blot Passive, at han, uden at vide deraf, just har givet os Beviser for, at den passive, til tabula rasa reducerede Subjectivitet oprindelig er og maa være activ.

Den umiddelbare Selvstændighed, som Locke havde indrømmet „Reflexionen" ved Siden af „Sensationen", var imidlertid saa iøinefaldende og stridende mod Sensualismens Væsen, at sindrige Forsøg paa at faae den bortforklaret ikke kunde udeblive. Det er i denne Henseende et virkeligt Fremskridt, naar Condillac fører Reflexionen tilbage til Sensationen og saaledes gjør Alvor af at deducere Tænkningen af Sandsningen. Sandsningen, hedder det, er i sin første Umiddelbarhed og ubestemte Almindelighed Fornemmelse. Paatrænger nu en enkelt Fornemmelse sig med eiendommelig Styrke, saa fremkommer Opmærksomheden; men den saaledes vakte Opmærksomhed er ikke en fra Fornemmelsen forskjellig Sjæleevne; tvertimod! det er Fornemmelsen selv, der har forvandlet sig til Opmærksomhed. Fornemmelserne vexle; Fornemmelsesevnen, Sensationen, deler sig formedelst Opmærksomheden imellem den Fornemmelse, vi have havt, og den Fornemmelse, vi nu have. Den Fornemmelse, vi ved det umiddelbare Indtryk have, er Følelse; den Fornemmelse, vi have havt, men hvis reelle Indtryk er forsvunden, er Hukommelse; saaledes er Hukommelsen da heller ikke en fra Fornemmelsen forskjellig Sjæleevne: Hukommelsen er en forvandlet Fornemmelse. Ved Modsætning mellem Følelse og Hukommelse forvandler sig igjen Opmærksomheden, thi her danner sig nu en dobbelt Opmærksomhed, en, der bestemmes ved umiddelbar Sands-

ning, og en, der bestemmes ved Hukommelsen. Men, naar her er to Slags Opmærksomhed, saa er her jo ogsaa Sammenligning; thi at være opmærksom paa to Ideer og at sammenligne dem, er Eet og det Samme. At sammenligne er imidlertid umuligt uden at mærke sig Lighed og Ulighed; men at mærke sig indbyrdes lige Relationer er at dømme o. s. v. Ved denne Fornemmelsernes Forvandling (transformation des sensations) fremkommer saaledes i væsentlig Affølge: først Opmærksomheden, deraf Sammenligningen og deraf igjen Dommen; paa denne Maade skal, ifølge Condillac*), Tænkningen lade sig deducere af Sandsningen.

Men denne hele Deduction beroer aabenbart paa en Misforstaaelse. Det er ikke Fornemmelsen, der uden nogensomhelst anden Betingelse i Sjælen forvandler sig til Opmærksomhed; men det er den i Subjectiviteten slumrende Opmærksomhed, Opmærksomhedsanlæget selv, der vækkes ved Sandseindtrykket; det er ikke Sandsningen, der ved sig selv efterhaanden forvandler sig til Tænkning; men det er den i Sandsningen skjulte Tænkning, der lidt efter lidt udvikler sig af Sandsningen. Er Sandsningen i Principet sin egen Forudsætning, da er Tænkningen det ikke mindre. Saalidt som en dyrisk Sandsebevidsthed kan ved gunstige Betingelser forvandle sig til menneskelig Selvbevidsthed, ligesaa lidt kan Dyrets sandselige Tænkning forvandles til en fri, fornuftig, menneskelig Tænkning. Kun den Tænkning, som ifølge Sjælens Eiendommelighed oprindelig er anlagt i, med og under Sandsningen, kan, ved Subjectivitetens Selvudvikling, udvikle sig af Sandsningen.

Sæt endog, at man i en vis overfladisk Forstand lod den foregivne Deduction gjælde: var saa Sensualismens Opgave hermed løst? Ingenlunde! Hvormeget man end mener at kunne aflede af den umiddelbare Sandsning, saalænge man

*) Traité des sensations,

ikke paa nogen Maade seer sig istand til at aflede Sandsningen selv af det Sandselige, er Subjectivitetens Oprindelighed, Selvhedens og Selvets aprioriske Gyldighed stiltiende forudsat. Men hvorledes skulde det vel være muligt at aflede Sandsningen selv af det Sandselige? At aflede Sandsningen af „Sensibiliteten" og bestemme Sensibiliteten som en Beskaffenhed ved et „Ganglievæv", er en psychologisk Udflugt, der i denne Sammenhæng forraader Tankeløshed. Thi „det første for Sjælen som Sjæl Eiendommelige, det Mærke, hvorved Sjæleprincipet just adskiller sig fra det almindelige Livsprincip, er Fornemmelsen. Men hvad er Fornemmelse? Umiddelbar Selvreflexion, Selvets ubevidste Selvopdagelse, dets Indtryk af sig selv under Indtryk af Andet, et Befindende, hvori det finder sig sat." *)

Havde Sensualismen virkelig været istand til at løse sin Opgave: at deducere Sandsningen af det Sandselige, da vilde Materialismen unegtelig have været dens sande og høiere Consequens; nu derimod, da det har viist sig, at Opgaven ikke kunde løses, efterdi man, for at forklare det Sandselige, nødvendig maatte forudsætte Sandsningen, er det ikke Materialismen, men Spiritualismen, der i strengere Forstand angiver Consequensen; thi Spiritualismen begynder jo netop med at fæste Opmærksomheden paa Sandserne og Sandsningen, for at forstaae de sandselige Ting. „Sandselige Ting", siger Berkeley, „ere saadanne, som umiddelbart (immediatly) opfattes ved Sandserne; hvorimod Tingenes Aarsag, der ikke kan sandses, udtrykkelig maa tænkes og, idet den tænkes, være i Bevidstheden. Seer jeg, at den ene Deel af Himlen er rød, den anden blaa, saa slutter jeg, at der maa være en Aarsag til denne Farveforskjel; men Aarsagen kan ikke siges at være en sandselig Ting. Sandselige Ting ere Indbegreb af sandselige Egenskaber (combination of sensible qualities);

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 335.

disse sandselige Egenskaber ere ikke udenfor Sjælen, men i Sjælen." At Tingene udenfor os forvandles til „Ideer i vor egen Sjæl", er jo vistnok ikke at forstaae, som om de sandselige Forestillinger beroede paa vor Vilkaarlighed; de maae meget mere henføres til en af os uafhængig Aarsag. Men da Aarsagen og Virkningen maae være ligeartede, og da en Ting umulig kan meddele os, hvad den ikke selv har, saa er det ligesaa urimeligt at antage, at en Ting, der ikke selv har Fornemmelse, skulde kunne vække Fornemmelse, som at et Hjerneindtryk skulde kunne blive til en Forestilling. Der existerer altsaa ingen Legemer, men kun Aander; det er ikke en materiel Aarsag, men en almægtig Aand, der igjennem alle Sandsebilleder, Forestillinger, Fornemmelser og Indtryk lader de endelige Aander meddele sig til hverandre.

Er Sensualismen i sit Væsen Spiritualisme, og Spiritualismen i sin oprindelige Forudsætning Sensualisme, medens de dog i deres Umiddelbarhed fremtræde som tvende hinanden udelukkende Extremer, da er det en Selvfølge, at den Subjectivitet, der i den skarpt udtalte Modsætning ikke kan opdage Eenheden, maa ved at svinge mellem Extremerne betages af Svimmelhed og ende i Skepticisme. Den Modsigelse i Aarsagen, at den som Realbegreb synes at udspringe af Sandsningen, naar man vil aflede den af Tænkningen, og dog ligesaalidt kan nedstamme fra den rene Sandsning som fra den rene Tænkning, den Modsigelse, der i det Hele afgiver Grundlaget for Hume's Kritik af Aarsagsbegrebet, er væsentlig Eet med den Modsigelse, at Spiritualismen i Grunden er Sensualisme og Sensualismen Spiritualisme.

b) Idealistisk Subjectivitet.

Beroer Skepticismen nu væsentlig derpaa, at en Subjectivitet, der er bleven splidagtig med sig selv, maa opgive al Forvisning og dermed al sand Viden, fordi den har opgivet Forvisningen om sin egen aprioriske Gyldighed, da maa

den første Betingelse for at tilbagevinde den tabte Viden aabenbart være den, at Selvvisheden atter indfinder sig, at den forsagte Subjectivitet igjen mander sig op. Subjectiviteten maa ved at tabe sig selv vinde sig selv; den maa, for at vinde sig selv, forvisse sig om Nødvendigheden af at holde fast paa sine egne Former og sine egne Functioner, idet den med det Samme forvisser sig om, at alle mulige Modsigelser dog i sidste Instans have deres Udspring fra en skjult Selvmodsigelse.

„Vilde man", siger Kant, „spørge den koldblodige, til Dommens Ligevægt egentlig skabte, David Hume, hvad der da bevægede ham til ved Betænkeligheder, som kun en møisommelig Grublen kunde udfinde, at undergrave den for Menneskene saa trøstelige og nyttige Indbildning, at deres Fornuftindsigt slaaer til, naar Begrebet af det høieste Væsen skal bestemmes, da vilde han vel svare: Intet uden den Hensigt at bringe Fornuften videre i Selverkjendelse o. s. v." Det var som bekjendt Skeptikeren, „der Zuchtmeister des dogmatischen Vernünftlers", der førte Kant til apriorisk Selvbesindelse og derved til en sund Kritik af Forstand og Fornuft; og det var igjen, som bekjendt, den rene Fornufts Kritik, der førte Fichte til Jeget som Jeg og derved til en idealistisk Udvikling af Subjectivitetens uendelige Selvgyldighed *).

*) Saa stor Betydning den kantiske Fornuftkritik end har for Erkjendelseslæren, saa kan den dog i nærværende Sammenhæng kun nævnes som Overgangsstadium fra Hume's Skepticisme til Fichtes subjective Idealisme. Naar man har besindet sig paa, hvad den rene Fornufts Kritik beviser, at der gives: aprioriske Sandseanskuelser, aprioriske Forstandskategorier og aprioriske Fornuftideer, og hvad det betyder, at en „Ding an sich" som den yderste Reduction af en i sig gjældende Objectivitet blev stillet i skarp Modsætning saavel til Phænomenerne som til Subjectivitetens aprioriske Erkjendelsesformer, saa er her i Grunden Intet videre at opholde sig ved; thi med noget Forsøg paa at deducere den psychologiske Subjectivitet enten af et Ikke-Subjectivt eller af en guddommelig Forudsætning har Fornuftkritiken jo ikke indladt sig.

„I enhver Erfaring", saaledes begynder den fichteske Tankegang, „haves to Factorer satte mod hinanden, Jeget og Tingen, Intelligensen og dens Gjenstand. Abstraherer man fra Jeget, saa faaer man en Ting i og for sig, og maa da opfatte Forestillingen som et Produkt af Gjenstanden; abstraherer man fra Gjenstanden, faaer man et Jeg i og for sig, og maa da holde sig til den selvvirksomme, sit Indhold frembringende Bevidsthed. Hiint er Dogmatismen, dette Idealismen. Disse to ere indbyrdes uforenelige; et Tredie gives ikke: her maa vælges. For at dømme Dogmatismen og Idealismen imellem, mærke man sig Følgende: Jeget forekommer i Bevidstheden, Tingen i sig er en Digtning af Bevidstheden. Idet Dogmatismen skal forklare Forestillingens Oprindelse fra Tingen i sig, udøver den det mislige Kunststykke at gaae bagved Bevidstheden og paakalde Væren; men Væren virker kun Væren, ikke Bevidsthed; altsaa kan kun det Standpunkt være sandt, der vælges, ikke i Væren, men i Bevidstheden, ikke i Gjenstanden, men i Jeget selv."

Havde Sensualismen som et Slags Realdogmatisme begyndt med at sætte Eenheden af Tænken og Væren i Tænkningens umiddelbare Eenhed med Sandsningen og det Sandselige (nihil est in intellectu, quod non antea fuerit in sensu), saa lægger nu den subjective Idealisme an paa at opløse alt Sandseligt i Sandsningen, al Sandsning i Tænkningen og al tænkelig Væren i Jegets Selvtænkning. „Indrømmer man", saaledes begynder den subjective Idealisme, „at Sætningen A = A er indlysende ved sig selv, da indrømmer man med det Samme Bevidsthedens Evne til at sætte Noget. Man sætter ikke, at A er, men kun, at, dersom A er, saa er A. Ville vi nu, istedenfor at see paa det Satte, see paa den Sættende, eller rettere: paa Identiteten af den Sættende og det Satte, da forvandler Sætningen: A = A sig til: Jeg = Jeg. Medens vi istedenfor A = A ikke

kunde sige, at A er, kunne vi nu, istedenfor: Jeg = Jeg, sige: Jeg er, og i dette paa sig selv Grundede see Grunden til al Handling i den menneskelige Aand, det oprindelige Særkjende paa Bevidsthedsvirksomheden i og for sig. Ligesom Sætningen: A = A betegner en Grundhandling, saaledes betegner Sætningen: Non-A ikke = A ligeledes en Grundhandling, en efter sin Form ubetinget Urhandling. Dog, da Sætningen Non-A ikke = A forholder sig til Sætningen: A = A som Antithesis til Thesis, er den allerede herved efter sit Indhold, sin Materie, at opfatte som betinget; thi Antithesis er nødvendig betinget af Thesis. Ved den første Grundsætning: A = A, var Urhandlingens Form en Sætten, ved den anden er den en Modsætten. Hvad Non-A er, vides endnu ikke; kun dette vides, at Non-A er Modsætning til A; men A er sat ved Jeget; her er kun forudsat et Jeg: det Jeget Modsatte er altsaa Ikke-Jeg. Af de to Grundsætninger følger med Nødvendighed en tredie. Opgaven for den Handling, der udtrykkes ved den tredie Grundsætning, er given; men ikke Opgavens Løsning. Paa den ene Side ophæves Jeget fuldstændig ved Ikke-Jeget: Jeget kan ikke være sat, forsaavidt Ikke-Jeget er sat. Paa den anden Side er Ikke-Jeget, sat af Jeget, selv et Jeg, sat i Bevidstheden. Jeget ophæves altsaa ikke ved Ikke-Jeget; Jeget er ophævet, og dog ikke ophævet: dette er Modsigelsen. Til at løse denne Modsigelse maae vi da see at finde et X, hvori de hinanden udelukkende Grundsætninger kunne forenes. Men hvorledes kunne Væren og Ikke-Væren, Realitet og Negation forenes med hinanden uden at tilintetgjøre hinanden? Ved gjensidig Indskrænkning! Det omspurgte X er altsaa en Skranke, og Selvindskrænkning Jegets Urhandling."

Af disse første Grundtræk vil den subjective Idealismes logiske Charakteer i det Hele være kjendelig. Principet er Jeget, det rene Jeg, og Begyndelsen skeer dermed, at Jeget paa een Gang sætter, forudsætter og deducerer sig selv. For-

holdet mellem Princip og Begyndelse er da med et ganske andet Eftertryk udtalt i Fichtes rene Jeg end i Hegels rene Væren. At gjøre det rene Jeg til Princip er væsentlig det Samme som at gjøre Subjectiviteten til Princip; at begynde med det rene Jeg er med andre Ord at begynde med den rene Viden. Hvoraf kommer det da, at den fichteske Begyndelse ikke har kunnet tilfredsstille Systematikens Fordring? hvori bestaaer da Fichtes oprindelige Feilgreb?

Fra tre Sider er Misligheden med „det fichteske Jeg" iøinefaldende. For det Første er her et tvetydigt Forhold mellem Jeget selv og dets Existens eller, for at bruge de gængse Udtryk, mellem det rene og det empiriske Jeg. Det empiriske Jeg, min og din virkelige Subjectivitet, har sin Existens i sin uendelige Begrændsning: mit Jeg falder i denne begrændsede Existens udenfor dit Jeg, min Tænken udenfor din Tænken, min Viden udenfor din Viden. I Existensen selv er her altsaa en existerende Mangfoldighed, en Mangfoldighed af Jeg-Existenser; men hvor er den existerende Eenhed? I Jegheden selv, det rene Jeg! Nei, Jegheden selv, det rene Jeg, existerer ikke. Det rene Jeg er en Abstraction, som hvert existerende Jeg for sig maa foretage. Den Abstraherende er nødvendig forud for sin Abstraction; det empiriske Jeg maa altsaa i Virkeligheden være forud for det rene Jeg. Men, ifølge Principet skulde det jo netop være det rene Jeg, der var forud for det empiriske: her er en paafaldende Strid imellem Princip og Virkelighed. For det Andet er Jegets oprindelige Selvsætten, den Urhandling, hvorved Jeghedsprincipet sætter sig som et virkeligt Jeg, en uopløselig Gaade. For at løse Gaaden maatte man da allerførst faae en Besvarelse af det Spørgsmaal, om Jegets oprindelige Selvsætten er fra Evighed af eller en Handling i Tiden. At lade Urhandlingen være fra Evighed af er med andre Ord at tillægge Jeget en mythisk-platonisk Præexistens; at lade den foregaae i Tiden er at lade det Ubevidste afgive

en Forudsætning for det Bevidste, er at lade Væren gaa forud for Viden. Lægges Urhandlingen ind i Evigheden, d kan det virkelige Jeg kun erkjende sit Princip, forsaavidt d kan erindre sig en egen Præexistens; men en saadan Præ existenserindring er i Virkeligheden umulig. Drages Urhand lingen ned i Tiden, da gaaer der jo hos ethvert Individ, hvilket en Bevidsthed skal fremkomme, en Tilstand af Vær forud for Bevidstheden; men „Væren virker kun Væren, ik Bevidsthed"; ved at lade en Bevidsthedstilstand udvikle sig en Værenstilstand har man i Grunden ophævet Princip For det Tredie er Bevidsthedens Urhandling, hvad enten m saa forøvrigt vil henlægge den i Tiden eller i Evigheden ell i Grændsen mellem Tiden og Evigheden, behæftet med d Grundmodsigelse at være en ubevidst Bevidsthedsact, en absol Videnshandling uden Viden*). Den i Urhandlingen skjul

*) Fichte har selv en Følelse heraf, men hjælper sig ved at la „Videnskabslæren" gjøre Realismen en Indrømmelse. „D Wissenschaftslehre ist demnach realistisch. Sie zeigt, daß das B wußtseyn endlicher Naturen sich schlechterdings nicht erklären las wenn man nicht eine uuabhängig von denselben vorhandene, ihn völlig entgegengesetzte Kraft annimmt, von der dieselben ihrem emp rischen Daseyn nach selbst abhängig sind ... Ohnerachtet ihres R alismus aber ist diese Wissenschaft nicht transcendent, sondern blei in ihren innersten Tiefen transcendental. Sie erklärt alle dings alles Bewußtseyn aus einem unabhängig von allem B wußtseyn vorhandenen, aber sie vergißt nicht, daß sie auch in die Erklärung sich nach ihren eignen Gesetzen richte, und so weit hierauf reflectirt, wird jenes Unabhängige abermals ein Prod ihrer eignen Denkkraft, mithin etwas vom Ich abhängiges, insofe es für das Ich (im Begriff davon) da seyn soll. Aber für Möglichkeit dieser neuen Erklärung jener ersten Erklärung wird abermals schon das wirkliche Bewußtseyn, und für dessen Mögli keit abermals jenes Etwas, von welchem das Ich abhängt, v ausgesetzt: und wenn jetzt gleich dasjenige, was fürs erste ein Unabhängiges gesetzt wurde, vom Denken des Ich abhän

Modsigelse giver sig da ogsaa tydelig nok tilkjende derved, at der med Jegets Selvindskrænkning danner sig en selvmodsigende Selvhed, en Subjectivitet, som hverken kan undvære eller fordrage det Objective. Forsaavidt Bevidsthedshandlingen skeer ubevidst, frembringes her i dunkel Nødvendighed en Verden af Ting; og Tingene tage sig for den umiddelbare Bevidsthed ud som udvortes tilværende Gjenstande, som virkelige Objecter. Men hver Gang Jeget bliver sig sin egen ubevidste Handling bevidst, forsvinde Objecterne; det viser sig da, at Tingene ikke ere Ting, men Tilsyneladelser af et i det Uendelige varierende Ikke-Jeg, Skranker i det sig selv indskrænkende Jeg. Den uophørlige Strid mellem Jeget og Skrankerne er fra dette Synspunkt en uophørlig Strid mellem det Subjective og det Objective, en oprindelig Strid i Subjectiviteten selv.

c) Subjectivitetsproblemet.

Modsætningen mellem en sensualistisk og idealistisk Subjectivitet er qvalitativ, og forsaavidt umiddelbar; ikke desto mindre have de to saa modsatte Synsmaader dog det tilfælleds, at de begge søge Subjectiviteten i den menneskelige Selvbevidsthed, og til et vist Punkt ere enige i at bestemme den psychologisk. Men den psychologiske Subjectivitet har igjen en qvalitativ og forsaavidt umiddelbar Modsætning i den abstract logiske. Fra det psychologiske Synspunkt er Subjectiviteten væsentlig sandsende, tænkende, vidende; fra det ab-

geworden, so ist doch dadurch das Unabhängige nicht gehoben, sondern nur weiter hinausgesetzt. — Alles ist seiner Idealität nach abhängig vom Ich, in Ansehung der Realität aber ist das Ich selbst abhängig; aber es ist nichts real für das Ich ohne auch ideal zu seyn; mithin ist in ihm Ideal- und Realgrund eines und eben dasselbe, und jene Wechselwirkung zwischen dem Ich und Nicht-Ich ist zugleich eine Wechselwirkung des Ich mit sich selbst." Grundlage der Wissenschaftslehre, Leipzig 1794, S. 261, 272, 273

stract logiske Synspunkt er Subjectiviteten derimod kun en almindelig Begrebseenhed, den Begrebseenhed nemlig, hvori Subjectet har alle sine Prædicater saaledes, at det selv er disse Prædicaters Indbegreb. Den abstract logiske Subjectivitet er da med sin abstracte Form en Subjectivitet i Sandsebestemmelser uden Sandsning, i Tankebestemmelser uden Tanker, en selvløs Selvhed, et Subject, der kun existerer som Object.

Hvor umuligt det er at løse Subjectivitetsproblemet, naar man eensidig fastholder det psychologiske Udgangspunkt, er allerede viist ved Bedømmelsen af Sensualismen og den subjective Idealisme; men hvor umuligt det paa den anden Side er at løse Problemet, naar man eensidig gaaer ud fra det almeenlogiske Synspunkt, sees, om muligt, endnu tydeligere af de Misviisninger, hvortil den objective Idealisme, og da i Særdeleshed den hegelske Panlogisme, allerede har ført. At begynde med det Almeenlogiske er at begynde med en Bortseen fra alt Psychologisk; det er at begynde med den almene Tænken i den objective, almene Væren. Den objective, almene Væren udvikler sig da til det objective, almene Væsen, som igjen udvikler sig til den objective, almene Substans, som saa igjen udvikler sig til det objective, almene Begreb, som derpaa strax begynder med at udvikle sig til den objective, almene Subjectivitet. At nu en saadan objectiv Subjectivitet, en selvløs Selvhed, der — efter at have gjennemgaaet „Slutningernes Mediation" — maa søge sin høiere Concretion i Objecter som Guld og Jern, skulde ved sig selv bevæge sig videre frem, først gjennem Planten, og saa igjennem Dyret, indtil den i Mennesket omsider naaede sig selv i Selvbevidsthedens Form, er en urimelig Paastand. Det er kun det ovenfor omhandlede frugtesløse Forsøg: fuldstændig at ville aflede det Subjective af det Objective, Bevidstheden af det Ubevidste, Viden af Ikke-Viden, vi her møde igjen under en anden Vending.

„Subjectets Bestemmelse som Object", siger J. L. Heiberg*), „er det vigtigste Punkt i hele Logiken. Det er det Centrum, hvorom al Philosophie, ligefra de ældste til de nyeste Tider, har dreiet sig; det er det Problem, som alle Philosopher, hver paa sin Maade, have forsøgt at løse. I nærværende Fremstilling er det Slutningen, hvorved Subjectet bestemmes som Object. Seet fra det blot psychologiske Standpunkt har denne Bestemmelse ingen anden Betydning, end at Virkeligheden maa svare til det Omdømme, som fremkommer ved en Slutning, eftersom Slutningen er et Middel til Sandhedens Erkjendelse, men Sandheden sættes i Begrebets Overeensstemmelse med Virkeligheden, saa at, naar denne afviger fra Begrebet, forfeiles Sandheden, hvilket ene kan reise sig deraf, at Slutningen har været urigtig. Men denne Betragtningsmaade er høist eensidig og indskrænket. Uden at tale om, at Sandheden er selve Begrebet, og at Virkeligheden, kun forsaavidt som den ligeledes selv er Begrebet, er sand Virkelighed, eller meer end Phænomen, saa at der ikke kan være Spørgsmaal om Begrebets Overeensstemmelse med hvad der kun er det selv, saa forudsættes i denne Bestemmelse Objectiviteten som noget Givet, hvilket Subjectet skal bemægtige sig, og i denne Modsætning bliver da Subjectet bestemt som den menneskelige Erkjendelse. Men seet, ikke fra det psychologiske, men fra det logiske Standpunkt, faaer Subjectets Bestemmelse som Object en langt dybere og meer omfattende Betydning. Logiken forudsætter nemlig ikke Objectet, men lader Subjectet selv bestemme sig dertil, ligesom den heller ikke bestemmer Subjectet som et menneskeligt, erkjendende Subject, men snarere som det guddommelige skabende .... Maaden, hvorpaa Philosopherne have opfattet Subjectets Forhold til Objectet, charakteriserer de forskjellige Systemer. Alle idealistiske, saavel ældre, som

*) Forelæsninger over Philosophiens Phil. eller den speculative Logik 1831—32 S. 102—103. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind 1861, S. 322—325.)

nyere Philosopher have betragtet Subjectet som identisk med Objectet, men have, ligefra Plato til Schelling, forudsat denne Eenhed, medens den derimod skal udvikle sig, nemlig som Ideen. Men mellem de Philosopher, som, istedenfor at lægge denne Eenhed til Grund, have betragtet enten Subjectet eller Objectet som det Absolute, ere Fichte og Leibnitz de, som skarpest have fremstillet Modsætningen, hiin ved at bestemme Subjectet som det Absolute, og Objectet kun som Grændse for Subjectet; denne derimod ved at bestemme Objectet som det Absolute, nemlig som Monade, d. e. selve Substansen, betragtet som det i objectiv Henseende Ene og Udeelbare, men indbefattende Subjectiviteten i Form af Forestillings-Evnens forskjellige Grader. Da Monaderne, ligesom Atomerne, udgjøre en Fleerhed, og ere selvstændige, saa ophæver Leibnitz denne Bestemmelse ved de nye Bestemmelser af en Centralmonade eller Monadernes Monade, og af den forudbestemte Harmonie. Saavel Fichte som Leibnitz ere Idealister, men hiin er subjectiv, denne objectiv Idealist. I nærværende Fremstilling er Idealismen begge Dele. Her, hvor Subjectet bestemmes som Object, er den subjectiv, siden, naar Objectet vender tilbage til Subjectet (i Ideen), er den objectiv. Det er den første af disse Bestemmelser, som vi her have at betragte. Omendskjøndt nu denne vel kan siges at være subjectiv, saa er det dog paa en ganske anden Maade end Fichtes udelukkende subjective Idealisme; thi den modsatte Bestemmelse ligger allerede deri, at det er det samme Begreb, der baade er Subject og Object, saa at Begrebet allerede sees som deres Eenhed, d. e. som Ideen. Saaledes sees da Objectet ikke her som en blot Indskrænkning af Subjectets Virksomhed, en Indskrænkning, hvorom det er tvivlsomt, enten man helst skal betragte den som et Produkt af Subjectet, eller (ligesom paa det psychologiske Standpunkt) som en Forudsætning, hvilken Subjectet ikke kan overvinde og bemægtige sig, da i begge Tilfælde Objectet kun er bestemt som det Indiffe-

rente, som Grændse, og forsaavidt som Subjectets Qvalitet; tvertimod er i nærværende Fremstilling Objectet den Væren, som Subjectet, efter iforveien at have optaget den, nu udvikler af sig selv, og altsaa paa engang baade Subjectets Forudsætning og dets Produkt. Fremdeles er Objectet ikke Subjectets Grændse eller Qvalitet; i denne Betydning er det endnu bestemt som et Andet for Subjectet, og er kun Prædicat i det umiddelbare Omdømme; men idet Omdømmets Umiddelbarhed er medieret ved Slutningen, og denne Mediation igjen er hævet ved Systemet af Slutninger, og vendt tilbage til Umiddelbarheden, saa er Prædicatet blevet til Object, og Objectet er i dette Forhold den hele objective Verden, som har samme Realitet som Subjectet, da det ikke er et Andet for dette, men staaer i Umiddelbarhedens Forhold dertil. Subjectets Bestemmelse som Object har altsaa her den Betydning, at al Væren udgaaer af Tanken, og ikke er andet end den synlige Tanke."

Til en Charakteristik af Subjectivitetsproblemet, seet fra et hegelsk Standpunkt, er ovenstaaende Udtalelse en af de klareste og meest uforbeholdne, man i denne Sammenhæng kan ønske sig; vi have her optaget den i hele dens Udførlighed, fordi den frembyder just saadanne Hovedpunkter, som ere nødvendige, naar det ret skal blive tydeligt, hvad det er, hvorom her egentlig handles. Forskjellen imellem det psychologiske og det logiske Standpunkt sættes altsaa deri, at hiint fordrer, at det Omdømme, der fremkommer ved en Slutning, skal svare til Virkeligheden, dette derimod lader Subjectet selv bestemme sig til Object. Hvorledes et Omdømme fremkommer paa det psychologiske Bevidsthedstrin, er en bekjendt Sag; men hvorledes fremkommer det i „den speculative Logik"? Omdømmet kan jo dog umulig enten dømme sig selv til at staae i Logiken eller dømme Logiken til at skaffe Subjectet det Prædicat, det behøver for at bestemme sig selv til Object. Kan her ikke være Tale om „Begrebets Overeensstemmelse med

hvad der kun er det selv", hvordan kan her da være Tale om en Begrebets Overgang til, hvad der kun er det selv? At Subjectet, idealistisk seet, er identisk med Objectet, maa indrømmes. Men Identiteten har jo Forskjel; Forskjellen mellem Subject og Object er meer end Forskjel; den er en udtrykkelig Modsætning, ja, en i Begrebet totaliseret Modsætning. Men hvordan gaaer det saa til, at Subjectet og Objectet kunne i „den speculative Logik" ved lidt Mediation ombyttes saaledes, at hvad der den ene Gang er Subject, ganske og aldeles Subject, er den anden Gang Object, ganske og aldeles Object? Det siges udtrykkelig, at Objectet, der har samme Realitet som Subjectet, „ikke er et Andet for dette, men staaer i Umiddelbarhedens Forhold dertil". Hvordan kan Subjectet da fra sin Side staae i et Umiddelbarheds Forhold til det, der i Realiteten „ikke er et Andet for det", ikke er Andet end det selv? Hvad er det for et Subject, hvorom her tales?

Det hedder, at Logiken „ikke bestemmer Subjectet som et menneskeligt erkjendende Subject; men snarere som et guddommeligt skabende". Hvormange Subjecter have vi da egentlig her for os? Her er et menneskeligt erkjendende Subject, der udelukkes af Logiken; et guddommeligt Subject, der anerkjendes af Logiken; og saa et udelukkende og anerkjendende Subject, det Subject, der bestemmer „Subjectet", ikke som menneskeligt, men som guddommeligt; dette „Subjectet" bestemmende Subject er Logiken selv; altsaa er her i Alt tre Subjecter. Men hvordan forholde disse tre Subjecter sig nu egentlig til hinanden? Hvilket af dem er det uafhængige, og hvilke ere de afhængige? Ved første Øiekast skulde man antage, at „det guddommeligt skabende Subject" maatte være det uafhængige; thi at et Subject ved sig selv formaaer at bestemme sig til Object, tyder unegtelig paa Magtfuldkommenhed og stor Uafhængighed. Men nærmere beseet, kan det guddommeligt skabende Subject dog kun bestemme sig til Object,

forsaavidt Logiken „lader det bestemme sig dertil"; men er Logiken virkelig det Subject, der bestemmer „det guddommeligt skabende Subject", saa maa Logiken jo være det mægtige, Alt formaaende Subject, altsaa det uafhængige! Dog heller ikke denne Antagelse vil ret tilfredsstille. Vistnok kan man ved en Forkortelse i Udtryksmaaden tale om, hvad Logiken gjør, i Modsætning til, hvad Mathematiken, Physiken og de øvrige Videnskaber, hver fra sit Synspunkt, maae og bør gjøre; man kan, med andre Ord, meget vel opfatte de forskjellige Videnskaber som tænkende, villende og handlende Subjecter, uden at derved fremkaldes nogen Misforstaaelse, naar Forkortelsen blot ikke anbringes saaledes, at det figurlige Udtryk tages bogstavelig, og det just i en Sammenhæng, hvor det gjælder om at faae Begrebet „Subject" bestemt med logisk Nøiagtighed. Subjectet i Logiken kan ganske vist ikke røre sig af Stedet uden Logikens allerhøieste Tilladelse, kan ikke bestemme sig selv enten til Prædicat eller til Object, uden at Logiken staaer det bi med Raad og Daad, befordrer det fra en Ansættelse til en anden, og ved stadig Forfremmelse bestemmer det til at bestemme sig for enhver conseqvent og væsentlig Bestemmelse.

Men er Logiken, „den speculative Logik", dette alle logiske Subjecter, Prædicater, Objecter og Subject-Objecter bestemmende Subject da ogsaa virkelig et logisk Selv, et selvstændigt Væsen, en tænkende, dømmende, vidende Subjectivitet? Dersom vi antoge dette, saa maatte vi vel ogsaa antage, at „den speculative Logik" kunde udvikle sig selv; men dersom den virkelig kunde udvikle sig selv, saa maatte den vel ogsaa kunne fremstille sig selv; men dersom den virkelig kunde fremstille sig selv, saa maatte den vel ogsaa kunne foredrage sig selv, og da sagtens ogsaa skrive sig selv, befordre sig selv til Trykken o. s. v. Men ved denne „immanente Udvikling" af Logikens logiske Subjectivitet ere

vi jo allerede komne ud over Logiken som Subject til et Logiken med dens Subjecter overſvævende Subject, nemlig til det Subject, der paa en Maade bliver overſeet, idet det bliver „beſtemt ſom den menneſkelige Erkjendelſe".

Iſtedenfor at afføre ſig den menneſkelige Subjectivitet med den menneſkelige Erkjendelſe, maa den tænkende Bevidſthed juſt lægge an paa at finde Gaadens Løsning i ſit eget ſubjective Væſen. Kan denne Bevidſthed erkjende ſin Endelighed og pſychologiſke Begrændsning, da er denne Erkjendelſe juſt et Beviis for, at den med det Samme er hævet over Endeligheden og den blot pſychologiſke Begrændsning; kan den i al ſin menneſkelige Ufuldkommenhed erkjende Ufuldkommenheden, da er den ved denne Erkjendelſe allerede i ſig ſelv hævet over ſig ſelv, og kan igjennem det Ufuldkomne opdage det Fuldkomne, kan i det Menneſkelige ſee det Guddommelige.

Imellem den pſychologiſke og den almeenlogiſke Subjectivitet maa her abſolut, derſom Problemet ſkal lade ſig løſe, kunne paaviſes et principielt Mellemled, en Grundſubjectivitet, hvoraf det Subjective i alle relative Subjectiviteter er at aflede, en Princip-Viden, hvortil al pſychologiſk Bevidſthed og endelig Viden kan føres tilbage. Den Tanke ligger da nær, at gjøre Grundſubjectiviteten til Eet med Guds Aand og aflede den menneſkelige Viden af den guddommelige, Menneſkets Selvbevidſthed af Guds Selvbevidſthed: Menneſket er jo ſkabt i Guds Billede. Ikke deſto mindre vilde en ſaadan umiddelbar Opſtilling af Modſætningen mellem Guds og Menneſkets Subjectivitet kun bidrage til at forøge Forvirringen. Ved nemlig at indføre Gud ſelv ſom videnſkabelig Forudſætning indføre vi en overnaturlig Factor i Videnſkaben, et dogmatiſk Princip, der gjør al videnſkabelig Begrundelſe umulig.

Vel kan man fra et „theocentriſk Standpunkt" med et viſt Skin af Grundighed raiſonnere ſaaledes:

„Vi Mennesker vide jo vistnok umiddelbart, hvad det er at vide Noget, at det udtrykkelig er at fornemme, at føle, i det Hele at sandse Noget, at anskue Noget, at forestille sig Noget og fremfor Alt at tænke Noget; men vi vide tillige, at al vor Viden er indskrænket og har en Begyndelse i Tiden. Da nu det Bevidste umulig kan afledes af det Ubevidste, Viden umulig afledes af Ikke-Viden, saa maa vor indskrænkede Viden nødvendigviis forudsætte en uindskrænket og fuldkommen Viden; vor i Tiden og under timelige Betingelser vaagnende Aand kan ikke være et Produkt af Materiens blinde Elementer; den maa nødvendig have en evig, over Tid og Timelighed ophøiet Aand, altsaa Gud selv, til sit Ophav." Med et saadant Raisonnement synes den psychologisk begrændsede Subjectivitet jo vistnok ved første Øiekast at ville hæve sig over sin egen Indskrænkning og ligesom gaae bagved sig selv, for at søge sin Kilde; men den hele Bevægelse er kun tilsyneladende. Den raisonnerende Subjectivitet vil, naar vi see nærmere til, i Virkeligheden blive staaende indenfor endelige Skranker og midt i Endeligheden vedblive at maale det Uendelige med sin egen psychologiske Alen.

Hvorledes kommer vel den raisonnerende Subjectivitet til Indsigt i den guddommelige Viden? Via negationis: ved at borttage alle Skranker; via eminentiæ: ved at tænke sig vor Videns ufuldkomne Former hævede til absolut Fuldkommenhed. Ved via negationis vises vi da hen til en abstract qvalitativ Modsætning af Endeligt og Uendeligt, Begrændset og Ubegrændset; det Ubegrændsede maa altsaa blive kjendeligt paa Grændsen, ligesom det Uendelige paa det Endelige. Ved at negere det Endelige i Bevidstheden kommer man ganske rigtig til en Bevidsthed, man maa kalde uendelig; men en Bevidsthed, der er uendelig i den Forstand, at den intet endelig bestemt Indhold har, er tom. Ved at hæve Videns Grændser kommer man unegtelig til en Viden uden Grændser; men en Viden uden alle Grændser, altsaa uden Bestemthed,

er en ubestemmelig Viden af et i sig Ubestemmeligt: τὸ ἄπειρον er i og for sig et ἄλογον.

For at bøde paa den grændseløse Tomhed, hvortil via negationis conseqvent maa føre, slaaer den raisonnerende Subjectivitet dernæst ind paa via eminentiæ; Analogien mellem den menneskelige og den guddommelige Viden fastholdes: den guddommelige Viden svarer til den menneskelige, som det Fuldkomne til det Ufuldkomne. Men nu beroer den menneskelige Viden jo ikke blot paa en Tænkning, men ogsaa paa en Sandsning. Uden Syn og Hørelse vilde vor Erkjendelse af Tingene i Verden være deels umulig, deels ufuldstændig. Til en fuldkommen Viden vil der altsaa kræves et fuldkomment Syn og en fuldkommen Hørelse. Fra et theocentrisk Standpunkt har man da heller ikke taget i Betænkning at tillægge Gud baade Syn og Hørelse. Men hvordan forholder det sig nu med det guddommelige Syn og den guddommelige Hørelse?

At Religionen i sit eiendommelige Billedsprog taler om Guds Øie, Guds Øre o. s. v., volder os i denne Sammenhæng ingen Bryderier, eftersom Religionen ikke er og ikke vil være Videnskab. Men Theologien vil jo være Videnskab; Theologien maa vel altsaa see sig istand til at give os et videnskabeligt Begreb om Guds Alvidenhed: hvilke Bidrag har Theologien da ydet til en dybere Forstaaelse af Læren om Guds Øie og Guds Øre og de Vidensfuldkommenheder, som hertil svare? Ingen, slet ingen! At erklære de billedlige Udtryk for Anthropomorphismer og lade Eftertrykket falde paa den rene Alvidenhed er en let Sag; men Spørgsmaalet er: hvad bliver det til med den rene Alvidenhed, naar man gjør Alvor af at fjerne alle saakaldte Anthropomorphismer?

Lader os betragte Alvidenheden nærmere. Den guddommelige Alvidenhed maa naturligviis være, ikke blot en Viden om alle Ting, men ogsaa en Viden af Tingenes sande Væsen: saaledes som Tingene vides af den Alvidende, saa-

ledes og kun saaledes ere de i sig selv. Heraf følger, at, dersom der virkelig existerer en Verden af sandselige Ting, saa maa der i Alvidenheden selv være en sandselig Viden; thi kun ved en sandselig Viden kan det Sandselige vides. Ere de sandselige Ting synlige, følelige, hørlige, saa maa den tilsvarende sandselige Viden være betinget af en Seen, Følen, Høren o. s. v.

Men hvilken Forskjel maa her nu ikke være mellem den menneskelige og den guddommelige Seen, mellem den menneskelige og den guddommelige Høren, kort sagt: mellem den menneskelige og den guddommelige Sandsning! For det menneskelige Syn er der en uafviselig Modsætning mellem Lys og Mørke, mellem Hvidt og Sort, mellem Rødt og Guult, mellem gjennemsigtige og uigjennemsigtige Legemer; denne Modsætning er afgjørende saavel for det Subjective i Synet, som for det Objective i de synlige Ting. Men Modsætningen viser tillige en væsentlig Indskrænkning, en Ufuldkommenhed i vor Seen. Thi det er jo en Ufuldkommenhed ved vort Syn, at vi ikke see, hvad der er i det Fjerne, ligesaa tydeligt, som hvad der er i vor Nærhed *); det er en Ufuldkommenhed, at vi ikke see Tingene ligesaa klart om Natten som om Dagen; en Ufuldkommenhed, at vi ikke ligesaa let kunne see igjennem tykke Mure som igjennem Vindues-

*) For at der kan raades Bod paa denne Ufuldkommenhed, maa Dantes Syn i Paradiset undergaae mangfoldige Forvandlinger. Saaledes i 31te Sang, hvor han seer Beatrice paa Thronen nel terzo giro dal sommo grado:

Da quella region, che più su tuona
Occhio mortale alcun tanto non dista
Qualunque in mare più giù si abbandona,
Quanto li da Beatrice la mia vista;
Ma nulla mi facea; chè sua effige
Non discendeva a me per mezzo mista.

ruder. Slige Ufuldkommenheder maae altsaa via eminentiæ forsvinde for den Alvidendes Øie.

Men idet Ufuldkommenhederne forsvinde, forsvinde jo med det Samme alle tilsvarende saavel objective som subjective Modsætninger; den Alvidendes Øie maa altsaa see alle synlige Ting i lige Nærhed og lige Fjernhed, lige klare, lige gjennemsigtige, altsaa: uden Skygge, uden Farve, uden Omrids, uden Skikkelse; for det altseende Øie løbe de synlige Ting da, reentud sagt, ud i Eet: det altseende Øie lukker sig; den synlige Verden forsvinder. Til lignende Resultater komme vi ved at undersøge hvilkensomhelst af de øvrige Sandsninger og Sandsebestemmelser.

Vel bør vi i denne Sammenhæng heller ikke forglemme, at der er en speculativ Dogmatik, som ved den Hellig Aands Bistand — „idet vi tillægge testimonium spiritus sancti ikke blot praktisk, men ogsaa theoretisk Betydning" — randsager Guds Dybheder, idetmindste „til en vis Grad" (thi dersom den Hellig Aand virkelig vilde tage sig af Videnskaben, saa var der vist ingen Tvivl om, at det jo blev i Dogmatiken, vi kom til at søge Subjectivitetsproblemets egentlige Løsning); men de halvsande Bemærkninger, Dogmatiken i denne Anledning kan anføre som Tegn paa de mange Vidnesbyrd, Aanden her skal have givet sig saavel i „den christelige Videnskab" som i „den christelige Verdensanskuelse" og i „den christelige Kunst", beroe tilhobe paa en Sphæreforvexling, idet Christendommen selv forvexles med det Ideerige, hvori den har fundet en Afspeiling, og for hvis Udvikling den som verdenshistorisk Magt har afgivet væsentlige Betingelser.

Havde den „Guds Dybheder randsagende" Dogmatik nu virkelig saamegen religiøs Inderlighed, at den var istand til at opstille og behandle Spørgsmaalet om den evige Salighed som et afgjørende Livsspørgsmaal, da vilde det Subjectivitetsprincip, den i saa Fald maatte anvende, jo være saa existentielt subjectivt, at det alene af den Grund ikke kunde tilegnes af

Videnskaben. Denne Vanskelighed bortfalder imidlertid af sig selv. Thi den objectivt bevægede Dogmatik har ikke engang saamegen ethisk Inderlighed, at den, selv om den vilde nedlade sig til at benytte Philosophiens Efterladenskaber, og udstaffere sig med et imponerende Lærdomsapparat, fra sit objective Standpunkt var istand til at behandle Spørgsmaalet om Sjælens Udødelighed med noget synderligt Eftertryk*).

*) „Spørgsmaalet om Udødelighed er altsaa et lærd Spørgsmaal? Ære være Lærdom, Ære være den, som lærd kan behandle det lærde Spørgsmaal om Udødeligheden; men Spørgsmaalet om Udødeligheden er væsentlig ikke noget lærd Spørgsmaal, det er et Inderlighedens Spørgsmaal, som Subjectet ved at blive subjectivt maa gjøre sig selv. Objectivt lader Spørgsmaalet sig slet ikke besvare, fordi objectivt lader der sig ikke spørge om Udødeligheden, da Udødeligheden netop er den udviklede Subjectivitets Potensation og høieste Udvikling. Først ved ret at ville blive subjectiv kan Spørgsmaalet ret komme frem, hvorledes skulde det da kunne besvares objectivt? Socialt lader Spørgsmaalet sig slet ikke besvare, fordi det socialt ikke lader sig fremsætte, da kun det Subject, der vil blive subjectivt, kan fatte Spørgsmaalet, og spørge rigtigt: bliver jeg eller er jeg udødelig? See flere Ting kan man godt slaae sig sammen om; saaledes kan flere Familier slaae sig sammen om en Loge i Theatret, og tre eenlige Herrer slaae sig sammen om en Rideheſt, saa hver rider hver tredie Dag. Men saaledes er det ikke med Udødeligheden, Bevidstheden om min Udødelighed tilhører mig ganske alene; netop i det Øieblik, jeg er mig min Udødelighed bevidst, er jeg absolut subjectiv, og jeg kan ikke blive udødelig i Compagnie med to andre eenlige Herrer paa Omgang. Subskribentsamlere, der tilveiebringe en talrig Subskription af Mænder og Koner, der føle en Trang i Almindelighed til at blive udødelige, erholde heller ingen Fordele for deres Uleilighed, thi Udødelighed er et Gode, som ikke lader sig tiltrodse ved en talrig Subskription. Systematisk lader Udødeligheden sig heller ikke bevise. Feilen ligger ikke i Beviserne, men i at man ikke vil forstaae, at systematisk seet er det hele Spørgsmaal Nonsens, saa man istedenfor at søge yderligere Beviser, snarere maa see at blive lidt subjectiv.

Derimod har den med den Hellig Aands testimonium sig anbefalende Dogmatik det Betænkelige ved sig, at den, trods sit videnskabelige Tilsnit, overalt paa Videnskabens Enemærker gererer sig, som om den stod i et født Overlegenhedsforhold til Videnskaben selv; den synes i det Hele at betragte sine videnskabelige Undersøgelser som en Art diplomatiske Forhandlinger, om hvilke den veed, at de aldrig kunne sætte den som aandelig Stormagt i nogen alvorlig Forlegenhed; skulde den virkelig her og der geraade i nogen Forlegenhed, kan den jo altid i Egenskab af Stormagt forevise testimonium og bryde af ved et Magtsprog.

Hvorledes det i videnskabelig Henseende forholder sig med Dogmatikens foregivne testimonium, kan her blandt Andet sees af dens Behandling af Guds Alvidenhed. Skulde Testimoniet virkelig sætte den istand til at randsage den guddommelige Videns Dybder, da maatte den dog vel være istand til at give et nyt og ganske eiendommeligt Bidrag til at

---

Udødeligheden er Subjectivitetens meest lidenskabelige Interesse, i Interessen ligger netop Beviset; naar man, systematisk ganske consequent, systematisk abstraherer objectivt fra den: Gud veed, hvad saa Udødelighed er, eller blot hvad det vil sige, at ville bevise den, eller blot hvad det er for en fix Idee at bryde sig videre derom. Om man systematisk kunde faae hængt en Udødelighed op, ligesom Geßlers Hat, for hvilken vi Alle i Forbigaaende toge Hatten af, det er ikke at være udødelig, eller at være sig Udødeligheden bevidst. Systemets utrolige Møie med at bevise Udødeligheden er spildt Uleilighed og en latterlig Modsigelse: at ville systematisk besvare det Spørgsmaal, der har den Mærkelighed, at det ikke lader sig systematisk fremsætte. Det er ligesom at ville male Mars i den Rustning, der gjør ham usynlig. Pointen ligger i Usynligheden, og ved Udødeligheden ligger Pointen i Subjectiviteten og i Subjectivitetens subjective Udvikling."

Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift til de philosophiske Smuler af Joh. Climacus. Udgiven af S. Kierkegaard, Kjøbenhavn 1846. S. 126—127.

bestemme Begrebet Viden, og belyse os Videns Forhold til den Vidende. Dette dens eiendommelige Bidrag maatte da være af den Beskaffenhed, at enhver redelig Tænker kunde indrømme, at det nye Vidensbegreb virkelig stod i den nøieste Sammenhæng med Forudsætningerne: Aabenbaring og Tro. Fremdeles maatte det kunne gjøres indlysende, at den nye paa Aabenbaringstroen byggede Viden var i sin Art høiere og herligere end den, hvormed Videnskaben, uden Tro og Aabenbaring, ellers maa lade sig nøie. Først naar dette ret var blevet indlysende, kunde her være Tale om Modsætningen mellem et troende og et ikketroende Standpunkt indenfor Videnskaben selv. De, som forkastede det høiere, af Aabenbaring og Tro betingede, Vidensbegreb, maatte da, saasandt de vilde gaae videnskabeligt tilværks, tilstaae, at Vidensbegrebet, for sig betragtet, virkelig var det høiere; men at de forkastede det, alene fordi de i deres Vantro ikke kunde fastholde de Forudsætninger, hvorpaa dets Realitet kom til at hvile.

Nu er der jo for enhver Dogmatik, og da især for den speculative, en ganske særegen Opfordring til at udfolde et saadant høiere Vidensbegreb, naar Talen er om Guds Alvidenhed. Hvad har da „den Guds Dybheder randsagende" Dogmatik at lære os om den alvidende Gud? Det er ikke uden en vis Spænding, at vi lytte til en Meddelelse som denne: „Den alvidende Gud er den sig selv aabenbare Gud, den Gud, for hvem Alt er aabenbart". Man venter her at see Begrebet Aabenbaring udbrede et høiere Lys over Alvidenhedsbegrebet. Men naar dette høiere Lys nu alene bestaaer i den dogmatiske Oplysning, at man „fra gammel Tid har forestillet Gud under Billedet af et Øie", og det med Grund, efterdi „Gud ikke har et Øie", men er Øie, efterdi „hans Væsen er Viden", saa bliver man tvivlraadig, og har Vanskelighed med at udfinde, hvori Oplysningen egentlig skal bestaae. Er det nu Dogmet: Gud er Øie, der skal

forklare os Dogmet: Gud er Viden, saa kan man jo heri gjerne see et Beviis for, at der virkelig maa tillægges testimonium spiritus sancti, ikke blot praktisk, men theoretisk Betydning; thi hvor ofte der end i den hellige Skrift tales om Guds Øie, ja, om Guds Øine, saa skal man dog neppe finde noget Sted, hvor enten det gamle eller det nye Testamente har hævet sig til den speculative Viden, at Gud ikke har et Øie, men er Øie.

Men hvori finder nu en Sætning som denne: „Gud har ikke et Øie, men han er Øie" sin videnskabelige Begrundelse? Er den maaskee ved sig selv indlysende for Alle, eller dog for de Troende? Er den indlysende for alle Troende eller kun for dem, der ikke lægge saamegen Vægt paa, hvad Bibelen lærer om Guds Øie, altsaa om det Øie, Gud har, som paa den Omstændighed, at man fra gammel Tid har forestillet Gud under Billedet af et Øie, altsaa — speculativt! — af det Øie, Gud ikke har? Er det maaskee denne sidste praktiske Omstændighed, hvori den theoretiske Betydning af testimonium spiritus sancti særlig maa søges?

„Men", vil en billigttænkende Læser kunne indvende, „hvorfor nu just hænge sig i et saa prægnant og aandrigt Udtryk som: „Gud er Øie"? Betydningen er jo aabenbart den, at hans Væsen er Viden!" Herpaa have vi følgende Svar: saasnart det blot indrømmes, at den hele „dogmatiske Oplysning" løber ud paa en aandrig Omskrivning af, hvad der allerede er sat med Alvidenheden selv som Forudsætning, saa opgive vi strax det prægnante Udtryk. Den alvidende Gud er altsaa, ifølge Dogmatikens høiere Vidensbegreb, den Gud, „hvis Væsen er Viden", den Gud, „hvis Væren er forklaret i evig Tænken", „den sig selv aabenbare Gud, for hvem Alt er aabenbart"; den Hellig Aands theoretiske testimonium løber altsaa gjennem adskillige prægnante Omskrivninger ud paa en dogmatisk Retfærdiggjørelse af den formelle

Logiks bekjendte Grundsætning: enhver Ting er, hvad den er, den Alvidende er den Alvidende!

Dog, thi heller ikke dette tør vi oversee, behøver „den dogmatiske Oplysning" just ikke at bestaae i nominelle Definitioner af Alvidenheden; den „Guds Dybheder randsagende" Dogmatik skal have Lov til at anvende saamange prægnante, billedlige, halvbilledlige, forbilledlige, ubilledlige Omskrivninger af Alvidenhedsbegrebet, det skal være, naar den saa i Kraft af den „theoretiske Betydning", der bliver at tillægge testimonium spiritus sancti, blot vil forhjælpe os til en Løsning af de ovenfor angivne Problemer. Hvorledes er det muligt, at endelige Forskjelle og sandselige Modsætninger, saasom Modsætning af Dag og Nat, af Lys og Mørke, kunne bestaae for den uendelige Viden, „den altgjennemtrængende Seen"? — Saaledes som Tingene vides af den Alvidende, saaledes — vi gjentage det — saaledes ere de i sig selv. At den Alvidende maa kjende baade Lys og Mørke, baade Sandseligt og Usandseligt, dersom disse Modsætninger have sand Gyldighed, og dersom der virkelig er en Alvidende, er ikke Problemet; thi det er Noget, der følger af sig selv, og kan indsees uden „theoretisk" testimonium af den Hellig Aand. Nei, Problemet er dette: hvorledes er det muligt, at der kan være en alvidende Gud, dersom der i Sandhed er en endelig, qvalitativ og væsentlig Modsætning mellem Lys og Mørke, mellem gjennemsigtige og uigjennemsigtige Legemer? eller: dersom der i Sandhed er en endelig, qvalitativ og væsentlig Modsætning mellem gjennemsigtige og uigjennemsigtige Legemer, hvorledes er det da muligt, at en Alvidenhed kan tænkes at være? At Problemer af denne Natur ikke fremkunstles med Vilkaarlighed, men paatrænge sig med Nødvendighed, kan sees af et hvilketsomhelst Exempel. Hvad er Lyset? Object og Medium for Synet, altsaa for den seende Viden. Og Mørket? En Skranke for Synet, Object for en ikke seende Viden, altsaa for en Viden om, at „en altgjennem-

trængende Seen" ikke er mulig! Hvordan kan en „altgjennemtrængende Seen" da paa een Gang baade see i Mørket og dog see Mørket? Hvordan kan Alvidenheden, for at anføre et haandgribeligt Exempel, bestaae med en Kampesteen? Seet i Alvidenhedens Lys, maa den for os uigjennemsigtige Steen jo blive fuldkommen gjennemsigtig, og alle dens materielle Egenskaber forvandle sig til Vidensbestemmelser, Reflexer i den rene Viden; men paa denne Maade forsvinder Stenen som Steen. Skal Stenen forblive og beholde sine materielle Egenskaber: Uigjennemsigtighed, Haardhed, Vægt o. s. v., saa vil den som udvortes endelig Existens fremstille sig som en Gjenstand for Viden; men en saadan Videns-Gjenstand er tillige en Skranke for Viden: Gjenstanden indskrænker da den Viden, hvis Gjenstand den er; men Alvidenheden taaler jo ingen Indskrænkning. Vil man nu beraabe sig paa, at Alvidenheden vel skal kunne magte Kampestenen, efterdi den Alvidende tillige er den Almægtige, da har en saadan umiddelbar dogmatisk Paaberaabelse paa Almagtens-Eenhed med Alvidenheden, som det synes, ikke saamegen Lighed med et theoretisk testimonium spiritus sancti, som snarere med et praktisk Humbug, saalænge der ikke gjøres Anstalter til at oplyse Noget angaaende Forholdet imellem Alvidenheden og Almagten.

Hvilke Bidrag har da den objective, Guds subjective Dybheder objectivt randsagende, Dogmatik ydet Videnskaben til nærmere Forstaaelse af Alvidenheden „i Forhold til Skabningen"? Ingen, aldeles ingen! Thi Erklæringer som disse: „Idet Gud erkjender Alt i den evige Eenhed, erkjender han det ligesaavel i dets indre Modsætninger og Forskjelle. Gud sætter Skilsmisse mellem Lys og Mørke; han kjender Væsenet som Væsen, Skinnet som Skin" o. s. v. ere jo ikke videnskabeligt begrundede Erkjendelser; tvertimod! det er reent grundløse Paastande, Almeensætninger, der kunne opstilles, antages og gjentages af Enhver, uden at den, der opstiller dem, derfor i nogen Maade

behøver at have testimonium spiritus „theoretisk"; med mindre det da theoretisk skulde være et testimonium paupertatis.

Afskrækket ved Dogmatikens mislykkede Forsøg med Testimoniet, kunde man næsten føle sig fristet til med eet Slag at gjøre Ende paa alle Qvaklerier med Subjectiviteten og dens Viden ved at opstille og fastholde den Forudsætning, at den absolute Aand er i sin Alvidenhed ligesaa ophøiet over al menneskelig Tænkning som over al menneskelig Sandsning. Men, ikke at tale om det Uvidenskabelige i at antage en guddommelig Viden, der skal falde saa ganske udenfor vor menneskelige, at vi om en saadan, strengt taget, ingen Viden kunne have, saa lægger jo den opstillede Forudsætning et saa svælgende Dyb, ikke blot imellem den menneskelige og den guddommelige Viden, men imellem den menneskelige Viden og Sandheden, at det paa slige Vilkaar maa blive Videnskaben umuligt at danne sig et sandt Begreb om, hvad Sandhed er. Kan man nu paa dette Standpunkt ikke vide, hvad Sandhed er, saa kan man jo heller ikke vide, hvad der hører til en sand Viden. Men en Subjectivitet, der saaledes faaer det Sande udenfor sig og i den Grad farer vild fra al Viden af Sandheden, at den tilsidst ikke veed, hvad sand Viden er, farer vild i sig selv, og kan som en i sig vildfarende Subjectivitet umulig unddrage sig den Selvmodsigelse, hvoraf al anden Modsigelse udspringer. Skal Selvmodsigelsen hæves, og Subjectivitetsproblemet løses, da maa her i Principet kunne paavises en Modsætningseenhed af oprindelig og afledet Subjectivitet, en Forskjelseenhed af guddommelig og menneskelig Viden. Men Vidensprincipet, den Grundsubjectivitet, hvori den guddommelige Viden kan blive menneskelig og den menneskelige guddommelig, kan ikke udvikle sig paa de umiddelbare Modsætningers Trin; her udkræves høiere Former.

B.

Den reflecterende Subjectivitet.

Som Viden er, saaledes er den Vidende; som Subjectivitetsudviklingen er, saaledes er Subjectiviteten. Dersom man til en Charakteristik af den reflecterende Subjectivitet kun fordrer en Bevidsthed, der reflecterer, da have vi allerede i Sensualismen og endnu mere i den subjective Idealisme talende Vidnesbyrd om en Reflexion, der er uadskillelig fra Subjectivitetens Væsen; men naar der ved Udtrykket „reflecterende Subjectivitet" betegnes et eget Trin af Subjectivitetens logiske Selvudvikling, er det ikke nok, at Subjectiviteten reflecterer, den maa, for at blive sig selv gjennemsigtig, udtrykkelig reflectere sin Reflecteren. Og ikke engang det er nok; thi den subjective Idealisme har tilstrækkelig godtgjort, at en Subjectivitet kan reflectere sin egen Reflecteren paa en saa abstract, formel og eensidig Maade, at den, ved uophørlig at fortære sit Indhold, tærer paa sig selv og fortærer sig selv. Den i Selvreflexion klare Subjectivitet maa vide at udvikle Reflexionens Former i uopløselig Eenhed med et i Formerne reflecteret Indhold; den maa med det saaledes reflecterede Indhold ikke blot speile sig selv i sit Andet, men gjennemskue Modsætningen af sig selv og Andet saa fuldstændig, at Andetheden fra sin Side omvendt kan sees at reflectere sin Selvstændighed, idet den reflecteres i Selvheden, og det Objective stadfæstes af det Subjective som Videns Gjenstand af den Vidende. At just dette er Opgaven, indlyser, naar man ret begynder at reflectere over Reflexionen. Hvad er vel Reflexionen?

Ifølge almindelig Sprogbrug falde Tænken og Reflecteren saa temmelig sammen: at reflectere over Noget er at tænke over Noget; Forskjellen er i alt Fald kun den, at man ved Reflexionen gjerne betegner en særlig bevidst Tænken, en Overveielse, en udtrykkelig Anvendelse af Eftertanken. Man gjør endvidere, ifølge almindelig Sprogbrug, Forskjel imellem

at tænke paa Noget og at reflectere paa Noget: herpaa Reflecterende, o. s. v. Fra dette Synspunkt er Reflexionen med sine forskjellige Betydninger altsaa en subjectiv Act, ligesaavel som Tænkningen. I en ganske anden Mening forekommer Ordet Reflexion i Optiken, hvor Talen er om Lysets Reflexion, i Betydning af Lysstraalernes „Tilbagekastning"; denne Reflexion er aldeles objectiv. Reflexion i objectiv og Reflexion i subjectiv Betydning ere, ifølge den sædvanlige Forestillingsmaade, saa aldeles forskjelligartede, at de neppe engang synes at vedkomme hinanden. Anderledes i den absolut objective, immanente Begrebsudvikling; her er man gaaet til den modsatte Yderlighed, at slaae den subjective Reflexion sammen med den objective. Det Sidste er ligesaa eensidigt som det Første. Fra Logikens Synspunkt bliver det derfor en væsentlig Opgave at udvikle Forskjellen mellem Reflexion og Tænkning og derhos paavise Eenheden, nemlig Forskjelseenheden af den logiske og den optiske, den subjective og den objective Reflexion.

Betragte vi Forholdet mellem Tænkningen og Reflexionen nærmere, da bliver det strax et Spørgsmaal, om Reflexionen skal bestemmes som en Ændring af den almene Tænkning, eller Tænkningen som et særligt Moment, en Side af Reflexionen selv. Hos Hegel er Reflexionen udtrykkelig bestemt som en særlig Art af Tænkning, en objectiv Mellemform imellem Umiddelbarheden og Speculationen. Saaledes svare alle Værenskategorierne til den umiddelbare Tænkning, alle Væsenskategorier til Reflexionen, alle under Begrebet hørende Totalitetskategorier til Speculationen. Hvad der gjælder om Trichotomien i det Store, gjælder tillige i det Mindre og gjentager sig ved hver enkelt Trehed. Reflexionens Plads er i det hegelske System saa typisk, at enhver Afvigelse fra Typen forraader sig som en Inconseqvens. „Hos Hegel" — siger Heiberg*) — „er den absolute Væren fremstilt i Kategorierne:

*) Perseus Nr. 2, S. 44. (Prosaiske Skrifter, 2det Bind, 1861, S. 165)

a) Væren, b) Intet, c) Vorden. — Men denne Orden maa ansees som en lille Uagtsomhed, thi den er i Strid med Systemets hele øvrige Architektur. Vel er Vorden Eenheden af Væren og Intet, men kun den dialektiske Eenhed af begge, deres — som Hegel selv kalder den — urolige Eenhed, altsaa ikke den resulterende eller speculative. Vorden er i det hegelske System aabenbart Grundkategorien for alt Endeligt; men netop derfor maa den, ifølge selve Systemets hele Methode, holdes paa Endelighedens Plads." Men Endelighedens Plads er i denne Sammenhæng netop Reflexionens Plads. At Reflexionen paa denne Maade er bleven en Tænkningens Mellemform, en ved „det Dialektiske" betegnet Overgangsform fra den kategoriske Umiddelbarhed til den udviklede Forskjels resulterende „speculative" Eenhed, skulde her slet ikke have været berørt, dersom denne Reflexionens Underordnen under Tænkningen som det Endelige under det Uendelige, som Forstanden under Fornuften, ikke havde sin Grund i en umiskjendelig Overvurdering af „den rene Tænknings" abstracte Væsen.

I skarp Modsætning til Anskuen, Sandsen og Forestillen er den rene Tænken for sig eensidig, ligesom den rene Negation er eensidig ligeover for den umiddelbare Position. Tanken maa, ifølge Hegel, være det Negative, hvori al Sandsning og Forestilling forsvinder: „den, der ret begynder at tænke, taber Syn, Hørelse og alle Sandser"; men skal Negationen ikke være Andet end en Abstraction, vil man virkelig gjøre Alvor af at bortkaste alle Sandsningens, Forestillingens og Anskuelsens forskjelligartede Elementer, for at Tanken selv som det Almene kan bevæge sig fra det Almene gjennem det Almene til det Almene, da kan man spendere saamange Negationer og Negationers Negationer paa dette Abstractionens caput mortuum, som man vil; det er dødt og bliver dødt. Skal Tænkningens Frigjørelse fra Sandsning og Forestilling derimod, hvad Hegel jo ogsaa indskærper, forstaaes saaledes, at de Forestillingselementer, som Tanken ved

sin Negation ophæver, bevares i den concrete Tænkning, da er Tænkningen med det Samme forvandlet til Reflexion, og her er ikke længer Grund til at give den Forestillingen abstract modsatte Tænkning noget ubetinget Fortrin fremfor Forestillingen. Ved Reflexionen bliver det Positive en Reflex af det Negative, men saaledes, at det Negative med det Samme bliver en Reflex af det Positive; ved Reflexionen bliver Anskuelsen en Reflex af Tænkningen, men saaledes, at Tænkningen med det Samme bliver en Reflex af Anskuelsen; ved Reflexionen bliver Væren en Reflex af Intet, men saaledes, at Intet med det Samme bliver en Reflex af Væren. Istedenfor at bestemme Reflexionen som en underordnet Form af den rene Tænken og tage Parti for Abstractionen, maae vi tvertimod erkjende, at det netop er Reflexionen, der er den udviklede, ved sine Modsætninger integrerede Tænkning, den Tænkning, der alene er skikket til at overgaae i Concretionen.

Er det allerede fra den subjective Side nødvendigt at minde om, at al Tænken in concreto er en Reflecteren, da er det fra den objective Side, med udtrykkeligt Hensyn paa den hegelske Misviisning, endnu mere nødvendigt at minde om, at al Reflecteren, logisk forstaaet, er en Tænken. Thi hvor strengt Hegel end overalt holder paa „das Denken und das Denken und das allgemeine Denken", saa hændes det ham dog, at han i sin objective Logik træffer paa Tanker, om hvilke han ikke ret veed, hvorvidt de egenlig ere tænkte eller ikke tænkte. „Wenn man sagt," — hedder det i „Vorbegriff" til 1ste Deel af Encyclopædien*) — „der Gedanke, als objectiver Gedanke, sey das Innere der Welt, so kann es scheinen, als solle damit den natürlichen Dingen Bewußtseyn zugeschrieben werden. Wir fühlen ein Widerstreben dagegen, die innere Thätigkeit der Dinge als Denken aufzufassen, da wir sagen:

*) Hegels Werke, 6ter Band. Berlin 1840, S. 45.

der Mensch unterscheide sich durch das Denken vom Natürlichen. Wir müßten demnach von der Natur als dem Systeme des bewußtlosen Gedankens reden, als von einer Intelligenz, die, wie Schelling sagt, eine versteinerte sey. Statt den Ausdruck Gedanken zu gebrauchen, ist er daher, um Mißverständniß zu vermeiden, besser Denkbestimmung zu sagen." Det er et stort Problem, Hegel berører i disse faa Ord, et Grundproblem, der allerede foresvævede Plato: „Dersom Ideerne," hedder det i Platos Parmenides, „kun ere subjective Begreber (*νοήματα*), og Tanken nødvendigviis maa have sin Gjenstand, saa maa man enten antage, at hver Gjenstand bestaaer af Tanker, og at Alt tænker, eller ogsaa, at der vel er Tanker, men ingen Tænken (*ἀνάγκη, εἶ τἆλλα φῄς τῶν εἰδῶν μετέχειν, ἢ δοκεῖν σοι ἐκ νοημάτων ἕκαστον εἶναι καὶ πάντα νοεῖν, ἢ νοήματα ὄντα ἀνόητα εἶναι*)." At Tingene selv skulde kunne tænke, eller at der i Tingene skulde kunne gives Tanker, der ikke vare tænkte, fandt Plato i den Grad meningsløst, at han, for at blive en saa urimelig Antagelse qvit, ikke tog i Betænkning at sætte de evigt værende Ideer istedenfor de utænkte Tanker. Hvad har nu Hegel med sin uophørlige Indskærpen af „das Denken und das Denken und das allgemeine Denken" egentlig gjort for at løse hiint ældgamle platoniske Problem? Intet! Istedenfor at skærpe Problemet, har han tvertimod udvisket det med en Raisonnementsbemærkning som denne: „Statt den Ausdruck Gedanken zu gebrauchen, ist es daher, um Mißverständniß zu vermeiden, besser Denkbestimmung zu sagen". Hvad der i denne Henseende har kunnet blende en ellers saa energisk, aarvaagen og udholdende Tænker som Hegel, er ikke vanskeligt at paavise; det er aabenbart det uklare Forhold, hvori han fra Først af sætter Reflexionen til den egentlige Tænkning, og den, paa Grund af Forholdets Uklarhed, tvetydige Brug, han saa gjør af den objective Reflexion. Et slaaende Beviis herpaa er Følgende. Om Kategorien Existens hedder det

i Logiken: „Die Existenz ist die unmittelbare Einheit der Reflexion- in- sich und der Reflexion- in- Anderes"; Tingen, det Existerende, bestemmes nu i Consequens heraf saaledes: „Die Reflexion- in- Anderes des Existirenden ist aber ungetrennt von der Reflexion- in- sich; der Grund ist ihre Einheit, aus der die Existenz hervorgegangen ist. Das Existirende enthält daher die Relativität und seinen mannigfachen Zusammenhang mit andern Existirenden an ihm selbst, und ist in sich als Grund reflectirt. So ist das Existirende Ding."

Det er af Logiken uimodsigelig klart, at Hegel ikke blot lader Tingenes Existens beroe paa objectiv Reflexion, men endog ligefrem gjør Tingene selv reflecterende, forsaavidt nemlig enhver Ting reflecterer sig i sig selv ved at reflectere sig i sine Egenskaber, o. s. v. Men naar Hegel ikke tager i Betænkning at gjøre Tingene til reflecterende Væsener, medens han dog tager i Betænkning at gjøre dem til tænkende Væsener, saa sees jo tydelig heraf, at han stiltiende gjør en væsentlig Skilsmisse imellem Reflexionen og Tænkningen, og det en Skilsmisse, hvorefter det, trods al Paaberaabelse af „das Denken und das Denken und das allgemeine Denken", dog ikke bliver Tænkningen*), men Reflexionen, nemlig den optisk objective Reflexion, der fra Først til Sidst opfattes som det Almene.

Til nærmere Bestemmelse af Forholdet mellem Tænken og Reflecteren og derved tillige af Forholdet mellem subjectiv og objectiv Reflexion, vil det altsaa være nødvendigt at lade Reflexionen udklare sig fra den subjective Side som Forstandsreflexion, fra den objective som Væsensreflexion og ved energisk Vexelbestemmelse af det Subjective og det

*) At der ifølge sædvanlig Sprogbrug kan være Grund til at bruge Ordet Tænkning som det mere almindelige Udtryk for den logiske Aandsvirksomhed, kan gjerne indrømmes; kun maa man erindre, at den egentlige, bestemte Tænken er en Reflecteren.

Objective, som Virkelighedsreflexion. Modsætningseenheden af Subjectiviteten og det Objective udvikler sig da med det Samme saaledes, at Forstandsreflexionen væsentlig sees at være en af Andetheden betinget Selvreflexion, Væsensreflexionen en i Selvheden begrundet Reflexion af Andet, og Virkelighedsreflexionen en for Andetheden ved den overgribende Selvhed bestemt Selvstændighedsreflexion.

d) Forstandsreflexion.

Al Forstaaelse af Andet er væsentlig Selvforstaaelse; thi Forstaaelsen beroer just derpaa, at den forstandige Subjectivitet, saa at sige, staaer foran sin Gjenstand som foran et Andet, et Fremmed, og dog i dette Andet erkjender sit Eget, i dette Fremmede opdager sig selv: under Forstaaelsen bliver Andetheden netop reflecteret i Selvheden saaledes, at Subjectiviteten udtrykkelig veed sig som reflecterende. I Forstaaelsen reflecterer Forstanden tillige sig selv. Vistnok kan den reflecterende Forstand kun udvikles ved Udvikling af et Gjenstandsindhold, der med det Samme bliver forstaaet; men Gjenstandens Udvikling er dog i Reflexionen forskjellig fra den sig derved udviklende Forstand. Her maa i Forstaaelsen selv gjøres en forstandig Adskillelse imellem en Forstaaelse af Gjenstanden og en Forstaaelse af den Forstand, hvorved Gjenstanden bliver forstaaet. Jo skarpere Adskillelsen er, desto tydeligere er igjen Reflexionen af det Adskilte. Dersom det var Forstanden en Umulighed at reflectere sine evige Formbestemmelser i reflecteret Adskillelse fra sit reale Indhold, da vilde der være en saa uendelig Kløft imellem den menneskelige og den guddommelige Forstand, at Forstanden derved absolut maatte blive sig selv en Gaade. Men hvo indseer ikke, at de Formbestemmelser, der vise sig som absolut nødvendige for den menneskelige Forstand, ogsaa maae have Gyldighed for den guddommelige, efterdi de høre til Forstandens Væsen? Det er tankeløst, om Nogen vilde sige: „vor Forstand er i sin menneskelige Indskrænket-

hed jo vistnok nødt til at gjøre Forskjel imellem Væren og Vorden, Hvile og Bevægelse, Væsen og Skin, Grund og Følge, Hele og Dele, Indre og Ydre, Aarsag og Virkning, Midler og Formaal o. s. fr., men derfor er det jo ikke sagt, at en saadan Forskjel skulde være nødvendig ogsaa for den guddommelige Forstand. Vi med vor ufuldkomne Forstand maae naturligviis indrømme, at det Hele, mathematisk seet, er større end en Deel, og ligestort med sine Deles Sum; men hvad Beviis have vi for, at den guddommelige, for os ufattelige, Forstand ikke maaskee vender Forholdet om, og gjør Delen større end det Hele og Delenes Sum mindre end hver enkelt Deel? Vi med vor menneskelige Forstand formaae jo vistnok ikke at tænke os et Væsen uden Phænomen, en Ting i sig (ein Ding an sich) uden Egenskaber, et absolut Indre uden et tilsvarende Ydre; men en guddommmelig Forstand, en Forstand, der er Eet med en guddommelig Magt, kunde jo derfor gjerne see sig istand til at kaste Phænomenerne bort og beholde Væsenet, tilintetgjøre Egenskaberne og conservere Tingen, afskaffe det Ydre og slaae sig til Ro i det Indre?" — At en saadan Adskillelse af guddommelig og menneskelig Forstand er tankeløs og uforstandig, trænger ikke til særligt Beviis; Beviset ligger i Sagen selv. Bestræbelsen for at gjøre Forstanden overmenneskelig og guddommelig er ved den projecterede Adskillelse forvandlet til en Bestræbelse for at gjøre den guddommelige Forstand til en Forstandens Uting, en høieste Uforstand. „Ja, for vor indskrænkede Fatteevne," siger man, „maa den guddommelige Forstand nødvendigviis tage sig ud som Uforstand; thi i modsat Fald vilde den jo ikke absolut overgaae vor Forstand." Men Tvetydigheden i slige Vendinger ophører at være blendende, naar vi besinde os paa den afgjørende Forskjel imellem: at fatte Forstandens uendelige Reflexion i sit uendelige Indhold og at fatte Forstandsreflexionen selv i sin formelle Forstandighed. Ved den første Opgave betegnes Modsæt-

ningen, ved den sidste Eenheden af den guddommelige og den menneskelige Forstand.

Forsaavidt da det hele System af reale Forskjelsbestemmelser, der særligt angaae Indholdet, bortfalder eller, nøiagtigere, taber sig og forsvinder i Reflexer af Forstandens ontologiske Selvreflexion, have vi i den saaledes bestemte ontologiske Selvhed Forstandsprincipet som et Subjectivitetsprincip. Principets Selvudvikling kan altsaa kun i samme Grad blive alsidig opfattet, som Forstandsreflexionen selv bliver alsidig udviklet.

α) Sættende og forudsættende Reflexion.

Vilde Nogen spørge: „hvor gammel er vel Tilværelsens Forstand? naar blev den til? hvorlænge kan den vare?" da vilde naturligviis enhver Forstandig strax mærke det Urimelige i slige Spørgsmaal. Forstanden selv, Tilværelsens Forstand, kan jo ikke have nogen endelig Tilbliven: den er og maa være evig. Men hvad skulle vi nu sige om en Forstand, der er til i en heel Evighed, uden at forstaae enten sig selv eller Andet, altsaa: uden mindste Forstand enten paa sig selv eller Andet, altsaa: en evig Forstand uden al Forstand? Det Syn seer noget uforstandigt ud. Paa timelig, endelig Maade kan der jo vistnok i Tingene selv være meget Forstandigt, som din og min Forstand ikke fatter; men her er nu ikke Tale om en Forstand som din og min, men om Forstanden selv, den evige Forstand. Hvad der gjælder om Tanken, Anskuelsen og Forestillingen, gjælder i denne Henseende ogsaa om Forstanden. Uden Tænkning ingen Tanke, uden Anskuen ingen Anskuelse, uden Forestillen ingen Forestilling, uden Forstaaen og Forstaaelse ingen Forstand.

Fra Psychologiens Standpunkt gjælder det, at det forstandige Subject er Et og Subjectets Forstand et Andet; men det Endelige i denne Adskillelse tilhører kun Endeligheden. Seet i Principet, d. v. s. fra Ontologiens Standpunkt, er

den sig forstaaende Forstand Subjectiviteten selv. Det er den guddommelige Forstand — de Gamles *νοῦς* —, der evig tænker sig selv, og denne Tænkning er, som Aristoteles udtrykker det, Tænkningens Tænkning: *αὑτὸν ἄρα νοεῖ, εἴπερ ἐστὶ τὸ κράτιστον, καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις.*

Men naar Forstanden selv er oprindelig Subjectivitet, hvoraf kommer det da, at man ikke ligesaa umiddelbart indseer Subjectivitetens som Forstandens Evighed? Det kommer aabenbart deraf, at man her har at stride med en dobbelt Misforstaaelse, en psychologisk og en ontologisk. Den psychologiske Misforstaaelse er, at al tænkende Subjectivitet, al Viden og Bevidsthed uden videre maa være analog med den menneskelige, af Nerve- og Hjernevirksomhed betingede, Subjectivitet og dens indskrænkede Viden og Bevidsthed. Den ontologiske Misforstaaelse er, at Forstandens evige Væren skulde kunne være umiddelbar, som en Væren af et evigt Rum, medens man derimod ikke kan dølge for sig selv, at Subjectivitetens Væren er og maa være uendelig reflecteret. At tillægge Forstanden en oprindelig umiddelbar Væren, være sig i en given Tingenes Orden eller i Materien og dens Kræfter, er i allerhøieste Grad uforstandigt; thi den uendelige Forstand er kun i en uendelig Reflexion. Psychologien siger, at Forstanden er en Evne til Reflexion; Ontologien indseer, at Forstanden selv er Reflexion. Problemet om Subjectivitetens Oprindelighed er netop Problemet om Forstandens Oprindelighed, Problemet om den evige *νοῦς* som *ἡ νοήσεως νόησις.*

Skulle saadanne kategoriske Udtryk som: „den sig tænkende Tænkning“, „den sig forstaaende Forstand“, „det sig begribende Begreb“ være mere end Talemaader, hvorved man søger at undgaae Vanskelighederne med det Subjective, for uforstyrret at give sig hen i Betragtningen af det Objective, da er det i Sandhed ikke nok, at man engang imellem kommer i Tanke om, at der er en tænkende Subjectivitet, og

saa i al psychologisk-ontologisk Tvetydighed siger med Hegel: „Das Denken als Subject vorgestellt ist Denkendes, und der einfache Ausdruck des existirenden Subjects als Denkenden ist Ich*)." Allerede Fichtes Begyndelse til en Construction af det rene Jeg viser tydelig nok, hvad det vil sige, at den sig forstaaende Forstand oprindelig er en Subjectivitet. De to første Sætninger: A = A, og Non-A ikke = A, ere, for sig betragtede, den formelle Logiks noksom bekjendte Principer, nemlig Identitets- og Contradictionsprincipet, altsaa rene Forstandssætninger, Grundsætninger, hvortil den reflecterende Forstand vil føre alle Reflexioner tilbage, for ret at forstaae sig selv. Men medens den formelle Logik kun opstiller Grundsætningerne saaledes, at den i en egen, udenfor den logiske Sætten faldende Forudsætning fastholder det psychologisk tænkende Subject, et Subject, der bruger sin Forstand uden at indsee sin Væsensenhed med Forstanden selv, er det derimod Fichtes Fortjeneste at have fra Grunden af paaviist, at den Tænkende ikke staaer udenfor Tanken, at det netop er den sig forstaaende Subjectivitet, der i de allerførste forstandige Vexelbestemmelser af Sætten, Forudsætten og Modsætten væsentlig har med sig selv at gjøre.

Ifølge den formelle Logik maa det at sætte og det at forudsætte Noget betragtes som to Ting, der falde udenfor hinanden. At sætte Noget er at give det Tilværen; hvad jeg selv sætter, har jeg i min Magt: min Tanke kan holde det fast eller slippe det, eftersom den finder for godt. At forudsætte Noget er derimod at lade sig Noget give, at antage det for et Givet. Det Givnes Realitet viser sig just deri, at det i Tanken Forudsatte behersker den forudsættende Tanke, og gjør den afhængig af sig. Under sin Sætten viser Forstanden sig, med andre Ord, som activ, under sin Forudsætten som passiv. Saalænge Sætten og Forudsætten paa denne

*) Hegels Werke, 6ter Band. Berlin 1840, S. 34.

Maade stilles imod hinanden, er det ganske vist en Umulighed at fatte Subjectivitetens oprindelige Selvsætten, den Urhandling, hvorved den ontologiske Jeghed fra Evighed af er Jeg = Jeg.

For i Sandhed at kunne være et Selv, maa Subjectiviteten sætte sin egen Selvhed; men for at en Subjectivitet virkelig skal kunne foretage en saadan Selvsætten, maa den jo nødvendigviis allerede forud være; en ikke værende Subjectivitet kan umulig sætte enten sig selv eller noget Andet. Den virkelige Subjectivitet maa, for at kunne sætte sig selv, begynde med at forudsætte sig selv, begynde med at finde sig som et allerede Sat. Altsaa Thesis: Subjectiviteten er kun ifølge en oprindelig Selvsætten subjectiv; dens Sætten gaaer i det Uendelige forud for dens Forudsætten. Antithesis: den oprindelige Selvsætten forudsætter et sættende Selv; Subjectivitetens Forudsætten gaaer i det Uendelige forud for dens Sætten. Denne Antinomie vilde ganske vist være uopløselig, og Problemet om Jegets „Urhandling" et hyperspeculativt Problem, hvis den reflecterende Forstand i hiin tilsyneladende mystiske Urhandling ikke naturligt kunde gjenkjende sine egne velbekjendte Operationer, sin egen Sætten og Forudsætten.

For den rene Reflexion af Sætten og Forudsætten er det ligegyldigt, hvad Subjectiviteten iøvrigt formaaer at sætte, om et heelt Solsystem, eller kun Bogstavet A. Sagen er, at enhver Sætten beroer paa en Forudsætten. Man kan, for igjen at minde om Fichte, ikke sætte A = A, uden at forudsætte Jeg = Jeg; men man kan heller ikke omvendt sætte Jeg = Jeg, uden at forudsætte, at, dersom A er, saa er A = A; idet A = A beroer paa Sætten, beroer Jeg = Jeg paa Forudsætten, og omvendt; Sætten og Forudsætten ere i Reflexionen altsaa ikke to Handlinger, men een: Forudsætten en begyndende Sætten, og Sætten en sig fuldendende Forudsætten. Ved at reflectere sig i sin Forudsætten reflecterer enhver Sætten sig jo vistnok i sit Modsatte; men da dens

Modsatte netop er en Forudsætten, og Forudsætten som en begyndende Sætten ligeledes reflecterer sig i sig ved at reflectere sig i sit Modsatte, maa enhver Sætten, som saaledes vedblivende reflecterer sig i en sit Modsatte reflecterende Modsætning, hævde sig en uendelig Selvfordobling, og i denne Selvfordobling vise sig som oprindelig Selvsætten. Paa den oprindelige Selvsætten, den i Reflexionen gjennemsigtige Eenhed af Sætten og Forudsætten, beroer da Selvhedens Fastsætten af sig selv og sit Andet, og paa denne Fastsætten beroer saa igjen al væsentlig Bestemmen saavel af det Objective som af det Subjective.

β) Modsættende og eenhedsættende Reflexion.

Fastholdes den oprindelige Selvsætten i Form af Forudsætning, maa den tilsvarende Sætten af Andet fastholdes som Følgesætning. Al Sætten af Andet beroer paa Selvsætten; men medens Selvsætten, for sig betragtet, holder sig i det Eensformige, betegner Sætten af Andet derimod et Mangeformigt og Forskjelligt; thi Andet reflecteres ikke blot som Selvets Modsatte, men i Andetheden selv reflecteres tillige en sig gjentagende Modsætning af Andet og Andet (τὸ ἕτερον) i det Uendelige: den sættende Reflexion er herved bestemt som modsættende. Hvad er i Tilværelsen selv det oprindeligt Første, Eenheden eller Toheden, det Endelige eller det Uendelige, Indifferensen eller det Differente, det Ufuldkomne eller det Fuldkomne? Dette mangesidige og fleertydige Spørgsmaal, der nu i Philosophiens Historie saa ofte har gjentaget og fremdeles vil gjentage sig, kan umulig faae nogen tilfredsstillende Besvarelse, saalænge man endnu ikke ret har gjort sig Rede for Modsætningseenheden af Princip og Begyndelse; men for at klare sig denne Modsætningseenhed, maa man fremfor Alt klare sig Modsætningen af den modsættende og eenhedsættende Reflexion.

Gaaer man uden videre ud fra den Forudsætning, at Eenheden, den rene absolute Eenhed, absolut maa sættes som det egentligt Første, da indsniger sig let den Biforestilling, at den rene, absolute Eenhed skulde være, om ikke just en heel Evighed, saa dog i Evigheden selv nogle Øieblikke forud for den deraf afledede Tohed og den af Toheden igjen afledede Mangfoldighed. Denne Synsmaade er uholdbar. Det er, naar man besinder sig, indlysende, at den Eenhed, der skal kunne udvikle Tohed, Mangfoldighed og Modsætning af sig, allerede maa have Modsætningen, Mangfoldigheden og Toheden i sig. Saalidtsom Forstanden kan begynde med at sætte en oprindelig Tohed uden at forudsætte Tohedens Modsatte, en oprindelig Eenhed, ligesaalidt kan den begynde med at sætte en oprindelig Eenhed, uden at forudsætte Eenhedens Modsatte, en oprindelig Tohed.

Den Grundmodsigelse, at Toheden altid viser sig som det Første, naar man vil begynde med Eenheden, og Eenheden som det Første, naar man vil begynde med Toheden, finder sin Opløsning deri, at Toheden kun kan begynde, forsaavidt Eenheden er i Principet, efterdi Eenheden kun kan begynde, forsaavidt Toheden er i Principet. Urhandlingen, den oprindelige Selvsætten, hvori den sig reflecterende Subjectivitet har evig Bestaaen, maa for Alting ikke forvexles med en til A = A svarende Sætten af Jeg = Jeg; en saadan første almindelig Sætten er kun en Begyndelsessætning, ikke en Urhandling, men en Abstractionshandling, et eensidigt Moment i den alsidige, uendelig concrete Urhandling selv. Heller ikke kan man sige, at Urhandlingen fra Begyndelsen af skulde være fuldendt i den Forstand, at den kunde opstilles som et første Led i en uendelig Række af Handlinger; man kunde med lige saa megen Ret paastaae, at Urhandlingen først blev fuldendt med Rækkens sidste Led; ja, man kunde maaskee med endnu større Ret paastaae, at det Led, der betegnede Urhandlingens Fuldendelse, egentlig maatte udgjøre Midten i den til

begge Sider uendelige Række. Sandheden er, at Urhandlingen netop er den i alle Forstandshandlinger sig selv gjentagende Subjectivitetshandling, den i alle Reflexionens Modsætninger reflecterede Eenhedsætten.

Modsætningen af den modsættende og eenhedsættende Reflexion kan da heller ikke afsluttes dermed, at den ene af disse Reflexioner umiddelbart sættes som Negation af den anden; thi i Reflexionen er, som ovenfor viist, det abstract Negative ligesaavel en Reflex som det abstract Positive: den umiddelbare Negation er kun en Grændse for det Umiddelbare, ikke for det i sig Reflecterede. Ved at lade Jeget selv sætte Ikke-Jeget som sin oprindelige Skranke mener Fichte jo vistnok at have een Gang for alle sat den qvalitative Modsætning fast; men det er en Misforstaaelse. Saalænge Jegets Skranke ikke kan faae anden Selvstændighed end den abstract negative: at være Ikke-Jeg, og det et Ikke-Jeg, som, sat af Jeget, falder indenfor Jeget selv, saalænge vil den Conseqvens ogsaa paatrænge sig, at Jeget ligesaavel er en Skranke for Ikke-Jeget, som omvendt; at Jeget følgelig ligesaa vel kan siges at falde indenfor Ikke-Jeget, og at være sat af Ikke-Jeget, som omvendt. Men naar Ikke-Jeget paa denne Maade bliver baade Ikke-Jeg og Jeg, idet Jeget fra sin Side skal være baade Jeg og Ikke-Jeg, saa maa Modsætningen af Jeg og Ikke-Jeg jo med det Samme gaae ud*).

For at fastholde den nominelle Modsætning mellem Jeg og Ikke-Jeg, beraaber Fichte sig umiddelbart paa den Kjendsgjerning, at begge Modsætningens Led ere i Bevidstheden, og og at deres Eenhed som Følge heraf ogsaa maa sættes i Be-

*) „Ist Ich = Ich, so ist alles gesetzt, was im Ich gesetzt ist. Nun soll der zweite Grundsatz im Ich gesetzt seyn, und auch nicht im Ich gesetzt seyn. Mithin ist Ich nicht = Ich, sondern Ich = Nicht-Ich, und Nicht-Ich = Ich.“ J. G. Fichtes Wissenschaftslehre. Leipzig 1794, S. 25.

vidstheden. Men Bevidstheden som psychologisk Kjendsgjerning er en altfor endelig concret Størrelse, til at Reflexionen uden videre kan sætte den i Eenhed med hiin første abstracte Modsætning. Skal den naturlige Forstand dømme Jeget og Ikke-Jeget imellem, da vil den sikkerlig ikke undlade at tilkjende Ikke-Jeget en Verden af Gjenstande. Ved at paaberaabe sig den umiddelbare Bevidsthed om Modsætningen har Fichte fra Begyndelsen af netop afledet Opmærksomheden fra det Utilstrækkelige i Modsætningen selv; heri ligger aabenbart den egentlige Grund til, at han med al sin Anstrengelse for at udvikle den hele Virkelighed af Jeget, ikke har kunnet drive det videre end til en Række kategoriske Omskrivninger af hiin første, idelig forsvindende og idelig tilbagevendende Strid imellem Jeg og Ikke-Jeg. Det er en Reflexionsfordobling, her fordres; thi det er ikke nok, at her paavises en abstract Modsætning af Jeg og Ikke-Jeg, her maa i Ikke-Jeget tillige paavises en udtrykkelig Modsætning imellem det ene Ikke-Jeg og det andet. Først idet Ikke-Jeget paa denne Maade fordobles ligesaavel som Jeget, vil det af den dobbeltsidige Fordobling sees, at den Modsætning, hvori det ene Ikke-Jeg formedelst Jeget staaer til det andet, er af ganske anden Art end den Modsætning, hvori Jeget formedelst Ikke-Jeget oprindelig staaer til sig selv. I Jegets Selvmodsætning formedelst sit Ikke-Jeg er Reflexionen eenhedsættende, thi Modsætningen selv er Reflex i den satte Eenhed: den satte Eenhed er den i sit Andet reflecterede Selvhed, Subjectiviteten selv. I Ikke-Jegets Modsætning til Ikke-Jeg formedelst Jeget er Reflexionen derimod modsættende, thi Eenheden af Ikke-Jeg og Ikke-Jeg er negativ, en Reflex i den sig fortsættende Andethed. Den Selvsætten, der udelukkende gjælder

*) „Die Gegensätze, welche vereinigt werden sollen, sind im Ich als Bewußtseyn. Demnach muß auch X im Bewußtseyn seyn." Anfr. Str. S. 26.

for Jeget, staaer altsaa nu, men ogsaa først nu, i afgjørende Modsætning til den Sætten af Andet mod Andet, o. s. fr., altsaa til den Andethedsætten, hvorved Ikke-Jeget væsentlig charakteriseres. Idet Modsætningen gjennemføres og Andetheden betones, falder Eftertrykket ikke længere paa en eensformig Gjentagelse af Ikke-Jeg og Ikke-Jeg, men paa en udtrykkelig Modsætning af det ene Ikke-Jeg mod det andet. Ved den udtrykkelige Modsætning falder da ogsaa det negative Udtryk: Ikke-Jeg omsider bort; istedenfor at sætte negativt det ene Ikke-Jeg imod det andet Ikke-Jeg, sætter Reflexionen nu positivt det Ene imod det Andet, det ene Positive imod det andet Positive; altsaa — i Modsætning til den sig selv sættende Subjectivitet — det ene Objective imod det andet Objective, det ene Object imod det andet.

γ) Iboende og oversvævende Reflexion.

Forsaavidt Subjectiviteten selv væsentlig er Reflexion, er Reflexionen Subjectiviteten iboende; for Objectet derimod, der ikke saaledes kan reflectere sig selv, men maa bestemmes ved den paa sin Modsætning reflecterende Subjectivitet, er den bestemmende Reflexion oversvævende. Kunde Modsætningen af iboende og oversvævende Reflexion fastholdes i al Umiddelbarhed, da maatte vi ubetinget anerkjende den kantiske Skilsmisse imellem Forstandsreflexionen og Tingen i sig; vi maatte conseqvent benegte Gyldigheden af en objectiv Reflexion. Men Modsætningen af oversvævende og iboende Reflexion er igjen saa reflecteret, at den iboende selv viser sig som oversvævende og den oversvævende som iboende.

Dersom den iboende Reflexion ikke tillige var oversvævende, kunde Subjectiviteten ingen Viden have, hverken af sig selv eller af noget Andet. Der kunde slet ingen Viden gives; thi da Viden, som ovenfor er viist, forudsætter sig selv i det Uendelige, maa den overalt beroe derpaa, at Opfattelsen af et allerede Opfattet igjen bliver opfattet, at Forestillingen om

en Forestilling igjen bliver forestillet o. s. v. Forstand paa det Endelige begynder altid med en Forestilling om, hvorledes en Forestilling bestemmes ved en anden Forestilling, og saaledes gaaer det i det Uendelige. Ligesom den forestillende Subjectivitet med hvert Øieblik, ogsaa da, naar den udtrykkelig vil forestille sig selv, gaaer ud over det Forestillede, saaledes gaaer den tænkende Subjectivitet med hvert Øieblik, ogsaa da, naar den udtrykkelig tænker sig selv, ud over den tænkte Tanke. Da nu den reflecterende Subjectivitet har Forestillingen i Reflex af Tanken og Tanken i Reflex af Forestillingen, saa maa Subjectiviteten nødvendigviis have sine iboende Reflexioner saaledes, at den uophørlig oversvæver dem, og derved tillige uophørlig oversvæver sig selv.

Hvad Reflexionen af det Objective, Objecternes Reflexion, angaaer, har Forstandskritiken hidtil stillet sig i en høist characteristisk Modsætning til „Speculationen". Medens „Speculationen" ikke tager i Betænkning at tillægge Tingene selv, Substanserne, Objecterne o. s. v. en saa immanent eller iboende Reflexion, at de derved sættes istand til at reflectere sig i hinanden og med hinanden og hver for sig i sig selv, uden at hertil behøves nogensomhelst subjectiv eller oversvævende Reflexion, saa har Forstandskritiken fra sin Side drevet det til den modsatte Yderlighed, og erklæret al objectiv, Tingene selv iboende Reflexion for en plat Uting. Hegels og Herbarts diametralt modsatte Behandling af Identitetets- og Contradictionsprincipet viser tydeligt nok, hvad Yderlighederne her ville sige.

Sætningen A = A betegner, ifølge Herbart, ikke, at A reflecterer sig i sig selv, men kun, at vor Tanke fordobler sig i en tom Gjentagelse, en Tautologie. Posito A, nulla ponitur relatio. Posito A = A, res non duplicatur, sed cogitatio. Itaque res non refertur ipsa ad sese (quasi Fichtianum Ego), sed duplex vel multiplex cogitandi actus, quem iterare licet vel hodie vel cras vel minimo

quoque temporis intervallo interjecto, semper in idem punctum reverti dicitur sine ullo discrimine, cui relationis aliquid affingi debeat vel possit*).

Denne af Herbart opstillede Synsmaade vil den sunde Menneskeforstand ved første Øiekast naturligviis finde ligesaa uigjendrivelig, som den ved første Øiekast vil finde Hegels objective Reflexion i allerhøieste Grad urimelig. Det rene A kan jo umulig reflectere sig selv, saa lidt som Bogstavet A kan tænke sig selv, eller Størrelsen A dividere sig selv med B. Men er det først indrømmet, hvad den sunde Menneskeforstand saaledes ved første Øiekast maa have indrømmet, saa sees Problemet ved næste Øiekast; og strax naar Problemet sees, vil det ogsaa sees, at Forstandskritiken er ligesaa eensidig som Speculationen. Hvad er det nemlig for et Standpunkt, hvorfra Herbart vil afvise den Objectet A iboende Reflexion? Det empirisk-psychologiske! Den reflecterende Subjectivitet stiller sig her i al Endelighed ligeoverfor de tilværende Gjenstande; paa dette Standpunkt kan, som vi ovenfor have seet, den sættende Reflexion ikke gjennemskue sin egen Forudsætten: idet den psychologiske Subjectivitet forudsætter A, som et virkeligt Object, forglemmer Reflexionen sig selv i den Grad, at den uden videre betragter dette sit Forudsatte som et Værende, hvis Tilværen dog ikke forud er sat. Realet, det sande Værende, er jo netop et saadant Forudsat, der ikke forud maa være sat. Den Grundmodsigelse, at Realerne forudsættes ikke forud at være satte, gjentager sig i Reflexionen af deres indbyrdes Modsætning. Dersom Realerne ikke vare i indbyrdes absolut Modsætning, kunde der ikke være en Fleerhed af absolute Realer. Men dersom Realerne virkelig ere i Modsætning, maae de jo være hverandre modsatte; men modsatte kunne de

*) Herbarts De principio logico exclusi medii inter contradictoria non negligendi. Kl. phil. Schr. II. P. 724. Jvfr. P. S. V. Heegaard, den Herbartske Philosophie, Kbhvn. 1861, S. 4 flgd.

dog umulig være uden at være satte. Modsætning er desuden umulig uden Relation, og Relation umulig i en absolut Modsætning, efterdi en absolut Modsætning, kritisk forstaaet, selv er umulig. Modsigelsen er fra alle Sider iøinefaldende: forsaavidt Realernes egentlige Væsen antages at falde udenfor de Relationer, hvori de, ifølge vore „zufällige Ansichten", tilfældigviis kunne mødes, er hvert Reale forvandlet til en „Ding an sich", og maa forsvinde som Reflex i et Ikke-Jeg; forsaavidt Realernes bestemte Væren derimod skal finde sit Udtryk i bestemte Relationer, maae de nødvendigviis gjennemtrænges af Reflexionen, thi al gjennemført Relation er, væsentlig seet, iboende Reflexion.

Til at opklare Forholdet mellem Relation og Reflexion ere de mathematiske Analyser særdeles skikkede. Skulde Forestillingen om ligegyldige Relationer med tilsvarende „zufällige Ansichten" finde Anvendelse paa nogensomhelst Art Forholdsled, da maatte det vel være paa de mathematiske Størrelser, naar, vel at mærke, hver Størrelse med sin umiddelbare Begrændsning betragtes i og for sig. Imellem Materiens Dele er der dog en Vexelvirkning og forsaavidt en væsentlig Relation; men imellem de rene mathematiske Enere, de rene mathematiske Punkter og de rene mathematiske Linier er der, forsaavidt ethvert af disse Elementer betragtes i og for sig, ingensomhelst væsentlig Relation: de kunne i saa Henseende gjælde for ægte, tilforladelige Realer. Men hvo indseer nu ikke, at en ubetinget Fastholden for sig af de enkelte Led som rene Elementer i deres rene Enkelthed er en reen Fixidee? Hvad allerede Ligningen $\frac{y}{x} = c$ tilstrækkelig viser, at Størrelserne y og x kun gjælde for sig, hvad de gjælde i Forholdet, bliver, om muligt, endnu tydeligere, naar vi besinde os paa, at en Differentiation af Ligningen $y = f(x) = cx$ jo ligeledes giver os Forholdet, nemlig: $\frac{dy}{dx} = \frac{0}{0} = c$. Kunde man end,

bedaaret af den umiddelbare Forestilling, et Øieblik fristes til at fastholde de endelige Størrelser x og y som Led for sig, der skulde have Tilværelse og Betydning ogsaa udenfor Forholdet, saa maa ethvert Forsøg paa at holde Forholdsleddene fast udenfor Forholdet dog vise sig aldeles urimeligt, naar vi see Forholdet, Relationen selv, blive staaende, uagtet de rene Elementer, Relationens umiddelbare Led, forsvinde i det Uendelige og tabe sig i Nul. Det gjælder om Tingene in concreto, hvad der gjælder om Størrelserne in abstracto: de ere for sig, hvad de ere i og ved deres Relationer; et absolut Reale, en „Ding an sich" uden Egenskaber, er en ligesaa puur Fiction, som en absolut Ener, en Størrelse „an sich" uden Relation til andre Størrelser.

Vexelforholdet mellem Størrelsen og Relationen viser sig nu tillige som et Vexelforhold mellem Relationen og Reflexionen. At den empiriske Verden er en Verden af Relationer, maa vel Enhver indrømme; derimod have selv skarpsindige Tænkere ikke altid været opmærksomme paa den heri skjulte Sandhed: at det netop er Relationerne selv, de objective Relationer, hvorpaa en objectiv Verden skal kjendes. Havde Fichte, istedenfor at indskrænke Relationen A = A til Jeg = Jeg, gjort Alvor af at undersøge Relationerne imellem A = A, B = B, C = C, D = D o. s. v., da vilde en Ligning som $\frac{A}{B} = \frac{C}{D}$ allerede have været tilstrækkelig til at bevise den store Tanker, at der i Ikke-Jeg selv er et System af i og for sig gyldige Relationer, at der, med andre Ord, gives en objectiv Verden. At sætte a = b og b = c kan vel siges at beroe paa Jeget; a, b og c ere forsaavidt uden objectiv Selvstændighed. Men naar den reflecterende Subjectivitet paa denne Maade har gjort sig til Herre over visse Forudsætninger, saa indstille sig med det Samme Consequenser, over hvilke den ikke er Herre. Af Forudsætningerne: a = b, b = c fremgaaer jo Følgesætningen: a = c med en saa

uafviselig Nødvendighed, at Subjectiviteten selv i slige Følgesætninger maa bøie sig for de objective Relationer som for en objectiv Magt.

Den objective Magt er desuagtet ingen fremmed Magt, ingen blind Skranke, hvormed Jeget igjen skal brydes; tvertimod! det er just i den saaledes bestemte objective Magt, at Subjectiviteten erkjender sin egen subjective Magt. Relationerne ere Consequensernes System iboende og blive kun ved deres udtrykkelige Modsætning til den reflecterende Subjectivitet objective; Reflexionerne foregaae i Subjectiviteten og blive kun ved deres udtrykkelige Modsætning til de Consequenserne iboende Relationer subjective og oversvævende.

Forstaaelsen begynder med, at de objective Relationer og de subjective Reflexioner Punkt for Punkt svare til hinanden. Men det er kun en Begyndelse. Vilde den reflecterende Subjectivitet definitivt blive staaende ved en endelig Paralleliseren af vore Reflexioner med Tingenes Relationer og indskrænke sig til i from Beundring at henføre Overeensstemmelsen enten umiddelbart til en guddommelig Sanddruhed, der ikke „vil bedrage“, eller til en harmonia præstabilita, der ikke kan bedrage, da maatte Forstanden paa disse Vilkaar blive staaende ved en paafaldende Misforstaaelse af sit eget Væsen. Idet Relationens Led forvandles til Reflexer i Relationen selv, forvandles Relationen med det Samme til objectiv Reflexion; Leddenes Relation er kun gjældende for Leddene selv, forsaavidt den er gjældende for en over Leddene reflecterende Subjectivitet, og omvendt. Her er ikke en Række Relationer at stille op ved Siden af en Række Reflexioner; thi ligesom ingen Relation kan være uden Reflexion, saaledes kan heller ingen Reflexion være uden Relation. At antage et System af objective Relationer, uden deri at ville see et System af objective, Ledreflexerne iboende Reflexioner, er ligesaa urimeligt, som at antage et System af objective Reflexioner uden deri at see et System af subjective, Reflexbestemmelserne over-

svævende Relationer. Den objective, Leddene selv iboende Reflexion er Relationernes og de oversvævende Reflexioners reflecterede Eenhed; den subjective, Relationerne og deres Led oversvævende Reflexion er Relationernes og de iboende Reflexioners reflecterede Eenhed.

b) Væsensreflexion.

Forstandsreflexionen er overalt ledsaget af den Biforestilling, at Selvhed og Andethed, det Subjective og det Objective, befinde sig i en endelig Adskillelse fra hinanden. Det er det Endelige i Adskillelsen, paa hvis Ophævelse den sig selv forstaaende Forstand uophørlig reflecterer. Allerede Adskillelsen af sættende og forudsættende Reflexion viser, at dersom Andetheden, det Ikke=Subjective, kun har en negativ, forsvindende Væren, da maa det Samme gjælde om Selvheden, det Ikke=Objective: er Andetheden Skin, saa er Selvheden ogsaa Skin, og omvendt; er Selvheden Væsen, saa er Andetheden ogsaa Væsen, og omvendt. Væsenet er, som Hegel træffende har viist, den sig ved Negation af sin egen Negation bekræftende Væren. Værensreflexionen er i det Hele hos Hegel mesterlig gjennemført, hvad det Formelle angaaer. Det er kun at undres over, at Analyser, der i Fiinhed og Skarphed endnu staae uopnaaede, ikke have kunnet overbevise Tænkeren om, at Væsenet ikke kan reflectere sig i objectiv=abstract Almindelighed; at det i Væsenet selv Oprindelige netop er Selvhed, Subjectivitet. Hvad det vil sige, at Andetheden, det Objective, bliver sat som det afledede Væsen, idet Selvheden, den sig selv forstaaende Subjectivitet, udtrykkelig sætter sig som det oprindelige, kan Forskjellen mellem den modsættende og eenhedsættende Reflexion allerede vise. Af den gjennemreflecterede, i Reflexionen fordoblede Modsætning fremlyser det nemlig, at Andethedsreflexionen, den optisk=objective Reflexion, hvorved det ene Led i Andethedens uendelige Række speiler sine Bestemmelser i Bestemmelser af det andet, er væsentlig forskjellig

fra Selvreflexionen, den Væsensreflexion, hvorved den Alt forudsættende Subjectivitet i Modsætningernes Mangfoldighed hæ vder sin Eenhedsætten, sin uendelige og concrete Selvsætten. Idet enhver endelig Adskillelse af modsættende og eenhedsættende Reflexion igjen ophæves i reflecteret Eenhed, sees det udtrykkelig, at Modsætningen af Selvhedens og Andethedens Reflexion er en Modsætningseenhed. Saaledes fremkommer da tilsidst en endelig Forstandsadskillelse imellem Reflexioner, som, ifølge Biforestillingen, blot ere subjective, og Relationer, som gjælde for det Objective. Det Endelige i denne Forstandsadskillelse er ikke fjernet derved, at Forskjellen mellem subjectiv og objectiv Reflexion fortoner sig i tvetydig Eenhed; det Endelige bliver just opløst og dog bevaret derved, at Modsætningen mellem Reflexionen som et blot Subjectivt og Relationen som et blot Objectivt forvandles til en i Reflexionen selv faldende Modsætning, Modsætningen nemlig mellem den oversvævende og den iboende Reflexion. Istedenfor at falde udenfor Reflexionen som en mod Viden ligegyldig Væren, er Systemet af de objective Relationer tvertimod forvandlet til et System af Mellembestemmelser, hvori den iboende og oversvævende Reflexion udvikle deres reflecterede Eenhed, altsaa til et System af Bestemmelser, der tilhøre Reflexionen selv. Ved alsidig Ophævelse af de endelige Adskillelser efter deres Umiddelbarhed bliver Forstandsreflexionen efterhaanden udklaret til Væsensreflexion.

Med særligt Hensyn paa Forholdet mellem Væsen og Phænomen, Phænomen og Grund, Grund og Existens opfatte vi Væsensreflexionen i denne Sammenhæng som phænomenal, som grundende og som begrundende Reflexion.

α) Den phænomenale Reflexion.

At Tænkningen i sin abstract negative Form falder udenfor Anskuelsen, har kun Betydning, forsaavidt Reflexionens ueensartede Momenter adskille sig for Reflexionen selv;

men en saadan Adskillelse er da ligesaa uendelig forsvindende som uendelig tilbagevendende: Momenterne ere den reflecterede Eenheds egne Reflexer.

Den phænomenale Reflexion forudsætter naturligviis en umiddelbar Adskillelse af sandselig og intellectuel Anskuelse. Dersom da en reflecterende Forstand, der endeliggjør sig selv ved at holde det, hvorover der reflecteres, udenfor Reflexionen, faaer Lov til at slaae Adskillelsen fast, saa har den kritiske Philosophie jo vistnok Ret, naar den forkaster den intellectuelle Anskuelse som et eget cognoscendi genus; men den endelige Adskillelse af sandselig og intellectuel Anskuelse maa ved Tilsynneladelsens Reflexion uophørlig omsættes i Eenheden. Hvad er vel intellectuel Anskuelse Andet end en i det Tilsynneladende reflecteret Eenhed af Tænken og Anskuen? Dersom Anskuelsen ikke i sig væsentlig var intellectuel, kunde den umulig bestemmes ved nogetsomhelst Intellectuelt; dersom det Intellectuelle ikke i sig væsentlig var et Anskueligt, kunde det umulig bestemmes ved Tilsætning af nogetsomhelst Anskueligt. Det Ene af to Ueensartede kan ikke umiddelbart bestemme det Andet; Farvebestemmelser kunne f. Ex. ikke anvendes paa Tonerne, efterdi Farver og Toner ere ueensartede. Forholdt det sig med Adskillelsen af de rene Anskuelser og de rene Forstandsformer, som Kant antager, da vilde det være umuligt, hvad dog Kant fordrer, at bestemme Anskuelser ved Begreber og Begreber ved Anskuelser.

Er Forskjelseenheden af Anskuelse og Tænkning fra subjectiv Side først bleven gjennemsigtig i den phænomenale Reflexion, saa følger fra objectiv Side Reflexionseenheden af Phænomenet selv og Phænomenets Substrat med uafviselig Conseqvens. At der i ethvert Phænomen, ethvert Tilsynneladende, maa gjøres Forskjel imellem Tilsynneladelsen for sig og det, som deri lader sig tilsyne, er en Selvfølge*); men

*) „Dies war das Resultat der ganzen transcendentalen Aesthetik, und es folgt auch natürlicher Weise aus dem Begriffe einer Erscheinung

Spørgsmaalet er, hvorledes det i selve Væsensreflexionen forholder sig med denne Fordobling. Det er en Forskjelseenhed af Væsen og Skin, hvorpaa Eftertrykket falder. Kunde der gives Væsensbestemmelser saa absolut væsentlige, at de slet ikke havde med Skinnet, end ikke med et Skin af Skinnet, at gjøre, da maatte man unegtelig indrømme Kant, at der kunde tænkes et Væsen i sig, der holdt sig udenfor ethvert Phænomen. Men hvad bliver der af det rene Væsen, naar ethvert Skin forsvinder? Det bliver selv et Skin. Ligesaa vil Skinnet, naar Væsenet er blevet Skin, fordoble sig til et Skin af Skin, et i det flygtige Skin bestaaende Skin, og saaledes paa eengang vise sig baade som Væsen og Skin. Som Væsenets reflecterede Negation er Skinnet Væsenets Form, som Skinnets reflecterede Position er Væsenet Skinnets Indhold: det af Væsenet opfyldte Skin er i reflecteret Umiddelbarhed et Phænomen.

Her kan da umulig være to Rækker af Bestemmelser: rene Væsensbestemmelser, der ikke skulde vedkomme Phænomenet, og rene Phænomenalbestemmelser, der ikke skulde vedkomme Væsenet selv. Gjælder det nu i objectiv Forstand, at alle Væsensbestemmelser væsentlig ere Phænomenalbestemmelser, saa gjælder det tillige i subjectiv Forstand, at alle væsentlige Phænomenalbestemmelser maae være Væsensbestemmelser. Et Væsen i sig, hvis objective Indhold var aldeles ueensartet med vore subjective Anskuelses- og Forstandsformer, vilde

---

überhaupt, daß ihr etwas entsprechen müsse, was an sich nicht Erscheinung ist, weil Erscheinung nichts für sich selbst und außer unserer Vorstellungsart sein kann, mithin, wo nicht ein beständiger Zirkel herauskommen soll, das Wort Erscheinigung schon eine Beziehung auf Etwas anzeigt, dessen unmittelbare Vorstellung zwar sinnlich ist, was aber an sich selbst, auch ohne diese Beschaffenheit unserer Sinnlichkeit (worauf sich die Form unserer Anschauung gründet) Etwas d. i. ein von der Sinnlichkeit unabhängiger Gegenstand sein muß". Kritik der reinen Vernunft, Leipzig 1838, S. 247—48 Anm.

ikke paa nogen Maade kunne udfylde de tomme subjective Former.

Det Urimelige i den Betragtning, at der bagved Phænomenerne skulde skjule sig et utilgængeligt Substrat, et Noumenon, der var saa absolut positivt, at det kun lod sig bestemme negativt, har Fichte fortræffelig paaviist; men idet han forvandlede den positive Ting i sig til det negative Ikke-Jeg, og trak den objective Factor i Form af en dunkel Nødvendighed ind under Jeget selv, forfeilede ogsaa han den phænomenale Reflexion, kun fra et modsat Synspunkt.

For at gjennemskue den phænomenale Reflexion, er det nemlig ikke nok at gjøre Forskjel imellem det Reflecterede og det Umiddelbare, imellem Reflexionen selv og det, hvorover der reflecteres; det maa udtrykkelig bringes til Bevidsthed, at det Umiddelbare, hvori Reflexionen har sin Modsætning, er sat og forudsat af Reflexionen selv, at det concret Umiddelbare, som et i sig Reflecteret, netop maa for Reflexionens Skyld erholde relativ Selvstændighed.

For den kantiske Kritik blev det i Objectet Umiddelbare staaende ligeoverfor den derpaa reflecterende Reflexion; ligeledes blev, hvad det Subjective angaaer, den ene af Reflexionens Hovedsider stillet som et umiddelbart Givet ligeoverfor den anden, Rumsanskuelsen ligeoverfor Tidsanskuelsen, de rene Sandseanskuelser ligeoverfor Forstandskategorierne: det er en rationel Udstykning og en rationel Sammenstykning, der charakteriserer „den rene Fornufts Kritik“; den kommer ikke ud over Stykværket. Det ved Fichte betegnede Fremskridt*) er

---

*) „Kant geht in der Kritik d. r. Vft. von dem Reflexionspunkte aus, auf welchem Zeit, Raum und ein Mannigfaltiges der Anschauung gegeben, in dem Ich, und für das Ich schon vorhanden sind. Wir haben dieselben jetzt a priori deducirt, und nun sind sie in dem Ich vorhanden.“ Wissenschaftslehre 2te Lieferung S. 108. Schluß-Anmerkung.

en Ophævelse af Stykværket, en Deduction af det umiddelbart Givne; men idet Reflexionen fra alle Sider arbeider paa at assimilere sig det Umiddelbare, fortærer den Umiddelbarheden selv og hilder sig saa i den Modsigelse, at den hverken kan døie det saaledes Fortærede eller være det foruden. Det er Væsensreflexionen i subjectiv Form, den uendelige Selvreflecteren, der i Fichtes Jeg er Eet og Alt; men denne Reflecteren befinder sig endnu i abstract Modsætning til Phænomenernes Mangfoldighed. For at reflectere over sig selv maa Jeget naturligviis tillige reflectere over Phænomenerne; men til en affirmativ Bestemmelse af, hvad Phænomenet er, kan den eensidige Selvreflecteren, trods alle Anstrengelser med „aprioriske Syntheser" af X og Y, af A + B ved a og b o. s. v. dog ikke bringe det. Det gaaer med Phænomenet i Fichtes Ikke=Jeg, som med Ellepigen i Eventyret: det er huult i Ryggen. Var det Fornuftkritiken umuligt at gjennemskue Phænomenet, fordi den vilde Tingen selv i absolut Umiddelbarhed, saa er det nu den subjective Idealisme umuligt at tilkjende Phænomenet relativ Selvstændighed, fordi den ikke indseer, at Selvreflexionen forudsætter en Reflexion af Andet, en phænomenal Reflexion, hvori det Reflecterede selv er umiddelbart og det Umiddelbare reflecteret.

At det Umiddelbare er et i sig Reflecteret, og det saaledes Reflecterede et Umiddelbart, er vistnok en af de haardeste Modsigelser, der kan bydes den reflecterende Forstand. Saalænge Modsigelsen ikke er gjennemskuet, vil Forstanden da ogsaa idelig fristes til at antage Eet af To: enten at Modsigelsen ligger i Reflexionen, eller at den ligger i Umiddelbarheden. Fornuftkritiken antager det Første; den subjective Idealisme det Sidste. Fra begge Synspunkter bliver Phænomenet miskjendt; og dog er det saa langt fra, at Modsigelsen skulde ligge i Phænomenet, at Phænomenet just er Modsigelsens Løsning.

Som Reflexion af Andet i Andet er Phænomenets Væsen en reflecteret Umiddelbarhed. Fornuftkritikens Modsigelse er nu den, at Phænomenet skal være en Tilsynneladelse af en Ting, der dog ikke lader sig tilsyne. Ved at fastsætte Tingen i sig har den reflecterende Forstand drevet Reflexionens egen Modsætning til den yderste Spidse af forstenet Umiddelbarhed: den har forsaavidt sikkret sig en afgjørende Realitet, som den har sikkret sig en uopløselig Andethed. Men idet Reflexionen paa denne Maade vil sikkre sig Realiteten i Tingen, gaaer Tingen i sig selv tilbage i det Ubekjendte, og lader kun Phænomenet som et i Reflexionen forvansket Efterbillede blive staaende. Forstanden har her meget rigtig indseet, at Væsenet i og for sig er Et, og det Skin, hvori det reflecterer sig, et Andet; men den har endnu ikke indseet, at den i Reflexionen umiddelbare Forskjel er reflecteret i en ligesaa umiddelbar Eenhed, at Forskjellen er tilsynneladende, fordi Eenheden er tilsynneladende, at her fra alle Sider er Reflexion af Andet i Andet, og at denne Reflexion just er det Phænomen, hvori Væsenet selv umiddelbart lader sig tilsyne.

Seet fra den subjective Idealismes Standpunkt er Phænomenet af dunkel Nødvendighed en Tilsynneladelse, hvori Intet lader sig tilsyne. Det Skuffende i Phænomenet beroer da ikke derpaa, at det skulde være som en Maske, hvorunder Tingen selv bevarede sit Incognito; Skuffelsen er meget mere den, at den af Umiddelbarheden blendede Reflexion i Phænomenet bestandig vil søge en Ting, og see, saa er det dog i Phænomenet ingen Ting. Det sig i Alt reflecterende Jeg har rigtig indseet, at der ikke kan gives en Umiddelbarhed saa fast, at den jo lader sig gjennemtrænge af Reflexionen; men, hildet i eensidig Selvreflecteren, har det endnu ikke indseet, at der gives en Reflexion af Andet i Andet, en Reflexion, der affirmerer sin egen Modsætning, idet den indrømmer det Reflecterede umiddelbar Tilværen og i det Tilværendes reflecterede Umiddelbarhed erkjender det bestemte Phænomen. Det

er ikke Andetheden og heller ikke Umiddelbarheden, her ligefrem bliver afviist; tvertimod! idet her idelig tales om Skranke og mange Skranker, om Realitet og Negation, om Stød og Anstød, Modstød o. s. v., saa mærkes det tydeligt nok, at den umiddelbare Andethed ikke paa nogen Maade lader sig afvise. Men hvorfor ere da Phænomerne saa hule og væsenløse? Det kommer aabenbart deraf, at Umiddelbarheden vel bliver opløst af Reflexionen, men ikke tilegnet af Reflexionen, ikke støbt igjen i Reflexionens Former, ikke præget til eiendommelig bestemte Phænomener. Det Umiddelbare, hvis umiddelbare Form idelig forstyrres, uden at det derfor vinder Selvstændighed og Skikkelse i en ny og høiere Form, har kun en elementær Tilværelse, kan kun gjælde for et Stof. Det er just i denne stofagtige Umiddelbarhed, at Kategorierne: Skranker, Anstød, Modstød o. dsl. bruges i den subjective Idealisme; just fordi Reflexionen af Andet er tom, er Selvreflexionen ogsaa tom.

Vexelbestemmelsen af Selvreflexionen og Reflexionen af Andet faaer først sin Udviklings positive Indhold i den phænomenale Reflexion. Kun af den phænomenale Reflexion sees det, at der gives udvortes tilværende Væsener, Væsener, der reflectere sig i hinanden objectivt, uden dog at kunne reflectere sig for sig selv subjectivt. Ethvert saadan Væsen tager sig ved første Øiekast ud som et umiddelbart Tilværende; dets umiddelbare Tilværen er imidlertid kun en Tilsyneladelse: det er i sig en Negation af det Umiddelbare, et Reflecteret, et Væsen. Idet Forstanden nu fatter, at det første Umiddelbare ikke kan være det sande Objective, kan den jo vistnok meget let komme til at erklære det umiddelbart Tilværende for lutter Skin. Men, naar den saa, ifølge Herbarts: „wieviel Schein soviel Hindeutung auf Seyn", tillige bilder sig ind at kunne fange det sande Værende bagved Skinnet, da er det en Skuffelse: Væsenet er i Skinnet selv, i Reflexionen; det sande Værende lader sig tilsyne. Mener endelig „den speculative

Fornuft", at, efterdi Umiddelbarheden fra alle Sider reflecteres i Tilsyneladelsen, saa maa den phænomenale Reflexion nødvendigviis være saa alsidig, at den, uden oversvævende Reflecteren, kan paa immanent Maade reflectere sig selv, altsaa, med andre Ord, forvandle sig til en Phænomenerne iboende Selvreflexion, da er ogsaa dette en Skuffelse. Er Phænomenets Umiddelbarhed i Modsætning til Reflexionen en Tilsynelادelse; er det objective Væsens Reflexion i sit Phænomen en Tilsynelادelse; er det eiendommelig bestemte Phænomens Reflexion i Forskjelligheden fra andre Phænomener en Tilsynelادelse: da er det sig reflecterende Phænomens Selvreflexion i Sandhed ogsaa en Tilsynelادelse. Hvad er det vel, der uafbrudt forhindrer det som Phænomen sig reflecterende Væsen fra at opnaae Selvreflexion? Svar: det er Andetheden, det er Umiddelbarheden. Istedenfor en sig bestemmende Selvhed har Phænomenet en tilsynelادende Selvhed; denne dets tilsynelادende Selvhed er just dets umiddelbare Selvstændighed, dets Existens. Det phænomenale Væsen er en Existens, og det Existerende en Ting. At Tingene reflectere sig i deres Egenskaber og formedelst Egenskaberne i hinanden indbyrdes, vil da med andre Ord sige, at Tingene lade sig tilsyne i deres Egenskaber, og at de igjennem Egenskaberne lade sig tilsyne mod hinanden. Men Tilsynelادelsen er fra alle Sider Reflexion i Andet; Tingene kunne umulig lade sig tilsyne mod hinanden, uden derved at de lade sig tilsyne for en betragtende Reflexion: det i Tilsynelادelsen Objective forudsætter det Subjective, og omvendt.

Kan Tingenes Tilsynelادelse mod hinanden indbyrdes ikke være abstract objectiv, da kan den enkelte Tings Tilsynelادelse i sine Egenskaber heller ikke være det: kun ved at lade sig tilsyne i en Reflecteren, der ikke selv er tilsynelادende, kan Tingen lade sig tilsyne i sine Egenskaber. En Tilsynelادelse, der blot er subjectiv, er falsk; det er en Hallucination, et Skin, en Skuffelse. Men en Tilsynelادelse, der skulde

være blot objectiv, er ogsaa falsk; den phænomenale Reflexion er kun objectiv, forsaavidt den er subjectiv; den er kun iboende, forsaavidt den er oversvævende: Tingene reflectere sig i deres Relationer derved, at de reflectere sig for den reflecterende Subjectivitet.

β) Den grundende Reflexion.

Imellem Selvreflexionen og Reflexionen af Andet eller, mere anskueligt, imellem Subjectiviteten selv og Phænomenernes objective Verden har der altsaa udviklet sig en væsentlig og dybtgaaende Modsætning; skal denne Modsætning ikke forvandle sig til en Dualisme, der gjør al Forstaaelse umulig, da maa her nu tillige vise sig en gjennemgaaende Modsætningseenhed. Det er igjen den reflecterede Umiddelbarhed, hvorom Spørgsmaalet dreier sig. Vistnok har den phænomenale Reflexion allerede belyst os denne Umiddelbarhed; men Lyset falder endnu kun ind fra den ene Side. Den phænomenale Reflexion tog i en vis Maade Parti for Phænomenerne og deres Realitet som existerende Ting; den gav os overalt det Umiddelbare reflecteret i umiddelbar og positiv Form. Men Reflexionen er kun positiv, forsaavidt den væsentlig er negativ, positiv ved sit Anskuelsesmoment, negativ ved sit Tankemoment; den reflecterede Umiddelbarhed maa som Følge heraf nødvendigviis tillige have sin negative Form. Den reflecterede Umiddelbarheds negative Form udvikler sig i den grundende Reflexion; thi den grundende Reflexion løser Umiddelbarhedens Indhold op i Selvreflexionen, og danner saaledes en betegnende Modsætning til den phænomenale. Al Grunden beroer væsentlig paa reflecteret Eenhed af Selvfordybelse og Fordybelse i Sagens, d. e. i Umiddelbarhedens Indhold: den grundende Reflexion søger paa een Gang Subjectivitetens Væsen i Tingene og Tingenes i Subjectiviteten.

Den grundende Reflexion søger Grunden; men hvad er Grunden? Fra hvilken Side vi end opfatte Begrebet Grund, det viser os bestandig hen til en Umiddelbarhed, som har været, en Umiddelbarhed, der reflecterer sig i en negativ Form. Saaledes er f. Ex. „Tingenes Grund" jo vistnok i een Henseende det Samme som „Tingenes Væsen", og dog er her imellem Væsen og Grund en væsentlig Forskjel. I Væsenet er det Umiddelbare negeret derved, at det er forvandlet til Skin; i Skinnet som Skin er Umiddelbarheden forsvunden: Negationen af det Umiddelbare er i sit Skin kun umiddelbar som Negation, men just derfor ikke selv en negativ, værende Umiddelbarhed. Hvad her gjælder om Skinnet, gjælder ogsaa om Væsenet: vil man umiddelbart gribe det i Skinnet, saa griber man et Negativt, og vises hen til det, der er bagved Skinnet; vil man umiddelbart gribe, hvad der er bagved Skinnet, da griber man igjen et Negativt, og vises hen til, hvad der sees i Skinnet. Væsenet er kun i sig, hvad det er i sit Skin: det skinner i Skinnet, et Skin af Skin; det er fra alle Sider negativt bestemt, og følgelig uden Umiddelbarhed. Anderledes med Grunden. Forsaavidt Væsenet opfattes som Grund, har det, i Negationen af det Umiddelbare, selv en Umiddelbarhed. Dette sees tydeligt nok af den Forandring, der foregaaer med Reflexionen, idet Forskjelseenheden af Væsen og Skin forvandles til en Modsætningseenhed af Grund og Følge. Hvor afgjørende Umiddelbarheden er ved Bestemmelsen af Forholdet mellem Grund og Følge, fremlyser strax deraf, at Grunden kan opfattes for sig som Forudsætning, og Følgen som Forudsætningens betingede Consequens. Fra dette Synspunkt sætter Subjectiviteten sit Vidensgrundlag i et System af faste, almeengjældende Forudsætninger, de saakaldte Grundsætninger. I Grundsætningernes System reflecteres alle Væsensbestemmelser som umiddelbare Værensbestemmelser; Grundlaget, den værende Grund, er netop en Reflexion af Grundens Umiddelbarhed. En tilsvarende Umid-

delbarhed sees i Consequensernes System. Vistnok kan der i Consequensen ikke fremkomme Andet end, hvad der alt har ligget i Forudsætningen; Consequensen er forsaavidt kun en i Reflexionen omsat, i formel Omskrivning gjentagen Forudsætning. Ikke destomindre er her en umiddelbar Adskillelse af Forudsætning og Consequens, hvis Betydning ikke tør oversees. Den samme Forudsætning kan nemlig have forskjellige Consequenser, og den samme Consequens fremgaae af forskjellige Forudsætninger. Imellem Forudsætningen og dens Consequenser falde nemlig, umiddelbart seet, en Mangfoldighed af vexlende Betingelser; disse Betingelser kunne igjen umiddelbart deels adskilles fra, deels falde sammen med den bestemte Forudsætning, o. s. v.

Den her paapegede Umiddelbarhed hentes ikke udenfra, som fra Indtryk af en blot empirisk Mangfoldighed; den ligger i Grunden som Grund og udgjør en Hovedside af dens logiske Charakteristik. De exacte og physiske Videnskaber blive væsentlig staaende ved denne Umiddelbarhed, og mange Philosopher, f. Ex. Herbart, mene i Grunden ikke Andet end en almeen Forudsætning i en Sum af Betingelser, naar de tale om Grunden. Men saalidtsom Væsenet, for at være Grund, kan undvære det Umiddelbare, ligesaalidt kan Umiddelbarheden, for at være Grund, undvære Negationen. Den blotte Forudsætning er endnu ikke Grund, og den betingede Consequens kun en abstract Følge*). Det er just ved at klare Umiddelbarheden i negativ Reflexion, at Philosophien gaaer videre end Fagvidenskaben, naar det gjælder en Undersøgelse af „Tingenes Grunde“.

---

*) „Da Functionsbegreb netop viser os Forudsætningens og Consequensens, det Uafhængiges og det Afhængiges reflecterede Eenhed, kan Forskjellen mellem den blotte Forudsætning og den egentlige Grund i denne Sammenhæng oplyses. Forudsætningen er et Givet, et Antaget, der opfattes i Forestillingen, og kun forsaavidt falder

For at opfattes som Grund, maa Forudsætningen og dens Betingelser omsættes som Momenter i negativ Reflexion; uden en saadan Omsætning er Forholdet mellem Grund og Følge utænkeligt. „Følgen“ — siger Herbart — „skal ligge i Grunden. Men den skal ogsaa følge af den, det vil sige: den skal affondre sig derfra. Ligger den nu virkeligt i den, saa tilhører den Grunden, og den, som vilkaarligt skiller den derfra, har ikke udvidet sin Viden; han har snarere blot gjentaget, hvad han allerede kjendte, eftersom han kjendte Grunden. Lærer Følgen derimod noget Nyt, saa er dette Nye ikke det Gamle, og laae ikke i Grunden; det kaldes da med Urette en Følge af samme.“ Men den Udvei, Herbart saa vælger: at opfatte Følgen som en Deel af Grundens Totalitet, d. v. s. identisk med en Deel af samme, saa at den derved bliver „en Gjentagelse i en affondret Tanke“, er kun en tom Udflugt; thi dersom den bestemte Følge ligefrem er en Deel af Grunden, saa gjælder uimodsigelig Eet af To: enten have vi i det til en vis Grund svarende Indbegreb af Følger kun et Indbegreb af deelte Grunde, altsaa i Grunden slet ingen Følger, men en Sum af Grunde; eller ogsaa, dersom Grundens Dele ikke selv ere Grunde, men Følger, have vi i Grunden selv ingen Grund, men lutter Følger, Følger uden al Grund. Skulde her i Indbegrebet af slige følgeløse Grunde og grund-

under Reflexionen, som det indsees, at den, for at være Forudsætning, maa have sine Consequenser. Man kan saaledes antage en Forudsætning, fastholde den i Forestillingen som noget Bekjendt, og dog i høi Grad overraskes af dens Consequenser. Overraskelsen hidrører derfra, at Forudsætningens Væsen ikke fra Begyndelsen af blev gjennemskuet; Forudsætningen blev vel tydeliggjort i en Forestilling, og forsaavidt opfattet fra en vis Side, men ikke alsidig opklaret, ikke opfattet efter sit Begreb. Først naar vi gjennemskue Forudsætningen og opdage de deri skjulte Consequenser, erkjende vi Forudsætningens Væsen, sætte den som Grund og Consequensen som den begrundede Følge.“ Mathematik og Dialektik S. 7—8.

løse Følger blive endog blot et Skin af Grund tilbage, da maatte Grunden nødvendigviis søges i Følgernes indbyrdes Sammenhæng og den ved Sammenhængen bestemte Eenhed. Men hvo seer nu ikke, at en saadan i Følgernes Totalitet reflecteret Sammenhængseenhed netop er den Totalitet, hvori Forudsætningen med sine Betingelser er sat med negativ Umiddelbarhed?

Idet den ene og samme Totalitet udtrykkes i den reflecterende Umiddelbarheds to forskjellige Former: Grundens negative og Følgens positive, maa den naturligviis tage sig ud som to Totaliteter, thi den væsentlige Forskjel i Form er tillige en Forskjel i Indhold. At see et Qvadrat være ligestort med to andre, er at see et Umiddelbart reflecteret i positiv Form; thi vel ere Qvadraterne selv umiddelbare, men deres Ligestorhed er kun for Reflexionen. At see Grunden til de to Qvadraters Ligestorhed med et tredie, er derimod at see det Umiddelbare reflecteret i negativ Form. Opmærksomheden kan fra dette Synspunkt ikke længere dvæle ved Qvadraternes Umiddelbarhed eller ved det Umiddelbare i den Kjendsgjerning, at den omspurgte Ligestorhed virkelig finder Sted; enhver umiddelbar Bestemthed forvandler sig til en Relationsbestemmelse. Saaledes sees da hvert Qvadrats Størrelse i Relation til Siden; Siderne i de tre Qvadrater sees i deres indbyrdes Relation, forsaavidt de sees som Sider i en Trekant; Trekantens Sider sees endvidere i Relation til Vinklerne, det bliver jo en retvinklet Trekant o. s. v. Da nu Relationen er en kategorisk Mellembestemmelse imellem Reflexion og Umiddelbarhed, er det tillige heraf indlysende, hvor let Grunden selv kan blive forvexlet med Betingelserne og de umiddelbare Forudsætninger.

At Grunden maa søges i Beviset, er uimodsigeligt; men det kommer an paa, hvorledes man seer Beviset, og hvad man seer deri. Der kan være mange Beviser for den samme Sætning, men der kan i dem alle kun være een totaliseret Grund. Fordi man kan bevise en mathematisk Læresætning,

deraf følger endnu ikke, at man strax gjennemskuer Forholdet mellem Beviis og Grund. Ligesom Følgen er Consequensernes Eenhed, udtrykkelig sat i den reflecterede Umiddelbarheds positive Form, saaledes er Grunden Forudsætningernes og Betingelsernes Eenhed, udtrykkelig sat i den reflecterede Umiddelbarheds negative Form; er Følgen enkelt, saa er Grunden det ogsaa, er Følgen som Følge Totaliteten i det Ydre, saa er Grunden som Grund Totaliteten i det Indre: det Ydre sees, det Indre indsees; Følgen sees, Grunden indsees.

Naar den totaliserede Følge sættes som Existens, er Grunden med det Samme forudsat som den reale Grund. At den reale Grund ikke holder sig bagved Existensen, men gaaer op i den, kommer til Existens i og med det Existerende, sees udtrykkelig deraf, at det Existerende, under sin Vorden og Forandring, uophørlig er i Begreb med at opstaae og forgaae. Men at opstaae er jo at fremgaae af Grunden, at forgaae er at gaae tilgrunde, altsaa at gaae tilbage i Grunden. Existensen er en Mellemform, og det Existerende det reale Mellemled, igjennem hvilket Grunden i uendeligt Kredsløb udgaaer fra sig selv og vender tilbage til sig selv. I Modsætning til det Existerendes umiddelbare og positive Realitet er Grunden væsentlig Idealitet; men denne Idealitet er Phænomenets negative Realitet.

Som negativ Realitet er Grunden beslægtet med den schellingske Indifferens; desuagtet er Grunden ikke uden videre en Indifferens, og Indifferensen ikke Grund: i Indifferensens Dæmring dæmrer allerede Differensen; begge sees oprindelig i samme Tusmørke. En Indifferens i sig uden Differens er en mystisk „Ugrund", en hyperspeculativ „Urgrund", der ligesaalidt fordrager Reflexionens Lys, som „de Underjordiske" fordrage Daglyset. Opfatter man den rene Indifferens som en første ubestemt Grund, en grundløs Grund, hvoraf Differensen med de bestemte Grunde er fremgaaet, hvad gjør man saa? Man søger en Grund til Grunden, idet man paa

ulogisk Maade slaaer Kategorierne: „Grund", „Princip" og „Begyndelse" sammen i Eet. Den reale Grund er, for sig betragtet, hverken Princip eller Begyndelse, men et i negativ Umiddelbarhed reflecteret Mellemled mellem begge. Vistnok forekommer Ordet ἀρχή hos Aristoteles ogsaa i Betydning af Grund; men deraf kan man ligesaa lidt udlede, at Grunden uden videre er Princip, som at Princip er Begyndelse.

At Grunden, uagtet den har Oprindeligheden og det oprindelige Indhold tilfælleds med Principet, dog ikke er Principet selv; at, med andre Ord, Principet, opfattet som Grund, kun er eensidigt og ufuldstændigt opfattet, skjønnes allerede deraf, at Grundens Indhold ligesaa væsentlig beroer paa en Resulteren som paa en Anticiperen. Intet kan fremgaae af Grunden, uden det, som indeholdes i Grunden; men Intet kan indeholdes i Grunden, uden det, som forud er gaaet tilgrunde: Grundens rige Indhold hidrører fra de utallige Existenser, som uophørlig gaae tilgrunde; Tingenes Udstrømning (Emanation) af Grunden er betinget af tilsvarende Tilbagestrømning. Medens Principet, det Ubetingede, altid virker i sit System af Betingelser saaledes, at det magter disse Betingelser, forvandler dem til Momenter, og midt i al Vorden og Forandring reflecterer sig som det Absolute og Uforanderlige, er Grunden, den reale Grund, derimod saaledes nedsænket i Vorden, Forandring, Endelighed og Relativitet, at den netop maa siges at reflectere Foranderligheden selv i Principets Uforanderlighed.

Reflecteret i Vorden og Forandring er Grunden beslægtet med Begyndelsen; hvad der i Sandhed skal begynde, maa begynde fra Grunden af; Grunden til Tingene er Tingenes reale Begyndelse: Grunden er Begyndelsens Realitet. Men hvad her siges om Begyndelsen, gjælder ligesaa eftertrykkelig om Enden. Tingen, der gaaer tilgrunde, ender i Grunden; Tingen forgaaer; men denne Forgaaen er ikke den absolute Tilintetgjørelse: Tilintetgjørelsen har sin Realitet i Grunden.

Negativt bestemt kan Grunden nu vistnok opfattes som en Indifferens, men denne Indifferens er ingen „Ugrund". Det er den reflecterede Umiddelbarheds negative Form, der giver os Indifferensen: i denne Form er Grunden indifferent mod Forskjellen mellem Princip og Begyndelse, efterdi den som begges væsentlige Mellembestemmelse har lige Meget og lige Lidt af begge; i denne Form er Grunden indifferent mod Væren og Vorden, mod Uforanderligt og Foranderligt, mod Begyndelse og Ende, mod Selvhed og Andethed, mod iboende og oversvævende Reflexion o. s. v.

Forsaavidt den grundende Reflexion med sin negative Form behersker den phænomenale, er Subjectiviteten eensidig fordybet i sig selv, og Reflexionen i denne Selvfordybelsens Eensidighed en Grublen. Forsaavidt Umiddelbarheden i den negative Form derimod paa alle Punkter trænger sig umiddelbart frem med existentielle Elementer, der fordre Skikkelse uden dog at kunne antage bestemt Skikkelse, faaer Andetheden Overhaand, og den grundende, i Tingenes Væsen og Vorden fordybede, Subjectivitet befinder sig i en Gjæring.

γ) Den begrundende Reflexion.

Under Subjectivitetens uklare Grublen og Gjæring vil Eenheden som Ugrundens Ginnungagap uophørlig sluge Mangfoldigheden, og Mangfoldigheden med sine Grundpunkter og Spirer igjen opfylde, overfylde og ligesom overvælde Eenheden; i dette Punkt er Grunden mystisk: Grunden som Grund er Mystikens Eet og Alt. Den klare Dunkelhed, som den mystiske Speculation saa let udbreder over de herhen hørende Spørgsmaal, har i den Grad virket afskrækkende paa den kritiske Forstand, at mangen skarpsindig Tænker endnu anseer Undersøgelser af Tingenes Grundforhold for ørkesløse Speculationer. Men istedenfor at lade sig afskrække af „Ugrundens" Tomhed og Indifferensens Overflødighed, maa den grundende Reflexion just lægge an paa at klare sig selv; thi idet den

klarer sig selv, arbeider den sig med det Samme ud af Grundens Uklarhed. Opgaven er at bestemme Grunden ved det Begrundede saaledes, at Eftertrykket falder paa Begrundelsen.

Den begrundende Reflexion kan i denne Sammenhæng støtte sig til følgende tre Sætninger: 1) Alt er i Grunden Eet; 2) Alt er i Grunden forskjelligt; 3) Alt maa have sin tilstrækkelige Grund. Men det ligger i Sagens Natur, at slige Sætninger, enkeltviis opstillede, ikke tør tages for Mere end betegnende Udgangspunkter; det Væsentlige er, ikke hvorledes Sætningerne formuleres, men hvorledes de udvikles.

1) Alt er i Grunden Eet. Sætningen, saaledes opstillet, maa ikke forvexles med den eleatiske Sætning, at kun det Ene (τὸ ἕν) er; thi hos Eleaterne, der lade det Ene falde umiddelbart sammen med det Værende (τὸ ὄν), kan der egentlig ikke være Tale enten om nogen Væren i Grunden eller Væren af Grunden. Vistnok meente Eleaterne med det Værende det i Sandhed Værende (τὸ ὄντως ὄν), altsaa det Grundværende, thi ellers kunde de umulig have stillet det imod det Ikke-Værende i Sætninger saa skarpe som disse: kun det Værende er, det Ikke-Værende er ikke. „Men hvad skal man vel", spørger allerede Plato, „dømme om det Ikke-Værende? Er det Ikke-Værende slet ikke, saa kan det jo hverken tænkes eller udsiges; er det Ikke-Værende et Skin, saa maa dette Skin jo dog være. Dette er just Vanskeligheden ved at tænke det Ikke-Værende, at baade den, der benegter det, og den, der forsvarer det, er nødt til at modsige sig selv. Indrømmer man, at der gives en falsk Mening (ὄντος δέ γε ψεύδους ἔστιν ἀπάτη), saa forudsætter man med det Samme Forestillingen af det Ikke-Værende, thi kun den Mening kan kaldes falsk, som enten erklærer det Ikke-Værende for værende, eller det Værende for ikke-værende

(*κινδυνεύει τοιαύτην τινὰ πεπλέχθαι συμπλοκὴν τὸ μὴ ὂν τῷ ὄντι*)."

Det i denne Sammenhæng Charakteristiske er, at Eleaterne anvende Begrundelsen til at tilintetgjøre al Grund. Skulde Phænomenernes Verden være begrundet, saa maatte det Ene jo være Grunden til det Mangfoldige; men Phænomenernes Verden er, efter Eleaternes „Mening" (*δόξα*), grundløs, det Mangfoldiges Væren er et Ikke-Værende, og det Ikke-Værende er ikke. Disse for den sunde Sands anstødelige Sætninger skulle imidlertid bevises, altsaa begrundes; ved deres Begrundelse komme Eleaterne da paa den meest bagvendte Maade til at begrunde det Grundløse. Hvorfor kan det Ene ikke være Grund? hvorfor kan det Mangfoldige ikke være begrundet? Eleaterne svare correct: „al Grund og Begrundelse forudsætter Vorden." Dette Svar ligger vel ikke ligefrem i deres Ord, men det ligger i deres Tankegang: det ligger i deres Angreb paa „Vorden". „Vorden (Opstaaen og Forgaaen) er utænkelig; Intet vorder eller forgaaer. Intet kan opstaae: det maatte da enten opstaae af Noget, der var det ligt, eller af Noget, der var det uligt. Det kan ikke opstaae af det Lige, thi det Lige forholder sig til det Lige paa en lige Maade*). Det kan heller ikke opstaae af det Ulige, thi da skulde Noget komme af Intet. Det Svagere kan ikke komme af det Stærkere, det Stærkere ikke af det Svagere: thi da skulde der komme Noget af en Ting, som den ikke selv var, altsaa Noget af Intet." Paa denne Maade søge

---

*) Poul Møller anmærker hertil: „Det forstaaer jeg saaledes: det Lige kan ikke opstaae af noget andet Ligt; thi da vare de deri ulige, at det Ene var det, hvoraf Noget opstod, og det andet det, som opstod selv: følgelig havde de to foregivne Lige ulige Prædicater og vare saaledes ikke lige." Udkast til Forelæsning over d. gl. Phil. Xenophanes. (Efterladte Skrifter, 4de Bind, S. 59).

Eleaterne altsaa at begrunde, at der hverken gives Grund eller Begrundelse.

Men Sætningen: Alt er i Grunden Eet, kan heller ikke forstaaes, som om der gaves et gnostisk Pleroma, i hvis Dyb Grundeenheden hvilede. Vel maae vi indrømme Gnostikerne, at den oprindelige Grund er en indholdsrig Eenhed, og Eenheden det Alt Begrundende; men det i Grundeenheden Umiddelbare er reflecteret, og Reflexionen negativ. Det Dybsindige i Gnostikernes, navnlig i Valentinianernes anskuelige og naive Fremstilling af Urgrunden og de ideal-reale Modsætninger, som deraf fremgaae og deri røre sig, er forøvrigt ikke at miskjende. „I Urgrundens Dybde (βυθός, προπάτωρ)" — hedder det — „var Selvbevidstheden (ἔννοια) og Tausheden (σιγή). Den i Dybet skjulte Guddom, Urgrunden selv, aabenbarede sig i 3 Rækker af Æoner: Fornuften og Sandheden (νοῦς og ἀλήθεια), Ordet og Livet (λόγος og ζωή), Mennesket og Menigheden (ἄνθρωπος og ἐκκλησία); de emanerede parviis (σύζυγοι) som Mand og Qvinde, og fremstille i Forening Ideal-Realitetens „Fylde" (πλήρωμα) ligeover for det væsenløse Chaos, den uendelige Tomhed (κένωμα), o. s. v." — En saadan dramatisk-anskuelig Fremstilling i storstilet Naivetet gjør jo vistnok et bedre Indtryk end de Talemaader om „Kjærlighedens Mangel" i „Kjærlighedens Overflødighed", om Kjærligheden som „Skabelsens Grund" og Grundens „Endemaal" i creat sibi, creat nobis, creat omnibus o. s. v., hvorved en speculativ Dogmatik, der maa sikkre sig sin Orthodoxie i smaalig Forstandighed, før den tør slaae sig løs i gnostisk Aandrighed, gaaer fyldig tilbunds i Grundenes „Fylde" og aabenbarer sin hule Videnskabelighed.

Den afgjørende Modsætning imellem den gnostisk-dogmatiske Speculation paa den ene og den begrundende Reflexion paa den anden Side er imidlertid iøinefaldende nok. Istedenfor en Begrundelse giver den gnostiske Speculation os Phantasiebilleder, der forestille en Begrundelse; men en Be-

grundelse lader sig ikke forestille; den forestillede Begrundelse lider af den Modsigelse, at det Tilværende, der skulde begrundes, allerede forefindes som tilværende i Grunden. Urgrunden, Grundeenheden, er ved denne udvortes Opfattelse forvandlet til en blot og bar Indfatning for det Mangfoldige, et dybt Bassin, hvoraf det Forskjellige udstrømmer; men Forskjellen i dette Forskjellige bliver ikke begrundet.

2) Alt er i Grunden forskjelligt. For at forstaae Grundeenheden er det nødvendigt at gjøre sig Rede for, hvad der ligger i Forskjelligheden. To Extremer ere her at mærke: enten opgiver man ganske Eenheden og lader en Mangfoldighed af tilværende Realpunkter afgive Forudsætning for Begrundelsen af Phænomenernes Forskjellighed; eller man lader, for at Intet skal være ubegrundet, det Mangfoldige og Forskjellige fremkomme ved rene Negationer og Negationers Negationer i Væsenet selv, det almene Grundvæsen. Det første Extrem charakteriserer Realismen, det sidste Idealismen.

Begynde vi med Idealismen, da er det unegtelig en meget rigtig Tanke, at det Forskjellige kun kan begrundes derved, at det fremgaaer af en Eenhed, hvori det vel har sin Grund, men ikke sin Tilværelse: denne Grundeenhed er Identiteten. Men hvad er nu Forskjellen for sig som Forskjel? „En Negation af Identiteten!" og Identiteten for sig som Identitet? „En Negation af Forskjellen!" Skulde nu Identiteten for sig være Grund til Forskjellen, saa maatte Forskjellen for sig jo ogsaa være Grund til Identiteten. Forskjellen kunde da paa denne Maade ikke blive begrundet før Identiteten, og Identiteten ikke før Forskjellen. Forat en Begrundelse kan blive mulig, maa Forskjellen mellem Identitet og Forskjel selv være begrundet i begges Eenhed; den begrundende Eenhed bliver da som Forskjelseenhed selv en Identitet; og saaledes forstaae vi, hvad Hegel mener, naar han kalder Grunden en Identitet af Identitet og Forskjel.

Men Manglen ved denne Begrundelse er, at det Begrundede mangler Realitet.

At mangle Realitet er at mangle det umiddelbart Positive. De anaxagoriske Homoeomerier, de demokritiske Atomer, de herbartske Realer tildrage sig da i denne Sammenhæng paany Opmærksomheden. „Hellenerne", siger Anaxagoras, „antage med Uret Vorden og Forgaaen, thi ingen Ting vorder eller forgaaer, men Tingene sammensættes af bestaaende Ting, og saaledes vilde de rigtigere kalde Vorden Sammensætning og Forgaaen Adskillen" *). Istedenfor rene Grunde faae vi altsaa rene Realiteter, d. v. s. tilværende Grunddele: til Grunddelenes Realitet svarer altsaa Forskjellighedens Realitet. At nu Grunddelene ogsaa have deres Realitet, skal ikke negtes; kun maa det erindres, at denne Realitet ikke tør være grundløs. Der er i Tingenes Verden en real Forskjellighed, der ikke lader sig forklare af logiske Negationer og fortættede Reflexer. Eller hvorledes skulde man vel tænke sig Muligheden af, at en Forskjel saa udtrykkelig bestemt, som Forskjellen mellem Iltens, Brintens, Svovlets Atomer o. s. v., kunde fremkomme, dersom der ikke i Altilværelsens ideale Grundeenhed var noget Realt, noget i sig Bestemt, der oprindelig laae til Grund for slige Forskjelligheder. Atomikernes Feil er ingenlunde den, at de forudsætte Fleerhed og Forskjellighed i Grunden; men Grundfeilen er, at de tilkjende de enkelte reale Led, de enkelte Atomer, en absolut, i sig ubegrundet, Selvstændighed; Grundfeilen er, at Physikerne ligesaa vel som Gnostikerne lade det, der skulde begrundes i og ved den Alt begrundende Sammenhængseenhed, have en umiddelbar, altsaa grundløs, Tilværelse i Grunden.

Paa det oprindelige Forhold imellem Realitet og Idealitet, Forandring og Forvandling beroer væsentlig al Begrun-

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." fra Universitetsaaret 1860—61 S. 122—167.

delse. Forstandskritiken lader i Almindelighed Negationen falde udenfor Realiteten; det er en Misforstaaelse: dersom Realitet og Negation holdt sig udenfor hinanden, kunde den ene Realitet jo ikke selv være Negation af den anden. Men nu vil dog vel Ingen negte, at Ilten og Brinten netop holde sig i real Forskjellighed derved, at Ilten er en Negation, nemlig en Realnegation af Brinten, og Brinten ligesaa af Ilten. Grundforskjellen, den grundige Forskjel, beroer ligesaalidt paa umiddelbare Realiteter, som paa rene Negationer: den grundige Forskjel beroer paa reale Negationer. Som Reflexer i den begrundende Reflexion ere de reale Negationer tillige Momenter i den begrundende Eenhed: saaledes, og kun saaledes, bliver den grundige Forskjel selv begrundet.

At Forskjellen bliver begrundet, sees udtrykkelig deraf, at den ene Forskjellighed gaaer tilgrunde, for at den anden kan fremgaae af Grunden. Saaledes gaaer den reale Forskjel mellem Ilten og Brinten tilgrunde i den chemiske Forening, der begrunder Dannelsen af Vandet; men de Egenskaber, de reale Forskjelligheder, der udelukkende beroe paa Vanddannelsen, forsvinde igjen og gaae tilgrunde, naar Vandet decomponeres, og den reale Forskjel mellem Ilten og Brinten med alle deraf flydende Forskjelligheder derved igjen begrundes, o. s. fr. Forskjelseenheden af Realitet og Negation er kun et bestemtere Udtryk for den reflecterede Umiddelbarhed; Modsætningen af Negation og Realitet er i Begrundelsen forvandlet til en Modsætningseenhed af Idealitet og Realitet.

Modsætningseenheden af Idealitet og Realitet begrunder igjen en Modsætningseenhed af Forvandling og Forandring og derved tillige en Modsætningseenhed af den grundende Subjectivitet og Begrundelsens objective Indhold. At den eensidige Idealisme, hvis Negationer og Forskjelsbestemmelser altid mangle Realitet, miskjender Andetheden og den til Andetheden svarende Forandring, er fra mange Sider indlysende. Den forflygtiger overalt Forandringens Realitet og holder sig

i det Uendelige til Forvandlingen; derfor kan den trods sin Grunden og Begrunden aldrig faae Noget i Virkeligheden begrundet; den kommer, med al sin Opmærksomhed for det Objective i det Almene og det Almene i det Objective, aldrig ud over den grundende Subjectivitets almene Reflexions-bestemmelser.

Med den eensidige Realisme forholder det sig omvendt; fra dette Synspunkt er „Forvandlingen" kun en mystisk Talemaade: al Grund og Begrundelse beroer her paa lutter „Forandringer". Ved udelukkende at fastholde Forandringen forvandler Realismen imidlertid, uden selv at vide deraf, alle reale Følger til formelle Consequenser, alle reale Grunde til umiddelbare Forudsætninger og endelige Betingelser. Saaledes kommer da Alt igjen til at beroe paa Udstykning og Sammenstykning. For at sikkre sig mod den mystiske Forvandling har den over sine egne Reflexioner uklare Forstand i denne Henseende tilladt sig den utilladeligste af alle Forvandlinger: den Forvandling, hvorved det Objective i død mechanisk Udvortesbed falder udenfor det Subjective; den Forvandling, hvorved Idealitetens d. v. s. Fornuftens Lys udslukkes; den Forvandling, hvorved al Grund og Begrundelse væsentlig afskaffes*).

3) Alt maa have sin tilstrækkelige Grund. Sætningen om den tilstrækkelige Grund (principium rationis sufficientis) er, som bekjendt, bleven opstillet og forsvaret af Leibnitz; men dens logiske Udvikling er i flere Henseender hæmmet og forqvaklet. For det Første er det en Forqvakling af Grundforholdet, naar Sætningen om den tilstrækkelige Grund stilles paa udvortes Maade overfor Identitetssætningen som et Princip for Erfaringssandheder overfor et Princip for Fornuftsandheder. Herved dannes en Kløft imellem det

*) Jvfr. Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1860—61, S. 160—167, hvor Exempler in concreto findes.

Aprioriske og det Empiriske, det Abstracte og det Concrete der gjør al sand Begrundelse umulig. Saalænge den formelle Identitet: A er A, skal gjælde for mere end en reen Begyndelsessætning, en Abstraction, der er bestemt til at integreres ved et: A er ikke A, men B, kan her slet ikke være Tale om at indsee, hvad Grund og Begrundelse er. Den abstracte Sætning: A er, hvad A er, er et ligesaa grundløst Udtryk for en formel Overeensstemmelse, som Sætningen: A er, hvad A ikke er, er et grundløst Udtryk for en forme Modsigelse. Først ved Hjælp af Contradictionssætningen: A er ikke, hvad A ikke er, viser sig en Skygge af Begrundelse Det er let at see, hvorfra Skyggen kommer; den kommer fra den i Contradictionssætningen modsagte Modsigelse. Det er i høi Grad charakteristisk, at det saakaldte Contradictionsprincip, — der naturligviis ikke er et Princip, men en Abstractionssætning, — maa tage Modsigelsen to Gange, altsaa bestaae i en fordoblet Modsigelse, for at Identiteten, den rene skjære Identitet, kan falde udenfor al Modsigelse. At Sætninger som: A er ikke, hvad A er; A er, hvad A ikke er ere, for sig betragtede, baade modsigende og grundløse, forstaaes vel af sig selv. Men hvorledes ophæve vi nu Modsigelsen? Paa overfladisk Maade ved Contradictionssætningen; de Overfladiske sees deri, at Tanken ligefrem vil afvise Modsigelsen, uden at betænke, at det netop er Modsigelsen, ene og alene Modsigelsen, den har at takke for, at den dog — ved nemlig at modsige Modsigelsen — er kommen i et Slags formel Bevægelse. Paa en grundig Maade kan Modsigelsen naturligviis kun hæves ved Grunden selv og den tilsvarende Begrundelse. A er ikke — i Grunden, hvad A er — Existensen. Dersom en Ting var i sin Grund, hvad den er i sin Existens, saa var der hverken Grund eller Existens; og dog er Tingens Grund identisk med dens Existens, thi Grunden gaaer med i Begrundelsen, og Existensen er begrundet.

At den formelle Logik ved sine saakaldte Principper ikke tænker sig Andet end Grundsætninger, er tydeligt nok; men charakteristisk er det i høi Grad, at netop disse Grundsætninger overalt stille sig i et tankeløst Forhold til Grund og Begrundelse. De passe paa det Abstracte i dets rene, formelle Abstraction, thi det Abstracte har endnu ikke erholdt sin Begrundelse; de passe paa det Concrete i dets umiddelbare Concretion, thi det umiddelbart Concrete er et Existerende, og det Existerende har allerede erholdt sin Begrundelse: Begrundelsen falder altsaa i begge Tilfælde udenfor Reflexionen. Skal en Begrundelse finde Sted, maae de formelle Grundsætninger hæves. Saaledes gjælder principium exclusi medii unegtelig for det Existerende; men for det Existerendes Grund gjælder principium inclusi medii. Imod Existensens disjunctive Dom: A er enten B eller C, stiller Grunden sin conjunctive Dom: A er — i Grunden — baade B og C. Mennesket er i Grunden baade Qvinde og Mand, thi Qvinden er ligesaa væsentligt Menneske som Manden; men i Existensen er Mennesket enten Mand eller Qvinde, thi Androgynens Existens er mystisk.

Det Spring fra de rene Fornuftsandheder til Erfaringssandhederne, hvorved Grund og Begrundelse springes over, falder umiddelbart sammen med et Spring fra Grund til Aarsag, hvorved de begrundende Mellembestemmelser ligeledes springes over. Vistnok ere, hvad vi siden skulle see, alle Causalitetsforhold i sig tillige Grundforhold; men derfor ere alle Grundforhold dog ikke uden videre at opfatte som Causalitetsforhold. Det er imod Malebranche's eensidige Fornegtelse af de naturlige Mellemaarsager, at Leibnitz har gjort Sætningen om den tilstrækkelige Grund gjældende. Dersom nu den i Sætningen skjulte Grundtanke var bleven fuldstændig udviklet fra Grundens og Begrundelsens Synspunkt, da maatte Udviklingen unegtelig have været frugtbar i to Henseender. For det Første vilde Læren om den tilstrækkelige

Grund have viist os, hvad det vil sige, at Tingene selv ere i væsentlige, objective Relationer til hinanden; thi de væsentlige Relationer bestaae jo netop deri, at Tingene begrundes ved hinanden indbyrdes, at en Ting kun opstaaer derved, at andre Ting gaae tilgrunde. Begrundelsen maatte da fra denne Side have viist sig som en objectiv, Phænomenerne iboende, Bevægelse. Men til en saadan Indsigt kan en Monadelære, der vil ophæve Tingenes Vexelvirkning og sætte sin kunstig udtænkte harmonia præstabilita istedet, umulig bringe det. For det Andet vilde Læren om den tilstrækkelige Grund, dersom den var bleven tilstrækkelig udviklet, have aabnet os et dybt Indblik i Vexelbestemmelsen af Grundenes Mangfoldighed med Grundeenheden, af Tingenes særskilt betingede, afledede Grunde med Altilværelsens oprindelige Grund. Thi det forholder sig ikke saaledes, som Hegel i flygtige Reflexioner har yttret, at enhver Grund ligefrem maa gjælde for en tilstrækkelig Grund*). Man kan nemlig forqvakle en Begrundelse paa høist forskjellig Maade: enten ved at holde sig til det abstract Almindelige eller ved at indskrænke sig til det altfor Particulære. Hvad er f. Ex. Grunden til, at A er bleven drikfældig? Svarer man: Grunden er, at vi alle ere Syndere, saa holder man sig for nær til det abstract Almindelige; svarer man: Grunden er det Misforhold, A hver Dag sætter imellem det Qvantum, han nyder, og det Qvantum, han taaler, saa vilde man holde sig for eensidigt til det abstract Particulære. Fra det particulære Synspunkt maa hver eiendommelig Ting nødvendigviis have sin eiendommelige Grund; thi det existerende Phænomen kan umuligt indeholde Andet, end hvad der ligger i dets Grund.

---

*) „Daß der Grund zureichend sey, ist eigentlich sehr überflüssig hinzusetzen". Werke. 3ter Bd., Berlin 1833. S. 76. Jvfr. S. 103.

At den kulsure Kalk krystalliserer den ene Gang som Kalkspath, den anden Gang som Arogonit, har sin særegne Grund i de med Temperaturen vexlende Betingelser. Denne særegne Grund er naturligviis en specificeret Udtalelse af den almene Grund, hvortil Stoffernes Krystallisering i det Hele maa henføres. Men Krystalliseringens almindelige Grund med det System af Relationer og Betingelser, hvorunder dens Phænomener fremtræde, er igjen at bestemme som en særskilt Grund i Forhold til andre, ligeledes hver i sin Kreds almindelige og ved Kredsenes Modsætning særskilte Grunde, f. Ex. Grunden til Tilstandsformernes Forandring ved Varmen, Grunden til Dannelsen og Opløsningen af chemiske Forbindelser ved Affiniteten*) o. s. fr. Først efterhaanden som den begrundende Reflexion seer sig istand til at articulere de særlige Grundes System i hver særlig Kreds, kan den tilstrækkelige Grund komme tilsyne i Kredsens begrundede Sammenhæng.

I Begrundelsen af det enkelte Phænomen maa Begrundelsen af dets Stilling i Phænomenernes hele System reflecteres, og omvendt. Dette har Leibnitz forsaavidt indseet, som han har indseet, at hvert enkelt Naturphænomen er betinget, at det ene Betingede viser hen til det andet i det Uendelige, at det Betingedes endeløse Række altsaa kun kan bestemmes ved en Alt bestemmende Grundenes Grund, hvori Betingelserne gaae op som Momenter; saaledes kom han da til at sætte et Begrundelsernes Endemaal, en Grundenes Grund, en ratio finalis. Men var der først gjort et Spring fra Grunde til Aarsager, saa er det ikke forunderligt, at der blev gjort lignende Spring fra Causalitet

---

*) Saadanne Factorer som Affiniteten og Varmen ere nemlig, for sig betragtede, ikke umiddelbart Grunde, men Aarsager; heller ikke kan Grunden siges at ligge i Affiniteten for sig eller i Varmen for sig; thi Grunden bestemmes egentlig ved Forholdet, det existentielle Væsensforhold mellem Varmen og Tilstandsformerne, mellem Affiniteten og de for Forbindelserne gjældende Betingelser, o. s. v.

til Teleologie og ved Hjælp af Teleologien fra de naturlige til de overnaturlige Aarsager, fra Physik til Theologie.

See vi imidlertid bort fra disse Spring og holde os til, hvad der ligger i Begrundelsens Problem, da overbevises vi om, at Læren om „den tilstrækkelige Grund" falder sammen med Læren om den fuldendte Begrundelse. I den fuldendte Begrundelse faaer det Objective først tilfulde sin Realitet formedelst det Subjective. Kunde Tingenes Begrundelse i og ved deres indbyrdes Sammenhæng afsluttes for sig, da vilde den begrundende Reflexion føre Subjectiviteten, ikke blot til en Fordybelse, men til en fuldstændig Selvfortabelse i Tingenes Grunde; der maatte da gives en i Tingene faktisk Fornuft, en Fornuft saa objectiv, at den vel var istand til at begrunde alle Ting, men ikke istand til at udgrunde sit eget Væsen. Det er denne Grundmodsigelse i Fornuften selv, der kommer tilsyne i Tingenes Verden derved, at det Betingede skal begrundes af det Betingede i endeløse Rækker. Ifølge den tilstrækkelige Grund gaaer den objective Begrunden derimod i Eet med en subjectiv Bestemmen; thi den subjective Grundbestemmen er en Motivering. Systemet af Tingenes objective Grunde er fra Subjectivitetens, den ontologiske Subjectivitets, oprindelige Synspunkt et System af Bevæggrunde. Existensgrunden og Bevæggrunden ere i Begrundelsen Eet og dog grundforskjellige. Existensgrunden, den objective, betingede Grund svarer til Tingenes endelige Realitet; Motivet, den subjective Grund, svarer til Tingenes Betydning for Relationernes System. Kun i Eenhed med den reale Grund kan Motivet blive tilstrækkeligt; adskilt fra den objective Begrunden vilde Bevæggrunden for sig derimod være abstract-subjectiv og vilkaarlig. Kun i Eenhed med Motivet kan den reale Grund blive tilstrækkelig; thi adskilt fra Motivet vilde Realgrunden for sig netop i sine umiddelbare, faktisk givne Forudsætninger og Betingelser have noget Grundløst. At Motivet er Grund, beviser, at Subjectivitetens Selvfordybelse

er en Fordybelse i Tingenes objective Væsen; at Grunden er Motiv, beviser, at Begrundelsen af Tingenes Væsen maa grunde sig paa Subjectivitetens uendelige Selvfordybelse.

c) Virkelighedsreflexion.

Forsaavidt Tilværelsens Phænomener ere tilstrækkelig begrundede, er Tilværelsen virkelig; den begrundende Reflexion, der bestemmer Phænomenerne, bestemmer altsaa Virkeligheden. Da nu en Virkelighed ikke kan være uden Virksomhed, og en Virksomhed ikke uden Virken, saa opstaaer her det Spørgsmaal: hvorledes bestemme vi Forholdet mellem Reflecteren og Virken? „Al Virken er i Grunden en energisk Reflecteren og følgelig Eet med en objectiv Tænken. Den gjennemgaaende Reflexion vil altid fordre, at de i hinanden reflecterede Led ikke alene forvandles til uselvstændige Momenter, til rene Reflexer, men under Forvandlingen tillige vise sig i deres Forskjellighed og bevare en vis relativ Selvstændighed. Jo større nu den Selvstændighed er, hvormed Leddene optræde, desto stærkere maa ogsaa den Reflexion være, der skal forvandle dem til Momenter og magte dem som Reflexer; vi have her en Maalestok for Reflexionens Energie. I den blot intellectuelle Reflexion ere de reflecterede Led som Billeder, Forestillinger og Begreber kun flygtige Skin, uselvstændige Reflexer; heraf forklares saa den rene, d. v. s. abstracte Tænknings Afmagt til at frembringe nogetsomhelst Existerende. I den naturkraftige Reflexion have de reflecterede Led en fremtrædende Selvstændighed og blive just ved denne deres Selvstændighed slaaende Udtryk for den Magt, der betegner deres Afmagt og holder dem i Uselvstændighed. Reflexionen er i sin energiske og substantielle Væsenhed Magt. Ved Magt sættes de i Grunden reflecterede Momenter som virkelige Existenser, som særskilte Ting: herfra stammer den materielle Discretion, herfra Atomernes Vrimmel, herfra Aggregaternes og Massernes Tilværen i Rummet. Ved Magt sættes de virkelige Existenser,

de særskilte Ting som Momenter og Reflexer i den reflecterede Vexelvirkning: herfra al Forening og Opløsning, herfra al Opstaaen og Forgaaen, herfra Forandringernes Mangfoldighed med alle Overgange ligefra den flygtige Ændring til den gjennemgaaende Forvandling! Den Magt, der sætter, og den Magt, der hæver Tingenes Selvstændighed, er vel i Existensens Form forskjellig, men dog i Grunden en med sig selv identisk Magt" *), d. e. en uendelig Selvmagt.

I den gjennemgaaende Eenhed af Reflecteren og Virken have vi da en Forskjelseenhed af Viden og Magt. Denne Eenhed af Viden og Magt lader sig, hvad Reflexionen selv angaaer, udvikle fra Synspunkterne af en substantiel, en causal og en totaliserende Reflexion.

α) Den substantielle Reflexion.

Den substantielle Reflexion er i Almindelighed en Selvstændighedsreflexion, en Reflexion af det i sig Bestaaende. Ligesom den grundende Reflexion søgte at bestemme Grunden, saaledes søger nu den substantielle at bestemme Substansen. For at bestemme Substansen, betragte vi igjen det Existerende, det tilstrækkeligt begrundede Phænomen, dog fra en ny Side. Det i Existensen Selvstændige, det umiddelbart Bestaaende, er da Tingen selv, og Beskaffenhederne ved dette for sig Bestaaende Tingens Egenskaber. Er nu Tingen som Ting i logisk Forstand at kalde Substans? Nei, dertil er dens Selvstændighed endnu for umiddelbar og i sin Umiddelbarhed igjen for flygtig. Skulde Tingen i Sandhed gjælde for Substans, da maatte den have en væsentlig Bestaaen i sig selv; men Tingen bestaaer kun i sig ved at bestaae i sine Egenskaber. Tingen i sin Eenhed for sig er Et og Egenskaberne i deres Mangfoldighed et Andet; ved at bestaae i sine Egen-

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." fra Universitetsaaret 1860—61 S. 167—177.

skaber bestaaer Tingen altsaa i sit Andet, og er ligesom Egenskaberne underkastet Forandringer.

At Egenskaberne forandre sig, er begrundet deri, at den ene Egenskab altid maa beroe paa den anden, Egenskaben ved den ene Ting paa Egenskaben ved den anden. Saaledes kunde Tingen f. Ex. ikke have Egenskaben: rød, dersom den ikke tillige havde Egenskaben: Udstrækning, heller ikke kunde den have Egenskaben: rød, dersom Lyset ikke havde en tilsvarende Egenskab. For en overfladisk Betragtning tager det sig jo vistnok ud, som om Egenskaberne meget vel kunde forandre sig, og Tingen endda blive den samme: Bladet, som før var grønt, er nu guult; men det gule Blad er dog ogsaa et Blad*). Denne Adskillelse mellem Egenskabernes og Tingenes Foranderlighed gjælder imidlertid kun deelviis i det Endelige. Vistnok er her med Hensyn paa Tingen selv en Forskjel mellem væsentlige, mindre væsentlige og uvæsentlige Egenskaber; men i logisk Forstand gjælder det, at en Forandring i en hvilkensomhelst af Egenskaberne eo ipso maa være en Forandring i Tingen selv, efterdi Tingen i sin existentielle Umiddelbarhed

---

*) „Hvor længe kan man vedblive at kalde en Gjenstand „En" eller „Et"? Det vil sige: Hvor længe kan man betragte den som den samme Gjenstand, tiltrods for de idelige Forandringer, som den er underkastet? Blive Forandringerne ikke tilsidst saamange og saa store, at Gjenstanden derved bliver en anden „En", eller et andet „Et"? — I „en Skov" kan man fælde mange Træer, og den bliver dog endnu den samme Skov; „et Huus" kan deels udvides, deels forfalde, og det bliver dog det samme Huus. Men at der for alle disse Forandringer gives en Grændse, udenfor hvilken Gjenstanden bliver til en anden, er indlysende, og er ogsaa udtrykt i den bekjendte populære Ironie om Kniven, der efter nogle Gange at have faaet et nyt Blad og andre Gange et nyt Skaft, endnu bestandig gjaldt for den samme Kniv." Heiberg, Det logiske System. Første Afhandl. Perseus. Nr. 2. S. 38. (Prosaiske Skrifter, 2det Bind, 1861, S. 158.)

ligesaa umiddelbart er Eet med som forskjellig fra sine Egenskaber.

Som det Foranderlige bestemmes, saaledes maa dets Modsætning, det Uforanderlige, ogsaa bestemmes. Opfattes Noget i abstract qvalitativ Modsætning til Andet, da er den uophørlige Overgang fra Noget til Andet et kategorisk Udtryk for Forandringen selv; men det Uforanderlige falder da ogsaa, ved denne Overgang, qvalitativt udenfor det Foranderlige. I Væsensreflexionen er Overgangen fra Noget i Andet en Overgang af Skin i Skin, en Overgang, som, for at bruge et Udtryk af Hegel, ingen Overgang er; det Foranderlige, der paa denne Maade er forvandlet til lutter Skin, har med det Samme erholdt en saa fuldkommen Gjennemsigtighed, at den i alle Skinforandringer sig reflecterende Uforanderlighed, den rene Selvhed, paa ethvert Punkt kan skinne igjennem.

Dersom nu Skinnet i sin Gjennemsigtighed ikke tillige reflecterede sit umiddelbart Modsatte, det Umiddelbare selv, vilde Selvheden være ligesaa væsenløs som Andetheden, og Selvreflexionens rene Klarhed tabe sig i Tomhed. Men med hvilket Eftertryk Umiddelbarheden paatrænger sig Reflexionen, have Vexelbestemmelserne i den phænomenale, den grundende og den begrundende Reflexion tilstrækkelig viist. De flygtige Skin, de tomme Reflexer fortrængtes saaledes efterhaanden af reale Phænomener, af existerende Ting; men alt som hvert Led i Endelighedens Række erholdt forhøiet Selvstændighed, blev ogsaa Modsætningen mellem det Selvstændige og det Uselvstændige desto mere paatrængende.

I Existensen, den begrundede Tilværelse, er Forskjellen mellem Selvstændigt og Uselvstændigt endnu kun relativ; Et er selvstændigt, et Andet uselvstændigt; det Ene er mere, det Andet mindre selvstændigt: Overgangen sees i Forandringerne. Men naar denne Relativitet nu skal gjennemreflecteres, støde vi paa en Modsigelse, der er Virkelighedens allerhaardeste,

den nemlig, at det Selvstændige selv er et Uselvstændigt, det Uselvstændige et Selvstændigt.

Forandren er Virken og al Virken en Reflecteren. I den virksomme Eenhed af Reflecteren og Virken er Omsætningen af Selvstændigt i Uselvstændigt som en uendelig Vibreren; hvert Led, hver Deel, hvert Atom vibrerer i Virksomheden selv mellem Selvstændighed og Uselvstændighed. Det er denne Vibreren, denne Zittren og Dirren i punktuel Reflecteren, der i nærværende Sammenhæng særlig charakteriserer Virkeligheden og det Virksomme. Det er ikke længere den rene Skinnen, som i Reflexionen af Skin og Væsen, vi her have for os; heller ikke kan Forskjellen mellem det i Grunden Dunkle og Dæmrende paa den ene Side og det i Phænomenerne Halvklare, Klare og Anskuelige paa den anden længere afgive Charakteermærker; thi Grundbestemmelser og Phænomenalbestemmelser ere Sider af det samme Virkelige: Virksomheden selv er paa een Gang grundbestemmende og existensbestemmende. Det i de virkelige Forandringer virksomme Væsen fremstiller sig da heller ikke for Anskuelsen som en i Dybet gjærende Grund; den i Virksomheden selv reflecterede Eenhed af Vorden og Virken er snarere at sammenligne med Ilden, den „evig levende Ild" (πῦρ ἀεὶ ζῶον), om hvilken Heraklit siger, at den udslukker Maal (ἀποσβεννύμενον μέτρα) og antænder Maal (ἁπτόμενον μέτρα).

I alle virkelige Forandringer er Virksomheden væsentlig Eet med det Virksomme selv, og det Virksomme selv det Uforanderlige. Det Virksomme selv er det i sig Ene; thi ellers kunde det umulig virke i alle virkelige Forandringer og i dem alle hævde sin Uforanderlighed. Det Virksomme selv har en absolut Bestaaen; thi det virker i Alt og paa Alt, og dets Selvvirken er dets Bestaaen. Men det Virksomme selv har ikke en absolut Bestaaen i endelig Modsætning til Mangfoldigheden af relativt bestaaende Ting; det relativt Bestaaende er kun et Virkelighedsmoment, et Gjennemgangspunkt for den

uendelige Virken. Det Virksomme selv, der i Alt udvirker sin egen Selvstændighed, er en bestaaende Selvhed; thi Bestaaen er Selvhed, og virkelig Selvhed, Selvvirksomhed, Eet med reflecteret Selvstændighed.

Er nu det i Virkeligheden Uforanderlige, det i sig Bestaaende, Substans, saa er den absolute Selvbestaaen absolut Substantialitet, og den absolute Substantialitet paa dette Udviklingstrin identisk med den absolut virkelige, i Alt virksomme Subjectivitet. Det er ikke, hvad Hegel antager, Substantialiteten, der er det Oprindelige, og Subjectiviteten, der er det Afledede; men det er det Omvendte. Det er ikke Substantialiteten, der er bleven subjectiv; det er tvertimod Subjectiviteten, der under Begrebsudviklingen er bleven, hvad den evig er, substantiel. At aflede Subjectiviteten af Substantialiteten er ligesaa umuligt som at aflede Viden af Ikke-Viden, Selvheden af det Selvløse, det Subjective af det Objective. Derimod er det i god Overeensstemmelse med Sagens Natur at udvikle Subjectiviteten til Substantialitet, thi det er just at udvikle af Subjectiviteten selv, hvad der evigt ligger i dens Væsen.

Det Selvstændiges reflecterede Eenhed med sit Uselvstændige er Magt; Momenternes Gjennemsigtighed for det reflecterende Selv er Viden: i Magtens og Videns reflecterede Eenhed har den substantielle Subjectivitet sin absolute Bestaaen. Al Bestaaen og Forgaaen beroer paa Reflecteren af Selvstændigt i Uselvstændigt. Hvad der i Virkeligheden bestaaer, maa bestaae ved en Magt; hvorfor man jo ogsaa siger om et saadant Bestaaende, at det staaer ved Magt, og mener dermed, at det gjælder for et Virkeligt, at det virkelig gjælder. Hvad der i Virkeligheden forgaaer, forgaaer kun derved, at det viger for en Magt, det synker i Afmagt, det bukker under i Striden og forsvinder. Paa Virkelighedens Trin træder Magten i Grundens Sted; istedenfor Grunde og Begrundelser møde vi her overalt Magthandlinger, d. v. s. Magtsprog,

hvori en bydende Nødvendighed udtaler sig. Dette maa dog ikke misforstaaes, som om Grunden var afskaffet, og Magten grundløs; thi Magten selv er just den i alle Momenter af Forudsætninger og Betingelser fuldendte Grund, en Grund saa virkelig, at Begrundelsen og det Begrundede maae falde sammen i Magthandlingen selv. Magten er i uendelig Reflecteren; og dog seer det ud, som om den hvilede i evig Væren; Magten er i sin reflecterede Væren ophøiet over al Vorden: dens Handlinger ere dens Aabenbarelser. Hvad dette vil sige, bliver klart, naar vi undersøge, hvorledes Magten selv stiller sig til det Mægtige og til det Afmægtige.

Som Identiteten er, maa ogsaa Forskjellen være; er Identiteten af Magten og det Mægtige substantiel, saa maa her være en tilsvarende Forskjel. Dette har Spinoza overseet. Hos ham er den uendelige Substans en absolut Eenhed af Magten og det Mægtige: det Mægtige selv, Substansen (id quod in se est et per se concipitur) har ikke Magten; thi Substansen (cujus essentia involvit existentiam) er intet Andet end Magten selv, og just derfor uendelig mægtig. Er det Mægtige, Magten selv, det Eneværende, saa følger naturligviis heraf, at de tilværende Ting i deres Endelighed, Forskjellighed og Mangfoldighed maae i sig være absolut afmægtige. Den umiddelbare Modsætning af Magten og det Afmægtige beroer netop paa den umiddelbare Eenhed af Magten og det Mægtige. Men den umiddelbare Modsætning af Magten og det Afmægtige er en substantiel Modsigelse. Hvorledes kunne Tingene i deres Mangfoldighed have endog blot en Skygge af Tilværelse, naar de i deres Afmagt staae i ligefrem Modsætning til Magten? Fra Spinozas Standpunkt maa hertil svares: at Tingenes Afmagt ikke falder udenfor, men tvertimod sammen med Substansens Enemagt; at Tingene netop af den Grund maa bestemmes som Maader og Modificationer (modi, modificationes) af Substansen selv. Tingen, den enkelte Modus, er altsaa paa een Gang baade

Eet med og forskjellig fra Substansen: Eet med Substansen forsaavidt dens Magt, d. v. s. Magten i den, er Substansens egen Magt, Formen Substansens Form, dens Væren Substansens Væren; forskjellig fra Substansen, fordi den er endelig, Substansen uendelig, fordi den er afmægtig, Substansen enemægtig.

Den substantielle Modsigelse kan nu nærmere bestemmes saaledes: Det Ene og det Mangfoldige, det Uendelige og det Endelige ere to Sider af samme Substans; det Uendelige er det Enemægtige, det Endelige det Afmægtige: det Afmægtige er altsaa en Sidebestemmelse ved det Mægtige, og det i Magten selv Mægtige en Sidebestemmelse ved det Afmægtige. Og dog ligger det i den substantielle Reflexion, at de to Sider tillige maae vise sig som to Selvstændige. „Det substantielle Forhold bestaaer i Magten; Substansens absolute Selvstændighed beroer paa den uendelige Selvmagt, hvormed den sætter og ophæver den accidentelle Totalitet. Men den rene Selvmagt er en tom Abstraction. Magten har ikke sig selv, og kan desaarsag ikke hypostaseres; den er Selvstændighedens Attribut, der forudsætter det Selvstændige. Substansen, der er sui causa, er tillige sui compos, og idet den selv er et bestemt Noget, maa den tillige magte noget Andet. Den substantielle Enemagt beroer altsaa paa den Magt, der kan indrømmes den accidentelle Mangfoldighed. Det er netop Virkelighedens og Magtens haarde Modsigelse, at den meddeler ethvert af Forholdets Led en adamantisk Selvstændighed, idet den dog med det Samme gjør det ene til en Reflex af det andet. Lad A t. Ex. have en fuldkommen Magt over B, og Modsigelsen vil være iøinefaldende. Thi hvis A har den hele absolute Magt, saa er B jo kun en Skygge; men nu bestaaer A's uendelige Selvmagt netop i den Magt, hvormed den magter sit B; er B kun en tom Skygge, saa har A kun Magt over en Skygge, og dens hele Selvmagt er følgelig en Skyggemagt. Er B derimod mere end en Skygge, saa har

det tillige en virkelig Selvstændighed, altsaa en Magt i sig selv; A, der nu magter B, kan da vistnok siges at have en virkelig Magt, eftersom det magter noget Virkeligt. Men da dette Virkelige selv har en Magt, og forsaavidt ikke magtes af A, saa magter A altsaa sit B, forsaavidt det i Virkeligheden ikke magter det". *)

Denne Modsigelse opløser sig i en substantiel Modsætning mellem Magten i Reflexionens og Magten i Umiddelbarhedens Form. I Reflexionens Form er Magten ideel, i substantiel Umiddelbarhed er den reel. Det umiddelbart Reelle har altid sit Andet, sit endeligt Modsatte udenfor sig; det Ideelle har sit Modsatte i sig. Magten kan i reel Umiddelbarhed aldrig være absolut; de reelle Magter ere alle relative. Den ideelle Magt kan derimod være absolut, thi det i Magten Absolute er netop dens Idealitet: den absolute Magt er oprindelig Selvmagt. De reelle Magter ere Substanser; den ideelle Magt er ikke Substans, men Substantialitet: Substantialiteten selv er Subjectivitet.

Eenheden af Selvmagten og de relative Magter, af Substantialiteten selv og de tilværende Substanser er en reflecteret Eenhed af Viden og Magt. Viden er Magtens Idealitet; Magten er Videns Realitet: Viden er Magt. Dersom den absolute Substantialitet ikke var, saa var der ingen Substanser; dersom Viden ikke var substantiel, saa var der ingen Substantialitet. Kun Selvmagten, den subjective Magteenhed, den vidende Magt, den mægtige Viden, formaaer at bære Substanserne, de relative Magter, den objective Magternes Mangfoldighed, hvori det virkelige Moment er et selvstændigt Led og det selvstændige Led et Moment.

*) Den propæd. Logik af R. Nielsen, Kbhvn. 1845 S. 166—67.

β) Den causale Reflexion.

Aristoteles har i en af sine Aporier*) paa eiendommel[redacted] Maade behandlet det Spørgsmaal, om Tallene, Legemern[redacted], Fladerne og Punkterne ere Væsenheder (οὐσίαι τινές) ell[redacted] ikke. „I Sammenligning med de Ting, man vel me[redacted] maatte tillægge Væsenhed, saasom Vand, Jord og Lu[redacted], hvoraf de sammensatte Legemer bestaae, ere Varme og Kul[redacted] og lignende Beskaffenheder (πάθη, Affectioner) jo ikke Væse[redacted] heder; kun Legemet, der har disse Affectioner, forbliver so[redacted] et Værende, en Væsenhed (ὡς ὄν τι καὶ οὐσία τις οὖσα[redacted]) Og dog synes Legemet at have mindre Væsenhed end Ov[redacted] fladen, denne mindre end Linien, og Linien mindre end Ee[redacted] heden og Punktet. Thi med disse er Legemet begrændset, [redacted] det synes, som kunde disse vel bestaae uden Legemet, men Legem[redacted]et derimod umuligt uden dem. Indrømmer man imidlertid, at Linierne og Punkterne have mere Væsenhed end Legemerne, kommer man i Forlegenhed; thi disse Grændsebestemmelser beroe øiensynlig paa Delinger af Legemet, (διαιρέσεις ὄντα τοῦ σώματος), deels i Breden, deels i Dybden, deels i Længden. Desuden maa enten enhver Form indeholdes i Legemet eller ingen: dersom altsaa Hermes ikke er i Stenen, og Tærningens Halvdeel ikke findes afgrændset i Tærningen selv, saa vil Overfladen heller ikke findes her; thi dersom nogen Overflade fandtes i Tærningen, maatte ogsaa den findes, hvorved Tærningen halveres, o. s. v." De Vanskeligheder, som i denne Henseende reise sig, naar der spørges om, hvad der i Sandhed er det Oprindelige: Punktet eller Linien, Linien eller Fladen, Fladen eller Legemet, Legemet selv som existerende Ting eller de Beskaffenheder, der udgjøre Tingens væsentlige Egenskaber, gjentage sig i nye Vendinger og med fornyet Eftertryk, naar der udtrykkelig spørges: hvad er i absolut Forstand det Oprindelige, Selvstændigheden eller det Selv=

*) Metaphys. III. 5.

stændige, Virkeligheden eller det Virkelige, Substantialiteten eller Substansen, Causaliteten selv eller Aarsagen? For at behandle slige Opgaver maa man holde skarpt Øie med de vexlende Synspunkter og være meget nøieregnende med de kategoriske Bestemmelser.

Seet fra Endelighedens Synspunkt er det umiddelbart Concrete at opfatte som det Oprindelige, som det i sig Selvstændige i Modsætning til de deraf abstraherede Formbestemmelser. I denne Henseende gjælder det uden Modsigelse, at Selvstændigheden maa beroe paa det Selvstændige, ikke omvendt. Ten aristoteliske Kritik af Platos Ideer viser os fra mange Sider det Mislige i at selvstændiggjøre den rene Væsenhed, og f. Ex. lade Bordheden (ἡ τραπεζότης ἐν τῇ τραπέζῃ) være det Oprindelige, altsaa det i sig Substantielle, Bordet, det virkelige Bord, det Afledede. Men hvormeget Aristoteles end for Resten har indskærpet, at de existerende Enkeltvæsener ere de egentlige Substanser, at Substansen (ἡ πρώτη οὐσία) altid maa være et bestemt Dette (τόδε τι), et Individ, saa har han dog heller ikke selv været klar over Forholdet mellem det Concrete og det Abstracte. Saaledes gjør han f. Ex. i sin bekjendte Construction af de fire Elementer det Abstracte til det Oprindelige, det Concrete til det Afledede. „De elementære Egenskaber: hed, kold, tør og fugtig, fremhæves nemlig saaledes, at hver af dem sættes som Væsenhed for sig, en substantiel Form, der bestemmer Materien; saaledes giver da en samtidig Forening af Tørhed og Varme Ildelementet, af Varme og Fugtighed Luftelementet, af Fugtighed og Kulde Vandelementet, af Kulde og Tørhed Jordelementet.“ *) Men naar den rene Tørhed paa denne Maade kan tørre Tingen, saa kan den rene Bordhed jo ogsaa fabrikere Bordet.

---

*) Jvfr. Forelæsn. over „Phil. Propæd.“ 1860—61, S. 84 o. flgd.

Fra Uendelighedens, d. v. s. Væsenhedens Standpun seer Sagen anderledes ud. Her er det nu Modsætninger ikke mellem det Abstracte og det Concrete, men imellem Former for det Concrete, Reflexionens og Umiddelbarheden hvorom det gjælder. Det synes jo vel, naar man tager Ud trykket Reflexion i den vulgære Betydning, som om det Concre absolut maatte være til paa umiddelbar Maade: „en Steen siger man, „er noget Concret; et Begreb, en Idee er derim noget Abstract". Men, hvad denne Misforstaaelse angaae har Hegel tilstrækkelig viist, at det Ideelle fuldt saavel k være concret som det umiddelbart Reelle. See vi nærme til, da er det saa langt fra, at Reflexionsformen skulde væ Formen for det Abstracte, at den gjennemførte Reflexio i Modsætning til Umiddelbarheden, netop er Formen, de eneste Form, for det absolut Concrete. At Umiddelbarhede ikke kan være Concretionens fuldendte Form, følger ligefre deraf, at det ene umiddelbart Concrete altid maa befinde sig en endelig Modsætning til det andet. Den endelige Mod sætning betyder Udstykning, og Udstykningen er det Modsat af Concretion. Skal Stenen forestille det Concrete, saa ha vi i den enkelte Steen kun et Brudstykke. Og hvor eensidi er saa ikke Concretionen i et saadant Brudstykke? Qvartse f. Ex. er et andet Concret end Feldtspathen, som igjen er andet Concret end Hornblenden, o. s. v. Kun paa eet Vilkaa kan en Concretion af Alt, en uendelig og absolut Concretion finde Sted; hertil udfordres nemlig, at de Tilværelses bestemmelser, der sprede sig i ydre Existens, opfattes i indr Sammenhæng. Jo mangfoldigere det Udvortes er i sin reel Udstykning, desto rigere er da det Indvortes i sin ideel Eenhed. Den ideelle, i Reflexion af Realiteternes Mang foldighed berigede, Eenhed er Inderlighed; Inderlighed e væsentlig Concretion: jo dybere Inderlighed, desto rigere Con cretion. Seet fra dette Synspunkt er den absolute Sub stantialitet ikke blot concret, men alsidig concret, det eneste

sig absolut Concrete; enhver i umiddelbar Form existerende Substans er i Modsætning hertil kun et eensidigt Concret, et enkelt af de utallige Led, hvori det ydre Concrete er udstykket.

Endnu en Misforstaaelse er her at tage Hensyn til, naar der spørges om det Oprindelige og det Afledede. Det gjælder som Lov paa Virkelighedens Trin, at al Væren er Virken. Den tilværende Substans kan ikke være til uden at virke paa en anden tilværende Substans; her maa altsaa i Virkeligheden være idetmindste to Substanser, af hvilke den ene virker, den anden paavirkes: det i den Virkende Virksomme bestemmes som Aarsag, Forandringen i den Paavirkede som Virkning. Naturlig seet skulde Aarsagen altsaa være i Tiden først, og Virkningen følge bag efter. Tidsbestemmelsen melder sig i dette Forhold med en saadan Paatrængenhed, at en virkelig Succession let kan synes at være det for Forholdet selv Charakteristiske. Fra dette Synspunkt har Kant i sin „Kritik af den rene Fornuft“ da ogsaa opstillet sin „Grundsætning for Tidsfølge efter Causalitetsloven“ *). Skulde det nu virkelig forholde sig saaledes, at Aarsagen som Aarsag maatte være i Tiden nogle Øieblikke forud for sin Virkning, saa maatte Kategorierne Aarsag og Virkning ophøre at være correlate Begreber. Men en Aarsag kan ligesaalidt tænkes uden Virkning, som en Grund uden Følge: i samme Nu som Aarsagen er, er ogsaa Virkningen; i samme Nu som Virkningen ophører, ophører ogsaa Aarsagen. Hvad Grnnden er

*) „Der Begriff, der eine Nothwendigkeit der synthetischen Einheit bei sich führt, kann nur ein reiner Verstandesbegriff sein, der nicht in Wahrnehmung liegt, und das ist hier der Begriff des Verhältnisses der Ursache und Wirkung, wovon die erstere die letztere in der Zeit, als die Folge, und nicht als etwas, was bloß in der Einbildung vorhergehen (oder gar überall nicht wahrgenommen sein) könnte, bestimmt.“ Kritik der reinen Vernft. Leipzig 1838, S. 196—97.

i Væsenet, det er Aarsagen i Virkeligheden*). Aarsagsforholdet kan derfor ikke opstilles for sig ved Siden af Grundforholdet; thi Aarsagsforholdet er i sig selv ikke Andet en Grundforholdets egen Virkeliggjørelse**). At der nu, hva

---

*) „At Tingen maa have sin Grund, vil sige, at dens egen indre Fo udsætning ikke selv kan være en Ting, men maa være en i f reflecteret Eenhed, et System af virksomme Relationer, et Væsens system, hvori Tingsaarsagerne ere nedsatte til Aarsagsmomente Saaledes kan t. Ex. Ilten ikke være Grunden til Vandet, saalid som Brinten. Ilten og Brinten ere, idet Forbindelsen indgaae medvirkende Aarsager, og deres betingede Vexelvirkning altsaa Var dets nærmeste Aarsag; i denne Henseende gjælder det, at enhv Ting maa have sin Aarsag. Men Et er Aarsagen, et Andet Grunden. Grunden til Vanddannelsen, nemlig Realgrunden, den Forvandling, der i Foreningens Øieblik foregaaer med Ilte og Brintens Atomer. Uden en saadan Forvandling er Vande Tilblivelse — naar det, vel at mærke, skal være et virkeligt, i blot for „vore ufuldkomne Sandser" tilsyneladende Vand — umulig." Forelæsninger over „Phil. Propæd." Aar 1860—6 S. 165—66.

**) Om det kategoriske Forhold mellem Grund og Aarsag bemærk Heiberg i sin Logik (Anfr. Skr. S. 47) med sædvanlig Skarph og Klarhed: „Naar man giver Grunde for Noget, saa h man endnu ikke angivet Grunden. Herved adskiller Grund sig fra Aarsagen. Grunden kan have Vorden, og saaledes det ubestemt, om den skal faae Tilværen eller ikke. (Man k have Grund til at foretage en Handling og dog lade det være, t det er vilkaarligt, om og hvor man vil afbryde den uendeli Række — af Grunde pro et contra). Men Aarsagen er se Tilværen, nemlig af Nødvendigheden, og maa derfor nødvendig have Virkning. En Grund til at handle behøver saaledes ikke være virksom; dette bliver den først ved at optages i en Villie, so giver den Tilværen, eller maaskee endog gjør den til Aarsag." — Senere hen (Anfr. Skr. S. 75) bemærker han angaaende „Vex virkningen": „Naar man betragter Aarsagen som blot activ, Virkningen som blot passiv med Hensyn paa Aarsagen, skjøndt v som activ med Hensyn paa en følgende Virkning, saa bliver m

Grundforholdet angaaer, ikke kan være nogen endelig Tidsadskillelse mellem Grunden og dens Følge, er iøinefaldende. Men hvoraf kommer det da, at Forestillingen om en Tidsfølge trænger sig saa stærkt frem i Aarsagsforholdet? Det kommer deraf, at det Skin af Succession, der danner sig i enhver Tanke- og Reflexionsbevægelse, erholder en desto væsentligere Betydning, jo større Selvstændighed Momenterne opnaae, jo mere den gjennemførte Reflecteren gaaer op i Virken. For en overfladisk Betragter af Virkeligheden seer det ud, som om Aarsagen selv var en Substans, eller med et

---

i den uendelige Række af Aarsager og Virkninger, altsaa i den endelige Causalitet, i hvis Ophævelse Causalitetens Sandhed bestaaer. I denne Ophævelse er nemlig Aarsagen ogsaa passiv, idet den ophæves i Virkningen, og herved bliver denne selv activ, eller reagerer som Aarsag imod sin egen Aarsag." Endvidere: „Ved Reaction maa man ikke her tænke sig den, som finder Sted mellem to Substanser, af hvilke enhver virker som Aarsag (f. Ex. naar en Kugle, skudt imod en haard Gjenstand, springer tilbage, eller naar Solens Varme, formedelst de jordiske Substansers Reaction, bliver Aarsag til Planternes Fremkomst), thi her er endnu ikke Tale om een Substans, og endnu mindre om to eller flere. Den Reaction, som her omtales, er den, som følger af en eneste oprindelig Aarsag, idet dens Virkning blot som dens egen Virkning, ikke som ny Aarsag, reagerer." — Imod det Allersidste kunde her imidlertid reise sig adskillige Betænkeligheder. Til den endelige Causalitet maa jo nødvendigviis fordres, at Aarsagen ikke blot adskiller sig formelt fra sin Virkning, men at Aarsagen har Tilværelse i en, og dens Virkning i en anden Existens. Om man nu, med Hegel, vil have denne Existens iforveien udtrykkelig bestemt som Substans eller indtil videre lade sig nøie med at opfatte den som Ting, kan vistnok være ligegyldigt; men, naar Virkningen i „den endelige Causalitet" har sin Existens for sig, ligesaa vel som Aarsagen, er det da ikke heraf en uundgaaelig Consequens, at Virkningens Existens tillige maa fungere som Aarsag og Aarsagens som Virkning? Reactionen maa jo i det Endelige netop være betinget af to Existenser, „af hvilke enhver virker som Aarsag".

mere gængse Udtryk, en Ting. Men at gjøre Aarsagen ti en Ting er ligesaa urimeligt, som at gjøre Kraften til e Materie. Tingsaarsagen virkeliggjør kun Aarsagsbegrebet pc en aldeles udvortes, endelig og eensidig Maade. Vel Tingen Aarsag, forsaavidt den er Kræfternes materielle Eenhe det existentielle Midtpunkt, hvorfra Virkningen udgaaer; m Aarsagen selv er desuagtet ikke en Ting. Tingen forgaae men Kraften, det Foraarsagende, forgaaer ikke; den virk kun i anden Sammenhæng og paa anden Maade, identi med sig selv som en anden Kraft, naar Tingen er gaaet ti grunde.

At Aarsagen umulig kan have Tilværelse for sig i d ene Ting og Virkningen i den anden, kan da blandt And sees af Stødet. Det Virkende paavirkes, og det Paavirke virker, Stødet er Vexelvirkning: i Vexelvirkningen er Aarsag Virkning og Virkningen Aarsag. Men ihvorvel Aarsagen Eet med sin Virkning i Stødet, derfor blive to samme stødende Kugler dog ikke til een Kugle. Derimod bliver Aa sagen i den ene ikke alene Eet med Virkningen i den ande men i enhver af dem bliver Aarsagen formedelst Reaction sin egen Virkning og Virkningen omvendt sin egen Aarsag*

Forskjellen mellem Tingen og Tingsaarsagen er endvid kjendelig derpaa, at den ene og samme Ting, f. Ex. Svo kan i flere forskjellige Henseender blive Aarsag, Aarsag Gnidning, til Lyd, til Varme, o. s. v.; der kan paa den Maade være mange og forskjellige Aarsager i een Ti Omvendt, kan den ene og samme Tingsaarsag gjentage si

---

*) Under Sammenstødet af A og B svarer Aarsagen i A til V ningen i B, og omvendt, Aarsagen i B til Virkningen i Dette maa, naar den causale Reflexion skal gjennemføres, ig udtrykkes saaledes: Aarsagen i A forholder sig — formedelst R actionen fra B — til Virkningen i A, ligesom Aarsagen i — formedelst Reactionen fra A — forholder sig til Virkningen i

utallige Ting; skal et Tryk f. Ex. være Aarsag til en Bevægelse, da kan et Pund Vand jo udøve samme Tryk, altsaa afgive samme Aarsag, som et Pund Bly, et Pund Jern o. s. v.

Som tilværende, i Tilværelsen virksomme, Substanser ere de virkelige Ting altsaa paa een Gang Aarsagsmomenter og existerende Aarsager. Tingsaarsagen er i denne Belysning baade identisk med Tingen og forskjellig fra Tingen. Fremhæves nu Forskjellen, saa forvandle de existerende Aarsager sig til Aarsagsmomenter, substantielle Gjennemgangspunkter for den uendelig concrete Selvaarsag. Hertil svarer saa den kantiske Thesis, at vi foruden den naturlige Række af betingede, hinanden i det Uendelige forudsættende Aarsager nødvendig maae forudsætte en i sig ubetinget, sig selv bestemmende Aarsag, „en absolut Aarsagernes Spontaneitet", en „transcendental Frihed". Lægger man derimod det hele Eftertryk paa Eenheden af Ting og Tingsaarsag, saa forsvinder Selvaarsagen; vi ledes da til at antage den mod Thesis opstillede Antithesis, at der nemlig „ingen Frihed er, men at Alt i Verden skeer alene efter Naturens Love" *).

Det er en aldeles rigtig Tanke, Kant har udtalt i Beviset for sin Thesis, at der nemlig ingen sand Realitet vilde være i de relative Aarsager, dersom der ikke gaves en første oprindelig Aarsag; men denne i og for sig sande og sunde Tanke er i Beviset for Antithesis bleven forqvaklet og gjort ukjendelig ved det logiske Monstrum af en transcendental Frihed, der ikke er Frihed, men abstract Vilkaarlighed. Skal A være en Virkning af B, B af C, C af D o. s. fr., saa faae vi ganske rigtig, hvad Kant paa sin Maade gjør gjældende, en Virkning af en Virkning af en Virkning — uden Aarsag. Men den i det Uendelige bortflygtende Aarsag vender jo strax tilbage, naar vi blot lade Virkningerne danne et Kredsløb.

*) Jvfr. Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1861—62, S. 139—43.

For at den udvortes Mangfoldighed ikke skal virke forstyrrende vil det i denne Sammenhæng være tilstrækkeligt at lade h Kredsløbet afsluttes med tre Virkninger. A være saaledes Virkning af B, som igjen er en Virkning af C, som ig er en Virkning — hvoraf? Af A! A er altsaa i Kredslø sin egen Aarsag og sin egen Virkning, og forsaavidt et se stændigt Led; men A's hele Virken er i det uendelige Kred løb tillige et i det Uendelige Bevirket. At A har sin Aar i sig selv, vil da egentlig sige, at det har sin Aarsag uden sig selv, nemlig i B og C; som et saaledes Bevirket er kun et Moment i Kredsløbet. Hvad der gjælder om enkelte Led, gjælder om dem alle: de ere selvstændige og Momenter.

Med Reflexionseenheden af Momentet og det selvstæ- dige Led maa Vexelvirkningen nødvendig fordoble sig. Her i Kredsløbet en dobbelt Vexelvirkning, en endelig eller reel en uendelig eller ideel. Den endelige Vexelvirkning bestemm de selvstændige og dog betingede Leds indbyrdes Afhængighe den viser os Tingsaarsagernes endeløse Rækker, den fremstil den causale Reflexion endeliggjort i Leddenes substantie Umiddelbarhed. Den ideelle Vexelvirkning sees derimod i d uendelige Reflecteren selv, der bærer Kredsløbet og giver sit allestedsnærværende Midtpunkt. For denne Reflecter ere de substantielle Led kun Gjennemgangspunkter; her ha vi det i de betingede Aarsagsrækker Oprindelige, ikke som enkelt tilværende Led, men som Selvaarsag, som absol Causalitet.

Den absolute Causalitet er altsaa ikke, hvad Kant antag et Ubetinget for sig i endelig Modsætning til de endeli Betingelser; tvertimod! det Ubetingede virker i et uendel System af Betingelser og er forsaavidt selv betinget. M betinget og betinget betyder for det Endelige og Uendelige noget aldeles Forskjelligt. Det endelige Led betinget saaledes, at dets Betingethed netop udtrykker de

Afhængighed, efterdi det altid er betinget af sit Andet. Det Uendelige er vel ogsaa betinget; men dog saaledes, at det igjennem Betingelsernes Kredsløb forholder sig til sig selv, og bestemmer de Betingelser, hvoraf det betinges. Det Ubetingedes Betingethed er Virkelighedens Udtryk for dets ideelle Concretion, dets Oprindelighed og absolute Selvstændighed. Selvaarsagen er med andre Ord de endelige Aarsagers Idealitet, og disse ere igjen Selvaarsagens Realitet. Den causale Idealitet er en mægtig Viden; derfor ere alle virkelige Aarsagsforhold intellectuelle, alle Causalbestemmelser oprindelige Vidensbestemmelser. Den causale Realitet reflecterer en vidende Magt; derfor ere de intellectuelle Aarsagsmomenter tilværende Substanser, existerende Ting i en virkelig Tingenes Orden.

γ) Den totaliserende Reflexion.

„Der er i vor umiddelbare Viden Meget, der jo forsaavidt maa falde udenfor Tænkningen, som det hører ind under Sandsningen, og, hvad Sandsningen angaaer, Meget, der falder udenfor Synet, forsaavidt det f. Ex. falder ind under Hørelsen o. s. v.; altsaa" — kunde Nogen sige — „hvormeget maa der ikke være til i den virkelige Verden, som falder aldeles udenfor al Reflexion og derved udenfor al Viden!" Vi svare: der er naturligviis mangfoldige Ting, der falde udenfor din og min Reflexion og derved udenfor din og min Viden; men hvad den ontologiske Reflexion angaaer, er der Intet til, Intet i Verden, Intet hverken i Himlene eller paa Jorden eller i Afgrundene, der enten falder eller kan falde udenfor Reflexionen i sig selv, den substantielle Reflexion, der evig virker som Causalitetens uendelige Selvreflecteren. Det gaaer med den ontologiske Reflexion i dens Forhold til Virkeligheden, som med vor psychologiske Reflexion i Forhold til de Gjenstande, vi blive os bevidste: ethvert Udenfor gaaer i Eet med sit Indenfor, og dog maa et Uden-

for og et Indenfor bestandig adskilles. Synets Gjensta falder virkelig udenfor Synet, forsaavidt den falder udenf den Seende; og dog er Gjenstanden i sig selv kun en Syn gjenstand, forsaavidt den falder i Synet. Billedet i Spei er forskjelligt fra den afspeilede Gjenstand, og dog fal Gjenstanden i sin Afspeiling sammen med Billedet: vi kun ikke blive os Billedet bevidste som Billede, uden at blive en til Billedet svarende Gjenstand bevidste som Gjensta Reflexionen har overalt den uendelige Smidighed, at den un sine Fordoblinger optager i sig, hvad den sætter udenfor s og tilegner sig, hvad der stilles imod den. Sættes Umidd barheden mod Reflexionen, da er det ikke det Umiddelba der bestemmer sig uden Reflexion, men det er omvendt R flexionen, der bestemmer det Umiddelbare ved at bestemme selv. Skal en høiere, d. v. s. rigere Umiddelbarhed kjend derpaa, at Reflexionen, hvoraf den fremgik, igjen er ophæv da vedbliver den ophævede Reflexion dog endnu at bev Reflexen af et Ophævet; og saaledes i alle andre Henseender

*) Træffende bemærker Heiberg i sin Logik (Anfr. Skr. S. 36), at følgende Kategorier, af hvilke de To, som udgjøre hvert P staae i Reflexionsforhold til hinanden, saasom Tingen og Eg skaberne, det Hele og Delene, Materie og Form, Aarsag og Vi ning, Substans og Accidens, har det første Led det andet, omvendt. F. Ex. a) Aarsagen har Virkning. Saaledes er resulterende Grund, hvori Virkningens Væren er ophævet, d. Aarsagen har selv været Virkning, eller en tidligere Aarsag havt den. Den Virkning, den selv skal frembringe, er end immanent i den, hvorved den ganske falder sammen med den a rede ophævede Virkning. Men b) Virkningen har Aarsag; thi n Virkningen har faaet Væren, er Aarsagen ophævet i den. endelig er c) Vexelvirkningen den Eenhed, hvori Aarsagen Virkning, og Virkningen har Aarsag. — At Grunden har Vær og Væren har Grund, kan ogsaa udtrykkes ved, at Grunden h været. Den har nemlig været a) som umiddelbar Væren, in denne blev ophævet i Grunden, og b) som Grund, inden de

Er det nu indlysende, at alle Virkelighedsbestemmelser maae, som Reflexer og Reflexionsbestemmelser, gaae op i Reflexionen, saa er det med det Samme indlysende, at hele Virkelighedens uendelig rige Indhold maa falde ind under den reflecterende Subjectivitet. Det subjective Indhold er i Reflexionen selv objectivt: Reflexionen er totaliserende.

Det er den substantielle Eenhed af de utallige relative Substanser, Aarsagseenheden af alle relative Aarsager i deres alsidige Virken og Vexelvirken, hvormed Totaliseringen fuldendes. Her er da i Virkeligheden — efter hvad vi have seet — to virkelige Totaliteter, en virkelig indvortes og en virkelig udvortes; og dog er den udvortes kun virkelig formedelst den indvortes, og omvendt: de to Totaliteter ere i Virkeligheden een.

I Totaliteternes Eenhed sees Principet. Principet selv, det absolute Princip, er ikke et Subjectivitetsprincip for sig, saa lidt som det er det abstract Objectives eensidige Princip; thi Subjectiviteten har i sin Reflecteren baade det Subjective og det Objective, og Subjectiviteten er Principet. Men saa uendelig er den totaliserende Reflexion, at Subjectiviteten,

---

blev ophævet i den umiddelbare Væren. Begge Dele høre til det Forbigangne, og udtrykkes derfor ved at have været. Ordet „have" betegner, som vi have seet, den ophævede Væren, og denne er det Forbigangne. Derfor er det en rigtig Consequens af visse Sprog, f. Ex. det danske, at udtrykke den forbigangne Tid med Verbum „have", medens andre f. Ex. det tydske, gjøre det med Verbum „være". („Det har været"; „es ist gewesen")."

Men naar man nu ret besinder sig paa, hvad hermed er sagt, saa maa det dog omsider indlyse, at al objectiv logisk Reflexion nødvendig maa foregaae i en reflecterende Subjectivitet. Objecterne i deres existentielle Umiddelbarhed kunne umulig enten have eller bevare enten „den ophævede Væren" eller „den ophævede Reflexion". Vel har Tingen et Væsen, altsaa „en ophævet Væren"; men den har kun dette Væsen i og formedelst den substantielle Reflexion, der evig bæres af Subjectiviteten.

uagtet den er Princip selv, tillige kan oversvæve Principet, idet den kan oversvæve sin egen dobbeltsidige Udvikling. Principet, hvis ubetingede Virken gaaer op i Udviklingen og det Udviklede, adskiller sig da med særligt Hensyn paa de to Totaliteters forskjellige Udviklingsmaader i to relativt forskjellige Principer, Principet for den subjective eller ideelle og Principet for den objective eller reelle Totalitet.

I den indre, subjective og ideelle Totalitet blive alle Existensbestemmelser reflecterede som rene Vidensbestemmelser; denne Totalitet er i Eenhedens Form identisk med den oprindelig concrete Selvhed, og maa derfor kaldes en Selvhedstotalitet. I den ydre, objective og reelle Totalitet blive Vidensbestemmelserne reflecterede som reale Magtbestemmelser; denne Totalitet er i Mangfoldighedens Form et System af Andet mod Andet, og maa kaldes en Andethedstotalitet. Den principielle Vexelbestemmelse af de to Totalitetsudviklinger er mere end en tom Speilen; den er en i alle Momenter og Led articuleret Virken, en Vexelvirken, hvis principielle Eiendommelighed nøiagtig lader sig bestemme.

Principet for Selvhedsudviklingen bestemmes ved en Bevægelse af det Samme gjennem Andet tilbage til det Samme, en Bevægelse, hvori Reflexionen idelig hæver Successionen. Saaledes er vel Synet af Dette forskjelligt fra Synet af Hiint; men Synet af Dette er kun dette Syn, Synet af Hiint kun hiint Syn; dette og hiint Syn ere Forskjelsbestemmelser i den samme Seen, i Synernes reflecterede Eenhed, den seende Selvhed. Paa tilsvarende Maade er Tanken af Dette og Tanken af Hiint, det vil sige: denne og hiin Tanke ere to Tanker i een Tænken; Forestillingen om Dette og Forestillingen om Hiint, d. v. s. denne og hiin Forestilling, ere Forestillinger i een Forestillen. Det udvortes Andet reflecterer sig i alle Punkter som et indvortes, og det indvortes som en Forskjelsbestemmelse i den sig articulerende Eenhed. Vistnok maa Dette bestemmes ved en Seen, naar Hiint bestemmes

ved en Tænken, Dette beroe paa en Forestillen, naar Hiint berover paa en Fornemmen; men den Seende tænker, den Tænkende forestiller, den Forestillende fornemmer: Syn og Tanke, Forestilling og Fornemmelse ere Sidebestemmelser ved den samme Viden, Reflexer i den samme Reflecteren. — Principet for Andethedens Udvikling gaaer i omvendt Retning. Her sees den oprindelige Eenhed kun ved en Speilen i den umiddelbart fremtrædende Forskjel; det indvortes Andet er som et Skin mod det udvortes, thi Andethedens Eftertryk falder paa det Udvortes. Idet Andethedens existerende Led sættes som Udtryk for den reale Magt, bliver Magtmangfoldigheden reflecteret i den ydre Totalitet, og den ydre Totalitet igjen adskilt i en Mangfoldighed af relative, ved deres indbyrdes Modsætning forskjelligartede Totaliteter.

I den meest udvortes af alle udvortes Former, den mechaniske nemlig, har det existerende Led en saa umiddelbar Selvstændighed, at Selvstændigheden, seet fra Endelighedens Side, virkelig seer ud, som om den var absolut. Atomer og Masser antage i denne Belysning Skin af en evig, paa sig selv beroende Existens. Det i denne umiddelbare Selvstændighed Selvløse har sit kategoriske Udtryk i Materiens Inertie. „Materien", siger Physiken, „er villieløs", d. v. s. den kan ikke bestemme sig selv til nogen Forandring. Ved sin døde Selvstændighed, sin Ligegyldighed mod den Tilstand af Hvile eller Bevægelse, hvori det er sat, er det materielle Led fra alle Sider underlagt Andethedsforholdet: det kan ikke bevæge sig selv, men det kan bevæge et andet og bevæges af et andet; det tiltrækker ikke sig selv, men det tiltrækker et andet, og tiltrækkes af et andet, o. s. v. Magtaabenbarelsen er i denne udvortes Form saa endelig, Udstykningen saa fremherskende, at ethvert Hele synes at være samlet og sammensat af forudexisterende Dele.

Der gjøres som bekjendt den Adskillelse imellem et mechanisk og et organisk Hele, at Delene i hiint altid ere det

Første, medens Delene i dette derimod udvikles af det Hel Anlæg, saa at Heelheden i Anlæget selv er det Førs Denne Adskillelse er, hvad det Logiske angaaer, vildleden Der gives i logisk Forstand ingen Totalitet, altsaa hel ingen mechanisk Totalitet, hvorom det med Grund kan sig at Delene i Virkeligheden ere det Første og at det Hele I fremkommer som et Resultat af Delenes Sammensætni: De Exempler, man i denne Anledning pleier at anføre, f raade tilhobe en øiensynlig Miskjendelse deels af den Maa hvorpaa et Hele bliver dannet, deels af Heelhedens e Begreb. „Et Uhr", siger man, „er et mechanisk Hele"; det maa indrømmes. Men derimod maa det ikke indrømm at nogensomhelst af Uhrets Dele skulde være dannet i ful kommen Uafhængighed af det Hele; det er jo tvertimod vitt ligt, at den Form og Beskaffenhed, hver enkelt Deel erholb ene og alene bestemmes ved den Maade, hvorpaa den f tjene sit Hele. Vil man hente Exempler fra Stene, Kı staller og Jordarter, da egne slige Exempler sig kun til vise, hvor overfladisk og tankeløst man fatter Totalitete Begreb. Vistnok kan en Steen, en Sandsteen f. Ex., siges være et Resultat af forud existerende Deles Sammensætnir men et saadant Aggregat er jo kun et Brudstykke, ikke Hele. Begrebet Totalitet*) fordrer udtrykkelig, at der m

---

*) Her tænkes udtrykkelig paa den reale Totalitet, ikke paa Kategorie abstracte Formudvikling. Fra den formelle Side kan Totalite begrebet fremkomme f. Ex. ved en Udvikling af Ting og Eg skaber, Grund og Betingelser o. s. v. Enhver logisk Concreti kan i Forhold til de Momenter, den optager i sig, fra Formsil bestemmes som Totalitet. — „Den Eenhed, at Tingen kun er (s ophævet) i Egenskaberne, og at Egenskaberne kun ere, (som ophæve i Tingen, er Realitet eller Eenhed af Væsen (svarende Eenhed af Væren", — nemlig Eet). — „Naar Totaliteten, s er Eenheden af den phænomenale Væren, ligesom Realiteten Eenheden af den væsentlige, udvikler sine Momenter, Indhold

være, ikke blot en qvantitativ, men ogsaa en qvalitativ Forskjel mellem det Hele og dets Dele. I denne Henseende kan ikke engang Krystallen siges at være et sandt Hele; thi enhver Deel, hvori Krystallen deles, er selv en Krystal, altsaa i Qvalitet det Hele; hvoraf igjen følger, at det Hele, i Qvalitet, er en Deel. Men, naar Delen er som det Hele og det Hele som Delen, saa er her i væsentlig Forstand hverken Deel eller Hele. Overalt derimod, hvor Heelhedsbegrebet fyldestgjøres, viser det sig, at enhver Totalitetsudvikling, ogsaa den mechaniske, er en Principudvikling.

Men Principet er jo væsentlig Selvhed; hvorledes er det da muligt, at en Selvhed kan constituere sig i det virkelige Selvløse? Det er Realiteten og det umiddelbart Reelle,

---

Omfang, til et nyt og høiere Kredsløb, saa bliver Omfanget bestemt *som det Hele*. Indholdet derimod bestemmes som *Delene*; og i denne Reflexion har det Hele Dele, og Delene have (udgjøre) det Hele." Heiberg. Anfr. Skr. S. 49; S. 63—64.

„Eenhed af Væsen" kan i Modsætning til „Eenhed af Væren" kaldes *Totalitet* med samme Ret som „Eenheden af den phænomenale Væren" i Modsætning til „Eenheden af Væsen".

Hvor abstract og formelt Heelhedsbegrebet her er opfattet, sees blandt Andet af følgende Forklaring. „Delenes Kategorie bestemmer det Tilfældige i Virkeligheden saaledes, at det Tilfældige er de *Dele, som falde udenfor det Hele*. I følgende Exempel

C

A B

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

er Tingen A deelt i Delene 1, 2, 3, og Tingen B i Delene 5, 6, 7; men Delen 4 hører hverken til A eller B, men falder udenfor dem begge. Delen 4 sees altsaa slet ikke som Deel, undtagen forsaavidt som den er Deel af den hele Række fra 1 til 7. Skal den altsaa sees som Deel, saa maa det være af et høiere Heelt C, der indbefatter baade A og B og den af begge udelukkede Deel. Delen 4 er saaledes tilfældig for de to Heelheder A og B, thi den falder udenfor begge, men den er ikke tilfældig i den høiere Heelhed C, hvoraf den er en Deel." Anfr. Skr. S. 64. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind, S. 241.)

hvorpaa Eftertrykket falder. For sig betragtede, danne Realitetens enkelte Led i deres udvortes Mangfoldighed jo vistnok en, saa at sige, blind Modsætning til den i dem alle virkende Selveenhed; men i Totaliteten selv, det mechaniske System af Bevægelser og bevægende Aarsager, er Modsætningens Eenhed motiveret. Den mechaniske Selvhed, reflecteret i Magtens Form, beviser just, hvad den totaliserende Reflexion formaaer. Thi saa almægtig er den uendelige Reflecteren, at Selvaarsagen, det Ubetingede selv, kommer til Bestaaen i en Magtmangfoldighed af Betingelser og relative Aarsager; og saa reflecteret er igjen den uendelige Magt, at de relative Aarsager med deres Betingelser forvandle sig til Gjennemgangspunkter for den Totalitet af mechaniske Bestemmelser, hvori Selvmagten objectiveres.

I den mechaniske Totalitet er Modsætningen af Selvhed og Andethed abstract; de modsatte Bestemmelsers Eenhed er derfor ligeledes abstract. Vi tillægge Jorden f. Ex. en Selvbevægelse, forsaavidt den under Bevægelsen i sin Bane tillige bevæger sig om sin Axe; men Selvheden i denne Bevægelse er umiddelbart Eet med Andetheden; Jordens Bestemmelse ved sig selv er fra alle Sider en Bestemmelse ved Andet; dens Selvbevægelse er kun en Egenbevægelse. Det Abstracte og forsaavidt Haarde i den mechaniske Form maa da ophæves derved, at de endnu tilbagetrængte Mellembestemmelser komme til Udvikling. Fra dette Synspunkt danner den organiske Totalitet i Totaliteternes objective Række en eiendommelig Modsætning til den mechaniske.

Hvad Forholdsleddene i deres Endelighed angaaer, er Forskjellen mellem mechaniske Sammensætninger og chemiske Forbindelser allerede charakteristisk. I den mechaniske Sammensætning beholde Leddene deres udvortes endelige Selvstændighed; hvor nøie de end forenes, er Foreningen dog kun en Sammenhængseenhed: det ene Led falder i Sammenhængen udenfor det andet. Først i den chemiske Forbindelse bliver

det paa reel Maade udtalt, at de existerende Forholdsled virkelig ere Momenter for hinanden gjensidig. Den Mangfoldighed af Overgange fra existerende Led (Stof, Produkt, Edukt) til Momenter og fra Momenter til existerende Led, som bevirkes ved de chemiske Processer, afgiver derfor ogsaa et Mellemtrin af elementære Dannelser, i hvilke Totalitetsudviklingen gjennemføres med større Inderlighed og rigere Articulation end i de abstract mechaniske Kredsbevægelser. Tage vi det jordiske Hele for sig som geologisk Totalitet, da har den reale Selvhed, Jordudviklingens Princip, jo allerede her begyndt at bearbeide de elementære Former; her er i denne Bearbeidelse en saa gjennemgaaende Vexelvirkning af Heelhed og Dele, af almene og særskilte Totaliteter, at Jordlegemet vel maa kaldes en elementær Organisme.

Den elementære Organisme er imidlertid behæftet med den Modsigelse, at være et organisk Uorganisk; Organiseringens Ufuldkommenhed sees deri, at Delene endnu have Charakteer af Brudstykker og udvortes adskilte Masser. De forskjelligartede Dannelser foregaae overalt paa en saadan Maade, at Frembringelserne og det Frembragte falde udenfor hinanden; Selvheden i dette Hele er kun elementær. Skal Modsigelsen løses og det Elementære articuleres, maa Principet ved nye Gjennembrud anlægge Udviklingen saaledes, at det Hele kan reflectere sig ideelt i hver enkelt Deel, og hver enkelt Deel være Moment for det Hele. Dette skeer med den gjennemformede Organisme.

Men Organismen i sin Umiddelbarhed er dog behæftet med den Modsigelse: at være paa een Gang Andetheden og Selvheden i lige Grad underlagt. Leddenes Forening er fra den udvortes Side en Sammenhængseenhed, og det Heles Tilværen betinget af gjennemgaaende, uophørlige Forandringer; seet fra den indvortes Side er Leddenes Forening derimod en Selveenhed, en articulerende Virken, der magter Forandringerne og bestemmer det Ydre til en Afspeilen af det Indre. Efter

det Ydre ere de enkelte Led og Dele med deres Eiendommelighed i endelig Modsætning saavel til hinanden indbyrdes som til det Hele; thi det ydre Hele, der bestaaer i Delenes Sammenhæng, er kun deelviis, d. v. s. tildeels i hver særegen Deel: Totaliteten er en Andethedstotalitet. Men efter det Indre reflecteres de enkelte Led i den virksomme Eenhed saaledes, at Heelheden er udeelt i hver Deel: Totaliteten er en Selvhedstotalitet.

Som totaliseret Eenhed af to ueensartede Totaliteter sætter Organismen en afgjørende Spænding mellem det Indvortes og det Udvortes, Selvheden og Andetheden. Ifølge Selveenheden og efter sit Indvortes er Organismen et Levende; ifølge Sammenhængseenheden og efter sit Udvortes er det Levende en Organisme. I den abstract levende eller blot vegetative Organisme er Modsætningen af det Indvortes og Udvortes imidlertid kun antydet ved to Sider af det samme Levende; men med den besjælede Organisme blive de to Sider til to Totaliteter, og Spændingen indtræder. Den Bestemthed, hvori de to indbyrdes modsatte Eenheder, Sammenhængseenheden og Selveenheden, her træffe sammen, er en Fornemmelse. I Fornemmelsen er Selvheden et umiddelbart Selv, og dette Selv reflecteret i en umiddelbar Eenhed med og en ligesaa umiddelbar Forskjel fra sit Andet. Fornemmelsen er den sjælelige Selvheds første eiendommelige Yttring; her er Principet for den psychologiske Subjectivitet.

Nedsænket i Strømmen af de umiddelbare Fornemmelser er den psychologiske Subjectivitet en dæmrende Bevidsthed; denne dæmrende Bevidsthed er en dyrisk Sandsebevidsthed. Men den dyriske Sandsebevidsthed er behæftet med den Modsigelse, at være en ubevidst Bevidsthed, en Bevidsthed af et Selv, der dog ikke er sig selv bevidst. Denne Modsigelse løses ved et nyt Gjennembrud af Principet; thi Bevidsthedens Princip er paa Menneskelivets Trin et Selvbevidsthedsprincip. Først paa dette Trin formaaer den reflecterende Subjectivitet

igjen at sætte Andetheden som gjennemsigtigt Moment, og udvikle Systemer af Vidensbestemmelser, der svare til Systemer af Magtbestemmelser.

Men naar den psychologiske Subjectivitet udvikler sig til en alsidig totaliserende Reflecteren, falde de objective Magtbestemmelser udenfor de subjective Vidensbestemmelser; det indlyser, at Reflexionen med de abstracte Idealitetsformer maa blive formel og afmægtig ligeoverfor det System af Existenser, hvori Magtmangfoldigheden har sin Realitet. Den principielle Eenhed af Viden og Magt, hvorpaa den ontologiske Subjectivitets Oprindelighed beroer, er da paa det psychologiske Standpunkt forvandlet til en saa endelig Adskillelse, at et System af Magtbestemmelser uden Viden maa reflectere sig for det reflecterende Selv i et System af Vidensbestemmelser uden Magt. Reflexionen er gjennemført; men den herved indtraadte Dualisme medfører nu Problemer, der først efterhaanden kunne belyses fra et høiere Synspunkt.

C.

Den begribende Subjectivitet.

Allerede paa Umiddelbarhedens Trin stræber den tænkende, psychologisk reflecterende Subjectivitet i to Retninger: deels at forstaae sin Omverden med dens Kjendsgjerninger, deels at forstaae sig selv. Men begge Bestræbelser maae mislykkes, saalænge Standpunktet er eensidig psychologisk, d. v. s., saalænge det i ontologisk Forstand endnu er umiddelbart. Den sensualistiske Bevidsthed, der med al sin Tænkning kun retter sig efter Sandseindtryk, er en i sit Andet fortabt Selvhed, og kan desaarsag hverken begribe Sandsningen eller det Sandselige. Den i sin Tænken opgaaende idealistiske Bevidsthed gjør jo vistnok den Opdagelse, at alt sandseligt Givet kan opløses af Reflexionen; men som en sit Andet for-

tærende Selvhed er den psychologiske Subjectivitet uophørlig Begreb med at udvikle det Ontologiske, uden dog at have nogen Anelse om, at den med dette Ontologiske igjen vil møde sig selv i en høiere Subjectivitet. Den objective Idealisme kan jo vistnok paa en Maade siges at have udviklet sig med formel Consequens af den subjective; men i Realiteten har den gjort et Spring, idet den i Logiken selv er sprunget af fra sit subjective Grundlag. Stille vi Hegels „Logik som Videnskab" imod Fichtes „Videnskabslære", saa kan man jo vistnok sige, at begge Værker i Grunden gaae ud paa det Samme, forsaavidt som de begge gaae ud paa en Analyse og immanent Deduction af aprioriske Kategorier; og dog hvilken Forskjel! I „Videnskabslæren" er det Jeget først og Jeget sidst, hvorom Alting dreier sig; Kategoriernes Udvikling gaaer her i en saa subjectiv Retning, at Udviklingen selv skal være Beviset for, at et Objectivt ikke kan gives. I „Logiken som Videnskab" er Jeget, den tænkende Subjectivitet, i den Grad blevet overflødigt, at de objective Kategorier her udvikle hinanden paa objectiv Maade, og opføre deres logiske Skuespil for hinanden indbyrdes, ligegyldige ved, om der er nogen Tilskuer eller ikke.

Den objective Logiks Tvetydighed sees blandt Andet deraf, at den kan gjælde for en almindelig Væsensphilosophie, en Metaphysik i Ordets strængere Mening, og for en blot Ordphilosophie, en Art dialektisk Synonymik, eftersom man tager det til. Til en Belysning af denne Tvetydighed ville vi i nærværende Sammenhæng henvise til dens Behandling af tre i forrige Afsnit udviklede Kategorier: *Grunden*, *Substansen* og *Causaliteten*.

Grunden. Anlægges den logiske Udvikling paa følgende Maade: „Grunden kan tages 1) abstract eller adskilt fra sit Indhold; saaledes er den *Væsen*; 2) concret, eller som værende i sit Indhold; saaledes er den *Phænomen*; 3) som den Eenhed, hvori Væsenet har Phænomen, og Phænomenet

har Væsen, men ingen af dem er, undtagen i og ved den anden; saaledes er den Nødvendighed“*), — da er man i lige Grad berettiget til at vente saavel en Væsensforklaring som en Ordforklaring. Begge Dele kunne da ogsaa til en vis Grad gives i Forening, og det med en Klarhed, Skarphed og Ligelighed, der gjør Fremstillingen logisk plastisk, uden at det derfor kommer til en Udvikling af det, der egentlig er Problemets metaphysiske Knude. See vi paa Ordbetydningen og det Formelle, maae vi jo vistnok indrømme, at flere Grunde ere Kjendetegnet paa, at man endnu ikke har fundet den eneste tilstrækkelige, og at, „naar man giver Grunde for Noget, saa har man endnu ikke angivet Grunden“; men lægge vi særlig Vægt paa Væsensforklaringen, altsaa paa det i Sagen selv Objective og Ontologiske, hvilket forunderligt Spring er der da ikke fra et Raisonnement af Grunde, der foregaaer i den psychologisk subjective Reflexion, til en Begrundelse af det Objective selv, der kategorisk betegnes ved Ordet Existens og ved det i Existensen Existerende: Ting! Vel maa det indrømmes, at „den tilværende Grund betinger eller er Betingelse for Existensen“; men naar det for fuld Alvor skal undersøges, hvorledes Grunden da egentlig faaer Tilværelse, eller, hvorledes det Tilværende bliver begrundet, da er det i Sandhed ikke nok at lade „den tilværende Grund“ fremkomme som Resultat af et mellem + og — svævende Raisonnement; ikke nok, at man ved en formel Omskrivning forvandler den saaledes „tilblevne Grund“ til en „Betingelse“, og derpaa gaaer videre med en Forklaring af Ordene Ting og Egenskab. Vil man virkelig gaae ind paa Spørgsmaalet om Tilværelsens ontologiske Grundforhold, d. e. om Forholdet imellem de existerende Phænomeners Mangfoldighed og Grundens op-

*) J. L. Heiberg, Ledetraad ved Forelæsningerne over Philosophiens Philosophie eller den speculative Logik 1831—32, S. 28 flgd. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind S. 183.)

rindelige Eenhed, da bliver Grundproblemet, som ovenfor viist, ikke blot et objectivt Existensproblem, men et væsentligt Subjectivitetsproblem.

Substansen. Den dialektiske Synonymik kan om Substantialitet og Substans med Grund anføre f. Ex. Følgende: „Substantialiteten er Nødvendighedens Eenhed *af* Væren, altsaa den Eenhed, som først betegnes ved Eet, men dernæst ved Flere, fordi Eet ved sin Repulsion eller udelukkende Selvstændighed betinger de Flere. Paa samme Maade betinger den ene Substans Fleerheden af Substanser; enhver Aarsag er Substans, og der gives ligesaa mange Substanser, som Aarsager ... Da de mange Substanser, hver for sig, ikke ere Andet, med Hensyn paa Substantialiteten, end hvad den ene Substans er, eller, da den Virkning, som den ene Substans har paa den anden, bliver, formedelst Vexelvirkningen, dens Virkning paa sig selv, saa flyder Fleerheden af Substanser sammen i Identitetsbestemmelsen, ikke af den ene, men af den eneste Substans. Den eneste Substans kan, fordi den er den eneste, ikke virke paa nogen anden end sig selv. Dens Virkninger falde altsaa ikke udenfor den, men ere immanente. I denne Bestemmelse ere Virkningerne dens Accidenser ... Fremdeles ere Accidenserne ikke Andet end de mange endelige Substanser, hvilke udgjøre Forskjelsbestemmelsen imod Identitetsbestemmelsen af den eneste Substans, paa samme Maade som i Realiteten de mange Materier bleve Former i Modsætning til den eneste Materie, og som i Totaliteten Mængden af Dele bleve Heelheder udenfor den eneste Heelhed." *) Ved denne Forklaring er her unegtelig ikke blot seet paa den logiske Ordbetydning, men paa Kategoriernes ontologiske Grundbetydning. Men, naar vi nu virkelig anlægge Tilværelsens egen substantielle Maalestok ved Bedømmelsen af denne Forklaring, hvorledes er det da muligt, at

*) J. L. Heiberg. Anfr. Skr. S. 77—78. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind S. 271—273.)

„Accidenserne" kunne være „endelige Substanser", naar her i Virkeligheden kun er „en eneste Substans"? Er det kun nogle Accidenser, der kunne blive endelige Substanser, hvilke mon det da være? Eller er det maaskee alle Accidenser? Men saa forvandles jo i Endeligheden alle Substanser til lutter Accidenser, saa at der i Virkeligheden ikke bliver nogen Forskjel imellem Substanser og Accidenser. Virkeligheden skulde altsaa endnu virkelig kunne bestaae, efter at Substantialitetsforholdet er opløst? Eller skulde Substantialitetsforholdet maaskee endnu ikke være opløst, uagtet den substantielle Modsætning imellem den eneste Substans og de mange Substanser, imellem Substanserne og deres Accidenser er forsvunden? Nei, skal man virkelig gjøre sig Rede for Vexelbestemmelsen af den substantielle Eenhed og den substantielle Mangfoldighed, istedenfor at løse Substantialitetsforholdet op, ombytte Ordet Substans med et nyt Ord, og gaae videre i Texten, da vil man, ifølge vort Foregaaende, vel blive nødt til at indrømme, at Substantialitetsproblemet væsentligt er et Subjectivitetsproblem.

Causaliteten. Som særligt Bidrag til en Charakteristik af Logikens ontologiske Ordforklaringer eller den dialektiske Synonymik skal i denne Sammenhæng endnu anføres Følgende med udtrykkeligt Hensyn paa Hegel selv. I sin „objective Logik" har Hegel, som bekjendt, indledet Læren om Virkeligheden med, hvad han kalder „en Udlægning af det Absolute".*) Imod det Absolute staaer nu det Relative; denne Modsætning gjentager sig i ethvert af „de absolute Forhold", saavel i Substantialitets- som i Causalitets-Forholdet. Man maatte altsaa, hvad navnlig Causaliteten angaaer, være berettiget til at vente en gjennemgaaende Udvikling af Forholdet imellem Mangfoldigheden af de relative Aarsager og den absolute

*) Wissenschaft der Logik. 2te Abtheilung. Berlin 183. S. 185 flgd.

Aarsagseenhed. Til en saadan Udvikling var her en saameget større Opfordring, som Kant i den ovenfor omhandlede Antinomie — og Hegel behandler jo ellers gjerne, hvor Leilighed gives, de kantiske Antinomier — har paa en skarp og bestemt Maade stillet Problemet. Det kantiske Problem lader sig, hvad Modsætningseenheden af det Absolute og Relative særlig angaaer, i al Korthed udtrykke saaledes: „Causaliteten kan umulig være relativ, uden at den tillige maa være absolut; da nu en absolut Causalitet modsiger sig selv, er Causalitetsbegrebet uden objectiv Gyldighed." Men uden at indlade sig videre med dette Problem, slutter Hegel af med en skizzeret Fremstilling af den almindelige Vexelvirkning, og mener saa i Vexelvirkningens Kategorie at naae til en grundig Løsning af Causalitetens Knuder. Hele Løsningen er summarisk indeholdt i følgende Forklaring: „Die Kausalität ist bedingt und bedingend; das Bedingende ist das Passive, aber ebenso sehr ist das Bedingte passiv. Dieß Bedingen oder die Passivität ist die Negation der Ursache durch sich selbst, indem sie sich wesentlich zur Wirkung macht, und ebenso dadurch Ursache ist. Die Wechselwirkung ist daher nur die Kausalität selbst; die Ursache hat nicht nur eine Wirkung, sondern in der Wirkung steht sie als Ursache mit sich selbst in Beziehung. Hierdurch ist die Kausalität zu ihrem absoluten Begriffe zurückgekehrt, und zugleich zum Begriffe selbst gekommen." *)

Dersom man nu virkelig tør stille den Fordring til Logiken som Videnskab, at den udtrykkelig skal orientere os med Hensyn paa Forskjellen imellem de samme Kategoriers Gyldighed for det Absolute og for det Relative, da er hiin Løsning af Causalitetens Problem unegtelig meget overfladisk. At de

*) Til yderligere Beviis for, at det ikke er af Uagtsomhed eller Forglemmelse, at det kantiske Problem her er forbigaaet, men at dets Løsning virkelig skal søges i den almindelige Vexelvirkning, henvise vi til Hegel's philos. Propædeutik, Berlin 1840 S. 144.

endelige Aarsager maae være Momenter i den uendelige Vexelvirkning, er forstaaeligt; men hvordan gaaer det saa til, at disse Aarsager, uagtet de ere Momenter, dog i Virkeligheden vedblive at bestaae som existerende Led, og derved bevise, at det Relative ikke vil lade sig logisk ophæve? Naar de relative Aarsager i al deres Relativitet vedblive at existere, hvad bliver der da af den absolute Causalitet? Mon ikke ogsaa den maa have en Virkelighedsform, hvori den i al Evighed vedbliver at magte de relative Aarsager? Disse Spørgsmaal kunne umulig besvares, uden at Causalitetsproblemet, som vi paa sit Sted have seet, maa blive et Subjectivitetsproblem.

Skal Logiken som Videnskab derimod kun være Væsensphilosophie, forsaavidt den i al Almindelighed kan være det i Egenskab af Ordphilosophie, dialektisk Synonymik, da maa den hegelske Løsning af Causalitetsproblemet i det Hele ansees for tilfredsstillende. Er det tydeligt indseet, hvilken logisk Betydning der maa forbindes med Ordene Aarsag, Virkning og Vexelvirkning, da er det jo ganske i sin Orden, at man gaaer over til nye Ord, for i Sammenhæng med det allerede Udviklede at udvikle deres logiske Betydning.

„Men“ — kunde Nogen sige — „det Problem, hvis Løsning her fra saamange Sider fordres, nemlig Subjectivitetsproblemet, har da ogsaa, ifølge Hegels Methode, paa sit Sted fundet sin Løsning, nemlig under første Afsnit i Læren om Begrebet. Overgangen fra Virkelighed til Begreb, der udtrykkelig er betegnet ved en Overgang fra Causalitet til Subjectivitet, viser jo tydelig nok, at Hegel har henført, ikke blot Substantialitets- og Causalitetsproblemet*), men paa

*) Som Beviis for, at Hegel virkelig har erkjendt Eenheden af Causalitets- og Subjectivitetsproblemet, og i denne Eenhed Betydningen af den kantiske Antinomie om Frihed og Nødvendighed, kunde man henvise til hans Wiss. d. Logik 2ter Theil S. 214. Men et Blik paa S. 215 nederst vil være tilstrækkeligt til at vise, hvor lidt herved er vundet.

Udviklingens fremadskridende Strøm alle Værens- og Væsens-problemer under Subjectivitetsproblemet. „Begrebet", siger han, „er Sandheden af det substantielle Forhold, hvori Væren og Væsen have opnaaet deres fyldige Selvstændighed og Bestemmelse ved hinanden gjensidig", men Begrebet begynder jo netop som Subjectivitet. — At Hegel maa forstaaes og virkelig ogsaa er af Sagkyndige bleven forstaaet saaledes, kan let bevises. „Som Substantialitetens Overgang" — siger Heiberg*) — „er Begrebet Subjectivitet, som Nødvendighedens er det Frihed, og som hele Grundens eller Reflexionens (da disse ere Vorden af Begrebet) er det Tilværen af den abstracte Tanke. Med Begrebet er Subjectiviteten umiddelbart given. Begrebets første umiddelbare Standpunkt er derfor Subjectet. Og heri ligger ligeledes Friheden; thi da Substansen er Aarsag til sig selv, saa mangler den ikke Andet til Friheden end Subjectivitet. Ved denne hæves Substansen fra Nødvendighed til Frihed; thi Subjectet er det, som har udviklet sig af Nødvendigheden, som sin Forudsætning, altsaa det Frie. Subjectiviteten udtrykkes ved Jeg, men dette er endnu ikke Bevidsthed; det er kun den for Naturens og Aandens Skikkelser fælleds (altsaa logiske) Subjectivitet, og saaledes den Rod, hvoraf Bevidstheden udvikler sig, skjøndt endnu ikke denne."

Disse og lignende Oplysninger bevise just det Modsatte af, hvad de tilsigte. Er der noget Afsnit i den hele hegelske Philosophie, der viser, i hvilken Grad Subjectivitetsbegrebet her er bleven mishandlet og forqvaklet, da er det netop det af Logiken anførte Afsnit om Subjectiviteten. Hvor tvungen og skruet den hele Opfattelse er, fremlyser umiddelbart af Yttringer som denne: „Die Gestalt des unmittelbaren Begriffes macht den Standpunkt aus, aus welchem der Begriff ein subjectives Denken, eine der Sache äußerliche Reflexion ist.

*) Anfr. Skr. S. 80. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind S. 276—277.)

Stufe macht daher die Subjectivität oder den for- ı Begriff aus." Det subjective Begreb, den logiske tivitet fremkommer altsaa, efter denne Forklaring, der- : den objective Tankebevægelse pludselig lægges ind i hologisk-subjective Medium. Den immanente Methode, a Værens og Væsenets Trin har kunnet undvære alt ivt, endogsaa det ontologisk Subjective, faaer paa Be- Høidepunkt pludselig en saadan Trang til en Sub- ts Bistand, at den, som i en snever Vending, endog l Takke med den psychologiske Subjectivitet.

ıdseelig over at skulle behøve en slig Nødhjælp søger nmanente Methode naturligviis paa bedste Maade : Begrebets Subjectivitet et mere objectivt Anstrøg. tiviteten skal da egentlig ikke hidrøre derfra, at dets lse" just „udgjør det Standpunkt, hvorfra Begrebet er ctiv Tænken, en for Sagen udvortes Reflexion"; det skal ıdre Ord ikke være Standpunktet i det Subjective, men sen i det Objective, hvorpaa Eftertrykket falder. Det ve Begreb er altsaa i strengeste Forstand ikke subjectivt, er objectivt; men hvoraf kommer det? Naturligviis at der, reentud sagt, ingen væsentlig Forskjel er imellem ıbjective og det Objective. „Saavel i Naturens ube- som i Aandens selvbevidste Skikkelser" — hedder det*) — ausaliteten bestemt sig som Substantialitet og Spon- ; heri ligger Subjectiviteten, og enhver Substans er hvad enten dette Jeg er kommet til Bevidsthed om sig er ikke. Bestemmelsen af Jeg ligger allerede i Reac- thi at enhver Substans reagerer, skeer netop i Kraft s Subjectivitet. (Et Bord, en Stol, et Skab o. s. v. e af Træ; men i hine tilfældige Former, som en r har givet Træet, ligger ikke nogen Subjectivitet eller Jeg; thi det er ikke som Stol, Bord o. s. v., at de

---

iberg. Anfr. Skr. S. 80. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind S. 277.)

reagere, men som Træ, altsaa ved deres Substans; og Jeget af denne Substans viser sig i Træets naturlige, organiske Form, ligesom allerede den uorganiske Verdens Jeg viser sig i Krystallisationen)."

Ved at tillægge den endelige Substans (Træet, Krystallen) i dens umiddelbare og materielle Existens en Subjectivitet, et Jeg, har den objective Logik fra Roden af forqvaklet Modsætningen mellem Selvhed og Andethed, mellem det Subjective og det Objective; thi er der Noget, der i Virkeligheden maa siges at existere i Andethedens Form, at udtrykke det Selvløse og derved i sig Objective, da maa det dog vel være Stofsubstanser som Krystallerne og Træet i Stol og Bord. At paavise „den for Naturens og Aandens Skikkelser fælleds (altsaa logiske) Subjectivitet" kan dog umulig være det Samme som at udviske den logiske Forskjel mellem Subjectiviteten og det Objective saavel i „Naturens som i Aandens Skikkelser". Men at det Sidste netop skeer i den hegelske Logik, kan sees paa følgende Maade. Hvad er en Krystal: Subject eller Object? Fra Hegels Standpunkt maa man svare: „i Begrebets første Afsnit er Krystallen Subject, i Begrebets andet Afsnit er den derimod Object". Men nu er der dog vel ingen Hegelianer, der vil paastaae, at Krystallen som Subject først maa gjennemgaae det Cursus af subjectiv Logik om Domme og Slutninger, der afhandles i første Afsnit, før den i andet Afsnit kan indlemmes i Rækken af de virkelige Naturgjenstande og gjælde for et ordentligt Object. Her er, hvad Krystallen selv angaaer, ikke Skygge af Begrebsbevægelse fra Subject til Object; hvorimod der i vor Opfattelse af, hvad en Substans som Krystallen er, ganske rigtig er en Begrebsbevægelse, og det en sand Begrebsbevægelse: fra at opfatte Krystallen under Synspunktet af et logisk grammatisk Subject til at opfatte den under Synspunktet af et virkeligt, i Naturen forekommende Object. Men naar Begrebsbevægelsen, hvordan man end vender og dreier det, altid falder og maa falde — ikke i

Objectet som Object, — men i den tænkende Subjectivitet, saa maa det jo nødvendig blive Logikens Opgave at paavise, hvorledes det i den tænkende Subjectivitet Ontologiske og Psychologiske bestemme hinanden gjensidig; med andre Ord: at bringe Subjectiviteten til logisk alsidig Selvforstaaelse ved at fremstille den som begribende Subjectivitet.

Saa afgjørende det logisk objective Indhold nu vistnok er for Begrebsformernes eiendommelige Udvikling, saa tør vi dog, med Subjectivitetsproblemet for Øie, ikke paa noget Punkt skille Begrebet fra den begribende Virksomhed; de for Udviklingen charakteristiske Synspunkter betegne vi derfor ved: Begriben og Begreb, Begribningens Phaser, Begriben og Viden.

a) Begriben og Begreb: logisk Ideebevægelse.

Der gives ingen Tanke, som ikke er fremkommen ved en Tænken, ingen Reflexion, som ikke er fremkommen ved en Reflecteren, intet Begreb, som ikke er fremkommet ved en Begriben; hører Tænkningen op, saa maa Tanken forsvinde, hører Begribningen op, saa maa Begrebet forsvinde: Begrebet er ligesaa uadskilleligt fra Begribningen, som Tanken fra Tænkningen. Hvad der ikke kan tænke sig selv, har heller ikke Tanken i sig selv; hvad der ikke kan begribe sig selv, har heller ikke Begrebet i sig selv. Vistnok kunne baade Tanker, Reflexioner og Begreber opbevares f. Ex. i Skrifter, uden at Skrifterne læses; men Tankerne i et Skrift ere kun til efter Mulighed, ikke efter Virkelighed; denne Tilværen efter Mulighed er udtrykkelig betegnet derved, at Skriftet, som Tankernes Udtryk, er et logisk Mellemværende mellem Forfatteren og Læseren.

Hvorledes Tænkningen i Almindelighed forholder sig til Reflexionen, er allerede viist; men hvorledes forholder nu Reflexionen sig til den egentlige Begriben? En vis Reflecteren er vel mulig uden Begriben, men ingen Begriben er mulig

uden en Reflecteren; thi Reflexionen er Begrebets Vord
og som Begrebets Vorden selv en vordende Begriben.
nu Begribningen paa ethvert Trin maa rette sig efter
der skal begribes, saa indsees heraf, at der til ethvert T
som den reflecterende Subjectivitet gjennemløber, maa sv
en egen, om end eensidig, Begrebsudvikling. Efterhaan
som Reflexionen bliver mere totaliserende, bliver ogsaa B
gribningen mere alsidig; først med den gjennemførte Reflecti
begynder den egentlige Begriben. Og dog er den egent
Begriben væsentlig forskjellig fra Reflexionen, om denne
gjennemføres nok saa alsidig. Reflexionen culminerer i M
menternes Gjennemsigtighed; selv den meest gjennemførte
flexion naaer aldrig ud over Systemet af de rene Refle
For den rene Reflexion bliver Alt logisk, Indholdet lig
vel som Formen. Overalt, hvor det blot kommer an paa
formel Begriben, er det nok at at gjennemføre Reflexion
men naar det gjælder om Realitet, saa viser Modsætnin
sig imellem den blotte Reflecteren og den egentlige Begri
For at adskille Reflexionens Sphære fra Begrebets, gjør
hegelske Logik, og det med Rette, opmærksom paa Forskj
imellem Kategorierne, de eensidige Begreber, og Begrebet
Kategoriernes Totalitet. Enhver af Reflexionens Katego
for sig er kun en Side af Begrebet, men i Begrebets
Sphære er enhver af Begrebets Sider selv det hele Beg
Men med rene logiske Totaliteter kan Logiken aldrig naa
over Reflexionen; og naar en Logik ikke kan naae ud
Reflexionen og derved ud over det blot Logiske, saa kan
hele tilsvarende Philosophie heller ikke naae ud over det
Logiske, men bliver en Panlogisme. Den hegelske Philoso
er Panlogisme, ikke fordi den holder paa „Begrebet",
fordi den endnu ikke er kommen til den egentlige Begri

I den egentlige Begriben er der nemlig et Noget,
danner en afgjørende Modsætning til Reflexionen og de
til det blot Logiske; hvad er er vel dette for et Noget?

Ulogiske! Nei, det Ulogiske kan umulig danne Modsætning til Reflexionen og det Logiske, da det jo ligefrem maa forkastes af den logiske Reflexion. Det Umiddelbare! Vistnok danner det Umiddelbare, som vi i det Foregaaende have seet, en Modsætning til Reflexionen; men denne Modsætning er fra et logisk Synspunkt saa bevægelig, at den just falder for Reflexionen, eftersom det jo netop er Reflexionen selv, der baade sætter og hæver den. Det Reale! Men naar det skal indsees, hvad det Reale er, saa kommer Reflexionen igjen og forvandler os dette Reale til en logisk Reflex i Realitetens Kategorie; og saa ere vi lige nær. For da at gjøre Modsætningen til Reflexionen og det Logiske saa stærk, at ingen Reflecteren skal kunne opløse os den og forvandle den til en blot logisk Reflex, uagtet Modsætningen selv naturligviis maa vedblive at falde under Reflexionen og det Logiske, betegne vi den negativ ved Kategorien det Antilogiske. Først idet den logiske Reflexion reflecterer det Antilogiske, uden at kunne forvandle det til en blot logisk Reflex, indtræder den egentlige Begriben, og først med den egentlige Begriben kommer Begrebet.

For den gjennemførte Reflexion er der altid en Modsætning mellem Totalitetens Form og dens Indhold; men da Modsætningen er logisk, saa er Identiteten det ogsaa; er Formen logisk, saa er Indholdet det ogsaa, og omvendt. At den mechaniske Form bestemmes som logisk, vil da paa dette Standpunkt sige, at Indholdet, det mechaniske Hele, selv bestemmes som logisk; det Samme gjælder om de halvorganiske og organiske Totaliteter: de kunne tilhobe gjennemreflecteres saaledes, at Indholdets Speiling af Formen og Formens af Indholdet gjør dem begge til logiske Reflexer. Med den egentlige Begriben indtræder derimod den Vending, at Totalitetens Indhold er antilogisk, naar Formen er logisk, og Indholdet logisk, naar Formen er antilogisk. At begribe det Logiske ved det Logiske er formelt; at begribe det Antilogiske

ved det Antilogiske er umuligt; at begribe det Logiske ved det Antilogiske, og omvendt, er reelt. Naar det Logiske begribes ved det Antilogiske, faaes Begrebet i logisk Form, og alle Bestemmelserne ere Negationsbestemmelser; naar det Antilogiske begribes ved det Logiske, faaes Begrebet i antilogisk Form, og alle Bestemmelserne ere Positionsbestemmelser. Kun i Begrebets Idee, de logiske og antilogiske Bestemmelsers concrete Eenhed, kan Begribningen fuldendes.

α) Negationsbestemmelser: Begrebet i logisk Form.

Den rene Tænken er negativ, og enhver Negation en subjectiv Act. At der uafhængigt af Subjectiviteten skulde gives objective Negationer, at en existerende Ting, et virkeligt Object, virkelig skulde kunne negere enten sig selv eller noget Andet, er, naar man ret besinder sig, en ligesaa urimelig Phantasie, som, at en Dør skulde være istand til at negte enten sig selv eller Husets Beboere hjemme. „Negationerne", siger Herbart, „ere kun i dens Forestilling, der i Gjenstanden søger Noget, han ikke finder; Manglen selv er Intet." Ja, saa subjectiv er Negationen, at den ikke blot forudsætter en Bevidsthed, men en tænkende Bevidsthed, der kan bruge Sproget: Negationen har kun Tilværelse i Ordet. Har end den subjective Logik havt Uret imod Hegel, naar den ikke vilde indsee, at dens Contradictionsprincip, ligesom enhver anden formel Grundsætning, trængte til en Begrundelse, saa har den dog, i en vis Forstand, havt Ret i at holde paa det i al Tænken, Reflecteren og Begriben Subjective. Hvorledes den subjective Logik imidlertid fra sin Side dog ogsaa misforstaaer det i Subjectiviteten Logiske, forsaavidt den i al Bornerthed fastholder sit psychologiske Standpunkt, er allerede tilstrækkelig omhandlet; her skal kun tilføies, at dens Forblindelse i saa Henseende snarere maatte forstørres end formindskes ved Polemiken mod den immanente Methodes mystiske Objectivitet.

Den hegelske Lære om Negationen og det Negative er i Philosophiens Historie et mærkeligt, maaskee et af de allermærkeligste Exempler paa, hvor forunderlig en stor videnskabelig Opdagelse kan falde sammen med en stor videnskabelig Misforstaaelse. Det er Hegels udødelige Fortjeneste at have opdaget „Negationens Negation", „den immanente Negation", „den uendelige Negativitet" *), og dog har den immanente Negation afstedkommet megen logisk Forvirring.

Pointen er, at „Negationen er immanent". Dersom Negationen ikke opfattes som „immanent", saa er „Negationens Negation" et tomt Ordspil. Saaledes maa Contradictionssætningen i den formelle Logik: A er ikke Ikke-A, nødvendigviis blive komisk, naar den skal anvendes paa bestemte Tilfælde eller, med andre Ord, tjene til at udvikle noget Bestemt. Hvad er et Speil? „En Negation af et Bord, thi et Speil er ikke et Bord, altsaa et Ikke-Bord." Og hvad er saa en Elephant? „En Negation af et Speil; altsaa en Elephantnegation af en Speilnegation af et Ikke-Speil." Ligesom

*) „Man hører ikke sjældent den Meningsyttring, at den negative Viden ikke tilfredsstiller, at Philosophien bør være positiv. Det kommer nu an paa, hvorledes man forstaaer det Positive. Opfattes det Positive saa umiddelbart, at det har det Negative udenfor sig, opfattes det i endelig Form, og er da i denne sin Endelighed hjemfalden til Modsigelsen, og derved til det Negative. En Philosophie, der er dogmatisk positiv ved at holde det Negative ude, er ideeløs, og den ideeløse Positivisme just af Ideen bestemt til Opløsning i det Negative. Derfor bliver Dogmatismen altid angreben af Skepticismen. Dogmatismen er ideeløs, fordi den mangler det Negative. Skepticismen er ideeløs, fordi den mangler det Positive. Det Positive er i Ideen uendelig negativt, og dette Negative just derfor det sande Positive. Den Indvending, at en Philosophie ikke er positiv nok, er da i Begrebet at forstaae, at den ikke er negativ nok. Skepticismen er i samme Grad, som den har det Negative, nærmere ved at naae det sande Positive, end Dogmatismen." Phil. Propæd. i Grundtræk. Kjøbenhavn 1857, S. 152—153.

man i et Kaleidoskop kan af de samme Glasstumper udbringe de allerforskjelligste Combinationer, saaledes kan man ved Hjælp af de opstillede Negationer drive det meest vilkaarlige Spil med Negationens Negation. For at undgaae Vilkaarligheder, klamrer den formelle Logik sig da saa fast til Contradictionssætningens dobbelte Negation, at det ved Negationens Negation bebudede Fremskridt kommer i en latterlig Strid med Tautologien: A er ikke, hvad A ikke er; den hele Tankebevægelse er fingeret.

„Men", saa sluttede Hegel, „naar Negationen skal være immanent, saa maa den nødvendig være objectiv; det Immanente er altsaa det Objective, og dette Objective uafhængigt af Subjectiviteten." Her er Misforstaaelsen, en uhyre Misforstaaelse! Misforstaaelsen hidrører fra Tvetydigheden i det Objective. Det gaaer med Objectet og det Objective, som med Begreb og Tanke: Objectet er i Virkeligheden kun til derved, at det objectiveres: tænker man al Objectiveren bort, saa er der ingen Objecter og intet Objectivt. Men gjælder nu ogsaa det Omvendte, at, dersom man tænker Objecterne bort, saa er der ingen Objectiveren? Ja, saalænge der udtrykkelig reflecteres paa Virkeligheden, den virkelige Existeren; men saa overgribende er Subjectivitetens Magt, at den kan objectivere sig ikke blot det Existerende, men tillige det Ikke-Existerende, og derhos endog objectivere sig denne Objectiveren. Dersom der ikke var en Objecterne objectiverende Subjectivitet, og det en Subjectivitet, der tillige kunde objectivere sin egen Objectiveren, vilde Negationen og det Negative aldrig være blevet til. Negationen er ikke blot af subjectiv Oprindelse, men det reneste, abstracteste Udtryk for Subjectivitetens Frigjørelse fra alt Andet, ja fra sin egen Umiddelbarhed. Thi der er intet Værende saa positivt, ingen Sandhed saa slaaende, at jo den oversvævende Subjectivitet kan, ved at anbringe sin Negation, berede den en formel Tilintetgjørelse. Men just idet den subjective Frihed naaer sin yderste Spidse i den

vilkaarlige Negation, maa Subjectiviteten, saaret af Selvmodsigelsen, reagere mod Negationens Vilkaarlighed ved en ny Negation; saaledes bliver da Negationen immanent. Den immanente Negation er objectiv; men her er just det Vendepunkt, hvor det Objectives Tvetydighed maa falde i Øinene.

Det virkelige Object objectiveres derved, at det Objective bestemmer det Subjective og bestemmes ved det Subjective. Reflecteres nu paa, at det er det Objective, der bestemmer det Subjective, da er Objectets Væren antilogisk; reflecterer man derimod paa, at det er det Subjective, der bestemmer det Objective, da er Objectets Væren logisk. Det Objective er altsaa baade logisk og antilogisk; men kun det Antilogiske kan stilles selvstændigt mod Subjectiviteten: det Logiske, hvor objectivt det end er, tilhører Subjectiviteten, ganske og aldeles den tænkende, begribende Subjectivitet. Naar Hegel nu lægger Vægt paa, at den immanente Negation er objectiv, da give vi ham gjerne Ret; men naar han saa lader, som om det faldt af sig selv, at det logisk Objective maatte være ligesaa ligegyldigt mod den tænkende Subjectivitet, som de virkelige Gjenstande mod en tilfældig Tilskuer, da maae vi heri see en for Logik og for al sund Philosophie yderst farlig Misforstaaelse.

Hvorledes den immanente Negation forholder sig til Vexelbestemmelsen af det Logiske og det Antilogiske, kan sees ved et Blik paa den hegelske Logiks Begyndelsesbegreb: Væren. Vi have i Sætningen „Væren er" en umiddelbar Eenhed af det Logiske og det Antilogiske. Det Antilogiske er underforstaaet, forsaavidt her tænkes paa en Væren af et i Virkeligheden Existerende, et Detteværende. Det Existerende i dets Enkelthed og Punktualitet byder den tænkende Subjectivitet Spidsen, og modstaaer det Logiske; men dette Antilogiske bliver igjen logisk bestemt derved, at Subjectiviteten opfatter og fastholder det i en bestemt Kategorie. I Kategorien Detteværende findes igjen Kategorien et Værende, og i Kategorien

et Værende atter Kategorien Væren. Naar nu Væren, saaledes affondret ved Abstractionen og frigjort fra alle antilogiske Biforestillinger, betragtes for sig, da er denne rene Væren, seet i antilogisk Belysning, ganske rigtig det Samme som et Ikke-Værende, et Intet. I den saameget omtvistede Sætning: „Væren er Intet" giver den hegelske Logik os altsaa den første Prøve paa immanent Negation. I hvilken Betydning denne Negation er objectiv, fremgaaer af følgende Overveielse. Reflecterede vi paa det Logiske alene, maatte Kategorien Væren nødvendigviis vedblive at være, hvad den er, en Bestemmelse ved Kategorien det Værende, altsaa kun i meget uegentlig Forstand et Intet. Reflecterede vi paa det Antilogiske alene, maatte Bestemmelsen Væren gaae umiddelbart op i sit Dettesværende, og her vilde end ikke fremkomme Skygge af Negation. Kun idet her fra den ene Side sees paa den yderste Abstraction af en logisk Væren og fra den anden paa den antilogiske Værens bestemte Fordring, er Modsætningen mellem Væren og Intet dreven til sit Yderste. Med Hensyn paa det Antilogiske er Intet et absolut Ikkeværende; Intet har slet ikke med det Værende at gjøre; et værende Intet er ligesaa meningsløst, som en grøn Tone; fra dette Synspunkt gjælder det: af Intet kommer Intet. Med Hensyn paa det Logiske er Intet i sin objective Ikke-Væren et negativt Udtryk for Væren selv; den samme subjective Tænken, der bærer Væren, den yderste Abstraction i positiv Form, formedelst den rene Anskuen, bærer ogsaa Intet, den yderste Abstraction i negativ Form, formedelst den ophævede Anskuen; Abstractionens negative Side har altsaa en ligesaa objectiv Væren som den positive. I denne Forstand gjælder det, at Intet er Væren, efterdi Væren er Intet.

Det er da uimodsigeligt, at den Vorden, hvorom den hegelske Logik taler, naar den lader den fortsatte Afvexling af Væren og Intet ophæve sig selv i sit tredie Led: 1) Væren = A, 2) Intet = Ikke-A, 3) Væren = Ikke-Ikke-A,

er en Bevægelse, der vel har objectiv Gyldighed, men dog foregaaer i Subjectiviteten; den gjælder som en logisk Bestemmelse for det Antilogiske, men er derfor ikke selv antilogisk.

I nøie Sammenhæng med Hegels Misforstaaelse af den immanente Negations Objectivitet staaer hans gjennemgribende Misforstaaelse af det objective Forhold mellem det Almene og det Enkelte. Hvad er det Almene i sit Væsen, subjectivt eller objectivt? Af Hegels Logik er det umuligt at faae noget bestemt Svar paa dette Spørgsmaal. „Det rene Begreb", hedder det*), „er det absolut Uendelige, Ubetingede og Frie. Væsenet har sin Vorden fra Væren, Begrebet fra Væsenet, altsaa fra Væren. Men denne Begrebets Vorden har Betydning af et Modstød i det selv, saa at det ved Vorden Fremkomne netop er det Ubetingede og Oprindelige. Væren er i sin Overgang til Væsen blevet til et Skin, dens Vorden eller Overgang i Andet til en Sætten; omvendt har denne Sætten eller Væsenets Reflexion igjen ophævet sig selv, og er vendt tilbage til en oprindelig Væren. Begrebet er disse Momenters Gjennemtrængen af hinanden saaledes, at det Qvalitative og oprindelig Værende kun er en Reflexion i sig selv, og denne Reflexion i sig selv den Vorden af Andet, der udtrykker Bestemtheden: denne sig selv bestemmende Bestemthed er uendelig. Begrebet er altsaa for det Første den absolute Identitet med sig, men saaledes, at denne Identitet udtrykkelig er Negationens Negation, Negativitetens uendelige Eenhed med sig selv. Denne Begrebets Ombøining i sig selv og Beroen paa sig selv formedelst Negativiteten er Begrebets Almeenhed. Det er netop det Almenes Natur, at være et saadant Simplex, hvis eenfolde Væren, i Kraft af den absolute Negativitet, indeholder den høieste Forskjel og Bestemthed. Værens Eenfoldhed er dens Umiddelbarhed; man kan antyde den ved en Mening, men ikke bestemt sige, hvad

*) Hegel, Wissenschaft der Logik, 2ter Theil, Berlin 1834, S. 36 flgd.

den er; den er derfor umiddelbart Eet med sit Andet, me
Ikke=Væren. Just dette er dens Begreb: at være e
Simplex, der umiddelbart forsvinder i sit Modsatte: den e
Vorden. Det Almene derimod er det Eenfolde, der do
ligesaa meget er det i sig selv Rigeste, fordi det er Begrebet.'

For at forstaae den hegelske Bevægelse fra Væren gjennem Væsen til Begreb, er det tilstrækkeligt at forstaae Bevægelsen den allerførste Trilogie: Væren, Intet, bestemt Væren elle Tilværen. I denne Trilogie forekommer Umiddelbarheden t Gange, den immanente Negation to Gange, den i Negativi teten synlige Almeenhed eller det udviklede Begreb een Gang Saaledes som det Objective er i denne Trilogie, saaledes e det i den hele Logik; og det Samme gjælder om det Sub jective. Som det Almene er i denne Trilogie, saaledes er d i den hele Logik; og det Samme gjælder om det Enkelt Reflectere vi nu paa Umiddelbarheden, da indlyser det, det Almenes Objectivitet i tredie Led er ligesaa langt fra d Antilogiske, som i første Led. Heraf sees, at den immanen Bevægelse fra abstractere til concretere Begreber i logisk For ikke udviser nogen Tilnærmelse til Begrebsbestemmelser i anti logisk Form. Udtrykker nu det reelt Existerende sit Begrebs indhold i antilogisk Form, saa er det jo herved beviist, Begrebet i den hegelske Logik er paa sit sidste og høies Udviklingstrin ligesaa langt borte fra det reelt Existerend som i sin første abstracte Begyndelse. Reflectere vi derna paa det Negative, da indlyser det, at, naar den første imma nente Negation: Ikke=Væren = Intet, er, som vi have see en reen og immanent Subjectivitetsbestemmelse, saa maa d Samme gjælde om den Negationens Negation, hvorved d tredie Led i høiere og rigere Umiddelbarhed gjengiver det førs Er nu Negationen selv med samt Negationens Negation den første Trilogie en immanent Subjectivitetsbestemmelse, s gjælder det Samme om alle andre Negationer og Negati

ners Negationer paa de følgende Trin lige til Logikens Slutning.

Det er en reen Indbildning, naar man ad denne Vei mener at komme det i Objectiviteten Objective nærmere ved Hjælp af Begreber som Grund og Phænomen, Ting og Egenskaber, Aarsag og Virkning. Den Negation, hvorved Aarsagen omsættes i sin Virken, er i logisk objectiv Væsenhed ligesaa subjectiv, som den Negation, hvorved Væren ombyttes med Intet; den Negationens Negation, hvorved Aarsagen gjennem sin Virkning restitueres til Eenhed med sig selv som Vexelvirkning, befinder sig i en ligesaa uendelig Afstand fra det objectivt Virkelige, som den ved Negationens Negation bestemte Tilværen fra det objectivt Tilværende. Det er Altsammen i Begrebet subjectivt og dog Altsammen meent objectivt. Her er i den objective Logik en naiv Collision imellem Begreb og Mening.

„Det Enkelte" — siger Hegel — „er det Almene." Denne Sætning er, hvad vi senere skulle oplyse fra et andet Synspunkt, aldeles falsk, dersom det Enkelte skal opfattes i umiddelbar Existens; thi i umiddelbar Existens er det Enkelte antilogisk, medens det Almene i sine Negationer altid er og forbliver logisk. Ville vi derimod ikke fordre det umiddelbare Enkelte, men holde os til dets logiske Reflex, da kan Sætningen: det Enkelte er det Almene, med fuld Ret gjælde for et Begrebets Udtryk. For imidlertid ikke at forqvakle et saadant Begrebsudtryk, tør vi dog heller ikke i Copula „er" see en altfor umiddelbar „Tilbagevenden til den oprindelige Væren". Her gjælder jo ikke blot endnu, hvad Dommen i det Hele angaaer, den Reflexionsmodsætning, at Identiteten af det Enkelte i Subjectet og det Almene i Prædicatet maa have sin væsentlige Forskjel, men her er tillige, hvad det Enkelte særlig angaaer, en for Begrebet selv charakteristisk Modsætning mellem det Antilogiske og det Logiske, en Modsætning, hvis Eenhed just maa gribes i den egentlige Begriben. Totali-

teten af Enkeltbestemmelserne i det existerende Subject vil fra den logiske Side reflectere sig i Totaliteten af det fuldstændige Prædicats Almeenbestemmelser, medens Enkeltbestemmelserne selv fra den antilogiske Side ville modsætte sig Reflexionen: saaledes gribes og begribes et antilogisk Indhold i logisk Form.

Skal det Antilogiske derimod ganske forsvinde, og det Enkelte gaae fuldstændig op i det Almene, da maae vi ikke med Hegel tænke paa de grammatiske Subjecter, hvori Begrebet har „umiddelbar Tilværen som et Noget eller en Ting"; her maa da vælges en høiere Form. Thi der er virkelig en Form, hvori det Enkelte er identisk med det Almene, og det er den uendelige Negativitet, Subjectivitetens egen Form. Ifølge den uendelige Negativitet kommer det Almene allerede frem som Begrebet af den første Trilogie. Thi hvad er vel her det Almene? Det Almene er hverken Væren for sig eller Intet for sig eller Tilværen for sig. Ved at være et enkelt af disse Led for sig vilde det Almene jo udelukke de andre Led, og ved denne Udelukkelse være, ikke det Almene, men det Særskilte. At det Almene heller ikke kan indskrænke sig til at negere et enkelt Led og affirmere de andre, er ligeledes indlysende: den uendelige Negativitet viser sig deri, at det Almene ligelig negerer og ved Negationens Negation affirmerer alle enkelte Led, idet det i dem alle ligelig negerer og affirmerer sig selv. I den uendelige Negativitet er ganske rigtig det Almene et Enkelt, thi den Negation, der forvandler alle Led til Bestemmelser ved det Almene selv, er som Subjectivitetens meest subjective Virken det kategoriske Udtryk for den rene Selvhed, den logiske Enkelthed. Ligesaa er det logisk Enkelte det Almene; thi den negativt virksomme Selvhed holder sig ikke tilværende som et umiddelbart Individ, der mættes ved at fortære de enkelte, ved deres indbyrdes Forskjellighed særskilte Led; tvertimod! den negative Selvhed negerer just sin egen Umiddelbarhed, idet den negerer de

umiddelbare Led, og affirmerer igjen de umiddelbare Led som Bestemmelsesudtryk, hvori den affirmerer sig selv. Under disse Ombøininger blive da alle særskilte Bestemtheder almene Udtryk for det ene og samme Enkelte, der i dem alle bestemmer sig som det Almene.

Fra dette Synspunkt skulde man altsaa vente, at den hegelske Logik ved sin væsentlige Dom: det Enkelte er det Almene, maatte aabne os et rigt Indblik i den begribende Subjectivitets uendelige Selvfordybelse, og derved udlede den logiske Bestemmelse af Modsætningen mellem det Subjective og det Objective; men, hvor blive vi ikke skuffede! Kun paa et og andet enkelt Sted tages der ligesom Tilløb til en Opfattelse af det Almene i dets Subjectivitet. „Das Allgemeine" — hedder det*) — „ist die freie Macht; es ist es selbst, und greift über sein Anderes über; aber nicht als ein Gewaltsames, sondern das vielmehr in demselben ruhig und bei sich selbst ist. Wie es die freie Macht genannt worden, so könnte es auch die freie Liebe und schrankenlose Seligkeit genannt werden, denn es ist ein Verhalten seiner zu dem Unterschiedenen nur als zu sich selbst, in demselben ist es zu sich selbst zurückgekehrt." At dette, der saa udtrykkelig lyder paa det Subjective, dog ikke desto mindre er meent om det Objective, at her i Udviklingen af det Enkeltes Forhold til det Almene er en Confusion af det Subjective med det Objective, det Logiske med det Antilogiske, vil endnu yderligere opklares, naar vi i det næst Følgende betragte Sagen fra det objective Standpunkt.

β) Positionsbestemmelser: Begrebet i antilogisk Form.

Den formelle Logiks Grundsætning: A er A, peger paa een Gang i logisk og antilogisk Retning. Forstaaes Sætningen

*) Hegel. Anfr. Skr. S. 39.

om det Almindelige, bliver den abstract logisk: det Almindelige er det Almindelige; forstaaes det om det Enkelte, bliver den abstract antilogisk: det Enkelte er det Enkelte. I begge Tilfælde er den begrebløs; thi hvor formelt man end vil tage Begrebet, saa vil den formelle Begriben dog altid kræve, at det Almindelige udvikler sig til en Totalitet af Forskjelsbestemmelser. Det Almindelige maa da under en saadan Udvikling vise sig baade som Eet med og forskjelligt fra sig selv. Men meest iøinefaldende er dog Begrebløsheden fra Synspunktet af det Enkelte; thi en Sætning som: Dette er Dette, peger saa direct paa det i Objectiviteten Objective, det Antilogiske, at det Enkelte i sin Enkelthed endog ligefrem bliver unævneligt.

Det er heraf forklarligt, at den abstracte Tænkning kan ved strengt at holde paa Tautologien: A er A, forivre sig med det Logiske i den Grad, at den, uden selv at begribe hvorledes, seer sig fangen af det Antilogiske. Ogsaa i denne Henseende frembyder Eleaternes og Megarikernes Logik mærkelige Exempler. Om Stilpon berettes der, at han kun ansaae det Almindelige, ikke det Individuelle, for det Sande. Idet han da af Iver for den rene Identitet: det Almene er det Almene, ret vilde holde paa det Logiske, kom han, som bekjendt, til at opstille den Paastand, at man ikke kunde sige Andet end identiske Sætninger, f. Ex. „Menneske er Menneske, Hest er Hest"; men ikke: „Hesten løber", efterdi „Hest" og „løbe" ikke ere identiske; — han blev da paa denne Maade kastet fra det Logiske over i det Antilogiske, idet han kom til at negte Gyldigheden af den logiske Dom, der sætter Prædicatet som Eet med og dog forskjelligt fra Subjectet. Det Samme gjælder om Eleaterne med Hensyn paa det „Ene". Realiteten af det Ene bygges, som vi ovenfor have seet, paa de to tautologiske Sætninger: „det Værende er", „det Ikke-Værende er ikke"; men tautologiske Sætninger bevirke let et pludseligt Omslag af det Logiske i det Antilogiske. Det

Mangfoldige skal her være det Utænkelige, altsaa det Ulogiske, det Ene derimod det Tænkelige, det eneste Tænkelige, altsaa det eneste Logiske; og see, saa viser det sig, at dette eneste Logiske just er antilogisk. Hvad det Antilogiske, det i Objectiviteten Objective egentlig betyder, har Plato vel ikke indseet; men han har dog med dialektisk Kunst og beundringsværdig Skarpsindighed, navnlig i sin „Parmenides", tilstrækkelig viist, at det eleatiske Ene fra alle Sider staaer i Strid med enhver mulig Form af det Logiske, at det ifølge Antagelsen absolut Positive fra alle Sider opløser sig i det reent Negative. „Antages," — hedder det — „at det Ene er (εἰ ἕν ἔστιν) i skarp Adskillelse fra al mulig Fleerhed, da kan dette Ene for det Første ikke være et Hele; thi dersom det var et Hele, maatte det have Dele, og kom derved til at bestaae i Delenes Fleerhed. Har det Ene ingen Dele, da har det heller ikke enten Begyndelse (ἀρχή) eller Ende (τελευτή) eller Midte (μέσον), thi slige Momenter vilde jo da være dets Dele. Men Begyndelse og Ende ere jo enhver Tings Grændser (πέρας); har det Ene hverken Begyndelse eller Ende, maa det være ubegrændset (ἄπειρον), og uden Skikkelse (ἄνευ σχήματος). Det kan da hverken være deelagtigt i det Runde eller i det Lige, kan hverken omgives af et Andet eller af sig selv, kan hverken være i Bevægelse eller i Hvile, kan i sin uendelige Selvmodsigelse overhovedet ikke taale nogetsomhelst Prædicat, kan, med eet Ord, slet ikke være." *)

Hvad der gjælder om det absolut Ene, forsaavidt dette Ene skal — ved udtrykkelig Udelukkelse af alle Negationer — være det absolut Positive, gjælder ogsaa for en Fleerhed af slige Positive, gjælder, med andre Ord, for de absolute Atomer og de herbartske Realer; kun at Sætningen: det Almene er det Almene, helst ombyttes med Sætningen: det Enkelte er det Enkelte. Hvert Værende er her et Dette-

*) Phil. Propæd. S. 131 flgd.

værende, dette Enkelte, dette Positive. Det ene absolut Positive kan følgelig slet ikke have med det Andet at gjøre; om her i Virkeligheden er utallige eller kun eet eneste, er for det enkelte Positive ligegyldigt: Forskjellen mellem Eet og Flere angaaer kun en udvortes Betragtning, en overflødende Reflexion. Den absolute Modsigelse, der er i det enkelte absolute Atom, det enkelte absolute Reale, forsvinder ikke, fordi her forudsættes en uendelig Mangfoldighed af slige absolut Positive; det beviser tvertimod, at her er en uendelig Mangfoldighed af absolute Modsigelser. Ved at sætte Negativiteter i Bevægelse, fordre Sammenhæng og dermed Forskjelseenhed og Relativitet, reagerer det Logiske overalt mod det abstract Antilogiske. Og saa stærk er Reactionen, at selv en Tænker, saa skarpsindig og saa egensindig som Herbart, maa gjøre Virkeligheden Indrømmelser, maa slaae lidt af paa Consequensen og gaae ind paa den Forudsætning, at Realerne med al deres Positivitet dog ere i et vist Forhold til det Negative, at de med al deres Egenhed dog optage Reflexer af Andethed, at de i deres absolute Absoluthed dog ere relative, hvilket Altsammen vil sige: at Realerne, trods det i deres Væren Antilogiske, dog ere logiske.

Men ligesaa afgjørende som det Logiske reagerer, naar man eensidig vil fastholde det abstract Antilogiske, ligesaa afgjørende reagerer igjen det Antilogiske, naar man vil opløse dets eiendommelige Bestemthed i det blot Logiske. Hegels Behandling af den sandsende Bevidsthed i hans „Phänomenologie des Geistes" er i denne Henseende charakteristisk*). Tankebevægelsen er følgende: „den sandsende Bevidsthed er umiddelbar Vished om en udvortes Gjenstand. Udtrykket for en saadan Gjenstands Almindelighed er, at den er, og er denne, nu efter Tiden, her efter Rummet. Gjenstanden er altsaa derved aldeles forskjellig fra alle andre

*) Jvfr. Philos. Propæd. S. 37.

Gjenstande, og for sig tilstrækkelig bestemt. Men dette Nu er ikke mere, et andet er traadt i dets Sted, men som dog ogsaa er et Nu: Nuet er i sin Forsvinden et Blivende, nemlig det Almene. Dette Her, jeg mener og paapeger, har et Høire, et Venstre, et Foroven, et Forneden, et Bagved, et Foran i det Uendelige. Dette Her er altsaa ikke det enkelte, umiddelbart bestemte, men: nu her, nu her, nu her! et Indbegreb af Mange, og i disse Mange dog det Ene, altsaa det Almene." Men saa fortræffeligt den hegelske Tænken end forstaaer at opdage det Almene i det umiddelbart Individuelle og finde det Logiske der, hvor det synes at blive borte i sandselige Forestillinger og tilfældige Meninger, saa eensidig er igjen Hegels Bestræbelse for at opløse Alt, selv det Antilogiske, i logiske Reflexer. Den Panlogisme, Hegel allerede i første Afsnit af sin Aandsphænomenologie fik grundlagt, og som han i Logiken og i Philosophiens øvrige Dele gjennemførte med en saa forbausende Alsidighed, Conseqvens og Udholdenhed, maatte omsider fremkalde en Reaction. Denne Reaction, der i L. Feuerbach havde sin talentfuldeste Repræsentant, gik nu til den modsatte Yderlighed, lod det Almene forsvinde i det umiddelbare Enkelte og endte med at beraabe sig paa „det Uudsigelige". „Das Sein" — siger Feuerbach*) — „ist an und für sich selbst Nichts. Aber eben deswegen ist auch das Sein, wie es die speculative Philosophie in ihr Gebiet hereinzieht und dem Begriffe vindicirt, ein pures Gespenst, das absolut im Wiederspruch steht mit dem wirklichen Sein und dem, was der Mensch unter Sein versteht." Fremdeles (§ 28): „Welch ein gewaltiger Unterschied ist zwischen dem Diesen, wie es Object des abstracten Denkens, und eben demselben, wie es Object der Wirklichkeit ist! Dieses Weib z. B. ist mein Weib, dieses Haus mein Haus, obgleich jeder von seinem Weibe und seinem Hause wie ich sagt: dieses Haus,

*) Grundsätze der Philosophie der Zukunft § 26 flgd.

dieses Weib... Das Sein, gegründet auf lauter solche Unsagbarkeiten, ist darum selbst etwas Unsagbares." — Her staae vi da igjen ved det Antilogiske.

At Tænkningen, efter saamange systematiske Forsøg, kan vedblive at svinge imellem to saa afgjorte Extremer som det hegelske og det feuerbachske, er et Beviis paa, at Begrebet af en virkelig Begriben endnu ikke er bragt til klar Bevidsthed. Ere de to Sætninger: det Almene er det Almene, og: det Enkelte er det Enkelte, hver for sig begrebløse; er hiin den abstract logiske, denne den abstract antilogiske, saa indsees heraf, at Begribningen maa beroe paa en Vexelbestemmelse af det Almene og det Enkelte, altsaa paa en Vexelbestemmelse af det Logiske og det Antilogiske.

Sætningen: det Enkelte er det Almene, kan ikke udtrykke enten Begrebets eller Begribningens Realitet, saalænge det antilogiske Element, der skjuler sig i „det Enkelte", bliver overseet. Men dette Element faaer kun sin logiske Gyldighed derved, at det modsatte Extrem betegnes, ikke ved Sætningen: det Enkelte er det Enkelte, men ved Sætningen: det Almene er det Enkelte. Først naar det bliver klart, hvad der egentlig ligger i denne Sætning, vil det kunne blive klart, hvad Vexelbestemmelsen af det Logiske og Antilogiske har at betyde.

Om det Enkelte i dets umiddelbare Existeren gjælder det, at det baade er og dog ikke er det Almene. Hvad er f. Ex. dette Enkelte? Et Bord! Som Existens er Bordet det Enkelte; men som Kategorie er det det Almene. Skal det nu ret indlyse, hvad Forholdet er mellem det Enkelte og det Almene, Existensen og Kategorien, da er det i Sandhed ikke nok, at vi gaae ud fra det Enkelte og spørge efter det Almene; her fordres udtrykkelig, at vi tillige vende Forholdet om, gaae ud fra det Almene og spørge efter det Enkelte. Hvad er altsaa et Bord? Just et Saadant som dette Existerende! Det Almene er dette Enkelte. Vistnok bryder nu

Modsigelsen frem fra begge Sider; thi det Enkelte vil i sin Enkelthed ikke være det Almene: Existensen protesterer mod *sin* Kategorie, det Antilogiske mod sit Logiske. Paa den anden Side vil det Almene i sin Almindelighed heller ikke være dette Enkelte; thi dette Enkelte falder jo udenfor hiint Enkelte (dette Ord har Intet at gjøre med hiint Ord), og just derfor falder Forskjellen imellem det Enkelte og det Enkelte udenfor det Almene: Kategorien protesterer mod sin Existens, det Logiske mod det Antilogiske. Men idet Modsigelsen saaledes paa een Gang bryder løs fra to modsatte Sider, opløser den sig selv, og bukker under for Begrebet.

Den logisk positive Dom: det Enkelte er det Almene, hviler paa et negativt Grundlag; den forudsætter nemlig, at det Enkelte og det Almene ere to forskjellige Begrebsudtryk for samme uendelige Negativitet, den forudsætter, at det Enkelte dog ikke er det Enkelte, det Almene ikke det Almene. Den logisk negative Dom: det Enkelte er ikke det Almene, hviler paa et positivt Grundlag; den forudsætter, at Enkeltbestemmelserne kun negere Almeenbestemmelserne, fordi de selv ere, ikke blot antilogiske, men logiske, altsaa almene. Saavel fra den positive som fra den negative Side begribes det Enkelte ved det Almene; men Begrebets Realitet beroer udtrykkelig derpaa, at det Antilogiske begribes ved det Logiske.

Men naar Begrebets Realitet fordrer, at det Antilogiske begribes ved det Logiske, da maa Begrebets Realitet jo ogsaa fordre, at det Logiske begribes ved det Antilogiske, saaledes komme vi da til den antilogiske Dom: det Almene er det Enkelte. At den antilogisk positive Dom ligeledes hviler paa et negativt Grundlag, er let at see. Det Almene er ikke det Enkelte, forsaavidt Positionerne i det Almene ere logiske, i det Enkelte antilogiske. Men dersom det Antilogiske nu forsvinder i det Logiske, maa dette selv, formedelst Tautologien, blive antilogisk. Hertil svarer, hvad Stilpon siger om Kaalen: „Den Kaal, som her falbydes, er ikke; thi Kaal var allerede

for 1000 Aar siden, og denne Kaal er ei den, som var fo 1000 Aar siden." Skal det Logiske derimod forsvinde i de Antilogiske, maa dette, trods dets „Udsigelighed", dog for: medelst Tautologien blive abstract logisk. Hertil svarer de Feuerbachske: „Dieses Weib ist mein Weib, dieses Hau mein Haus". Begrebets Realitet maa da, som Følge hera altid fordre, at dets Form er logisk, naar dets Indhold e antilogisk, og omvendt. Kun i antilogisk Form faaer Be grebets Indhold objectiv Existens; dette har Kant fra F Standpunkt udtalt i den bekjendte Sætning, at hundre virkelige Daler ikke indeholde det Mindste mere end hundre mulige. Men, det forstaaer sig, Begrebet kunde jo umuli blive udtrykt i antilogisk Form, dersom dets logiske Indholds bestemmelser ikke selv vare bestemmende for det existentiel Udtryk. Det er denne Side af Sagen, Hegel saa eensidi fremhæver, naar han idelig og idelig indskærper, at Begreb realiserer sig ved sig selv.

Kant og Hegel misforstaae, hver paa sin Maade, de oprindelige Forhold mellem Realbegrebet og dets Existens Vistnok har Kant Ret, naar han antager, at Begrebets logis Form, for sig betragtet, maa være subjectiv, og at alle Be stemmelser ved denne subjective Form kunne være givne, ude at Noget endnu dermed er afgjort angaaende Begrebets Exi stens. „Et Begreb mister ikke en eneste af sine Egenskabe fordi dets Gjenstand ikke er til, og vinder ikke en eneste Egen skab derved, at dets Gjenstand findes existerende." Dette ka med andre Ord udtrykkes saaledes: det Antilogiske, hvorve enhver af Begrebets logiske Bestemmelser skal integreres, fo at Begrebet selv kan erholde sin fuldkomne Realitet, kan ik naaes ved Tilvæxt af nye Bestemmelser, der igjen hentes fr det Logiske. Men herved overseer saa Kant, at et Realbegre umulig kan slaae sig til Ro i et System af blot subjecti Bestemmelser, at det paa ingen Maade kan nøies med e intellectuel Tilværen i Subjectivitetens rene Forstand; t

hvad er et Realbegreb? Svar: et Begreb, hvis Indhold altid er antilogisk, naar dets Form er logisk, og omvendt.

Forsaavidt nu Indholdet er forudsat i virkelig Existens, er Begrebet i sin logiske Form et Abstractionsbegreb. I denne Forstand er Zoologiens Begreb Hest et Abstractionsbegreb. I den endelige, psychologiske Subjectivitet kunne vistnok slige Abstractionsbegreber siges at have et Slags abstract Tilværelse som rene logiske Former. Men de logiske Positioner have dog kun Begrebsgyldighed i og ved de antilogiske; den abstracte Formbestemmelse er en halveret Begrebsbestemmelse; en saadan abstract Formbestemmelse faaer først Realitet som Indholdsbestemmelse i Eenhed med sit virkelige Indhold. Abstractionsbegrebet Hest er altsaa ikke, som Kant antager, et fuldstændigt Begreb, saa at hundrede virkelige Heste ikke skulde indeholde mere end hundrede mulige. Abstractionsbegrebet er tvertimod et Skyggebegreb: det er saa langt fra, at et saadant Skyggebegreb skulde være ligegyldigt mod sin Existens, at dets Realitet netop beroer paa dets Existens; det er saa langt fra, at hundrede mulige Heste skulde i Begrebet indeholde Ligesaameget som hundrede virkelige, at Begrebet i een eneste virkelig Hest tvertimod indeholder uendelig Mere, end det rene Begreb, Abstractionsbegrebet af alle mulige Heste, efterdi et Realbegreb i dets Realitet altid indeholder uendelig Mere end dets logiske Afskygning*).

Forsaavidt Realbegrebets Indhold er forudsat i en mulig Existens, er Begrebet i sin logiske Form et Constructionsbegreb. I denne Forstand er f. Ex. Begrebet Huus for Bygmesterens Subjectivitet et Constructionsbegreb. At nu Constructionsbegrebet ligesaa lidt kan blive staaende ved den blot logiske Form, som Abstractionsbegrebet, er indlysende. Men medens Abstractionen altid bestemmes ved den logiske Dom: det Enkelte er det Almene, maa Con-

*) Derom veed saavel Zoologien som de øvrige reale Videnskaber ypperlig Besked.

structionen bestemmes ved den antilogiske Dom: det Almene er dette Enkelte. Naar En bliver spurgt, hvad en Trekant er, og besvarer Spørgsmaalet ved at tegne en Trekant, saa svarer han ved en Construction, d. v. s. han udtrykker sin Dom om Trekanten, ikke paa logisk, men paa antilogisk Maade. Formedelst Abstractionen blive de antilogiske Positioner omsatte i logiske; formedelst Constructionen blive de logiske Positioner omsatte i antilogiske. Forsaavidt Abstractionen maa lade Indholdet blive, hvad det er i sin Existens, og kun kan forandre Formen, vil den af Abstractionen betingede Begriben gribe det antilogiske Indhold i logisk Form. Hvad Constructionen derimod angaaer, da kan den jo ikke skee med fuld Indsigt, dersom der under Planens Udførelse indblander sig noget Uvedkommende og for Begrebet Forstyrrende; de logiske Positionsbestemmelser maae de fra dette Synspunkt opfattes som Begrebets egne Indholdsbestemmelser; de antilogiske derimod som Formbestemmelser. Den af Constructionen betingede Begriben vil derfor altid gribe et logisk Indhold i antilogisk Form.

Saavel fra Abstractionens som fra Constructionens Synspunkt vise Begribningen og Begrebet os en udtrykkelig Modsætningseenhed af det Subjective og det Objective. Her komme vi nu igjen til Hegels Misforstaaelse. Thi det forholder sig aldeles ikke, som Hegel mener, at det subjective Begrebs Realitet skulde i Logiken falde sammen med Subjectivitetens egen Forsvinden i det Objective. Vistnok forsvinder Subjectiviteten hos Hegel i det Objective, for at vende tilbage i Teleologien; men da denne dens Tilbagevenden i den hegelske Logik er ligesaa mystisk og gaadefuld, som dens Forsvinden, kan det ikke hjælpe at beraabe sig paa den.

---

*) „Es ist" — bemærker Hegel i Anledning af Kants Adskillelse mellem „objective Sætninger" og „subjective Maximer" med Hensyn paa det Teleologiske (Logik. 2ter Thl. S. 215) — „auf diesem

Hvor umuligt det er, ifølge den hegelske Methode, at naae til nogensomhelst Charakteristik af det i Objectiviteten Objective, er allerede viist i det Foregaaende og kan end ydderligere sees deraf, at den med alle sine Variationer over Umiddelbarhedens rige Thema, ikke veed at gjøre Forskjellen imellem logisk og existentiel Umiddelbarhed logisk kjendelig. „Es sind, wie bereits erinnert worden, schon mehrere Formen der Unmittelbarkeit vorgekommen; aber in verschiedenen Bestimmungen. In der Sphäre des Seyns ist sie das Seyn selbst und das Daseyn; in der Sphäre des Wesens die Existenz und dann die Wirklichkeit und Substantialität, in der Sphäre des Begriffs außer der Unmittelbarkeit, als abstrakter Allgemeinheit, nunmehr die Objektivität ... Seyn ist überhaupt die erste Unmittelbarkeit, und Daseyn dieselbe mit der ersten Bestimmtheit. Die Existenz mit dem Dinge ist die Unmittelbarkeit, welche aus dem Grunde hervorgeht, — aus der sich aufhebenden Vermittelung der einfachen Reflexion des Wesens. Die Wirklichkeit aber und die Substantialität ist die aus dem aufgehobenen Unterschiede der noch unwesentlichen Existenz als Erscheinung und ihrer Wesentlichkeit hervorgegangene Unmittelbarkeit. Die Objektivität endlich ist die Unmittelbarkeit, zu der sich der Begriff durch Aufhebung seiner Abstraktion und Vermittelung bestimmt."

Ved at betragte denne Umiddelbarhedernes Skala, vil man let overbevise sig om, at det Umiddelbare paa ethvert

---

ganzen Standpunkte dasjenige nicht untersucht, was allein das philosophische Interesse fordert, nämlich welches von beiden Principien an und für sich Wahrheit habe; für diesen Gesichtspunkt macht es keinen Unterschied, ob die Principien als objektive, das heißt: hier äußerlich existirende Bestimmungen der Natur, oder als bloße Maximen eines subjektiven Erkennens betrachtet werden sollen" ... Men hvad er „an und für sich Wahrheit", naar det Subjective og det Objective løbe ud i Eet?

Trin, fra det nederste til det øverste, er af reen logisk Oprindelse. Dannelsen af enhver saadan objectiv logisk Umiddelbarhed beroer aldeles ikke paa noget i sig Existentielt, men udelukkende paa den tænkende Subjectivitets almene Begrebsudvikling. De nævnte Umiddelbarheder ere, hver paa sit Stadium, fremkomne ved en Negations Negation, altsaa ved en indenfor Reflexionen ophævet Reflexion; det er lutter Affirmationer uden en eneste existentiel Position. Den Umiddelbarhed, som her skal forestille Objectiviteten, er desaarsag i Virkeligheden længere fra at være noget Objectivt, end den Skuespiller, der i „en Sommernatsdrøm" skal forestille Væggen, er fra at være Væg.

Den existentielle Umiddelbarhed er antilogisk; det Antilogiske er det i Objectiviteten Objective. Istedenfor at abstrahere fra dette Objective og udvikle et „objectivt Begreb" uden Objectivitet, maa Logiken just lægge an paa at klare Modsætningseenheden af det Subjective og det Objective ved fra alle Sider at klare Modsætningseenheden af det Logiske og det Antilogiske.

γ) Begrebets Realitet: den fuldkomne Begriben.

Modsætningseenheden af det Subjective og det Objective er i Begrebet selv bestemt ved en Modsætningseenhed af Negations- og Positionsbestemmelser. Alle Negationsbestemmelser ere Vidensmomenter, alle Positionsbestemmelser Magtmomenter. Realbegrebet i sin Fuldendelse, d. v. s. Begrebet selv efter sin absolute Realitet, er en totaliseret Eenhed af negative og positive Bestemmelser, af Vidensmomenter og Magtmomenter. Den fuldkomne Begriben er altsaa ikke en blot menneskelig, men en guddommelig Sag; her sees Modsætningen imellem den psychologiske og den ontologiske Subjectivitet.

Paa det psychologiske Standpunkt er Magten skilt fra Viden. Systemet af Magtbestemmelserne afgiver den virkelig

Omverden, Systemet af Vidensbestemmelserne findes i Subjectiviteten; hiint fremstiller paa eensidig Maade Realiteten, dette Idealiteten; hiint udtrykker Begrebet i antilogisk, dette i logisk Form. Skilsmissen imellem det Subjective og det Objective er her saa gjennemgaaende, at Existensbegrebet paa een Gang maa synes baade at fordre Existens og at modsætte sig Existensen. „Sættes det hele System af sandselige Intellectualbestemmelser i den intellectuelle Form, saa forsvinder det Sandselige som et i det Tænkelige ophævet Reflexionsmoment, det vil sige: det Existerende forvandler sig til Existensbegreb, men Existensen gaaer ud. Sættes omvendt det hele Begreb af intellectuelle Sandsebestemmelser i den sandselige Form, svarende til umiddelbare Sandseindtryk, saa træder Gjenstanden i Existens, men Begrebet gaaer ud." *)

Begrebet kan som Begreb umulig staae stille: en Steen kan ligge stille, en Muur kan staae stille; men et Begreb kan ligesaa lidt indgaae til sandselig Hvile, som det kan indlade sig med den sandselige Forskjel imellem at ligge, at gaae og at staae. Og dog er Begrebet paa een Gang baade i Hvile og i Bevægelse; dets ideelle Bevægelse er Eet med dets ideelle Hvile, thi Bevægelsen er en Begriben. Det er en haardnakket Fordom, en Fordom, som „den objective Logik" fra sin Side har givet ligesaa rigelig Næring, som „den subjective" fra sin, at Begrebet, „det i og for sig Værende", skulde befinde sig objectivt i en objectiv Væren, istedenfor at beroe paa en virkelig Begriben.

Vistnok seer det fra det psychologiske Synspunkt ud, som om her maatte gjøres en endelig Adskillelse imellem Begrebernes Vorden og deres Tilværen; Begreberne vorde jo, idet vi logisk udvikle dem, og de have som Existensbegreber en virkelig Tilværen i de Gjenstande, hvoraf vi abstrahere dem, og hvori vi gjenkjende dem. Saaledes har f. Ex. Begrebet Feldtspath

*) Jvfr. Forelæsn. ov. „Phil. Propæd." 1860—61, S. 24—30.

sin Existens i den tilsvarende Steen, og i Stenens sandseli
Existens en sandselig Hvile. Fremdeles har Begrebet Feld
spath en Vorden i Mineralogens Bevidsthed, naar han ent
selv udvikler det eller faaer det udviklet af en Anden. Hv
der paa denne Maade gjælder om Abstractionsbegreberne, m
da ogsaa gjælde om Constructionsbegreberne. I Bygmestere
Bevidsthed kan Husets Begreb med Grund siges at have
ideel Tilværen, medens det under Bygningens Opførelse b
finder sig i en reel Vorden; er Bygningen omsider færdi
finder det realiserede Begreb en sandselig Hvile i den hvilen
Bygning. Her er altsaa, hvad Begrebet selv angaaer,
endelig Adskillelse mellem ideel Tilværen, reel Vorden og re
Tilværelse.

Men hvor vaklende og slibrige slige Adskillelser ere,
let sees ved en nærmere Betragtning. Den existeren
Gjenstand er ikke det Samme som det existerende Begre
thi dersom Begrebet uden videre var Gjenstanden, maa
man ved at bryde et Stykke af Gjenstanden bryde et Sty
af Begrebet; den røde Gjenstand vilde da være et rø
Begreb, den tunge et tungt, den vaade et vaadt Begreb o. s.
hvilket Altsammen er urimeligt. Det gaaer, fra dette Syn
punkt, med det realiserede Begreb, som med den realisere
Mulighed: det forsvinder i sin Realitet, dets umiddelba
Existens er dets Undergang. At abstrahere Begrebet af ti
værende Gjenstande er altsaa med andre Ord: at kalde
i Gjenstandens Existens uddøde Begreb tillive, at tænde paa
den Idealitetens Gnist, der udslukkes i Realiteten; det
sige: at begynde Begribningen forfra, thi Begrebet er kun
en Begriben. At realisere Begrebet i en til dets Fordring
svarende Construction er at ophæve Begrebet ved Begre
selv, og sætte Realiteten i Idealitetens Sted.

Realbegrebet kan paa denne Maade aldrig komme
Ro: naar dets Form er logisk, saa har det, som Abstraction
begreb, sit Indhold udenfor sig; thi saa er Indholdet an

logisk. Naar dets Indhold er logisk, saa har det, som Constructionsbegreb, sin Form udenfor sig; thi saa er Formen antilogisk.

Dersom denne Uro skal ophøre, da kan det ikke skee ved at standse Bevægelsen, thi hvorved skulde den vel standse? Ved Existensen! Men, naar Existensen indtræder, gaaer Begrebet jo ud, thi Begrebets Form er logisk. Ved Begrebets Form! Men, naar Begrebet ifører sig sin logiske Form, kommer det i Splid med Existensformen, thi Existensformen er antilogisk. Istedenfor at standse Bevægelsen, maae vi tvertimod uendeliggjøre den, og lade den fuldende sig i et Kredsløb.

Det logiske Kredsløb: fra Begreb gjennem Existens til Begreb, fra Existens gjennem Begreb til Existens, o. s. fr. kan da nærmere betegnes som en Bevægelse: fra Construction gjennem Abstraction til Construction, fra Abstraction gjennem Construction til Abstraction. Det gjælder her blot om at faae Kategorierne Abstraction og Construction til at gaae op i fyldigere, mere betegnende Udtryk. Forsaavidt Abstractionen færlig betinger den Begribningens Act, hvorved Indholdets antilogiske Form forvandler sig til logisk, maa denne Kategorie integreres ved Alt, hvad der hører under Dannelsen, Tilegnelsen og Bearbeidelsen af Realbegrebets ideelle Momenter og fuldendes i, hvad vi her ville kalde den logiske Erindren. I Kraft af Tilegnelsen og den logiske Erindren besidder Subjectiviteten altsaa sine Realbegreber paa ideel Maade, og kun under Forudsætning af en saadan intellectuel Besiddelse kunne Constructionsbegreber danne sig. Seet i sit Forhold til den fordrede Construction er Begrebet et subjectivt eller anticiperet Formaal; Construeringen selv med sine Betingelser er Formaalets Udførelse ved tilsvarende Midler; det ved Constructionen Frembragte, det realiserede Formaal, er endelig den Existens, hvori Begrebet døer, for igjen at afgive Stof for en ny Abstraction og opstaae forklaret i den logiske Erin-

dren. Constructionens eensidige Kategorie maa her integrer ved Alt, hvad der logisk hører med til intellectuel-reel Frem bringelse.

Hvor væsentlig den intellectuelle Frembringelse er f den formelle Begriben, derom mindes vi ved den bekjend Sætning: scimus, quia facimus; hvor nødvendig en intel lectuel-reel Frembringen hører med i en reel Begriben, charakteristisk betegnet ved Schellings geniale, men dumdristi Ord: „Ueber die Natur philosophiren heißt die Nat schaffen".

Paa det psychologiske Standpunkt kan den til Begribning svarende Ideebevægelse vel erkjendes in abstracto, men i gjennemføres in concreto. For den psychologiske Subjec vitet gaae Abstractionsbegreberne i en Retning, Construction- begreberne i en anden; her falder Realiteten, Begrebets Gje stand, udenfor Begrebet selv; her falder Magten udenf Viden. I den ontologiske Subjectivitet derimod er Magt- identisk med Viden; og paa denne Identitet beroer den ful komne Begriben. Da al Begriben væsentlig beroer p Erindren og Frembringen, maa den reale Begriben nødvend grunde sig paa en Formaaen, en Magten. Begrebet i Realitet er Totalitet, i Totaliteten ere de enkelte Dele p een Gang Led og Momenter. Denne Dobbeltsidighed ka hvad Begrebet angaaer, ikke længere forklares ved en re Reflexionsadskillelse mellem det Umiddelbare og dets Refle Totalitetens tilværende Led have som Udtryk for den umiddel bare og reelle Magt en antilogisk Selvstændiged. Med denn umiddelbare Selvstændighed ere disse Led nu Gjenstande fo den fuldkomne Begriben; men hvorledes blive de Momenter De blive gjennemsigtige for den uendelige Viden formedel Magten; i den fuldkomne Gjennemsigtighed ere de Momente Men hvad bliver det saa til med den antilogiske Selvstæn dighed? Den staaer ved Magt, men sees i Videns Lys; t den uendelige Magt er selv gjennemsigtig for Viden. So

Videns endelige Gjenstande ere de existerende Led Elementer i det reale Begreb, idet de ere Momenter for den ideale Magt, den uendelige Selvmagt: Magtens Idealitet er Videns Realitet. Ideebevægelsen er en uophørlig Omsætten af det Logiske i det Antilogiske, det Ideelle i det Reelle, og omvendt: en uendelig Vexelbestemmelse af Erindren og Frembringen! Men denne Bevægelse er igjen Hvile; Vidensmomentet skal ikke paa endelig Maade foruroliges ved at lede om sit tilsvarende Magtelement, eftersom det jo allerede har sit integrerende Element i sin Magt.

Paa Ideebevægelsens Identitet med Hvilen beroer den endelige Adskillelse af en Hvile, hvori Bevægelsen er hævet, og en Bevægelse, hvori Hvilen er hævet. Den Hvile, hvori Ideebevægelsen er hævet, er Kjendemærket for de udvortes tilværende Ting; her er Begrebet umiddelbart fortabt i sin Existens; Begrebet er med andre Ord ikke Begreb, men Gjenstand. Dersom nu denne udvortes, antilogiske Hvile virkelig var absolut, en absolut Negation af al Ideebevægelse, saa vilde den sandselige Forstand have Ret, naar den paastaaer, at Tingene ikke ere realiserede Begreber, at der i Tingenes Verden er et System af Kræfter og Betingelser, der falder udenfor al Viden. Men hvor overfladisk denne Synsmaade er, vil kunne indsees, naar vi besinde os paa, at Tingene umulig kunde være virkelige Objecter, dersom de ikke vare realiserede Begreber, og at de umulig kunde have Bestaaen som realiserede Begreber, dersom de ikke bares af en uendelig Begriben.

Den existerende Ting er et virkeligt Object; det virkelige Object beroer paa en virkelig Objectivering; men den i Virkeligheden gjennemførte Objectivering beroer igjen paa en virkelig Begriben. Saa sikker den psychologiske Subjectivitet end er paa sin Adskillelse af det Subjective og det Objective, saalænge den kan holde sig til umiddelbare Indtryk, ligesaa usikker og tvivlraadig bliver den, naar Reflexionen sættes i

Bevægelse. — „Den sunde Forstand fordrer, at jeg umiddelbart skal blive mig bevidst, at der er Noget udenfor min Bevidsthed; men, idet jeg bliver mig Noget bevidst, er det jo i min Bevidsthed; forsaavidt det er udenfor, kan jeg ikke blive mig det bevidst: altsaa skal jeg blive mig bevidst, at det, der er i min Bevidsthed, ikke er der; hvilken Modsigelse! Naar Solen skinner og Træerne speile sig i Aaen, mener den sunde Forstand, at Lyset er Klarhed, enten der er Nogen, der seer det eller ikke, og at Træerne virkelig speile sig i Aaen, enten saa denne Speiling afspeiler sig i et seende Øie eller ikke. Men Spørgsmaalet er, hvorledes man skal overbevise sig herom. Ved Synet? Det er en Modsigelse, da her jo handles om Phænomenet, ikke forsaavidt det sees, men forsaavidt det ikke sees. Ved Tanken? Det er en Modsigelse, Phænomenet lader sig som Phænomen ikke tænke; thi i saa Fald kunde den Blindfødte jo ogsaa tænke det. Ved Andres Vidnesbyrd? En tom Udflugt, da det jo her maa gaae den Ene, som den Anden." *)

For at undersøge, hvad heri ligger, ville vi i denne Sammenhæng henføre det almindelige Objectiveringsproblem til de tre særskilte: Bevægelsesproblemet, Forandringsproblemet og Mulighedsproblemet. Altsaa:

Bevægelsesproblemet. Blandt de flere Beviser, Eleaterne have udtænkt mod Bevægelsens Realitet, nævne vi her „den flyvende Piil". „Skulde et Legeme bevæge sig, saa vilde deraf følge, at det paa een Gang maatte være i Bevægelse og i Hvile, thi ethvert sig bevægende Legeme maa i hvert Øieblik være i et Rum, der netop er ligestort med det selv. Men saaledes er Legemet i Hvile; thi hvad der, om end kun for et Øieblik, befinder sig i et tilsvarende lige Rum, er med Hensyn paa dette Rum i Hvile. Tænke vi os en Piil, der med største Hurtighed gjennemflyver et Rum, saa

*) Phil. Propæd. S. 41.

maa den hvert Øieblik være i et andet Rum og, forsaavidt den indtager dette, hvert Øieblik være i Hvile. En saadan flyvende Piil, der altid er: her, her, nu, nu (ἐν τῷ νῦν κατὰ τὸ ἴσον), maa da tænkes at være paa een Gang baade i Hvile og i Bevægelse, hvilket er en Mosigelse." *) Man paaviser i Almindelighed det Sophistiske i Beviset ved, efter Aristoteless Exempel, at lægge Vægt paa Vexelbestemmelsen af Continuitet og Discretion; men ved at indskrænke sig hertil overseer man dog i Grunden den egentlige Pointe. Idet Opmærksomheden fæster sig paa den flyvende Piil, fæster den sig jo ikke paa et formelt Begreb, men paa et virkeligt Object. Det er ikke Bevægelsesbegrebet i dets logiske Form, men det i Bevægelsen Objective, Bevægelsesbegrebet i dets antilogiske Form, den virkelige Bevægelse, der ifølge Eleaternes Synsmaade er det Utænkelige. Fra den logiske Side kan en Bevægelses Continuitet meget vel forenes med sin tilsvarende Discretion, forsaavidt det Forbigangne formedelst Erindringen altid kan forenes med det Nærværende; men det, hvorpaa det her absolut kommer an, er netop den Omstændighed, at „den flyvende Piil" er uden Erindring; den har i sit Nærværende intet Forbigangent. Det i Objectet Objective kan umulig bevæge sig uden Overgang fra en foregaaende til en efterfølgende Tid, fra et foregaaende til et efterfølgende Sted; men Relationen mellem et Foregaaende og et Efterfølgende er en Reflexion, der falder udenfor Objectet selv; derfor kan Objectet hverken komme frem i Rummet eller i Tiden; dets Sted er altid her, her! dets Tid er nu, nu! Naar det nu desuagtet gjælder, at et virkeligt Object under sin Bevægelse virkelig tilbagelægger et bestemt Rum i en bestemt Tid, da er Forklaringen den, at det Tilbagelagte, det Forbigangne, bevares i den subjective Reflexion, i Betragterens Erindren. Den virkelige Bevægelse kan med andre Ord

*) Jvfr. Mathm. og Dialekt, S. 137 flgd.

kun være objectiv derved, at den objectiveres; men, naar de i Virkeligheden objectiveres, har den objectiv Gyldighed.

Forandringsproblemet. Kan Bevægelsesproblem kun løses paa den Betingelse, at det Objectiveringen bestemmende Objective bestemmes ved Objectiveringen selv, da må det Samme naturligviis gjælde om Forandringsprobleme eftersom enhver Forandring jo maa forudsætte en Bevægels Den meest objective Opfattelse af det i Forandringen Objec tive støtter sig til den Forudsætning, at Forandringen bero paa Delenes, altsaa, naar vi gaae til Grændsen, paa Ato mernes Omflytning. Men hvad enten Omflytningen nu iø rigt bestaaer deri, at forbundne Dele skilles ad, eller deri, adskilte Dele forenes, saa maa Forandringen i begge Tilfæl forudsætte en Relation, en virkelig og virksom Relati mellem Delene indbyrdes. Her er i Forandringen en Ti trækken og Frastøden, der maae henføres til Delene se Men nu har det jo fra mange Sider viist sig i vort For gaaende, at den objective Relation væsentlig er en Reflexio og Reflexionen oprindelig subjectiv. Den Modsigelse, at objectiv Relation beroer paa subjectiv Reflexion, finder f fuldstændige Løsning i Objectiveringens Ontologie.

Fra det psychologiske Standpunkt er det ganske vist Urimelighed, om Nogen vilde paastaae, at der ikke kunde for gaae Forandringer med de virkelige Ting, uden naar der vc en Betragter tilstede, der kunde objectivere sig de stedfinden Forandringer; men, seet fra et ontologisk Synspunkt, hc Sagen sin Rigtighed. I den virkelige Forandring er Vexel bestemmelsen af det Logiske og det Antilogiske iøinefaldend A forandrer sig ved at gjennemløbe Tilstandene: A_0, A A_2... Sees her nu paa den abstract logiske Identitet: A = A, er Forskjellen mellem A_0 og A_1 abstract factisk, altsa antilogisk; bestemmes Forskjellen af A_0 og A_1 abstract logis saa er Identiteten: A = A abstract faktisk, altsaa antilogis

Forskjellen imellem den psychologiske og den ontologiske Subjectivitet er paa eiendommelig Maade at charakterisere ved den tilsvarende Forskjel imellem en psychologisk og en ontologisk Objectiveren. Den blot psychologiske Objectiveren forudsætter en endelig Adskillelse af Viden og Magt, og staaer desaarsag i et endeligt og tilfældigt Forhold til Objecterne; den ontologiske Objectiveren, der forudsætter en oprindelig Eenhed af Viden og Magt, staaer derimod i et saa væsentligt, inderligt og nødvendigt Forhold til de virkelige Existenser, at her ligesaa lidt kan være Tale om Objecter uden Objectiveren, som om Følger uden Begrundelse, Virkninger uden Causalitet, Begreber uden Begriben.

Mulighedsproblemet. Den ontologiske Objectiveren er immanent, d. v. s. en Objecterne selv iboende Bestemmen; men som en fra Subjectiviteten udgaaende Bestemmen er den immanente Objectiveren tillige en transcendent Handlen, en de virkelige Objecter oversvævende Bestemmen. Kun ved denne sin Dobbeltsidighed kan Objectiveringen magte det Dobbeltsidige i Objectiviteten selv, nemlig det Nødvendige og det Tilfældige. Fra dette Synspunkt er Mulighedsproblemet væsentlig et Objectiveringsproblem. Det er ret charakteristisk for Kategorien Mulighed, at naar den fastsættes objectivt, saa peger den mod det Subjective, og naar den fastsættes subjectivt, saa peger den mod det Objective. Efter Megarikernes Logik kunde der i Virkeligheden ikke gives nogen Mulighed. „Intet", siger Diodoros Kronos, „er sandt, uden det, som er virkeligt eller engang bliver det. Følgelig er heller Intet muligt uden det, som er virkeligt eller engang bliver det. Det, som ikke bliver virkeligt, er umuligt, men det, som bliver virkeligt, var nødvendigt." Er Noget i Naturen muligt, da er det, fra dette Synspunkt, tillige virkeligt og nødvendigt, er Noget ikke virkeligt, da er det, fordi dets Virkelighed ikke er mulig (*ὅταν ἐνεργῇ, μόνον δύνασθαι, ὅταν δὲ μὴ ἐνεργῇ, μὴ δύνασθαι*). Men hvad beviser saa dette? At

Mulighedsbegrebet er af reen subjectiv Oprindelse. Det begynder, psychologisk seet, som et Uvishedsbegreb, et Begreb, hvorved Subjectiviteten udtrykkelig giver tilkjende, at den maa lade det Objective selv raade. Det i Objectiviteten Objective er altsaa ikke et Muligt; det er tvertimod et Virkeligt. Det Virkelige er, fordi det er; men hvad der saaledes er, fordi det er, er fra den ene Side et Tilfældigt, fra den anden et Nødvendigt. Men dersom det Tilfældige skal være objectivt, saa maa det Mulige ogsaa være det, thi Tilfældene vexle, og det Mulige ligger i Tilfældenes Vexlen. Siger man nu: det Mulige er dog subjectivt; det ligger ikke i Tilfældenes Vexlen, thi Tilfælde følger paa Tilfælde, som et Virkeligt paa et Virkeligt, og Følgen skeer med Nødvendighed, — saa er det altsaa det i Virkeligheden Nødvendige, der er det Objective. Men hvis Nødvendigheden, nemlig den hypothetiske: dersom a er, saa maa b være, dersom Tilfældet a er indtraadt, saa maa Tilfældet b indtræde, virkelig skal være det Objective, saa maa Muligheden selv være objectiv; thi Muligheden er da den forventede, men endnu ikke indtraadte Nødvendighed. Den betingede Nødvendighed er i en bestandig Vorden, og Muligheden er just denne Nødvendighedens Vorden. „Det er overalt et mærkeligt Forhold, der er imellem den reale Mulighed og dens Betingelser. Kun med Hensyn paa den fordrede Virkelighed er Muligheden real; saalænge her altsaa endnu mangler en Betingelse, kan Muligheden ikke blive til Virkelighed og er forsaavidt umulig; men, naar alle Betingelser ere tilstede, er Muligheden jo heller ikke Mulighed, thi saa er den Virkelighed"*), det vil sige: Tilværelse af en betinget Nødvendighed.

Som Nødvendighedens Vorden er Muligheden objectiv og immanent, og dog er Muligheden tillige subjectiv og oversvævende, thi hvor Noget blot er muligt, er dets Modsatte

*) Jvfr. Forelæsn. ov. „Phil. Propæd." 1860—61 S. 98—100.

jo ogsaa muligt. At det Virkelige hviler i Muligheden og fremgaaer af den, vil sige: det Objective bestemmes subjectivt; at det Mulige hviler i Virkeligheden og betinges af den, vil sige: det Subjective bestemmes objectivt. Som den Kategorie, der betegner Overgangen fra det Subjective til det Objective, er Muligheden den concrete Objectiveringskategorie, der i sig har optaget Bevægelsen og Forandringen. Le présent est gros de l'avenir, siger Leibnitz; dette Svangerskab beviser just den antilogiske Formæling af det Objective med det Subjective i den uendelige Objectivering; men denne uendelige Objectiveren er Eet med den fuldkomne Begriben.

b) Begreb og Idee: Begribningens Phaser.

„Ideen", hedder det i den hegelske Logik, „er Eenheden af det Subjective og det Objective, den Eenhed, der udtrykker Subjectivitetens Tilbagevenden til sig selv, efter at den objective Verdens Modsætning er overvunden o. s. v." Denne Bestemmelse af, hvad „Ideen" er, kan meget vel anerkjendes for rigtig i formel Henseende; men hvad hjælper det at henvise til Eenheden af det Subjective og det Objective, naar disse Begreber selv ere tomme Former? „Die Idee", siger Hegel, „ist die Wahrheit; denn die Wahrheit ist dieß, daß die Objectivität dem Begriffe entspricht"; men naar Objectiviteten er Begreb og Begrebet Objectivitet, saa er jo begges Eenhed blot formel, og Idee-Udviklingen en reen Formalisme. Som Begrebet bestemmes, saaledes ogsaa Ideen; som Modsætningseenheden af det Subjective og det Objective udvikles, saaledes udvikles ogsaa Ideen. Siger man: Begreb og Idee forholde sig, som den absolute Form til sit absolute Indhold, kan denne Opfattelse ligeledes gjælde; men her forudsættes da en dybtgaaende Udvikling af Forholdet mellem det Absolute og det Relative, og en saadan Udvikling maa da falde sammen med Idee-Udviklingen selv. Den Indsigelse, der gjælder mod det hegelske Begreb, at det med alle sine ideelle Concre-

tioner dog kun er formelt, fordi det Logiske mangler sit Antilogiske, den samme Indsigelse gjælder ogsaa mod den hegelske Idee. For at afvise Formalismen ville vi i denne Sammenhæng bestemme Ideen som den absolute Eenhed af det Logiske og det Antilogiske; vi have da med det Samme bestemt den som den absolute Eenhed af det Absolute og det Relative, af Subjectiviteten og det Objective, af Realbegrebet og den fuldkomne Begriben.

Den absolute Eenhed af det Logiske og det Antilogiske, af Subjectiviteten og dens objective Indhold, kan ikke tænkes som en umiddelbart værende; dens Væren er en Ideebevægelse; kun forsaavidt vi ere istand til at fremstille Ideebevægelsen, ere vi istand til at tydeliggjøre Begrebet ved Ideen, Ideen ved Begrebet. Skal Ideebevægelsen fremstilles, maa Begribningen bevæge sig i en tredobbelt Kreds, og derunder frembyde følgende tre forskjellige Phaser. Det Antilogiske bliver Moment for det Logiske, derved at Magten opgaaer i Viden: denne Kredsbevægelse viser os Videns Oprindelighed. Det Logiske bliver Moment for det Antilogiske, idet Viden opgaaer i Magten: denne Kredsbevægelse viser os Magtens Oprindelighed. Det Logiske og det Antilogiske articuleres ved alsidig Vexelbestemmelse, idet Begribningens sidste og høieste Kredsbevægelse bestemmes ved en Fordoblingseenhed af de tvende foregaaende: Subjectiviteten sees i Ideen selv.

α) Videns Oprindelighed: universalia ante rem.

Da ingen Viden er mulig uden en Vidende, følger det af sig selv, at Videns Oprindelighed maa forudsætte en oprindelig Vidende, at her altsaa i logisk Forstand vises hen til Videns Princip, det Oprindelige selv, den vidende Subjectivitet. Med den vidende Subjectivitet er det Almene, det i sig Logiske, tillige sat som det Overgribende; men hvorfra kommer saa det Antilogiske? Naturligviis, ifølge vort Foregaaende, fra Andetheden, fra det Enkeltes Umiddelbarhed, fra det Objective!

Bevægelsen i denne Kreds er desaarsag at bestemme som en Overgang fra Selvhed gjennem Andethed tilbage til Selvhed, fra det Almene gjennem det Enkelte tilbage til det Almene. At det Almene, der i denne Bevægelse er det Første og det Sidste, maa opfattes som det Evige, det i sig Selvstændige og absolut Gyldige, er i Overskriften antydet ved det scholastiske, for Phasen betegnende Udtryk: universalia ante rem.

Betegnelsen ante rem maa dog her ikke misforstaaes, som om universalia virkelig kunde være uden res; her vækkes tvertimod en logisk Forventning om res, naar universalia ere forudsatte; saaledes vækkes der jo ogsaa, logisk seet, en Forventning om Følgen, naar Grunden er forudsat, om Virkningen, naar Aarsagen er forudsat, o. s. v.

Den næste Misforstaaelse, her maa afværges, er den, at et Udtryk som: universalia sunt ante rem skulde tyde paa en umiddelbar Væren af det Almene, en evig Hvilen, uden Bevægelse og uden Virken. Denne Misforstaaelse, hvori Middelalderens eensidige Realister især gjorde sig skyldige, hæves derved, at res, det existerende Enkelte, opfattes som det Mellemled, hvorved Universalet, det sig i Alt bestemmende Almene, sætter og bestemmer sin Forskjelseenhed med sig selv.

Endnu en forstyrrende Misforstaaelse maae vi see at fjerne, den nemlig, at det Almene i sin selvvirksomme Idealitet skulde være tomt og eensformigt. For at fjerne denne Misforstaaelse, er det imidlertid ikke nok at holde logiske Lovtaler over det Almene, erklære det for det evigt Værende, det Sande, det Guddommelige o. s. v. Opgaven er at paavise, hvorledes det ved Begribningen gaaer til, at det Almene, endskjøndt det overalt maa være det Samme, kan være det i sig uendelig Indholdsrige, og, skjøndt i sig selv det uendelig Indholdsrige, dog vedblive at berige sig i det Uendelige. At sætte det Almene som det Absolute er i det Hele et Særkjende for Idealismen; — thi Middelalderens scholastiske Realisme svarer just til den philosophiske Retning, som efter

12*

Nutidens Sprogbrug kaldes den idealistiske; — her vil altsaa til Opgavens Løsning fordres en Charakteristik af Idealismens logiske Eiendommelighed.

Med Hensyn paa de ovenfor anførte Misforstaaelser er det især to Former af eensidig Idealisme, der i nærværende Sammenhæng maae tiltrække sig Opmærksomheden, nemlig den platoniske og den hegelske. Med al den Forskjel, her iøvrigt er imellem dem, have disse to Former af Idealisme dog det tilfælleds, at de begge opfatte det Almene som det i sig Objective. Hvad den hegelske Misforstaaaelse i dette Punkt angaaer, er Sagen allerede oplyst i vort Foregaaende. Her skulle vi endnu blot kaste et Blik paa den platoniske Misforstaaelse. „Forvisningen om Ideernes Realitet" — siger Poul Møller*) i Afsnittet om Plato — „hviler i Forvisningen om Videnskabens Realitet, der gaaer ud paa Tænkning af Tingenes Væsen. Der kunde ikke gives Videnskab, dersom man med Protagoras og andre Sophister antog, at de forsvindende sandselige Phænomener var det eneste Sande. Ideerne ere det Samme som Tingenes Væsen. Men der gives flere Ideer, fordi Eleaternes Lære om Eenheden, der udelukker al Mangfoldighed, er urigtig. Dog gives der Eenhed, Sammenhæng i Fleerheden af Ideer; thi den fornuftige Tænkning maa forbinde Begreber i høiere almindeligere Eenheder, og til denne Sammenhæng mellem Begreber maa ogsaa svare en Sammenhæng i det Reale. Ideerne ere ikke isolerede Eenheder, der ere for sig uden Forhold til hinanden. Deres indbyrdes Forhold bestaaer deri, at underordnede Ideer sammenfattes i høiere som deres fælleds Eenhed. Den efter Eenhed søgende Tænkning kræver da til sin fuldkomne Tilfredsstillelse, at alle Ideer maae være forenede i een høieste Idee." — Ideernes System er altsaa, ifølge denne Synsmaade, Eet med de videnskabelige Begrebers System; den

*) Phil. Hist. S. 161—62.

Objectivitet, der maa tillægges det videnskabelige Begreb, som Tænkningens Udtryk for Tingenes Væsen, bliver derfor hos Plato som hos Hegel at tillægge det Almene. Da nu det, der objectiveres i Viden, unegtelig med Hensyn paa det Almeengjældende er i ganske anden Forstand objectivt end det, der umiddelbart opfattes ved Sandsning og bestemmes ved den blotte Menen, saa er det alene heraf forklarligt, at Modsætningen mellem Menen og Viden har kunnet forlede Tænkere som Plato og Hegel til at forvexle det Almene med det Objective, uagtet det Almene selv ikke blot er det Subjective, men det eneste i sig absolut Subjective.

Hvor absolut subjectivt det Almene maa være, sees allerede af, hvad der i en tidligere Sammenhæng er oplyst om dets Forhold til det Negative og dets Eenhed med Subjectiviteten; thi er der Noget, der er absolut subjectivt, maa det da vel være Subjectiviteten selv. Paa Reflexionens Trin var det Reflexionen, den rene Reflecteren, der var Subjectivitetens Form; paa Begrebets Trin er det nu det Almene. Lader os derfor endnu engang besinde os paa Kategorien det Almene; hvad betyder da egentlig det Almene? Man kunde sige: det Almene er Eenheden, Tilværelsens sande, Alt omfattende Eenhed. Det Almene maa altsaa være den Eenhed, der har det Mangfoldige i sig, men saaledes, at den tillige har Mangfoldigheden og Forskjelligheden imod sig. Det Almene maa, i kategorisk Betydning, nødvendigviis tilfredsstille følgende Fordringer:

1) Som al Mangfoldigheds Eenhed maa det Almene gjennemtrænge det Mangfoldige saaledes, at det i Alt og over Alt er Eet med sig selv; det Almene maa omfatte og gribe det Mangfoldige saaledes, at det i den hele Mangfoldighed fatter og griber sig selv. Men en saadan Alt i sig selv og sig selv i Alt gribende og begribende Eenhed er en Selveenhed; det Almene er som Eenhed altsaa Selveenhed, altsaa Selvhed, altsaa Subjectivitet.

2) Som Tilværelsens uendelige Selveenhed maa det Almene i alle Forskjelligheder og endelige Modsætninger nødvendig være den *absolute Identitet*. Det er kun i overfladisk Forstand, at det Almene kan siges at være det Fælleds, det Lige i det ellers Ulige, det Generelle. Opfattet som et blot Fælleds er det Almene kun et tomt Schema, et Abstractum; men et Abstractum kan ikke være det Almene, det er ved sin Eensidighed tvertimod kun noget Særskilt.

3) Identiteten af Alt, den uendelig concrete Identitet, er altsaa Selvhed, Subjectivitet. Men som Identiteten af Alt maa det Almene i alle Ting jo overalt og paa alle Maader være det Samme, altid det Samme; men denne Fordring kan alene opfyldes paa den Betingelse, at det Almene udgaaer fra sig selv og gjennem alt Andet vender tilbage til sig selv, at det, med andre Ord, er i *uendelig Bevægelse*, og at denne Bevægelse er Subjectivitetens egen Ideebevægelse.

Men uagtet Plato og Hegel, af Interesse for Viden og det i Viden Objective, begge, saa at sige, ere enige i at oversee Videns Princip, den vidende Subjectivitet, saa er dog deres indbyrdes Afvigelse, hvad Mystification af det Almene og dermed af Selvheden angaaer, en nødvendig Consequens af deres indbyrdes Afvigelse i Bestemmelsen af Andetheden. At bestemme, hvorledes res afhænge af universalia, er i logisk Forstand at bestemme, hvorledes Andetheden oprindelig forholder sig til Selvheden, thi med Andetheden fremkomme res. Hvad Rolle spiller Andetheden da hos Plato?

„Andetheden udtrykker, at det Værende i uendelig Selvadskillelse forholder sig til sig selv ved uophørlig at falde ud fra sig selv. Det Andet er da ikke et Værende, men et sig i det Uendelige Forandrende, en i sine Deles Mængde ubegrændset Masse (ὁ ὄγκος αὐτῶν ἄπειρός ἐστι πλήθει). I denne Masse kan hver mindste Deel for sig vel synes at være et Ene; men det er som i et Drømmesyn (ὥσπερ ὄναρ ἐν ὕπνῳ): pludselig viser sig istedenfor det tilsyneladende

Ene igjen det Mangfoldige, og istedenfor et Mindste et i Forhold til den fortsatte Udstykning uendelig Stort. Med Andethedens Udvikling i „Parmenides“ er allerede Sandselighedsmomentet antydet. Dette Moment bliver særlig fremhævet i „Philebus“, der skjelner mellem tre Arter af Væren, nemlig: Grændsen (πέρας), det Ubegrændsede (ἄπειρον) og det af begge Sammensatte (τὸ ἐξ ἀμφοῖν τούτοιν τι συμμισγόμενον), hvortil endnu føies et fjerde Princip, nemlig Blandingens Aarsag (αἰτία); ligeledes i „Timæus“, hvor der skjelnes mellem det i Sandhed Værende, der ikke vorder, og det altid Vordende, der ikke har nogen sand Væren (τὸ ὂν ἀεί, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον, καὶ τὸ γιγνόμενον μὲν ἀεί, ὂν δὲ οὐδέποτε). Det altid Vordende er hos Plato, hvad vi kalde Materien, en usynlig Tingenes Amme (πάσης γενέσεως τιθήνη), som paa ubegribelig Maade er bleven deelagtig i det Fornuftige (ἀνόρατον εἶδός τι καὶ ἄμορφον, πανδεχές, μεταλαμβάνον δὲ ἀπορώτατά πῃ τοῦ νοητοῦ), den Masse (ἐκμαγεῖον), hvoraf alle Sandsephænomenerne ere dannede. Fra Materien, det Ikke-Værende, der hverken kan sandses eller tænkes, men kun opfattes ved en Art uægte Slutning (μετ' ἀναισθησίας ἁπτὸν λογισμῷ τινι νόθῳ), have Tingene altsaa deres sandselige Beskaffenhed; fra Ideerne have de deres Grundform og Realitet; som Ideernes ufuldkomne Afbilleder i det Sandselige ere Tingene Mellemled imellem Væren og Ikke-Væren.“ *)

Det er af Ovenstaaende umiskjendeligt, at Platos Ideelære har i Andetheden sit antilogiske Element (ἕτερον δέ γέ πού φαμεν τὸ ἕτερον εἶναι ἑτέρου, καὶ τὸ ἄλλο δὴ ἄλλο εἶναι ἄλλου); men det er tillige øiensynligt, at dette antilogiske Element ikke betegner en medbestemmende Magt, men tvertimod en reen Afmagt. Vistnok skal denne Afmagt, ifølge den platoniske Synsmaade, ikke vedkomme Ideerne i

*) Phil. Propæd. S. 133—134.

deres evige Væren, men kun være charakteristisk for det i Tingene Sandselige, Timelige, Ubestandige og Forgængelige. En nøiere Betragtning lærer os imidlertid snart, at den Afmagt, der udelukkende skulde falde paa Tingene, væsentlig falder paa Ideerne selv. Just fordi Ideerne i sig selv mangle Andethedselementet, den reale Negation, der skulde give dem Drift til Virksomhed og Selvudvikling, ere de, som Aristoteles træffende har bemærket*), uden Princip for Vorden og Bevægelse. De evige Ideer ere i denne Henseende ikke blot ligegyldige mod de timelige Ting, men i deres ideale Umiddelbarhed ere de endogsaa ligegyldige mod hverandre indbyrdes. I denne blanke Umiddelbarhed er enhver Idee et Ubetinget for sig: Lighed for sig, Ulighed for sig, Bevægelse for sig, Hvile for sig o. s. v.; saaledes fremkommer en Mangfoldighed af substantielle Enere (ἐνάδες, μονάδες), som, uagtet enhver af dem er, med Hensyn paa de vexlende Phænomener, et Almindeligt (τό ἐπὶ πᾶσι κοινόν) og har en af sandselige Ting uafhængig Væren (χωρὶς ἔστι), dog udelukke hinanden gjensidig, umulig kunne gaae op som Momenter i en eneste, absolut Eenhed. Vistnok fremstiller Plato Ideernes Totalitet i deres høieste Eenhed som Guddommen, ei som Gud; her skulde vi da vente en høiere Belysning af Videns Indhold i den Vidende selv. Men den naive Maade, hvorpaa Forholdet mellem Gud og Ideerne overalt beskrives, viser tydeligt nok, hvorledes den geniale Anskuelse træder i Begribningens Sted, og hvad der egentlig er Grunden til, at den altid, hvor Talen er om Ideernes Idee, faaer Overvægt over det Philosophiske, det Æsthetiske over det Logiske. Det hedder i Republiken: „Ligesom Solen baade er Aarsag til, at Tingene sees ved Lyset, og at de voxe og trives, saaledes er det Gode (Ideernes Idee) Aarsag for Sjælen til Videnskab og Sandhed i Alt, hvad der er Gjenstand for Videnskab. Ligesom Solen ikke er

*) Jvfr. Phil. Propæd. S. 137—138.

Synet eller det Sete, men staaer over begge, saaledes er det Gode ikke Sandhed eller Videnskab, men staaer over dem begge, idet de begge ere beslægtede med det Gode." Det er unegtelig et træffende Billede; men det er kun et Billede.

Da Ideernes logiske Væren oprindelig mangler det Magtens antilogiske Element, der betinger Energien, kunne Kategorierne Grund og Aarsag kun i billedlig Betydning anvendes paa dem. Ligesom Andethedselementet, det Ubegrændsede (ἄπειρον), er for afmægtigt til selv at gribe Ideerne, saaledes ere Ideerne, der skulle afgive Grændsen, fra deres Side ogsaa for afmægtige til at gribe det Ubegrændsede. Foreningen af Grændsen og det Ubegrændsede kommer derfor istand paa en temmelig udvortes Maade. Foreningen betragtes nemlig, hvad der udtrykkelig tyder paa et Udvortes og Tilfældigt, under Synspunktet af en Blanding, og henføres til et fjerde Princip, en Blandingens Aarsag, en Aarsag, der altsaa vilkaarlig oversvæver sine egne Virkninger. Skjøndt Ideerne skulde udgjøre Tingenes Væsen og følgelig i Væsen være Eet med Tingene, have de dog i deres evige Væren et fra Tingene selv forskjelligt Væsen; det er denne løse Forbindelse af Ideerne med Tingene, Aristoteles dadler, idet han gjør gjældende, at Platonikernes Ideer, uagtet de skulde være selvstændige for sig bestaaende Eenheder, dog mangle særeget Indhold. „Den ideale Tohed og den empiriske Tohed have samme Indhold. Man taler om Selvmennesket, om Selvhesten, om Selvsundheden (αὐτὸ ἄνθρωπόν φασιν εἶναι καὶ ἵππον καὶ ὑγίειαν); men ved at sætte Selv foran disse Hovedord vindes Intet. Den virkelige Hest har væsentlig samme Begrebsbestemmelser som Selvhesten; at definere det virkelige Menneske er det Samme som at definere Selvmennesket o. s. v."

Vende vi os nu mod den hegelske Idealisme, da har Ideen, den absolute Negativitet i positiv Form, unegtelig nok af det Negative; men dette Negative er, som vi alt have seet,

det abstract Logiske; Realnegationen, Begrebets antilogiske Element, er ganske forsvunden. At den logiske Undermineren af Andetheden, Enkeltheden, det i Objectiviteten Objective ikke saa let mærkes i Logiken, er forklarligt, naar man betænker, at det Surrogat, der stilles i den antilogiske Andetheds Sted, nemlig Umiddelbarheden, den logiske Umiddelbarhed i sin Vexelbestemmelse ved Negationen jo paa mange Maader kan frembyde en skuffende Efterligning af det Objective selv. Hvorfra kommer vel al Materie? Fra Umiddelbarheden! Og det i Begrebet Mechaniske? Fra Umiddelbarheden! Og Modsætningen mellem Naturen og Aanden? Fra Umiddelbarheden! Umiddelbarheden har just den Beqvemhed, at den kan forestille det Sandselige og dog være det Tænkelige, angive det Positive og dog forvandle sig til det Negative, sætte det Endelige, det Udvortes, og dog ophæves i det Uendelige og reflectere sig som et Indvortes.

Med disse Forudsætninger er den hegelske Ideelære i logisk Henseende naturligviis ganske anderledes gjennemformet end den platoniske. Istedenfor med Plato at lade ethvert nok saa abstract Begreb optræde med ubetinget Selvstændighed som en Idee for sig, gjør Hegel det hele System af eensidige Begreber til et System af Momenter for Begrebet selv; han tildeler ikke de enkelte logiske Idealformer en evig Tilværen i Ro og Hvile; tvertimod! han ordner Kategorierne i store Kredse fra de allerabstracteste til de allerconcreteste, han vækker i hver enkelt Kategorie den slumrende logiske Drift, han viser ved sin immanente Methode, hvorledes de følgende Kategorier udvikle sig af de foregaaende, som de høiere af de lavere, de rigere af de fattigere, og forvandler paa denne Maade hele Logiken til en Afspeiling af Ideens logiske Vorden. „I den platoniske Fremstilling hersker det Subjective — nemlig det psychologisk Subjective — forsaavidt der vilkaarlig antages snart dette (εἰ ἓν ἔστι), snart hiint (εἰ ἓν μὴ ἔστι); en saa subjectiv Form kan umulig være Ideens adæqvate Form. Den

hegelske Methode er derimod objectiv — indenfor det abstract Logiske — og kan ved sin systematiske Udfoldning af Indholdets Momenter afgive en objectiv klar Ideeform. Med sin anatomerende Distinctionsdialektik kunde Plato ikke faae de enkelte Ideer til at opgaae som Momenter i Ideens Eenhed; med sin immanente Identitetsdialektik kan Hegel paavise Ideens absolute Eenhed i alle særskilte Ideer, idet disse paa een Gang ere selvstændige og dog Momenter." *)

Men med disse formelle, for Philosophiens videre Udvikling store og umiskjendelige Fortrin har den hegelske Ideelære i sit Væsen en Huulhed og indvortes Tomhed, som kun til en given Tid kan tilsløres af en i saamange Henseender aandrig og storstilet Formudvikling. Grundskaden ligger i det Logiske, skjøndt den i Logiken selv er mindst paafaldende, da den, som sagt, beroer paa en Udelukkelse af det Antilogiske.

At Platos Ideer som universalia ante rem ikke vare istand til at magte de virkelige res, er forstaaeligt af deres Logik og tydeligt nok af Platos Physik. „Naturtingene ere et Produkt af to Principer: Ideernes Totalitet, Gud, der er alle Tings Fader, og det passive Princip, Tingenes Moder eller Amme, der modtager Skikkelse af det dannende Princip. Naturen er ligesom et Barn (ἔκγονος) af disse Tvende." Paa hvilken sindrig, poetisk skjøn og barnlig Maade den hele Verdensbygning med alle Naturgjenstandene, fra dette Synspunkt, lader sig opfatte som Afbillede af Ideeriget, hvorledes, med andre Ord, den idealistiske Physik kan forvandles til Natursymbolik, derpaa afgiver Platos Timæus et mærkeligt Exempel. Men formaaer den platoniske Idealisme ikke at meddele sine universalia Evne til at magte res, og det af den gode Grund, at Realnegationen, det Antilogiske selv, kun er erkjendt som et Billede paa Afmagten, da kunne universalia i den hegelske Idealisme, hvor stærkt Dialektiken end,

*) Phil. Propæd. S. 157.

om jeg saa maa sige, pidsker paa det Almene, endnu mindre forskaffe de virkelige res nogen Realitet, eftersom denne Idealisme fra Roden af har bortskaaret det Element, hvorpaa det Reale selv i al Realitet beroer, nemlig det Antilogiske. „En Philosoph, der ringeagter Naturlærens udtrykkelige Paaviisning af Kildernes Dannelse og Vulkanernes Virksomhed og med en Bemærkning som denne: „wie die Quellen die Lungen und Absonderungs-Gefäße für die Ausdünstung der Erde sind, so sind die Vulkane ihre Leber, indem sie dieß Sich an ihnen selbst Erhitzen darstellen" mener at træffe den rene Sandhed i den rene Idee, har intet Blik for Tingsaarsager og ingen Sands for Virkelighed; den, der seer Bitterjorden i et saa speculativt Lys, at han deri opdager „Saltets Subject, en Mellemsmag, der er blevet til Ildprincip", behøver ligesaa lidt at ændse, hvad der staaer i Chemien, som den, der i Granitens metaphysiske Væsen seer sig istand til at paavise „die irdische Dreieinigkeit, welche sich nun nach ihren verschiedenen Seiten entwickelt" —, fordi det ligger i „Granitprincipet", at denne „Kern der Erde" skal, med logisk, dialektisk Nødvendighed, bestaae af Qvarts, Glimmer og Feldtspath — behøver at raadføre sig med Geognosien." *)

Den hegelske Idealisme kan, forsaavidt den i Naturphilosophien bliver nødt til at indlade sig med det sandseligt Concrete, naturligviis ikke unddrage sig Fornemmelsen af, at her er et antilogisk Element; men da Hegel i Logiken ingen Plads har for dets Udvikling, da det rene Begreb og den rene Idee kunne blive fuldkommen færdige uden at opløse dette Element, er det forsaavidt nok, at dette Element maa i Naturriget selv blive betragtet som noget Ureent, der let kan smitte den rene, speculative Tænkning. Misforholdet imellem Idee og Natur bliver desaarsag i Hegels Naturphilosophie beskrevet paa en Maade, der i logisk Forstand maa vække

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1861—62 S. 71.

Betænkeligheder. „Naturen er i sig selv, i Ideen, guddommelig; men saaledes som den er, svarer dens Væren ikke til Begrebet; den er meget mere den uopløste Modsigelse. Dens Eiendommelighed er den satte Væren, det Negative; som de Gamle jo i det Hele have anseet Materien for et non-ens. Saaledes er Naturen ogsaa en Udtalelse af Ideens Affald fra sig selv, idet Ideen som denne Skikkelse af Udvortesheд er i en med sit Væsen uadæqvat og modstridende Tilstand, o. s. v."

Den sande, alsidig opfattede Idealisme maa nødvendig lægge an paa at vise, hvorledes det antilogiske Element ikke som et Afmagtens, men tvertimod som et Magtens Moment betinger Viden og muliggjør den reale Begriben. Idet vi da, som Phasen fordrer, stille Begribningen selv og den begribende Subjectivitets uendelige Selvudvikling som høieste Formaal, betragte vi dette Formaal først fra det phychologiske, dernæst fra det ontologiske Standpunkt.

Hvad Magtmomentet gjælder, naar Fordringen lyder paa en bestandig rigere Udvikling af et i sig uendeligt Begrebsindhold, kan fra den psychologiske Subjectivitets Standpunkt sees af Sandsningen og det Sandselige. Der er i det Sandselige ikke blot en Umiddelbarhed, men en antilogisk Umiddelbarhed; det er fra denne antilogiske Umiddelbarhed, at den uendelige Rigdom af Bestemmelser udgaaer, der alene kan articulere Tænkningen og hæve Reflexionen til en virkelig Begriben. Hvad er det nemlig, der gjør, at de mange Fornemmelser ikke lade sig i Begrebets Navn reducere til en fad Almeenbestemmelse, og denne Almeenbestemmelse igjen, efterdi den er sandselig, reducere til en logisk Reflex i det logiske Almene, ligesom Nu og Her i den hegelske Aandsphænomenologie? Aabenbart det antilogiske Element! Med Fornemmelsen gives os jo i Virkeligheden en uendelig Mangfoldighed af særskilte Fornemmelser; hver saadan Fornemmelse har i sig det Dobbeltsidige, at den i samme Nu, som den

viser hen til en antilogisk Umiddelbarhed, der modstaaer Reflexionen, just afgiver en Reflex, der paa eiendommelig Maade bestemmer og beriger Reflexionen. Man tænke paa Lyden og Tonerne, man tænke paa Lyset og Farverne, man tænke paa den punktuelle Vexelbestemmelse af Farvernes og Tonernes æsthetiske Virkninger med de tilsvarende mathematisk-physiske Functioner; man tænke paa den Vrimmel af rationelle Vidensbestemmelser, der indeholdes i slige mathematisk-physiske Functioner; man tænke paa den uendelige Tilfredsstillelse, som den Vidende har, der ved Udviklingen af alle Vidensbestemmelser udvikler sig selv, bevarer Eenheden med sig selv, og forvandler de utallige, ved Iagttagelser bestemte Realitetsindtryk til Begrebsbestemmelser i et stedse voxende Videns Indhold, og man vil sikkerlig indrømme, at Tilværelsens antilogiske Element er afgjørende for en fremadskridende Begrebsudvikling.

Indvender man paa Idealismens Vegne, at den rene Begriben paa denne Maade jo maa blive belæmret med saamange Tilfældighedselementer, saamange Indblandinger af Sandsebilleder og endelige Forestillinger, at Ideen som Idee umulig kan speile sig i saa grove, forplumrede Media, da bør man vel betænke, at Indblandingen af det Tilfældige og sandselig Dunkle ingenlunde hidrører derfra, at her i Begribningen er et antilogisk Element; men meget mere derfra, at dette antilogiske Element beroer paa en Magt, der falder udenfor den endelige, psychologiske Viden.

Seet fra et ontologisk Synspunkt gaaer Magtmomentet paa uendelig Maade op i Vidensmomentet; den sande, Alt begribende Viden er en vidende Magt, en almægtig Viden. Den oprindelige Eenhed af Viden og Magt i Videns Form viser os her den begribende Subjectivitet i et System af virksomme Almeenformer, overgribende universalia, der sætte og forudsætte res, idet de overalt sætte og forudsætte reale Media, hvori Ideens Lys kan bryde sine Straaler.

At res, de umiddelbare Existenser i deres Enkeltheder og uendelige Mangfoldighed, staae ved Magt, vil altsaa sige: 1) at Tingene selv blive Gjenstande, ikke flygtige Skin, men virkelige Gjenstande for den ideale Viden; 2) at den ideale Viden væsentlig behøver slige virkelige Gjenstande, fordi Begribningens logiske Former Punkt for Punkt maae integreres ved antilogiske Elementer; 3) at den begribende Subjectivitet absolut magter Tingene, eftersom den antilogiske Magtbestemmelse, der fra Magtens Side er Tingenes Realitet, punktlig svarer til den logiske Magtbestemmelse, der, fra Begribningens Side, er identisk med Idealiteten selv.

Paa disse Vilkaar er Phasen bestemt ved Videns og den vidende Subjectivitets uendelige Energie; Ideebevægelsen gaaer fra Selvhed gjennem Andethed tilbage til Selvhed, fra det Subjective gjennem det Objective tilbage til det Subjective, fra det Almene gjennem det Enkelte tilbage til det Almene. Men giver denne Kredsbevægelse nu ikke en tom Cirkel, en ufrugtbar Gjentagelse af det Samme og det Samme i det Uendelige?

I abstract Almindelighed er Ideebevægelsen jo vistnok en Gjentagelse; men Gjentagelsen er i Begrebet en uendelig Fornyelse, fordi Begribningen selv er en uendelig Vexelbestemmen af Erindren og Frembringen, og den ideelle Vexelbestemmen altsaa Eet med en uendelig Produktivitet. Alt Nyt er gammelt, „der gives intet Nyt under Solen!“ dette er den ideeløse, triviale Opfattelse af Gjentagelsens Kategorie, en Opfattelse, der altid er slagen med logisk Ufrugtbarhed, efterdi den er begrebløs. I Forhold til en saadan begrebløs Gjentagelse har Lessing Ret, naar han etsteds udtrykker sig omtrent saaledes: „dersom Gud holdt al Sandhed i sin høire Haand og Sandhedens Undersøgelse i sin venstre, og bød mig vælge, jeg valgte den venstre.“ Var det muligt at besidde Sandheden og det Sande i en død Væren, en dogmatisk afsluttet Form, da maatte Ideen forsvinde, og Spotteren faae

Ret, naar han finder det kjedsommeligt at være en Alvidende, efterdi en Alvidende jo aldrig vilde kunne faae noget Nyt at vide. I Kraft af den ideale Produktivitet er det Gamle derimod bestandig nyt; saaledes er Gjentagelsen et væsentligt Moment i den oprindelige Begriben, hvis Slutningspunkt overalt falder sammen med sit nye Begyndelsespunkt*). For den psychologiske Subjectivitet i dens menneskelige Begrændsning ere Videns Betingelser indskrænkede, derfor

---

*) I sin Afhandling: „Det astronomiske Aar" har J. L. Heiberg (Prosaiske Skr. 9de Bd. S. 79 flgd.) med særligt Hensyn paa Udtalelser af S. Kierkegaard og Göthe belyst „Gjentagelsens Dialektik" paa følgende Maade. „Snart lyder den Klage, at Gjentagelsen er kjedsommelig, fordi den bestandig bringer os det Samme, snart den modsatte Klage, at hvad den bringer, er flygtigt og forgængeligt, og at den derfor idelig maa sætte det Nye istedenfor det Gamle. Men denne Modsigelse ligger i selve Gjentagelsen og udgjør dens Natur. Hvad den bringer, maa være forgængeligt, thi ellers kunde det ikke gjentages; men det maa tillige være uforgængeligt, thi ellers kunde det Nye ikke være det Samme som det Gamle. Hvo som har Tilbøielighed til at see Alt i et hypochondert Lys, kan da ved Naturens Gjentagelser baade sørge over, at Alt er foranderligt, og ærgre sig over, at Alt er uforanderligt. Men paa denne Maade lader man det Foranderlige og det Uforanderlige falde fra hinanden i Betragtningen, holder dem adskilte som to selvstændige, af hinanden uafficerede Egenskaber, og isaafald kan man vel have Grund til at sørge over det Ene og ærgre sig over det Andet. Men med en sund moralsk Constitution sætter man dem i indbyrdes Forbindelse, som modsatte Sider af det samme Begreb, og har nu ligesaa gyldig Grund til at glædes og oplives ved begge ... Men hvad det fornemmelig kommer an paa, det er, at Naturens objective Gjentagelse møder en saadan Subjectivitet i Opfattelsen, som gjør den til sit Eget og bearbeider den til noget Nyt. Thi hvad Naturen skjænker, er ligesom de gamle Eventyrs Talismane, der have vidunderlige Kræfter, men ere moralsk indifferente, saa at de blive til Velsignelse i den Enes Haand, i den Andens til Fordærvelse."

kan den ideelle Produktivitet paa dette Trin saa let udtømmes, og det, der skulde gjøre Nyhedens, d. v. s. Oprindelighedens Indtryk, tage sig ud som en trættende Gjentagelse af det Gamle. For den ontologiske Subjectivitet i dens principielle Enhed med den guddommelige Idee ere den produktive Videns Muligheder uudtømmelige; her bliver det Forbigangne væsentlig fornyget i det Nærværende; her er det Gamle evigt et Nyt — under Solen.

β) Magtens Oprindelighed: universalia post rem.

Kun igjennem Enkeltbestemmelsen kan det Almene beriges i det Uendelige; men Enkeltbestemmelsen er i sin Umiddelbarhed en Magtbestemmelse: saamange Vidensbestemmelser i Begrebet, saamange Magtbestemmelser i den til Begrebe. svarende Existens. Har nu det Enkelte i den reale Begrebsudvikling samme Oprindelighed som det Almene, saa ligger heri en Opfordring til at betragte Ideebevægelsen fra et Idealismen modsat Synspunkt, søge dens Begyndelse og Slutning, ikke i det Almene, men i det Enkelte, ikke i Viden, men i Magten, og derved see, hvorledes den ved sig selv forvandler sig til en Realitetsbevægelse. Det Enkelte danner altsaa i denne Sammenhæng ikke en Modsætning til det Sammensatte, men til det Almene.

Det Enkelte er i sin existentielle Umiddelbarhed kun dette Enkelte, ikke det Almene; og dog skal det Enkelte, just dette Enkelte, bestemmes ved det Almene, opfattes, som om det virkelig var det Almene: her er Problemet, det Problem, hvis eiendommelige Løsning Middelalderens Nominalister betegnede ved Formlen universalia post rem. Det nominalistiske Standpunkt er væsentlig psychologisk; her begyndes med en endelig Adskillelse af Subject og Object. Den erkjendende Subjectivitet staaer som existerende Individ midt i en Verden af existerende Gjenstande; hver Gjenstand er et Detteværende, et Individuelt og Begrændset, ligesom Subjectiviteten selv.

Erkjendelsen er betinget af, at en Fleerhed af enkelte Gjenstande betegnes ved et fælleds Navn; dette er et Huus, dette og dette ligesaa o. s. v. Men uagtet de mange enkelte Gjenstande kunne sammenfattes under en Fælledsbenævnelse, saa har dog den ene Gjenstand i sin existentielle Enkelthed Intet tilfælleds med den anden. Vel faaer det Udseende af, at her maatte være noget Fælleds, noget Almindeligt, der gik igjennem de Enkelte; men det er en Indbildning: det Fælleds, det Almene vedkommer kun Benævnelsen, ikke Gjenstanden, har kun en nominel, ikke en reel, kun en subjectiv, ikke en objectiv Gyldighed. De existerende Gjenstande — res ipsæ — ere da, ifølge denne Synsmaade, ikke blot uafhængige af og ligegyldige imod, men ogsaa ueensartede med de universalia, hvorved de betegnes. At universalia ere post rem, betyder, at vore Begreber om Tingene vel ere abstraherede af Tingene, men at Tingen selv er ligesaa ligegyldig mod sit Begreb, som Legemet mod sin Skygge. Langt fra at høre blandt realia, ere universalia selv kun nomina, flatus vocis.

Det Modsigende i den nominalistiske Anskuelse kommer dog strax tilsyne, naar Forholdet mellem Begrebet og dets Existens betragtes lidt nærmere. Begrebet kunde jo umulig være en Fælledsbenævnelse for visse bestemte Gjenstande, dersom der i Gjenstandene selv intet Fælleds var, der lod sig fastholde ved Benævnelsen; Begrebet kunde umulig abstraheres af Gjenstanden, dersom der ikke i Gjenstanden selv var Noget, der svarede til Begrebet. Med den Erkjendelse, at Abstractionsbegrebet væsentlig maa svare til de Gjenstande, hvoraf det er abstraheret, at det Almene, der i Begrebet fremhæves som det for Gjenstandene Fælleds, ogsaa virkelig findes hos Gjenstandene, at Enkeltexistenserne trods al deres Enkelthed nødvendig maae gaae ind under det Almene, bestemmes og charakteriseres ved det Almene, er Nominalismen forvandlet til Empirisme.

Uden at indlade sig paa nogen egentlig Løsning af Nominalismens logiske eller metaphysiske Problem om Forholdet mellem **universalia** og **res**, gaaer Erfaringslæren ligefrem ud fra den Forudsætning, at Tingene maae lade sig bestemme ved tilsvarende Abstractionsbegreber, naar der, vel at mærke, ved nøiagtige Iagttagelser sørges for, at Begreberne selv bestemmes ved Tingene. Den erkjendende Subjectivitets hele Opmærksomhed er altsaa rettet mod Tingenes Eiendommelighed. Det Eiendommelige i Tingene og det Almene i Begreberne afgive her Betingelser for en saa rig Vexelbestemmelse af det Subjective og det Objective, at en heel Verden af Kjendsgjerninger kan afspeiles i et System af tilsvarende Abstractionsbegreber.

Den empiriske Begrebsudvikling begynder jo vistnok forsaavidt theoretisk, som den begynder med at tage Tingene, som de nu engang ere givne, og rette sine Tankebestemmelser efter de stedfindende Existensbestemmelser; men Subjectivitetens eiendommelige Selvvirksomhed kan ikke udeblive. Det viser sig snart, at de Begreber, der paa eiendommelig Maade ere blevne bestemte ved Tingene, reagere bestemmende for Tingene, og hævde det Almene en ideel Overlegenhed over det Enkelte. Naar Empirismen paa denne Maade er udviklet til Realisme, ere Begreberne i Realiteten blevne til noget ganske Andet end subjective Navneværdier; de ere blevne til Betegnelser for substantielle Former, for objective Magter, for de uforanderlige Love, hvilke Tingene ere underlagte; Resultatet er, at det Almene behersker det Enkelte. Paa Realismens Standpunkt kan dette imidlertid ikke forstaaes saaledes, at det Enkelte paany skulde forvandles til en Vidensreflex, et Realmoment i den almene Viden; tvertimod! Realismen lægger Eftertrykket paa **res** og derved paa Realiteten af det Enkelte som Enkelt. Begrebsbevægelsen er altsaa denne: det Enkelte bliver formedelst det Almene at bestemme i dets Enkelthed; ved denne Bestemmelse af det Enkelte i dets Enkelthed faaer den begribende

Subjectivitet det Objective paa objectiv Maade i sin Magt: Realerkjendelsen er en praktisk Erkjendelse.

„Vi lære", siger Naturforskeren, „at beherske Naturen ved vor stedse voxende Indsigt i Kræfternes Sammenhæng, ved vore Opdagelser af Naturlovene"; og det maa indrømmes, at Naturlæren har i det sidste Aarhundrede ført et storartet Beviis for Sandheden i den gamle Sætning, at Viden er Magt. Men den i Naturlæren stedfindende Begrebsudvikling kan i denne Sammenhæng tillige tjene til Beviis for Umuligheden af at opnaae fuldstændig Indsigt i Forholdet mellem Begreb og Existens, saalænge den vidende Subjectivitet ikke kan opgive sit psychologiske Standpunkt.

Lægge vi Mærke til den Maade, hvorpaa Erfaringsvidenskaben i det Hele bearbeider sit Stof og udvikler sine Realbegreber, da frembyder sig her en naturlig Adskillelse mellem Billedet, Beskrivelsen, Charakteristiken og det egentlige Begreb. Billedet, den umiddelbare Betegnelse af det Enkelte i dets Enkeltheb, forestiller jo Gjenstanden, Realbegrebet i dets individuelle, antilogiske Form. Istedenfor at frembringe Gjenstanden selv maa den vidende Subjectivitet, naar vi tage Opgaven fra den theoretiske Side, altsaa indskrænke sig til at efterligne den ved et Billede. Idet Billederne af flere ligeartede Gjenstande optages i Forestillingskredsen og sættes i Bevægelse, bearbeides de af Reflexionen, og afgive Elementer for Beskrivelsen. I Naturbeskrivelsen, der allerede fordrer en Adskillelse af Væsentligt og Uvæsentligt, sees Overgangen til Charakteristiken; Charakteristiken forener Fremstillingen af det Individuelle med Fremstillingen af det Almene paa en saa eiendommelig Maade, at en egentlig Begriben derved kan siges at være indledet. Hvorpaa beroer saa den egentlige Begriben? Aabenbart paa Indsigt i de Analogier og causale Forhold, hvorved en Sammenhængseenhed med dens forskjellige Forgreninger lader sig bestemme.

At Begrebet som Begreb paa denne Maade maa blive fattigere end den tilsvarende Existens, er en Selvfølge. Hvorvidt Undersøgelserne end drives, vil det intellectuelle Fremskridt altid blive en Tilnærmelse. Og naar Fagvidenskaben med sine Realundersøgelser ikke kan komme ud over den blotte Tilnærmelse, da kan Philosophien, hvad Begrebsconcretionerne angaaer, det heller ikke. „I sin meest endelige Realitet er Sagen et umiddelbart Tilværende og dette Tilværende er i Forhold til sit Begreb et Exemplar. I denne tilværende Steen have vi saaledes et Exemplar af en Steen, i denne Plante et Exemplar af en Plante, i dette Dyr et Exemplar af et Dyr, o. s. v. I Sagen som Exemplar have vi Begrebets Indhold, men ikke dets Form; i Sagen som Begreb have vi Formen, men ikke det virkelige Indhold. Imellem Sagen som Exemplar og Sagen som Begreb ligger nu Exemplet. I Modsætning til Exemplaret er Exemplet det Almene og forsaavidt beslægtet med Begrebet; i Modsætning til Begrebet er Exemplet det Individuelle og forsaavidt beslægtet med Exemplaret. Skal her altsaa kunne gives en reel Eenhed af Sagudvikling og Begrebsudvikling, da maa en saadan Forskjelseenhed nødvendig være betinget af en Exempeludvikling." *) Men Exempeludviklingen underligger en uendelig Tilnærmelse.

Tage vi Opgaven fra den praktiske Side, vil en lignende Relativitet vise sig. Hvad Constructionsbegrebet betyder og hvorledes det forholder sig til den antilogiske Dom: det Almene er det Enkelte, er i det Foregaaende allerede omhandlet. Her skal endnu tilføies en Angivelse af Relativitetens Mellembestemmelser. Er Abstractionsbegrebet ufuldkomment, maa Constructionsbegrebet naturligviis ogsaa være det. Det Materiale, der skal benyttes, maa jo forefindes som et Givet; dette Givne har da i sin existentielle Concretion en

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1861—62 S. 41.

Mangfoldighed af væsentlige Egenskaber, hvoraf kun nogle enkelte hæves frem og fastholdes i tilsvarende Begrebsbestemmelser. Betingelserne og de nærmere Omstændigheder, under hvilke Frembringelsen foregaaer, ere her underkastede saamange Afvexlinger, Ændringer og Forandringer, at der vilde behøves et uendeligt Antal af Forsøg, inden et enkelt Stofs Egenskaber, endog i en ganske særegen Kreds af Vexelvirkninger, f. Ex. den chemiske, fuldstændig kunde bringes for Lyset. Den ved Naturbegrebet bestemte Frembringelse, f. Ex. Frembringelsen af Vand, svarer jo vistnok til Begrebet selv, forsaavidt her blot tages Hensyn til den Existenslov, der paa givne Betingelser opfyldes ved Frembringelsen; men hvilken Afstand er der dog ikke imellem den Indsigt, der er tilstrækkelig for at bringe Ilt og Brint til at forene sig til Vand, og den Indsigt, der vilde udkræves for at gjennemskue enten Iltens eller Brintens Anlæg til chemiske Forbindelser med alle mulige Stoffer under alle mulige Betingelser! Alene Betragtningen af et enkelt, indskrænket Exempel kan næsten bringe den efter strenge Begreber higende Forstand til at svimle. „Med Antallet af Elementerne, med Antallet af Atomerne, der forenes til en Gruppe", siger Liebig, „mangfoldiggjøres Tiltrækningens Retninger; hvisaarsag Tiltrækningens Styrke da ogsaa aftager i samme Grad, som Retningernes Mangfoldighed tiltager. En Kogsaltdeel, en af de mindste Zinnoberdele fremstiller en Gruppe af ikke mere end to Atomer; et Sukkeratom derimod indeholder sexogtredive, den mindste Olivenoliedeel flere hundrede Enkeltatomer ... Uden at Noget kommer til eller tages fra, kunne vi tænke os Sukkeratomets sexogtredive Enkeltatomer ordnede paa tusinde forskjellige Maader; med enhver Forandring ved et eneste af disse Atomers Leie ophører det sammensatte Atom at være et Sukkeratom o. s. v."

Naturlærens Begreber ere i den Grad Facticitetsbegreber, at Videnskaben i Grunden helst undgaaer ethvert Forsøg med

at forklare sig Virksomhedernes indre Hvorledes, tilfreds, naar den blot kan paavise de factisk gjældende Love; et Beviis for, at Almeenbestemmelserne selv dog væsentlig opfattes som givne Kjendsgjerninger.

Er Idealismen i det Hele tilbøielig til at forvexle sin abstracte Viden af det Guddommelige med den guddommelige Viden selv, saa er Realismen med sine vidtforgrenede Kundskabsmasser og sin mangfoldige Viden af det Endelige tilbøielig til at negte Muligheden af en sand Idee-Erkjendelse. Men begge Eensidigheder ville forsvinde, eftersom Forholdet mellem den psychologiske og den ontologiske Subjectivitet nærmere bliver belyst. Det er Videns Opgaaen i Magten, hvorpaa det i nærværende Sammenhæng kommer an. Ligesom det fuldkomne Vidensbegreb, i Begribningens første Phase, forudsatte det fuldkomne Magtbegreb, saaledes forudsætter nu Magtbegrebet her, i Begribningens anden Phase, sit fuldkomne Vidensbegreb.

Dersom Magtbegrebet imidlertid var saaledes Eet med sit Vidensbegreb, at her i denne Eenhed ingen Forskjel var, saa vilde det være en temmelig ligegyldig Formalitet, om vi foretrak den Betegnelse, at det er Magten, der gaaer op i Viden, eller den omvendte, at det er Viden, der gaaer op i Magten. Men ogsaa her gjælder det, at den totaliserede Eenhed bestaaer i en totaliseret Modsætning. Den uendelige Tilnærmelse, hvorved Realbegrebet paa den menneskelige Videns Standpunkt kan fuldkommengjøres til stedse større Overeensstemmelse med sine Exemplarer, tyder ingenlunde hen paa en fuldendt Begriben, der skulde forudsætte, hvad den hegelske Logik saa falsk forudsætter, at det adæqvate Begreb umiddelbart faldt sammen med sin Existens. Tvertimod! Realbegrebernes trinvise Udvikling beviser just, at f. Ex. Begrebet Hest kunde i alle Bestemmelser være fuldkommen adæqvat med Existensen Hest, og Modsætningen af Begreb og Existens

dog ligefuldt vedblive, forsaavidt Begrebet som Begreb er logisk, Existensen som Existens antilogisk.

I den fuldkomne Begriben, i Ideen selv, danner Vidensbegrebet, Begrebet som Begreb, altsaa en gjennemgaaende Modsætning til Magtbegrebet, Begrebet som virkelig Existens; og dog er Vidensbegrebet i Ideen Eet med Magtbegrebet. Modsætningseenheden maa da udvikle sig i en Bevægelse. I Begribningens første Phase, hvor det Antilogiske blev Moment for det Logiske, var Bevægelsen en reen Ideebevægelse; her i Begribningens anden Phase, hvor det Logiske bliver Moment for det Antilogiske, maa Ideebevægelsen forvandle sig til en Realbevægelse.

Hvilken Forvirring der opkommer, naar Ideebevægelsen og Realbevægelsen ifølge Hegels immanente Methode uden videre slaaes sammen under Navn af „Sagbevægelse", er allerede oplyst fra mere end een Side: „Mystificationen med „Sagbevægelsen", „Begrebets objective Selvbevægelse", hidrører navnlig ingenlunde, som Saamange have antaget, derfra, at Methoden er dialektisk, men meget mere derfra, at den methodiske Dialektik kun er eensidig gjennemført. Dialektiken af Begreb og Begreb kjender Methoden ypperligt, men Dialektiken af Værens Begreb og det Værende kjender den kun maadeligt: istedenfor at udvikle Tingens Begreb, det Begreb, der gaaer op i Tingen, udvikler Methoden overalt Begrebets Begreb, Begrebet af Tingens Begreb, det Begreb, hvori Tingen selv ikke er. Et Par Exempler ville oplyse Sagen bedre end vidtløftige Forklaringer. For at Væren kan være, maa et Værende være; for at et Værende kan være, maa der være et Detteværende. Grundstoffer som Ilt, Svovl, Kalium o. s. v. ere hver for sig et Værende, derved at de, hvert for sig, ere et Detteværende. Af Udtrykket Detteværende sees, at det Værende selv kun lader sig paapege, ikke udsige. Men det, der ikke lader sig udsige, lader sig jo heller ikke tænke. Skal nu Eenheden af den tænkte Væren og det Værende selv

ikke desto mindre retfærdiggjøres derved, at det Ikke-Tænkelige bliver et negativt Element, en Tankens Grændse, som overalt hører med i den bestemte Tænkning, da følger jo heraf, at Eenheden af Tænken og Væren maa være ligesaa dialektisk, som Eenheden af Væren og det Værende."

„Men er Dialektiken af Værens Begreb og det Værende selv forskjellig fra Dialektiken af Værensbegreberne indbyrdes, af Væren og Ikke-Væren, af Vorden og Tilværen, saa følger da ogsaa heraf, at Tankebevægelsen maa være forskjellig fra Værensbevægelsen. Den Vorden, hvorom Logiken handler, idet Væren forener sig med Intet, saa at Tilværen vorder, er ueensartet med den Vorden, hvorom Chemien handler, naar Svovl forener sig med Ilt, saa at Svovlsyren vorder, Kalium med Ilt, saa at Kali vorder, og Svovlsyren igjen med Kali, saa at det svovlsure Kali vorder." *)

Ved at tydeliggjøre Modsætningen mellem Begreb og Existens som en eiendommelig Modsætning mellem Vidensbegrebet og Magtbegrebet lære vi at indsee, hvad der fra et realistisk Standpunkt nødvendig hører til en fuldkommen Begriben. Det er for det Første 1) Tingen med dens Egenskaber, dernæst 2) det Udvortes og Tilfældige i Tingenes dog væsentlige Sammenhæng, og endelig 3) Modsætningen mellem det Værende og det Vordende, det Hvilende og det Bevægede, hvorpaa Opmærksomheden her maa fæste sig.

1) Hvad Tingen med dens Egenskaber angaaer, maa den naturligviis, forsaavidt den sees under Begrebets Synspunkt, opfattes som en Totalitet af Existensbestemmelser. At denne Totalitet, naar den udtrykker Magtbegrebet, ikke alene maa fremstille sig i en anden Belysning, men tillige frembringes paa en ganske anden Maade, end naar den skal udtrykke Vidensbegrebet, vil indsees ved nøiere Eftertanke.

---

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1861—62 S. 55—56.

Stille vi Sølvets Begreb mod det existerende Sølv, saa maa Identiteten af denne Modsætning, dersom Begribningen skal være fuldkommen, nødvendig haves i to Former: i Begrebets Form som Vidensbegreb, i Existensens Form som Magtbegreb. See vi nu paa Vidensbegrebet, da yder Mineralogien os jo ved sin Fremstilling af Sølvets Egenskaber Bidrag nok, idetmindste til et Tankeexperiment, som kunde antyde, hvorledes Begrebet Sølv vel maatte udvikles, naar det i alle Henseender skulde tilfredsstille Videns Fordringer. Enten vi tænke paa Hvidheden og Glandsen eller paa Klangen eller paa Krystallisationsformen eller paa den svage Tiltrækning til Ilten, den stærke Tiltrækning til Chloret, eller paa hvilkensomhelst af Sølvets Egenskaber, vi end ville nævne saa vil, fra Videns Synspunkt, Indsigten i enhver af disse Egenskaber være betinget af, at det Enkelte gaaer op som Moment i Bestemmelsen af det Almene. Sølvets Glands forudsætter, for at blive til en Begrebsbestemmelse, en Viden af, hvad Metalglands er; men en Viden af, hvad Metalglands er, faaer kun Betydning for Begribningen under den Forudsætning, at her allerede er en Viden af, hvad Glands i det Hele væsentlig er, altsaa en Viden, der kunde gjøre Vexelvirkningen mellem Lyset og Legemerne fuldkommen gjennemsigtig, en Viden, der først vilde være fuldendt, naar Optiken var fuldendt. Tage vi dernæst Affiniteten for os, da maa Sølvets Tiltrækning til Chloret nødvendig reflectere sig som særlig Begrebsbestemmelse i Bestemmelsen af dets Tiltrækning til Svovl, til Brom, til Iod, til Fluor, Cyan o. s. v. Bestemmelsen af de enkelte Tiltrækninger vil altsaa i Begrebet falde sammen med en Bestemmelse af Sølvets chemiske Tiltrækning i dens concrete Almindelighed, men denne concrete Almindelighed vil igjen være et særskilt Moment af den almene chemiske Tiltrækning i dens gjennemførte Articulation, dens alsidige Concretion. En fuldkommen Indsigt i Sølvets Tiltrækning til Chloret vilde forudsætte en fuldkommen Indsigt

i det hele System af chemiske Tiltrækninger, altsaa en fuldkommen chemisk Viden.

Den fuldkomne Viden gaaer altsaa — thi det er Videns Lov — hvad Existensbegreberne angaaer, fra det Enkelte til det Almene, gjennem det Enkelte til det concret Almene, ligesaa vel som den ufuldkomne. Men denne Bevægelse, der er saa afgjørende for Vidensbegrebet, passer aldeles ikke for Magtbegrebet. Idet Viden støtter sig til Magten, forudsætter den Existensen, dens logiske Bestemmelser ere tilsammen Reflexer af de antilogiske Existensbestemmelser; de individualiserede Almeenbegreber ere i denne Kreds universalia post rem. Anderledes med Magtbegrebet. Forsaavidt Magtbestemmelserne oprindelig ere identiske med Vidensbestemmelserne, har Magtbegrebet i Systemet af disse Vidensbestemmelser en skjult Viden, et logisk Indhold, og kan med Hensyn paa sit ideelle Udspring vel siges at begynde med et System af universalia ante rem. Men Magtbegrebets Charakteer er, som vi allerede have seet, jo netop kjendeligt derpaa, at det forvandler den logiske Dom: det Enkelte er det Almene, til den antilogiske: det Almene er det Enkelte, ja dette Enkelte. Medens Begrebet i Videns Form begynder med at forudsætte det existerende Object som et Dommens Subject, og saa udvikler sig ved at udvikle Systemet af alle Prædicaterne, begynder Magtbegrebet omvendt med at forudsætte et System af Prædicater, og træder saa i Kraft ved at lade disse Prædicater concentrere sig i deres Subject som i et existerende Object. I det existerende Object forvandles Prædicaterne til Existensbestemmelser, til Egenskaber ved Tingen, til Attributer og til Accidenser for Substansen. Disse Accidenser, disse Egenskaber og Attributer kunne nu i Magtbegrebernes Sphære ikke mere forvandles til Prædicater, til logiske Almeenbestemmelser; deres Charakteer er i den Grad antilogisk, at ethvert Forsøg paa at opfatte dem som universalia maa tabe sig i det Urimelige. Som

Magtbegreb existerer Sølvet i et System, ikke af logiske Prædicater, men af virkelige Egenskaber, individuelle Attributer, factiske Accidenser, Existensbestemmelser saa antilogiske, at hver enkelt af Egenskaberne er ligesaa umiddelbart Eet med, som umiddelbart forskjellig fra alle de øvrige. Her kan nu ikke tænkes paa Sølvets Glands i al Almindelighed, ikke paa Metalglands i særskilt Almindelighed, ikke paa Sølvglands i individuel Almindelighed; nei, her kan slet ikke tænkes paa Glands i nogensomhelst Art af Almindelighed, men alene paa denne Glands af dette existerende Sølv. Det existerende Sølv med denne bestemte Glands har, ikke en almindelig Tiltrækning til Chlor i al Almindelighed, men under disse Betingelser denne Tiltrækning o. s. v. I det existerende Sølv have den bestemte Glands og den chemisk bestemte Tiltrækning deres factiske Identitet; men denne Identitet er saa antilogisk, at ingen Guddom, endnu mindre noget Menneske skal paatage sig at deducere denne Glands af denne Tiltræknig, eller denne Tiltrækning af denne Glands*). At begribe er da i nærværende Sammenhæng ikke indskrænket til at tænke eller reflectere; at begribe er: i skjult Eenhed og factisk Forstaaelse med en uendelig Tænken, en uendelig bestemt Reflecteren, at objectivere, at gribe, at magte.

2) Af Forholdet imellem Vidensbegrebet og Magtbegrebet forklares nu Vexelbestemmelsen af Tingenes ydre og indre, tilfældige og nødvendige Relationer paa en meget naturlig Maade. Som existerende Objecter træde Tingene saaledes op

*) At her fra Videnskabens Standpunkt naturligviis kan være Tale om — idetmindste til en vis Grad — at forklare den ene Egenskab ved den anden, kan ikke komme i Betragtning, saalænge her udelukkende tilsigtes en Bestemmelse af Magtbegrebets Charakteer. Ved en Forandring af Synspunkt forvandles Egenskaberne igjen til Prædicater, og Reflexionen tilegner sig et System af universalia post rem.

mod hinanden, at det ved en overfladisk Betragtning seer ud, som om den ene Ting aldeles ikke vedkom den anden; enhver Ting er, hvad den er; her støder det Logiske igjen paa det Antilogiske. Men det maa bestandig fremhæves, at Tingene som Magtbegreber dog i Grunden ere Begreber; at Magtbegrebernes Indhold er logisk, skjøndt Formen er antilogisk; at det Enkelte jo ikke har løsrevet sig fra det Almene, men tvertimod fremstillet sig som det Almenes egen individuelle Bestemthed, en Bestemthed, uden hvilken det Almene selv ikke paa nogen Maade kunde faae Realitet i det Objective: trods Tingenes ophævede Sammenhæng er her altsaa dog en virkelig Sammenhæng. Denne Tingenes Sammenhæng frembyder nu en dobbelt Side, en antilogisk og en logisk. Seet fra den antilogiske Side er Sammenhængen udvortes; i den udvortes Sammenhæng med dens vexlende Omstændigheder hersker Tilfældigheden: Tilfældigheden er just den individuelle Bestemtheds og den virkelige Sammenhængs antilogiske Element. Fra den logiske Side er Sammenhængen indvortes; i den indvortes Sammenhæng med dens væsentlige Betingelser hersker Nødvendigheden, med Nødvendigheden Lovene og med Lovene det System af universalia, der i Kjendsgjerningernes Verden erkjendes som objective Magter. I Lovenes Realitet har Magten sin Idealitet; derfor ere Lovene væsentlige Mellembestemmelser mellem Vidensbegrebet og Magtbegrebet. Kun i Videns Form er Loven Lov, thi Loven er det Almene; kun i Magtens Form er Loven Lov, thi Lovens Gyldighed er dens Opfyldelse, Opfyldelsen betinges af Existensen, Existensen af en begribende Magt.

3) Modsætningen imellem Realbevægelsen og den rene Ideebevægelse kan da heller ikke længer være tvivlsom. Som det fuldkomne Vidensbegreb har Begrebet ideel Tilværen i en mægtig Reflecteren; den mægtige, alle Begreber begribende Reflecteren er en med Hvilen identisk Bevægelse, en Bevægelse i den rene Idee. Fra den menneskelige Videns Standpunkt

kan en saadan Bevægelse sees i en systematisk Udvikling af de ontologiske Kategorier, skjøndt en slig Udvikling naturligviis er uendelig langt fra at congruere med den Begrebsbevægelse, hvori Ideen selv udvikler og bestemmer sit logiske Indhold. Som eiendommeligt Magtbegreb er Begrebet en Ting i Tingenes Række, og som existerende Ting udtrykkelig bestemt for en endelig Modsætning af Hvile og Bevægelse. For at belyse denne endelige Modsætning maae vi ikke indskrænke os til at betragte det Mechaniske alene: enhver Naturproces er et i sin Art betegnende Exempel. Realitetsbevægelsen forudsætter Rummet og Tiden; hvad der i Videns Form er forenet i reen Reflexion, udlægges i Magtens Kreds formedelst Udvorteshedens Former ved Systemer af virkelige Overgange. Det gjælder for Begribningen om at kunne i disse Overgange erkjende de existentielle Udtryk for en i Grunden væsentlig og uendelig Reflecteren.

„Existensens Strid med Grunden er en Modsigelse, som ved Hjælp af Udvorteshedens Former: Rummet og Tiden finder sin Løsning. Spørge vi, hvad Vandet som Stof væsentlig er, da er Vandet et i Grunden reflecteret Væsen; thi Vandet er jo som Produkt af Ilt og Brint reflecteret i sine Bestanddele og disse Bestanddele omvendt reflecterede i deres Produkt. Det saaledes reflecterede Produkt er derhos — i Grunden — behæftet med den Modsigelse, at det ikke kan være til, forsaavidt dets Bestanddele have Tilværen, og Bestanddelene ikke være til, forsaavidt Produktet har Tilværen: Produkt og Bestanddele forudsætte og ophæve hinanden gjensidig. Endvidere er dette i Grunden reflecterede Produkt behæftet med den Modsigelse, at dets Aggregationsform baade er luftformig, draabeflydende og fast, medens enhver af disse Former dog gjensidig udelukke hinanden ... Det er umuligt at sige, hvad der meest charakteriserer Vandets Væsen, enten dets Dannelse af eller dets Adskillelse i Ilt og Brint; thi i Grunden maa Adskillelsen jo være reflecteret i Dannelsen, og Dannelsen omvendt i Adskillelsen: Adskillelse og Dannelse ere med deres Forskjel i

Grunden Eet. Anderledes med Existensen. I den umiddelbare Existens kan eet og samme Produkt umuligt være paa een Gang baade dannet og opløst; men hvad der ikke kan skee paa een Gang, kan jo skee efterhaanden, derfor have vi Tiden; og hvad der ikke til samme Tid kan skee paa eet Sted, kan jo samtidigt skee paa forskjellige Steder, derfor have vi Rummet." *) Det er Magtbegreberne, der udfylde Tiden, idet de opfylde Rummet.

γ) Magtens og Videns oprindelige Eenhed: universalia in re.

I sin Modsætning til Magten begynder Viden med det Almene; Formlen universalia ante rem er forsaavidt betegnende for Videns Oprindelighed. I Modsætning til Viden begynder Magten med at sætte og forudsætte det Enkelte; Formlen: universalia post rem, er med Hensyn hertil betegnende for Magtens Oprindelighed. Et Tilbageblik paa de to Phaser vil imidlertid snart overbevise os om, at Vexelbestemmelsen af det Almene og det Enkelte ikke ligefrem lader sig angive ved scholastiske Formler. Betragte vi den for Viden gjældende Ideebevægelse, da er det indlysende, at det Almene i Principet forudsætter det Enkelte, at det under sin uophørlige Selvbestemmen bestandig maa have det Enkelte til Mellemled ved de Fordoblinger, hvori det har sin uendelige Rigdom, at det Almene, med andre Ord, ligesaavel maa resultere af det Enkelte, som gaae forud for det Enkelte, at altsaa universalia ante rem oprindelig maae forudsætte universalia post rem. Betragte vi den for Magten gjældende Realbevægelse, da kan det Almene jo kun abstraheres af det Enkelte under den Forudsætning, at det Almene selv er sat i og med dette Enkelte; for at sætte det Enkelte som det Almenes existentielle Udtryk, maa Magtbegrebet forudsætte Videns-

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 173—74.

begrebet: universalia post rem er kun en Stadfæstelse af universalia ante rem. Men, naar Extremerne: ante rem og post rem saaledes uophørlig forudsætte og frembringe hinanden, saa ligger det nær at søge Udtrykket for det Sande i den forenende Midte, altsaa at vælge Betegnelsen universalia in re.

I formel Henseende har Betegnelsen universalia in re ganske vist ogsaa sin Betydning; men det Charakteristiske er, at den logiske Betydning ligesaavel ved denne sidste som ved de to foregaaende Betegnelser just er i sit Begreb det Modsatte af, hvad den er i den scholastiske Mening. Efter den scholastiske Mening vil Sætningen: universalia sunt in re aabenbart forstaaes saaledes, at Tanken skal slaae sig til Ro ved den Væren, universalia have i res, altsaa opfatte Eenheden af universalia og res, ikke blot som en Vœrenseenhed, men som en værende Eenhed. Men her viser sig igjen Misforstaaelsen. Sætningen: universalia sunt in re hører ingenlunde til de rolige, men tvertimod til de urolige, af allehaande skjulte Modsigelser hjemsøgte Sætninger; Betegnelsen in re sætter jo paa een Gang Identitet og Forskjel af universalia og res. Hvad er vel res? Systemet af de Existensbestemmelser, der ere forenede i Objectet, det existerende Enkelte. Og universalia? Systemet af de Prædicater, der i Dommen svare til de for Subjectet gjældende Existensbestemmelser. Men nu har det jo i vort Foregaaende viist sig, at Existensbestemmelserne ligesaalidt kunne være Prædicater, som Prædicaterne Existensbestemmelser, efterdi Prædicaterne ere logiske, Existensbestemmelserne antilogiske; hvori da ligger: at universalia, forsaavidt de ere in re, ikke kunne være universalia, og, forsaavidt de ere universalia, ikke kunne være in re. Vexelbestemmelsen af universalia og res fordrer altsaa paany en Bevægelse.

I den evige Fornuft er Viden og Magt oprindelig Eet. Det er mærkværdigt, hvor naturlig og let man faaer den videnskabelige Bevidsthed, især, hvis man omskriver

Vidensbestemmelserne ved „Tankebestemmelser“, endog fra de forskjelligste Synspunkter til at indrømme denne Sætning. „Naturhandlingerne“, siger H. C. Ørsted *), „rette sig efter Tankehandlingerne. Naturlovene kunne derfor ogsaa kaldes Naturtanker. Samtlige Naturlove udgjøre derfor et Hele, ligesom samtlige Tanker i Fornuften. Naturen maa saaledes opfattes af os som et Fornufthele. Mangfoldigheden i Naturen er derfor at betragte som en Tankeudfoldning, Omskiftningerne som en Tankebevægelse. Men ligesom der i al Tænken er en Virksomhed, og Tanken tænkt uden denne kun er en Tænkningsform, saaledes er der i enhver tilværende Ting en Virksomhed, ved hvilken den hævder sin Tilværelse og yttrer den mod andre Ting. Uden denne Virksomhed har den ikke Virkelighed. I Tænkningen kalde vi dette Virksomme Villie, i de udvortes Gjenstande Kraft **). Men ligesom Villen og Tænken

---

*) Naturlærens mechaniske Deel. Kbhvn. 1844. Første Indledning.

**) Det kategoriske Forhold mellem Kraft og Magt er i nærværende Afsnit kun flygtig berørt, fordi Kræfternes Analyse, forsaavidt den gives i Grundideernes Logik, væsentlig henhører under Magtens Kredse. At Magt og Kraft ere beslægtede, kan sees af Sprogbrugen. Heiberg har i sin „speculative Logik“ (Anfr. Skrft. S. 72) angivet Forholdet saaledes: „Magten er den absolute Nødvendighed. Dens Momenter ere Kraft og Yttring, af hvilke den Ene er Grændsen for den Anden, og for saa vidt dens Qvalitet. Kraften er Mulighed af Yttring, og Yttringen er Umulighed af Kraft, d. e. Kraftens Ophør, thi i Yttringen udtømmes Kraften, og ophører, som i sin Grændse. Men Kraften, betragtet som Mulighed, er Betingelsen for Yttringen, og Yttringen er den Existens, som fremgaaer, hvor Betingelsen finder Sted; medens Nødvendigheden er den Virksomhed, som, ved at ophæve Betingelsen, giver det Betingede Existens, og (da Betingelsen eller Forudsætningen ophæves) fører det Existerende tilbage til umiddelbar Væren, ikke, saaledes som de øverste logiske Grundsætninger, ved at tilintetgjøre Reflexionen, men tvertimod ved at fuldføre denne, saa at den kommer til sin Ende, og ophæves. Det Nødvendige er vel nødvendigt formedelst et Andet,

er Eet, kun betragtet fra to Sider, saaledes ogsaa Kraft og Naturlov; de ere Ytringer af den guddommelige Villie og den guddommelige Tænken."

Men naar man i logisk Forstand skal gjøre Rede for Videns og Magtens oprindelige Eenhed og derved for Muligheden af, at „Naturhandlingerne" kunne „rette sig efter Tankehandlingerne", saa viser sig et stort Problem, det Problem, med hvis Løsning Subjectivitetens Logik maa culminere. Et Forsøg paa at besvare det Spørgsmaal, hvad det egentlig vil sige, at „Naturhandlingerne" rette sig efter „Tankehandlingerne", vil allerede gjøre Problemet kjendeligt. Vælge vi som Exempel paa en Naturhandling Faldet paa Skraaplanet, da er det for det Første indlysende, at de Tankehandlinger, der hos Betragteren udfordres til at forstaae en saadan Naturhandling, ingenlunde falde sammen med en Opfattelse, der umiddelbart og ligefrem retter sig efter Naturhandliugen selv. Hele Systemer af logiske Bestemmelser ere i det tilværende Skraaplan, i det faldende Legeme og som Følge heraf i Faldbevægelsen selv forenede til antilogisk Eenhed; disse i Naturhandlingen forenede Systemer maae ved særskilte Tankehandlinger adskilles og forbindes paa eiendommelig Maade, naar Handlingen skal sees at udtrykke bestemte Naturtanker.

„Et Legeme", hedder det,*) „behøver saa mange Gange mere Tid til at falde ned ad Skraaplanets Længde end til at falde igjennem dets Høide, som hiin er større end denne." Herved er da en Naturlov udtalt som en Naturtanke; men i hvilken Grad Naturhandlingerne i de phænomenale Bevægelser, hvorved Loven opfyldes, afvige fra de Tankehandlinger, hvor-

---

som er dets Betingelse, og denne Betingelse er selv existerende eller selvstændig, men da det Nødvendige ikke selv kommer til Existens, førend Betingelsens Existens er ophævet, saa er det Nødvendige ligesaavel ubetinget d. e. absolut, eller: det er, fordi det er."

*) H. C. Ørsted. Ansr. Skr. S. 202.

ved Lovopfyldelsen indsees, fremlyser, naar man kaster et Blik paa de mathematiske Udtryk*), der bestemme Lovopfyldelsen fra dens forskjellige Hovedsider. Vistnok mødes i alle disse Hovedpunkter „Naturtanken" med den mathematiske Tanke; men Naturhandlingen er derfor ligesaalidt en mathematisk Operation, som den mathematiske Operation er en Naturhandling; der faldes ikke i en Ligning, ikke i en Qvotient, ikke i en Qvadratrod.

For Naturhandlingen gjælder det, at universalia ere in re, om Tankehandlingen gjælder det derimod, at universalia saavel post rem som ante rem ere in mente. Ethvert Experiment forudsætter et System af universalia ante rem; thi Experimentet faaer just sin Betydning derved, at der i

*) „Betegnes Skraaplanets Høide ved a, dets Længde ved l, vil ... Grundhastigheden for Faldet paa Skraaplanet blive $g\frac{a}{l}$, og Bevægelsen er bestemt ved Udtrykkene

$$h = \frac{gat}{l} \quad r = \frac{ga}{2l}t^2$$

Varigheden af Faldet paa Skraaplanet findes af det andet Udtryk ved at sætte $r = l$, og betegnes den tilsvarende Tid ved t_1, faaer man

$$t_1 = l\sqrt{\frac{2}{ga}}$$

Den Tid t_2, et Legeme vilde bruge til at falde igjennem Skraaplanets Høide, er" — her henvises til et Foregaaende — „bestemt ved

$$t_2 = \sqrt{\frac{2a}{g}}$$

og af dette Udtryk i Forbindelse med det foregaaende findes

$$\frac{t_1}{t_2} = \frac{l}{a}$$

eller, med andre Ord, Faldet paa Skraaplanet fordrer i samme Forhold længere Tid, som Længden af Skraaplanet er større." H. C. Ørsted, Naturlærens mechaniske Deel 3die Udgave ved C. Holten. 1859 S. 187.

det givne Tilfælde forelægges Naturen et bestemt Spørgsmaal til Besvarelse, og den Spørgende maa nødvendig have et Indbegreb af allerede udviklede Begreber in mente. Ligeledes forudsætter ethvert Experiment, at der kan udvikles et System af universalia post rem; thi Forsøget anstilles jo netop i det Øiemed, at faae Existensbegreberne oversatte i Begrebets Form, og bevare de af Kjendsgjerningerne abstraherede universalia in mente. De Tankehandlinger, der udfordres for at anstille Experimentet, og det Indbegreb af Naturhandlinger, hvori Experimentet fuldstændig udtales, ere, vel at mærke, som Handlinger, ikke parrallelt løbende. Kunde Tankehandlingen ligefrem og i al Umiddelbarhed følge Naturhandlingen, saa maatte Reflexionen falde sammen med Sandsningen. Der vilde altsaa til at forstaae en Naturbegivenhed ikke behøves Andet, end at Jagttageren fra alle Sider fik seet, hvad her var at see, hørt, hvad her var at høre, kort: sandset, hvad her var at sandse; men ligesaa lidt som Sandsningen ligefrem kan følge Tænkningen, saa at Sandsebevægelsen Punkt for Punkt skulde svare til Tankebevægelsen, ligesaalidt kan Naturhandlingen ligefrem følge Tankehandlingen.

Af den her paaviste Charakteerforskjellighed følger da med uafviselig Consequens, at Tankehandling og Naturhandling ligesaa umulig kunne være Eet i „den evige Fornuft", som i „den menneskelige Erkjendelse". Vistnok maa det indrømmes, at den evige Fornuft ikke behøver en saadan Udstykning og Sammenstykning af Forkundskaber, Forberedelser og Overveielser for at erkjende Faldet paa Skraaplanet, som den menneskelige; man kan umulig tænke sig den evige Fornuft i Begreb med at addere, multiplicere, uddrage Qvadratroden, indprænte sig Formler for Hastigheden, det gjennemløbne Rum, Tiden o. s. v. Men derfor staaer det ligefuldt fast, at de Idealitetsbestemmelser, der paa det psychologiske Standpunkt haves paa ufuldkommen Maade in mente humana, maae

paa det ontologiske Standpunkt, saa sandt der gives en evig Viden, haves paa fuldkommen Maade in mente divina.

At Naturlæren som Fagvidenskab ikke kan finde sig opfordret til at anstille logiske Undersøgelser angaaende Tankehandlingens Eiendommelighed i Modsætning til Naturhandlingen, er forklarligt nok; men mærkværdigt er det, at Problemet hidtil endog synes at have unddraget sig Philosophiens Opmærksomhed. Den „immanente Methode" er i denne Henseende saalangt fra at ane nogen Vanskelighed, at den tvertimod, som vi have seet, i al dogmatisk Umiddelbarhed gaaer ud fra den Forudsætning, at Tankebevægelsen og Sagbevægelsen overalt maae falde sammen. „Slutningen*) maa følgelig, ligesaalidt som Omdømmet i Almindelighed, betragtes blot som en menneskelig Tankeoperation; tvertimod maa Slutningen betragtes som Sandheden af alt Existerende, som Fornuften i alt Tilværende; og Alt er saaledes en Slutning. Eller: Alt er Begreb, og dets Tilværelse er Forskjellen mellem Begrebets Momenter, hvilken Forskjel bestaaer deri, at enhver Tings Enkeltheд staaer under en Particularitet af Egenskaber eller Væren udenfor sig selv, hvorved den hæver sig til sin almindelige Natur, og optager denne i sig selv. Saaledes er f. Ex. hele det menneskelige Liv en Slutning. Individet er det Enkelte. Dets Fornødenheder, dets Virksomhed, dets Eiendom, med eet Ord Alt, hvorved det staaer i Forbindelse med den udvortes Verden, er Mellemledet mellem det selv og det Almindelige, eller Midler (d. e. Mellemled, media) til at forædle og uddanne det, d. e. til at forene dets Individualitet med det Almeengyldige. Betragtede som menneskelige Tankeoperationer, ere Omdømmer og Slutninger Udtrykket for den subjective Erkjendelse af hiin Grundfornuft i Tingene, eller Tankens Congruens med Virkeligheden." Man skulde altsaa, ifølge denne Udtalelse, antage, at den fornuftige Tanke-

---

*) J. L. Heiberg. Specul. Log. (Anfr. Skr. S. 93 flgd.) (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind, S. 303—304).

bevægelse var congruent med Bevægelserne i de virkelige Begivenheder; at her i Virkeligheden altsaa var et virkeligt Almeent og et virkeligt Særskilt, ligesaavel som et virkeligt Enkelt.

Den ideale Sammensmeltning af det Subjective med det Objective, vi ved at opstille Subjectivitetsproblemet allerede have fremhævet, og siden fra forskjellige Sider og under forskjellige Vendinger nærmere søgt at belyse, maa da i nærværende Sammenhæng endnu engang underkastes en særegen Prøvelse. Det er Forholdet imellem det Enkelte, det Særskilte og det Almindelige, hvorpaa Opmærksomheden fæster sig. Hvorledes bliver da det Enkelte, det Særskilte og det Almene, ifølge den speculativt immanente Methode, bestemt ved Slutningen?

„I Slutningen," siger Heiberg,*) „bliver det Enkelte, det Særskilte og det Almindelige bestemt som Individ, Art og Slægt... Betegner man det Enkelte med E, og det Almindelige med A, saa kan Omdømmet fremstilles ved Udtrykket E — A, hvilket vil sige, at det Enkelte og det Almindelige ere forenede, eller at det Enkelte er det Almindelige. Betegnes nu endvidere det Særskilte med S, saa fremstilles det fuldstændige Omdømme eller Slutningen ved Udtrykket E — S — A, hvilket vil sige, at det Særskilte er Mellemleddet, hvorved det Enkelte er forbundet med det Almindelige, eller at det Enkelte er det Almindelige formedelst det Særskilte... Men**) idet det Enkelte i hiin første Sætning bestemmes som det Almindelige, følgelig som det, der er det Fælleds for begge de andre Led, saa bliver det selv til den forbindende Midte, hvilket giver den anden Slutning, S — E — A, hvis Betydning er, at det Særskilte er det Almindelige formedelst det Enkelte, eftersom dette selv er baade særskilt og

*) Anfr. Skr. S. 93. (Prof. Skr. 1, S. 304).

**) Anfr. Skr. S. 97—98. (Prof. Skr. 1, S. 313—314).

mindeligt, ifølge den første Sætning. — Da fremdeles, ılge den første Sætning, det Enkelte er bestemt som det lmindelige, og ifølge den anden det Særskilte ligeledes er stemt som det Almindelige, saa er det Almindelige Bindeet, som forbinder det Enkelte med det Særskilte, hvilket oer den tredie Slutning, E — A — S, hvis Betydning , at det Enkelte er det Særskilte formedelst det Almindelige. g da nu endelig, ifølge denne sidste Slutning, det Enkelte det Særskilte, og ifølge den foregaaende det Særskilte er t Almindelige, saa bliver det Særskilte paany Bindeleddet, frembringer den første Slutning, E — S — A, der først r fremkommen uden foregaaende Slutning. Herved er lutningernes System fuldendt, eftersom ethvert af Omdømerne nu er medieret." *)

Kom det nu an paa at udføre det Formelle i denne Symatik videre, da vilde det her være en let Sag at vise, orledes Slutningen E — A — S væsentlig svarer til uniersalia ante rem, Slutningen S — E — A til univerlia post rem og Slutningen E — S —A til univerlia in re; men Formsiden er allerede saa fremherskende, at

---

*) Som Exempel paa det Fornuftige i, at Alt „er et System af tre Slutninger", vedføies (Anfr. Skr. S. 99) følgende Anmærkning: „Individet, som ved sin sandselige Natur forbinder sig med Fornuften, staaer under Formen af den første Slutning, E—S—A. Men Individet er selv Foreningen af den sandselige Natur og Fornuften; dette giver den anden Slutning, S — E — A. Og endelig er det Fornuften, hvori saavel Individets Enkeltheb, som dets sandselige Natur er grundet; dette giver den tredie Slutning, E—A—S. Mange Uenigheder og Forvirringer i Videnskaben have deres Grund deri, at man holder sig til den enkelte Slutning, istedenfor til det hele System. Herved fremkomme da forskjellige, ja modsatte Paastande, af hvilke enhver er rigtig, forsaavidt som den er en Side af Sandheden, men urigtig, forsaavidt som dens Sandhed er eensidig."

Systematiken, endog i betænkelig Grad, nærmer sig til Schematisme. Skal „Systemet af de tre Slutninger" faae nogen sand Betydning ved Bestemmelsen af Forholdet mellem Tankehandlingen og Naturhandlingen, med andre Ord, ved Bestemmelsen af Forholdet mellem Ideen og Virkeligheden, da maa enhver af Systemets tre Slutninger igjen afgive Typen for en Sphære af Systemer, hvori den eiendommelige Bevægelse kan sees at være bestemt ved Beskaffenheden af det Led, hvis Udvikling Bevægelsen tjener. Sættes saaledes Udviklingen og Articulationen af det Almene som Opgave, ifølge Schemaet: E — A — S, faae vi et Idealsystem; sættes omvendt Udviklingen og Articulationen af det Enkelte som Opgave, efter Schemaet: S — E — A, faae vi et Realsystem; sættes endelig Vexelbestemmelsen af det Almene og det Enkelte eller Udviklingen af det Særskilte som Opgave efter Schemaet: E — S — A, vil det være begge de eensidige Systemers teleologiske Eenhed, der articulerer sig i et fuldstændigt System.

1) Idealsystemet. Det Enkelte er det Almene, E — A, denne Dom er logisk, altsaa udtrykkelig en Tankehandling. Den væsentlige Forskjel mellem Subject og Prædicat beroer, ifølge vort Foregaaende, ikke paa nogen Forskjel i Fuldstændigheden af Bestemmelserne, thi den samme Totalitet, der findes i Subjectet, kan ogsaa findes i Prædicatet; men Modsætningen, den afgjørende og gjennemgaaende Modsætning mellem Subjectet og Prædicatet, beroer derpaa, at Prædicatets Bestemmelser ere logiske, Subjectets antilogiske. I sin logiske Form vil Prædicatstotaliteten som det Almene udtrykke Eenheden, medens Subjectstotaliteten i sin existentielle, antilogiske Form vil kunne gjentage sig i det Uendelige, og saaledes udtrykke Mangfoldigheden. Saavel paa Mangfoldighedens som paa Eenhedens Side have vi her det Absolute selv; nemlig paa Eenhedens Side, altsaa i det Almindeliges Form, det Absolut-Absolute; paa Mangfoldighedens Side,

altsaa i det Enkeltes individuelle Form, det Relativ-Absolute: under begge Former haves Begrebet, forsaavidt det er et Vidensbegreb, i sit absolute Indhold som Idee.

Det Enkelte i dets existentielle Umiddelbarhed kan den guddommelige Viden — medmindre den da skulde kunne see Piirkanten som en Cirkel — ligesaalidt gjennemskue umiddelbart, som den menneskelige Viden kan det: det Existerende er og bliver Videns Gjenstand og som Videns Gjenstand en Skranke for Viden. Derimod har den guddommelige Viden det uendelige Fortrin fremfor den blot menneskelige, at den Vidende seer det existerende Enkelte i dets adæqvate Idee. Individualideen, det Enkeltes adæqvate Idee, gjentager sig altsaa i Mangfoldigheden med det Enkelte; saaledes faaer da Dommen E — A den for Ideelæren afgjørende Betydning, at den samme Totalitet, det samme Absolute, den samme Idee, kan paa een Gang sees i Eenhedens og i Mangfoldighedens, i Absoluthedens og Relativitetens Lys. I den ene og samme Idee kan den vidende Subjectivitet altsaa have utallige bestemte Ideer, og i de utallige Ideer een eneste bestemt Idee.

Det vil, som Følge heraf, da heller ikke kunne være til Hinder for den fuldkomne Begriben, at her, istedenfor censformig Gjentagelse af det samme Enkelte, indtræder en existentiel Totalitetsforskjel mellem Enkeltexistenserne indbyrdes, saa at de Enkelte adskille sig i to eller flere Rækker. Tvertimod! Totalitetsforskjelligheden er jo netop et eiendommeligt Udtryk for, at Magten tjener Viden, idet Vidensbegrebet articuleres ved det varierende Magtbegreb. Med Existenstotaliteternes Forskjellighed fremkommer det Særskilte. Men ligesom det Særskilte i sin Begrebseenhed altid udtrykker Fordoblingen, saa at, hvor der er eet Særskilt, er der ogsaa to, saaledes viser det Særskiltes Oprindelse sig strax dobbeltsidig: det er Særskiltheden i det Enkelte, der gjør det Almene til et Særskilt, hvilket her kan betegnes ved Dommen: E — S.

Men da Magtbegrebet, som Begreb, kun kan forvandle Vidensbegrebets Form, ikke dets Indhold, kan Særskiltheden umulig fremkomme i det Enkelte, uden under den Forudsætning, at den allerede er i det Almene; hvilket her kan betegnes ved Dommen: S — A. Almeenideens Eenhed med Individualideerne er da herved articuleret til et System af særskilte Ideer; i hver særskilt Idee er det hele System gjennemsigtigt.

I Ideernes Sphære er Særskiltheden ikke blot et Mellemled mellem det Almene og det Enkelte, men tillige begges absolute Eenhed. Her have vi Slutningen: E — S — A, og Heiberg har forsaavidt Ret, naar han lægger Vægt paa, at det Enkelte, det Særskilte og det Almene blive i Slutningen bestemte som Individ, Art og Slægt. Naar det Særskilte er Art, saa er det Almene Slægt; men det kommer i denne Sammenhæng fornemmelig an paa at bestemme Bevægelsen som Tankehandling, og fremstille Slægt og Art, ikke som blot formelle Kategorier, men som Ideer. Det er det Almene selv, paa hvis Articulation Idealsystemet fra alle Sider lægger an. Hvad enten her iøvrigt handles om Individet eller om Arten eller om Slægten, saa er det dog lutter Vidensbestemmelser eller Mendringer, Formationer og Berigelser af det Almene, hvorom det gjælder: herved, og kun herved, er Bevægelsessystemet eiendommelig charakteriseret som et System af Tankehandlinger.

Af disse Tankehandlinger sees udtrykkelig, at den Totalitet af Bestemmelser, der paa existentiel Maade svarer til Individerne i en vis Række, netop afgiver de antilogiske Momenter, hvorved Kategorien Art integreres til Eenhedsudtryk for et relativt Absolut, og bliver en særskilt Idee. Fremdeles vil det af disse Tankehandlinger være indlysende, at de særskilte Totalitetsbestemmelser, hvorved de under samme Slægt hørende Arter adskille sig fra hverandre indbyrdes, ikke falde udenfor, men sammen med det System af Bestemmelser, der charakteriserer Slægten som Slægt. Saalænge Slægten

blot opfattes som Kategorie, er den naturligviis fattigere paa Bestemmelser end de Arter, der høre under den; men som absolut Eenhedsudtryk for de forskjellige, paa Arterne fordeelte Eiendommeligheder, er Slægten Idee. „Her danner sig ikke et Slægtsbegreb, fordi her forekomme forskjellige Arter; men her forekomme forskjellige Arter, fordi Slægtens Idee kun kommer til Existens ved at differentiere sig i Artsideer, ligesom Artsideen kun kommer til Existens ved at differentiere sig i Individualideer." *)

Endelig vil det af de for Idealsystemet afgjørende Tankehandlinger kunne forstaaes, at det Almene, der i en bestemt Sammenhæng er articuleret og bestemt som Slægt i Modsætning til Art, eo ipso er bestemt som Art i Modsætning til Familien, der i logisk Forstand kun er en Slægt af høiere Orden, o. s. v., saa at Systemet paa denne Maade kan articuleres til Systemer af Systemer i det Uendelige. Bevægelsen fra Individualideerne gjennem Arterne til Slægten, gjennem Slægt-Arterne til Slægternes Slægt i Almeenideens absolute, indholdsrige Eenhed, er at opfatte som Subjectivitetens Fordybelse i sin Videns Indhold. „Den for Ideeudviklingen afgjørende, med Selvhedsloven identiske Concretionslov er allerede bestemt, naar Slægtsideen er naaet. Istedenfor at bestemme Gjennemgangen gjennem Individerne til Arten, gjennem Arterne til Slægten, gjennem Slægten til Familien o. s. v. som en Overgang fra det Concretere til det Abstractere, maae vi da, ifølge den paaviste Lov, omvendt bestemme denne Gjennemgang som en Fordybelse i stedse rigere, stedse inderligere Concretioner." **) — Allerede den grundende Reflexion gav os en Selvfordybelse; men dens Eensidighed viste sig deri, at den førte til Gjæring og Grublen. Denne Uklarhed er nu fuldstændig overvunden:

*) Forelæsn. ov. Phil. Propæd. 1860—61 S. 324—25.

**) Forelæsn. ov. Phil. Propæd. 1860—61 S. 325.

den absolute Ideernes Eenhed er i Idealsystemet ligesaa klar og bestemt som de relative Ideers uendelige Mangfoldighed; thi Eenheden er med Mangfoldigheden overalt seet og sat ved den samme Tankehandling af den samme Tænkende.

2) Realsystemet. Det Almene er det Enkelte, A — E, denne Dom er antilogisk, altsaa betegnende for en Naturhandling. Det Almene er i sin rene Almindelighed altid en Tanke; men i dette System er Tanken identisk med Magten: det Almene er en mægtig Tanke, en Tankemagt, altsaa en Lov. Men Loven er kun virkelig i sin Opfyldelse; Opfyldelsen er i det Enkelte, bestemt ved det Enkelte og Eet med det Enkelte. Alt hvad der i Virkeligheden er til, er til i Kraft af en Lovopfyldelse, og just derfor til som et Enkelt: hvad der hviler, hviler ifølge en Lovopfyldelse; hvad der bevæger sig, bevæger sig ved en Lovopfyldelse. Det Samme gjælder om al Vorden, Opstaaen, Forgaaen o. s. v. Loven, den almene Magt, udgaaer ikke fra de evige Tankers Verden saaledes, at den paa umiddelbar Maade griber ind i det Endelige og Enkelte, nei, Loven, det mægtige Almene, er tvertimod bestemt ved Vexelbestemmelse af de enkelte Tings enkelte Egenskaber. Det er overalt den eiendommelige, punktuelle Vexelvirkning af Enkelte med Enkelte indtil de allermindste Enkeltheder, hvorpaa Fyldestgjørelsen af det Almenes Fordringer her maa beroe: Lovens Opfyldelse er nøiagtig bestemt ved den Tingenes Sammenhæng, den selv bestemmer. Den antilogiske Dom A — E er fra dette Synspunkt at betragte som et Udtryk for Lovopfyldelse i Almindelighed; den er forsaavidt et logisk Symbol paa alle virkelige og mulige Naturhandlinger.

Af det Almenes Eenhed med det Enkelte i Lovopfyldelsen følger, at Opfyldelsen af en enkelt Lov kan in concreto være forenet med en Opfyldelse af flere indbyrdes forskjelligartede Love. Det er ikke blot en eensidig abstract Almeenbestemmelse, der fra dette Standpunkt sees at gaae i Eet med en abstract

Existensbestemmelse; hele Systemer af universalia udgjøre her det logiske Indhold, som Enkeltexistensen, res, det umiddelbare Magtbegreb, udtrykker i antilogisk Form. Concretionen af Existensbestemmelserne i deres Idealitet giver os igjen det Almene i Tingenes Væsen under Form af Kategorier som Grund og Mulighed; dog med den forhøiede Eiendommelighed, der er et Udtryk for, at Reflexionens Former nu ere integrerede ved Virkelighedens antilogiske Momenter. Den substantielle Reflexion gav os Magtens Kategorie med dens existentielle Betydning; men Et er Magtens Kategorie i logisk Reflexion, et Andet er et System af Magtbestemmelser, hvis Forening factisk udtrykker den factisk givne Existens. Den nødvendige Eenhed af Virkeligheden og den reale Mulighed er fra Begrebets Standpunkt allerede paaviist som en nødvendig Eenhed af det Objective med det Subjective i den ontologiske Objectivering; men i nærværende Sammenhæng er det ikke nok med Eenheden i dens Almindelighed; hele Eftertrykket falder paa den for det Virkelige afgjørende Bestemthed, at det hver Gang just er denne Eenhed under disse, just disse Omstændigheder, paa disse, just disse Betingelser. Var Loven som Lov det Almene, saa er den bestemmende Grund, den reale Mulighed, nu det Særskilte: for at opfyldes i det Enkelte, maa Loven væsentlig bestemmes ved det Særskilte. Den kategoriske Bevægelse fra Begreb til Existens gaaer altsaa fra det i Magtens concrete Idealitet (den bevægende Grund, den virkelige Mulighed) hvilende Almene gjennem Magtbestemmelsernes særlige Sammenvoxen (denne paa disse Betingelser tilstrækkelige Grund; denne i disse Vexelvirkninger til Anlæg sig fuldendende Mulighed), og kan forsaavidt betegnes ved Dommen: A — S.

Dommen: A — S, erholder imidlertid først sin rette existentielle Gyldighed, naar den sees i Forbindelse med Grundens Opgaaen i den bestemte Existens, Mulighedens

Omsætning i den individuelle Virkelighed, Anlægets Udførelse, altsaa med det Særskiltes Overgang i det Enkelte; denne Overgang betegne vi ved den antilogiske Dom: S — E. Naturhandlingerne ere kategoriske Magthandlinger, de forudsætte Ideen, og fyldestgjøre Ideen, men falde ikke sammen med Tankehandlingerne. Saaledes er i Forhold til Naturfrembringelsen Slægtens Idee Artens Mulighed, Artens Idee Individets Mulighed; men Frembringelsen selv viser, at det ikke er Ideen som Idee, men Individerne, der i Virkeligheden fuldbyrde Naturhandlingen. Idet Magtbegrebet overalt har det Enkelte, det Individuelle til Realitet, har det i den Grad lagt Beslag paa alle Vidensbestemmelser, at de alle maae finde deres logiske Undergang i Existensens antilogiske Bestemthed. At denne Undergang ikke desto mindre er Eet med en stadig Gjenopvækkelse, at Idealiteten i kategorisk bestemte Former gjennemvirker og bærer Realiteten, saa at vi paa alle Punkter have universalia in re, er en ligefrem og nødvendig Følge af, at det i Objectiviteten Objective maatte forsvinde som et Phantom, dersom det ikke blev ontologisk objectiveret. Den ontologiske Objectiveren er som Naturhandling — thi Naturhandlingen er ikke en abstract objectiv Begivenhed, der paa abstract objectiv Maade udfører sig selv — ligesaalidt en umiddelbar Anskuen som en reen Tænken eller almindelig Reflecteren; den har alle logiske Forudsætninger, alle almene og særskilte Begrebsbestemmelser nærværende i Virksomhedens og Anvendelsens Øieblik. Men disse logiske Bestemmelser frigjøres ikke til logisk Idealitet; tvertimod! de bindes, tilsættes og udtømmes i den objectiverede Gjenstands reale Frembringelse: S — E — A.

At Naturhandlingen svarer til Tankehandlingen, vil da med andre Ord sige, at den har Tankehandlingen paa een Gang baade som iboende og oversvævende. Forsaavidt Vidensbegrebet er bestemt og ved Bestemmelsen forvandlet til Magtbegreb, er Tankehandlingen iboende; det vil sige: den er ikke

Tankehandling, men en reel Frembringelse, der i alle Punkter udtrykker Tanken ved at ophæve Tanken, og saaledes svarer til Tankens Fordring. Forsaavidt Magthandlingen kategorisk virkeliggjør et System af Vidensbestemmelser, maa Tankehandlingen nødvendig være oversvævende. Det var jo umuligt, at Magtbegrebet kunde være Begreb, dersom det ikke var et reelt Udtryk for en begribende Magt; men en begribende Magt maa absolut være en vidende Magt; men en vidende Magt er en mægtig Viden, thi den reale Begriben forudsætter det Logiske, og det Logiske beroer paa Viden. Er Idealsystemet med sine Tankehandlinger et tomt Skin, naar det Reale mangler, saa er Realsystemet med sine Magthandlinger en meningsløs Kjendsgjerning, naar den Idealitetens Frigjørelse, der er nødvendig for Begrebernes logiske Udvikling, tænkes borte.

Ogsaa i Realsystemet gjør Forskjellen imellem Ideen som Kategorie og Kategorien som Idee sig gjældende. Seet fra det empiriske Synspunkt kan Ideen kun vise sig som Kategorie. Sagen, det Concrete, det Virkelige selv er Individet. „Naturen", hedder det, „giver os overalt kun Individer, ikke Arter, endnu mindre Slægter." *) Slægter og Arter ere da, ifølge denne Synsmaade, kun Abstractionsbegreber, universalia post rem, der ikke have Noget med de reale Frembringelser selv at gjøre. Men hvor tankeløs en saadan Opfattelse er, kan allerede sees deraf, at den gjør Naturhandlingen selv tankeløs. Det er ved Identiteten af det Logiske og det Antilogiske i Videns Form, at Kategorien bliver Idee; det er ved den tilsvarende Identitet i Magtens Form, at der gives en Realitet, og at denne Realitet udtrykker Ideen. Dersom der Intet var, der bar Realitetens Anlæg i sig, saa kunde der jo heller Intet realiseres, og saa var der ingen Realitet; men tomme Tanker, abstracte Begreber, subjective Indfald og vil-

*) Jvfr. Forelæsn. over Phil. Propæd. 1860—61 S. 250. flgd.

kaarlige Forestillinger bære ikke i sig Realitetens Anlæg, og kunne derfor, strengt taget, heller ikke realiseres. Kun naar Begrebet i sit logiske Væsen saaledes magter de antilogiske Momenter, at det formedelst denne ideelle Magt har Realitetens Anlæg i sig, kan det — i en Naturhandling — realiseres; men et saadant Begreb er meer end en Kategorie, det er en Idee. Det er ligesaalidt de formelle Begreber som de begrebløse Elementer, der, enten hvert for sig eller naar de lægges sammen, have Realitetens Anlæg; nei, det er i Begrebernes, Elementernes, Kræfternes oprindelige, absolute Eenhed, altsaa i Ideen, at Anlæget væsentlig maa søges: kun Ideerne have Realitetens Anlæg; kun de guddommelige Ideer lade sig i egentlig Forstand realisere*).

3) Ideal- og Realsystemets teleologiske Eenhed. I hvilken Grad den hegelske Logik, saasnart man seer bort fra Idealitetens mystiske Dæmring i prægnante Udtryk, synker ned til en blot og bar Formlære, er især iøinefaldende, naar man betragter dens Behandling af „den teleologiske Virksomhed". „Saavel i den mechaniske, som i den dynamiske Virksomhed" — hedder det**) — „er Begrebet, som reen Objectivitet, udvortes for sig selv, hist som det umiddelbart Ydre, her som den relative og gjensidige Yderlighed af det Positive og det Negative. Men i den teleologiske Virksomhed, som er Begrebets Virksomhed, (ligesom den mechaniske er Umiddelbarhedens, og den dynamiske Reflexionens) vender det tilbage til sig selv, og da Begrebet baade er Subject og Object, fremstiller det paany den samme Modsætning, og sætter sig, som subjectivt, imod den objective udvortes Verden,

*) At det Taabelige og Forvirrede dog til en vis Grad lader sig realisere, beroer derpaa, at Ideemomenterne kunne udstykkes i det Endelige, og Realitetens Anlæg til en vis Grad lade sig forvirre.

**) Heiberg. Specul. Logik. (Anfr. Skr. S. 107. flgd.; Pros. Skrifter, 1ste Bind S. 333 flgd.)

men saaledes, at det betragter denne som den Modsætning, der skal ophæves i det selv. Paa det subjective Standpunkt er Begrebet, i Modsætning til den objective Verden, bestemt som den Hensigt eller Plan, der vel er fattet, men endnu ikke udført, d. e. som subjectivt Øiemed. I denne Slutning, hvori det subjective Øiemed er bestemt som det Enkelte, og Øiemedets Opfyldelse som det Almindelige, hvormed det Enkelte skal sammensluttes, er Midlet det Særskilte eller det Bindeled, som forener Hensigten eller Planen med dens Udførelse. Resultatet af Slutningen er saaledes den udførte Hensigt eller Plan, eller det opfyldte Øiemed, d. e. Øiemedet som objectivt; eller Resultatet er det Omdømme, hvori det Subjective sammensluttes med det Objective: E — S — A. Den anden Slutning, S — E — A, giver til Resultat det Omdømme, at Midlet selv er det Objective, d. e. at Hensigten allerede er opfyldt i Midlet. Og i den tredie Slutning, E — A — S, udtrykkes dette endnu bestemtere ved det resulterende Omdømme, at det subjective Øiemed har sin Objectivitet i Midlet."

Betragter man Sammenstillingen af Kategorierne mechanisk, dynamisk og teleologisk Virksomhed udelukkende fra Formsiden, og holder sig til den vedtagne Betegnelse, ifølge hvilken „det subjective Øiemed" skal falde sammen med „det Enkelte", og „det objective" med „det Almindelige", da kan det ikke negtes, at „den teleologiske Virksomhed" her er bleven belyst paa en saadan Maade, at Begrebet i Teleologien tydelig sees at staae høiere end Begrebet i den mechaniske og dynamiske Form. Men naar det saa skal undersøges, hvorledes det egentlig gaaer til, at Begrebet, skjøndt det synes at forblive paa hver Station, hvor det er, i det Mechaniske som „mechanisk Object", i det Dynamiske som „dynamisk Object", — dog formaaer at hæve sig opad fra Trin til Trin og trods de mange „Urdelinger", for ikke at sige Udstykninger, bevare Eenheden med sig selv, saa staae vi igjen ved Formalismen.

Det er virkelig en stærk Personification, en mod et saa ætherisk Væsen som det rene logiske Begreb nærgaaende Anthropomorphisme, naar der fortælles — thi Fremstillingen nærmer sig her meget til en Fortælling — om Begrebet, at det „sætter sig, som subjectivt, imod den udvortes Verden, men saaledes, at det betragter denne som den Modsætning, der skal ophæves i det selv". Det „betragtende" Begreb, der her har stillet sig „paa det subjective Standpunkt", kommer mirabile dictu! ovenikjøbet til at betragte sig selv „som den Hensigt eller Plan, der vel er fattet, men endnu ikke udført"; hvilken vidunderlig Smidighed et saadant logisk Begreb dog maa besidde!*)

Feilen er ikke den, at her tales prægnant om det sig bevægende Begreb; thi dersom Udtrykket Begreb udtrykkelig var valgt og fastholdt saaledes, at det virkelig kunde betegne den i Alt virksomme, Alt i sig begribende Væsenseenhed, hvorfor skulde man saa ikke ligesaavel kunne tale om det alvirksomme Begreb, som om den alvirksomme Fornuft? Nei, Feilen, den for en Logik høist betænkelige Grundfeil, er netop

*) For at Læseren ikke skal troe, at Hegel selv taler tydeligere, hidsættes Følgende til en Sammenligning. „Der Zweck ist nämlich der an der Objektivität zu sich selbst gekommene Begriff; die Bestimmtheit, die er sich an ihr gegeben, ist die der objektiven Gleichgültigkeit und Aeußerlichkeit des Bestimmtseyns; seine sich von sich abstoßende Negativität ist daher eine solche, deren Momente, indem sie nur die Bestimmungen des Begriffs selbst sind, auch die Form von objektiver Gleichgültigkeit gegen einander haben ... Der Zweck ist in ihm selbst der Trieb seiner Realisirung; die Bestimmtheit der Begriffs-Momente ist die Aeußerlichkeit, die Einfachheit derselben in der Einheit des Begriffs ist aber dem, was sie ist, unangemessen und der Begriff stößt sich daher von sich selbst ab. Dieß Abstoßen ist der Entschluß überhaupt, der Beziehung der negativen Einheit auf sich, wodurch sie ausschließende Einzelnheit ist; aber durch dieß Ausschließen entschließt sie sich, oder schließt sich auf, weil es Selbstbestimmen, Setzen seiner selbst ist." Wissenschaft d. Logik 2ter Theil S. 219—20.

den, at Begrebet selv ikke begribes saaledes, at Begrebsudviklingen retfærdiggjør den Selvstændighed, der i de prægnante Talemaader tillægges det. Efter Talemaaderne at dømme skulde man troe, at Logikens Begreb virkelig var et guddommeligt Væsen, ja Gud selv — thi Gudsbegrebet er jo allerede med i den rene Væren —; men Begrebsudviklingen beviser tydeligt nok, at Begrebet fra Først til Sidst har sin Vorden, Tilværen og Bevægelse i en menneskelig Tænkning, i en Tænkning, der ikke blot er menneskelig, men i den Grad menneskelig, at den ved at abstrahere fra sig selv endog mener at kunne gjøre sig guddommelig. Grundfeilen er, at Tankehandlingen uden videre bliver en Naturhandling, den logiske Formudvikling en reel Sagudvikling, Idealsystemet Realsystem, og omvendt.

Lægges Eftertrykket paa Modsætningen mellem Ideal- og Realsystemet, vil hiint eensidig fremstille Friheden, dette Nødvendigheden. Den logiske Frihed beroer da derpaa, at hver Kategorie, hver Begrebsbestemmelse og hvert særskilt Begreb udvikles og klares i Belysning af det hele uendelige Begrebssystem. Saaledes kan f. Ex. Begrebet Væren ligesaalidt være Begreb i den guddommelige som i den menneskelige Tænkning, medmindre det ved en særegen Tænkningsact hæves frem for sig i Modsætning til Ikke-Væren; saaledes kan Begrebet Grund ikke være Begreb, medmindre Grunden udtrykkelig begribes i sin Forskjelseenhed med Begrebet Existens; kort: Idealsystemet kan fra denne Side betragtes som en guddommelig Logik, et System af Tanker, Begreber og Ideer, der bevæge sig i evig Tænken og hvile i evig Viden.

I Modsætning til den logiske Frihed beroer den reale Nødvendighed paa Begrebets umiddelbare Eenhed med sin Existens, altsaa paa dets Forvandling fra et Vidensbegreb til et Magtbegreb: Realsystemet er et System af Kategorier i antilogisk Form; her er i objectiv Forstand intet Andet end

Enkeltexistenser og deres Vexelvirkninger. Disse Vexelvirkninger med tilsvarende Dannelser, Omdannelser og Forandringer ere deels successive, deels simultane; her er Bevægelser i Tid og Rum; her er endelig Modsætning af Bevægelse og Hvile.

Da Formaalet for Idealsystemet er en Udvikling af Begreberne som Begreber, og Realsystemets Formaal en Virkeliggjørelse af Begreberne i Existens, saa er Modsætningen mellem Ideal- og Realsystemet en teleologisk Modsætning; hiint er et Vidensr, dette et Magtens Rige. Den teleologiske Modsætning hviler i den teleologiske Eenhed; denne Eenhed er Subjectivitetens altomfattende Idee. Existensen kunde umulig være det realiserede Begreb, dersom der intet Begreb var, der kunde realiseres. Men i det Existerende er Begrebet ophævet; Magtbegrebet, det factiske Begreb, er et Existerende, og dette Existerende et Begreb, som intet Begreb er. For at Begrebet skal kunne realiseres, maa det være; for at det kan være, maa det begribes: Idealsystemet med sine Begreber er Middel, d. e. væsentligt Medium for Realsystemet. Omvendt kan intet Begreb udvikles, articuleres eller sættes som Existensbegreb, medmindre det i sin Udvikling oprindelig har optaget det Indbegreb af antilogiske Reflexer, hvorved dets existentielle Eiendommelighed ene og alene kan bestemmes: Realsystemet er i denne Henseende Middel, d. v. s. virkeligt Medium for Idealsystemet.

Eenheden af den reale Nødvendighed og den logiske Frihed er, paa Grund af den uendelige Vexebestemmelse af det væsentlige og det virkelige Medium, saa gjennemgaaende, at Nødvendigheden paa ethvert Punkt udtrykker Friheden, og Friheden forklarer Nødvendigheden. Thi hvad er vel i denne Sammenhæng Friheden? Den ontologiske Objectiverings subjective Væsenhed. Derfor maae alle Existenser og existentielle Vexelvirkninger, skjøndt de i den virkelige Existeren ere antikategoriske, dog opfattes i kategorisk Form, bestemmes som Kjendsgjerninger, der fyldestgjøre kategoriske Fordringer. Fri-

heden i Idealsystemet er uden Vilkaarlighed; her tænkes ikke andre Tanker, her udvikles ikke andre Begreber, her klares ikke andre Former, her haves ikke andre Ideer, end saadanne, der — i den uendelige Mægling af Middelbart med Umiddelbart — deels middelbart, deels umiddelbart fordres, for at Existens kan fremgaae af Existens ved at fremgaae af Grunden, Virkeligheden af det Virkelige ved at fremgaae af Muligheden, og Naturhandlingen bestemmes som kategorisk Magthandling. Nødvendigheden i Realsystemet er meer end tilfældig. Den tilfældige eller blot hypothetiske Nødvendighed (dersom a er, saa er b) viser allerede Vexelbestemmelsen af Kategorie og Kjendsgjerning: er Forudsætningen factisk, saa er Følgesætningen kategorisk. Den virkelige Sammenhæng af existerende Ting beroer paa en væsentlig Sammenhæng af Existenskategorier; Tingenes System er væsentlig et Grundenes System, thi Tingen er den tilstrækkelige Grunds existentielle Udtryk; Virkelighedernes System er paa tilsvarende Maade et Mulighedernes System, Individernes System et Arternes og Slægternes System o. s. v. Men Grundenes, Mulighedernes, Slægternes og Arternes Systemer med deres saavel reelle som ideelle Sammenhæng klares i Idealsystemet, altsaa i Friheden.

I Idealsystemet ere alle Naturhandlinger reflecterede som mægtige Tankehandlinger, hvis Bevægelse er logisk; i Realsystemet ere alle Tankehandlinger reflecterede som kategoriske Magthandlinger, hvis Bevægelse er antilogisk. Modsætningseenheden, den articulerede Vexelbestemmelse af Tankehandling og Naturhandling, en Vexelbestemmelse, hvori det Antilogiske er Middel, naar det Logiske er Maal, og omvendt, er teleologisk. Den klare, teleologisk gjennemsigtige Eenhed af Videns og Magtens Rige er Ideen selv, et Sandhedens Lys i Subjectiviteten.

c) Det logiske Ideal: Begriben og Viden.

At det i Logiken som i enhver anden Videnskab væsentlig kommer an paa tilforladelige Udgangspunkter og paalidelige Kjendemærker, naar ellers Undersøgelser skulle kunne anstilles, forstaaer sig af sig selv. Det er den psychologiske Subjectivitet med dens Forudsætninger og Betingelser, hvorfra vi i Grundideernes Logik bestandig maae gaae ud, og hvortil vi igjen maae vende tilbage. Det kommer ved de logiske Analyser Altsammen an paa, hvorledes de som Kjendsgjerninger givne Udgangspunkter benyttes: at blive i Endeligheden tilfredsstiller ikke; at abstrahere fra alt Endeligt og lade Tankerne svæve i det tomme Uendelige tilfredsstiller heller ikke. Her er ved Behandlingen af Forholdet mellem den fuldkomne Viden og Videns psychologiske Factorer i Logiken Noget, der minder om Behandlingen af de saakaldte „ubestemte Former" i Mathematiken; ingen af de endelige Forudsætninger kan ligefrem beholdes som Kjendsgjerning, men enhver Kjendsgjerning kan og maa benyttes som Moment: Opgaven er som at regne med uendelige Størrelser.

Umiddelbart og ligefrem kan Ingen sige, hvormeget $0 . \infty$ gjælder, eller hvilken Værdi man maa tillægge $\infty - \infty$; ligesaa kan heller Ingen umiddelbart og ligefrem afgjøre, hvorledes et Realbegreb gaaer op i sin Existens, og hvilke Bevægelser Tankehandlingerne maae fremkalde i den rene Idee. Ikke ved et Spring, men ved en til Functionernes Eiendommelighed svarende Overgang maa den begribende Subjectivitet i hvert Tilfælde bevæge sig fra det Endelige til det Uendelige, dersom det ellers skal lykkes den at finde Tilbageveien fra det Uendelige til det Endelige. Til Belysning af de Fremskridt, som den menneskelige Aand, trods alle Feilgreb, Vildfarelser og Eensidigheder, ogsaa i denne Henseende har gjort, vil Aandsphænomenologien med Philosophiens Historie bestandig vedblive at afgive nye og væsentlige Bidrag. Triviale Betragtninger som disse: at Philosophien endnu er

i sin Barndom, eller at den af Alderdom gaaer i Barndom, at den endnu ikke har ført til noget Vist, eftersom den ene Philosoph mener Et og den anden et Andet, naar den Ene mener, at man skal holde paa Contradictionsprincipet og den subjective Logik, den Anden, at kun Dialektiken og den objective Logik formaae at udtrykke det Absolute; naar den Ene mener, at det er Empirien, den Anden, at det er Speculationen, der alene fører til Sandhedens Erkjendelse, o. s. v. — kan Videnskaben neppe finde det Umagen værd at gjendrive*).

Den nyere Philosophie er, hvad Subjectivitetsproblemet angaaer, orienteret efter en ganske anden Maalestok, end den gamle nogensinde har kunnet være det. Med Subjectivitetsproblemets alsidige Belysning følger naturligviis en tilsvarende Belysning af Objectivitetens Problemer. Naar en Fichte i alle Kategorier kun seer paa det Subjective, medens en Hegel i dem alle væsentlig seer det Objective, da er det ikke Tankeløsheden, men tvertimod den vedholdende, fra et eiendommeligt Udgangspunkt gjennemførte Tænkning, der bevirker slige Eensidigheder. Det er i Grunden een og samme Uendelighedsanalyse, her er anstillet fra to modsatte Sider. Eller hvorledes vilde det være muligt at lade Videns almene Begreber fremstaae i Subjectivitetens Lys, dersom en subjectiv Tænken, Reflecteren og Virken ikke paa uendelig Maade gjennemtrængte dem alle? Hvorledes vilde det være muligt at udfolde Kategorierne i et saa objectivt System, at det liv-

*) „Kjære Jensen! De forundrer Dem over, at jeg, uagtet Philosophernes vedvarende Stridigheder, tillægger Philosophien Realitet. Troer De, vil jeg til Svar spørge Dem, at nogen Philosoph kunde komme i Strid med Dem? De er vist for beskeden til at vente det. Mener De da ei, at Philosophernes Stridigheder maae grundes paa en gjensidig Forstaaelse, en Enighed; at deres Stridigheder ere Kjendsgjerninger, som forudsætte, at de have en fælleds Grund at staae paa?" (Poul Møller.)

agtig seer ud, som om Sagens Begreb var Sagen selv, og Tankebevægelsen Eet med den virkelige Sagbevægelse, der som disse vor Videns aprioriske Objectiveringsformer ikke uendelig Forstand vare ligesom gjennemlynede af Virkeligheds-glimt fra den objective Verden?

Naar nu fremdeles, i skarp Modsætning saavel til den objective som til den subjective Gjennemførelse af Uendelighedsanalysen, Endeligheden og det Endelige paany accentueres, — hvad enten det iøvrigt skeer paa en finere Maade ved Hjælp af „Realerne" og den mathematiske Discretion eller i grovere Maneer ved Hjælp af Atomer og andre materialistiske Reqvisiter saa er en saadan Reaction paa de endelige Kjendsgjerningers Vegne just egnet til paa en forfriskende og velgjørende Maade at fremdrage de Virkelighedspunkter og articulerende Mellembestemmelser, som hine fortidlig afsluttede, af et eensidigt Princip ledede Uendelighedsanalyser endnu ikke have formaaet at assimilere. Ogsaa i denne Anledning maae vi minde om Poul Møllers Ord, „at den sande philosophiske Forsken er et gjennem flere Sekler sammenhængende Værk, en uafbrudt Kjæde, hvis følgende Led forudsætte de foregaaende som deres nødvendige Betingelse". — „Maalet, den absolute Viden eller den sig som Aand vidende Aand" — saaledes slutter Hegel sin „Phänomenologie des Geistes" — „har til sin Vei Erindringen om Aanderne, som de i sig selv ere, og fuldføre deres Riges Organisation. Dens Opbevaren i Henseende til deres frie, i Tilfældighedens Form fremtrædende Tilværelse er Historien, men i Henseende til deres begrebne Organisation den phænomenale Videns Videnskab; begge tilsammen, den begrebne Historie, danne den absolute Aands Erindring og Domsted, den Thrones Virkelighed, Sandhed og Vished, uden hvilken den vilde være det Livløse, Eensomme; kun af dette Aanderiges Kalk fremsprudler Uendeligheden for den."

I nøieste Sammenhæng med den Opgave: af det Psycho-

logiske at udklare det Ontologiske i den vidende Subjectivitet, staaer en anden, ligesaa væsentlig Opgave, den nemlig: at bestemme Forholdet mellem det Menneskelige og det Guddommelige i den ontologiske Viden selv. Denne Opgave har sine Vanskeligheder deri, at enhver Usikkerhed angaaende Vexelbestemmelsen af det Endelige og det Uendelige indenfor den menneskelige Bevidstheds egne Grændser strax medfører en tilsvarende Usikkerhed i Bestemmelsen af Forskjellen mellem den menneskelige og den guddommelige Viden.

Det logiske Ideal, Vidensidealet, i dets rene Almindelighed maa da, saavel fra Endelighedens som fra Uendelighedens eensidige Standpunkt, nødvendig blive misforstaaet og forqvaklet. Ved at blive siddende midt i Endeligheden vil Subjectiviteten kunne see feil af Idealet paa to Maader: deels ved en tankeløs og selvmodsigende Opfattelse af den guddommelige Videns Fuldkommenheder, deels ved en borneret Fastholden af den menneskelige Videns psychologiske Betingelser. I første Tilfælde bliver Idealet meningsløst, i sidste Tilfælde bliver det forkastet. Er en Viden ikke mulig uden paa menneskelige Vilkaar, maa enhver vidende Subjectivitet absolut have en Hjerne, ligesom Mennesket, fem Sandser, som Mennesket, o. s. v., saa følger heraf, at Viden efter sin Natur er og maa være relativ, at der kun kan gives en Gradforskjel mellem lavere og høiere Videns Trin, men ingen absolut eller fuldkommen Viden. Bliver den vidende Subjectivitet derimod ved Hjælp af Abstractioner og speculative Reductioner for let færdig med det Endelige, og kommer i den rene Uendelighed til en Forvexlen af sin tomme Skuen med den ideale Viden, da vil den i mystisk Begeistring kun altfor let sammenblande det Guddommelige med det Menneskelige og tage Idealet forfængeligt. „Speculation er Alt, er i Gud at skue, at betragte det, som er. Videnskaben selv har kun forsaavidt Værd, som den er speculativ, det er Contemplation af Gud, som han er. Men den Tid vil komme,

da Videnskaberne mere og mere ville ophøre, og den umiddelbare Erkjendelse indtræde. Kun i den høieste Videnskab lukker det dødelige Øie sig, idet ikke mere Mennesket seer, men den evige Seen selv er seende i Mennesket." (Schelling).

Hvad disse Misforstaaelser i logisk Henseende have at betyde, vil i det Følgende bedst kunne belyses, naar Vidensidealet charakteriseres med særligt Hensyn til den intuitiv og den discursive Viden.

α) Den intuitive Viden.

Det vil i nærværende Sammenhæng — til Forklaring af Vidensidealet — ikke være uden logisk Interesse at kaste et Blik paa de strengt orthodoxe Dogmatikeres Opfattelse af Guds Alvidenhed, og i denne Henseende gjøre sig bekjendt med testimonium spiritus af en ældre Dato. Det Held hvormed den nyere speculative Dogmatik har vidst at samle og benytte philosophiske Guldkorn, — og naar det blot gjælder om at overtrække de gamle Dogmer med tynd Forgyldning kan man hjælpe sig med lidt Guld — er jo allerede paaskjønnet i vort Foregaaende; her skulle vi endnu, til en Bekræftelse paa, hvorledes den Hellig Aand den Gang, da det kirkelige Lærebegreb endnu holdt sig reent fra enhver philosophisk Besmittelse, maa have taget sig af de „dogmatiske Oplysninger", anføre nogle Træk.

Til Bestemmelse af Vidensidealet frembyder Dogmatiken fra det 17de Aarhundrede interessante Hovedpunkter. Alvidenheden" — hedder det*) — „er med Hensyn paa sit Object 1) en nødvendig Viden (scientia necessaria, qua Deus semetipsum atque in se ipso omnium rerum necessitatem perspicit), 2) en fri Viden (scient. libera [repræsentatio visionis s. intuitionis], qua Deus omnes res præter ipsum vere existentes vere novit), 3) en betinget

*) Hutterus Redivivus. Leipzig 1836. S. 138—139.

Viden (scient. media [sc. de futuro conditionato s. futuribili, hypothetica, simplicis intelligentiæ], qua Deus perspicit omnia, quæ, positis quibusdam conditionibus, evenire potuissent). Med Hensyn paa det Fuldkomne i Erkjendelsesmaaden er Guds Viden: 1) intuitiv (intuitiva [pura, immediata] i. e. sine sensu, imaginibus, abstractione, discursu et ratiocinio), 2) simultan (simultanea), 3) tydelig (distinctissima) og følgelig 4) fuldkommen sand (verissima)."

Underkaste vi nu disse under eet Overblik sammenstillede Vidensfuldkommenheder en nærmere Prøvelse, saa bliver det os ret indlysende, at „det dogmatiske Talent" er kommet til at stille disse Fuldkommenheder op, ikke ifølge nogen egentlig Indsigt i Videns Functioner, men ved et umiddelbart Spring fra Endeligt til Uendeligt. At dette Spring, logisk forstaaet, er sket i al mulig Tankeløshed, derfor have vi det testimonium spiritus, — idet vi saaledes tillægge testimonium spiritus en „theoretisk Betydning" — at den ene af de opstillede Fuldkommenheder ligefrem tilintetgjør den anden. „Med Hensyn paa sit Object" skal den guddommelige Viden vide de samme Ting paa tre forskjellige Maader. „Gud gjennemskuer sig selv og i sig selv alle Tings Nødvendighed." Her synes det at have foresvævet Dogmatikerne, hvad Proklus lærer i sin „platoniske Theologie": „Gud erkjender det Deelte udeelt, det Timelige tidløst, det Ikke-Nødvendige nødvendigt, det Foranderlige uforanderligt og overhovedet alle Ting fortræffeligere end efter deres Orden." Men hvad betyder nu den frie Viden? Svar: en Viden af frie, d. e. selvstændige, udenfor Gud existerende Ting. Men hvorledes kunne Tingene udenfor Gud vides af Gud at være med Frihed, naar Gud i sig selv dog veed, at de ere med Nødvendighed? Er Friheden i den guddommelige Viden uden videre det Samme som Nødvendigheden, hvorfor bruger man da to saa forskjellige Udtryk som Frihed og Nødvendighed? Er Friheden Et og

Nødvendigheden et Andet, hvorledes gaaer det da til, at de samme Ting kunne være baade frie og nødvendige? Siger man: „Tingene ere i deres Grund og Begrundelse nødvendige; men i deres udvortes og endelige Existens tilfældige og i denne Tilfældighed frie", saa maae vi igjen spørge, hvorledes Tilfældigheden og Friheden da forholde sig til Grunden? Thi dersom der i det for Menneskenes Øine Tilfældige virkelig er Noget, om hvilket Gud veed, at det i Grunden er løsrevet fra Nødvendigheden og sat til alene ved hans frie Villie (libertas), da ere de udenfor Gud existerende Ting jo med det Samme løsnede fra Nødvendighedens Grund; den nødvendige Viden, den Viden, hvormed Gud i sig gjennemskuer alle Tings Nødvendighed (omnium rerum necessitatem), maa altsaa være en usand Viden.

Ved Bestemmelsen af „den frie Viden" er Dogmatikeren udtrykkelig gaaet ud fra den Forudsætning, at der er en Verden af virkelige ligeoverfor Gud existerende Ting (res præter ipsum vere existentes) og at Gud erkjender disse Ting i deres Endelighed, idet han erkjender dem, saaledes som de virkelig ere (vere novit). Dette den guddommelige Videns Hensyn til Endeligheden og dens Betingelser træder endnu tydeligere frem under Synspunktet af den hypothetiske Viden; herved fremkommer da en endelig Adskillelse ikke blot imellem Mulighed og Virkelighed, men i Muligheden selv imellem de Muligheder, der under givne Betingelser blive virkelige, og de Muligheder, der ikke blive det, fordi Betingelserne ikke indtræde. I alt dette er her en vis Naturlighed. Dogmatikeren tager Virkeligheden ligefrem, saaledes som den viser sig for menneskelige Øine, fremhæver dens forskjellige Sider, og saa forstaaer det sig jo som af sig selv, at Gud, som er alvidende, maa kjende alle mulige og alle virkelige Ting fra alle mulige og virkelige Sider. Hertil svarer da ogsaa den under „den frie Viden" faldende Underafdeling: Erindring (reminiscentia), Syn (visio) og Forudvidenhed (præscientia).

Men Alt, hvad der saaledes stilles op under de to Rubriker: „den frie“ og „den betingede Viden“, maa rives ned igjen, naar „Erkjendelsesmaaden“ i og for sig skal nærmere bestemmes. Her er nu „den intuitive Viden“ den allervigtigste Kategorie: hvorledes charakteriseres da „den intuitive Viden“? Den er, hedder det, aldeles umiddelbar. Umiddelbarheden er da her nærmere at forstaae saaledes, at „den intuitive Viden“ for det Første er uden Sandsning og uden Billeder (sine sensu, sine imaginibus); men allerede disse negative Bestemmelser maae vække Betænkeligheder. Er den guddommelige Viden uden Sands og Sandsen (sine sensu), hvorledes kan den da bestemmes ved en Seen, et Syn (visio)? Skal den guddommelige Skuen være umiddelbart Eet med det Skuede, saa at her slet ingen Forskjel er, da maa man nødvendig antage Eet af To: enten maa det Skuede forsvinde i den rene Skuen, som da bliver en Skuen, der kun skuer sig selv, en Skuen af en Skuen, en uendelig tom Skuen; eller ogsaa maa Skuen gaae op i det Skuede saaledes, at Videns Gjenstand træder i Videns Sted, og Viden forsvinder. Lader os engang endnu forsøge det med den intuitive Viden af en Steen: enten maa Stenen ganske forsvinde for Intuitionen, eller Intuitionen for Stenen; altsaa: dersom Stenen er, saa er den intuitive Viden ikke; dersom den intuitive Viden er, saa er Stenen ikke. Hvad der gjælder om Stenen, gjælder naturligviis om enhver endelig og virkelig existerende Ting; altsaa: dersom den existerende Ting er, saa er den intuitive Viden ikke; dersom den intuitive Viden er, saa er den existerende Ting ikke. Men naar den guddommelige Viden er intuitiv, og en intuitiv Viden af existerende Ting en Modsigelse, hvorledes skal man saa forstaae en Sætning saa dogmatisk som denne: scientia libera est repræsentatio visionis, qua Deus omnes res præter ipsum vere existentes vere novit?

Skal der forbindes nogen Mening med det, Dogma-

tiken lærer om Guds intuitive Viden, da maa man nødvendig forudsætte, at der imellem Skuen og det Skuede, imellem Viden og Videns Gjenstand er en Forskjel, og at denne Forskjel har umiddelbar Gyldighed; Et er altsaa Skuen, et Andet det, som derved skues; Et er Viden, et Andet er Videns Gjenstand. Under denne Forudsætning er det da, idetmindste til en vis Grad, muligt at forbinde en Mening med den Antagelse; at Gud har en intuitiv Viden af alle existerende Ting. Forbilledet er igjen menneskeligt. Vi Mennesker kunne jo paa en Maade ogsaa have en intuitiv Viden af visse, let overskuelige Gjenstande (af denne Steen, denne Plante, dette Huus), naar de stilles i en heldig Belysning. Forskjellen imellem den menneskelige og den guddommelige Viden er naturligviis den, at hiin i hvert enkelt Tilfælde indskrænker sig til at opfatte en enkelt Gjenstand fra en enkelt Side, medens denne paa een Gang (scientia simultanea) opfatter alle mulige Gjenstande lige klart og lige tydeligt (scientia distinctissima) fra alle mulige Sider. Men komme vi nu ikke i Forlegenhed med den dogmatiske Erklæring, at Guds intuitive Viden er uden Sands og Sandsning (sine sensu), uden Billede og Forestilling (sine imaginibus)?

Dersom den intuitive Viden absolut forudsætter Forskjelseenhed af Viden og Videns Gjenstand, saa er en intuitiv Viden uden Sands og Sandsning en meningsløs Modsigelse. Hvad er vel Sandsning Andet end en umiddelbar Opfattelse, altsaa en umiddelbar Viden af Noget, der umiddelbart bestemmer denne Viden og derved udgjør dens Gjenstand? At den guddommelige Sandsning maa være væsentlig forskjellig fra den menneskelige, forstaaer sig af sig selv; men dersom Dogmatiken ikke tør tillægge Gud Sandsning, fordi den guddommelige Sands er saa uendelig forskjellig fra den menneskelige, hvorledes tør Dogmatiken da overhovedet tillægge Gud

nogen Viden, eftersom den guddommelige Viden jo er og maa være uendelig forskjellig fra den menneskelige?

Dogmatiken lærer, at Gud i intuitiv Viden erkjender Tingene uden Billeder (sine imaginibus). Men de, der uden videre opstille en saadan Paastand, synes ikke saameget at være tilskyndede ved noget testimonium spiritus sancti, som snarere, ved en dunkel Følelse af Theologiens videnskabelige Trang, fristede til at aflægge et theoretisk Vidnesbyrd om, at de i Grunden hverken have tænkt over den menneskelige eller den guddommelige Videns Betingelser. Hvordan skulde der i al Verden kunne tænkes en Skuen af en tilværende Gjenstand, hvis den ikke tør tænkes saaledes, at et Gjenstandens Billede formedelst denne Skuen danner sig i den Skuende? Opgiver man denne Fordobling, og lader Guds intuitive Viden anskue Gjenstanden som Gjenstand uden mellemtrædende Billede, saa falder man med uundgaaelig Nødvendighed tilbage til det Urimelige, at det, som allerede bemærket, enten maa være Viden, der i Intuitionen fortærer Gjenstanden, eller Gjenstanden, der absorberer Viden.

Det Urimelige i den opstillede Erklæring kan desuden, fra Dogmatikens eget Standpunkt, sees paa flere Maader. Hvad bliver der, for ikke at tale om den guddommelige Erindring (reminiscentia), af Guds Forudvidenhed (præscientia), dersom der i den guddommelige Viden ikke gives en Forskjel, og det en væsentlig Forskjel, imellem Tingens Billede og Tingen selv? Falder Tingen absolut sammen med sit Billede, da kan man vende og vride sig saa dogmatisk, som man vil: man har aabenbart fornegtet den guddommelige Forudvidenhed; thi Forudvidenheden beroer just paa, at Synet af Tingen, d. v. s. Tingens Billede, gaaer forud for Tingen selv.

Er det virkelig en Sandhed og ikke en tom høitidelig Talemaade, at den Hellig Aand — „idet vi saaledes tillægge testimonium spiritus sancti ikke blot praktisk, men ogsaa theoretisk Betydning“ — har hjulpet saavel de ældre som de

nyere Dogmatikere med deres videnskabelige Opfattelse af „Guds intuitive Viden", „den altgjennemtrængende Seen", da kommer det for os skrøbelige Mennesker, som uden at kunne beraabe os paa overnaturlige Indskydelser maae see Sagen med blot menneskelige Øine, unegtelig til at tage sig ud, som om den Hellig Aand var noget skjødesløs med sine theoretiske Vidnesbyrd; ja det seer undertiden ud, som om den i de Vidnesbyrd, den aflægger i den nyere Tid, reentud sagt, havde glemt en heel Deel af de Vidnesbyrd, den med yderlig Strenghed fastholdt i en ældre Periode. Dette gjælder navnlig om Bestemmelsen af Forholdet mellem Tingene og Tingenes Billeder. Var Guds „intuitive Viden" i ældre Dage sine imaginibus, uden Phantasie og følgelig uden Phantasier, saa har den nu i disse sidste Dage, til Erstatning for hine Mangler, undfanget ved „Speculationen" og bekommet sig et „Pleroma, et faderligt Pleroma" af sønlig-speculative Phantasier. „Det faderlige Pleroma, der i Sønnen aabenbares som et nødvendigt oprindende Ideerige, forklares ved Aandens frie kunstneriske Virken til et Herlighedens Rige (δόξα), hvor de evige Muligheder lege for Guds Aasyn som magiske Virkeligheder, som en himmelsk Hærskare af Syner, af plastiske Forbilleder for en Aabenbaring ad extra, til hvilken de ligesom begjære at løslades."

Lignende Vanskeligheder paatrænge sig, naar vi, istedenfor at see paa det Anskuelige i Syn og Billede, særlig holde os til Forstandssiden, til det, der angaaer den rene Tænken, Begriben og Indseen. Her vil nu Dogmatiken have Abstractionen og den discursive Viden ligefrem udelukket fra det Intuitive; den guddommelige Intuition er sine abstractione, sine discursu, sine ratiocinio. Hvad herved tilsigtes, er klart; den guddommelige Viden kan ikke skride frem paa samme endelige og middelbare Maade som den menneskelige. „Vor Viden er Stykværk"; Sammenstykningen betinges af Abstractionen, af det Discursive i vore Undersøgelser og Overveielser,

ɔet Middelbare i vore Slutninger. Men Et er det, at den ʒuddommelige Viden ikke bruger det Middelbare paa samme :ndelige Maade som den menneskelige, noget ganske Andet der= mod, at den i sin Umiddelbarhed skulde udelukke det Middel= ɔare. Dersom Guds intuitive Viden virkelig er uden al Abstraction, hvad følger saa heraf? At den maa være uden al Tænken, altsaa tankeløs! Al Tænken beroer i den Grad paa Abstraheren og paa Integreren af det Abstraherede, at Tænk= ɩingen nødvendig maa standse, naar disse reent intellectuelle Virksomheder ophøre.

Uden Abstraheren og Tænken er Anskuelsens Umiddelbarhed en dyrisk Umiddelbarhed. At anskue en Gjenstand saaledes, at Anskuelsen er fortabt i dyrisk Umiddelbarhed, er, hvad man kalder at gloe. Dyret gloer paa den fremmede Gjenstand; Koen gloer paa den nye Port o. s. v. Den dyriske Gloen er netop charakteristisk derved, at dens Umiddelbarhed mangler den for al Tænken og Forstaaen nødvendige Reflexion. Dyret seer Tingen uden at kunne hæve sig til en Seen af denne sin Seen; dets Seen er i den Forstand umiddelbar, at det ikke kan frigjøre sig fra Umiddelbarheden. Paa hvilken Betingelse kan en saadan Frigjørelse da finde Sted? Paa Abstractionens, kun paa Abstractionens! thi Abstractionen betinger Negationen.

Hvormange Abstractioner maae ikke forudsættes, for at den, der betragter en Gjenstand, skal kunne sige til sig selv: „her seer jeg en Plante"; „her seer jeg en Steen". Hvad Aandedrættet er for vort organiske Liv, det er Abstractionen og dens Ophævelse for al Tænken og Begriben; al Tænken og Begriben — deri har Hegel ubetinget Ret — gaaer igjennem Mediationer; men Mediationen er en uendelig Mægling, hvorunder det Middelbare kommer frem, for at gjennemformes, ophæves og forsvinde i en høiere Umiddelbarhed. Overalt, hvor Talen er om en umiddelbar Viden, maa man vel gjøre Forskjel imellem den Umiddelbarhed, hvormed der begyndes, og den Umiddelbarhed, hvormed der

gjennem mange Mæglinger og Mellembestemmelser fuldendes. Jo flere Mediationer en Viden har gjennemløbet, desto høiere er igjen den Umiddelbarhed, som deraf vil resultere.

At denne Lov, efterdi det er en Videnslov, ligesaavel maa gjælde for den guddommelige som for den menneskelige Viden, vil uden Vanskelighed kunne tydeliggjøres. Antage vi med vore Dogmatikere, at „Guds intuitive Viden" er en klar og tydelig Viden (scientia distinctissima) af alle enkelte existerende Ting i alle Enkeltheder; antage vi endvidere med Dogmatikerne, at Guds intuitive Viden af hver enkelt existerende Ting er umiddelbar (pura, immediata), hvad følger saa heraf? Seet fra Dogmatikens eget Synspunkt, vil heraf nødvendig følge, at der i Guds intuitive Viden maa være ligesaa mange Intuitioner, ligesaa mange umiddelbare Blikke, med andre Ord, ligesaa mange guddommelige Øine, som der er existerende Ting og Enkeltbestemmelser ved de existerende Ting i Himlen og paa Jorden. Enten Dogmatiken nu helst vil udtrykke sig mere bibelsk, og tale om Guds Øie, altsaa om det Øie, Gud „har", eller mere speculativt om det Øie, Gud „ikke har", saa bliver dog Resultatet dette, at der i det ene guddommelige Øie maa være en uendelig Mangfoldighed af Øine, i den ene almene Intuition en uendelig Mangfoldighed af særskilte Intuitioner, i det ene altgjennemtrængende Guddomsblik en uendelig Mangfoldighed af guddommelige Blikke.

Vil man nu aldeles tankeløst fastholde Mangfoldigheden af særskilte Intuitioner i umiddelbar Modsætning til den umiddelbare Intuitionens Eenhed, eller, da Modsigelsen er lige skjærende, enten man vælger den ene eller den anden „dogmatiske Oplysning", lade den umiddelbare Intuitionens Eenhed gaae op i den umiddelbare Mangfoldighed af særskilte Intuitioner, da forvandler man blasphemisk det guddommelige Øie til et facetteret Øie, et uhyre Oldenborre-Øie, og forvexler Umiddelbarheden af Guds intuitive Viden med Umiddelbarheden

en dyrisk Gloen. Skulle Umiddelbarheder af denne Natur
n Dag idag endnu gjentages, indprœntes og beundres som
denskabelige Indskydelser, da kan et testimonium spiritus
ıre let forvandle sig til et testimonium stupiditatis.
lige testimonia stupiditatis, idet vi saaledes tillægge testi-
onia stupiditatis „ikke blot praktisk men ogsaa theoretisk
etydning", hidrøre aabenbart ikke fra religiøs Dybsindighed,
en, hvad navnlig de nye' Opkog af gamle Randsagelser an-
aer, fra logisk Letfærdighed.*)

β) Den discursive Viden.

Stærk formedelst sin stærke Tro og fremfor Alt baaren
sit Testimonium, kommer den theologisk-dogmatiske Bevidst-
d let, som ved en Luftning af „Inspirationen", til en Art
misk Svæven i det høie stjernerige Himmelrum, hvor Vi-
nsidealet viser sig omtrent som det hvide Skjær af en
ndelig blaa Tone; til Gjengjæld have vi da paa det sandselig-
alistiske Bevidsthedstrin et jordfast Standpunkt.

Den sandselig-realistiske Synsmaade lader sig, hvad
idensidealet angaaer, henføre til følgende tre Punkter: 1)
t Eiendommelige ved vore Sandser og deres Forhold til
r Tænkning; 2) den til det eiendommelige Forhold imellem
r Sandsning og Tænkning svarende Eiendommelighed i
r endelige og middelbare Viden; 3) Umuligheden af at
nke sig en Viden, der skulde være af høiere Art end vor egen
enneskelige.

*) „Den, der vil gjøre Lykke hos den litterære Pøbel, maa ikke hæve sig til den rene Speculations Region, ikke heller krybe paa den prosaiske Jord, men være liig en halvstækket Fugl, der flyver lidt i Veiret af og til, men dog idelig plumper ned igjen." Denne fra Poul Møllers Strøtanker hentede „Klogskabsregel" burde vel især anbefales det „dogmatiske Talent", der ærlig stræber, ikke just at udgrunde en Sandhed, men — ved Afbenyttelse af adskillige testimonia — at opretholde en Opinion.

1) Hvad nu for det Første Eiendommeligheden ved vore Sandser og deres Forhold til Tænkningen angaaer, kan Sensualismen beraabe sig paa den Kjendsgjerning, at det Umiddelbare fra Begyndelsen af maa opfattes paa umiddelbar Maade. „Hvad en Fornemmelse er, lære vi ved at fornemme; hvad et Syn er, ved at see; hvad en Høren er, ved at høre. Men heraf følger da, at vor Viden af, hvad Fornemmelse er, ganske og aldeles maa rette sig efter Beskaffenhederne ved de menneskelige Fornemmelser. Hvilke Fornemmelser et Dyr, f. Ex. en Snegl, vil kunne have, derom ere vi kun istand til at danne os en Forestilling, forsaavidt vi forudsætte, at der imellem Dyrets og Menneskets Fornemmelser maa være en væsentlig Lighed. Det Samme gjælder om Syn og Hørelse; vi ere nødte til at bedømme al anden Seen efter vor egen Seen, al anden Hørelse efter vor egen Hørelse. Hvor ubetinget vi ere bundne til det Umiddelbare i hver eiendommelig Sands, sees endvidere deraf, at hver Sands opfatter Sit; hvad der sees, kan ikke høres, hvad der høres, ikke føles, o. s. v. Hvormeget man end uddanner, skærper og væbner den enkelte Sands, saa er det dog ikke muligt at tilveiebringe en jevn Overgang fra den ene Sands til den anden: en skærpet Hørelse nærmer sig ikke til at blive Syn, et skærpet Syn ikke til at blive Hørelse. Vistnok kan man paa en Maade gjøre det Hørlige synligt, Tonerne f. Ex. ved Klangfigurer, men dette skeer dog kun derved, at den samme Sag frembyder to forskjelligartede Sider, af hvilke den ene svarer til den anden, den hørlige til den synlige, eller omvendt. At Sandserne, der ere saa ueensartede med hverandre indbyrdes, ogsaa ere ueensartede med Tænkningen, er ligesaa afgjort. Psychologerne maae længe nok gjentage den Forsikkring, at Forstanden er en Sands; de ville dog ikke være istand til at vise os, hvad det er for et Sandseligt, Forstanden sandser. At gjøre Forstanden til en Sands for det Usandselige, altsaa til en Sands for det, som ikke kan sandses, er omtrent det

Samme som at give Afkald paa den: enhver Sands maa have sit Sandselige; en Sands for noget Usandseligt er en Modsigelse. Der tænkes over det Sandselige, ja der kan og maa tænkes ved Hjælp af det Sandselige, men det Sandselige selv kan ikke tænkes. Som Tænkningen er, maa Forstanden være, og omvendt. En Forstand, der enten skulde kunne undvære det Sandselige, eller gjøre sig til Eet med det Sandselige, eller gjennemtrænge det Sandselige, er vort Væsen i den Grad fremmed og uforstaaelig, at vi reent ud maae benegte dens Realitet. Som Følge heraf maae vi da ogsaa benegte, at der skulde gives Vidensbetingelser af anden Art end de menneskelige, eller nogen vidende Subjectivitet af høiere Orden end den psychologiske."

2) Paa det Eiendommelige i Sandsernes Forhold til hverandre indbyrdes og til Tænkningen beroer, og dette er det næste Hovedpunkt, vor Videns Eiendommelighed. „Vil man uden videre kalde den umiddelbare Viden intuitiv, da kan man gjerne sige, at vor Viden paa alle Punkter begynder med det Intuitive; men den intuitive Viden kommer da paa denne Maade blot til at danne Forudsætningerne for den discursive; saaledes maa der altid noget Umiddelbart til, der kan afgive Grundlaget for det Middelbare. Det Middelbare forudsætter Mellemled; ethvert Mellemled er et Middel, men Midlet er, for sig betragtet, umiddelbart. Som nu det Middelbare forholder sig til det Umiddelbare, saaledes forholder sig, hvad vor Viden angaaer, det Discursive til det Intuitive. Er Videns Gjenstand en Totalitet, saa er vor Viden af det Hele middelbar, forsaavidt den kommer istand ved en umiddelbar, men successiv Opfattelse af de enkelte Dele og deres indbyrdes Sammenhæng: det Deelvise og Middelbare falder her sammen med det Discursive. Omvendt kan der ogsaa gives en vis umiddelbar Opfattelse af det Hele, nemlig et Totalindtryk; det Middelbare og Discursive kommer da til at beroe paa den deelvise Undersøgelse af Enkelthederne."

„Forholdet mellem det Intuitive og det Discursive kan ifølge heraf bestemmes ved Modsætningen imellem Analysen og Synthesen; er Synthesen umiddelbart given for Anskuelsen og vor Viden forsaavidt intuitiv, saa er Analysen discursiv; er det enkelte, ved Analysen fremhævede Element umiddelbart tilværende for Anskuelsen og altsaa at opfatte intuitivt, saa giver Synthesen, Delenes deelvise Forbindelse, Elementernes successive Forening, os det Discursive. Det Samme kan sees af Forholdet mellem Præmisserne og Conclusionen i enhver Slutning. Forsaavidt en Præmis er indlysende for sig, opfattes den intuitivt; men netop den Omstændighed, at her er en Præmis, at man altsaa maa gaae enten fra Præmis til Præmis eller dog fra Præmis til Slutning, viser det Discursive. Da nu det Discursive overalt er kjendeligt paa Fleerheden af de forskjellige Udgangspunkter, paa det Deelvise, det Successive og Middelbare, og det Intuitive med al dets Umiddelbarhed ligeledes er deelviist, successivt og middelbart, nemlig forsaavidt den deelvise og successive Umiddelbarhed altid deelviis maa være betinget, saa indsees heraf, at det Intuitive, langtfra at have nogen selvstændig Betydning ligeoverfor det Discursive, tvertimod er at opfatte som den discursive Videns eget Element, et Element, der bestandig viser ud over sig selv, og først faaer sin Betydning derved, at de forskjelligartede Bidrag belyse hinanden. Vi have altsaa, naar vi see paa Totaliteten, ikke en intuitiv Viden for sig ligeoverfor eller ved Siden af en discursiv, men al vor Viden er med sine forskjelligartede Umiddelbarhedselementer væsentlig discursiv." *)

---

*) Hos Kant svarer Adskillelsen af Sandselighed og Forstand, af Anskuelse og Begreb, paa eiendommelig Maade til Adskillelsen mellem intuitiv og discursiv Erkjendelse. „Reflectiren wir auf unsere Erkenntnisse in Ansehung der beiden wesentlich verschiedenen

3) „Er vor Viden i sin Totaludvikling betinget af lutter partielle Udviklinger og altsaa væsentlig discursiv, da maa det Samme gjælde om al mulig Viden. Vi indrømme, at der paa andre Kloder i Himmelrummet kunne gives Fornuftvæsener, hvis Viden er langt fuldkomnere end den menneskelige; men Fuldkommenheden beroer da paa en Gradforskjel, ikke paa en Sphæreforskjel. Er vor Viden væsentlig discursiv, saa hører det Discursive oprindelig og nødvendig med til Videns Væsen, og saa maa de høiere, høieste og allerhøieste Fornuftsvæseners høiere, høieste og allerhøieste Viden nødvendig være discursiv. Hvad dette vil sige, kan let oplyses

Grundvermögen der Sinnlichkeit und des Verstandes, woraus sie entspringen, so treffen wir hier auf den Unterschied zwischen Anschauungen und Begriffen ... Dieses ist der logische Unterschied zwischen Verstand und Sinnlichkeit, nach welchem diese nichts, als Anschauungen, jener hingegen nichts, als Begriffe liefert ... Auf den hier angegebenen Unterschied zwischen intuitiven nnd discursiven Erkenntnissen, oder zwischen Anschauungen und Begriffen gründet sich die Verschiedenheit der ästhetischen und der logischen Vollkommenheit des Erkenntnisses ... Die logische Vollkommenheit des Erkenntnisses beruht auf seiner Uebereinstimmung mit dem Objecte; also auf allgemeingültigen Gesetzen, und läßt sich mithin auch nach Normen a priori beurtheilen. Die ästhetische Vollkommennheit besteht in der Uebereinstimmung des Erkenntnisses mit dem Subjecte, und gründet sich auf die besondere Sinnlichkeit des Menschen.“ Kants Logik von G. B. Jäsche. 1800. Werke von G. Hartenstein. Leipzig 1838 1ster Bd. S. 360—61. — Men vil man paa denne Maade fastholde en intuitiv Viden ligeoverfor en discursiv, saa maa man idetmindste tilstaae, at den intuitive Viden er uden al Indsigt og Begreb. „Es finden daher bei der ästhetischen Vollkommenheit keine objectiv- und allgemeingültigen Gesetze Statt, in Beziehung auf welche sie sich a priori auf eine für alle denkende Wesen überhaupt allgemeingeltende Weise beurtheilen ließe.“ Selv naar der, saaledes som i Kritik der Urtheilskraft, gjøres Rede for, hvad Skjønhed er, bliver Erkjendelsen discursiv.

ved et Par Exempler. Til vor Videns mange Ufuldkommenheder hører blandt Andet den, at vi i det Hele taget lære saa langsomt, og let glemme det Ene over det Andet. Hvorlænge ere vi ikke om at gjennemgaae et mere omfattende, være sig mathematisk eller logisk, Cursus; hvilke Anstrengelser koster det os ikke, naar vi skulle arbeide os igjennem store Systemer, og forene Indsigt i det Enkelte med Oversigt over det Hele! Da nu Erfaringen ikke desto mindre lærer, at der indenfor Kredsen af de menneskelige Individer kan være en stor og mærkværdig Forskjel i Henseende til intellectuel Begavelse, saa er her Intet til Hinder for den Antagelse, at der paa andre Kloder maa kunne gives Fornuftvæsener med langt større og fortrinligere Aandsevner end Menneskenes. Disse Væsener kunde da være begavede med et Syn, der i Styrke, Skarphed og Fiinhed overgik det menneskelige; men de kunne umulig være begavede med et Syn, der gjorde det muligt for dem paa een Gang at see i alle Retninger og see alle Ting i eet og samme Nu lige tydelig. Lad dem, hvad Aandsevnerne angaaer, være saa rigt udstyrede, at de paa en Dag, ja i en Time, kunne sætte sig ind i Systemer, hvis Tilegnelse vilde koste det største menneskelige Genie en halv Levetid, saa vilde de dog ikke være istand til at tænke to Tanker, endsige da to Læresætninger eller to Beviser, lige tydeligt paa een Gang. Lad dem være nok saa store Physikere, lad deres Sandsen, Forestillen og Tænken i den Grad følges ad, at de ere nærved at tælle Luftsvingningerne ligesaa let som de høre Tonerne, og Ætherſvingningerne ligesaa hurtig som de see Farverne: en simultan Høren, en simultan Seen, en simultan Tællen vil dog være dem umulig. At see hele Fladen af en Tavle med eet Blik er en Umulighed; dog foregaaer Successionen, endog efter vore Synsvilkaar, saa hurtig og let, at vi, naar Fladen ikke er for stor, have en Fornemmelse, som om vi saae det Hele paa een Gang. Er Fladen f. Ex. rød, saa vil det Eensartede endog bidrage til at forhøie Ind-

trykket af det Simultane. Men forestille vi os nu, at hver af de røde Straaler tillige skulde opfattes for sig, saa begynder Svimmelheden; fordre vi endvidere, at Blikket skal følge, og Tanken tælle Svingningerne i hver Straale (altsaa for hver Straale 477 Billioner Svingninger i Sekundet), saa sortner det for vore Øine; føie vi saa endelig den Fordring til, at den, der seer Farvefladen og tæller Ætherſvingningerne, med det Samme skal høre Ouverturen til Figaros Bryllup og mærke sig hver Tone og tælle Luftsvingningerne, saa have vi det Meningsløse."

„Hvad heraf kan udledes, er noget meget Vigtigt; thi heraf kan udledes, at ikke blot den menneskelige Viden, men enhver iøvrigt nok saa fuldkommen Viden er og maa være indskrænket og ifølge sin Indskrænkning ufuldkommen. En fuldkommen Viden, en Viden uden Eensidighed, uden Skranker og Indskrænkninger er en Trekant uden Grændser, en Cirkel med uendelig Radius."

Den saaledes motiverede Fornegtelse af Vidensidealet egner sig ret til at gjøre os opmærksomme paa det eiendommelige Vexelforhold, hvori Erkjendelseslæren og Logiken nødvendig maae staae til hinanden. Abstrahere vi fra Erkjendelseslæren, vil det være umuligt at udvikle Subjectivitetens Logik, eftersom vi da maae savne de Udgangspunkter, der alene bestemmes ved den subjective Videns psychologiske Betingelser; holde vi os udelukkende til Erkjendelseslæren, altsaa til den subjective Videns psychologiske Forudsætninger, komme vi consequent til en Fornegtelse af Videns og dermed af Sandhedens absolute Gyldighed. Hvilken Forskjel det gjør, om Erkjendelsesproblemerne behandles som i en Indledning til Ideernes Logik, eller opstilles paa Grundlaget af Subjectivitetens ontologiske Selvudvikling, sees let ved et Tilbageblik.

Den under første Synspunkt paapegede Eiendommelighed ved vore indbyrdes ueensartede Sandser og deres Forhold til Tænkningen vilde, dersom vi udelukkende holdt os til Er-

kjendelseslæren, ganske vist være uforenelig med Begrebet af en fuldkommen, Alt omfattende og gjennemtrængende Viden. Men erindre vi, hvad der er udviklet paa de allerede tilbagelagte Stadier af den umiddelbare, den reflecterende og den begribende Subjectivitet, faaer Sagen et andet Udseende. Medens den umiddelbare Subjectivitet kun havde Blik for Sandsernes psychologiske Eiendommelighed, indsaae den reflecterende klart, at denne psychologiske Eiendommelighed i alle Punkter maatte have sin tilsvarende ontologiske Bestemthed. Det er nu denne Bestemthed, som for den begribende Subjectivitet udtrykkelig articuleres ved Vexelbestemmelsen af det Logiske og det Antilogiske. Det er ikke Sandselighedens psychologiske Kjendsgjerninger, men Sandsningens og Sandsernes Ontologie, hvorpaa Eftertrykket nu maa falde.

Hvad her under det andet Synspunkt er blevet fremhævet for at vise, at al vor Viden er og nødvendig maa være discursiv, vedbliver ligeledes at have uimodsigelig Gyldighed, saalænge vi holde os til den endelige Adskillelse af det Subjective og det Objective. Men allerede den Maade, hvorpaa Forstandsreflexionen efterhaanden gik over i Væsensreflexion, gjorde det jo indlysende, hvorledes det Endelige i Forholdet Punkt for Punkt opløste sig i eiendommelig bestemt Uendelighed; det uendelig bestemte Vexelforhold mellem Subjectiviteten og det Objective blev derefter paa den begribende Subjectivitets Standpunkt tydeliggjort ved en Paaviisning af Forskjellen mellem den psychologiske og den ontologiske Objectivering, en Forskjel, som, naar der spørges om Forholdet mellem den intuitive og discursive Viden, er af afgjørende Betydning. Erkjendelseslæren kjender kun den psychologiske Objectivering; den objective Logik „lader Subjectet selv bestemme sig til Object", men synes forøvrigt ikke at have nogen Anelse om, at der i ontologisk, d. v. s. i subjectiv-objectiv logisk Forstand gives et Objectiveringsproblem. Saa-

nge Objectiveringsproblemet endnu ikke er blevet til, vil der nske vist udfordres deels en mystisk Contemplation deels et gmatisk Testimonium, for at hæve Bevidstheden fra den scursive Erkjendelse op til den intuitive Videns, den salige kuens guddommelige Region.

Hvad endelig det tredie Punkt angaaer, da vil det frem- es være saavel Erkjendelseslæren som Aandsphænomeno- gien en Umulighed at bestemme Forholdet imellem den ufuld- mne og den fuldkomne Viden. For at behandle Spørgs- aalet om en absolut fuldkommen Videns Mulighed, maa ubjectiviteten under en fremadskridende logisk Selvudvikling s blot have lært, hvilke Forvandlinger den endelige Viden ed dens forskjelligartede Erkjendelser kan og maa undergaae; n maa ved i alle Videns Opgaver at see paa Videns- incipet tillige have vundet en saadan Indsigt i Forholdet ellem det Oprindelige og det Afledede, at den i sin afledede iden overalt kan see en Afglands af den oprindelige.

Enten Bevidstheden, som paa det nylig omhandlede Stand- unkt, udelukkende holder sig til det Endelige, og seer i Ide- et en uklar Phantasie, en Modsigelse; eller den, som paa t theologiske Standpunkt, gaaer ud fra en umiddelbar og lgelig dualistisk Modsætning af det Menneskelige og det uddommelige, og saa kommer deels til en abstract og intet- gende, deels til en tankeløs og selvmodsigende Opfattelse af lvidenheden, saa bliver Vidensidealet krænket. Men Idealet iver da ogsaa krænket derved, at det Absolutes Philosophie ver sig Mine af at have naaet en absolut Viden af det bsolute.*)

---

*) „In dem Wissen hat der Geist die Bewegung seines Gestaltens beschlossen, insofern dasselbe mit dem unüberwundenen Unterschiede des Bewußtseyns behaftet ist. Er hat das reine Element seines Daseyns, den Begriff, gewonnen ... Indem also der Geist den Begriff gewonnen, entfaltet er das Daseyn und Bewegung in diesem

At Vidensidealet ligesaavel krænkes ved den sidste af disse Synsmaader, som ved den første, er indlysende. Hvormeget vi end anstrenge os for en intuitiv Viden af det Absolute, saa gjør det Discursive, det Betingede og Relative sig dog gjældende overalt ikke blot i Videnskaberne, men i Videnskaben. Skal den Viden, Philosophien paa et givet Udviklingstrin har naaet, udgives for en absolut Viden i den Forstand, at Idealet selv er naaet, da udspringe heraf to for Videnskaben skadelige Følger. For det Første vil Misforholdet imellen den virkelige Præstation og Videns ideale Fordringer, selv om man tænkte sig en Philosophie saa fuldendt, som den, det største philosophiske Genie henimod Dagenes Ende engang maatte kunne udvikle, dog være saa øinefaldende, at den maa friste Skarpsindigheden til at anklage Philosophien for utilbørlig Mangel af Selvkritik. Er der nogen Videnskab, der strengt er opfordret til at mærke sig Grændserne for den menneskelige Viden, da er det nok Philosophien.

Dernæst, og denne Mislighed er ingenlunde ringere end den foregaaende, vil den Uklarhed, som altid fremkommer, naar Philosophien forvexler sin Viden af, hvad

---

Aether seines Lebens und ist Wissenschaft... Wenn in der Phänomenologie des Geistes jedes Moment der Unterschied des Wissens und der Wahrheit und die Bewegung ist, in welcher er sich aufhebt, so enthält dagegen die Wissenschaft diesen Unterschied und dessen Aufheben nicht, sondern indem das Moment die Form des Begriffs hat, vereinigt es die gegenständliche Form der Wahrheit und des wissenden Selbsts in unmittelbarer Einheit. Das Moment tritt nicht als diese Bewegung auf, aus dem Bewußtseyn oder der Vorstellung in das Selbstbewußtseyn und umgekehrt herüber und hinüber zu gehen, sondern seine reine, von seiner Erscheinung im Bewußtseyn befreite Gestalt, der reine Begriff und dessen Fortbewegung hängt allein an seiner reinen Bestimmtheit." Phänomenologie des Geistes. Hegel's Werke. 2te Bd. Berlin 1832 S. 609.

der hører til en fuldkommen Viden, med den fuldkomne Viden selv, virke sløvende og bedøvende paa den philosophiske Forskning. Istedenfor at tilsløre det i al vor Viden Mangelfulde og Ufuldkomne, er Forskeren tvertimod opfordret til at drage Problemerne frem. Det forholder sig ikke med vor Videns Fremskridt saaledes, at de resterende Problemer skulde blive færre, lettere og ubetydeligere, jo mere vi nærme os Idealet; tvertimod! jo klarere Idealet sees, desto høiere blive Problemerne, og desto dybere gaaer Undersøgelsernes Strøm.

γ) Vidensidealet.

Naar den intuitive Viden paa umiddelbar Maade opfattes og bestemmes som Vidensideal, saa maa den fuldkomne Viden udelukke al Begriben; thi ingen Begriben er tænkelig sine abstractione, sine discursu, sine ratiocinio: Dogmatikernes Alvidende veed Alt, men begriber Intet. Skal Viden derimod udvikles til en Begriben, saa bliver den discursiv; men naar den discursive Viden sætter det Intuitive som et Underordnet, drager det ned i Endeligheden og benytter det som Element, saa bliver Begribningen selv saa endelig, middelbar og urolig, at Idealet forsvinder. Hvad er da her det Almindelige, Viden eller Begriben? Det er aabenbart Viden; thi der kan gives en Viden uden Begriben, men ikke omvendt en Begriben uden Viden. Men naar Viden er det Almindelige og Begribningen det Særskilte, saa maa man nærmere undersøge, hvorledes dette Særskilte da forholder sig til sit Almindelige. Som det for Viden Særskilte danner Begribningen en Mellemform mellem Videns to Extremer: Begyndelsen og Fuldendelsen. Med Hensyn til Begyndelsen staaer Begribningen høiere end Viden; med Hensyn til Fuldendelsen staaer Viden igjen høiere end Begribningen. At Viden staaer høiere end Begribningen, betyder da ingenlunde, at Begribningen er udelukket, men derimod, at det Middelbare er hævet og forklaret i høiere Umiddelbarhed. „Vilde imidlertid Nogen

sige: vor Erkjendelse er altsaa kun umiddelbar, fordi den er saa uendelig middelbar, skulde vel en saadan Yttring let blive opfattet som Beviis paa Spidsfindighed og dialektisk Ordspil. Dog Gyldigheden af den opstillede Sætning vil netop indlyse umiddelbart, naar Forstaaelsen først er bleven mæglet. I en Kjæde af sammenhængende Led gjælder det ganske vist, at medens første og andet Led ere i umiddelbar Sammenhæng, ere første og tredie Led kun i en middelbar, første og fjerde i en endnu mere middelbar Forbindelse. Men med en saadan Udstykning af Umiddelbart og Middelbart er Begrebet „indre Uendelighed" uforeneligt. I den intellectuelle Sammenhæng taler man vel ogsaa om Yderleds Forbindelse ved Mellemled; men jo dybere Indsigten gaaer, desto mere opløses de endelige Mellemled som Begrebsbestemmelser i Yderleddenes inderlige Eenhed. For ikke at blendes af Middelbarheden i de indtrædende Mellemled, maa man see paa Lysvirkningen og klare sig Forskjellen mellem det Gjennemsigtige og det Uigjennemsigtige."*)

For at klare Forskjellen mellem det Gjennemsigtige og det Uigjennemsigtige, maae vi fremfor Alt lægge Mærke til, at Gjennemsigtigheden ikke blot retter sig efter Gjenstanden, der skal sees, men ogsaa efter Synet. Gives der forskjelligt Slags Syn, saa maa der ogsaa kunne gives forskjelligt Slags Gjennemsigtighed. Saaledes kan Noget meget vel være gjennemsigtigt for Tanken og den rene Indsigt, uden at det derfor er gjennemsigtigt for Øiet. Naar Botanikeren betragter et Træ, da er han vistnok ligesaa lidt istand til enten at see igjennem Stammen eller at see dets Rod igjennem Jorden, som enhver anden Betragter; ikke desto mindre vil Træets hele Organisme være ganske anderledes gjennemsigtig for Botanikeren end for den Ukyndige; det Samme gjælder, naar Mineralogen betragter et Mineral, o. s. v. Men slige relative

*) Philosophie og Mathematik. Kjøbenhavn 1857 S. 41.

Forskjelligheder ere dog, hvormange Gradationer de end gjennemløbe, utilstrækkelige til at give os et Begreb om den Viden, der bærer alt Værende. Grundspørgsmaalet er: hvilke Forvandlinger maa den os bekjendte Viden undergaae, for at Idealet skal kunne tænkes realiseret, og paa hvilke Betingelser ere vi istand til at indsee Muligheden af slige Forvandlinger? Besvarelsen af dette Spørgsmaal vil væsentlig afhænge af, hvorledes vi nærmere opfatte og bestemme, hvad vi ovenfor have kaldt Sandsningens og Sandsernes Ontologie.

Hvilken ontologisk Betydning kan der da tillægges Sandsningen? Sandsningen er den nødvendige og derfor almeengyldige Mellembestemmelse mellem Videns rene Idealitet og Gjenstandens umiddelbare Realitet. At den umiddelbare Existens er begrundet i Reflexion, og Reflexionen i den reflecterende Subjectivitet, er i det Foregaaende blevet belyst fra saamange Sider, at vi i denne Sammenhæng kunne fastholde det vundne Resultat som en uomtvistelig Kjendsgjerning. Den subjective Reflecteren og Existensens objective Umiddelbarhed forholde sig som det Logiske til det Antilogiske, og afgive forsaavidt ueensartede Extremer. Det Mellemled, der skal forene disse Extremer ved at udtrykke de ueensartede Factorers naturlige, d. e. umiddelbare Forskjelseenhed, maa altsaa fordoble sig saaledes, at det umiddelbart og paa een Gang udtrykker det Antilogiske i logisk og det Logiske i antilogisk Form; her have vi Sandsningen og det Sandselige. Hvilken af vore Sandser vi end vælge som Exempel, overbevises vi om, at Sagen forholder sig saaledes. I existentiel Umiddelbarhed staaer Synets Gjenstand udenfor Synet; kun Gjenstandens Billede er i Synet. Her er i Synet som i enhver Sandsning et eiendommeligt Forhold imellem Væsen og Virkelighed. Væsentligt seer den Seende kun Billedet, ikke Gjenstanden; men i Virkeligheden seer han Gjenstanden, ikke Billedet: Gjenstanden er synlig, og dog er dette Synlige ikke Gjenstanden. For

at see, hvorledes denne Modsigelse løses, maa man see, hvorledes den fremkommer. Det er en ureflecteret Reflexion, en umiddelbar Reflecteren, hvorpaa al Sandsning beroer. Enhver Sandsning bestemmes umiddelbart, forsaavidt den bestemmes ved Indtrykket; Sandseindtrykkets Realitet er i det Antilogiske: i denne Henseende gjælder det, at det, der sees, er Gjenstanden selv, ikke dens Billede. Men da Sandsningen foregaaer i Subjectiviteten og beroer paa en umiddelbar, og derfor ubevidst Reflexion, saa kan Sandsen ved Indtrykket kun bestemmes til selv at bestemme; Sandsningens Idealitet er i det Logiske: i denne Forstand gjælder det, at det, der sees, ikke er Gjenstanden selv, men dens Billede. Paa den umiddelbare Omsætten af det Antilogiske i det Logiske, og omvendt, beroer da saavel Modsigelsen som dens Løsning. Af det i denne Omsætten Eiendommelige forklares det tillige, at Sandserne kunne være saa indbyrdes ueensartede: det Ueensartede hidrører nemlig fra den umiddelbare Bestemthed, der er uadskillelig fra det antilogiske Element.

Vi have her et Udgangspunkt for Bedømmelsen af Sandsningens Forvandlinger. At denne Verden i sin Mangfoldighed af sandselige Ting kun kan have virkelig Gyldighed, forsaavidt den har Gyldighed i og for Ideen, er indlysende. Men er der nu et System af sandselige Existensbestemmelser, som i Videns Idee har Gyldighed for den Vidende, saa følger heraf med uafviselig Consequens, at der i Videns Idee ogsaa maa være et System af eiendommelige Sandsninger og Sandsningsbestemmelser, der har Gyldighed for den Vidende; thi Sandsningen og det Sandselige ere Kategorier, der staae og falde med hinanden.

Man har fra Idealismens logiske Synspunkt ikke taget i Betænkning at tillægge Ideen Tænken, Begriben og Viden: „Die absolute Idee allein ist Seyn, unvergängliches Leben, sich wissende Wahrheit und ist alle Wahrheit*)“; fremdeles „Die

---

*) Hegel Die subjektive Logik. Werke 5te Band. Berlin 1834 S. 238.

Methode ist daraus als der sich selbst wissende, sich als das Absolute, sowohl Subjektive als Objektive, zum Gegenstande habende Begriff, somit als das reine Entsprechen des Begriffs und seiner Realität, als eine Existenz, die er selbst ist, hervorgegangen." Men gjør man Alvor af at lægge en absolut Viden ind i Ideen som Idee og lade denne Viden have sin Gjenstand i den existentielle Virkelighed, da vil det ved nærmere Overveielse vise sig, at Viden i Form af Tænken og Begriben umulig kan opfatte den virkelige Existens, medmindre Sandsningen danner en mæglende Overgang fra Gjenstandens antilogiske Realitet til den rene Videns logiske Væsenhed. Tør man ikke indrømme Sandsningen ontologisk Gyldighed, fordi den ifølge vor egen umiddelbare Erfaring er bunden til psychologiske Betingelser, da er det kun Phraser og opskruede Talemaader, naar man paa Grund af Tænkningens ontologiske Gyldighed vil erkjende „den vidende Sandhed", „det sig i Alt vidende Begreb"; thi dersom man udelukkende holder sig til den umiddelbare Erfaring, da forudsætter Tænkningen jo ligesaavel sine psychologiske Betingelser, som Sandsningen.

Hvad er det da for en Forvandling af de psychologiske Betingelser, Sandsningens Ontologie væsentlig forudsætter? Det er, efter hvad vi i en tidligere Sammenhæng allerede have paaviist, den endelige Adskillelse af Viden og Magt, paa hvis Ophævelse Eftertrykket her maa falde. Paa det psychologiske Standpunkt ere de forskjellige Sandsninger væsentlig betingede af forskjellige „Affectioner". Disse Affectioner vise allesammen hen til en Dualisme af Viden og Magt. Magten er i den os afficerende Gjenstand; Viden bestemmes ved den afficerede Sands. I denne Henseende maa det indrømmes, at Sandsningen og Sandseligheden hører til det Lavere i vor Natur, Tænkningen med sine „Functioner" og Begreber til det Høiere.

Men paa det ontologiske Standpunkt er denne Dualisme

hævet. For den ontologiske Subjectivitet er Viden Magt og Magten Viden; men Sandsningen er herved ingenlunde ophævet; tvertimod! idet Eenheden af Magt og Viden tillige udtrykker en Modsætning, betegner Sandsningen det i denne Modsætningseenhed Umiddelbare, seet fra Videns Synspunkt. Hvilke Mellembestemmelser den ontologiske Sandsning her afgiver, kan let paavises. For sig udtrykker Magtbestemmelsen Existensens antilogiske Realitet; saaledes er det enkelte Atom, for sig betragtet, et Existenspunkt; dette Existenspunkt er endvidere et materielt, et sandseligt Punkt, altsaa et Sandsningspunkt. Dersom det sandselige Existenspunkt ikke tillige var et Sandsningspunkt, saa var her ingen Eenhed af Magt og Viden; men i Conseqvens af Magtens og Videns Eenhed gjælder det: saamange sandselige Existenspunkter, saamange ontologiske Sandsningspunkter. Existenspunkterne ere fremdeles i forskjellige Relationer til hverandre indbyrdes (Tyngde, Cohæsion o. s. v.); men det har i det Foregaaende fra mange Sider viist sig, at alle objective Relationer beroe paa subjective Reflexioner. Relationernes og Reflexionernes umiddelbare Eenhed bestemmes da i denne Sammenhæng fra Magtens Side ved et System af Sandsningspunkter, fra Videns Side ved et System af Sandsninger; til hver sandselig Relation (et Tryk, en Faldbevægelse) svarer en ontologisk Sandsning. At det ikke er sandselige Forholdsled, der i deres indbyrdes Relationer tør antages at sandse hinanden eller at have Sands for hinanden, er forstaaeligt af, hvad der under „den reflecterende Subjectivitet“ er afhandlet angaaende Vexelbestemmelsen af Relation og Reflexion. Det er „de oversvævende Reflexioner“, som her, ifølge den paa Begrebets Standpunkt optagne antilogiske Factor, have faaet en saa eiendommelig Tilvæxt af existentiel Umiddelbarhed, at de netop fra denne Umiddelbarheds Side blive at opfatte som ontologiske Sensationer.

Vi kunne oplyse Sagen endnu fra en anden Side. Blandt de Philosopher, der have været allernærmest ved at

opdage Sandsningens og Sandsernes Ontologie, maae vi særlig nævne Leibnitz. Som bekjendt, lader Leibnitz Materien bestaae, objectivt seet, af „nøgne Monader", subjectivt seet, af dunkle, forvirrede Forestillinger. Det er aabenbart, at Leibnitz i de dunkle Perceptioner (perceptions petites) er kommen til at tangere den ontologiske Eenhed af Sandsningen og det Sandselige; denne Tangeren er her saameget mere at fremhæve, som den er punktuel og ved Punktualiteten skikket til at afgive Forudsætninger for speciellere Analyser; men to i Monadelæren begrundede Misforstaaelser følge med og gjøre Antydningen ubrugbar. Den første Misforstaaelse er den, at Materien som Produkt af de dunkle, forvirrede Forestillinger skulde være et Slags Resultat af Idealitetens og Videns Afmagt, at Materien, som Følge heraf, ikke skulde have Gyldighed for den guddommelige Viden; det er den gamle Misforstaaelse, der hidtil har gjentaget sig paa alle Spiritualismens og Idealismens Trin. Den anden Misforstaaelse er den, at de til Sensationerne svarende dunkle Forestillinger skulde være som Kraftyttringer af Existenspunkterne selv. En saadan Synsmaade maa føre til de største Urimeligheder. Skulde Existenspunkterne være sig selv forestillende Forestillinger, saa maatte jo heraf følge, at hver Gjenstand bestod af Forestillinger, og at Alt forestillede; men denne Sætning er ligesaa urimelig som den, „at hver Gjenstand bestaaer af Tanker, og at Alt tænker". Forskjellen mellem Kraftyttringer og ontologiske Sandsninger er i Umiddelbarheden, hvad Forskjellen mellem Relationer og Reflexioner er i Reflexionen.

Existenspunktet, det ved Magten bestemte Sandsningspunkt, er som Videns Gjenstand en Skranke for Viden; al Viden, ogsaa den i Ideen guddommelige, har en Skranke, forsaavidt den har en Gjenstand. Der maa i al Viden være Noget, som vides; er det, som vides, kun Viden selv, saa er Viden tom, og den tomme Viden i Begreb med at forvandle

sig til Ikke=Viden. For at Viden kan have Realitet, maa det, der vides, have Realitet; men naar det, der vides, skal have Realitet, maa her paa een Gang være et Videns Indhold og en Videns Gjenstand. En nærmere Undersøgelse heraf vil lede os til en Indsigt i den ontologiske Vexelbestemmelse af Sandsning og Reflexion og derved til en klarere Forstaaelse af Forholdet mellem Begriben og Viden.

Paa Sandsningens nødvendige Eenhed med Reflexionen beroer den ontologiske Objectiveren. Denne Objectiveren har, som i en tidligere Sammenhæng er antydet, to Hovedsider, den idealistiske, svarende til Idealsystemet, den realistiske, svarende til Realsystemet. Fra den idealistiske Side er Objectiveringen logisk og fri for alle Skranker; hver Skranke er i denne Sphære forvandlet til eiendommeligt Bestemmelses=moment i Videns uendelig gjennemsigtige Indhold; her er i denne Kreds ingen Gjenstande: de adæqvate Ideer træde overalt og fra alle Sider i Gjenstandenes Sted. I denne Sphære er her da heller ingen Sandsninger; thi de særskilte, forskjelligartede og eiendommelige Sandsninger forsvinde overalt og fra alle Sider som Lysninger, Ændringer og Afskygninger, hvorved Indholdets Idealitet articuleres i indre Uendelighed. Anderledes, naar vi see paa Realsystemet. Fra den realistiske Side er Objectiveringen antilogisk og ufri, bunden og bestemt ved utallige Skranker. I denne Sphære har Viden ikke et immanent Indhold, et System af klare Ideer, men et uendeligt Indbegreb af reale Modsætninger, en Verden af Gjenstande, altsaa en Verden af Skranker; istedenfor de rene Reflexioner faae vi her overalt og fra alle Sider lutter Sandseyttringer, Fornuftfornemmelser, ontologiske Sensationer.

De ontologiske Sensationer forholde sig til de rene Reflexioner som Gjenstandsmomenterne til de væsentlige Indholdsmomenter. Ved hvert Indholdsmoment faaer Viden en ideel Bestemthed, ved hvert Gjenstandsmoment en reel Skranke. Ligesom Indholdet bestaaer i et System af

Indholdsmomenter, saaledes bestaaer Gjenstanden i et System af Gjenstandsmomenter. Som det paagjældende Moment er, saaledes er den tilsvarende Totalitet: just fordi Indholdsmomentet er i sin ideelle Bestemthed gjennemsigtigt, er Indholdet selv gjennemsigtigt; omvendt! just fordi Gjenstandsmomentet er og, ifølge sin Charakteer, maa være uigjennemsigtigt, er Gjenstanden selv som Gjenstand uigjennemsigtig. At anprise et Vidensideal, der i sin Art skulde være saa ophøiet, at den Vidende umiddelbart gjennemskuede enhver Videns Gjenstand, er at anprise sin egen Tankeløshed.

„Men" — vil man maaskee indvende — „naar de virkelige Gjenstande i deres Virkelighed ikke kunne Andet end afgive Skranker endog for den guddommelige Viden, saa bliver her jo dog en Mangfoldighed af Gjenstandsbestemmelser, altsaa en Mangfoldighed af Værensbestemmelser, der maae falde udenfor Viden, saa er Idealet jo dog krænket, den ontologiske Subjectivitet fornegtet, og Vidensprincipet opgivet." Denne Indvending beroer paa en Misforstaaelse, der uden Vanskelighed lader sig hæve. Vistnok maa enhver Gjenstand, ja ethvert Gjenstandsmoment sætte Viden en Skranke; saaledes maa ethvert materielt Atom sætte endog Alvidenheden selv en Skranke; men man maa ikke forglemme, at den Indskrænkning, Viden ved ethvert Gjenstandsmoment saaledes erholder, er én Negation, der hører med i den reale Viden selv, og just derved tilfredsstiller en af Videns væsentlige Fordringer. Skranken er en Magtbestemmelse; men den Magt, som saaledes sætter Viden Skranker, er i Modsætningseenhed med Viden et kategorisk Udtryk for Videns egen Realitet. Hver Gjenstandsbestemmelse, hvorved Viden indskrænkes, er identisk med en tilsvarende Indholdsbestemmelse, hvorved Viden udvides: at Videns Indskrænkning i alle Punkter betinger dens Udvidelse, er et talende Vidnesbyrd om den reale Videns uendelig overgribende Idealitet.

Forsaavidt Gjenstandsmomentet i sin Umiddelbarhed er

en Skranke for Viden, vil Materien med dens Atomer og Masser vistnok være uigjennemtrængelig for den Alt i Ideen Vidende; men forsaavidt ethvert Gjenstandsmoment er et Magtmoment og som Magtmoment en Realnegation, en Væsensbestemmelse i og ved den guddommelige Viden selv, kan den mørke, uigjennemtrængelige og uigjennemsigtige Materie dog i Ideen gjennemskues af den mægtige Viden, erkjendes og begribes af den vidende Magt.

Den Modsigelse, at det Uigjennemsigtige dog er gjennemsigtigt, finder paa alle Punkter sin Løsning i den teleologiske Vexelbestemmelse af Ideal- og Realsystemet. Af denne Vexelbestemmelse følger nemlig, og det, vel at mærke, ikke blot i abstract Almindelighed, men tillige i alt det Specielle, det Enkelte og Punktlige, at hvad der i Existensens antilogiske Form er Gjenstandsmoment og Skranke, er i Videns ideelle Form Indholdsmoment og afklarende Bestemthed.

Modsætningen imellem det gjennemsigtige Vidensindhold og den for Viden uigjennemtrængelige Gjenstand erholder endnu en ny og rigere Belysning, naar vi see paa de Afskygninger, Ændringer og Overgange, som de eiendommelige Vexelbestemmelser af Reflexioner og Sensationer afgive til Udligning af enhver mulig Spænding mellem Videns og Magtens Fordringer. Ere Videnskategorierne bundne og forsaavidt skjulte i Magtbestemmelserne, saa ere Magtkategorierne derimod frigjorte og i Idealiteten klarede som gjennemsigtige Vidensbestemmelser; men imellem Extremerne af fuldkommen ideel Klarhed og fuldstændig materiel Dunkelhed falder nu det System af Mellembestemmelser, der netop articuleres ved Reflexionernes og Sensationernes Overgange i hinanden.

Jo sandseligere Relationen er, desto mere umiddelbart falder Fornuftfornemmelsen, den ontologiske Sandsning, sammen med Kraftyttringen; jo mere elementær Kraftyttringen er (f. Ex. de faste Legemers Cohæsion), desto dunklere er

den tilsvarende Sensation: Fornemmelserne kunne, hvad et saadant System af materielle Relationer og Formbevægelser angaaer, tabe sig i Differentialvirkninger af forskjellig Orden. Seet fra Realsystemets Standpunkt kan Lyset i den guddommelige Viden altsaa gjennemløbe utallige Gradationer ligefra det fuldstændige ved Gjenstandens Uigjennemtrængelighed bestemte Mørke gjennem Sensationernes Dæmring og Sandsereflexionernes Dagskjær til Idealitetens høieste Klarhed.

Herved naaes nu Enheden af Begriben og Viden. Realsystemet godtgjør i denne Forstand den discursive Videns væsentlige Betydning for Vidensidealet selv. Fra Idealsystemets Standpunkt derimod have de angivne Modsætninger af Lys og Skygge kun den Virkning, at de i det Uendelige tilføre Ideeriget nye Vidensbestemmelser, saadanne nemlig, som overalt og fra alle Sider udvikle sig ved de existentielle Dannelser. Her er altsaa i Magtens Kreds, i Tingenes Verden, ikke en Gjenstand, ja ikke et Gjenstandsmoment, som jo i Idealsystemet har sin tilsvarende Vidensbestemmelse i fuldkommen Klarhed. Da nu Idealsystemet med sit hele Indhold af Kategorier, Begreber, Ideemomenter og Ideer er den vidende Subjectivitet fuldkommen gjennemsigtigt, saa sees heraf, at Vidensidealet ogsaa i sig antager Charakteer af intuitiv Viden.

I den teleologiske Vexelbestemmelse af intuitiv og discursiv Viden har Vidensidealet uendelig Realitet, og med en logisk Paaviisning af denne Realitet maa Subjectivitetens Logik slutte.

Andet Kapitel.

Functioner af subjectiv Siden: Objectivitetens Logik.

Allerede fra Begyndelsen af har Spørgsmaalet om Objectiviteten været inddraget med under Behandlingen af Subjectivitetsproblemet; saaledes gaaer der det hele forrige Kapitel igjennem en til Udviklingen af det Subjective Trin for Trin svarende Udvikling af det Objective. Modsætningen mellem dette og det foregaaende Kapitel er imidlertid bestemt derved, at, ligesom det Objective i Subjectivitetens Logik kun har afgivet Element og Gjennemgangspunkt for Analysen af det Subjective, saaledes skal nu i Objectivitetens Logik det Subjective afgive Element og Gjennemgangspunkt for Analysen af det Objective. Heri er da forsaavidt intet Paafaldende. Derimod kunde man maaskee finde det paafaldende, at Objectivitetens Logik henføres til Functioner af en subjectiv Siden; man skulde jo vente, at en Logik af det Objective netop maatte beroe paa Functioner af en objectiv Siden. Hermed forholder det sig imidlertid saaledes. Saalænge det Objective blot behandles i al Almindelighed, maa dets eiendommelige Charakteer nødvendig forflygtiges; thi det Almindelige er ikke, hvad man i Modsætning til det psychologisk Subjective altfor eensidig har fremhævet, det Objective, men tvertimod det i sit Væsen oprindelig Subjective: at behandle det Objective i al Almindelighed er at behandle det paa en subjectiv Maade, er, med andre Ord, at behandle det, ikke som et Objectivt, men som et Subjectivt. Sættes f. Ex. Idee og Virkelighed imod hinanden, saa træder Ideen, uagtet den selv er Eenheden af det Subjective og det Objective, dog øieblikkelig over paa den subjective Side, medens Virkeligheden bliver staaende som særligt Udtryk for det Objective. Grunden hertil er let at indsee. Kjendemærket for det Objective er overalt Andetheden, Enkeltheden i dens Umiddelbarhed, det udvortes Mangfoldige, Forskjelligartede o. s. v. Nu kan der jo vistnok i al Almindelighed siges

Adskilligt, endog adskilligt Træffende, om det Mangfoldige, det Forskjelligartede og Specielle; men det Mangfoldige i dets Mangfoldighed, det Specielle og Forskjelligartede med dets Enkeltheder og Eiendommeligheder kan man umulig affærdige ved en Behandling i al Almindelighed. Det Mangfoldige fordrer at blive bestemt paa mangfoldig Maade, det Specielle paa speciel Maade: her er i logisk Forstand Vanskeligheden med det Objective.

Afstanden imellem en Fremstilling af det Objective i Almindelighed og en udtømmende Fremstilling af, hvad det væsentlig er i sine existentielle Eiendommeligheder, er saa stor, at her imellem Yderlighederne nødvendig maa søges en Mellemsphære: i denne Mellemsphære ligger netop Objectivitetens Logik. Vi maae fra dette Synspunkt gjøre en væsentlig Forskjel imellem Objectivitetens og Objecternes Logik. Ved Objecternes Logik betegne vi den yderste Grændse, hvortil en speciel Udvikling af det Specielle kan drives, uden at Tanken derfor savner den klare Inderlighed, den Indsigt i det Mangfoldiges væsentlige Eenhed, den Momenternes Gjennemsigtighed, som det Logiske aldrig kan give Afkald paa. I Objecternes Logik er Blikket punktlig henvendt paa de forskjellige Former og Skikkelser, som det Objective, det ved Objectiveringen Frembragte, kan antage i den objective Verdens forskjellige Sphærer; de Vidensfunctioner, som hertil svare, ere da ogsaa at bestemme som Functioner af objectiv Viden. I Objectivitetens Logik dvæler Opmærksomheden derimod ved de eiendommelige Synspunkter og de særskilte, ikke vilkaarlige, men nødvendige Subjectivitetshandlinger, hvorunder Objectiveringen af det Mangfoldige og Forskjelligartede foregaaer; de Vidensfunctioner, som hertil svare, vise i alle Enkeltheder fra det Objective hen paa det Subjective, og ere desaarsag at bestemme som Functioner af subjectiv Viden.

Hvilken Forskjel det giver, om det er Objecterne i deres Enkeltheder, eller de for en særlig Kreds af Objecter gjældende

Objectiveringsacter, hvorpaa Opmærksomheden henvendes, kan let oplyses ved nogle Exempler. Ellipsen er et mathematisk, Feldtspathen et mineralogisk Object; slige Objecter behandles nu i de paagjældende Fagvidenskaber med saa udelukkende Hensyn til stedfindende Eiendommeligheder, at her end ikke reflecteres paa, hvad det egentlig vil sige, at de ere Objecter. Thi en Fagvidenskab kan jo meget vel behandle sine Objecter logisk, uden at den derfor behøver at give sig af med at behandle deres Logik. Objecternes Logik forudsætter udtrykkelig, at det, der gjør Objecterne til Objecter, særlig bliver Gjenstand for Reflexionen. Da nu Objecterne i Egenskab af Objecter kunne være af forskjellig Art og høre til høist forskjellige Tilværelseskredse, saa bliver det en Opgave for Objecternes Logik at paavise de Eiendommeligheder, hvorved de forskjelligartede, under forskjellige Kredse hørende Objecter berige Begrebet Object med nye og væsentlige Bestemmelser; i denne Henseende er det mathematiske Object da af ganske anden Art end det mineralogiske.

At der nu imellem Objecternes og Objectivitetens Logik maa være en Forbindelse, er en Selvfølge, og kan ligeledes sees af de anførte Exempler. For at fatte den objective Forskjel imellem det mathemathiske og det mineralogiske Object, maa man nødvendig gjøre sig Rede for den subjective Forskjel, der er i den Maade, hvorpaa Objecter af saa forskjellig Art objectiveres; men Undersøgelsen af de særegne Forhold, hvori Sandsning, Phantasie og Tænkning maae samvirke ved Objectiveringen af de forskjelligartede Objecter, hører jo netop under Objectivitetens Logik.

Men just idet vi see Objecternes og Objectivitetens Logik i deres indre Forening, see vi tillige den Forskjel og Modsætning, der anviser enhver af de nævnte Opgaver sin Plads i det logiske System. Objecternes Logik lader sig nemlig ikke nøies med en almindelig Paaviisning af de Egenskaber, der udmærke Objecterne, forsaavidt de høre til forskjellige Sphærer;

den gaaer i det Enkelte og undersøger de Forskjelligheder, hvorved Objecter af samme Sphære modsættes hverandre indbyrdes, samt de Relationer, Rækker og Overgange, de ifølge deres indbyrdes Slægtskab væsentlig danne med hverandre. Saaledes vil Objecternes Logik, naar Ellipsen skal vælges som Exempel, ingenlunde indskrænke sig til at charakterisere Ellipsen som mathematisk Object i logisk objectiv Modsætning til Feldtspathen som mineralogisk Object; nei, Objecternes Logik vil udtrykkelig paavise Forholdet imellem de nær beslægtede og dog indbyrdes forskjellige Objecter, saasom, hvad det Mathematiske angaaer: Ellipsen, Hyperblen og Parablen; hvad det Mineralogiske angaaer: Diamanten, Graphiten o. s. v. Interessen hviler, for at holde os til det Mathematiske, naturligviis ikke paa de specifisk mathematiske Opgaver, thi Logik er ikke Mathematik og kan aldrig blive det; men de specifisk mathematiske Bestemmelser afgive her de Elementer, ved hvis Bearbeidelse Logiken bliver istand til at articulere Objectbegrebets Udvikling i den paagjældende Sphære. Paa slige Enkelthedsanalyser kan Objectivitetens Logik ikke indlade sig*); idet den, selv

*) Den Maade, hvorpaa Sætningen: „Naar Forstanden opererer paa Phantasiens Basis, fremkommer Mathematiken“, er belyst i mine Forelæsninger over „Phil. Propæd.“ fra Universitetsaaret 1861—62 S. 29—34, kan i denne Sammenhæng siges at høre under Objectivitetens Logik; hvorimod Undersøgelsen om, hvorvidt der, hvis Dannelsen af en Planetbane skulde beroe paa tilfældige Omstændigheder, vilde være størst Sandsynlighed enten for en Parabel eller en Hyperbel eller en Ellipse (Anfr. Skr. 95—98), maa henføres under Objecternes Logik. Hvor misligt det er, naar en Philosophie, der ikke ret har været opmærksom paa, hvad en Objecternes Logik fordrer, vil behandle det Objective, kan sees af Hegels Indvending imod det pludselige Omslag i Centrifugalkraften. „Hvad Hegel anfører som den mathematiske Synsmaade, at Centrifugalkraften skulde aftage fra Aphelium til Perihelium, er netop det Modsatte af, hvad Mathematiken beviser, at den nemlig voxer fra Aphelium, det Punkt, hvori den har sit Minimum, til Perihelium, hvor den

endnu hørende under den subjective Viden, skal danne Overgangen til en objectiv Viden af det Objective, holder den sig paa et Mellemtrin, saa at den benytter det Objective til en mere indtrængende Specification af det Subjective, medens den dog tillige, omvendt, anvender det Subjective til en videre gaaende Articulation af det Objective.

Hvad dette vil sige, kan her oplyses ved et Tilbageblik; thi Objectivitetens Logik er tillige at bestemme som en fortsat Udvikling af, hvad vi i det forrige Kapitel have kaldt den ontologiske Objectivering.

Objectiveringens Ontologie er bygget paa følgende Grundlag. Den endelige Skilsmisse imellem det Subjective og det Objective, der charakteriserer det psychologiske Standpunkt, forsvinder i Grundideernes Logik; men Modsætningen forsvinder ikke. Vel er Ideen som Idee „Eenheden af Subject og Object", men da Eenheden er en Modsætningseenhed, er Modsætningen bevaret. For den psychologiske Opfattelse falder det Sandselige udenfor Sandsningen, det Tænkelige udenfor Tænkningen, Objecterne udenfor Objectiveringen. Derfor seer det fra det psychologiske Synspunkt livagtig ud, som om der meget vel kunde være en Verden af sandselige Ting, uden at Nogen sandsede dem, en Mangfoldighed af tilværende Objecter, uden at Nogen objectiverede dem. Anderledes i Ontologien: her er et Sandseligt, som ikke sandses, et Tænkeligt, som ikke tænkes, et Objectivt, som ikke objectiveres, kun svævende Muligheder, subjective Antydninger, tomme Forestillinger uden Realitet. Det er saa langt fra, at en objectiv Verden skulde

---

netop naaer sit Maximum; om en pludselig Overgang — „ein plötzliches Umschlagen" — kan her slet ikke være Tale." (Anfr. Skr. S. 64—65). Havde Hegel, før han indlod sig paa at dømme om Forandringerne i Centrifugalkraften, først undersøgt, hvad Ellipsen er for et mathematisk Object, vilde han snart have opdaget sin Misforstaaelse.

kunne have Virkelighed uden en objectiverende Subjectivitet, at den end ikke vilde være mulig, dersom ikke ethvert Object for sig udtrykkelig bestemtes ved en tilsvarende Objectivering, og en saadan til hvert Object svarende Objectivering ikke mulig, dersom der i Objectiveringsacten selv ikke var ligesaa-mange særskilte Subjectivitetsbestemmelser, som der i det Objectiverede er objective Sider.

Det er kun Overhaling og Halvhed, naar man i Logiken slaaer sig til Ro ved en Forklaring som den, at Ideen, „den vidende Sandhed", objectiverer sig Alt i Almindelighed ved en almindelig Tænkning; selv om man, for at gjøre den naturlige Sands nogle Indrømmelser, føier Anskuelsen til, og lader „det Absolute" selv anskue Alt i en almindelig Anskuen; det er dog Tomhed. I Ideen selv, den concrete Idee, har Objectiveringen, som sagt, de samme Eiendommeligheder i den subjective Form, som Objectet har i den objective. Det sandselige Object objectiveres ikke ved en almindelig Sandsning, thi en almindelig Sandsning er ligesaa uvirkelig, som et almindeligt Sandseligt; nei det Sandselige, dette bestemte Sandselige, der i sig forener de mange forskjellige og forskjelligartede sandselige Egenskaber, bliver udtrykkelig objectiveret ved en Sandsning, der i sig forener ligesaa forskjellige og forskjelligartede Sandsninger: der kan ikke komme en eneste Ændring frem i det Objectiverede, uden at der maa foregaae en tilsvarende Ændring i Objectiveringen.

At Objecterne i Virkeligheden træde frem og paatvinge sig os, uden at vi mærke det Mindste til den ontologiske Objectivering, er i denne Sammenhæng ikke forunderligt. Hvormegen Selviagttagelse og Reflexion udfordres der ikke, for at det sandsende Individ, endog blot fra et psychologisk Synspunkt, kan blive opmærksom paa, at der i al Følen, Seen og Høren er en Objectiveren? Endnu et andet Exempel. Hvor let og naturlig kunne de synlige Gjenstande aflede vor Opmærksomhed fra det Lys, hvori vi see dem; det falder os

sjældent ind, at vi i de synlige Ting dog ikke umiddelbart have med Tingene, men kun med Synsbillederne at gjøre. Opfattelsen af det Allernærmeste, det meest Umiddelbare, kræver her den meest anstrengende Reflexion. „Hvis Ætheren i hele Verdensrummet var i Hvile", siger Physikeren, „vilde der overalt herske et fuldstændigt Mørke"; saa vigtig en Rolle spiller altsaa den zittrende Æther i Verdensrummet; og dog kan ingen Dødelig, end ikke den meest skarpsynede Physiker umiddelbart see enten Ætheren eller dens Zittringer.

At blive opmærksom paa Objecterne er en let Sag; men for at blive opmærksom paa den ontologiske Objectivering behøves der en fra mange Sider veiledet, ved mange logiske Vanskeligheder stimuleret Reflexion. Den hegelske Logik er et stort Exempel paa, at der kan gives en skarpsindig Iagttagelse af objectiverede Begrebsbevægelser, uden at Opmærksomheden endnu i mindste Maade henvendes paa det Logiske i Objectiveringen selv. Og dog gjør det en væsentlig Forandring, en gjennemgribende Forskjel, om man i det Objectiverede seer paa Objectiveringen selv, eller ikke. Oversee vi Objectiveringen, saa viser det Objectiverede os jo vistnok fra sin Side, hvorledes Existensen fremgaaer af sin Grund, Virkeligheden af sin Mulighed, Virkningen af sin Aarsag, o. s. v.; men hvorledes gaaer det med Indsigten? Seet fra Synspunktet af det Objectiverede er Grunden i Existensen, Muligheden i Virkeligheden, Aarsagen i Virkningen, Anlæget i Udførelsen; og dog er her en Modsætning, en væsentlig Modsætning mellem Grund og Existens, mellem Mulighed og Virkelighed, mellem Anlæg og Udførelse. Hvad betyder da denne Modsætning? Det er en Modsætning af det Ideelle og det Reelle, som bestandig fremkommer ved og væsentlig beroer paa en Fordobling i det Objectiverede selv. Existensen, dette Existerende, har i sig selv Grunden, d. v. s. Existensen er paa een Gang baade Grund og Existens: Existens, forsaavidt det Existerende har ophævet sin Grund; Grund, forsaavidt

det Existerende igjen gaaer til Grunde og derved begrunder et andet Existerende. Paa tilsvarende Maade er Virkeligheden i dette Virkelige paa een Gang baade Mulighed og Virkelighed, o. s. fr. Hvorledes skal nu denne Fordobling egentlig tænkes at foregaae? Ved en uophørlig Omsætning, en Forvandling! Virkeligheden, selv en Forvandling af Muligheden, et Udtryk for den Fuldendelse, hvori den reale Mulighed forsvinder, er jo kun virkelig, forsaavidt den netop er i Begreb med en Forvandling, hvorved den igjen bliver Mulighed. Og hvorpaa beroer saa Forvandlingen? Paa den immanente Negation! Her er nu strax Problemet kjendeligt; thi den immanente Negation er, naar vi see paa det i Objectiviteten Objective, en speculativ Phantasie: jo mere man i existentiel Forstand urgerer Negationens og Negativitetens Immanens, desto mere oversvævende bliver Negationen, desto mere forraader den sin subjective Oprindelse. Indseer man dette, medens man dog endnu vedbliver at stirre paa det Objectiverede og oversee Objectiveringen, hvor kommer man saa hen? Ja, saa kommer man til saadanne skjønne Forklaringer som den, at Kategorierne Grund, Mulighed, Anlæg o. s. v. ikke blot ere subjective, men i den Forstand subjective, at de kun angaae vor psychologiske Bevidsthed om Tingene, uden i mindste Maade at vedkomme Tingene selv. Istedenfor at fremgaae af Grunden og blive begrundet, kommer det ene Existerende da uden videre til at fremgaae af det andet Existerende; istedenfor at fremkomme af sin Mulighed, maa det ene Virkelige nu fremkomme af det andet Virkelige, o. s. fr. Da nu den Tanke, at det ene Existerende skulde uden mellemtrædende Grund kunne fremgaae af det andet, er ligesaa utænkelig, som at det ene Virkelige uden mellemtrædende Mulighed skulde kunne fremkomme af det andet Virkelige, saa bliver man, for at undgaae „den immanente Negation", nødt til at forkaste det Existerendes Fremgang af det Existerende, det Virkeliges Fremkomst af det Vir-

kelige; og hvor komme vi saa hen? Til de lokale Omflytninger, de blot udvortes Forandringer! Dog, heller ikke her kan man slaae sig til Ro; thi det har i vort Foregaaende noksom viist sig, at endog en Rumsbevægelse, en Forandring i det Udvortes, er i objectiv Forstand umulig, naar der abstraheres fra Objectiveringen.

Kun i Objectiveringens Ontologie erkjendes den levende Eenhed af Viden og Magt, hvori Vexelbestemmelsen af det Subjective og det Objective i sin indre Uendelighed ene og alene kan være begrundet. Objectiveringen er i denne Henseende ligelig bestemt ved Nødvendigheden og ved Friheden. I Realsystemet, i Magtens Kreds, hersker Nødvendigheden: Objectiveriugen bestemmes ved de deels vordende deels tilværende Objecter; i Idealsystemet, i Videns Kreds, hersker Friheden: Objectiveringen bestemmes ved de Kategorier, Ideemomenter og Ideer, der udvikle og bevæge sig i den vidende, Alt i Viden objectiverende Subjectivitet. At objectivere Begrebet som Existens forudsætter Nødvendigheden: herved gaaer Viden under i Magten; at objectivere Existensen som Begreb forudsætter Friheden: herved forvandles Magten til Idealitet og forklares i Viden; at objectivere Begrebet som Existens, for under denne Forudsætning at objectivere Existensen som Begreb, og omvendt, forudsætter det Teleologiske: herved gaaer Friheden paa uendelig Maade over i Nødvendigheden, og denne i hiin.

Disse ved Analyserne i forrige Kapitel vundne Resultater afgive altsaa Grundlaget; den videre gaaende Udvikling, den Udvikling, hvorved Objectivitetens Logik særlig bestemmes, afhænger nu af den Maade, hvorpaa Specificationerne gjennemføres. Det kommer i dette som i ethvert Vendepunkt an paa at vælge det rette Synspunkt og udfinde den til Synspunktet svarende Fremgangsmaade. Opgaven er at magte Mangfoldigheden, at lade de særskilte Objectiveringshandlinger træde saaledes frem, at Andethedens Væsen, Objecternes

Verden, kan blive tydeliggjort for den objectiverende Selvhed. Den Tilsynneladelse, hvori det Objective Punkt for Punkt bestemmes subjectivt og det Subjective objectivt, giver os da Objectiviteten. Objectiviteten er altsaa dobbeltsidig; Dobbeltsidigheden frembyder et dobbelt Udgangspunkt, nemlig et Udgangspunkt i det Objective, der betinger en videre Udvikling af det Subjective, og et Udgangspunkt i det Subjective, der igjen betinger en punktuel Analyse af Bestemmelserne ved det Objective.

Betegne vi nu den særskilte Objectiveringshandling, være sig Tanke- eller Naturhandling (Naturhandlingen, vel at mærke, betragtet fra Subjectivitetens Synspunkt) ved Kategorien Function, saa have vi i de angivne Udgangspunkter følgende for Behandlingen af Functionerne charakteristiske Anviisninger. Det objective Udgangspunkt ligger i Realsystemet og leder til en logisk Udvikling af Functionernes Væsen og forskjelligartede Eiendommeligheder, d. v. s. til en Functionernes Logik; det subjective Udgangspunkt tilhører Idealsystemet og leder til en særegen Fremstilling af de for Subjectivitetens objectiverende Virksomhed nødvendige Intellectualhandlinger, med andre Ord, af de i egentlig Forstand logiske Functioner. Endelig da Modsætningseenheden af Real- og Idealsystemet ligeledes kræver sin punktuelle Udvikling, maa Objectivitetslogiken slutte med en Fremstilling af de objective og subjective Momenters totaliserede Vexelvirkning i Functionernes Systematik.

Hvad Functionernes Logik angaaer, er det for Analysen af afgjørende Vigtighed, at de objective, i sig antilogiske Bestemmelser alle ere af væsentlig subjectiv, altsaa af logisk Betydning. Dette er ingenlunde Tilfældet, naar Opmærksomheden fæster sig paa Objecterne. Enhver Specification af et existerende Objects Eiendommeligheder vil altid føre til en Strid mellem et Væsentligt og et Uvæsentligt, et Nødvendigt og et Tilfældigt, et Almindeligt og et Individuelt, hvis Vidt-

løftighed let kan lede Logiken paa Afveie, idet den, forsaavidt den da ikke ved sit Affstrækkende frister til utidige Abstractioner, kun altfor let leder den bort fra Totalerkjendelsen. Anderledes, naar vi betragte Functionerne. De specifiske Eiendommeligheder, der væsentlig charakterisere en Function, ere, om end de punktuelle Bestemtheder nok saameget vedrøre det Antilogiske, dog, selv i de fineste Enkeltheder, af logisk Betydning; thi det Almene er fremherskende. Hvad de logiske Functioner angaaer, er det af Vigtighed, at en Articulation af det Objective paa alle Punkter skinner igjennem; kun paa denne Betingelse vil det være muligt at bestemme de særskilte Intellectualhandlinger som eiendommelige Functioner, og kun ved det i disse Functioner Eiendommelige muligt at paavise den objectiverende Subjectivitets overgribende Magt over det objectivt Mangfoldige. Hvad endelig Functionernes Systematik angaaer, maa den logiske Bestræbelse gaae ud paa at sammenarbeide det Forskjelligartede, paavise de correlate Functioners ideelle Vexelbestemmelser og saaledes føre Objectivitetens udviklede Mangfoldighed tilbage til Principet selv, det Vidensprincip, der fra alle Sider er at bestemme som det Subjectives og det Objectives oprindelige Eenhed.

A.

Functionernes Logik.

I Bestemmelsen af det Objective viser sig overalt et Skjær af det Subjective; hvormeget Subjectiviteten end paavirkes og bestemmes af Objecterne, saa ligger det dog i dens Væsen, at den kun kan bestemmes til selv at bestemme. Det er ikke blot et Tegn paa den menneskelige Subjectivitets Indskrænkning, at den finder sig saa oplagt til at behandle Objecterne som Subjecter og tillægge det Selvløse en vis Selvhed; det er tillige et Tegn paa dens guddommelige Oprindelse, dens indre

Uendelighed, dens overgribende Magt: den tilegner sig Alt, sætter sit Stempel paa Alt, og vil i Alt erkjende sit Eget. Naar Barnet personificerer sin Skammel, kjæler for den, og underholder sig med den som med en Slægtning; naar et begavet Oldtidsfolk befolker Floder og Skove med Nympher og Dryader, og decorerer Stjernehimlen med Billeder af „Guder og Helte“, da kan man jo vistnok sige, at en saa naiv Phantasievirksomhed ikke vedkommer Logiken. Men desuagtet har Sagen dog en Side, der, fra et logisk Synspunkt, maa tildrage sig Opmærksomheden. Det er ikke alene Phantasien, men ogsaa Forstanden, der udtrykkelig fordrer, at Objecterne betragtes som virkende, lidende, handlende Subjecter. „For at kunne tale og dømme om Alt, maae vi kunne gjøre Alt til Subject i en logisk Dom. Men Alt, hvad der sættes som Subject, bliver hypostaseret. I Sætninger som disse: „Stenen har slaaet Mennesket ihjel“; „Brutus har dræbt Cæsar“; „det Almindelige kræver et Exempel“; „Manden kræver sit Tilgodehavende“, antage Subjecterne den selvsamme hypostatiske Charakteer, og det er, ifølge Sprogets Natur, aldeles umuligt at undgaae Personificationer. Saalænge Talen dreier sig om endelige Gjenstande, er Misforstaaelsen let at afværge; men naar Undersøgelsen overskrider Grændsen for den umiddelbare Erfaring, er Adskillelsen saa vanskelig, at man finder det Alleruselvstændigste hypostaseret, og det Allerselvstændigste forvandlet til Reflex. Og dog maa det i ethvert Tilfælde med Sikkerhed kunne bestemmes, hvorvidt vi have med en blot sensuel Substans (Substrat), en foreløbig Personification eller en evig Hypostase at gjøre, hvis ellers Indsigten skal være klar og tydelig.“ *)

Skal den uvilkaarlige Personification forsvinde som et for Bevidstheden gjennemsigtigt Moment i den egentlige Objectivering, da maa der i Reflexionen haves et Udtryk, der

*) Den propæd. Logik. S. 182.

paa een Gang ligelig angiver Sagens saavel subjective som objective Side. Sige vi f. Ex., at Tingene handle, saa er Personificationen iøinefaldende. Vistnok kan man tale om „en Naturhandling" ligesaavel som om „en Tankehandling"; men det Figurlige i slige Betegnelser er umiskjendeligt; Tanken kan, strengt taget, ligesaalidt handle som Naturen: Handlingen er i egentlig Forstand forbeholdt den frie Villie. Mindre fremtrædende er Personificationen i Udtryk som: Tingene lide; Bygningen har lidt meget af Fugtighed, af Ildebrand, af Jordskjælv o. dsl.; og dog er Kategorien Lidelse aabenbart en Kategorie, der hører ind under det Subjective. Derimod kan det i egentlig Forstand, altsaa uden Skin af Personification, siges om Tingene, at de bevæges, forandres, virke, paavirkes o. s. fr.; thi Kategorierne Bevægelse, Forandring og Virksomhed tilhøre ligesaavel det Objective som det Subjective. Kunde der nu for slige Kategorier paavises et Eenhedsudtryk, og kunde dette Eenhedsudtryk fremdeles antage en saadan Form, at det derved blev skikket til en vidt forgrenet Articulation, og kunde denne Articulation endelig anlægges saaledes, at den gik i to Retninger, den subjective og den objective, idet snart denne, snart hiin blev den afgjørende, da maatte en saadan Kategorie jo spille en betydelig Rolle i enhver paa Idee-Udvikling anlagt Logik. Men en saadan Kategorie have vi jo netop i det paa saamange Maader anvendelige, for saamange Vendinger, Overgange og Bestemmelser betegnende Udtryk: Function.

Hvor alsidig og dog eiendommelig Kategorien Function er, bliver strax indlysende, naar vi fremhæve nogle charakteristiske Bemærkelser, som Sprogbrugen allerede har hjemlet.*)

---

*) „Ordet Function forekommer i meget omfattende Betydning. Hvor der kan være Tale om Virken, Liden, Handlen, betegner Function en særegen lovbestemt Virksomhed. Det hedder om en Embedsmand, at han er i Function; man taler om Øiets Func-

Saaledes bruges Function, hvad Virksomhed angaaer, ikke blot om Virksomheder in concreto, som naar det hedder, at en Embedsmand er i Function, eller der handles om Functionen af en Nerve; men om de allerabstracteste Virksomheder, som naar Kant lærer, at Begreberne beroe paa Functioner, og ved „Function“ forstaaer Enheden i den Handling, at indordne forskjellige Forestillinger under en fælleds Forestilling. Ja, saa omfattende er Functionens Betydning, at den Adskillelse, Kant i denne Anledning vil fastsætte imellem „Affection“ og „Function“, viser sig som forsvindende. Medens Begreberne beroe paa Functioner, skulde Anskuelserne efter Kants Mening udelukkende beroe paa Affectioner; men ved nærmere Overveielse bliver det klart, at Affectionerne selv maae bestemmes som Functioner. Ved Functioner tør vi nemlig, ifølge Sprogbrugen, ikke alene tænke paa lovbestemte Virksomheder, men ogsaa paa lovbestemte Forandringer. Fra dette Synspunkt forsvinder den endelige Forskjel imellem det Active og det Passive, imellem Virken og Liden, saa at enhver Liden ligesaavel gaaer op i en tilsvarende Function, som

---

tion, om en Nerves Function o. s. v. ... Vistnok kunne de rene Størrelser ikke udøve reel Virksomhed, men ved at anbringes i forskjellig Sammenhæng kunne de dog væsentlig forandre de indbyrdes Forhold. En Størrelse x kan, saa at sige, ansættes til forskjellige Bestillinger, kan som Addend ($a + x$), som Factor (ax), som Potensexponent (a^x), som Logarithme o. s. v. erholde en meget forskjellig Indflydelse, og forsaavidt optræde i forskjellige Functioner. — „Afhænger en Størrelse: y, ifølge en vis Lov af andre Størrelser: x, z, t, u ..., saa at enhver Værdi af y bestemmes ved de Værdier, som vilkaarligen tillægges x, z, t, u ..., siges y at være en Function af disse Størrelser, alle betragtede som variable, y afhængig, de andre uafhængige. Dette betegnes almindeligen: $y = f(x, z, t, u \ldots)$.“ C. Ramus. — Ifølge denne mathematiske Begrebsbestemmelse ville altsaa Forandringer udgaae fra de Uafhængige og udøve deres lovlige Indflydelse paa den Afhængige.“ Phil. og Mathem. S. 5—6.

enhver Virken. Ja, vi føres endog uvilkaarlig et Skridt videre; thi da en Affection, en Liden, kun kan være en lovbestemt Forandring derved, at den udtrykkelig svarer til en bestemt Virken, saa maa enhver Liden jo netop være en Function af en tilsvarende Virken. Det i Functionen liggende Eenhedsudtryk, den kategoriske Bestemmelse, der omfatter saavel det Abstracte som det Concrete, det Active med det Passive, det Almene med det Specielle, det Subjective med det Objective, er Afhængigheden, den lovbestemte Afhængighed. I hvor inderlig en Forbindelse Begrebet Function staaer med Begrebet Afhængighed, lovbestemt Afhængighed, kan da udtrykkelig sees af Functionens mathematiske Betydning. „Man kan", hedder det i Mathematiken, „ikke sige, at 2 er en Function af 3, fordi $2 = 3^2-7$, thi 2 er ogsaa $= 3-1$, eller $= 3^3-25$ o. s. v., saa at 2 kan afhænge af 3 paa mangfoldige Maader. Men derimod kan man vel sige, at y er en Function af x formedelst Ligningen $y = x^2-7$, og at deri svarer $y = 2$ til $x = 3$." Altsaa: Betingelsen for, at y skal vise sig afhængig af x, er den, at der tillægges x forskjellige Værdier; Betingelsen for, at den anførte Afhængighed skal betegne en Function, er den, at Afhængighedsmaaden nærmere fastsættes. Men Betingelsen for den nærmere Bestemmelse af Afhængighedsmaaden er igjen, naar vi see nærmere til, denne, at den almene Function med indre Nødvendighed maa sondre sig i særskilte Functioner: $f(x) = y$ faaer først Betydning ved at sættes som $f(x) = ax$, $f(x) = x^a$, $f(x) = a^x$, o. s. v.*)

Drage vi nu en Parallel imellem Functionens mathematiske og hvad vi i denne Sammenhæng kunne kalde dens reale Betydning, saa viser Eenhedsudtrykket, lovbestemt Afhængighed, udtrykkelig hen til Vexelbestemmelsen af Forudsætning og Consequens. Forsaavidt en Handling er at be-

*) Om „Functionsbegrebet" jvfr. Mathem. og Dialekt. S. 4–27.

stemme som Consequens af en anden Handling, er den en Function af samme; det Samme gjælder om Handling og Liden. Saaledes kan ikke blot en Virksomhed være en Function af en anden Virksomhed, men en Virken af en Liden, en Forandring af en Forandring o. s. v. At Functionen i sit Væsen forener det Subjective med det Objective, fremlyser af dens Betydning for Begriben og Viden; thi hvad er vel det at begribe Noget, dersom det ikke er at gjennemskue den eller de Functioner, hvorved det paagjældende Noget bestemmes? At begribe Ligevægten er at kjende det System af Functioner, hvorpaa Ligevægten beroer; at begribe de chemiske Dannelser er, om det var muligt, at gjennemreflectere Affinitetsfunctionernes uendelig forviklede System; at begribe Granatens Tilværelse er at gjøre sig Rede for Functionerne af dens Bestanddele, hvilket igjen forudsætter en Indsigt i den Maade, hvorpaa isomorphe Substanser fungere i hinandens Sted. Indsigten i en Function er betinget af Indsigten i en anden.

Men endskjøndt Functionen efter sit Begreb omfatter Sagens saavel subjective som objective Momenter, saa vil Modsætningen af det Subjective og det Objective dog vedblive at gjælde for Functionen selv, og det ikke blot fra Endelighedens, men ogsaa fra Uendelighedens Synspunkt. Hvad den endelige Viden angaaer, have vi i den almindelige Betragtningspsychologie og den empiriske Physiologie Exempler, som vise, hvorledes Functionen af en Nerve kan blive opfattet deels saa eensidig subjectivt, at Realiteten, det Objective, mangler, deels saa eensidig objectivt, at Idealiteten, det væsentlig Subjective, mangler. Den explicative Betragtnings-, Bemærknings- og Forsikkringspsychologie gjør sig Sagen let, naar den overhaler Hjerne- og Nervefunctionerne med den Bemærkning, at Hjernen og Nerverne ere Organer, Midler og Betingelser for alt det meget aandeligt Virksomme, som i disse Organer kommer til Virksomhed. Trods alle For-

sikkringer om Nervernes Nødvendighed som Betingelser for Bevidsthedslivet, og hvad der ellers kan bemærkes om de Actioner og Reactioner, „som herved blive at bemærke", vedbliver den subjective Forklaring af Bevidsthedsphænomenerne dog at savne ethvert videnskabeligt Støttepunkt i det Objective, saalænge der ikke gjøres ringeste Forsøg til at faae Vexelbestemmelsen af det Ideelle og det Materielle, det Sjælelige og det Legemlige i Nervefunctionens eget Væsen undersøgt. Den subjective Eensidighed og videnskabelige Overfladiskhed er kjendelig derpaa, at der tales vidt og bredt om de mange sjælelige og legemlige Functioner, uden at der tænkes noget videre Bestemt ved en Function i Almindelighed, endsige da, at her skulde spores nogen Anstrengelse med at deducere de særskilte Functioner i deres Mangfoldighed af een eller flere Grundfunctioner.

Holder den beskrivende Psychologie sig eensidig til det Subjective, forsaavidt den i Tro og Tillid til Sjælefunctionernes Oprindelighed holder sig til den bevidste „Leven" i „Forestillingskredsen" med den Forsikkring, at Nerver og Ganglier ere Betingelser, men kun Betingelser for de sjælelige Functioner, saa finder man i den empiriske Physiologies nu allerede vidtløftige Litteratur Exempler nok, som vise, hvad det vil sige, at opfatte en Nervefunction fra et eensidigt objectivt Standpunkt. Uden at bekymre sig videre om det i Sensibiliteten Sjælelige, og altsaa væsentlig Subjective, kan da en Physiolog begynde med at fastsætte det som en Kjendsgjerning, at „Sensibilitet er en inhærent Egenskab ved et Ganglievæv", og derpaa ved en skarp Adskillelse mellem Egenskab og Function indlede Undersøgelser af det i Sagen udvortes Objective. En Nerves Egenskab kan saaledes bestemmes som en Eiendommelighed, der tilkommer den, forsaavidt den er Nerve, men derimod ikke bestemmes ved dens særegne Forbindelse med noget andet Organ. En Nerves Egenskab vil altsaa „afhænge af dens Structur, ligesom

Staalets Elasticitet afhænger af Staalets Structur"; hvorimod en Nerves Function vil beroe paa den Brug, der gjøres af Egenskaben, og afhænge af de Forbindelser, hvori Nerven staaer med andre Dele af Legemet. „Egenskaben", siger da Physiologen, „er uforanderlig, saalænge Bygningen bestaaer: Eenshed i Bygning medfører overalt Eenshed i Egenskaber; hvorimod Functionerne ere ligesaa foranderlige som Beskaffenheden af de organiske Forbindelser." *)

Uden i denne Sammenhæng at opholde os ved det Spørgsmaal, hvorvidt man i Physiologien er tjent med at indskrænke Betydningen af Ordet Function alene til Virksomhed og Handling, eller ikke, kunne vi dog af de angivne Træk let skjønne, at en saaledes anlagt Udvikling vil lede til eensidige objective Resultater. At vi befinde os paa det Objectives Enemærker, sees strax af den Kjendsgjerningernes Mangfoldighed, som her frembyder sig for Betragtningen: „dersom denne Nerve overskjæres, saa vil Følelsen ophøre; overskjæres denne derimod, vil der indtræde Lamhed; gives der da Nerver, som ifølge deres „Egenskab" kun ere Følenerver, eller ere alle Nerver, ifølge „Egenskaben", lige skikkede til at være baade Følenerver og Bevægelsesnerver, saa at den stedfindende Forskjel alene beroer paa Functionen?" Det er i sin Sphære vigtige Undersøgelser, og vigtige Resultater, hvortil slige Undersøgelser kunne føre; men selv om man tænkte sig alle disse Undersøgelser afsluttede, alle herhen hørende Spørgsmaal besvarede paa en for den empiriske Physiologie tilfredsstillende Maade, vilde vi dog være uendelig langt fra Knudens Løsning, saalænge Begrebet af en Nervefunction fastholdes i saa eensidig objectiv Betydning, at det subjective Moment mere og mere tabes af Sigte. I hvilken Grad dette er Tilfældet, sees af den høist uhyggelige Kjendsgjerning, at Physiologien, især i den allerseneste Tid, er kommen i

---

*) Jvfr. Forelæsn. over „Phil. Propæd." Universitetsaar 1860—61, S. 367 flgd.

Gang med at opfatte Organismen som „en levende Maskine“, uden at betænke, at der en Sphæreforskjel imellem en Maskine og et mechanisk Natursystem, og meer end een Sphæres Afstand imellem en blot mechanisk og en organisk Function.

Dog, det er ikke blot i Endeligheden med dens Udstykninger og Eensidigheder, at en Modsætning mellem Functionens subjective og objective Extremer viser sig; ogsaa fra Uendelighedens Synspunkt sees Modsætningen, men her naturligviis i et andet og høiere Lys. Forvandles de endelige Forudsætninger og Betingelser til Momenter i en gjennemført Reflexion, da vil baade det, der i Afhængighedsforholdet bestemmes som det Afhængige, og det, der forudsættes som det Uafhængige, forvandle sig til Function. Vi have da, ikke blot hvad Mathematiken i en mere indskrænket Betydning fremstiller som en Function af en Function, $y = f(\varphi(x))$, men Functioner af Functioner i det Uendelige. Seet fra denne Side tilhører Functionen Idealsystemet, og dens Form vil i saa Henseende ikke være til at adskille fra dens Indhold. Fastholdes Forudsætningen med dens Betingelser derimod i endelig Bestemthed, men dog saaledes, at den hele Virkelighed tillige betragtes som Ideens Magt undergiven, faae vi, hvad Functionsreqvisiterne angaaer, en betegnende Adskillelse imellem det Noget, der er i Function, det Noget, der er en Function af Andet, og det Andet, hvoraf Noget er en Function; denne formelle Adskillelse bestemmes igjen ved reelle Forbindelser af forskjelligartede Functioner, existentielle Knuder, Functionscomplexer i en ved Magten afgjort materiel Eenhed. Fra denne Side tilhører Realsystemet altsaa den objective Sphære; i denne Sphære vil Functionens Form paa forskjellig Maade træde i Modsætning til dens Indhold, og denne Modsætning netop betinge Udviklingen af de exacte Bestemmelser og punktuelle Særskiltheder, som ere betegnende for den objective Verden.

„Udvikler man, hvad Hegel i sin Retning har gjort,

Qvantitetens og Maalets Kategorier i logisk-dialektisk Form saaledes, at Operationsmomenterne kun flygtig berøres, maa Begrebsudviklingen blive eensidig og i flere Punkter, endog hvad det Almindelige angaaer, uholdbar. Begreber, der have deres videnskabelige Rødder i de exacte Analysers Jordbund, forqvakles, naar de exacte Momenter maae savnes i deres Dialektik. At en dialektisk Udvikling af Qvantitetsbegreberne ikke erstatter Manglen paa Indsigt i Operationernes Grundforhold, sees deraf, at, medens der vel gives en Overgang fra den exacte Analyse til den dialektiske, gives der ikke omvendt en Overgang fra den almeenlogiske og dialektiske Analyse til den exacte: „Non datur metaphysica in mathesin via.“ *) At Mathematiken, skjøndt en abstract aprioriſk Videnskab ligesaavel som Logiken, har et ganske andet Greb paa Endeligheden, Virkeligheden, altsaa paa Objectiviteten, end „den speculative Logik“ med alle sine Virkelighedskategorier og objective Begreber, er forklarligt, naar man betænker, at Logiken, saaledes som denne Videnskab hidtil er behandlet, altid maa slippe det Enkelte for at gribe det Almene, medens Mathematiken i al Punktlighed veed at bestemme det Almene saaledes, at den deri kan gribe det Enkelte. Til en philosophisk Fremstilling af Begrebet bruges Ordet, og Ordet lyder eensidig paa det Almene; til en exact Fremstilling af Functionerne bruges Tegnsproget, og Tegnsproget, Functionernes Sprog, egner sig netop til at optage det Enkelte i det Almene, det Antilogiske i det Logiske.

Endelig vil Begrebet Function, hvilket da især er vigtigt for en Functionernes Logik, selv kunne afgive den Inddelingsgrund, hvorefter Udviklingens forskjellige Trin væsentlig og naturlig følge paa hinanden. Den lovbestemte Afhængighed, hvorpaa Functionen kjendes, er, som vi have seet, særlig betegnet ved Forholdet imellem Forudsætningen og dens betin-

*) Mathem. og Dialekt. S. 25.

gede Consequenser. Forudsætningen for sig er i sin Umiddelbarhed ikke Functionen, men et Element, et for Begrebet væsentligt Reqvisit; at Consequensen, for sig taget, da heller ikke kan være Functionen, er en Selvfølge, naar vi erindre, at Consequensen kun er Consequens i Reflexion af sin Forudsætning, ligesom Forudsætningen fra sin Side kun er Forudsætning i Reflexion af sin Consequens. Men saa er det maaskee Afhængighedsmaaden, den betingede Relation mellem Forudsætning og Consequens, hvori Functionen egentlig maa siges at bestaae? Heller ikke denne Antagelse er tilfredsstillende; thi Afhængighedsmaaden kan umulig bestemmes, naar man abstraherer fra det Afhængige og det Uafhængige. Et eensidigt Eftertryk paa Nødvendigheden, den Nødvendighed, hvormed Consequensen indtræder, naar Forudsætningen er given, vilde i al Fald kun give os Functionens Lov, ikke Functionen selv. Functionen er, naar den alsidig bestemmes, paa een Gang baade Loven og Lovens Opfyldelse; Functionsbegrebet er i sin Udfoldning et sandt Totalitetsbegreb: Forudsætning og Consequens, Nødvendighed og Tilfældighed, Almindeligt og Specielt, Væren og Vorden, Virken og Liden, kort sagt, de meest forskjelligartede Begrebsbestemmelser opgaae som Momenter i dette Begrebs alsidige Udvikling, en Udvikling, som netop af den Grund maa falde sammen med en Udvikling af det Subjectives og det Objectives objective Eenhed, d. v. s. med en Udvikling af Objectiviteten.

Fra den subjective Side har det i vort forrige Kapitel allerede viist sig, at Forudsætningen, reflecteret i negativ Umiddelbarhed, er Grund, og at Grunden, ikke i psychologisk, men i ontologisk Forstand, væsentlig er subjectiv; i Modsætning til det i Grunden Subjective have vi i de for Begrundelsen uundværlige Betingelser det umiddelbart Objective; sættes nu Begrundelsen særlig i det ene af sine Momenter, nemlig Betingelsen, saa tilbyder sig et eiendommeligt Udtryk for det Subjectives og det Objectives objective Eenhed: de

herunder hørende Functioner ere alle at bestemme som Functioner af Grunden.

Det er paa Causalitetens Standpunkt endvidere paaviist, hvad det vil sige, at den til Virkelighed udviklede Grund er Aarsag. Opfattes nu den til Functionen svarende Forudsætning som „Tingsaarsag", saa have vi jo vistnok i den saaledes existerende Aarsag selv det eensidigt Objective; men det eensidigt Objective, der ligger i Existensen og Virkeligheden, forudsætter da ogsaa udtrykkelig, at Aarsagen er virkelig. Men Aarsagens Virkelighed forudsætter en Mulighed, hvoraf den er fremgaaet; i Aarsagens reale Mulighed have vi igjen Subjectivitetsmomentet. Da Subjectivitetsmomentet imidlertid, hvad Aarsagsforholdet angaaer, er anderledes bestemt ved sit Objective, end Tilfældet var ved den almindelige Begrundelse, saa antager Udtrykket for det Subjectives og det Objectives objective Eenhed et saa særeget Præg, at de herunder hørende Functioner maae characteriseres som Functioner af Aarsagen.

Endelig er det fra Synspunktet af den totaliserende Reflexion tydeliggjort, hvad det vil sige, at en reflecteret Forudsætning kan i sin Oprindelighed indeholde en heel Totalitet af ideel-reelle Aarsagsmomenter, at en i sig saaledes totaliseret Forudsætning, med andre Ord, er et Princip, og Principet som Grundens og Aarsagens Identitet en Aarsagernes Aarsag, altsaa: en Grundaarsag. Som Grundaarsag har Principet en overgribende Magt over sine Betingelser og giver desaarsag sine reale Muligheder en indre eiendommelig Bestemthed i et eiendommeligt Anlæg. I Anlæget som Anlæg haves en klar Afspeiling af Subjectivitetens ontologiske Energie; men Anlæget har kun Realitet i Udførelsen; med Udførelsen, den eiendommelige Totalitetsudvikling, Virkeliggjørelsen af Anlægets Fordringer, kommer det Objective, og med dette Objective et vidtforgrenet System af Forudsætninger og Consequenser, Afhængighedsforhold og eiendommelige Virke-

maader, der giver Objectivitetselementet en afgjørende Betydning for Bestemmelsen af det Subjective. Saaledes opfattet vil altsaa Principet som Grundaarsag yde de rigeste Bidrag til en væsentlig Bestemmen af det Subjectives og det Objectives objective Eenhed: de herunder hørende Functioner, til hvis concrete Formvirksomhed Functionerne af lavere Orden afgive Elementerne, betegne vi da i det Følgende som Functioner af Grundaarsagen.

a) Functioner af Grunden.

Den begrundende Reflexion har i det Foregaaende lært os, hvad det vil sige, at alle Grundbestemmelser ere Reflexionsbestemmelser; hver saadan Reflexionsbestemmelse er som et Skin af Andet i Andet, et ved Gjenskin bestemt Skin, en reen Reflex, der ikke kan fastholdes umiddelbart. I Reflexionen selv er Grunden Eet med Væsenet: Væsenet er Tingenes formelle Grund. Det er den rene, immanente Omsætten af negative og positive Momenter, af Identitet i Forskjel og af Forskjel i Identitet, der i det Hele charakteriserer Functionerne af den formelle Grund. I den reelle Grund sees Umiddelbarheden derimod at gjennemtrænge Reflexionen; vel er det Umiddelbare i Grunden selv negativt reflecteret; men til de negative Bestemmelser i Grunden svare de positive i Existensen; fra Existensens Synspunkt har Grunden altsaa væsentlig Realitet, og kan forsaavidt assimilere sig alle Virkelighedens Realmomenter. Det er paa Assimilationen af slige Realmomenter, at vi i det Følgende skulle kjende Functionerne af den reelle Grund. Have nu, hvad heraf ligefrem maa være en Følge, alle Virkelighedsreflexioner en væsentlig Side, hvorfra de vise sig som Functioner af Grunden, og er det, som ovenfor bemærket, charakteristisk for Virkelighedsfunctionerne, at de findes forenede i existentielle Knuder, hvori de meest forskjelligartede Bestemmelser træffe sammen, saa maa en saadan existentiel Knude, hvad Begrundelsen angaaer, nødvendig

vise hen til en eiendommelig Forening af forskjelligartede Grunde. Kalde vi nu en saadan Forening af forskjelligartede Grunde en blandet Grund, saa vil det altsaa være de forskjelligartede Grundbestemmelser, der under den foreståaende Udvikling skulle afgive Særkjendet for Functionerne af den blandede Grund.

α) Functioner af den formelle Grund.

Saalænge Opgaven var at hævde Gyldigheden af den ontologiske Subjectivitet ligeover for en Abstraction, hvori den blev forflygtiget, maatte vi fra mange Sider blive opmærksomme paa, at den Deel af Hegels Logik, han selv kalder den subjective, mangler Subjectiviteten; nu derimod, da Opgaven er at haandhæve Objectivitetens Ret imod en Tankeudvikling, der opløser dens Realsystemer i abstract subjective Former, maae vi paa det Eftertrykkeligste minde om, at den Deel af Logiken, Hegel kalder den objective, mangler Objectiviteten.*)

---

*) Det er mærkværdigt, i hvilken Grad det Subjective hos Hegel løber i Eet med det Objective; man skulde næsten fristes til at antage, at Logiken, efter hans Mening, maatte være den Videnskab, der fra Begyndelsen indtil Enden varierede den Tvetydighed, at det Subjective er objectivt, og det Objective subjectivt. Vi finde Tvetydigheden allerede i Indledningen under „Allgemeiner Begriff der Logik", hvor det (Anfr. Udgv. S. 35) angaaende Forholdet mellem Aandsphænomenologien og Logiken blandt Andet hedder: „Der Begriff der reinen Wissenschaft und seine Deduktion wird in gegenwärtiger Abhandlung also insofern vorausgesetzt, als die Phänomenologie des Geistes nichts anderes als die Deduktion desselben ist. Das absolute Wissen ist die Wahrheit aller Weisen des Bewußtseyns, weil, wie jener Gang desselben es hervorbrachte, nur in dem absoluten Wissen die Trennung des Gegenstandes von der Gewißheit seiner selbst vollkommen sich aufgelöst hat... Die reine Wissenschaft setzt somit die Befreiung von dem Gegensatze des Bewußtseyns voraus. Sie enthält den Gedanken, insofern er eben so sehr die Sache an sich selbst ist, oder

I ingen Deel af Logiken træder Modsætningen af det Objective og det Subjective skarpere og paa en mere iøinefaldende Maade frem, end netop i det Afsnit, hvormed den hegelske Logik begynder, nemlig i det allerførste Afsnit, der handler om Qvaliteten. Qvalitet er umiddelbar Bestemthed; men just fordi Bestemtheden er umiddelbar, er Adskillelsen af dens objective og subjective, dens antilogiske og logiske Side ogsaa umiddelbar. Det Bratte, Umiddelbare i Adskillelsen maa være negativt kjendeligt paa Functionerne. Det er, ifølge den ovenfor angivne Charakteristik, Functionerne af den formelle Grund, som herved komme i Betragtning.

I hvilket Forhold maa Læren om Qvaliteten da stille sig til Functionslæren, naar Sagen sees fra det objective Synspunkt? Objectivt bestemt er Qvaliteten i sin rene Umiddelbarhed saa antilogisk, at den endog er incommensurabel for Sproget; dens Umiddelbarhed er i det Sandselige dette Sandselige, og dette Sandselige det Udsigelige. Qvaliteten

---

die Sache an sich selbst, insofern sie ebenso sehr der reine Gedanke ist. Als Wissenschaft ist die Wahrheit das reine sich entwickelnde Selbstbewußtseyn, und hat die Gestalt des Selbsts, daß das an und für sich seyende gewußter Begriff, der Begriff als solcher aber das an und für sich seyende ist. Dieses objektive Denken ist denn der Inhalt der reinen Wissenschaft ... Die Logik ist sonach als das System der reinen Vernunft, als das Reich des reinen Gedankens zu fassen. Dieses Reich ist die Wahrheit, wie sie ohne Hülle an und für sich selbst ist. Man kann sich deswegen ausdrücken, daß dieser Inhalt die Darstellung Gottes ist, wie er in seinem ewigen Wesen vor der Erschaffung der Natur und eines endlichen Geistes ist." Men selv om man vil oversee det „Ueberschwängliche" i den sidste Erklæring, og henføre det Hele under den Sphære, vi i det Foregaaende have betegnet ved Idealsystemet, saa strander den hele Forklaring dog paa Modsætningen mellem Ideal- og Realsystemet, en Modsætning, Logiken ikke skal tilsløre, men tvertimod afsløre.

og Prædicatet kunne i denne Henseende siges at danne Extremer, der have Egenskaben til Midte. Forsaavidt Egenskaben falder under Reflexionen, gaaer den over i det Almene og identificerer sig med Prædicatet; forsaavidt Egenskaben som umiddelbar Existensbestemmelse angiver det for den enkelte Ting Eiendommelige, unddrager den sig Reflexionen og falder i antilogisk Umiddelbarhed sammen med Qvaliteten. Idet hver Qvalitet er en for sig umiddelbar Bestemthed, er den ene Qvalitet uden væsentlig Sammenhæng med den anden; den ene kan vel være samtidig med den anden og følge efter den anden; men da det, saalænge hver enkelt Qvalitet opfattes for sig, ikke er muligt at paavise nogetsomhelst bestemt Afhængighedsforhold, hvori den ene skulde staae til den anden, saa vil det naturligviis heller ikke være muligt at fremstille den ene som en Function af den anden. Ved at forvandle Erfaringen til en Mangfoldighed af isolerede Sandseindtryk, og lade hvert Sandseindtryk gjælde for en i sig umiddelbar Bestemthed, en Qvalitet for sig, kan den hume'ske Skepticisme forsvares. Denne Skepticisme kan egentlig siges at hvile paa de abstract objective Qvaliteters løse Grund.

Istedenfor at agte paa det i Qvaliteten umiddelbart Objective, er Hegel, uden selv at mærke det, gaaet til den modsatte Yderlighed, og har, ved at opfatte Qvaliteten som Begreb, kun behandlet den i logisk Almindelighed, kun sat den som en reen Tankebestemmelse. For at retfærdiggjøre den Sætning, at Væren og Intet er det Samme, maa Hegel paa det Eftertrykkeligste minde om, at her aldeles ikke tør tænkes paa nogen bestemt Væren eller noget bestemt Intet. Qvaliteten, den umiddelbare Bestemthed, betegner altsaa ikke noget umiddelbart Bestemt, men den Tanke, at der i Almindelighed, altsaa i al Ubestemthed er noget Bestemt. Naar Qvaliteten først er forandret til Tankebestemmelse, er Væren ganske rigtig Eet med Intet; det vil sige: Negationen er immanent, thi Tankens Udtryk for den qvalitative Grændse er

netop Negationen selv. Forsaavidt Tænkningen, den rene, abstracte Tænkning, skal afgjøre Sagen, kan Hegel rolig opfordre den sunde Menneskeforstand til at nævne et eneste Exempel paa noget Virkeligt, hvori Eenheden af Væren og Intet ikke skulde findes.*) Idet nu Intet formedelst Negationens Immanens fremgaaer af Væren, Andet af Noget, Flere af Eet o. s. fr., bliver ethvert følgende Led unegtelig afhængigt af sit Foregaaende, maa, væsentlig seet, forholde sig dertil, som Følgen til Grunden, og nu kan her da forsaavidt være Tale om at bestemme slige Afhængighedsforhold ved tilsvarende Functioner.

I hvilket Forhold maa Læren om Qvaliteten da stille sig til Functionsloven, naar Sagen sees fra det ontologisk subjective Synspunkt? Kaste vi et Blik paa Qvalitetens Kategorier, saaledes som de i vort Sprog let og naturlig ordne sig i Overeensstemmelse med den hegelske Type, saa erholde vi efter Heibergs Udkast følgende Schema: 1) Absolut Væren: a) Væren og Intet, b) Vorden, c) Tilværen; 2) Tilværen: a) Noget, b) Andet, c) Et; 3) Eenhed af Væren: a) Eet, b) Flere, c) Qvantitet. Da nu Betydningen af et-

---

*) „Da nunmehr diese Einheit von Seyn und Nichts als erste Wahrheit ein für allemal zu Grunde liegt, und das Element von allem Folgenden ausmacht, so sind außer, dem Werden selbst, alle ferneren logischen Bestimmungen: Daseyn, Qvalität, überhaupt alle Begriffe der Philosophie, Beispiele dieser Einheit. — Aber der sich so nennende gemeine oder gesunde Menschenverstand mag auf den Versuch hingewiesen werden, insofern er die Ungetrenntheit des Seyns und Nichts verwirft, sich ein Beispiel ausfindig zu machen, worin Eins vom Andern (Etwas von Grenze, Schranke, oder das Unendliche, Gott, wie so eben erwähnt, von Thätigkeit) getrennt zu finden sey. Nur die leeren Gedankendinge, Seyn und Nichts, selbst sind diese Getrennte, und sie sind es, die der Wahrheit, der Ungetrenntheit beider, die allenthalben vor uns ist, von jenem Verstande vorgezogen werden." Anfr. Skr. S. 82.

hvert saadant kategorisk Udtryk aabenbart beroer paa den eiendommelige Tankeoperation, hvoraf det er fremgaaet, og en saadan Tankeoperation altid kan betragtes som en Forstandsfunction, saa kan man jo vel med en vis Grund sige, at enhver Kategorie er en Function af den Plads, den indtager i Systemet. Men Vanskeligheden er, at denne almindelige Sandhed ikke — hvad der netop vidner om dens subjective Eensidighed — kan komme ud over det reent Almindelige; Vanskeligheden er, at Tankefunctionernes Form falder saaledes sammen med Indholdet selv, at den for Functionen charakteristiske Vexelbestemmelse af Form og Indhold ikke punktuelt kan angives; Vanskeligheden er, at det objective Element mangler. Ifølge Systemet er Kategorien Qvantitet en Function af Vexelbestemmelserne: Eet og Flere, og det en eiendommelig Function, forsaavidt denne Vexelbestemmelse er eiendommelig; men at Vexelbestemmelsen: Eet og Flere, er eiendommelig, kan blandt Andet sees deraf, at den er forskjellig fra Vexelbestemmelsen: Noget og Andet, og denne igjen forskjellig fra Vexelbestemmelsen: Væren og Intet. Ikke desto mindre vil det dog være umuligt at bestemme det ved disse Functioner Eiendommelige saaledes, at Bestemmelsen af Functionernes Eiendommelighed skulde kunne adskilles fra Functionerne selv. Hvad der ligger i den Tænkningsact, hvorved Eet bliver til Flere og de Flere til Eet, kan alene sees af denne Tænkningsact; det Samme gjælder om den logiske Operation, hvorved Noget gaaer over i Andet, og Andet i Noget.

De intellectuelle Bestanddele, der nødvendig maae træde ud fra hinanden, naar en Function skal bestemmes for sig, nemlig Forudsætning, Betingelse, Conseqvens, befinde sig under „den speculative Logiks" Behandling i saa flydende Overgange, at enhver af Functionens særskilte Bestanddele selv maa blive en Function. Saaledes er Et kun en Function af Noget og Andet derved, at Noget og Andet, Momenterne

af Et, vexelviis fremkomme som Abstractioner af det fælleds Concrete, altsaa som Functioner af Et: Noget er ligesaavel en Function af Et, som Et er en Function af Noget. Endvidere er Et kun en Function af Noget, forsaavidt Eet er en Function af Et. „Idet Noget betegnes som Et, har det optaget sit Andet i sig selv, og har gjenvundet sin Eenhed. Denne Eenhed er selv Eenheden af den absolute Væren og Tilværen, eller den ikke abstract-umiddelbare, men concrete og resulterende Eenhed af Væren."*) Altsaa: Tankeoperationen, hvorved Kategorien bestemmes, er en Function; den Operationen bestemmende Kategorie er en Function, nemlig af den Tænkningsact, hvorved den selv blev bestemt; den nye af Tankeoperationen resulterende Kategorie er da endelig ogsaa en Function: saaledes fremkomme Functioner af Functioner i det Uendelige. Functionerne gjennemtrænge og gjennemskinne hinanden i saamange Lysninger, Ændringer, Forvandlinger og flygtige Overgange, at det Eneste, hvorved de objective Forskjelsbestemmelser erstattes, er Sprogets Ord: Qvaliteten Noget har umiddelbar Tilværen i Ordet Noget, ligesom Qvaliteten Andet i Ordet Andet. De umiddelbare Bestemtheder ere i den Grad adskilte fra al virkelig Tilværen og sammenvoxede med det sproglige Udtryk, at de rene Qvaliteters Philosophie kan betragtes som en reen Ordphilosophie.

Paa de abstract objective Qvaliteter kan Functionsbegrebet ikke anvendes, fordi det Subjective mangler; hvad Qvalitetsbegreberne, de abstract subjective Bestemtheder, angaaer, kan Functionernes Eiendommelighed ikke nærmere bestemmes, fordi det Objective mangler. I begge Henseender maa altsaa Objectiviteten forfeiles. Den, der udelukkende fæster Blikket paa det i Qvaliteten Objective, gaaer ligesaa vel Glip af Objectiviteten, som den, der sætter Qvalitetsbegrebet i Qvalitetens Sted; med sin løse Mangfoldighed af umiddel-

*) Heiberg. Anfr. Skr. S. 17. (Pros. Skr. 1ste Bind S. 138.)

bare Objectindtryk var Hume uendelig langt fra at erkjende en objectiv Verden. At han forfeilede Objectiviteten, gav sig, som vi saae, strax tilkjende derved, at Functionskategorien blev ubrugelig.

En abstract-objectiv Qvalitetslære gives ikke; men gives der nu ikke en objectiv Qvantitetslære? For at besvare dette Spørgsmaal ville vi igjen kaste et Blik paa det hegelske Schema. Som den store Trilogie kunne vi da efter Heibergs Anviisning have: 1) Absolut Qvantitet, 2) Qvantitativ Tilværen, 3) Eenhed af qvantitativ Væren. Udfyldes nu dette Schema, saa bliver Gangen i den kategoriske Udvikling følgende:

1. Absolut Qvantitet. a) „Eet og Flere ere Momenterne af Qvantiteten. Men Eet er Continuitet af sig selv; hvorimod de Flere, som ere indbyrdes adskilte, ere Discretion." b) „Overgangen fra Continuitet til Discretion, og omvendt, er Qvantitetens Vorden. Denne Vorden er Qvantum eller Størrelse." c) „Den saaledes fremkomne Eenhed af Discretion og Continuitet er ... den resulterende, hvorved de blive Qvantitetens Momenter. Saaledes er Qvantiteten det bestemte Qvantum eller den bestemte Størrelse."

2. Qvantitativ Tilværen. a) „Den bestemte Størrelse er qvantitativ Eenhed." b) „Men som Eenhed sees den blot fra Continuitetens Side. Forsaavidt som Discretionen ogsaa er dens Moment, er den tillige Antal." c) „Men den resulterende Eenhed af hiin umiddelbare Eenhed og Antallet er Tal."

3. Eenhed af qvantitativ Væren. a) Tallet, som Eenhed i Antal, er en Sum. At frembringe en saadan af umiddelbare Tal (lutter 1) er at numerere eller tælle. Men at frembringe den af Tal, der allerede selv ere Summer, er at addere, hvilket bestaaer i at tælle Summer. Da Summen er selve Tallet, saa ere Eenhed og Antal dens Momenter." b) „Naar Identiteten af begge Momenter udvikler sig til

Forskjel, saa fremkommer Produktet. At frembringe dette er at multiplicere, hvilket bestaaer i at addere et vist Antal af Summer, som selv ere lige, og følgelig udgjøre en Eenhed." c) „Den gjenvundne Identitet af Eenhed og Antal er Qvadratet. At frembringe dette er at qvadrere, hvilket bestaaer i at tage et Tal saa mange Gange, som det selv indeholder Antal, eller at multiplicere Tallet med sig selv."

Det vil heraf sees, at de Tankeoperationer, der komme til Anvendelse i Qvantitetslæren, ere forskjellige fra dem, der gjælde for Bestemmelsen af de rene Qvaliteter: at tælle, at multiplicere, at qvadrere ere Forstandshandlinger i en ganske anden Forstand, end de Reflexioner, hvorved Noget gaaer over i Andet og Andet i Noget. Allerede den Kjendsgjerning, at der paa Grundlaget af den rene Qvantitet har reist sig en videnskabelig Bygning af imponerende Storhed, nemlig Mathematiken, medens ingen Lærebygning nogensinde er bleven opført paa Grundlaget af den rene Qvalitet, maa vække Opmærksomheden: Qvantiteten, den rene Qvantitet, spiller en ganske anden Rolle i vor Erkjendelse af det Objective end den rene Qvalitet. Opgaven er da at vise, hvorfra den antydede Sphæreforskjel hidrører og hvori den væsentlig bestaaer.

Forskjellen mellem Qvalitet og Qvantitet fremstiller Hegel saaledes: „Die Qvalität ist die erste unmittelbare Bestimmtheit, die dem Seyn gleichgültig geworden, eine Grenze, die ebenso sehr keine ist ... Weil das Fürsichseyende nun so gesetzt ist, sein Anderes nicht auszuschließen, sondern sich in dasselbe vielmehr affirmativ fortzusetzen, so ist das Andersseyn, insofern das Daseyn an dieser Kontinuität wieder hervortritt, und die Bestimmtheit desselben zugleich nicht mehr als in einfacher Beziehung auf sich, nicht mehr unmittelbare Bestimmtheit des daseyenden Etwas, sondern ist gesetzt, sich als repellirend von sich, die Beziehung auf sich als Bestimmtheit vielmehr an einem andern Daseyn (einem fürsichseyenden) zu

haben, und indem sie zugleich als gleichgültige, in sich reflektirte, beziehungslose Grenzen sind, so ist die Bestimmtheit überhaupt außer sich, ein sich schlechthin Aeußerliches und Etwas ebenso Aeußerliches; solche Grenze, die Gleichgültigkeit derselben an ihr selbst und des Etwas gegen sie, macht die qvantitative Bestimmtheit aus."*) Havde Hegel nu virkelig bragt Alt, hvad der spirer i denne fortræffelige Overgangsbestemmelse, til fuldstændig Udvikling, saa maatte han, hvad Objectiviteten angaaer, absolut være bleven opmærksom paa, at Qvantiteten betegner en Sphære for sig.

Allerede den Maade, hvorpaa Udvortesheden, Endeligheden, Forskjelligheden, Mangfoldigheden i Qvantiteten vexler med en formel Indvorteshed, Uendelighed, Eensformighed og strømmende Eenhed, maa være Logikeren paafaldende. At Hegel fra sit Synspunkt har charakteriseret Striden imellem „Talformerne" og „Tankebestemmelserne", skal ikke negtes; han kommer i denne Anledning endog paa enkelte Steder til at udtrykke sig med en vis logisk Lidenskabelighed, som naar det hedder: „Wenn nun aber die Denkbestimmungen durch Eins, Zwei, Drei, Vier für die Bewegung des Begriffs, als durch welche er allein Begriff ist, bezeichnet werden, so ist dieß das Härteste, was dem Denken zugemuthet wird. Es bewegt sich im Elemente seines Gegentheils, der Beziehungslosigkeit; sein Geschäft ist die Arbeit der Verrücktheit."**)

Men istedenfor at indsee, at det, som her frastøder Tanken, netop er det antilogiske Element, der er uadskilleligt fra Objectiviteten og det Objective, holder Hegel sig udelukkende til det logisk Almindelige, mener deri at have grebet den sande Objectivitet, og kommer saa i det Hele taget ikke videre end til en, forøvrigt ingenlunde uberettiget, Polemik imod at anvende geometriske Figurer, Cirkel, Trekant

*) Anfr. Skr. S. 209.
**) Anfr. Skr. S. 249.

o. s. v., som blotte **Symboler** (Cirklen paa Evigheden, Trekanten paa Treenigheden). Vi skulle gjerne indrømme ham, at Philosophien ikke umiddelbart kan laane Formler fra Mathematiken, for i dem at udtrykke Begreber, eftersom det netop er Philosophiens Sag at afgjøre, hvorvidt de mathematiske Formler udtrykke Tanker og Begreber; men saa maae vi ogsaa stille den Fordring til Philosophien, at den tager alle Begrebselementerne med, og ikke afspiser os med noget blot Subjectivt, naar den har lovet os det Objective.

Saalænge Qvaliteten fastholdes for sig, maae Extremerne vexle: paa den ene Side en Discretion uden Continuitet, paa den anden Side en Continuitet uden Discretion; disse Extremer opløse sig i Qvantiteten. Opløsningen skeer derved, at de objective, hinanden udelukkende Qvaliteter afgive Reflexer, flygtige Forskjelsbestemmelser for Udviklingen af Qvantitetens Kategorier. Den qvalitative Forskjel mellem Noget og Andet, der, saa at sige, udgjød sig i Forandringens Strøm, forsvandt som Bibestemmelse i det Resultat, at Noget og Andet er Eet og det Samme. Istedenfor en Strøm af Noget, Andet, Andet, ... faae vi altsaa en Strøm af Eet, Eet, Eet, ... i det Uendelige. Denne Strøm har nu opløst Discretionen i Continuitet, thi det ene Eet er som det andet; det er Eenheden, der i ethvert Eet fortsætter sig: den continuerende Eenhed er Continuiteten selv. Men Strømmen har med det Samme brudt Continuiteten og sat Discretionen; thi hvert enkelt Eet er den hele Eenhed for sig; det er Eenheden, der i Eetets Gjentagelse, i **Fleerheden**, er kommen udenfor sig selv og er bleven discret: Discretionen er den som Fleerhedsatte Eenhed.

Hvad det vil sige, at Eet og Flere ere Qvantitetens Momenter, at Qvantum, den bestemte Størrelse, er en bestemt Eenhed af Continuitet og Discretion o. s. v., er fortræffelig udviklet i Hegels Logik, og kan paa mange Maader oplyses fra et hegelsk Standpunkt. Men hvad der ikke er udviklet i

Hegels Logik og heller ikke kan belyses fra et hegelsk Standpunkt, er netop det eiendommelige Forhold, hvori Qvantiteten som Qvantitet øiensynlig staaer til Objectiviteten. Ligesom Continuiteten i det Hele betegner det Subjective, saaledes viser Discretionen overalt, hvor dens umiddelbare Gyldighed anerkjendes, hen paa det i sig Objective; som Discretionens og Continuitetens formelle Enhed er Qvantiteten et kategorisk Udtryk for den formelle Objectivitet. Men Betydningen heraf kan dog først vise sig, naar Qvantiteten bestemmes i Enhed med Functionen.

Er det Mangel af Logik, naar man umiddelbart opstiller et Qvantitetsbegreb adskilt fra eller dog i blot endelig Modsætning til Qvalitetens Begreb, da er det ogsaa Mangel af Logik, naar man udvikler Qvantitetens Kategorier i en saa abstract Almindelighed, at Functionsbegrebet oversees. Det er saa langt fra, at Functionslæren kun skulde staae i et tilfældigt Forhold til Qvantitetslæren, at det, hvad Mathematiken fra sin Side noksom viser, netop er Qvantiteten, hvori Functionen maa søge sine exacte Bestemmelser: Qvantitetens Logik er uadskillig fra en Functionernes Logik. Vi overbevise os herom ved et Blik paa Functionsbegrebet.*)

Til eiendommelig Bestemthed af den mathematiske Function kræves: 1) en constant og en variabel Størrelse, 2) to variable Størrelser, en uafhængig og en afhængig**), og 3) et Forhold imellem Functionens Afhængige og dens Uafhængige, der kan bestemmes som et eiendommeligt Grundforhold. Paa hvilken af disse tre Fordringer vi end reflectere, vil Vexelbestemmelsen af Qvantiteten og Functionen være iøinefaldende.

---

*) Jvfr. Mathematik og Dialektik. En philos. Afhandl. af R. Nielsen, Kbhvn. 1859.

**) At en Function som: $y = f(x, z, t, u \ldots)$ indeholder flere Uafhængige, lades i denne Sammenhæng, hvor det blot gjælder en Begrebsudvikling, ude af Betragtningen.

Hvorledes skulde vel Forskjellen imellem Discretionen og Continuiteten kunne udtrykkes tydeligere end ved en exact Adskillelse af den værende og vordende Grændse: formedelst den værende Grændse er Qvantiteten Qvantum, formedelst den vordende gaaer Qvantum frem af en Qvantiteren. Er Qvantiteringen ophævet i sit bestemte Qvantum, saa er Grændsen værende, og Størrelsen bestemt som den constante Størrelse: Continuiteten er gaaet op i Discretionen. Gaaer omvendt det bestemte Qvantum over i Qvantiteren, saa er Grændsen vordende; ved den vordende Grændse er Størrelsen variabel: Discretionen gaaer op i Continuiteten. „I Udtrykket: f(x) = ax er a constant, x variabel; i Udtrykket f(a) = ax er x derimod constant, og a variabel. Kan nu enhver Størrelse ifølge sit Begreb være snart constant, snart variabel efter Omstændighederne, saa sees allerede heraf, hvor let Mathematikens Axiom: „enhver Størrelse er lig sig selv" kan angribes af Dialektiken. At enhver endelig Størrelse maa, forsaavidt den er constant, være sig selv lig: a = a, er uimodsigeligt; men hvorledes forholder det sig med den variable Størrelse? ... At Bestemmelsen: variabel ligesaa væsentlig tilkommer Størrelsen, som Bestemmelsen constant, sees deraf, at Størrelsen netop defineres som det, der kan forøges og formindskes ... Det opstillede Axiom: „enhver Størrelse er lig sig selv", opløser sig da i to Sætninger, af hvilke den første er en Tautologie, den anden en Modsigelse. Det er nemlig ikke Størrelsen som Størrelse, men Størrelsen som constant Størrelse, der er lig sig selv; Eftertrykket falder ikke paa det at være Størrelse, men paa det at være constant Størrelse. Og hvad er saa en constant Størrelse? En Størrelse, der er lig sig selv. Altsaa siger Axiomet: en Størrelse, der er sig selv lig, er sig selv lig; en reen Tautologie! Opfattes dernæst Størrelsen som det, „der kan tænkes forøget eller formindsket", saa falder Eftertrykket ikke paa det at være Størrelse, men paa det at være variabel

Størrelse. Det Variable maa vise sig i Varieren. Den variable Størrelse, der ifølge Axiomet jo ogsaa skulde være sig selv lig, kan altsaa kun ligne sig selv deri, at den bestandig bliver sig selv ulig"; men at have sin Selvlighed som en Ulighed med sig selv er en Modsigelse. „Disse Vanskeligheder hæves, naar vi see paa Functionen. Functionsbegrebet er, dialektisk seet, det sande Størrelsesbegreb, efterdi Størrelsens dobbeltsidige Bestemmelse, at være constant, d. e. sig selv lig, og dog variabel, d. e. sig selv ulig, her sættes i Eenhed. Kan man end ikke umiddelbart sige: $x = x$, forsaavidt x er variabel, saa kan man dog med Sandhed sige: $f(x) = ax = f(x)$, efterdi den samme Function maa som Function under alle Forandringer være sig selv lig. Idet Tautologien er hævet, er Modsigelsen med det Samme ophævet. Det Ulige staaer ikke længer som abstract Negation ligeoverfor det Lige, eller det Variable ligeoverfor det Constante; Functionen lader just det Lige reflectere sig i det Ulige, det Variable i det Constante, Forskjelsmomentet i Identiteten." *)

Forskjellen mellem den constante og variable Størrelse er altsaa en Eenhedsforskjel, der udvikles i og med Functionen. I Ligningen: $f(x) = y = ax$, er Forskjellen mellem a, den constante, og x, den variable Størrelse, udtrykkelig betegnet ved $f(x)$, hvilket jo netop viser, at den til Functionen svarende Størrelses Forandringer afhænge af Forandringerne i x; hvorimod Forskjelseenheden af a og x betegnes ved y, idet y viser, at der af den Maade, hvorpaa x indgaaer i Forening med a, resulterer en ny Størrelse. Vistnok maa den mathematiske Function betragtes som en Function af den formelle Grund, ligesaavel som den abstract logiske; men Forskjellen er dog paafaldende. Den abstract logiske Function mangler i den Grad Punktualitetselementet, at den unddrager sig enhver exact Articulation; dens Articulationer bestaae i klare, skarpe Reflexionsbestemmelser; den er i det Uendelige en Reflex af Reflexer: saa aldeles tilhører den Idealiteten og Subjectivi-

*) Mathem. og Dialekt. S. 5—7.

teten. Den mathematiske Function er, saavel hvad Tanken som Sproget, det pasigraphiske Tegnsprog, angaaer, udtrykkelig anlagt paa Punktualitet og exacte Analyser. Uden at opgive det Almene, formaaer den dog at angive og bestemme det Enkelte; dens Eiendommelighed udtaler sig netop i det articulerende Vexelspil imellem det Almene og umiddelbart Enkelte. Ved dette articulerende Vexelspil bliver Functionen istand til at udtrykke et System af Tanker i et System af Tilværelseslove, og saaledes tydeliggjøre det Objective ved det Subjective. „Hvorledes Functionen og Loven falde sammen i Grundbegrebet, sees af utallige Exempler. At F(x, y, z) = 0 er Ligningen for en Overflade, vil jo med andre Ord sige, at denne Function udtrykker Loven for de til et givet System svarende Coordinatforandringer, hvorved Punkterne i den paagjældende Overflade bestemmes. Punkternes Antal er uendeligt, et uendeligt Antal Punkter kan ikke bestemmes enkeltviis; i Valget af de Punkter, man enkeltviis vil bestemme, er der da saaledes noget Vilkaarligt og Tilfældigt; men ifølge Functionen bliver Bestemmelsen af de utallige Punkter netop reflecteret i den Maade, hvorpaa det enkelte Punkt bestemmes: saaledes indgaaer det Endelige overalt under det Uendelige, det Foranderlige under det Bestandige, Phænomenerne under Loven, det Tilfældige under det Nødvendige, Tingen under Begrebet, det Særskilte under det Almene.“ *)

„En Idealisme, der egentlig kun bekymrer sig om det i endelig og materiel Forstand Virkelige, forsaavidt den overalt lægger an paa at opløse dette Virkelige som Configuration af det almene Begreb, som et i den rene Idee forsvindende Moment, har i Grunden ingen væsentlig Trang til at indlade sig med de exacte Analyser. I Hegels Logik staaer da ogsaa Behandlingen af det Mathematiske, henviist til et Par Anmærkninger, i temmelig løs Forbindelse med Qvantitetskate-

*) Mathm. og Dialekt. S. 20.

goriernes dialektiske Udvikling; at den hegelske Methode consequent maa føre bort fra det Mathematiske, idet den fører bort fra de physiske Virkelighedsanalyser, viser hans Naturphilosophie, og navnlig hans Forklaring af Faldloven." *)

Det meest talende Beviis for den logiske Sammenhæng imellem den mathematiske Function og den formelle Objectivitet er den Kjendsgjerning, at Mathematiken, skjøndt en apriorisk Videnskab ligesaavel som Logiken, dog maa afgive et for Physiken uundværligt Grundlag. „Videnskabens Historie", siger Ramus, „fremstiller det Factum, at de største Opdagelser i Physik og Astronomie, som saa kraftigen have indgrebet i Menneskehedens baade aandelige og sociale Liv, have været deels betingede af, deels paa det Nøiagtigste forbundne med Opdagelserne af den mathematiske Analyses meest abstracte Sandheder. Er den høiere Mathematiks Studium langt og vanskeligt, saa afgive igjen dets Resultater en desto skjønnere Løn. Frugtesløse ere derimod de Philosophers Bestræbelser, som ville afkorte Veien ved mystiske og metaphysiske Speculationer." *)

β) Functioner af den reelle Grund.

Det er et umiskjendeligt Fortrin ved den hegelske Logik, at den fra sit Synspunkt baade viser os Qvalitetens Overgang til Qvantitet, og Qvantitetens Tilbagevenden til Qvaliteten saaledes, at derved skrides frem til Bestemmelsen af Maalet (das Maaß). Klart og skarpt har Heiberg, om end paa en fra Hegel noget afvigende Maade, betegnet Overgangen saaledes: „Qvadratet, som Identiteten af Eenhed og Antal i den qvantitative Eenheds høiere Kreds, ... eller som selve Eenheden i den qvantitative Væren, er saaledes meer end Qvantitet; det er nemlig tillige Maaden af den qvanti-

*) Anfr. Skr. S. 147.
*) Anfr. Skr. S. 148.

tative Væren, eller Modalitet."*) Hertil føies i en Anmærkning: „Det kunde synes besynderligt, at Qvantitetens Kategorie slutter med Qvadratet, og at de andre Potenser ikke komme med i Betragtning. Men Potens er et Begreb, som ikke er reent qvantitativt, tvertimod er det Modalitetens Begyndelse. Vel er Qvadratet en Potens, men i denne Egenskab sees det fra et nyt Synspunkt ... Potensen udtrykker nemlig den intensive Størrelse eller Qvaliteten af det Qvantitative; det er ved den, at Qvantiteten begynder at vende tilbage til Qvalitet, hvoraf den har udviklet sig."

Men heraf følger da ogsaa, at, dersom der i Overgangen fra Qvalitet til Qvantitet skjuler sig en Misforstaaelse, saa maa den samme Misforstaaelse gjentage sig, naar Talen er om en Overgang fra Qvantiteten til „Maalet" eller „Modaliteten". „Qvantitetens Tilbagevenden til Qvaliteten, eller den resulterende Eenhed af Qvalitet og Qvantitet, udtrykkes i Almindelighed ved Modalitet eller Maaden af Tilværen. Maaden, hvorpaa Noget er, er nemlig Resultatet af dets Qvalitet og Qvantitet, eller har disse til sine Forudsætninger. F. Ex. Maaden, hvorpaa en Stat existerer, er betinget deels ved qvalitative Hensyn, saasom dens Klima, dens Produkter o. s. v., deels ved qvantitative, saasom dens Udstrækning, Folkemængde o. s. v. Ligeledes er Maaden, hvorpaa et Menneske lever (hans Levemaade), qvalitativt bestemt ved hans Stilling, hans Virkekreds, hans Anlæg, hans Tilbøieligheder o. s. v., men qvantitativt ved Omfanget af hine qvalitative Bestemmelser, fremdeles ved hans Formue, hans Indtægter o. s. v. Naar man siger, at det i al Ting kommer an paa Maaden, saa ligger deri den rigtige Mening, at Tingen ikke maa betragtes eensidigen fra det qvantitative Synspunkt, eftersom det Qvalitative i Tingen modificerer det Qvantitative." Denne Bestemmelse af Maalet som Modalitet er i og for sig ganske

*) Anfr. Skr. S. 22. (Prof. Skr. 1ste Bind S. 150.)

fortræffelig; men Spørgsmaalet er: hvorfra kommer det Qvalitative, hvorledes forholder det sig med Overgangen?

Af Qvaliteten i dens objective Umiddelbarhed kan, som vi have seet, Qvantiteten umulig udledes; Qvantitetens Fremgang, ikke af Qvaliteten selv, men af Qvalitetens Kategorie beroer just derpaa, at denne Kategorie, naar den gjennemtænkes, egentlig er Qvantiteten: Qvantiteten kan fra denne Side bestemmes som den med sin Kategorie identiske Qvalitet. Men heraf følger, at Qvantiteten alt fra Begyndelsen af har alt det Qvalitative i sig, som den behøver til Specificationen af sine qvantitative Bestemmelser, ja alt det Qvalitative, den i Egenskab af den rene Qvantitet overhovedet er istand til at optage. Qvantiteten har nemlig dette sit Qvalitative som en for Discretionen uundværlig Bibestemmelse. Discretionen sættes derved, at Continuiteten brydes; men Continuiteten brydes jo netop derved, at der sættes vilkaarlige Grændser. Kun ved vilkaarlige Grændser kan Qvantiteten blive Qvantum; men den vilkaarlige Grændse er som værende Grændse Qvalitetens kategoriske Bestemthed. I den for Fleerheden betegnende Række: Eet, Eet, Eet ... maa Forskjellen mellem Eet og Eet absolut være umiddelbar og qvalitativ; dersom Forskjellen ikke var umiddelbar og qvalitativ, saa vilde Ligningen „Eet = Eet" tilintetgjøre Discretionen og derved gjøre enhver videregaaende Qvantitetsbestemmelse umulig.

Men heraf følger endvidere, at den hele Overgang fra Qvantitet til Modalitet, forsaavidt den efter Hegels Anviisning skal gjøres paa logisk immanent Maade ved en Udvikling af selve Qvantitetskategorierne, er en fingeret Bevægelse. Eller skulde Kategorien Produkt, der jo netop viser hen til en egen Additionsmaade, ikke ligge Modaliteten ligesaa nær som Kategorien Qvadrat, der jo dog kun betegner en egen Multiplicationsmaade? Kommer det alene an paa, at her er en Maade, da kan den første Maade jo ligesaagodt forestille Modaliteten, som den sidste. I de til Oplysning af Moda-

litetens og Maadens kategoriske Betydning anførte Exempler findes ikke et eneste Træk, der tyder hen paa, at Qvadratet netop udtrykker Eenheden af det Qvantitative og det Qvalitative. „Das Qvantum“, siger Hegel, „in seinem Andersseyn sich identisch mit sich setzend, sein Hinausgehen über sich selbst bestimmend, ist zum Fürsichseyn gekommen. So qvalitative Totalität, indem sie sich als entwickelt setzt, hat sie zu ihren Momenten die Begriffsbestimmungen der Zahl, die Einheit und die Anzahl; die letztere ist noch im umgekehrten Verhältnisse eine nicht durch die erstere selbst als solche, sondern anderswoher, durch ein Drittes bestimmte Menge; nun ist sie nur durch jene bestimmt gesetzt. Dieß ist der Fall im Potenzenverhältnisse, wo die Einheit, welche Anzahl an ihr selbst ist, zugleich die Anzahl gegen sich als Einheit ist.“ *)

Man kan gjerne indrømme, at Qvantitetsbegrebet ved en saadan Udvikling vinder i formel Henseende; men det maa paa det Bestemteste benegtes, at der ved en blot formel Udvikling af det rene Størrelsesbegreb skulde kunne gjøres en virkelig Overgang fra Qvantitetens til Modalitetens Sphære. Ved at oversee det i Sagen Væsentlige kommer en ellers skarpsindig og udholdende Tænker let til at gjøre noget altfor Betydningsfuldt ud af det Uvæsentlige. Saaledes er Hegel ved sin Opfattelse af Potensforholdet ikke blot bleven blendet af en Tvetydighed i det Logiske; men denne Tvetydighed har endog i hans Naturphilosophie baaret usunde Frugter. Hvor er dog ikke Begrebet af Tidens Qvadrat blevet mystificeret i den mærkværdige speculative Udtydning af Faldloven, **) hvori Galilei's Opdagelse skulde forherliges!

---

*) Logik 1ster Theil. Anfr. Udg. S. 391—92.

**) „Die der Einheit, als der Form der Zeit, entgegengesetzte Form des Außereinander des Raums, und zwar ohne daß irgend eine andere Bestimmtheit sich einmischt, ist das Qvadrat: die Größe außer sich kommend in eine zweite Dimension sich setzend, sich somit

Ved at betragte Sammenhængen mellem Qvantitetsbestemmelserne og de mathematiske Functioner overbeviser man sig let om, at den Function, der udtrykkes ved Fundamentalligningen: $f(x + y) = f(x) f(y)$, er ligesaa langt fra at tilfredsstille Modalitetens Fordring paa et i egentlig Forstand qvalitativt Element, som den Function, der udtrykkes ved Ligningen: $f(x + y) = f(x) + f(y)$. Hvorledes naae vi da til Modaliteten? Aabenbart kun paa det Vilkaar, at vi i al Umiddelbarhed optage Qvalitetens umiddelbare Bestemthed i dens Eenhed med den tilsvarende Qvantitet. Kun i Qvaliteten har Qvantiteten Tilværelse. Den Abstraction, hvorved vi fra Qvaliteten komme til Qvantiteten, kan ikke ophæve sig selv ved fortsat Analyse af rene Størrelser; den kan kun integreres derved, at Qvantiteten atter sees i sin Tilværelse, d. e. i sin bestemte Qvalitet. „Qvadratets Momenter, Eenhed og Antal" — hedder det*) — „ere, naar de betragtes som den nye Umiddelbarhed i den høiere Kreds, ogsaa Momenter i Modaliteten, saaledes at Eenheden betegner den intensive, Antallet den extensive Størrelse." Fra den formelle Side er herimod Intet at indvende. Modsætningen mellem den intensive og extensive Størrelse er ganske vist en Modalitetsmodsætning; men den intensive Størrelse kan umulig fremkomme ved en Begrebsudvikling af den rene Qvantitet. Hvad „den speculative Logik" vil gjøre gjældende, at nemlig „Roden i Potensen er den extensive, Exponenten den intensive Størrelse", har ingen Hjemmel, hverken i Mathematiken eller i Physiken eller i den almindelige Sprogbrug eller i det gjennemtænkte Begreb. Langt mere betydningsfuld er da i denne Sammenhæng den kantiske Adskillelse: „alle Phænomener", siger

vermehrend, aber nach keiner andern als ihrer eignen Bestimmtheit — diesem Erweitern sich selbst zur Grenze machend, und in ihrem Anderswerden so sich nur auf sich beziehend."

*) Heiberg. Anfr. Skr. S. 24. (Prof. Skr. 1ste Bind S. 153.)

Kant, „ere, eftersom de kun kunne opfattes under **Rummets** og Tidens Former, extensive Størrelser; alle **Phænomener** ere, efterdi enhver Fornemmelse kan forstærkes og svækkes i en bestemt Grad, intensive Størrelser." Vel er denne Adskillelse eensidig seet, forsaavidt den endnu kun er seet fra et psychologisk Synspunkt; men saameget er dog vundet, at den intensive Størrelse er bleven bestemt ved en Kraftyttring, idet den er bleven bestemt ved Graden af den Styrke, en Tilvæxten opfattende Fornemmelse kan have. Forskjel i Intensitet er Forskjel i Styrke; men Styrke forudsætter en Kraft, og Kraften et Indre. Først ved Modsætningen mellem Indre og Ydre, mellem Kraft og Yttring faaer Modsætningen mellem den intensive og den extensive Størrelse sin fulde Betydning.

Ifølge den Synsmaade, at Exponenten er den intensive, naar Roden er den extensive Størrelse, skal Modalitetens Vorden betegnes ved en uendelig Række af Potenser: n, n^2, n^3, n^4, n^5.... Leddene i en saadan Række ere da at betragte som Intensiteter af 1ste, 2den, 3die Grad o. s. v. Den uendelige Potensrække skal fremdeles ophæve sig selv, naar den kommer til en Potens, hvori Exponenten er Størrelsen selv: n^n. „I Potens-Rækken", hedder det, „er der ikke noget bestemt Forhold mellem Roden og Exponenten, da denne sidste er underkastet en uendelig Forandring. Men i Intensiteten danner Exponenten et Forhold til Roden, og dette Forhold er Eenhedens. Nemlig i n^n er $n : n = 1$. I Potens-Rækken er det Extensive (Roden) det Uforanderlige, og det Intensive (Exponenten) det Foranderlige. Men i Forholdet er det Intensive (Exponenten) det Uforanderlige, og det Extensive (Siderne af Forholdet) det Foranderlige. Eller: i Potensen er Exponenten det Andet af Roden, altsaa det Foranderlige i Potensen; men i Forholdet ere Siderne det Andet af Exponenten, altsaa det Foranderlige i Forholdet. Naar Intensiteten eller Eenheden i Potensforholdet betragtes som Forholdets umiddelbare Begyndelse, saa er den ligesidet

Forhold. Exponenten af dette Forhold er = 1 eller Eenheden. Denne Exponent forbliver uforandret, medens Siderne af Forholdet ere ligegyldige Qvanta, der, kun under Forudsætningen af indbyrdes Lighed, gaae over i uendelige Rækker, uden at Forholdets Eenhed forstyrres. 1 betegner Forholdet af 1: 1, af 2: 2, af 3: 3 o. s. v. i det Uendelige. Exponenten er den qvalitative Bestemthed i denne vexlende Yderlighed. Men paa samme Maade som Eenheden betinger Antallet, saaledes betinger det ligesidede Forhold den uendelige Række af uligesidede. Her gaaer Exponenten over i den uendelige Række, og betegnes successive ved 2, 3, 4, 5 .... Men til hver af disse Exponenter svarer igjen en uendelig Række af Forhold, hvori Siderne, kun under Forudsætning af forholdsmæssig Ulighed, ere ligegyldige Qvanta, medens Exponenten, som den qvalitative Bestemmelse, forbliver uforandret. F. Ex. 2 betegner Forholdet af 2: 4, af 3: 6, af 4: 8 o. s. v. i det Uendelige." *)

Idet den herved angivne Begrebsudvikling skal retfærdiggjøre den Paastand, at Intensiteten er „Eenheden i Potensforholdet", kan den umulig undgaae at tage Hensyn til de Functioner, hvorved Størrelserne bestemmes. Der gives altsaa ingen reen Størrelse eller Størrelseseenhed, som, naar den betragtes for sig alene, kan kaldes enten intensiv eller extensiv. Størrelsen 27 er i og for sig hverken intensiv eller extensiv; hvorimod Størrelsen 3^3, ifølge den givne Forklaring, maa siges at staae paa Overgangen. Fremkommer den nemlig i en Potensrække som 3, 3^2, 3^3, 3^4 ..., saa er den intensiv med Hensyn paa 3^2, men extensiv med Hensyn paa 3^4; kun forsaavidt 3^3 udtrykkelig sættes som sidste Led i Rækken, er den afgjørende intensiv. Men uagtet hele Tankegangen, saaledes anlagt, aabenbart hviler paa den Grundsætning, at Potensen som Function er høiere end Produktet og Produktet

*) Heiberg. Anfr. Skr. S. 24—26. (Prof. Skr. 1ste Bind, S. 156—57).

høiere end Summen, saa kommer den dog i Modsigelse med denne sin Grundsætning. Ved nemlig at betragte „Eenheden i Potensforholdet" som „Forholdets umiddelbare Begyndelse" og derved bestemme „det ligesidede Forhold", gjør den en Dreining saa speculativ, at Sagen, seet fra et mathematisk Standpunkt, maa blive aldeles meningsløs. Hvordan i al Verden vil man kunne retfærdiggjøre en Paastand saa besynderlig som den, at Forholdsexponenten 1 i det ligesidede Forhold skulde have Noget med n^n at gjøre? Dog Modsigelsen sees allerbedst paa følgende Maade. Saavel „det ligesidede" som „det uligesidede Forhold" bestemmes ved Functionen Qvotient; men Qvotienten og Produktet ere omvendte Functioner — $\varphi(\psi(x)) = x$, saa at $\psi(x) = \frac{x}{a}$, naar $\varphi(x) = ax$ —, altsaa correlate Begreber, Begreber, som i logisk Forstand befinde sig paa samme Udviklingstrin. Er nu, hvad „den speculative Logik" selv saa eftertrykkelig fremhæver, Potensen et høiere Begreb end Produktet, saa maa den jo ogsaa være et høiere Begreb end Qvotienten; ved at gaae fra „Potens" til „Forhold" er Logiken da, i den Mening, at den virkelig gik et Skridt fremad, aabenbart gaaet et Skridt tilbage. Men af dette Tilbageskridt sees endnu noget Mere; thi heraf sees udtrykkelig, at Speculationen trods alle sine Anstrengelser intet Fremskridt har gjort, at den endnu staaer ved Qvantitetsanalysens allerførste Begyndelse og ikke er kommen afstedet. Udtrykkes det ligesidede Forhold ved Ligningen $\frac{x}{x}$, altsaa $1 = f(x)$, det uligesidede Forhold ved Ligningen $a = \frac{x}{y}$, altsaa $a = F(x,y)$, saa kan den Vexelbestemmelse af Bestemthed (Qvalitet) og Ubestemthed (Qvantitet), man herved vil opnaae, accurat ligesaa godt opnaaes ved at anvende Summer og Differenser: $a = \pm x\ y$.

Dog, een Omstændighed er her endnu, der kunde synes at tale for den Antagelse, at det Intensive lod sig aflede af

Qvantiteten selv, og det er den Kjendsgjerning, at Kategorien Grad, en Kategorie, der staaer i nøieste Sammenhæng med Kategorien Intensitet, unegtelig bruges som geometrisk Størrelses-udtryk. Hvorledes deducerer „den speculative Logik" da „Graden" af „Forholdet"? — „Eenheden af det uligesidede og det ligesidede Forhold er Grad. Ved det første af disse Momenter er Graden qvantitativ og ubestemt; ved det andet er den qvalitativ og bestemt. Som Størrelse betragtet er den altsaa ubestemt i sig selv; eller den Bestemthed, hvorved den er Størrelse, falder udenfor den, nemlig i en anden Størrelse. F. Ex. en Grad af en Cirkelbue er, som Størrelse, ikke bestemt i sig selv eller absolut, thi paa den større Cirkel er dens absolute Størrelse større end paa den mindre; men den er bestemt ved Vinklen, hvis Maal den er. Graden har saaledes ikke sin Bestemthed i sig selv, men udenfor sig selv, eller den er ubestemt i sin absolute, men bestemt i sin relative Størrelse; dette flyder ligefrem deraf, at den er Eenheden af det ligesidede og det uligesidede Forhold. Begge ere Momenter i Graden, dette er dens Forhold til det Hele, hiint er dens Identitet med den udvortes Bestemmelse. F. Ex. en Grad af Cirklen staaer til hele Cirkelen i det uligesidede Forhold 360; men dens Identitet med den tilsvarende Vinkel udgjør dens ligesidede Forhold, som betegnes med 1. Denne Identitet, hvorved Graden har sin Bestemthed udenfor sig selv, udgjør dens qvalitative Side." *)

Dersom Cirkelen nu virkelig kunde anføres som Exempel paa en reen, fra al Qvalitet befriet Størrelse, saa vilde ovenstaaende Udtydning maaskee kunne synes at afgive et Slags Beviis for, at en Størrelse alene derved, at den alsidig bestemtes som Størrelse, gav sig Intensitet og saaledes gik over i Modalitet. Men Cirkelen har som geometrisk Størrelse allerede en Qvalitet; den er udtrykkelig qvalificeret som extensiv Størrelse.

---

*) Heiberg. Ansr. Skr. S. 26. (Pros. Skr., 1ste Bind S. 157.)

Det er saa langt fra, at Qvaliteten „extensiv“ her udledes af den rene Størrelse, at det omvendt er Størrelsen, der i dette Tilfælde har Udstrækningen til qvalitativt Grundlag. Dertil kommer endnu, at Graden af en Cirkelbue aldeles ikke har Noget med det Intensive at gjøre. Ingen Mathematiker vil indrømme, at Graderne paa en Bue med større Radius have større Intensitet end Graderne paa en Bue med mindre Radius; skulde man her kunne tale om Gradens Intensitet, saa maatte man ogsaa kunne tale om Vinkelens Intensitet, og bestemme Vinkelens Intensitet som en Function af Radius.

Det forholder sig ikke med en Cirkelgrad saaledes som f. Ex. med en Varmegrad. Varmegraden er en intensiv Størrelse; thi med hver Grad stiger Varmen i Styrke. Den 10de Varmegrad forener i sig 9 Graders Styrke med Styrken af første Grad. Som en i arithmetisk Progression voxende Styrke-Eenhed er Graden her en intensiv Størrelse, og som intensiv Størrelse en qvalificeret Eenhed af Continuitet og Discretion. Graden er hver Gang den hele qvalificerede Eenhed: den anden Varmegrad bestaaer ikke ved Siden af den første, men har den første i sig. Forsaavidt hver følgende høiere Grad har alle de foregaaende lavere i sig, er Continuiteten realiseret og Eenheden bevaret. Dette sees da ogsaa deraf, at Overgangen fra den ene Grad til den anden gaaer igjennem Gradationer, der udjevne enhver endelig Ulighed; ved den i Gradationernes Strøm bevarede Continuitet udtrykker Graden det i Qvaliteten Qvantitative. Men som intensiv Størrelse udtrykker Graden tillige den realiserede Discretion: hver Grad er en i sig qvalificeret Styrke-Eenhed; idet Eenheden continuerer, forvandles den saaledes, at den paa ethvert nyt Trin bliver et eiendommeligt Tilværende for sig. Saaledes er den 50de Varmegrad en ganske anden Varme end f. Ex. den 10de, den 10de en anden end den 9de. De forskjellige Styrke-Eenheder ere forskjellige Realiteter; hver af disse Realiteter udtrykker paa sin

Maade Qvaliteten i det Qvantitative. De Functioner, hvorved Graden som intensiv Størrelse bestemmes, ere alle Functioner af den reale Grund.

Kategorierne Grad og Grund staae, hvad Objectiviteten angaaer, i en langt inderligere Forbindelse, end man, efter den hegelske Logik, skulde formode. Den efterfølgende Grad forholder sig, forsaavidt den da har nogen Intensitet, til de foregaaende, som Existensen til Grunden; er den 10de Varmegrad naaet, saa fremstiller den sig som en Existens, for hvilken de 9 lavere Grader afgive Grunden; den 10de Grad er selv 10 Grader; dens Existens har de 9 Grader til sin Grund. Det Objective bestemmes udtrykkelig derved, at Vexelforholdet mellem Grund og Existens lader sig ved exact Angivelse af Gradationer og Grader articulere. Saalænge man bedømmer Temperaturforandringerne efter Fornemmelsen alene eller dog efter et umiddelbart Skjøn, ville Gradationerne tabe sig i det Ubestemte, og Opfattelsen være eensidig subjectiv; har man derimod Thermometret med dets bestemte Inddelinger at rette sig efter, saa bliver Bestemmelsen exact, og Opfattelsen objectiv.

Overgangen fra Grad til Maal angiver „den speculative Logik" paa følgende Maade: „Begge Gradens Momenter, det uligesidede og det ligesidede Forhold, eller det qvantitative og det qvalitative Moment, kunne saaledes betragtes som det absolute og det relative. Men det absolute Moment er ubestemt, og hvad der er bestemt, er kun det relative. Ophævelsen af denne Forskjel er Maal, som altsaa bestaaer i, at Momenterne erholde den samme fælleds Bestemthed. Saaledes er Maalet baade Forholdets Tilbagevenden til absolut Modalitet, og Qvantitetens Tilbagevenden til Qvalitet. — I Maalet er Relationen forsaavidt ophævet, som dets Størrelse ikke er blot relativ, som Gradens, men tillige absolut. En Alen, et Pund o. s. v. ere absolute Størrelser, uagtet de tillige betegne en Relation til det, hvoraf de ere Maal... Graden kan udvides i det Uendelige, men Maalet kan være

fuldt, og er da afsluttet*)." — Det Eftertryk, som ved denne Maalets Deduction af Graden er lagt paa Vexelbestemmelsen af det ligesidede og det uligesidede Forhold, leder til den Formodning, at her i Begrebet skulde være en eller anden immanent Negation, der viste Nødvendigheden af, at det ene af disse Forhold integrerede det andet. Men hvor er denne Negation? I Overgangen fra Noget til Andet, fra Eet til Flere, fra Continuitet til Discretion kan en immanent Negation paavises; men en Negation, der fører fra det ligesidede Forhold til det uligesidede, er ikke til at opdage. Det hedder, som ovenfor er anført i Læren om Forholdet, at „paa samme Maade som Eenheden betinger Antallet, saaledes betinger det ligesidede Folhold den uendelige Række af uligesidede". Men med hvad Grund kan da en Række som: 2: 4, 2: 6, 2: 8 . . . , siges at være betinget af Rækken: 1: 1, 2: 2, 3: 3? Her er i en saadan Sammenstilling end ikke Glimt af Nødvendighed for, at man først maa have en constant Exponent, før man kan tænke sig en variabel; ja det er endogsaa ganske ubegribeligt, hvorledes man kommer fra hiin til denne. Thi i det uligesidede Forhold er Exponenten jo ikke blot constant, men saa ganske indskrænket til at udtrykke Eenheden = 1, at man aldeles ikke kan indsee, hvorledes en saadan uforanderlig Exponent nogensinde skulde gaae over til at blive foranderlig. Men dersom den foranderlige Exponent blot paa udvortes Maade er stillet op ved Siden af den uforanderlige, hvad bliver det saa til med Deductionen, den immanente Deduction? Staae „det ligesidede" og „det uligesidede Forhold" selv i et aldeles udvortes, ligegyldigt og tilfældigt Forhold til hinanden, saa kunne de, i strengere Forstand, heller ikke siges at udgjøre Gradens Momenter, og naar de ikke i allervæsentligste Betydning udgjøre Gradens Momenter, saa er Maalets til hine Momenter støttede Fremgang af Graden en tom Formalisme.

*) Heiberg. Anfr. Skr. S. 27. (Pros. Skr. 1ste Bind S. 159.)

Det for Graden og Gradationen Afgjørende er, at Qvantiteten viser sig som en Bestemmelse ved den reelle Qvalitet. Den reelle Qvalitetsbestemmelse opdukker ikke lidt efter lidt af Qvantitetens „ligesidede" og „uligesidede Forhold"; den mælder sig strax, naar Qvantitetsabstractionen skal integreres. Integreres Qvantitetsabstractionen ikke ved umiddelbare Anskuelseselementer, saa integreres den heller ikke ved fortsatte Størrelsesanalyser; thi man kan gjennemgaae den rene Mathematik i hele dens Omfang uden derved i mindste Maade at nærme sig reelle Qvaliteter. Den reelle Qvalitetsbestemmelse ligger Summationen ligesaa nær som Potensationen; og naar den reelle Qvalitet er med i Qvantiteringen, saa fremkommer ogsaa Graden og Maalet uden alle Kunstlerier med „ligesidede og uligesidede Forhold". Først med Graden og Maalet blive de ved Functionerne bestemte Afhængighedsforhold til reelle Grundforhold: Objectiviteten bliver reel.

Hvorledes det i denne Sammenhæng forholder sig med den reelle Objectivitet, kan sees af bestemte Functioner. Tyngdevirkningen f. Ex. staaer, ifølge Newtons Lov, i omvendt Forhold til Afstandenes Qvadrater; angives dette Afhængigshedsforhold ved Ligningen: $T = F(x) = \frac{a}{x^2}$, saa have vi her en Function af den reelle Grund, og i denne Function Betingelser for en exact Bestemmelse af Graden og Maalet. Ved a er den constante Tiltrækningseenhed betegnet; denne Tiltrækningseenhed er en intensiv Størrelse, en Styrke-Eenhed, der forudsætter en ved Massen bestemt Kraft, en Kraft, der igjen under givne Afstandsbetingelser yttrer sig med forskjellig Styrke: til Styrke-Eenheden, Intensiteten som Intensitet, svarer altsaa en bestemt Afstandseenhed. Intensiteten er paa een Gang baade constant og variabel; som constant betegnes den ved **a**, som variabel ved T; som constant er den væsentlig i Grunden, som variabel i Yttringen.

At Forholdet mellem a og T er et reelt Grundforhold,

er nu let at indsee. Sættes $x = 1$, saa er $a = T$; men desuagtet er a dog væsentlig forskjellig fra T; a, den Kraft, hvorved et bestemt Legeme, f. Ex. Jorden, formaaer at tiltrække et andet Legeme, f. Ex. Maanen, i en Afstand $x = 1$, er her at opfatte som det Indre, som Muligheden, i Modsætning til T, den stedfindende Tiltrækning, der altsaa betegner Kraftens Yttring, det Virkelige, det Ydre. Forsaavidt nu Kraften a er Jordens Tiltrækningskraft, en Kraft, der har en selvstændig Existens, efterdi dens Existens er Jordkloden selv, saa er a fra dette Synspunkt vistnok at opfatte som Aarsag, ikke som Grund; men forsaavidt her reflecteres, ikke paa den existentielle Eenhed af Jorden og Kraften, men paa det væsentlige Forhold mellem Kraften i Jorden og dens Virkning paa Maanen, saa har Kraften kun en i sin Yttring negativt reflecteret Tilværen, saa er Intensiteten a den reale Grund, og Yttringen T det begrundede Phænomen.

Functionen af den reale Grund: $T = F(x) = \frac{a}{x^2}$, viser os da, hvorledes det i Grundloven udtrykte Afhængighedsforhold articuleres ved den mellem Grunden og dens Følger faldende Betingelse, den som $\frac{1}{x^2}$ indtrædende Afstandsindflydelse. Først ved denne Articulation bliver Afhængighedsudtrykket i strengere Forstand Function. Enhver Existens kan vistnok i al Almindelighed siges at være afhængig af sin Grund; naar Grunden forandrer sig, maa den tilsvarende Existens ogsaa forandre sig: Existensen er i denne Henseende altid en Function af sin reale Grund. Men den exacte Bestemmelse af Functionen, den Bestemmelse, hvorved dens Betydning for Objectiviteten først tilfulde fremlyser, kan kun opnaaes derved, at den antager en mathematisk Form. Hvad dette vil sige, sees tydelig nok af det anførte Exempel. Den samme Gruud har her en Række af høist forskjellige Følger. Overfladisk seet synes vistnok Forandringen i Følgen

at afhænge, ikke af Grunden, da Grunden jo væsentlig er den samme, men af Betingelsen: Betingelsen $\frac{1}{x^2}$ viser os x som den uafhængige Variable. En nærmere Betragtning overtyder os imidlertid om, at den Forening, den Uafhængige indgaaer med Constanten, $\frac{a}{x^2}$, netop udtrykker den Forening, Betingelsen som Grundbetingelse indgaaer med Grunden. I Ligningen $\frac{a}{x^2} = F(x) = T$ antyder første Led, $\frac{a}{x^2}$, Forskjellen, sidste Led, T, Eenheden, og Mellemleddet, F(x), Forskjelseenheden af Grunden og dens Betingelse.

Idet nu ikke blot Forskjellen og Eenheden, men ogsaa Eenheden af Forskjel og Eenhed punktlig udtrykkes i Ligningens Form, kunne alle Forandringer i Phænomenet T bestemmes ved Forandringer i x, og da Forandringerne i x lade sig exact angive, saa kan det ved Functionen betegnede Afhængighedsforhold tillige articuleres i det Uendelige. Under denne Articulation bliver Vexelbestemmelsen af det Intensive og det Extensive, af Graden og Maalet tydelig. Som extensiv Størrelse er x netop egnet til exact Udmaaling. Maalestokken, den qvalificerede Eenhed, er en Længde-Eenhed, efterdi x selv er en Længde; det Qvalitative sættes i dette Tilfælde umiddelbart sammen med det Qvantitative. At Kategorierne Maal og Maalestok ingenlunde altid forudsætte Kategorierne Grad og Intensitet, kan vort Exempel oplyse, idet det udtrykkelig viser, at den intensive Størrelse maales ved den extensive, men ikke omvendt. Skulde Maalets Kategorie nøiagtig svare til Begrebsudviklingen efter den hegelske Methode, da maatte det jo af Logiken kunne indsees, at Maal og Maalestok kun kunde hentes fra saadanne Størrelser, som i deres Begreb allerede havde optaget det Intensive og Graden; men dette kan Logiken paa ingen Maade retfærdiggjøre. Tvertimod gives der jo et Maal for det Extensive, der er ganske

uafhængigt af det Intensive; medens der ikke omvendt gives noget af det Extensive uafhængigt Maal for det Intensive.

Hvad det betyder, at Functioner af den reelle Grund maae betinge vor Indsigt i den reelle Objectivitet, sees tydelig nok af Forholdet mellem den analytiske Mechanik og den mechaniske Physik: de exacte Bestemmelser i den rene Mechanik forholde sig til Physikens Existensbestemmelser, som Mulighed til Virkelighed. I Functionerne af den reale Grund bliver det Subjective articuleret ved det Objective, thi Functionernes Væsen er logisk; men det Objective bliver da ogsaa med det Samme tydeliggjort ved det Subjective, thi de reelle, til Functionen svarende Forandringer ere i deres umiddelbare Realitet antilogiske. Functionerne af den reelle Grund ere fra den logiske Side Vidensfunctioner, fra den antilogiske Side Magtfunctioner, i ontologisk Forstand articulerede Enhedsudtryk af Objectivitetens objective og subjective Grundbestemmelser.

γ) Functioner af den blandede Grund.

Dersom Functionerne blot vare logiske, saa at de Bestemtheder, hvorved de articuleres, enten beroede paa vilkaarlige Antagelser eller dog paa Existensreflexer, der ved Abstraction holdtes adskilte fra Existensen selv, da vilde Functionernes indre Sammenhæng ogsaa være at bestemme abstract rationelt. Den ene Function maatte da i enhver eiendommelig Functionstotalitet med logisk Nødvendighed kunne afledes af den anden, eller, hvis de vare hverandre sideordnede, af eet og samme Princip; endvidere maatte de underordnede Totaliteter baade kunne henføres under og afledes af overordnede, saa at der dannede sig et i utallige Systemer gjennemsigtigt System, et Idealsystem af exacte Functioner. Men i den virkelige Verden, i Magthandlingernes Kreds, forholder Sagen sig, som i det Foregaaende er viist, ganske anderledes. Her i Realsystemet ere de kategoriske Vidensbestemmelser omfatte i

kategorisk- antikategoriske Magthandlinger. Følgen heraf er, at vi istedenfor Functionstotaliteter i logisk Gjennemsigtighed faae Complexer af ueensartede Functioner, faktiske Totaliteter, Eenheder, der ere bestemte som existerende Objecter. Der er i en tidligere Sammenhæng allerede gjort opmærksom paa, hvormange forskjelligartede Egenskaber et Enkeltstof som f. Ex. Sølvet kan forene: til hver af disse Egenskaber svarer naturligviis paa givne Betingelser en særegen Function. At Egenskaberne, uagtet de i Substansen Sølv have en substantiel Eenhed, ikke med logisk Nødvendighed kunne afledes enten af hverandre indbyrdes eller af en vis almindelig Sølvhedskategorie, er ligeledes blevet paaviist; men naar de i Substansen som Stofsubstans forenede Egenskaber (Attributer og Accidenser) enten aldeles ikke eller dog kun i meget indskrænket Forstand kunne afledes af hinanden, da maa det Samme gjælde om de tilsvarende Functioner. Idet vi da fremhæve en enkelt af slige Functioner for sig, og betragte den i dens eiendommelige Virkemaade, medens vi tillige overbevises om, at denne eiendommelige Virkemaade er betinget af Functionens Forbindelse med de øvrige til Substansen hørende Functionsanlæg, saa have vi her en Function af den blandede Grund.

Den hegelske Logiks Behandling af Maalet, af Maalforholdene og deres Knudelinie hører vistnok til det Fortrinligste, den i det Hele har præsteret. Den reelle Objectivitet giver sig her i mange Hovedtræk tilkjende. Men i to Punkter sees dog, ogsaa hvad dette Afsnit angaaer, Methodens Eensidighed: 1) den absolut immanente Deduction vil, som allerede viist, ikke slaae til; 2) Qvalitetens forudsatte Eenhed med Qvantiteten er for abstract og eensformig. Det er det sidste Punkt, vi i denne Sammenhæng skulle belyse. „Alles, was da ist", siger Hegel*), „hat ein Maaß. Alles Daseyn

*) Logik. 1ster Theil. Anfr. Udg. S. 403—404.

hat eine Größe, und diese Größe gehört zur Natur von Etwas selbst; sie macht seine bestimmte Natur und sein Insichseyn aus. Etwas ist gegen diese Größe nicht gleichgültig, so daß, wenn sie geändert würde, es bliebe was es ist, sondern die Aenderung derselben änderte seine Qvalität. Das Qvantum hat als Maaß aufgehört Grenze zu seyn, die keine ist; es ist nunmehr die Bestimmung der Sache, so daß diese über das Qvantum vermehrt oder vermindert zu Grunde ginge."

Hvad nu det angaaer, at „Qvantum har som Maal ophørt at være en Grændse, som ingen Grændse er", saa maa herved erindres, at der, for at et Qvantum kan blive Maal, kun fordres, at det udtrykkelig er sat som constant Størrelse. Grændserne for den constante Størrelse ere altid qvalitative; dette gjælder endog i den Udstrækning, at ikke blot endelige, men selv uendelig smaa Størrelser kunne blive Maal. Er $y = f(x)$, saa er dx en ligesaa qvalificeret Maalestok for dy, som en Miil for en Veilængde, eller en Alen for et Stykke Lærred. At „Noget ikke er ligegyldigt mod sin Størrelse", skal indrømmes; men naar den fra Størrelsen uadskillelige Qvalitet opfattes som en qvalitativ Bestemthed for sig, adskilt fra andre Qvaliteter, hvorledes skal man da ved den blotte Qvantiteren komme ud over Gradationernes Uendelighed til Maalets faste Grændse? Qvaliteten være f. Ex. det Røde. Dette Røde er som Qvalitet ikke blot i Eenhed med Qvantiteten; men Eenheden er endog saa dobbeltsidig, at Qvantiteten paa een Gang er baade extensiv og intensiv. At det Røde som extensiv Størrelse kan qvantitere i det Uendelige, er indlysende: den røde Qvalitet sætter jo ingen Grændse for Forøgelsen eller Formindskelsen af sin Udstrækning. Som intensiv Størrelse kan den røde Farve endvidere forstærkes og svækkes igjennem utallige Gradationer, uden at nogen fast eller endelig Grændse umiddelbart lader sig paavise. Vistnok er her Grændser for Intensiteten, ligesom der

er Grændser for den Størrelse, der ligger imellem 0 og 1; men da Gradationerne i Intensiteten ere ligesaa flydende som Andringerne i den rene Qvantiteren, saa er Maalets Grændse ved denne Qvantiteren endnu ikke sat.

Skal Qvantitetens tilværende Grændse udtrykkelig qvalificeres til at være en Maalets Grændse, da maa Grændsebestemmelsen selv være en Function af flere samvirkende Qvaliteter. Varmen, umiddelbart opfattet, er en Qvalitet, der har Kulden til Grændse, ligesom Lyset er en Qvalitet, der har Mørket til Grændse; med Hensyn paa Qvantiteten ere disse Qvaliteter desuden intensive Størrelser. Men nu kan jo Varmen som Qvalitet for sig qvantitere i det Uendelige og gjennemløbe utallige Gradationer, uden at heri sees noget Maal eller fast Grændse. Hvorved fremkommer da den faste Grændse? Aabenbart derved, at Qvaliteten Varme virker i Eenhed med andre Qvaliteter, med Qvaliteterne i de Legemer, der opvarmes og forandres ved Varmen. „Varmen", siger Physiken, „udvider Legemerne og behersker Tilstandsformerne"; i begge Henseender er Varmens Virkning en Function af den blandede Grund, og i begge Henseender virker den til at bestemme Maalet. Ved den rene Gradation bliver det Qvalitative Moment for det Qvantitative, saa at Grændsen idelig kan overskrides, og Forandringen, som nu Varmeforandringen, gaae i det Uendelige. I Maalet (μέτρον) har det Qvalitative derimod Qvantiteten til sit Moment; herved sættes en Grændse, som trods Gradationen ikke kan overskrides. Slige qvalitative Grændser sees, under Varmens Indvirkning, i Cohæsionen. Under Varmens Indvirkning udvides nemlig de faste Legemer efter en ganske anden Maalestok end de draabeflydende, og disse igjen efter en anden Maalestok end de luftformige. Har Varmevirksomheden sit Maal i de faste Legemers Udvidelse, saa har de forskjellige faste Legemers forskjellige Udvidelsesevne igjen sit Maal i Varmevirksomheden. Da nu een og samme Forhøielse i

Varmegrad bevirker en forskjellig Udvidelse i de forskjellige faste Legemer, saa kunne disse, hvad Udvidelsen angaaer, siges at have deres Maal i Varmen, i hverandre indbyrdes, og hvert for sig i sig selv.*)

Men hvad kan nu være Grunden til, at det ene faste Legeme, under iøvrigt lige Betingelser, ikke udvider sig ligesaa meget som det andet? Ja, hvad er vel Grunden til, at Udvidelsen af luftformige Legemer foregaaer efter en anden Lov end Udvidelsen enten af draabeflydende eller af faste? Tilværelsens Trang til Maal og Grændse! Det er en blandet Grund, der motiverer denne Trangs Tilfredsstillelse. For

*) „Um ein Beispiel anzuführen, so ist die Temperatur eine Qualität, an der diese beiden Seiten, äußerliches und specificirtes Quantum zu seyn, sich unterscheiden. Als Quantum ist sie äußerliche Temperatur und zwar auch eines Körpers als allgemeinen Mediums, von der angenommen wird, daß ihre Veränderung an der Skale der arithmetischen Progression fortgehe und daß sie gleichförmig zu- oder abnehme; wogegen sie von den verschiedenen in ihr befindlichen besondern Körpern verschieden aufgenommen wird, indem dieselben durch ihr immanentes Maaß die äußerlich empfangene Temperatur bestimmen, die Temperatur-Veränderung derselben nicht der des Mediums oder ihrer untereinander in direkten Verhältnisse entspricht. Verschiedene Körper in einer und derselben Temperatur verglichen, geben Verhältnißzahlen ihrer specifischen Wärmen, ihrer Wärme-Kapacitäten. Aber diese Kapacitäten der Körper ändern sich in verschiedenen Temperaturen, womit das Eintreten einer Veränderung der specifischen Gestalt sich verbindet. In der Vermehrung oder Verminderung der Temperatur zeigt sich somit eine besondere Specifikation ... Näher betrachtet würde daher das Verhältniß eigentlich nicht als Verhältniß von einem bloß quantitativen und einem qualificirenden, sondern von zwei specifischen Quantis zu nehmen seyn. Wie sich das specificirende Verhältniß gleich weiter bestimmen wird, daß die Momente des Maaßes nicht nur in einer quantitativen und einer das Quantum qualificirenden Seite einer und derselben Qualität bestehen, sondern im Verhältnisse zweier Qualitäten, welche an ihnen selbst Maaße sind." Hegel Logik. 1ster Theil S. 410–411.

det Første er Cohæsionens Eiendommelighed, hvad de forskjellige Legemer angaaer, en Function af de sammenhængende Deles Qvalitet, men Delenes Qvalitet er igjen en Function af deres Leiring, Figur, indbyrdes Afstand o. s. v. Dernæst, hvad Tilstandsformerne angaaer, er hver Tilstand begrundet i et System af eiendommelige Betingelser; ved sit System af indre og ydre Betingelser staaer den ene Tilstandsform i qvalitativ Modsætning til den anden. Da nu Betingelserne vexle, og Begrundelsen er en Function af de vexlende Betingelser, saa er det heraf indlysende, at forskjelligartede Forudsætninger, Betingelser og Omstændigheder kunne indgaae som Momenter i enhver særlig Begrundelse og saaledes give den tilstrækkelige Grund Charakteren af *en blandet Grund*.

„Naar et Legeme", siger Physiken, „gaaer over fra den faste til den flydende Tilstand, iagttager man to mærkelige Phænomener. For det Første vedbliver det at være fast til en vis bestemt Varmegrad, som er uforanderlig for det samme Legeme, og ved hvilken Smeltningen først kan begynde; og for det Andet forandrer Varmegraden sig ikke, hvormegen Varme der end trænger ind i Legemet. Smeltepunktets Uforanderlighed og Varmebindingen ere to væsentlige Betingelser for Smeltningen." Herved er den qvalitative Modsætning mellem den faste og den flydende Tilstandsform udtrykkelig betegnet. Saalænge Cohæsionen er stærk nok til at modstaae Varmens Indvirkning, forbliver Legemet i sin faste Tilstand; men Cohæsionens Kraft har sin qvalitative Grændse: overskrides Grændsen, saa adskilles Delene, og der dannes en ny Tilstandsform. Under Delenes Adskillelse trænger Varmen saaledes ind i de dannede Mellemrum, at den derved ligesom skjuler sig i Legemet, og gaaer i Eet med den nye Form. Istedenfor at virke paa Følelsen eller paa Thermometret, altsaa *udefter*, virker Varmen kun til at vedligeholde Delenes tilveiebragte Adskillelse, altsaa *indefter*. Den latente eller bundne Varme er altsaa det Maal af

Varme, den Varmecapital, der behøves for at holde Delene i den til den nye Tilstand svarende Orden, d. v. s. hævde Tilstandsformens Qvalitet.

At Betingelser af forskjellig Art indblande sig, idet Indblandingen selv er begrundet, i Begrundelsen af Tilstandsformernes Forskjellighed, er øiensynligt. Svovl f. Ex. smelter ved 111° til en tynd og guul Vædske; endnu stærkere opvarmet bliver det, ved 160°, tyktflydende, mørkt, rødbruunt og ved omtrent 200° ganske stivt og seigt. Afkjøles det smeltede Svovl langsomt, da krystalliserer det, men i en egen Krystalform. Ved omtrent 400° koger det og forandres herved til en guul Damp, der indtager et 5—600 Gange større Rumfang end det faste Svovl; blandes Svovldampene med kold Luft, fortætte de sig i Form af et fiint guult Pulver og danne de saakaldte Svovlblomster; udskilles Svovlet af en Saltopløsning, danner det et endnu meget finere Pulver (Svovlmælk), o. s. v.

Den for hver Tilstandsform gjældende Cohæsion har altsaa ikke blot en een Gang for alle bestemt Styrke, som Varmen maa overvinde, naar Formen forandres; men Cohæsionsstyrken kan under Varmeforhøielsen selv forandres. En saadan Forandring, et saadant pludseligt Omslag, som naar Svovlets Cohæsion, der var for svag til at modstaae en Varme af 111°, igjen blev saa stærk, at den kunde modsætte sig en Varme af 160°, ja endog gjøre kraftig Modstand mod en Varme af 200°, vilde jo være aldeles uforklarlig, dersom Cohæsionsforandringen ikke var begrundet i eiendommelige, fra andre Forandringer hidrørende Medvirkninger, Virkninger, som først ved en given Varmegrad opstaae og blande sig i Sagen.

Denne knudedannende Blanding, denne, man kunde fristes til at kalde den Grundenes articulerende „Mixtur", træder tydelig frem i de chemiske Proportioner; Maalet her er skarpt betegnet.

Stoffernes Forbindelse er nemlig ikke indskrænket til et enkelt Forhold: Forbindelserne skee efter Multipla af Æqvivalenter; men disse Multipla ere i det Hele at henføre til simple Maalforhold. See vi bort fra de organiske Legemer, da gjælder som Regel, at 1 Æqvivalent af det ene Stof træder i Forbindelse med 1, 2, 3 Æqvivalenter af det andet, eller 2 Æqvivalenter af det ene med 3, 5, 7 Æqvivalenter af det andet. Her er Maalets Grændse qvalificeret. „Hvorledes Produkter, som dannes af samme Bestanddele, just ved Maal og Grændse erholde en til Æqvivalentforholdene svarende Charakteer, kunne vi, da Ilten jo forbinder sig med alle hidtil bekjendte Grundstoffer undtagen med Fluor, bedst oplyse ved de saakaldte Iltningsgrader. Et med Ilt forbundet Stof er et Ilte; saaledes forbinder Manganet, Mn, et graahvidt, lidet glindsende og meget sprødt Metal, sig med Ilt i 5 forskjellige Forhold: $\dot{Mn}$, $\dddot{Mn}_2$, $\ddot{Mn}$, $\dddot{Mn}$ og $\overset{\cdot\cdot\cdot}{\overset{\cdot\cdot\cdot\cdot}{Mn}}_2$, og danner altsaa 5 forskjellige Manganilter. Men hvorfor kunne nu de i Slægtskab værende Stoffer ikke, hvad Berthollet i sin Tid antog, indgaae Forbindelser i alle mulige Forhold? hvad betyder det, at Forbindelserne skee ved Mellemrum og som i Spring? — Tilværelsens Trang til Maal og Grændse! Forskjellen imellem de anførte 5 Iltningsgrader er mere end en Gradforskjel, den er en ved Maalet bestemt Charakteerforskjel." *)

I hvilken Betydning den almindelige Functionslære kan siges at danne Bindeleddet imellem Subjectivitetens og Objecternes Logik, vil paa dette Udviklingstrin være indlysende. Saalænge vi med Hegel udelukkende holdt os til Qvalitetens og overhovedet til Kategoriernes ontologiske Bestemmelser i Almindelighed, var det umuligt at faae Func-

---

*) Forelæsn. over „Phil. Præpæd." 1860—61. S. 127—128.

tionsbegrebet articuleret; Overgangene vare for flydende, Formerne for bevægelige, Continuitetens Strøm bortskyllede ethvert umiddelbart Forskjelsmærke: Grunden hertil var, at den foregivne Objectivitet egentlig var subjectiv. I nærværende Sammenhæng er Forholdet omvendt. Her er ingen Mangel paa Discretionsbestemmelser, tilværende Forskjelsmærker og faste Grændser. Tvertimod! de faste Grændser, Maalets qvalitative Mærker, paatrænge sig her i en saadan Mangfoldighed og med en saa afgjørende Umiddelbarhed, at det nu netop af denne Grund er umuligt at holde Functionsbegrebet i fortsat Udvikling. Thi saalidt som Functionsbegrebet tillader, at Continuiteten absorberer Discretionen, at det Enkelte, det Punktuelle, forflygtiges i det Almene, ligesaalidt kan Functionsbegrebet tillade, at Discretionen fortrænger Continuiteten, at det Enkelte, det Specielle og udvortes Forskjellige, skyder op med en saadan Yppighed, at det overgroer og skjuler det Almene. Hvor dette Sidste er Tilfældet, ville Vanskelighederne med Functionsbegrebet snart give tilkjende, at Objectivitetens Logik er ifærd med at strande paa de endelige, materielle Objecters Klipper og Skjær.

Vi see det af vort foreliggende Exempel. Vore fem forskjellige Manganilter, af hvilke det første, $\dot{M}n$, er et Forilte, det andet, $\overset{\cdots}{M}n_2$, et Tveilte, det tredie, $\ddot{M}n$, et Overilte, det fjerde, $\overset{\cdots}{M}n$, en Syre, det femte, $\overset{\cdot\cdot\cdot\cdot\cdot\cdot\cdot}{M}n_2$, en Oversyre, ere fem eiendommelige Objecter, fem forskjellige chemiske Charakterer. Forsaavidt de fem Objecters Charakteerforskjellighed er bestemt ved de forskjellige Iltmængder, kan Manganiltets chemiske Eiendommelighed jo vistnok siges at være en Function af Iltmængden. Betegne vi Manganiltet i al Almindelighed ved M og Iltmængden ved m, faae vi altsaa et, som det synes, meget exact Udtryk i Ligningen: $M = f(m)$. Men en nærmere Overveielse vil snart overbevise os om, at den exacte

Betegnelse kun er et Skin. Ifølge Betegnelsen skulde man jo antage, at m var den uafhængige, M den afhængige Variable. Forholdt dette sig saaledes, da maatte den constante, endelige eller uendelig lille, Tilvæxt til m afgive en exact Maalestok for Forandringerne i M; men dette er, naar vi holde os til Sagen, aldeles ikke Tilfældet. De qvalitative Forandringer lade sig i det givne Exempel paa ingen Maade aflede af de qvantitative: et Beviis for, at Afhængighedsloven og dermed det Almene endnu er tilsløret. Qvantitetsbestemmelsen er ufri, umiddelbart bunden til Qvaliteten: de fem Iltmængder ere fundne paa reent empirisk Maade.

Skulde Functionen kunne siges at være bestemt, da maatte det, naar man kjendte et af Ilterne, f. Ex. Foriltet, være muligt at aflede de øvrige Dannelser deraf, altsaa muligt uden alle Experimenter strax at sige, hvormange og hvilke Manganilter der i det Hele kunne gives. Hvorfor er en saadan Forudsigelse nu ikke mulig? At Manganiltets Charakteer afhænger af Iltmængden, er vist nok; men hvoraf er saa Iltmængden afhængig? Et Forsøg paa at besvare dette Spørgsmaal vil strax vise os hen til den blandede Grund. For at faae et Indtryk af, hvor forskjellige de Forudsætninger og Betingelser ere, under hvilke de særskilte Iltningsgrader dannes, udfindes og fremstilles, eller, med andre Ord, for at gjøre sig en Forestilling om, hvor forskjelligartede de Functioner maae være, der i Grunden medvirke til at bestemme den Iltningsproces, hvoraf det charakteristiske Ilte hver Gang maa fremkomme som Produkt, behøver man blot at kaste et Blik paa de Oplysninger, den almindelige Stoffernes Chemie i saa Henseende meddeler. Manganforiltets Dannelse beskrives da blandt Andet saaledes: „Dannet ved en hæftig Glødning af Mangantveiltehydrat, eller hele Krystaller af Manganoverilte, i Brintluft, erholdes det i lysegrønne Pseudomorphoser. Ved Opvarmning i Luften gløder det til bruunt Manganforiltetveilte. Manganforilte er Basen i Mangan-

foriltesaltene; af disse erholdes det, fældet ved Kali, som hvidt Hydrat, der i Luften ilter sig høiere til sortebruunt Tveiltehydrat." Iltmængden, hvoraf Manganforiltet, ifølge Ligningen M=f(m), skulde være en Function, er altsaa Function af en Iltningsproces; Iltnings- eller endnu nøiagtigere Afiltningsprocessen er i vort specielle Tilfælde en Function af Mangantveiltehydratets hæftige Glødning; men Eiendommeligheden ved denne Glødning er jo selv en Function af Tveiltehydratets Eiendommelighed, og denne Eiendommelighed igjen en Function af de Functioner, hvori Hydratets Dannelse er begrundet, o. s. v.

Ligheden imellem det abstract Metaphysiske og det concret Physiske er med Hensyn paa Functionsbegrebet høist paafaldende. Fra Logikens „objective", d. v. s. ontologisk-subjective og abstract-metaphysiske Synspunkt saae vi Functioner af Functioner af Functionerne, hvis logiske Gjennemsigtighed gjorde enhver Punktualitetsbestemmelse umulig. Fra det concret-physiske, ifølge vort vilkaarlig valgte Exempel specielt-chemiske, Udgangspunkt møde vi igjen Functioner af Functioner af Functioner o. s. v., uden at opdage nogensomhelst Udsigt til nogen nærmere Bestemmelse af de enkelte Functioners exacte Beskaffenhed. Den paaviste Lighed har ikke desto mindre sin egentlige Grund i en gjennemgaaende Ulighed; kunde Functionerne i den abstract-metaphysiske Form ikke punktlig bestemmes, fordi Discretionen forsvandt i den rene Gjennemsigtighed, saa kunne Functionerne i den concret-physiske Form nu ikke articuleres, af den modsatte Grund, at nemlig deres væsentlige og nødvendige Sammenhæng er skjult i den blandede Grund, i Grundenes Nat, i materielle Virksomheders logiske Uigjennemsigtighed.

Da Functionerne af den blandede Grund allesammen, ifølge Sagens Natur, maae egne sig til en Udvikling i exact Form, eftersom de alle ere Specificationer af en almindelig Naturlov, medens de dog skjule den indre Nødvendighed bag

Kjendsgjerningernes existentielle Umiddelbarhed, saa maa det erkjendes for en videnskabelig Opgave af høiere Orden at udfinde Methoder, hvorved det bliver muligt at magte Blandingen og lade den Grundvirksomhed, der behersker de uensartede Elementer, tydelig fremtræde. Et stort Skridt til Løsning af denne store Opgave er, hvad Chemien angaaer, i den allernyeste Tid vistnok gjort i den af Professor Julius Thomsen opstillede „thermochemiske Theorie." *) Af denne Theorie udhæve vi i nærværende Sammenhæng følgende for Logiken charakteristiske Grundtræk. „At tale i Almindelighed om stærkere og svagere Affinitet er for ubestemt, her maa paavises et Maal for Affinitetens absolute Størrelse; dette Maal er Varmeudviklingen. Ved samme chemiske Proces udvikles altid lige stor Varmemængde, naar de ydre Forhold ere de samme. Varmeudviklingen, som ledsager Dannelsen eller Adskillelsen, er stedse lige stor, enten Forbindelsen dannes eller adskilles paa een Gang eller gradviis. Ved Adskillelsen af en chemisk Forbindelse frembringes der ligesaa megen Varme, som der udvikles ved Forbindelsens Dannelse."

Man seer af disse Træk, hvorledes Theorien i det Blandede, det Specielle og Forviklede forstaaer at opdage det Gjennemgaaende, det Eenfolde og Almene. Først naar den har sikkret sig Forudsætninger i det Almene, vender den sig mod det Særskilte og griber det Specielle. Saaledes opkastes da med udtrykkeligt Hensyn paa Forholdet mellem Metallerne og Svovlsyren i dens forskjellige Concentrationstilstand følgende Spørgsmaal: „Hvilke Metaller adskille den fortyndede Svovlsyre under Brintudvikling?" Den almene Betragtning er denne. „Naar man vil udrette et Arbeide, maa Arbeidsmængden være større eller idetmindste ligesaa stor som Arbeidet. Naar man vil adskille en chemisk

*) Tidsskrift for Physik og Chemie. 1ste Aarg. 3die, 4de, 6te Hefte. Kbhvn. 1862.

Forbindelse ved den Arbeidsmængde (Varmemængde), som fremtræder ved Dannelsen af en anden chemisk Forbindelse, maa denne Arbeidsmængde være større end den, som udfordres til Adskillelsen af den første Forbindelse. For at besvare det opstillede Spørgsmaal, maa man altsaa kjende 1) den Varmemængde, som bindes ved Adskillelsen af Vandet, og 2) den Varmemængde, som frigjøres ved Dannelsen af det svovlsure Salt af dets Bestanddele: Metal, Ilt og Svovl. Den Varmemængde, som fremtræder ved Dannelsen af 1 Æqvivalent Vand, eller som bindes ved Adskillelsen af den samme Mængde Vand, udgjør 4340°." For at et Metal skal kunne adskille den fortyndede Svovlsyre, maa altsaa følgende i Tegnsproget udtalte Betingelse være opfyldt:

$$(R, O, \ddot{S}\ Aq) > (H. O)$$

Da nu Vanddecompositionen fordrer en Varmemængde = 4340°, erholdes:

$$(R, O, \ddot{S}\ Aq) > 4340^0$$

som Betingelse for Muligheden af Vanddecompositionen. Som et mærkeligt Exempel paa Theoriens Seir over en i det enkelte feilagtig Erfaring er følgende Tilfælde særlig at fremhæve. Ifølge den i Theorien opstillede Betingelse, skulde Blyet

$$(Pb, O, \ddot{S}\ Aq) = 4690^0 > 4340^0$$

jo ogsaa kunne adskille den fortyndede Svovlsyre under Brintudvikling. Imidlertid havde Erfaringen hidtil ingenlunde stadfæstet denne Kjendsgjerning: tvertimod! Vanddecompositionen ved Bly var noget i Erfaringen Ukjendt. Her var altsaa, som det syntes, en Strid imellem det Aposterioriske og det Aprioriske. Men Theorien indeholdt allerede selv et Vink om, hvor let Erfaringen i dette Punkt kunde have feilet. Iltens Affinitet til Brint og til Saltets Bestanddele giver ved Blyet kun en Forskjel af 350°, medens man ved Affiniteterne ved Jern og Zink faaer en Forskjel af henholdsviis 1410° og 2230°". Det er alt-

saa naturligt, at Vanddecompositionen ved Anvendelse af Bly maa skride ulige langsommere frem end ved Jern og Zink; men, som Følge heraf, var det da ogsaa naturligt, at Erfaringen, saalænge den endnu ikke var gjort opmærksom ved Theorien, kunde være bleven staaende ved en ufuldstændig Undersøgelse. Ved omhyggelig anstillede Forsøg viste dette sig da ogsaa at være Tilfældet. „Den første Uovereensstemmelse mellem Erfaring og Theorie endte saaledes til dennes Fordeel, og dette", siger Forfatteren, „var vistnok det første Exempel paa en chemisk Proces, som er fundet, efter de exacte Videnskabers Methode."

Theoriens Grundtanke er, at den chemiske Kraft i hvert Stof altid ved samme Temperatur maa have samme Intensitet. Betegnes nu Intensiteten ved i, Varmetoningen, et Fællesord for Varmeudvikling og Varmebinding, ved W, saa vil den for en Forbindelses Dannelse fremtrædende Varmetoning, en Function af Intensiteten i de Forbindelsen dannede Bestanddele, kunne udtrykkes ved:

$$W = f\,(i, i', i'' \ldots).^{*)}$$

Functionen af den blandede Grund har saaledes gjenvundet det Almene og derved erholdt den exacte Form.

b) Functioner af Aarsagen.

Det vilde være en stor Misforstaaelse, om Forskjellen imellem hvad vi her kalde Functioner af Aarsagen og Functioner af Grunden blev opfattet saaledes, at hine faldt udenfor disse. Vel er der ikke altid Aarsag, hvor der er Grund, men da Aarsagen, som vi i forrige Kapitel have seet, er den existerende, i Virkeligheden virksomme Grund, saa maa der naturligviis altid være Grundforhold, hvor der er Aarsags-

*) J. Thomsen. Bidrag til et thermochemisk System. Videnskabernes Selskabs Skrifter. 5te Række. 3die Bind. Kbhvn. 1853. S. 119—20.

forhold. De Afhængighedsmaader, vi ovenfor have anført som Exempler paa Functioner af den reelle og af den blandede Grund, kunne da, under en forandret Synsvinkel, ogsaa opfattes som Exempler paa Functioner af Aarsagen. Fra Causaliteten som Udgangspunkt gaaer Opfattelsen igjen i to Retninger: den mechaniske og den dynamiske. Hvad det Mechaniske betyder, er allerede fra een Side oplyst i vort Foregaaende; men hvad betyder nu egentlig det Dynamiske? I den „speculative Logik" gjøres følgende Adskillelse imellem „mechanisk og dynamisk Virksomhed".

„Det mechaniske Object er allerede i sig selv en Fleerhed eller et Aggregat af Objecter, af hvilke det ene er udvortes og ligegyldigt for det andet, d. e. umiddelbart værende. Den mechaniske Virksomhed er selv ligesaa umiddelbar, og kun bestemt som det ene Objects Tryk eller Stød, som meddeles det andet. Saaledes er den Indifferens, og Indifferensen er selv den mechaniske Kraft. Indifferensens Ophævelse formedelst Stødet (den indifferente Krafts Ophævelse i sin Ytring) er Bevægelse. Bevægelsens Resultat er Objectets Tilbagevenden til Indifferens, men til en saadan, der ikke længere er umiddelbar, men medieret, d. e. Hvile eller Centralitet. Ved denne Objectets Tilbagevenden til Indifferens har altsaa Umiddelbarhedens Virksomhed fuldendt sit Kredsløb, og Reflexionens begynder. Indifferensen er saaledes ligesaavel Differens. Centraliteten eller den mechaniske Hvile er nemlig en Hvile i Bevægelsen, og følgelig ligesaavel Uro. Denne Differens er, fordi den betegner Reflexionens Sphære, Forholdet mellem det Positive og det Negative. Virksomheden er i dette Forhold dynamisk, og Differensen er selv den dynamiske Kraft."

. Udviklingen af den dynamiske Kraft falder altsaa her sammen med en Udvikling af hvad Hegel forstaaer ved Begrebets „Chemisme". „Differensen", hedder det, „er Stræben efter sin egen Ophævelse, nemlig det Positives Stræben efter For-

ening med det Negative, og omvendt. Denne Stræben er Affinitet. Affinitetens Resultat er Objectets Tilbagevenden til Differens, men til en saadan, hvori Affiniteten er ophævet. Saaledes er Differensen Neutralitet formedelst Affiniteten."

Det Almeenlogiske i disse kategoriske Bestemmelser skal nu i det Hele være kjendeligt derpaa, at Modsætningen mellem mechanisk og dynamisk Virksomhed ikke blot gjælder i det Legemlige, men ogsaa i det Aandelige. „I den aandelige Verden viser sig den mechaniske Kraft (Indifferens og Inertie) i alle mechaniske Handlinger; i enhver Kundskab, som blot meddeles, uden at opfattes; i alt Hukommelsesværk, i al bibragt Tro, der ikke er Erkjendelse, i al Symbolik og Ceremonie, som bliver til Vane; i alle isolerede Maximer, Principer, Tankesprog, som udrives af deres dialektiske Sammenhæng og saaledes ikke opfattes i deres Sandhed" .... „Dynamiske Drifter ere .... saadanne, som ophæves i deres Tilfredsstillelse, eller mættes. De umættelige derimod ere mechaniske. De fremstille nemlig en Bevægelse i det Uendelige, der selv i sin Hvile kun er et fornyet Kredsløb om et uopnaaeligt Centrum; medens Affiniteten derimod har sit Maal, hvori den neutraliseres."

Den valgte Synsmaade er imidlertid baade for speciel og for almindelig; for speciel, forsaavidt her ved det Mechaniske altfor eensidig sigtes paa Bevægelsen om et Centrum, og, hvad det Dynamiske angaaer, paa den chemiske Virksomhed; for almindelig derimod, forsaavidt her hverken i mechanisk eller dynamisk Henseende gives mindste Vink om, hvorledes og paa hvilke Betingelser de herhen hørende Virksomheder lade sig specificere. Opgaven er altsaa en dobbelt: deels at paavise det Grundlag, hvorpaa Modsætningen mellem det Mechaniske og det Dynamiske i videste Omfang hviler; deels at paavise Principet for Specificationen. Hvad nu for det Første Grundlaget angaaer, da erholder det aabenbart sin

videste Udstrækning, naar det bestemmes derved, at Modsætningen mellem Discretion og Continuitet henføres under Aarsagsforholdet. Forsaavidt Causaliteten sættes i Discretionens Moment, hersker det Mechaniske; forsaavidt den sættes i Continuitetens Moment, hersker det Dynamiske. Da nu Aarsagsforholdet selv i sin Forskjel fra det almindelige Grundforhold er betegnet ved Discretionen, saa vil det Mechaniske være kjendeligt derpaa, at alle Grundbestemmelser punktualiseres ved endelige Aarsagsbestemmelser, medens det Dynamiske vil være kjendeligt derpaa, at de endelige Aarsagsbestemmelser forvandles til immanente Grundbestemmelser. Saaledes bestemt er Modsætningen synlig i Philosophiens Historie, endog fra Begyndelsen af; thi Forvandlingslæren i den ioniske Skole er aabenbart dynamisk, i Modsætning til Forandringslæren hos Anaxagoras og Demokrit, der er mechanisk. At Forvandlingslæren er ældre end Forandringslæren, den dynamiske Synsmaade ældre end den mechaniske, kan ikke forundre os, naar vi betænke, at Speculationen i det Hele er ældre end den exacte Naturlære, og at Speculationen endnu den Dag idag føler sig langt mere tiltalt af den dynamiske end af den mechaniske Naturbetragtning.

Hvilken Aversion den speculative Naturphilosophie i det Hele maa have for Mechanikens exacte Analyser, kan sees af mangfoldige Exempler. „Den newtonske Theorie, hvorefter Lyset skal udbrede sig i Linier, eller Bølgetheorien, hvorefter det skal udbrede sig bølgeformig, som den eulerske Æther eller som Lydens Zittren, ere", siger Hegel, „materielle Forestillinger, „die für die Erkenntniß des Lichts nichts nutzen"." *) Ved denne Abstraheren fra alle mechaniske og da med det Samme fra alle virkelige, i egentlig Forstand objective Udgangspunkter lægger den eensidige Speculation tydelig nok for Dagen, at den med Hensyn paa Objectivitetens Logik ingen

*) Phil. Propæd. Kbhvn. 1857. S. 52.

Anelse har om, hvad et Specificationsprincip vil sige. Saalænge man ikke føler sig tilskyndet til at undersøge det Objective i Lysvirksomheden, saalænge man overhovedet lader det formeentlig høiere Fornuftige i al Ubestemthed oversvæve de exacte Specificationer, kan man endda nogenledes slaae sig til Ro ved en Forklaring som denne: „den første qvalificerede Materie er Materien som den rene Identitet med sig, som Eenheden af Reflexionen i sig, forsaavidt er den kun den første, selv endnu abstracte Manifestation. Tilværende i Naturen er den Relationen til sig som selvstændig imod Totalitetens andre Bestemmelser. Dette Materiens existerende, almene *Selv er Lyset*, som Individualitet *Stjernen*, og denne som Moment i en Totalitet *Solen*"; — thi det er vist, at en saadan Forklaring er væsentlig subjectiv, ihvorvel den er meent aldeles objectivt. Mangel af Objectivitet er her, som overalt, kjendelig paa Mangel af paalidelig Specification, af en til Virkeligheden svarende Differentiation. Dog uden al Specification kan Objectiviteten imidlertid ikke tænkes; kan nu Naturphilosophien ikke tilegne sig Principet for Bestemmelsen af de i Virkeligheden gjældende Discretioner, saa maa den hjælpe sig paa en anden Maade: saa maa den appellere til „den intellectuelle Anskuelse", og see at digte sig ind i ideale Specificationer. „Universet", siger Schelling, „er at tænke under Billedet af en Linie, i hvis Midtpunkt falder $A = A$, ved hvis Ender falder paa den ene Side $\overset{+}{A} = B$, d. e. en Overgriben af det Subjective, paa den anden Side $A = \overset{+}{B}$, d. e. en Overgriben af det Objective, dog saaledes, at relativ Identitet finder Sted selv i disse Extremer. Den ene Side er det Reale eller Naturen, den anden det Ideale. Den reale Side udvikler sig efter tre Potenser, idet Potens betegner en bestemt qvalitativ Differens af Subjectivitet og Objectivitet: den første Potens, A, er

Materien og Tyngdekraften — Objectivitetens største Overvægt; den anden Potens, A^2, er Lyset, en indre — ligesom Tyngden en ydre — Naturanskuen. Lyset er den høiere Ytring af det Subjective. Det er selve den absolute Identitet. Den tredie Potens er Lysets og Tyngdekraftens fælleds Produkt, Organismen, A^3. Organismen er ligesaa oprindelig som Materien." *)

Det er, hvad det specificerende Princip angaaer, igjen Functionens Kategorie, hvorom Alt kommer til at dreie sig. Ved eensidig at speculere i det Dynamiske maa Idealismen bestandig forflygtige alle Virkelighedsmomenter og sætte en Række subjective Forklaringsgrunde, som den da udgiver for objective Fornuftgrunde, i de virkende Aarsagers Sted. I Modsætning hertil gaaer Empirismen den omvendte Vei; uden at gruble over de dybere Grunde, forudsætter den overalt de virkende Aarsager. Ifølge Bacos Ord: vere scire est per causas scire har den empiriske Methode et skarpt Øie for Virkeligheden, altsaa for den causale Discretion, altsaa for den mechaniske Function, altsaa for Objectiviteten. De mechaniske Functioner forholde sig i det Hele til de dynamiske, som Objectivitetens objective Side til den subjective, som Realiteten til Idealiteten; det er derfor ogsaa paa Basis af det Mechaniske, at det Dynamiske articuleres, og vi kunne i denne Henseende indrømme Kant, at der er saamegen Videnskab i Naturlæren, som der i samme er Mathematik.

α) Mechaniske Functioner.

Det i Objectiviteten Objective er det Mechaniske; men det Objective er i sig antilogisk: det Mechaniske maa altsaa reflectere sig i det Antilogiske. Den antilogiske Bestemthed er, forsaavidt den opfattes logisk, exact; i enhver Talværdi, enhver udvortes Maalestok, enhver umiddelbart sat Grændse

*) Jvfr. Philos. Propæd. Kbhvn. 1857. S. 50—51.

sees en antilogisk Reflex. Idet Reflexionen articuleres ved antilogiske Reflexer, forvandles den til intellectuel Operation. Den intellectuelle Operation udtrykker saa igjen Eenheden af det Mathematiske og det abstract Mechaniske. Der er en væsentlig og gjennemgaaende Forskjel imellem en Begrebsudvikling, der foregaaer ifølge almeenlogiske Reflexioner, og en Begrebsudvikling, der særlig betinges af mathematiske Operationer. I de mathematiske Operationer er Begrebet paa alle Punkter ligesom ifærd med at faae sine immanente Væsensbestemmelser omsatte i udvortes Enkeltbestemmelser; dette i Punktualiteten selv Antilogiske har Hegel vel mærket, men hvad denne prikne, punktlige Udvorteshed egentlig har med Begrebet som Begreb at gjøre, derom har han ikke havt nogen Anelse. Fra alle Sider seer han det i Mechaniske, det Mathematiske, det Exacte med dets eiendommelige Operationer og Tegnsprog noget blot Underordnet, et Lavere, et Fremmed, et for den egentlige Begriben Fordærveligt: „Es bewegt sich im Elemente seines Gegentheils, der Beziehungslosigkeit; sein Geschäft ist die Arbeit der Verrücktheit.“ Hegels Miskjendelse af de mathematiske Operationers Betydning for den logisk-antilogiske Begrebsudvikling er et slaaende Beviis for hans totale Miskjendelse af det i Objectiviteten Objective.

„Naar Hegel viser det Ufrugtbare i at ville, som Leibnitz, gjøre de syllogistiske Figurer til Gjenstand for en combinatorisk Calcul, og dadler en Ploucquet, der ved mathematiske Bestemmelser af det Logiske mener at have bragt det saavidt: posse etiam rudes mechanice totam logicam doceri, ut pueri mathematicam docentur, da er han i sin Ret; at forvandle Logiken til Forstandsmechanik er aandløst ... Men med alt dette har Hegel i sin Bedømmelse af den mathematiske Udtryksmaade overseet en Side, som, hvad Tanken og Begrebet angaaer, er den egentlige Hovedside, nemlig det Punktuelle ... Talesproget, der ikke ved Ordet kan paapege det Enkelte i dets umiddelbare Tilværen“ — det Antilogiske! —

„kan heller ikke ved Ordet tydeliggjøre den punktuelle Bestemthed; Talesproget har altsaa, naar Tanken fordrer det Punktuelle, en Mangel, der maa erstattes ved det mathematiske Tegnsprog ... Hvad Hastighed er, kan man vel paa en Maade udtrykke i Ord, men Hastighedsbegrebet fordrer, naar det med sine exacte Bestemmelser skal tydeliggjøres, den exacte Analyse. Det gjør en Sphæreforandring i Erkjendelsen, naar man, efter at have forklaret, hvad Hastighed er, i Ord, anvender den mathematiske Betegnelse, kalder Rummet s, Tiden t, Hastigheden v, og sætter $v = \frac{s}{t}$ som Definition paa Hastigheden; ja, for at Definitionen skal passe, ikke blot paa den jevne, men ogsaa paa den ujevne Bevægelse, gaaer videre, sætter istedenfor Rummet s Rumselementet ds, istedenfor Tiden t Tidselementet dt, og saaledes definerer Hastigheden ved $v = \frac{ds}{dt}$. Den, der kun har Hastighedsbegrebet, forsaavidt det kan fremstilles og tydeliggjøres i Ord, har det kun i svævende Almindelighed, og altsaa paa en overfladisk Maade. Kategorien Hastighed hører til en Kreds af Begreber, der have det Særegne ved sig, at de ikke lade sig tydeliggjøre ved almindelig Reflexion, men til deres væsentlige og punktuelle Udvikling fordre den intellectuelle Handling, den mathematiske Operation: alle Functionsbegreber ere Operationsbegreber." *)

Saadanne Kategorier som Inertie, Kraft, bevægende Kraft, levende Kraft o. fl. ere i den Grad eiendommelige Operationskategorier, at den, der kun kjender deres Betydning af Sprogbrugen, ikke vil være istand til at gjøre sig noget tydeligt Begreb om den Rolle, de spille i Mechaniken. Ifølge „den speculative Logiks" Fremstilling af den mechaniske Bevægelse, skulde man antage Inertien, eenstydig med Indiffe-

*) Mathem. og Dialektik S. 23—25.

rensen, for en mechanisk Kraft. „Det er", siger Heiberg, „at ansee som en Virkning af Begrebets uovervindelige Magt, at Physikerne, som just pleie at betragte Kraften som selvstændig imod sin Ytring, ikke desto mindre have været nødsagede til at antage den sande Bestemmelse af den abstracte Kraft, nemlig som Indifferensens Kraft, vis inertiæ, til hvis Ophævelse i Ytringen udfordres Meddelelsen af et Stød." Dette Beviis paa „Begrebets uovervindelige Magt" er imidlertid saa yderlig svagt, at det er nærved at forvandle sig til et Beviis paa Begrebets, nemlig det speculative Begrebs, mechaniske Afmagt. Thi vel er det sandt, at Newton og de Ældre have brugt Udtrykket vis inertiæ; men dette Udtryk er saa langt fra at at være adæqvat for det mechaniske Begreb, at Physiken i nyere Tid, hvad der netop er at ansee som en Virkning af „Begrebets uovervindelige Magt", har fundet sig opfordret til at ombytte det med Udtrykket lex inertiæ. Inertiens Lov udtales da i følgende Sætninger: „Et Legeme, som er i Hvile, begynder ingen Bevægelse uden en udvortes Aarsag; et bevæget Legeme vedbliver i sin Bevægelse med uforandret Hastighed og uforandret Retning, forsaavidt ingen udvortes Aarsager indvirke." Bevægelsen er, ifølge denne Synsmaade, en Tilstand, ligesaavel som Hvilen.

Skulde man nu med „den speculative Logik" kunne sige, at Inertien ophæves i Bevægelsen, da maatte Inertien absolut være Eet med Hvilen; thi det er jo Hvilen, der ophæves i Bevægelsen. Men Bevægelsen er en Tilstand, der igjen ophæves i Hvilen; Hvilen er da ogsaa en Ytring af Inertien, og Inertien altsaa Eet med Bevægelsen. For at løse den Modsigelse, at Ytringen, der skulde være Kraftens Ophævelse, falder umiddelbart sammen med Kraften selv, at, med andre Ord, Kraftens Ophævelse ikke er dens Ophævelse, appellerer „den speculative Logik" til „Centraliteten". Men saalænge her kun er Tale om Inertie, ved Stød og Bevægelse, kan her endnu ikke være Tale om Centralitet. At „den en-

kelte Planet har samme Centralitet som Solen", eller at „den enkelte Klode selv er Centralitet formedelst Bevægelsen (E — S — A)", at „dens Bevægelse" forsaavidt „er vendt tilbage til den Indifferens eller Hvile, som ikke længere er umiddelbar", kan man gjerne indrømme, uden at man derfor kan indrømme, at heri findes Spor til Noget, der kunde ligne et Beviis for, at Inertien skulde være Kraft.

Hvad er da Inertien? Et logisk Udtryk for det Antilogiske, en negativ Bestemmelse for det i Objectiviteten Objective, en yderste Abstraction, hvori Andetheden, den tilværende Selvløshed, er fastholdt. Det til den negative Bestemmelse svarende Positive er Materien. Materien er som Materie en res iners, d. v. s. ligegyldig mod Bevægelse og Hvile. Inertien eller Materiens Ligegyldighed er ingenlunde det Samme som Dorskhed; den tydske Benævnelse „Trägheit" er i denne Henseende vildledende. Dersom Inertien var Dorskhed, saa maatte Materien formedelst Inertien være mindre oplagt til Bevægelse end til Hvile; men Inertien skal jo netop betegne, at den i lige Grad er oplagt til begge. Langt fra at være nogen Kraft er Inertien tvertimod et kategorisk Udtryk for Mangel af Kraft, forsaavidt den er et Udtryk for Materiens Mangel af Selvvirksomhed. Og dog er denne Mangel af Selvvirksomhed ingenlunde det Samme som Kraftesløshed eller Uvirksomhed: ved Inertien betegnes just den Egenskab ved Materien, at den fremstiller en Virkning, der har sin Aarsag udenfor sig, at den forvandler enhver saadan Virkning til Tilstand, og bevarer den som Tilstand, efter at Aarsagen er ophørt. Logisk seet er Virkningen uadskillelig fra sin Aarsag; men Inertien sætter Skilsmisse, endelig, reel Skilsmisse mellem Virkning og Aarsag. Læren om Inertien er Læren om de udvortes Aarsager, og just derved en Lære om den objective Verden, thi den objective Verden er en Verden af udvortes Aarsager.

Det er saa langt fra, at „Meddelelsen af et Stød

kulde betegne „Inertiens Ophævelse i Yttringen", at den til Stødet svarende Bevægelse netop er et Udtryk for Inertiens Tilværelse, forsaavidt den nemlig er et Udtryk for, at Virkningen kan vedblive, efter at Aarsagen er ophørt. Idet Virkningen da formedelst Inertien vedbliver uforandret, er Bevægelsen jevn. Den jevne Bevægelse eller, hvad hermed er enstydigt, den constante Hastighed er desaarsag i Mechaniken t exact Udtryk, ikke for Kraften, men for Inertien. Er Rummet s en Function af Tiden t, saa er første Differentialcoefficient $\frac{ds}{dt} = a$ eller, da heraf følger, at anden Differentialcoefficient maa blive 0, $\frac{d^2s}{dt^2} = 0$ en Betegnelse for Inertien. *)

*) „Forsaavidt s er et i Tiden t allerede gjennemløbet Rum, kan man endnu ikke vide, om dette Rum er gjennemløbet med foranderlig eller uforanderlig Hastighed. For at bestemme Hastigheden, maa man give Tiden en Tilvæxt, det vil sige: skaffe Tid til fortsat Bevægelse. Kaldes nu Tilvæxten til Tiden h, haves Rækken:

$$f(t+h) = s + \frac{ds}{dt}\frac{h}{1} + \frac{d^2s}{dt^2}\frac{h^2}{1\cdot2} + \frac{d^3s}{dt^3}\frac{h^3}{1\cdot2\cdot3} + \dots$$

Er Tilvæxten h en endelig Størrelse, og Hastigheden constant, vil hele Rækken indskrænke sig til $f(t+h) = s + \frac{ds}{dt}\frac{h}{1}$; er h uendelig lille, liig dt, vil det Samme gjælde, selv naar Hastigheden er variabel. Derimod vil, naar h er endelig, og Hastigheden variabel, Rækkens Led kunne forøges i det Uendelige.

Seet fra Begrebets Synspunkt angiver Rækken en Totalitet af objective Reflexionsbestemmelser. De enkelte Led kunne, idet s betyder Rummet, v Hastigheden og φ Kraften, gjengives ved forskjellige til hinanden svarende Udtryk:

$$\begin{aligned} f(t+h) &= s + \frac{ds}{dt}\frac{h}{1} + \frac{d^2s}{dt^2}\frac{h^2}{1\cdot2} + \frac{d^3s}{dt^3}\frac{h^3}{1\cdot2\cdot3} + \dots \\ &= \dots + v\frac{h}{1} + \frac{dv}{dt}\frac{h^2}{1\cdot2} + \frac{d^2v}{dt^2}\frac{h^3}{1\cdot2\cdot3} + \dots \\ &= \dots + \dots + \varphi\frac{h^2}{1\cdot2} + \frac{d\varphi}{dt}\frac{h^3}{1\cdot2\cdot3} + \dots \end{aligned}$$

Vistnok kunde man her fra „den speculative Logiks" Standpunkt gjøre den Indvending, at der jo dog maa være Kraft i Inertien, siden Mechaniken selv tilskriver den Vedligeholdelsen af en een Gang given Bevægelse. Thi dersom Bevægelsens Vedligeholdelse er en Yttring af Inertien, saa maa, som det synes, Inertien jo ogsaa være den Kraft, hvis Ophævelse sees i Yttringen. Men en saadan Indvending gjælder kun, saalænge man af eensidig Interesse for det Logiske overseer det Antilogiske. Skulde Inertien lade sig opfatte som mechanisk Kraft, maatte den lade sig opfatte som Aarsag; men Inertien er ikke Aarsag, den er Grund. Ved at sætte Inertiens Lov istedenfor Inertiens Kraft har Physiken med fiin Takt og paa skarpsindig Maade antydet en kategorisk Forskjel mellem Grund og Aarsag. Det er, ifølge Inertiens Lov, ikke en indvortes Aarsag, men tvertimod Mangel af en indvortes Aarsag, der har til Følge, at Legemets Overgang fra Hvile til Bevægelse maa bestemmes ved en udvortes Aarsag: en saadan Mangel

---

Kategorierne: Bevægelse, Hastighed, Kraft og Forandring i Kraft blive saaledes bestemte ved objectiv Reflexion. Umiddelbart betegner s en Rumslængde; men i Ligningen: $s = f(t)$ sees denne Rumslængde i Reflexion af en Tidslængde; den skylder jo Tiden sin Tilværen, forsaavidt den nemlig er tilbagelagt i en given Tid. Umiddelbart betegner v en Hastighed, men i Udtrykket $\frac{ds}{dt}$ er Hastighedsbegrebet bestemt ved objectiv Reflexion af Rum og Tid i det givne Forhold. Umiddelbart er Kraften betegnet ved φ, dernæst ved Reflexionen af Hastigheden og Tiden i det bestemte Forhold $\frac{dv}{dt}$, endelig, idet $v = \frac{ds}{dt}$ gaaer op i Reflexionen af Rum og Tid, ved en fordoblet Reflexion i Forholdet $\frac{d^2s}{dt^2}$. Paa denne Maade kunne Kraftens Ændringer med Hensyn paa Forholdet af Rum og Tid bestemmes som Reflexioner af Reflexioner i det Uendelige." Phil. Propæd. S. 165—66. Jvfr. Mathem. og Dialekt. S. 78—88.

Aarsag, der dog synes at virke som Aarsag, en saadan gativt reflecteret og i Reflexionen ophævet Aarsag, viser netop, ad det vil sige, at Noget ikke er Aarsag, men Grund. Som rund er Inertien, naar den nærmere bestemmes, ikke en reel, en en formel Grund; dens Phænomen er den mechaniske autologie: Hvile er Hvile, Bevægelse er Bevægelse; dens æsen reflecteres i den antilogiske Identitet: dette er dette om den antilogiske Identitets kategoriske Udtryk: denne Hvile hvad den er, nemlig denne Hvile; denne Bevægelse er, ad den er, nemlig denne Bevægelse, kan Inertien ligesaa act betegnes ved en umiddelbar Hvile,*) som ved en jevn evægelse. Ligningen $\frac{ds}{dt} = C$ er, forsaavidt C er en Connt, en exact Betegnelse for Inertien; har C en endelig rrdi, saa er Inertien betegnet ved den jevne Bevægelse, evægelsen med uforandret Hastighed; er $C = 0$, saa er iertien betegnet ved Hvilen, den Hvile, der vedbliver efter ommen: Hvile er Hvile, og derfor vilde vedblive en heel igheds, dersom ikke en udvortes Aarsag kom til og satte det hvilende i Bevægelse.

Et slaaende Beviis for, at Inertien, skjøndt den ikke er rkende Aarsag, dog er en bestemmende Grund, er netop den ndommelige Maade, hvorpaa den i Mechaniken forener sig ed den mechaniske Kraft. Dersom Kraften, den virkende ırsag, ophævede Inertien, vilde anden Differentialcoefficient $\frac{s}{2}$ umulig kunne repræsentere Kraften. Men da den bevægede lasse paa Grund af Inertien bevarer den meddeelte Hastigd, saa bliver den Hastighed, Kraften i hvert ligestort Tidsement bevirker, en constant Tilvæxt, en Tilvæxt, hvorved

*) En foraarsaget Hvile, en Hvile, som betegnes derved, at de samvirkende Kræfters Resultant er 0, kan her, hvor der netop abstraheres fra alle udvortes Aarsager, ikke komme i Betragtning.

den allerede opnaaede Hastighed stadig forøges; saaledes fremkommer en jevnt voxende Bevægelse. Er $\frac{ds}{dt} = v$, og $v = f(t) = gt$, saa betyder gt, at Kraften g i Tiden t bevirker Hastigheden v. Ved at virke i Tidselementet dt frembringer g Hastighedselementet dv, saa at $dv = gdt$, og $\frac{dv}{dt} = g$.

Men da $v = \frac{ds}{dt}$, saa er $\frac{dv}{dt} = \frac{d.\frac{ds}{dt}}{dt} = \frac{d^2s}{dt^2}$.

Seet fra Mechanikens Synspunkt er Kraften Bevægelsens Aarsag, og Bevægelsen altsaa Kraftens Virkning. I en vis Henseende man maa nu rigtignok indrømme „den speculative Logik", at „Physikerne betragte Kraften som selvstændig mod sin Yttring", forsaavidt de nemlig holde sig til Virkningen uden at spørge om „den ubekjendte Aarsag". Men da Mechaniken dog har Aarsagen reflecteret i Virkningen og i det Hele kun kan interessere sig for Aarsagen, forsaavidt den giver sig tilkjende i Virkningen, saa kan man med ligesaa megen Ret sige, at Mechaniken ikke betragter Kraften som selvstændig mod sin Yttring, men seer Kraften i Yttringen, og netop betegner dens Identitet med Yttringen ved at sætte anden Differentialcoefficient af det gjennemløbne Rum, altsaa Differentialcoefficienten af Hastigheden, der maaler Yttringen, som det exacte Udtryk for Kraften. Den Sikkerhed i Abstraction, hvorved Mechaniken fra sit Synspunkt forstaaer at fjerne alle uvedkommende Hensyn, naar Spørgsmaalet er om den mechaniske Kraft eller, endnu nøiagtigere, om det i Kraften Mechaniske, fremlyser af dens „Princip for Kræfternes Udmaaling". Dette Princip forudsætter nemlig, „at hvilkesomhelst Kræfter, om end af forskjellig physisk Oprindelse, ingensinde modificere hinandens Størrelse ved deres samtidige Indvirkning paa det samme Punkt. Naar f. Ex." (efter en allerede anført Definition, at nemlig to Kræfter ere ligestore, naar de virkende paa det

samme Punkt i modsatte Retninger ere i Ligevægt) „P = Q og Q = R, maa man ogsaa stedse have P = R, d. e. naar Kræfterne P og Q virkende paa det samme Punkt i modsatte Retninger ere i Ligevægt, og paa lige Maade Q og R ere i Ligevægt, saa maa ogsaa nødvendigen Ligevægt finde Sted mellem P og R, virkende mod hinanden. Ligeledes, naar P = P′ og Q = Q′, maa man ogsaa have i alle Tilfælde P + Q = P′ + Q′, d. e. P og Q samtidigen virkende paa et Punkt i den ene Retning maae give Ligevægt mod P′ og Q′ samtidigen virkende paa det samme Punkt i den modsatte Retning, dersom særskilt P og P′ give Ligevægt, saavelsom Q og Q′. Heri bestaaer Loven for de mechaniske Kræfters gjensidige Uafhængighed af hinanden, som i Naturen viser sig derved, at alle Naturens Resultater angaaende Kræfternes Transformation og Ligevægt ere paa den ene Side nødvendige (mathematisk deducerede) Følger af det fremsatte Princip for Kræfternes Udmaaling, medens de paa den anden Side nøiagtig stemme med Forsøgene." *) Mechaniken har herved tydelig viist, at den ikke blot lader Kræfterne reflectere sig i deres Ytringer, men endog betragter denne Reflexion som det sande Udtryk for deres mechaniske Væsenhed. Tages her ved Kræfternes Udmaaling intet Hensyn til deres „forskjellige physiske Oprindelse", saa tages her ved Bestemmelsen af Kraften selv heller intet Hensyn til den enkelte Physikers subjective Forestilling om, hvad der muligviis ligger bagved Ytringen: videnskabelig seet er den mechaniske Kraft som Ytringen, Ytringen som Kraften.

Som Hastighedens Differentialcoefficient, naar Hastigheden er en Function af Tiden, som det gjennemløbne Rums anden Differentialcoefficient er den i sin Ytring reflecterede Kraft udtrykkelig bestemt som accelererende Kraft (force accélératrice). Den accelererende Kraft kan igjen være enten constant eller va-

*) Ramus. Analytisk Mechanik. Kbhvn. 1852 S. 4.

riabel. Er Kraften constant, maa det sees af Yttringen: Yttringen af den constante Kraft er den constante Hastighedstilvæxt. Bestemmes den Hastighed, som Kraften ved at virke i Tiden t har frembragt, ved Ligningen: $v = gt$, saa at t er Antallet af de fra Virkningens Begyndelse af forløbne Tidseenheder f. Ex. Secunder, saa er g, den Hastighed, Kraften meddeler i et Secund, netop Intensitetens Maal, altsaa Kraftens Yttring, identisk med Kraften selv. Er den accelererende Kraft derimod variabel, saa maa Hastighedstilvæxten, Kraftens Yttring, naturligviis ogsaa være variabel. Men uagtet Kraften φ i Ligningen: $v = \varphi t$ selv er variabel, forsaavidt den er en Function af Tiden, $\varphi = f(t) = \psi t$, kan ψ som Aarsag til Forandringen i φ jo dog gjerne være constant. Kraftforandringens Aarsag er selv Kraft; er denne Kraft ψ constant, saa maa dens Yttring, nemlig Kraftforandringen $d\varphi$, ligeledes være constant. Den i sin Yttring reflecterede, Kraften φ forandrende Kraft ψ er da bestemt ved Ligningerne:

$$\psi = \frac{d\varphi}{dt} = \frac{d^2v}{dt^2} = \frac{d^3s}{dt^3}.$$

I Sagen selv er her Intet til Hinder for, at den Kraften φ forandrende Kraft ψ igjen kan forandres af en Kraft ω, medens Hastighedsforandringen dog bestandig maa vedblive at være Maalet for den accelererende Kraft, hvormange Forandringer den end maatte undergaae; ligesom $\frac{dv}{dt}$ er en Yttring af φ, saaledes er $\frac{d^2v}{dt^2}$ en Yttring af $\frac{d\varphi}{dt}$, som igjen er en Yttring af ψ; vi have altsaa her et Exempel, som viser, hvorledes Mechaniken kan lade en Kraft reflectere sig i en Yttring af en Yttring af en Yttring i det Uendelige.

Reflecteret i Hastigheden er Kraften et Operationsbegreb, der articulerer det Subjective ved det Objective, det Logiske ved det Antilogiske. Hastighedsforandringens og Kraftens Væsen er i Reflexionen, altsaa fra Sagens subjective Side,

eet og samme Væsen; hvad Phænomenet, det umiddelbart Objective, derimod angaaer, saa bliver det Extensive som Extensivt Maal for det Intensive, og Linien, Bevægelsens Vei, et Billede paa Kraften. „Et System af Kræfter virkende paa et Punkt M i hvilkesomhelst Retninger i Rummet kan fremstilles ved Systemet af Linierne MA_1, MA_2, MA_3..., hvis Retninger falde sammen med Kræfternes, idet tillige deres Længder forholde sig som Størrelserne af de samme Kræfter. Man kan antage enhver af Linierne, ved Henførelse til den valgte Længde-Eenhed, bestemt ved det samme Tal som den tilsvarende Kraft, der virker efter Liniens Retning, og man siger da, at Kraften er ligestor med Linien." *) Allerede heraf sees, hvorledes Objectivitetens objective Side reflecterer sig i den subjective.

For den umiddelbare Anskuelse maa det rene Rum nødvendigviis fremstille sig som den rene Strid imellem det Subjective og det Objective. Som Udvorteshedens egen udvortes Form, som Andethedens Schema, de antilogiske Relationers Medium, den yderste Abstraction af alt Objectivt maa Rummet, det rene Rum, selv være objectivt. I denne sin Objectivitet viser det sig da ogsaa som et evigt Værende uden Vorden, en i sig hvilende Uendelighed, en existerende Tomhed, der er ligegyldig mod Alt, hvad der opfylder den. De rumopfyldende Objecter maae med Nødvendighed forudsætte Rummet, men saa objectivt er nu det rene Rum, at det aldeles ikke synes at forudsætte de rumopfyldende Objecter. Abstractionen, der kan fjerne alle Objecterne og beholde Rummet, kan derimod ikke fjerne Rummet og beholde Objecterne. Men den Abstraction, der skulde bevise Rummets, det rene Rums, absolute Objectivitet, slaaer i sit afgjørende Vendepunkt om, og yder netop et Beviis for Rummets absolute Subjectivitet. Abstractionen er, som vi alt fra Begyn-

*) C. Ramus, Analyt. Mechan. S. 4.

delsen af have seet, en almindelig Subjectivitetsact, en Tankevirksomhed, en Function af subjectiv Viden. Har Abstractionen borttaget alle anskuelige, rumopfyldende Objecter, saa er Anskuelsen tom, og den tomme, alt Anskueligt berøvede Anskuelse anskuer nu i det tomme Rum sin egen Tomhed. Da Tomheden er tilveiebragt ved Abstractionen, og Abstractionen er en subjectiv Act, der kun har Betydning for det Subjective, er det naturligviis en reen Indbildning, hvis Nogen mener, at her foruden den subjective Tomhed ogsaa skulde være en objectiv Tomhed. Tvertimod! en objectiv Tomhed er det Samme som en objectiv Intethed, et tilværende Intet, et subjectivt Phantom: det rene Rum er absolut subjectivt.

Først naar Rumsbegrebet fra den subjective Side er tydeliggjort ved Reflexer af det i Phænomenerne Objective, kan Rummets objective Gyldighed erkjendes. Udviklingens punktuelle Anlæg er allerede givet derved, at Rummet sees som en Function af Tiden. Det er nemlig ikke muligt at gjennemreflectere denne Function, uden at blive opmærksom paa den gjennemgaaende Forskjel imellem en Rumseenhed og en Tidseenhed. Gaae vi endnu engang tilbage til den jevne eller eensformige Bevægelse, saa er, i Ligningen $s = vt$, Tiden t jo Antallet af Tidseenheder, Hastigheden v det i en Tidseenhed gjennemløbne Antal af Rumseenheder, Rummet s det Antal Rumseenheder, der netop svarer til Tidseenhedernes Antal i t. Fra alle Sider er altsaa Functionen bestemt ved Forholdet mellem Eenhederne af Rummet og Eenhederne af Tiden. Dersom disse Rummets og Tidens Eenheder nu ikke vare qvalitativt forskjellige, saa vilde Functionen selv være umulig. Men lægge vi Vægt paa den qvalitative Forskjel, da sees det strax, at Tidseenheden efter sin Natur er og maa være subjectiv, nemlig ontologisk subjectiv.

At Tidseenheden væsentlig er subjectiv, vil med andre Ord sige, at den er negativ, at den er i en uophørlig Kommen og Svinden, at dens Væren er Vorden, dens Væsen

Reflexion. Men naar Tidseenheden er negativ, saa maa den fra Tidseenheden qvalitativt forskjellige Rumseenhed nødvendigviis være positiv; er Tidseenheden logisk, maa Rumseenheden være antilogisk; er Tidseenheden subjectiv, maa Rumseenheden være objectiv. Denne Modsætning tydeliggjøres, naar vi besinde os paa, hvad det vil sige, at der efter Forløbet af et til t svarende Antal Tidseenheder er gjennemløbet et til s svarende Antal Rumseenheder. Hvad er der nemlig blevet af de forløbne Tidseenheder? At de ere forløbne, vil sige, at de ere forsvundne, uigjenkaldelig tabte; ingen tilbageskridende Bevægelse kan her restituere den svundne Umiddelbarhed; Forbigangenhedens Øieblikke tilhøre Erindringen, de ere ophævede i Subjectiviteten.

Anderledes med Rumseenhederne; disse Elementer ere tilbagelagte, men derfor ikke ophævede; de ere gjennemløbne, men ikke forløbne: de bleve ikke til med Bevægelse, og kunde derfor ikke ophøre med Bevægelse. Her er i Rumseenheden en antilogisk Væren, der modstaaer den i Vorden herskende Reflexion. Det i Tiden t med Hastigheden v tilbagelagte Rum s er en tilværende Veilængde, en vel conserveret Linie, hvis endelige Dele ere lige umiddelbart værende. Et Beviis herfor er da ogsaa den Kjendsgjerning, at det samme, det selvsamme Rum kan gjennemløbes utallige Gange ved utallige frem- og tilbageskridende Bevægelser. Saalænge $v = v$ og $s = s$, vil man naturligviis ogsaa have $t = t$; men medens $t = t$ aldrig er eller kan være det samme t, kan $s = s$ derimod være det samme s. At de gjennemløbne Rumseenheder i qvalitativ Modsætning til Tidseenhederne bevare en umiddelbar Tilværen, er et afgjørende Udtryk for Rummets Objectivitet. Rummets Objectivitet i Modsætning til Tidens subjective Væsen er da ogsaa anskueliggjort i Rummets tre Dimensioner. Hvorfor, spørger man, har Tiden kun een Dimension, medens Rummet har tre? Svaret er: fordi Tiden væsentlig er subjectiv, Rummet objectivt. Den ideelle,

kun for Reflexionen gjældende Tidslængde har slet ingen samtidige Punkter; det vilde jo ogsaa være en urimelig Modsigelse, om der virkelig kunde gives to Tider paa een Tid. Da nu Tidslinien ikke kan have umiddelbar Tilværen, saa kan den heller ikke tænkes at bevæge sig og beskrive nogen Flade; Tiden kan med andre Ord ikke have nogen Brede: Tiden kan ikke qvadreres. Anderledes med Rummet. Rumslinien, der har alle sine Punkter i samtidig Tilværen, kan — under Objectiveringen — bevæge sig og beskrive en Flade; Fladen, der ligeledes har sine Dele i samtidig Tilværen, kan igjen bevæge sig og danne et mathematisk Legeme: det mathematiske Legeme er en antilogisk Form, et exact Udtryk for Rummets objective Væsen. Ved de tre Dimensioner ere nu uendelig mange Bevægelsesretninger mulige; men af den Grund kunne da ogsaa alle mulige Retninger bestemmes ved de tre Dimensioner. Dette har Mechaniken vidst at bringe i Anvendelse, idet den har benyttet Coordinaterne af den analytiske Geometries saakaldte Treplansvinkel. Antage vi disse Coordinater at være x, y, z, saa vil en Ligning som:

$$\left(\frac{d^2x}{dt^2}\right)^2 + \left(\frac{d^2y}{dt^2}\right)^2 + \left(\frac{d^2z}{dt^2}\right)^2 \div p^2 = 0$$

kunne vise, hvorledes de forskjellige Retninger, hvori accelererende Kræfter bevirke forskjellige Bevægelser, nøiagtig lade sig angive. Et eneste Indblik i et saadant System af Bevægelser og Kraftyttringer maa være tilstrækkeligt til at overbevise os om Rummets Objectivitet.

Og dog er det antydede System af objective Bestemmelser endnu kun et Skyggerids af det Objective, ikke det virkelige Objective selv. At det oprindelige Forhold imellem Rummet og Tiden er begrundet i Materiens Tilværelse, kan sees af Identiteten, nemlig den mechaniske Identitet, af Inertie og Kraft. Hvor forskjellig Inertien er fra Kraften, er ovenfor viist; men Forskjellen er en Eenhedsforskjel, her falder nu Eftertrykket paa Eenheden. Umiddelbart kunne Rummet og

Tiden aldrig komme i Forhold til hinanden; deres Forhold i det rene Hastighedsbegreb, $\frac{s}{t} = v$, er en Abstraction, der forudsætter Materien. Det er altsaa ikke Rummet og Tiden, men Materien, der i Realiteten er det Oprindelige.

Det forholder sig nu ikke saaledes, at det kun er Inertien, der er i Materien, medens Kraften, den Kraft, der udenfra paavirker Materien, skulde være udenfor al Materie: den Kraft, der virker paa en Materie, er selv i en Materie. Den Modsigelse, at Materien paa een Gang har den virkende Kraft i sig og dog udenfor sig, løses i Bestemmelsen af den realiserede Andethed. Den realiserede Andethed er Materiens Existens; derfor er det ene Atom udenfor det andet, den ene Masse udenfor den anden, den ene virkende Aarsag udenfor den anden. De virkende Aarsager ere i denne Sammenhæng tilhobe materielle Aarsager; og dog seer det ud, som om Materien bestandig blev paavirket, uden selv at virke. Dette følger nu ligefrem deraf, at den Kraft, der er i en given Masse, aldrig virker paa Massen selv, men altid paa en anden Masse, eller, hvad der er det Samme, den Kraft, der virker paa en given Masse, udgaaer aldrig fra Massen selv, men fra en anden Masse; den realiserede Andethed, den virkeliggjorte Selvløshed, har sit mechaniske Udtryk i Systemet af udvortes Aarsager, et System, der articuleres exact ved Vexelbestemmelse af Inertien og Kraften.

Kraften, som formedelst Inertien er en accelererende Kraft, er da formedelst Materien tillige en bevægende Kraft (force motrice). Sættes Hastigheden in abstracto som Kraftens Yttring, $g = v$, saa er her en dobbelt Forudsætning, der skinner igjennem. For det Første forudsættes, at Kraften g virker i en Tidseenhed, thi al Virken foregaaer i Tiden, og gjør Tiden virkelig. Ligningen $g = v$ er forsaavidt kun et specielt Tilfælde af det Almindelige: $v = f(t) = gt$. For det Andet forudsættes, at den i Tidseenheden vir-

kende Kraft har en bestemt Materie, et bestemt Atom, hvorpaa den kan virke; herved bliver saa Ligningen $v = gt$ forvandlet til $mv = mgt$. Her indtræder nu et eiendommeligt Vexelforhold imellem, hvad vi ville kalde mechaniske Produkter og mechaniske Begreber. Forsaavidt det mechaniske Begreb fremstilles som et Produkt, træde dets qvalitative-qvantitative Momenter paa exact Maade ud fra hinanden saaledes, at hvert Moment bliver en Factor: det Logiske reflecterer i Discretionen det Antilogiske. Forsaavidt det mechaniske Produkt udtrykkelig opfattes og bestemmes som et Begreb, forvandles de særskilte Factorer, de antilogiske Elementer, til Reflexer og Sidebestemmelser i den logisk articulerede Eenhed; det mechaniske Begreb er formedelst Produktet et Operationsbegreb. I Produktet som mechanisk Realbegreb fremstiller Functionen en gjennemsigtig Eenhed af mathematisk, mechanisk og logisk Operation. Hvad dette vil sige, kan en Betragtning af særskilte Produkter let vise os.

Lader os først undersøge gt, Produktet af Kraft og Tid, noget nærmere. Seet fra et almeenlogisk Synspunkt maatte det næsten synes urimeligt, at to saa ueensartede Factorer som Kraft og Tid skulde kunne multipliceres med hinanden. Man kan umulig multiplicere Qvaliteten Tone med Qvaliteten Farve, hvordan gaaer det da til, at man i Mechaniken kan multiplicere Qvaliteten Kraft med Qvaliteten Tid? Det er en i qvalitative Eenheder bestaaende Grundeenhed, hvorpaa det i denne Sammenhæng kommer an. For at yttre sig, maa Kraften oprindelig forudsætte Tiden; Tidsbestemmelsen kommer altsaa ikke udenfra, men hører saa væsentlig med i Yttringen selv, som det Subjective hører med i det Objective. Omvendt, kommer Yttringen fra sin Side heller ikke ind i Tiden, som om en tom Tid kunde fastholdes for sig ligeoverfor det, hvoraf den tilfældigviis blev udfyldt: Tiden har kun Tilværelse i og ved det, som udfylder den, ligesom det Subjective kun har Tilværelse i og ved det Objective. Den ene

af de to qvalitative Eenheder kan altsaa, ifølge Grundeenheden, sættes som et Qvale, medens den anden bestemmes som Qvantum. Sættes f. Ex. Krafteenheden, $g = g$, som Qvale, kan Tidseenheden sættes som Qvantum. At Tidseenheden sættes som Qvantum, giver sig tilkjende derved, at t, Functionens uafhængige Variable, tillægges Værdier 1, 2, 3, 4.... Produkterne g, $2g$, $3g$, $4g$.... angive saaledes den exacte Forskjel imellem Yttringer af en constant Kraft, forsaavidt den virker i 1, 2, 3, 4.... Tidseenheder (Secunder). Satte man derimod Tidseenheden $t = t$ som Qvale, saa maatte Krafteenheden forvandles til Qvantum. Istedenfor $v = f(t) = gt$ fik vi altsaa $v = f(g) = tg$; g, Functionens Uafhængige, kunde da erholde Værdierne 1, 2, 3, 4.... Heraf sees, at en Kraft = 4 maa i een og samme Tidseenhed udrette 2 Gange saameget som en Kraft = 2, 4 Gange saameget som en Kraft = 1.... Fra begge Sider bliver det altsaa indlysende, at et Produkt som gt er noget Mere end et simpelt Tal, at det er et mechanisk Realbegreb. I Ligningen $v = f(t) = gt$ fremstiller v Begrebet i dets Umiddelbarhed, gt Begrebets Momenter, og det saaledes, at Qvantiteringen falder paa Tiden; til gdt, det ved Kraften qvalificerede Tidselement, svarer altsaa dv som Hastighedselement.

At Produktet gt imidlertid lider af en med Virkeligheden uforenelig Abstraction, kan sees deraf, at den til Produktets Væsen svarende Yttring v endnu er holdt i reen Qvantiteren, og altsaa mangler qvalitativ Bestemthed. Skal Hastigheden qvalificeres, maa den udtrykkelig henføres til en Materie, der har Hastigheden. Idet Hastigheden da bestemmes som en Massehastighed, viser den qvalificerede Hastighed sig som en B e v æ g e l s e s m æ n g d e.

Det gaaer fra Begrebets Side med Produktet af Masse og Hastighed, som med Produktet af Kraft og Tid. Idet Hastigheden som Kraftens Yttring qvalificeres i Produktet ved Massen, viser det sig, at det Produkt, hvori Tiden blev

qvalificeret ved Kraften, nemlig gt, endnu mangler en for Qvalificationen væsentlig Factor, nemlig Materien. Abstraheres fra al Materie, saa er Produktet gt meningsløst; Kraften, der virker i Tiden, kan ikke virke paa Tiden: det er ikke Tiden, men Materien, der afgiver de Angrebspunkter (points d'applications), uden hvilke Kraften umulig kan ytre sig som Kraft. Skal Produktet mv opfattes som Begreb, og Begrebet have Realitet, da maa det abstracte Produkt gt forvandles til det concrete mgt, et Produkt, der betegner, at Kraften g i Tiden t virker eller rettere har virket paa Massen m. Her have vi da igjen den ovenfor angivne Ligning $mv = mgt$, hvorved Kraften mg er bestemt som bevægende Kraft.

Den bevægende Kraft, d. v. s. den Bevægelsesmængde, som den accelererende Kraft meddeler den bevægede Masse i en bestemt Tidseenhed, har til Maal Produktet af den frembragte Hastighed og af den Masse, den fører; men Massen, der med en vis Hastighed bevæges fremad i Tiden, bevæges jo med det Samme fremad i Rummet: under enhver Rumsbevægelse maa der naturligviis svare et Rumselement til ethvert Tidselement. Er $\frac{ds}{dt} = v$, saa er $dt = \frac{ds}{v}$; Qvotienten $\frac{ds}{v}$ er da her et exact Udtryk for den bekjendte Sætning: Tiden er lige lang, men ikke lige nyttig, $\frac{ds}{v}$ er nemlig constant, efterdi $dt = dt$ er constant; da nu v varierer, saa maa ds jo ogsaa variere, men ds er netop en Antydning af, hvad der med Hastigheden v kan udrettes i et Øieblik dt: i et saadant Øieblik kan nemlig Kraften g bevæge Massen et Element ds fremad i Rummet. Istedenfor mgdt sætte vi da $mg\frac{ds}{v} = mdv$; dog dette er kun en Overgangsbestemmelse, hvilket udtrykkelig sees deraf, at de til

Hastighedsbegrebet hørende Momenter v og dv falde paa hver sin Side af Ligningen. Forenes de adskilte Momenter, erholde vi mgds = mvdv og ved Integration $mgs = \frac{mv^2}{2}$, altsaa paa een Gang to eiendommelige Produkter, altsaa to nye Kraftbegreber, nemlig Arbeidskraften mgs og den saakaldte levende Kraft (force vive); disse Kræfter befinde sig i det exacte Forhold, at den levende Kraft mv^2 er lig med den dobbelte Arbeidsmængde 2mgs.

Inertie, Kraft, Rum, Tid, Bevægelse, Hastighed, alle disse mechaniske Bestemmelser ere Momenter af et og samme Grundbegreb, nemlig Materien. I Materien har Magten sat sit definitive Udtryk for det i Objectiviteten Objective: i Materien har det Antilogiske umiddelbar Realitet; men denne Realitet betinger just et uendeligt Vexelspil med det Logiske. I Modsætning til Materien er Inertien logisk; thi den er jo Grund, Grund til at Materien altid bliver i den Tilstand, hvori den sættes af Kraften. I Modsætning til Kraften er Inertien derimod antilogisk; thi den holder paa Tautologien, indtil Kraften, ved at omsætte Hvilen i Bevægelse og ved at forandre Hastigheden, indfører Forskjellen. I Modsætning til den varierende Hastighed er Kraften logisk; thi Kraften som Kraft er det Indre, Hastigheden i den mechaniske Bevægelse dens Yttring, altsaa dens umiddelbare Ydre. I Modsætning til Arbeidskraften er den bevægende Kraft logisk, men antilogisk i Modsætning til den accelererende Kraft; thi det i endelige Forhold Concrete, ved særegne Betingelser Individualiserede, er i Modsætning til det Abstracte og forsaavidt Almene altid antilogisk. Paa utallige Maader kan saaledes Vexelbestemmelsen af det Logiske og det Antilogiske opfattes; men den mechaniske Function, Functionen af den udvortes Aarsag, har den eiendommelige Betydning, at den holder Begrebets sammenhørende Momenter i skarp Sondring, og

just ved denne Discretion egner sig til punktuel Udvikling af Objectiviteten.

β) Dynamiske Functioner.

Bestemmes den mechaniske Function som Functionen af den udvortes Aarsag, saa maa den dynamiske bestemmes som Functionen af den indvortes Aarsag, et kategorisk Udtryk for den causale Continuitet. Modsætningen imellem mechanisk og dynamisk Virksomhed opfattes i Almindelighed saaledes, at den ene falder udenfor den anden: enten er en Virksomhed mechanisk eller den er dynamisk.

Mange saavel for Livet som for Videnskaben skadelige Misforstaaelser have herfra deres Oprindelse. Adskilt fra det Dynamiske faaer det Mechaniske Udseende af at være noget blot Endeligt, Sammenstykket, Materialistisk, Ideeløst. Den Tænkning, der fastholder det Ideelle, maa altsaa see ned paa det Mechaniske og søge Sandheden i det Dynamiske; men adskilt fra det Mechaniske bliver det Dynamiske et Svævende, Ubestemt og Phantastisk. Den hegelske Logik har ganske rigtig indseet, at det Mechaniske og det Dynamiske maatte være to Sider af den samme Sag, to Begreber af det samme Begreb; men ogsaa i dette Punkt viser det sig, hvorlidt den immanente Begrebsudvikling fyldestgjør Virkelighedens Fordringer. Idet Begrebet under sin fremadskridende Selvbevægelse hæver sig fra den mechaniske til den dynamiske Objectivitet som fra det lavere til det høiere Trin, faaer den Viforestilling Overhaand, at det Dynamiske skulde udgjøre en høiere, over det Mechaniske opløftet Begrebssphære; det Dynamiske vedbliver da endnu som før at være den speculative Phantasie-Anskuelse priisgivet. At de Misforstaaelser, der saaledes spire i Logiken, maae have betænkelige Følger for en Udvikling af Begreberne i concretere Form, er forstaaeligt. Den hegelske Philosophies totale Miskjendelse af Fagvidenskabernes Selvstændighed, eiendommelige Formaal og Fremgangsmaade kan i det Hele siges at

være begrundet i dens totale Miskjendelse af Forholdet imellem det Mechaniske og det Dynamiske.

Naturlæren, der overalt maa see paa de virkende Aarsager og deres Betingelser, vælger mechaniske Udgangspunkter og betjener sig af Discretionen; saaledes taler Astronomien om Centripetalkraft, Tangentialkraft, Centrifugalkraft og Normalkraft, som om forskjellige, tilværende Kræfter; saaledes taler Optiken om Ætherdele, Bølger, Bølgebreder, Svingninger o. s. v.; selv Physiologien søger og maa søge sig et mechanisk Grundlag *), idet den betragter Organismen og dens enkelte Dele som „en Maskine eller et lignende physikalsk-chemisk Apparat", lader Hjertet gjælde for „et med passende Ventiler forsynet Pompeværk", Arterierne for „elastiske Rørledninger" o. s. v. Det heri Endelige, blot Hypothetiske og Ideeløse vil nu Speculationen angribe; den vil, som den selv siger, hævde det Fornuftige; men den gjør det paa en aldeles ufornuftig Maade. Thi ingen Fremgangsmaade kan dog være mere ufornuftig end den, Hegel i sin Naturphilosophie har valgt, idet han angriber Newtons mathematiske Behandling af de kepplerske Love. **) For at hæve det Eensidige i den mechaniske Udstykning af samvirkende Momenter, maa man fremfor Alt søge at sætte sig ind i den exacte Analyses Forudsætninger og herved paavise, hvorledes det Endelige opløser sig i det Uendelige, Betingelserne i det Ubetingede, Tingsaarsagerne i Grundaarsagerne. Men istedenfor at gjøre dette har Hegel fra sin Logiks speculative Høide ligefrem afviist den exact-mechaniske Synsmaade og ledsaget Afviisningen med en Kritik, hvori han forraader et paafaldende Ubekjendtskab med det, han vil kritisere. Istedenfor at sikkre sig Realbegreberne i deres exacte

*) Jvfr. Forelæsngr. over „Phil. Propæd." Universitetsaar 1860—61. S. 177—200.

**) Jvfr. Forelæsngr. over „Phil. Propæd." Universitetsaar 1861—62. S. 57—66.

Oprindelse, forqvakler han dem ved uvedkommende Reflexioner.

„Den methodiske Grundfeil, at de forskjellige Realbegrebers oprindelige Dannelsesmaade fra Begyndelsen af forqvakles, hænger paa det Nøieste sammen med en anden ligesaa væsentlig Feil, den nemlig: at lade speculative Grunde træde istedenfor virkende Aarsager, saa at alle Endelighedens Mellembestemmelser som ved et Trylleri forsvinde for den overalt enevirkende, enemægtige, Alt formaaende logiske Idee. Istedenfor et Forsøg paa at opløse den mechaniske Physiks materielle Forudsætninger, Betingelser og Mellemaarsager dialektisk og ved den dialektiske Opløsning forvandle dem til Aarsagsmomenter for den i Totaliteten virkende Idee-Aarsag, møde vi hos Hegel en ligefrem, altsaa udialektisk, Afviisning af Mechanikens Forudsætninger og en umiddelbar, altsaa ligeledes udialektisk, Paaberaabelse af den Alt bevægende Idee."*) „Die Centrifugalkraft als das Entfliehenwollen in der Richtung der Tangente, soll läppischer Weise den Himmelskörpern durch ein Werfen auf die Seite, eine Schwungkraft, einen Stoß zukommen, den sie von Haus aus erhalten hätten. Solche Zufälligkeit der äußerlich beigebrachten Bewegung, wie wenn ein Stein an einem Faden, den man schräg wirft, dem Faden entfliehen will, gehört der trägen Materie an. Man muß also nicht von Kräften sprechen..."**)

Det maa bestandig fastholdes, at Misviisningen har sit Udspring fra Logiken; kun saaledes er det forklarligt, at hvilketsomhelst Forsøg til en Naturphilosophie i hegelsk Retning maa mislykkes, om ogsaa de haandgribelige Feil, som fra Fagvidenskabens Standpunkt kunne paavises i Hegels eget Arbeide, bleve nok saa omhyggelig rettede: Grundfeilen beroer

---

*) Forelæsngr. ov. „Phil. Propæd." 1861—62. S. 73—74.

**) Hegel Vorlesung. üb. d. Naturphil. Werke 7ter Bd. 1. Abtheil. Berl. 1842. S. 97.

paa en overfladisk Afviisning af det Mechaniske og en tilsvarende overfladisk Forkjærlighed for det Dynamiske.

Hegel har, og det med Rette, bebreidet den schellingske Naturphilosophie dens tomme Schematisme, dens vilkaarlige Symbolik og Mangel af sand Begrebsudvikling. Naar Hegelianerne polemisere mod Schellingianerne, skulde man af deres Yttringer næsten troe, at de holdt paa Kjendsgjerningen, paa det Virkelige, det Forstandige; saaledes bemærker Bayrhoffer i en Indledning til hvad han kalder „Naturudviklingens Theorie" *), at Empirie og Speculation begge, hver fra sin Side, maatte være enige om at modsætte sig den grændseløse Vilkaarlighed, som med den schellingske Naturphilosophie begyndte at faae Indpas i Videnskaben. „In letzterer Beziehung", hedder det med Hensyn paa Speculationen, „war es Hegels Riesengeist, welcher den Begriff an die Stelle der Phantasie setzte, und ohne die tieferen Anschauungen der Polarität zu verkennen, sie der Willkühr und Spielerei zu entreißen, die Natur selbst als einen vernünftigen Organismus zu erfassen suchte. Er hat auch hier den Grund des absoluten Begriffes gelegt . . ." **)

Hvorledes Forfatteren selv vil have denne Udtalelse forstaaet, kan allerbedst sees af den Maade, hvorpaa han anvender „den dynamiske Bestemthed". „Zunächst", siger han om „den planetariske Organisme", „muß die dynamische Bestimmtheit demgemäß hier die Wiederholung der allgemeinen Formen des kosmischen Organismus, aber unter dem Exponenten der Besonderung und somit durchweg schon selbst der physikalischen Bestimmtheit sein, mithin concrete Polarisirung in sich, so daß die Kräfte jetzt nicht mehr unmittelbar kosmische, sondern von diesen getragen tellurische und tellurisch specificirt sind. Daher ist: 1) die Schwere nun speci-

*) Beiträge zur Naturphilosophie. Leipzig 1839.

**) Anfr. Skr. Indledning. S. 14.

ficirt in Einheit mit dem physikalischen begriffsmäßigen Bestimmen, Moment an ihm, in ihrer freien Gestalt erscheinend als Magnetismus, engegengesetztes Anziehen an dem Einen Körper, identisch mit dem Körper als Cohäsion, und deren Erzittern in sich, Klang; 2) eben so das Licht specificirt, frei erscheinend als Electrismus (und Galvanismus), als polarisirtes Licht in der Differenz körperlicher Formen (vergl. Hegel, Encyclopädie § 324. Anm. S. 328), dann aufgehoben in der reellen Form erscheinend als Farbe, in ihr verzehrend als Wärme und Feuer, immanente Negativität; 3) Diese dynamischen Momente resp. Stufen sind aber realisirt an den reellen Formen und gehen in ihnen, zunächst im Galvanismus, zugleich fort zu den durch und durch qvalificirten Stoffen und deren realen Spannung und Vermittlung...." Hvad det chemiske Grundlag angaaer, kan Følgende tjene til at charakterisere Specificationen: „Indem ... das solare Princip sich die Materie des Planeten einfach unterwirft, oder dieselbe sich solar bestimmt als Reflexion aus der Sonne in sich, erzeugt sich das chemische Element des Sauerstoffs, der chemische Lichtstoff, das oxydirende und Anderes verbrennende, allgemein in sich reflectirte Element, der in den Gegensatz eingegangene Lichtäther, welcher daher nicht mehr das Leuchten an ihm selbst, sondern das Befeuern des Andern ist."*) For at fuldende Billedet, anføre vi endnu et Par Træk af det „dynamiske Grundlag", der bærer den levende Organisme. „Die allgemeinen dynamischen Momente nun zunächst sind wohl wieder die Reproduction von Schwere, Licht und deren concreter Einheit, wie dieser im tellurischen Organismus specificirten Momente. Aber sie stehen nun unter der Form der Seele, der negativen durchdringenden Einheit, des Fürsichseins. So ist nun: 1) die Unmittelbarkeit der Schwere als selbst zur Seele re-

*) Ansr. Skrift. S. 92—94.

flectirt die fürsichseiende, idealisirte, das Centrum in sich selbst tragende, nicht in Anderem habende Einheit, das reflectirte Insichsein der Totalität, und frei hervortretend, in dem animalischen Organismus, die Sensibilität, die Empfindung; 2) das Scheinen des Lichts nur das Herausgehen der Sensibilität, des Insichseins gegen Anderes und die hiermit eintretende Erregung und Bewegung in sich und gegen Anderes, als frei erscheinend, in dem animalischen Organismus, die Irritabilität; 3) die Rückkehr aus dem Andern in sich und so die Reproduction ..." *)

Sammenligner man denne Specification med Schellings ovenfor anførte, vil man uden Tvivl finde, at Forskjellen imellem dem ingenlunde er saa stor, som man, ifølge den paaberaabte Modsætning mellem „Begreb" og „Phantasie", skulde have ventet. Vi finde det speculativt, at A i første Potens er Tyngden, A i anden Potens Lyset, A i tredie Potens Organismen; men vi finde det ikke mindre speculativt, at Tyngden, som „under Exponenten af det Særskilte" bliver til Magnetisme og Klang, kan „under Sjælens Form" blive til Sjæl, til Sensibilitet og Følelse; at Lyset, som under Exponenten af det Særskilte specificerer sig til Elektrisme, Galvanisme, Ild og Varme, under Sjælens Form specificerer sig til Irritabilitet. Den schellingske „Phantasie" og det hegelske „Begreb" have i naturphilosophisk Henseende en i høi Grad paafaldende indbyrdes Lighed; Forskjellen er kun den, at Hegel har en større Rigdom af logiske Former til Afbenyttelse. Hvad Naturtingene, det i Objectiviteten Objective, selv angaaer, er Hegels „Begreb" ligesaa subjectivt som Schellings „intellectuelle Anskuelse". Hører der intellectuel Anskuelse til for at anskue Vandet som „en vaad Flamme" og Planten som „det første organiske Vand paa Jorden", da hører der jo ogsaa intellectuel An-

---

*) Anfr. Skr. S. 129.

skuelse til for at anskue, hvorledes „det solare Princip simpelthen (einfach) underkaster sig Planetens Materie", eller hvorledes Planeten, idet den bestemmer sig solar som Reflexion af Solen i sig, avler Iltens chemiske Element, det chemiske Lysstof, den i Modsætningen indgaaede Lysæther, o. s. v.

Det er en Misforstaaelse, hvis Nogen mener, at slige Specificationer maaskee kunde lade sig retfærdiggjøre ved Hjælp af specielle Forklaringer; en speculativ Anskuelses Grundtræk ville aldrig rette sig efter specielle Forklaringer, men derimod lade de specielle Forklaringer smukt rette sig efter „Begrebet". Det er en Misforstaaelse, hvis Nogen mener, at dynamiske Specificationer af denne Art skulde lade sig corrigere ved Hensyn til naturvidenskabelige Forskninger; tvertimod! imellem Naturlærens exacte Forskninger og Naturphilosophiens mystisk-abstracte Speculationer savnes ethvert Bindeled. Det er endelig en Misforstaaelse, hvis Nogen mener, at de naturphilosophiske Begrebsbestemmelser skulde have et paalideligt Correctiv i den hegelske Logiks immanente Methode. Logiken søger kun sit Eget og fordrer ikke Mere, end hvad den selv har givet. Er det givet, at det Almene er objectivt, og at det objective Almene maa vedblive at specificere sig selv saalænge, indtil det paa en eller anden Maade er istand til at blive subjectivt, da maa Logiken finde det fuldkommen fornuftigt, at Tyngden, det objective Almene, ikke blot specificerer sig til Magnetisme og Klang, for at blive det Særskilte, men, til et Beviis paa, hvorledes det Objective selv bliver subjectivt, endog specificerer sig over i det Enkelte og bliver Sjæl. Sjælen er altsaa den concret subjective Tyngde, og Tyngden den abstract objective Sjæl. — Den hegelske Naturphilosophie staaer og falder med den hegelske Logik. Er Logiken i sine Grundtræk, sit Princip og sin Methode videnskabelig holdbar, saa er den tilsvarende Naturphilosophie det ogsaa; staaer Naturphilosophien derimod i aabenbar Strid med den virkelige Naturforskning, en Strid, der ikke reiser

sig fra enkelte Feiltagelser og Misforstaaelser, men fra Princip og Methode, da maa det Samme gjælde om Logiken.

Feilen i den speculative Philosophie kan umulig være den, at den fremhæver det Dynamiske, thi „den dynamiske Virksomhed" har tilvisse ligesaavel Realitet som den mechaniske; men Grundfeilen er, at den, under Foregivende af at tage Sagen immanent objectivt, opfatter det Dynamiske i subjectiv Almindelighed. Det Almindelige bliver da paa denne Maade et logisk Slør, der tilhyller det i Specificationen Subjective og Vilkaarlige; derfor kan her paa dette Standpunkt, hvormeget her end tales om „dynamiske Bestemtheder", „dynamiske Grundlag" o. dsl., dog ikke i egentlig Forstand tales om dynamiske Functioner.

Saavel i Philosophien som i Empirien er den videnskabelige Brug af Kategorien dynamisk væsentlig betinget af, at den tilsvarende Virksomhed lader sig articulere. Er nu det Dynamiske en kategorisk Betegnelse for den causale Continuitet, og kan Continuiteten umulig articuleres uden Discretion, saa følger jo ligefrem heraf, at det Dynamiske kun kan articuleres ved det Mechaniske, at med andre Ord den dynamiske Function kun kan opfattes som en ved Reflexionen bestemt Speiling af den mechaniske. Men den mechaniske Functions exacte Form er mathematisk; Overgangen fra det Mechaniske til det Dynamiske maa altsaa kunne paavises i det Mathematiske: det er den uendelige Discretion, hvorpaa Overgangen beroer.

Saalænge den endelige Discretion i al Umiddelbarhed modsættes Continuiteten, saalænge vil ogsaa det Mechaniske paa endelig Maade modsætte sig det Dynamiske; men naar den endelige Discretion opløser sig i den uendelige, forvandler den sig til en for Extremerne væsentlig Mellembestemmelse; thi den uendelige Discretion er paa een Gang baade Continuitet og Discretion. At Læren om den uendelige Discretion væsentlig maa falde sammen med Functionslæren og da til-

lige med „det Uendeliges Analyse“, er let at paavise. Ligningen $s = f(t) = vt$ forudsætter nemlig, at der ikke blot kan tillægges t forskjellige Værdier, men at t kan variere ved uendelig smaa Tilvæxter dt. Forsaavidt der tillægges t forskjellige Værdier, er Discretionen endelig; forsaavidt t varierer ved constante Tilvæxter af $dt + dt + \ldots$, er Discretionen uendelig. „Til den constante Hastighed $v = a = \frac{ds}{dt}$ svarer en eenfold Continuitet, en Continuitet, som vi, da den netop betegnes derved, at Differentialcoefficienten af første Orden er constant, her ville kalde *Continuiteten af første Orden*. Kan den eenfolde Continuitet kun begribes af en tilsvarende eenfold Discretion, der gaaer i det Uendelige, saa kan den i sig fordoblede Continuitet da heller ikke begribes uden en tilsvarende Discretionsfordobling. Giver den med hvert Øieblik forandrede Hastighed os Rækken: $v_1, v_2, \ldots v_{n-1}, v_n$ i n paa hinanden følgende Øieblikke, saa at $v_p - v_{p-1} = dv$, hvorved Rumstilvæxten ds i hvert dt successivt forvandles til $ds_1, ds_2 \ldots ds_n$, da er her, efterdi $v_n \gtrless v_{n-1}$ og $ds_n \gtrless ds_{n-1}$, i disse to Rækker, forsaavidt de betragtes *umiddelbart*, ingen Continuitet at opdage. Continuiteten, som fordrer, at det Samme maa uden Afbrydelse gjentage sig i hvert Øieblik, viser sig først, naar vi saavel i Hastigheden som i Rummet opdage Muligheden af et under Forandringerne uforanderligt Element. Er det saaledes givet, at Kraften φ er constant, saa bliver ogsaa den derved i hvert Øieblik, $dt = dt$, bevirkede Hastighedsforandring dv constant; men det hertil svarende constante Rumselement er ikke ds; det er, ifølge $dvdt = d^2s$, netop Elementet d^2s. Den ved Functionsloven, $s = at^2$, articulerede Continuitet, der forudsætter, at Differentialcoefficienten af anden Orden er constant, kalde vi da med Hensyn hertil en *Continuitet af anden Orden*. Fordrer den fordoblede Continuitet en fordoblet

Discretion, saa fordrer paa tilsvarende Maade den tredobbelte Continuitet, den nemlig, der svarer til $s = at^3$, en tredobbelt Discretion, et Rumselement af tredie Orden. Her er det nemlig ikke Kraften selv, φ, men Kraftforandringens Aarsag, ψ, der er constant. Det constante $d\varphi$ bevirker nu i hvert Dieblik, dt, en constant Forandring i Hastighedstilvæxten, som igjen bevirker en constant Forandring, $d^3s = d^3s$, i Rumstilvæxtens Tilvæxt; d^3s er altsaa i Rummet det til denne Continuitetslov svarende Discretionselement. Det er tredie Differentialcoefficient, som her er constant. Continuiteten er af tredie Orden."

„Af de saaledes paaviste Articulationer sees, at Continuiteten ingenlunde afbrydes derved, at flere og stedse flere Forandringer inddrages under Continuitetsloven. Skulde Continuiteten nogensinde briste under Vægten af Forandringernes Mængde, da maatte der for Elementernes stigende Orden omsider vise sig en uoverstigelig Skranke, uden at dette dog hidrørte fra nogen constant Differentialcoefficient; men da dette er en Modsigelse, da Elementernes Orden jo kan stige og stige i det Uendelige, maa den til en constant n^{te} Differentialcoefficient, $\frac{d^n s}{dt^n} = C$ svarende Continuitet af n^{te} Orden gjælde, ogsaa for $n = \infty$. Er s en bruden, irrational eller transcendent Function af t, f. Ex. $s = \cos.t$, da haves vel her ikke nogen constant Differentialcoefficient; men dette betyder ingenlunde, at Continuiteten er brudt, men tvertimod, at den er saa uendelig articuleret, at man ikke kan paavise det til en saadan Continuitet svarende Discretionsatom isoleret." *) — Er den articulerende Vexelbestemmelse af Discretion og Continuitet paa denne Maade tydeliggjort, saa er Forholdet imellem den causale Discretion og den causale Continuitet, altsaa imellem det Mechaniske og det Dynamiske,

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." Universitetsaar 1860—61 S. 77—79.

med det Samme gjort indlysende. Den rationelle Mechanik bliver nemlig ikke staaende ved den Kjendsgjerning, at de endelige Masser paa endelig Maade tiltrække hinanden, men tyder Tiltrækningen saaledes, at hver mindste Deel i hver Masse maa, idet den tiltrækkende tiltrækkes, paa een Gang være baade Udgangspunkt og Angrebspunkt for en virkende Kraft. Forsaavidt her nu ikke handles om dette eller hiint Virkelige, der altid er disse eller hine Betingelser underlagt, men om Phænomenernes Væsen, det Virkeliges Princip, bliver det Endelige consequent opløst i det Uendelige som i sin Grund, og dette Uendelige saa igjen opfattet som den reale Mulighed, der altid paa givne Betingelser virkeliggjøres i et tilsvarende endeligt Udtryk.

„Indsvinder, for at henvise til et Exempel, det materielle Volumen $\varrho v = M$ til et extensivt Element dM, saa indsvinder Kraften (Vægten) P med det Samme til et intensivt Element dP; en endelig Kraft (Vægt) er altsaa kun mulig ved Massens tilsvarende endelige Volumen. Betegner p Vægten af en Volumeneenhed, da bliver Vægten af et Volumenelement udtrykt ved polære Coordinater, $dP = pr^2\, dr \sin\alpha\, d\alpha\, d\theta$. Integreres nu denne Ligning, faaes endelig Vægt gjennem endeligt Volumen. Er dette f. Ex. en homogen Kugle, saa at p altsaa er constant, erholder man, for $r = a$, ved Integrationen: $P = p \int_0^a \int_0^\pi \int_0^{2\pi} r^2\, dr \sin\alpha\, d\alpha\, d\theta$ $= 2p\pi \int_0^a \int_0^\pi r^2 dr \sin\alpha\, d\alpha = 4p\pi \int_0^a r^3\, dr = \frac{4}{3} p\pi a^3$. Ved enhver endog den allermindste Variation af a, maa, idet p er constant, en tilsvarende Variation finde Sted i P, og omvendt; d. e. enhver endog den allerringeste Forandring i det Materielle, det Extensive, er med det Samme en Forandring i Kraften, det Intensive. Af den herved antydede Analyse fremgaaer det da som uimodsigeligt Resultat, at Materien i det Uendelige forudsætter Kraften, ligesom Kraften igjen i det Uendelige forudsætter Materien, at Materien alt-

saa ligesaa lidt kan være uden Kraft, som Kraften uden Materie, at Materiens og Kraftens Tilværen væsentlig er een og samme Væren. Da Kraften kun er mulig formedelst Materien, er det umuligt at aflede Materien af Kraften; da Materien omvendt kun er mulig formedelst Kraften, er det umuligt at aflede Kraften af Materien; den dynamiske Anskuelse, der gjør Kraften til Princip, er ligesaa uholdbar som den materialistiske, der gjør Materien til Princip: Principet er hverken Kraften som Kraft eller Materien som Materie, men Materiens og Kraftens dialektiske Eenhed." *)

Hvorledes det Dynamiske articuleres ved det Mechaniske, fremlyser da især af den Maade, hvorpaa det Intensive i vort anførte Exempel articuleres ved det Extensive. Idet den extensive Størrelse M indsvinder til dM, indsvinder den intensive P til dP, og begge ere i deres Anlæg identiske: Anlæget til M er uadskilleligt fra Anlæget til P. Idet dM integreres til M, og dP til P, ere de begge i deres Virkelighed identiske: Virkeliggjørelsen af M er tillige en Virkeliggjørelse af P. Her er i den virkelige Kugle, hvad Relationen mellem dens Masse og Vægt angaaer, ikke en intensiv Størrelse for sig, forbunden med en extensiv, men en intensiv Størrelse, hvis Realitet bestaaer i det Extensive, en extensiv Størrelse, hvis Realitet er sat i det Intensive. At det Intensive har Realitet formedelst det Extensive, og omvendt, vil med andre Ord sige, at det Dynamiske har Realitet formedelst det Mechaniske og omvendt; men det Intensive er jo det Indre, det Extensive det Ydre; i Realiteten forholder det Dynamiske sig altsaa til det Mechaniske som det Indre til det Ydre.

Spørgsmaalet om det Mechaniskes Omsætning i det Dynamiske staaer i nøieste Forbindelse med Spørgsmaalet om den i Materien virkeliggjorte Discretions Forhold til den materielle Continuitet, altsaa i nøieste Forbindelse med Spørgsmaalet

*) Mathm. og Dialekt. S. 127—129.

om Atomernes Realitet. Ved at sætte Materiens Væsen i den rene Udstrækning gjorde Cartesius den rumopfyldende Materie i den Grad til et Continuum, at han negtede Tilværelsen af et tomt Rum. Herimod gjorde Gassendi gjældende, at der nødvendig maatte være tomme Mellemrum, deels i mindre Udstrækning (vacuum disseminatum), deels i større (vacuum coacervatum): „Var der ingen tomme Mellemrum mellem Materiens Dele, saa vilde for det Første al Bevægelse være umulig. Var Rummet fuldstændig opfyldt, saa kunde jo ikke et eneste Legeme komme af Stedet. Hvor skulde et saadant Legeme vel komme hen? Da det ikke kan indtage samme Sted som et andet Legeme, maatte det jo drive det andet bort fra sit Sted; men hvor skal dette andet Legeme komme hen, naar alt Rum er optaget? Det fordrevne Legeme maatte da igjen fordrive et andet; men saaledes vender den samme Vanskelighed idelig tilbage. Endvidere vilde al Fortyndning og Fortætning være umulig. Luften f. Ex. bliver jo meget stærkt fortættet. Var nu hele Rummet opfyldt med Luft, saa at enhver Rumsdeel indtoges af sin tilsvarende Luftdeel, da maatte en stigende Fortætning medføre, at flere og flere Luftdele kom til at indtage eet og samme Sted; før Fortætningen maatte da een og samme Luftdeel være til samme Tid paa to eller flere Steder o. s. v." Disse og lignende Vanskeligheder kunne allesammen hæves, naar man lader den uendelige Discretion afgive Mellembestemmelsen imellem den endelige og Continuiteten. Vi tænke os et i et begrændset Rum indesluttet Legeme, hvis endelige kugleformige Dele have en Diameter lig μ og befinde sig i en Afstand lig σ. Jo større eller mindre Afstanden er imellem de kugleformige Dele, desto tættere eller tyndere er naturligviis Legemet. Vi antage $\sigma = q\mu$, altsaa: $\frac{\sigma}{\mu} = q$; altsaa: jo større q, desto mindre Tæthed. Uden at Tætheden selv forandres, kan den endelige Discretion imidlertid nærme

sig den uendelige; Massen med den vilkaarlige Tæthed kan, med andre Ord, nærme sig til et Continuum. Er $\frac{\sigma}{\mu} = q$, saa er ogsaa $\frac{d\sigma}{d\mu} = q$; men ved at sætte $d\sigma = qd\mu$ istedenfor $\sigma = q\mu$, er Continuiteten aabenbart traadt i Discretionens Sted. Idet den endelige Deel μ er bleven deelt i uendelig mange uendelig smaa Dele, $d\mu$, har $d\sigma$ afløst σ, og $d\sigma = qd\mu$ er da et Udtryk for, at Afstanden imellem de uendelig smaa Dele er bleven uendelig lille. Kan her end i Virkeligheden ikke være Tale om et absolut Continuum, saa kan her dog i Virkeligheden være Tale om, at en Materie i det Uendelige nærmer sig til at blive et Continuum.

Læren om den materielle Discretions Tilnærmelse til Continuitet er af den allerhøieste Vigtighed, naar det gjælder om at bestemme Forholdet imellem Forandring og Forvandling i det Materielle. Den blotte Forandring beroer paa endelig Discretion, Forvandlingen paa uendelig Discretion; Forandringen er i sit Væsen mechanisk, Forvandlingen dynamisk. Med Hensyn paa Forandringen har Atomet umiddelbar Selvstændighed som Stofpunkt; med Hensyn paa Forvandlingen har det atomistiske Stofpunkt reflecteret Selvstændighed som Functionspunkt. „At Atomet er Functionspunkt, vil da med andre Ord sige: 1) at dets eiendommelige Tilværen bestemmes ved dets eiendommelige Virken, 2) at det ved sin Virksomhed baade frembringer og selv undergaaer en Række af lovbestemte Forandringer, 3) at det under alle Forandringer holder sig uforandret, ikke i materiel Umiddelbarhed, men i væsentlig Form, — en reflecteret Constant! Ved at opfatte Atomet som Reflexionsconstant kan Philosophien tilegne sig Chemiens exacte Udtydning med hele den derunder hørende Punktualitet ... Skulle Atomerne som materielle Dele opfylde Rummet, maa deres indbyrdes Vexelvirkning naturligviis betinges af en særegen Fordeling i Rummet; Chemien er da i denne Henseende beføiet

til ved alle Dannelser og Omdannelser at lægge særdeles Vægt paa Delenes Ordning. Men at ville forklare Alt af lutter Omflytninger er overfladisk. Vel har man søgt at anskueliggjøre, paa hvilke forskjellige Maader Enkeltatomerne kunne gruppere sig til sammensatte; men de herhen hørende Forsøg ere for fattige, vilkaarlige og utilstrækkelige endog blot til at forklare en eneste af de Omdannelser, som f. Ex. falde ind under Isomerien. I metamere Phænomener, saasom $C_4\ H_6\ O_3 + C_2\ H_6\ O$ modsat $C_2\ H_2\ O_3 + C_4\ H_{10}\ O$, er jo vistnok ethvert af de elementære Atomer, trods Omflytningen, sig selv ligt, nemlig som Functionspunkt: $C = C$, $H = H$, $O = O$, men under den betingede Vexelvirkning faaer dog hvert enkelt C i C_4 en anden Charakteer, en anden Indflydelse og Betydning formedelst $C_4\ H_6$, end den, det kan erholde i C_2 formedelst $C_2\ H_6$, ligesom ogsaa ethvert enkelt H i H_6 spiller en anden Rolle ved Forholdet til C_2 end ved Forholdet til C_4." *)

I Objectiviteten selv svarer det Dynamiske altsaa til det Mechaniske, som det Intensive til det Extensive, som det Indre til det Ydre, det Ideelle til det Reelle, det Logiske til det Antilogiske, det Subjective til det Objective; dog maa det bestandig fastholdes, at enhver af disse Hovedsider kan paa eiendommelig Maade nedsætte sit Modsatte til Moment og saaledes fra forskjellig Side fremstille den hele Objectivitet. I Forbindelserne $C_4\ H_6\ O_3 + C_2\ H_6\ O$ og $C_2\ H_2\ O_3 + C_4\ H_{10}\ O$ er det Atomernes forskjellige Leiringer, der udtrykke det Mechaniske, hvorimod deres forskjellige Betydning som Momenter i Forbindelserne udtrykke det Dynamiske. Som Aarsagsmomenter nedsættes Atomerne til Realbestemmelser i Grund og Mulighed; saaledes kommer det Dynamiske til at betegne deels Grunden deels Muligheden og i begge Tilfælde Idealiteten, det ontologisk Subjective. Betragtet for

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 155—156.

sig er $C_6 H_{12} O_4$ kun en chemisk Mulighed. Opfattelsen af en saadan Mulighed er abstract dynamisk; den dynamiske Opfattelse viser, at de mechanisk tilværende Atomer i deres umiddelbare Selvstændighed ere uden chemisk Indflydelse; den chemiske Mulighed er i sin umiddelbare Tilværen kun en blandet Masse, et Aggregat. For at faae chemisk Betydning, maae Atomerne opgive deres Selvstændighed og blive Momenter. Først i Modsætningen mellem Forbindelsen $C_4 H_6 O_3 + C_2 H_6 O$ og Forbindelsen $C_2 H_2 O_3 + C_4 H_{10} O$ er den dynamiske Fordring opfyldt. Muligheden, det chemisk Subjective, er her virkeliggjort i to Forbindelser, to chemiske Objecter. De chemiske Objecter, der fyldestgjøre det Dynamiske, fyldestgjøre tillige det Mechaniske; er Atomernes Leiring betinget af Momenternes dynamiske Eiendommelighed, saa er Momenternes eiendommelige Betydning igjen betinget af Atomernes Leiring: Vexelbestemmelsen reflecterer sig i Tankehandlingens og Naturhandlingens principielle Eenhed; Eenhedens Udtryk er den chemiske Dannelse. Fra den subjective Side er Dannelsen en ontologisk Objectivering, en ved Magtmomenter bestemt Tankehandling; men Objectiveringens objective Side er Dannelsen selv, en ved Vidensmomenter bestemt Naturhandling.

γ) Æsthetophysiske Functioner.

Idet den abstract-speculative Naturphilosophie paa phantastisk Maade forflygtiger det Mechaniske og holder sig til det Dynamiske, begaaer den et i logisk Henseende tredobbelt Misgreb. For det Første kommer den til at løsrive det i Objectiviteten Ideelle fra sit materielle Grundlag; for det Andet berøver den sig ethvert Middel til at undersøge den exacte Vexelbestemmelse af det Ideelle og det Materielle; for det Tredie hilder den sig i den Illusion, at det Ideelle selv skulde være det i Sagen Objective, uagtet det Ideelle netop er det Subjective. Disse for Objectivitetens Logik uheldbringende Misforstaaelser have deres væsentlige Udspring fra en uklar

Opfattelse af Forholdet mellem Functionernes mechaniske og dynamiske Hovedside. Saalænge man blot vil holde sig til det abstract Almindelige, er det let at indsee, at den dynamiske Virksomhed maa forudsætte den mechaniske, og omvendt; men naar Spørgsmaalet er om det i den dynamiske Virksomhed Eiendommelige, naar Lyden, Lyset, Varmen, Magnetismen, Elektriciteten o. s. v. skulle hver med sit dynamisk Særegne afledes af tilsvarende mechaniske Forudsætninger, saa aabner sig en uendelig Kløft imellem det i Sagen Dynamiske og det Mechaniske, saa viser her sig en Dualisme. Grundfeilen i den speculative Naturphilosophie, en Grundfeil, der aabenbart stammer fra dens tvetydige Logik, er nu den, at hiin Dualisme ikke faaer Lov at træde skarpt og tydelig frem. Den første Betingelse for, at en Dualisme kan blive ophævet, maa dog unegtelig være, at den faaer Lov at træde frem: faaer den ikke Lov at træde frem, saa ulmer den, saa tilsløres den, og saa have vi Mystificationen. Før vi da skride til et Forsøg paa at udvikle og opløse den her anførte Dualisme, ville vi forberede os ved en nærmere Betragtning af den Maade, hvorpaa Læren om Lyden og Lyset, om Tonerne og Farverne er behandlet af Speculationen.

I Klangen og Tonen erkjender den speculative Naturphilosophie, og det med Rette, en Udtalelse af Materiens Idealitet. „Beim Ton der Körper," siger Hegel,*) „fühlen wir, wir betreten eine höhere Sphäre; der Ton berührt unsere innerste Empfindung. Er spricht die innere Seele an, weil er selbst das Innerliche, Subjektive ist. Der Klang für sich ist das Selbst der Individualität, aber nicht das abstract Ideelle, wie das Licht, sondern gleichsam das mechanische Licht, nur als Zeit der Bewegung an der Cohärenz hervortretend." Men hvorledes bestemmer han nu Forholdet imellem det Materielle og det Ideelle, det Mechaniske og det Dynamiske?

*) Naturphil. S. 207.

Tvetydigt og mystisk! „Zur Individualität," hedder det, „gehört Materie und Form; der Klang ist diese totale Form, die sich in der Zeit kund giebt, — die ganze Individualität, welche weiter nichts ist, als daß diese Seele nun mit dem Materiellen in Eins gesetzt ist, und es beherrscht als ein ruhiges Bestehen." En saadan Forklaring er uvidenskabelig. Kategorierne Form, Klang, Individualitet, Sjæl anvendes her som eenstydige Ord; det Billedlige, Halvbilledlige og Ubilledlige blandes i aandrig Umiddelbarhed: det er en for den strenge Logiker mislig Omgang med Kategorier.

At en Idealitet som „denne Sjæl" er sat i Eenhed med „det Materielle", forklarer jo Intet, saalænge her ikke gjøres Forsøg paa at vise, hvorledes og hvorfor just „denne Sjæl" skal være forenet med dette Materielle. Her tilføies som Oplysning: „Was sich hier zeigt, dem liegt nicht Materie zu Grunde; denn es hat nicht seine Objektivität in einem Materiellen. Nur der Verstand nimmt zum Behuf der Erklärung ein objektives Seyn an, indem er von einer Schallmaterie, wie von Wärmematerie spricht." Men en saadan Oplysning oplyser Intet. Man kan gjerne indrømme, at der ikke gives en ved Siden af eller inden i den lydende Materie tilværende Lydmaterie; men hvad opnaaer man herved? Enhver lydende Materie er jo selv en Lydmaterie; der ligger altsaa dog en Materie til Grund for Lyden: Lyden maa nødvendig have „sin Objectivitet i et Materielt". Dette har Hegel da ogsaa selv paa en Maade forudsat, naar han siger: „Der Klang gehört dem Reiche des Mechanismus an, da er es mit der schweren Materie zu thun hat." Men istedenfor at gjøre Alvor af at udvikle Klangens Mechanik ved at vise, hvorledes alle Forskjelsbestemmelser i Klang og Lyd articuleres ved mechaniske Functioners Opløsning i dynamiske, afførdiger han det Hele med almindelige Bemærkninger. „Die Form, als sich dem Schweren entreißend, aber ihm noch angehörend, ist somit noch bedingt: die freie physicalische Aeuße-

rung des Ideellen, die aber an das Mechanische geknüpft ist, — die Freiheit in der schweren Materie zugleich von dieser Materie."

Overalt, hvor det begynder at blive Alvor med Objectiviteten og det Objective, støder den speculative Philosophie paa en Dualisme, som den vel kan mystificere, men ingenlunde magte. Det er da en physisk og en metaphysisk Forklaring, som her stille sig imod hinanden. Speculationen kan ikke fornegte eller ligefrem afvise det i Sagen Physiske, det Mechaniske, dertil er Kjendsgjerningen for paatrængende; men den kan heller ikke indlade sig paa gjennemgaaende Analyser af det Physiske og Mechaniske, dertil er dens Betragtning i det Hele for oversvævende, og dens Tillid til det Logisk-Metaphysiske for blind. Saa skeer det, at de to saa indbyrdes stridige Factorer svække hinanden, at den physiske Udvikling hæmmes af Hensyn til den metaphysiske, og denne igjen af Hensyn til hiin. „Solche Erscheinung, daß ein Insichseyn als physikalisch zur Existenz kommt, kann uns nicht in Verwunderung setzen; denn in der Naturphilosophie liegt eben dieß zu Grunde, daß die Gedankenbestimmungen sich als das Wirkende zeigen."*) Ifølge denne Antydning skulde man altsaa vente at see den gjennemtrængende Eenhed af det Physiske og det Metaphysiske tydelig og alsidig udviklet; men i det Sted møde vi Dualismen af det Aprioriske og det Empiriske i den allernaiveste Form. Det Aprioriske sees for sig som det Nødvendige; det Empiriske bliver i sin Tilfældighed derimod Gjenstand for Antydning, Beskrivelse o. s. v. „Das Nähere der Natur des Klanges ist nur kurz anzugeben, indem diese Gedankenbestimmung empirisch durchzugehen ist."**) I de derpaa følgende Bemærkninger om Klangen i Metal, Glas o. s. v. forbigaaes ethvert Hensyn til Luften, skjøndt Luften

*) Hegel. Anfr. Skr. S. 208.
**) Sammesteds.

som Klangens reale Medium dog vist ogsaa maa have sin Deel i Klangen. Det hedder: „Luft und Wasser klingen ... nicht für sich selbst, wenn sie auch der Mittheilung des Klanges fähig sind"; men denne Forklaring er uklar. Kan Luft og Vand ikke klinge i og for sig, da kan Metal og Glas i det lufttomme Rum jo heller ikke klinge i og for sig. Man savner en Oplysning om, hvorledes det er muligt, at Luft og Vand skulde kunne meddele Klang uden selv at klinge.

Endelig rykkes her da ogsaa frem med den Tilstaaelse, at Forholdet mellem det i Klangen Physiske og Metaphysiske næsten ikke er til at begribe. „Die Geburt des Klanges ist schwer zu fassen. Das specifische Insichseyn, von der Schwere geschieden, ist, als hervortretend, der Klang; er ist die Klage des Ideellen in dieser Gewalt des Andern, ebenso aber auch sein Triumph über dieselbe, indem es sich in ihr erhält. Der Klang hat zweierlei Weisen seiner Hervorbringung: α) durch Reibung, β) durch eigentliches Schwingen, Elasticität des Insichseyns." Nu gjøres da en yderste Anstrengelse for at articulere Vexelbestemmelsen af det Physiske og det Metaphysiske, et Forsøg, vi, for at faae Billedet af den hele Forklaringsmaade afrundet, endnu skulle tilføie. „Bei der Reibung ist auch dieses vorhanden, daß, während ihrer Dauer, eine Mannigfaltigkeit in Eins gesetzt wird, indem die verschiedenen außer einander seyenden Theile momentan in Berührung gebracht werden. Die Stelle eines jeden, somit seine Materialität, wird aufgehoben; sie stellt sich aber ebenso wiederher. Diese Elasticität ist es eben, die sich durch den Klang kund giebt. Aber wird der Körper gerieben, so wird dieses Schlagen selbst gehört; und diesem Tone entspricht eher das, was wir Schall nennen. Ist das Erzittern des Körpers durch einen äußeren Körper gesetzt, so kommt das Erzittern beider Körper zu uns; Beides greift ineinander, und läßt keinen Ton rein. Die Bebung ist dann nicht sowohl selbstständig, sondern gegenseitig gezwungen; das nennen wir dann Geräusch." *)

*) Anfr. Skr. S. 209.

Med Forsøget paa at løsne det Ideelle fra sit materielle Grundlag staaer et andet Forsøg i nøieste Forbindelse, det speculative Forsøg, at lade det Materielle selv forvandle sig til det Ideelle; Exempel paa et saadant Forsøg i den høiere mystiske Forvandlingskunst have vi Læren om Lyset. „Die Materie, als die unmittelbare, in sich zurückgekehrte, freie selbstständige Bewegung" — her tænkes paa mécanique céleste — „ist einfache, sich selbst gleiche Gediegenheit." Dette forklares nu lidt nærmere saaledes: „Indem die Bewegung in sich zurückgegangen ist, so hat die himmlische Sphäre ihr selbstständiges ideales Leben in sich vollendet und beschlossen; das vollkommene Insichseyn ist eben ihre Gediegenheit.... Die Materie, wie sie erkannt worden als diese Unruhe des Wirbels der sich auf sich beziehenden Bewegung und als die Rückkehr zum Anundfürsichseyenden, und dieß Insichseyn, welches da ist gegen das Daseyn, ist das Licht. Es ist die in sich verschlossene Totalität der Materie, nur als reine Kraft, das sich in sich haltende intensive Leben, die in sich gegangene himmlische Sphäre, deren Wirbel eben diese unmittelbare Entgegensetzung der Richtungen der sich auf sich beziehenden Bewegung ist, worin, in dem Heraus- und Hineinströmen, aller Unterschied sich verlöscht; ... Das Licht ist diese reine daseyende Kraft der Raumerfüllung, sein Seyn die absolute Geschwindigkeit, die gegenwärtige reine Materialität, das in sich seyende wirkliche Daseyn, oder die Wirklichkeit als eine durchsichtige Möglichkeit..."*)

Betragte vi den hele Udtalelse fra Idealitetens Synspunkt og dømme efter Totalindtrykket, da kan det ikke negtes, at der i anførte Forklaring findes skjønne og dybsindige Træk. Til den mechaniske Totalitet, Solsystemet, svarer en dynamisk Totalitet, hvis Momenter paa ideel Maade ere forenede som den rene Kraft i det Alt manifesterende Lys. At den samme tilværende Totalitet saaledes paa een Gang sættes baade som

*) Anfr. Skr. S. 130—131.

mechanisk og dynamisk, baade i Realitetens og i Idealitetens Form, er virkelig dybsindigt. Men hele Forklaringen, ihvorvel den er meent objectiv, er aldeles subjectiv. Hvor subjectiv Forklaringen er, kan sees deraf, at det end ikke er muligt at underlægge den nogetsomhelst videnskabeligt Correctiv. Naar En paastaaer, at Lyset er „die in sich verschlossene Totalität, die in sich gegangene himmlische Sphäre", saa vil det jo være ligesaa umuligt at anføre videnskabelige Beviser imod som for en saadan Paastand.

Skal her, hvad Phænomener som Lysets og Lydens angaaer, gjøres Rede for Forholdet imellem det Ideelle og dets materielle Grundlag, da er det aldeles nødvendigt, at der lægges Vægt paa de tilsvarende Media, altsaa paa Forskjellen imellem Luften og Ætheren, og, hvad ethvert af disse Media igjen angaaer, paa de punktuelle Forudsætninger og Betingelser, hvortil den exacte Analyse med sine Functioner consequent maa føre. Idet Naturlæren gaaer ud fra den Forudsætning, at Lysvirksomheden ligesom enhver anden Virksomhed i Naturen nødvendig maa have sit materielle Grundlag, bliver den ikke staaende ved en saadan Antagelse i al Almindelighed, men undersøger Sagen i det Enkelte og vurderer da den almindelige Forudsætning ene og alene efter dens Anvendelighed paa og Overeensstemmelse med de specielle Tilfælde. Fra dette Synspunkt kan „Lysets Naturlære" aabne os eiendommelige Indblik i Materiens Articulation; fra dette Synspunkt bliver Forholdet mellem det Materielle og det Ideelle tydeligt; fra dette Synspunkt faaer Striden imellem Emissions- og Undulationstheorien videnskabelig Betydning, ogsaa for Logiken.

De nævnte Theorier ere jo saa omtrent lige gamle. „Ifølge den ene, den af Newton opstillede Emissions- eller Corpusculartheorie, var Lyset et Stof. Det bestod af smaa Legemer, som Lysgiverne udkastede med en overordentlig stor Hastighed, og som ved at træffe Nethinden

frembragte Lysindtrykket; de paavirkedes ikke af Tyngden og vilde altsaa gjennemflyve Himmelrummet i rette Linier, Lysstraaler. Naar nu Rummet blev gjennemfløiet i alle Retninger af disse „Corpuscler" eller Lysgran, kunde man synes, at der hvert Øieblik maatte finde Sammenstød Sted, og en Forandring i Bevægelsesretningen indtræde meget hyppigt. Man vilde da hvert Øieblik faae saadanne vildfarende Smaalegemer ind i Øiet og see Glimt fra alle Kanter; men denne Vanskelighed kan godt undgaaes. Naar nemlig et lysende Punkt hvert Secund sendte f. Ex. 100 Lysgran ind i Øiet, vilde dette modtage et stadigt Lysindtryk, men da Lyset gjennemløber 40,000 Mile i Secundet, vilde der være 400 Mile imellem to efter hinanden følgende Lysgran. En anden Indvending var, at Stødet af disse Gran vilde give en ganske kjendelig mechanisk Virkning, om de end vare meget smaa. Havde et Lysgran samme Masse som $\frac{1}{2000000000}$ Gran, vilde Stødet gjøre ligesaa stort Indtryk som en Kugle paa 25 Grans Vægt udskudt af en Riffel; men selv i Brændpunktet af store Samlelindser og Huulspeile har man aldrig kunnet opdage noget Spor til mechanisk Virkning. Men derved foranlediges man kun til at antage deres Masser for mangfoldige Gange mindre end ovennævnte Størrelse." *)

Den newtonske Opfattelse af det i Lysets Natur Materielle danner, som man seer, en paafaldende Contrast til den hegelske; medens Hegel lægger an paa at forvandle den lysende Materie til reen Idealitet, en logisk Væsenhed, en immateriel Materie, er Newton nærved at ansee det Immaterielle for noget blot Materielt, forsaavidt han uden videre opfatter Lyset som et Stof. Paa Idealitetens Vegne skulde man altsaa fristes til at ansee Hegels Anskuelse for langt mere videnskabelig end Newtons. Ikke desto mindre forholder Sagen sig dog omvendt. Selv om vi anlægge Ideens Maalestok, maae vi ind-

*) C. Holten, Lysets Naturlære Kjøbhvn. 1861 S. 163—64.

rømme den newtonske Betragtningsmaade det afgjørende Fortrin. Tingen er, at Newtons Hypothese angiver bestemte Udgangspunkter for frugtbare Undersøgelser; den giver saaledes ikke blot Anviisning paa tilforladelige Correctiver, men indeholder endog, dialektisk forstaaet, Spiren til sin egen Selvophævelse. „Af denne Hypothese“, hedder det, „kunne de almindelige Phænomener ganske let forklares. At Belysningen forholder sig omvendt som Afstandens Qvadrat, følger ganske simpelt af det Antal Lysgran, som vil træffe den samme Flade i forskjellige Afstande fra Lyspunktet. Tilbagekastningsloven kunde ganske simpelt udledes af Lysgranenes Stød imod blanke elastiske Overflader; men derved maa dog bemærkes, at med Hensyn til saa smaa Legemer som disse Lysgran er ingen Flade jevn og glat. Newton antog derfor, at Delene af de Legemer, som tilbagekaste Lyset, udøve en Frastødning paa Lysgranene, som er mærkelig i en endelig om end særdeles ringe Afstand.“ *) Kun forsaavidt Hypothesen fordrer, „at Lyset skal gaae $\frac{4}{3}$ Gange hurtigere i Vand end i Luft“, medens det i Virkeligheden lader sig vise, at netop det Modsatte skeer, kommer den i Strid med en Kjendsgjerning.

Før vi imidlertid udvikle, hvad herved er antydet, ville vi først kaste et Blik paa den af Huyghens opstillede Undulations- eller Bølgetheorie. „Huyghens antager Verdensrummet opfyldt af et Stof, der med en overordentlig ringe Tæthed forener en overordentlig høi Grad af Elasticitet. Dette Stof, som han kalder Ætheren, gjennemtrænger de gjennemsigtige Legemer, skjøndt det i dem kan have en anden Tæthed og Elasticitet end udenfor. Denne Æther sættes nu af de lysende Legemer i en Bølgebevægelse, og det er disse Ætherbølger, som, naar de træffe Næthinden, frembringe Lysindtryk.“ **)

---

*) C. Holten. Anfr. Skr. S. 164.
**) C. Holten. Anfr. Skr. 166—167.

Skulde nu Striden for og imod de to Theorier føres i al Almindelighed saaledes, at Antagelse stilledes mod Antagelse, Grunde mod Grunde, vilde Striden aldrig faae Ende. Et Raisonnement af Grunde er uudtømmeligt, og en endeløs Strid betydningsløs. Fra dette Synspunkt har den speculative Philosophie betragtet Sagen og desaarsag ikke alene følt sig hævet over ethvert videre Hensyn til disse Hypotheser, men endog ved Raisonnement af Grunde seet sig istand til at gjendrive dem begge. „Jene Physik von Lichtpartikeln," siger Hegel,*) „ist um nichts besser, als das Unternehmen desjenigen, der ein Haus ohne Fenstern gebaut hatte, und das Licht nun in Säcken hineintragen wollte." Ved dette kraftige Argument er altsaa Newtons Hypothese fuldstændig gjendreven. Hvad Lysets Udbredelse angaaer, maa følgende Raisonnement falde tungt paa Optiken. „Von der Vorstellung der Optik aber, daß von jedem Punkte einer sichtbaren Oberfläche (den jede Person an einem andern Orte sieht) nach allen Richtungen Strahlen ausgeschickt, also von jedem Punkte eine materielle Halbkugel von unendlicher Dimension gebildet würde, wäre die unmittelbare Folge, daß sich alle diese uendlich vielen Halbkugeln (wie Igel) durchdrängen. Statt daß jedoch hierdurch zwischen dem Auge und dem Gegenstande eine verdichtete, verwirrte Masse entstehen und die zu erklärende Sichtbarkeit vermöge dieser Erklärung eher die Unsichtbarkeit hervorbringen sollte, reducirt sich damit diese ganze Vorstellung selbst eben so zur Nichtigkeit, als die Vorstellung eines concreten Körpers, der aus vielen Materien so bestehen soll, daß in den Poren der einen die andern sich befinden, in deren jeder selbst umgekehrt alle anderen stecken und circuliren ..."**) At en saa speculativ Kritik ligesaavel rammer Undulations- som Emis-

*) Hegel. Naturphil. S. 140.
**) Anfr. Skr. S. 138—39.

sionstheorien, er øiensynligt, og bliver desuden udtrykkelig fremhævet, idet her tales om den rene Manifesteren som om „ein Verhältniß, aus dem, als der in sich verhältnißlosen Reflexion-in-sich, alle die weiteren Formen von **Vermittlungen**, die ein Erklären und Begreiflichmachen genannt zu werden pflegen, Kügelchen, Wellen, Schwingungen u. s. f., so sehr als Strahlen, d. i. feine Stangen und Bündel, zu entfernen sind."

Disse Indsigelser imod Lysvirkningens materielle Grundlag ere naturligviis ikke et Haar bedre end de, der fremføres imod Tyngdevirkningens Betingelser, navnlig imod „ein plötzliches Umschlagen" af Centripetal- og Centrifugalkraften.*)

---

*) I hvilken Grad hine løse, uholdbare Overhalingsraisonnementer maae i sin Tid, da den speculative Philosophie var en Magt, have forarget de Sagkyndige og bidraget til at bringe Philosophien i Miskredit, er forstaaeligt, naar man sammenligner det i slige Forklaringer Opskruede og Fortumlede med den Tydelighed, Sikkerhed og Nøiagtighed, der udmærker Fagvidenskabens Fremstilling. — „Ved en Lysstraale forstaaer man" — efter Bølgetheorien — „enhver Linie, langs hvilken Lyset forplanter sig . . . Bølgerne udbrede sig som concentriske Kugleflader omkring det lysende Punkt; i betydelig Afstand fra dette kan man betragte to nærliggende Straaler som parallele, og Bølgefladen bliver da et Plan, som staaer lodret paa Lysstraaleretningen. Alle Ætherdele i samme Bølgeflade befinde sig altid i samme Svingningstilstand."

„Lysindtrykket vil efter denne Theorie være proportionalt med de svingende Ætherdeles levende Kraft, idet vi foreløbigt blot tage Hensyn til den største Hastighed, de opnaae under deres frem- og tilbagegaaende Svingninger. Den Bevægelse, som udgaaer fra Straalepunktet, vil efter en vis Tids Forløb være kommen ud til en Kugleflade a, i hvilken alle Ætherdele, hvis Antal vi kunne betegne ved n, havde den samme Svingningshastighed h. Senere kommer den samme Bevægelse ud til en anden Kugleflade a_1 i hvilken Ætherdelene, hvis Antal være n_1 have Svingningshastigheden h_1. Betegnes nu med m Massen af en Ætherdeel, vil Summen af de levende Kræfter i de to Kugleflader være nmh^2 og

Da Speculationen, hvormeget den end i sin „objective Logik" accentuerer Materien som Bærer af al Formvirksomhed, dog i Virkeligheden forflygtiger de mechanisk-dynamiske Functioners materielle Grundlag, har den naturligviis spærret sig Adgangen til tydelig Indsigt i den virkelige Materies Indre og derved til nærmere Forstaaelse af det i Objectiviteten Objective. Thi en saadan Indsigt, en saadan nærmere Forstaaelse, naaes kun ved Hjælp af mathematiske Hypotheser. Hvor uligeartede de to omhandlede Hypotheser for Resten ere, saa komme de dog begge overeens deri, at der gjøres Alvor af, hvad vi kunne kalde en Lysets Mechanik. Betydningen af mechaniske Functioner med exacte Forudsætninger, Betingelser og Conseqvenser viser sig her i sit rette Lys. De materielle Bestemmelser, der afgive Forudsætningerne, afhænge ingenlunde umiddelbart af en umiddelbar Sandsning; det er meget mere Conseqvenser, altsaa Bestemmelser af intellectuel Natur, hvilke Tænkningen her maa forvandle til virkelige Forudsætninger, medens de sandselig givne Forudsætninger forvandles til virkelige Conseqvenser. Da rationes cognoscendi og essendi saaledes uophørlig vexle med hinanden og reflectere

---

$n_1 mh_1^2$; men da det er den samme oprindelige Impuls, der har frembragt begge Virkninger, og Ætheren maa betragtes som fuldkommen spændig, har man

$$n\, mh^2 = n_1\, mh_1^2$$

Betegnes Radierne i Kuglefladerne ved r og r_1 haves

$$\frac{n_1}{n} = \frac{r_1^2}{r^2}$$

som i Forbindelse med den ovenstaaende giver

$$\frac{mh^2}{mh_1^2} = \frac{r_1^2}{r^2}$$

Ætherdelens levende Kraft, eller med andre Ord dens Virkning, Belysningen, forholder sig altsaa omvendt som Afstandens Qvadrat." C. Holten. Anfr. Skr. S. 167—68.

sig i hinanden, kan det ikke feile, at de materielle Bestemmelser jo Punkt for Punkt maae svare til de intellectuelle, og disse til hine. *)

---

*) Grunden (ratio cognoscendi) til, at Newton lod Delene af de Legemer, som tilbagekastede Lyset, udøve en Frastødning paa Lysgranene, var aabenbart Indfaldsvinkelens Ligestorhed med Udfaldsvinkelen; men denne sandselig givne Forudsætning, hvoraf Frastødningens Antagelse var en intellectuel Consequens, forvandler sig strax til en virkelig Consequens, en Consequens, hvortil Antagelsen af Frastødningen, hiin første intellectuelle Consequens, afgiver den virkelige Forudsætning, den egentlige Tilværelsesgrund (ratio essendi). Hvad Frastødningen er for de Legemer, der tilbagekaste Lyset, er Tiltrækningen for de lysbrydende Legemer. Af Tiltrækningen som Tilværelsesgrund (ratio essendi) fremgaaer da den intellectuelle Consequens:

$$\frac{\sin i}{\sin b} = \frac{h_1}{h}$$

idet i betyder Indfaldsvinklen, b Brydningsvinklen, h Hastigheden før og h_1 Hastigheden efter Brydningen. Skal nu den saaledes vundne Consequens omsættes i en Erkjendelsesgrund (ratio cognoscendi), maa det bevises, at Forholdet selv er uafhængigt af Indfaldsvinklen. Beviset lader sig føre i Consequens af Tiltrækningen som Tilværelsesgrund (ratio essendi). Kaldes nemlig den tiltrækkende Kraft Y, vil man ifølge Sætninger fra den rationelle Mechanik (Jvfr. C. Holten. Anfr. Skr. S. 164—65) erholde:

$$h_1^2 - h^2 = \int_0^{y_0} Y dy,$$

som, da y_0 og h ere constante, maa gjøre h_1 constant.

Men, naar man maa have:

$$h_1 \sin b = h \sin i$$

hvorledes end Indfaldsvinklen er beskaffen, saa bryder Consequensen frem, den paa een Gang intellectuelle og dog virkelige Consequens, der kuldkaster Theorien.

I Punktualiteten sees igjen Objectiviteten. Faldt Punktualiteten bort, vilde almindelige Betragtninger strax træde i Kjendsgjerningernes Sted, og Forklaringer frem og tilbage, for og imod, vidne om, at det Subjective i Objectiveringen havde skilt sig fra det Objective. Nu derimod da Consequensen i hvert enkelt Tilfælde er ligesaa punktuel som Forudsætningen, vil Striden imellem Theorie og Kjendsgjerning i et enkelt bestemt Tilfælde kunne være af en saa afgjørende Beskaffenhed, at den kuldkaster Theorien. Saaledes er den ene Omstændighed, at Lyset, i uafviselig Consequens af Corpusculartheorien, skulde gaae 4/3 Gange hurtigere i Vand end i Luft, tilstrækkelig til at omstøde denne hele Theorie.

Hvad nu Undulationstheorien særlig angaaer, da viser den os strax hen til en mærkelig Analogie mellem tre materielle Media: Vandet, Luften og Ætheren. Det for disse Media Fælleds er Bølgebevægelsen; men det i Bølgebevægelsen Almindelige bliver i ethvert af de særskilte Media igjen at bestemme paa særskilt Maade, saaledes ere Vandbølgerne Bølger af en anden Art end Luftbølgerne, disse igjen af en anden Art end Ætherbølgerne.*) Med den exacte Analyse af Lydbølger og Lysbølger skeer det Mechaniske først sin fulde Ret; men nu kommer da ogsaa Dualismen mellem den mechaniske Aarsag og den dynamiske Virkning tilsyne i al sin Styrke.

Gjennem det Mechaniske træder det Virksomme, saa at sige, mimisk ud i locale Bestemmelser (Bølgebevægelser, Svingninger); disse locale Bestemmelser have som mechaniske Aar-

*) Ifølge Undulatiostheorien, maatte „Ætherbølgernes Hastighed da være 41,500 Mile i Secundet, 919,000 Gange saa stor som Lydens i Luften, og vilde vi overføre denne Forskjel alene paa Tætheden, maatte Ætherens Tæthed være 845,000 Millioner Gange mindre end Luftens, og een Cubikmiil Æther vilde ikke indeholde mere Masse end 1⅓ Pund.“ C. Holten. Lysets Naturl. S. 167.

sager ikke fjerneste Lighed med de tilsvarende dynamiske Virkninger. Eller hvilken Lighed vil man vel kunne paavise imellem Lyd og Luftbølger, imellem Lys og Ætherbølger? Vilde man end prøve paa at forklare den subjective Forskjel mellem Lyden og Lyset af den objective Forskjel imellem Luften og Ætheren, da vilde man dog umulig kunne mene, at den subjective Forskjel mellem Lys og Varme skulde lade sig forklare af en objectiv Forskjel mellem to Slags Æther; og dog er den subjective Forskjel imellem Lys og Varme ligesaa stor som Forskjellen mellem Lys og Tone.

Dualismen af det Materielle og det Ideelle fremtræder da ogsaa i Naturlæren som en Dualisme af det Objective og det Subjective: til det Objective i Luft- og Ætherbølger svarer det Subjective i vor Hørelse og i vort Syn. Saa skarp er i denne Sag Naturlærens Adskillelse af de objective og de subjective Functioner, at „den sunde Sands" ikke ret kan blive enig med sig selv om, hvorvidt man tør indrømme en saadan Adskillelse eller ikke. Vel er det sandt, at Lysets Klarhed kun kan opfattes af den Seende, ligesom Klangen og Tonen kun kan opfattes af den Hørende; naar man lukker sine Øine, er det mørkt, enten saa Lyset skinner eller ikke, naar man er døv, er der altid Stilhed omkring En, om de Hørende end finde Omgivelsen nok saa larmende. Men en saadan Objectivitet synes der dog at være saavel i Lyden som i Lyset, at den naturlige Forstand ligesaalidt kan finde sig i, at Solen skulde miste sit Skin, om end alle Øine lukkede sig, eller Tonerne selv forsvinde, naar Ingen hører dem, som den kan finde sig i, at der hverken skulde være faste eller flydende Legemer, dersom der Ingen var, der kunde betragte dem og give dem Prædicater af faste og flydende. Det er igjen det ontologiske Objectiveringsproblem, vi her møde.

Fra den objective Side ere Functionerne physiske, fra den subjective æsthetiske; da nu det Æsthetiske saavel i snævrere som i videre Forstand er afgjørende for enhver mulig

Opfattelse af Lyden og Lyset, blive de paagjældende Virksomheder i denne Sammenhæng at bestemme som æsthetisk-physiske Functioner.

Danner nu det Mechanisk-Materielle det i Functionerne objective Extrem, det Æsthetisk-Ideelle det subjective, saa vil det Dynamiske, forsaavidt det i oprindelig Eenhed med det Mechaniske har sin physiske, i Eenheden med det Ideelle derimod sin æsthetiske Side, afgive Mellembestemmelsen.

Hvad da for det Første Forskjelseenheden af det Mechaniske og det Dynamiske angaaer, har Objectivitetens Logik et Correctiv at anbringe, som hverken Lydens eller Lysets Naturlære vil forkaste. Den mechaniske Function er, som vi have seet, en Function af Aarsagen. Reflecteres her nu udelukkende paa den mechaniske Aarsag, da drives man til en saa antilogisk-objectiv Yderlighed, at det ikke er muligt at øine nogen indre væsentlig Sammenhæng imellem det Materielle i Aarsagen og det Ideelle i Virkningen. I Lydlæren hedder det: „En Tone frembringes ved en Række af Svingninger, som vare lige længe og følge saa hurtigt paa hinanden, at Øret ikke kan opfatte dem særskilte. Jo hurtigere Svingningerne følge efter hinanden, desto høiere siges Tonen at være, jo langsommere, desto dybere. Tonens Høide er altsaa bestemt, naar man veed, hvormange Svingninger den udfører hvert Secund. Tonens Styrke beroer derimod paa den Hastighed, Luftdelene opnaae under deres Svingninger; thi jo større denne er, desto kraftigere Indtryk vil Bevægelsen gjøre paa Høreredskabet." *) Hertil svarer saa, hvad der meddeles i Lyslæren: „Ligesom Lysstraalerne kunne være forskjellige ved den Hastighed, Ætherdelene opnaae under deres Svingninger, hvorved Belysningens Styrke bestemmes, kunne de ogsaa være forskjellige ved Ætherdelenes

*) H. C. Ørsted. Naturlærens mechaniske Deel. Tredie Udgave ved C. Holten. Kbhvn 1859. S. 294.

Svingningstid, og derved bestemmes Farven, idet de røde Straaler ere dem med den største, de violette dem med den mindste Svingningstid. De mere og mindre brydbare Lysarter staae altsaa i samme Forhold til hinanden som høiere og dybere Toner." *)

Det Høieste, hvortil man naaer, er en sindrig Analogie mellem Luft- og Ætherbølger samt paa begge Sider en articuleret Parallelisme imellem Aarsagerne og deres Virkninger. Men den mechaniske Function er, som vi have seet, tillige en Function af Grunden. Den fuldstændige Begrundelse er en Motivering: her viser sig Correctivet. Ved at blive staaende ved det Mechaniske i den materielle Aarsag alene fik vi vel en punktualiseret Parallelisme af Aarsag og Virkning, men ingen Begrundelse. Eller hvilket Grundforhold skal man vel kunne paavise imellem Farven Rødt og Svingningstallet 477 Billioner i Secundet, imellem Farven Violet og Svingningstallet 733 Billioner i Secundet? Tage vi derimod Sagen, ikke blot efter Aarsagen, men fra Grunden af, saa vil det vise sig, at det Mechaniske selv er motiveret ved det Dynamiske. Er der imellem Lyden og Øret, imellem Lyset og Øiet et eiendommeligt Grundforhold, da maa der imellem Lyden og Luftmediet, imellem Lyset og Æthermediet ogsaa være et eiendommeligt Grundforhold. Naar Aarsagsforholdet viser os det Punktuelle, det Exacte og Mechaniske, saa viser Grundforholdet os det i Sagen Universelle, det i Overgangene Continuerlige og Dynamiske.

Allerede den Omstændighed, at Luften og Ætheren her blive at opfatte som Media, viser, hvorledes Bestemmelsen af det Almene uvilkaarlig hæver sig frem. Er det Eiendommelige ved Luftbølgerne Aarsag til Lyden, saa er det i Lydvirksomheden Eiendommelige igjen Grunden til Luftbølgernes

*) C. Holten. Lysets Naturl. S. 170.

Eiendommelighed. Ligesom det Ideelle, skjøndt det ikke kan enten vilkaarlig forbindes med det Materielle eller fremstilles som en forvandlet Materie, dog kan og maa baade selv bestemmes ved og igjen vise sig bestemmende for det Materielle, saaledes kan og maa ogsaa Lydens Idealitet baade selv bestemmes ved og vise sig bestemmende for de tilsvarende Luftbølger. Og det Samme gjælder naturligviis om Lyset og Ætherbølgerne. Imellem Rødt og Svingningstallet 477 Billioner, imellem Violet og Svingningstallet 733 Billioner er her kun et mechanisk Aarsagsforhold, forsaavidt her er et dynamisk Grundforhold. Svingningstallet 477 Billioner er i mechanisk Forstand Aarsag til det Røde, forsaavidt de svingende Dele ere Ætherdele; men i hver Ætherdeel svarer det dynamisk Ideelle til sit Materielle, som det Indre til sit Ydre: Svingningerne selv, Ætherdelenes locale Forandringer, udtrykke Virksomhedens ydre Figurationer, men ikke dens Væsen. Virksomhedens Væsen er det Ideelle; Svingningerne ere kun de materielle Betingelser, uden hvilke Ætherdelene ikke kunne udvikle deres ideelle Natur; det Ideelle, det i Lysvirkningerne Dynamiske, er selv Grunden til, at Ætherbølgerne blive Lysvirkningernes Aarsag.

Betragte vi dernæst Functionerne fra den subjective, altsaa æsthetiske Hovedside, saa kommer Forskjellen imellem den blot psychologiske og den ontologiske Objectivering til sin fulde Ret. I Synets og Hørelsens Organer bliver det Mechaniske Moment for det Dynamiske; men saalænge den psychologiske Dualisme vedbliver, vil det i Functionerne Æsthetiske bestandig holde sig som i en Svæven mellem Tilfældighed og Nødvendighed. Det æsthetisk Subjective kommer til som et Tilfældigt, thi Luft- og Ætherbølgerne ere uafhængige af vor menneskelige Høren og Seen; og dog er det æsthetisk Subjective et for Lyden og Lyset absolut Nødvendigt; thi Naturlæren indprænter jo os selv den Sandhed, at Lyden, det

Hørlige, ligesaalidt kan være uden en Høren, som Lyset med alt sit Synlige uden en Seen.

Dualismen af det Subjective og det Objective i Bestemmelsen af saadanne materielle Idealiteter som Lyden og Lyset hidrører ingenlunde fra disse Idealiteter selv, men, som Dualismen i alle andre Henseender, ene og alene fra den psychologiske Betragtningsmaade. Det er kun en Indbildning, naar man antager, at Objectiviteten i Lyd og Toner, i Lys og Farver skulde, ontologisk seet, være mere subjectiv end Objectiviteten i Tyngden, Cohæsionen, Haardheden o. dsl. Alle objective Relationer beroe paa subjective Reflexioner; alle Objecter og objective Bestemmelser forudsætte en ontologisk Objectivering. Forskjellen er kun den, at det Subjectivitetsmoment, som ellers skjuler sig i de abstract-physiske Existenser, træder tydelig frem og hævder sin Ret i de æsthetisk-physiske Functioner.

c) Functioner af Grundaarsagen.

Den væsentlige Sammenhæng imellem Objectivitetens og Functionernes Logik er af det allerede Udviklede umiskjendelig. I det almindelige Tankeindhold, der udgjør Subjectivitetens egen logiske Væsenhed, peger Functionen allerede hen paa den manglende Objectivitet, forsaavidt den peger hen paa en Mangel af punktuelle Bestemmelser. I den abstracteste Form ere de punktuelle Bestemmelser exacte Størrelsesbestemmelser; de antilogiske Reflexer, hvorved de almeenlogiske Begreber forvandle sig til Operationsbegreber og Punktualiteten indføres, angive her Grundtræk til en mangfoldig Bestemmen af det Mangfoldige, de første Lineamenter af objectiv Tilværelse: Functionerne af den formelle Grund førte da saaledes i den exacte Form til en Afskygning af Gjenstandsrelationer og derved til Objectiviteten som formel Objectivitet.

Naar de Abstractioner, hvormed den formelle Grund er

behæftet, integreres, forvandle de rene Formbestemmelser sig til Existensbestemmelser, saa at Grundens Indhold faaer Tilværelse, og Grunden bliver reel. Grundens Realitet er eiendommelig bestemt ved Qvalitetens Eenhed med den tilværende Qvantitet, altsaa ved Modaliteten. Det i Modaliteten Objective fremlyser af Maalenes og Maalforholdenes specifiske Overgange, af de reale Modsætningers vidtforgrenede Systemer. Det Intensive, der kommer til Existens i sit Extensive, Kraften, der i sin Yttring har en betinget Existens, det Indre, der til saamange Sider slaaer ud i sit Ydre, disse Grundfactorer hidførte da ogsaa en saadan Mangfoldighed af særegne Afhængighedsforhold og eiendommelige Virkemaader, at den Objectivitet, der articuleredes ved Functioner af den reelle Grund, fik relativ Selvstændighed og blev at bestemme som væsentlig, reel Objectivitet.

At de Existensmomenter, der udgjøre den væsentlige Objectivitets Indhold, tilhøre Virkeligheden og følgelig ere Magtbestemmelser, som paa kategorisk- antikategorisk Maade give de tilværende Objecter objectiv Eiendommelighed, fremgik dernæst af den blandede Grund og af de Vexelvirkninger, hvori Tingsaarsagerne have deres Bestaaen. Vistnok kan Grundenes Blanding ikke skee paa udvortes og tilfældig Maade, saaledes som f. Ex. Luftarternes Blanding; Betingelserne, der udvortes bestemmes ved Tingene, bestemmes med det Samme indvortes ved Grundene: Grunden modtager kun Betingelser ved at sætte Betingelser; den blandede Grund er selv en Eenhed, den Eenhed, hvori Blandingen begrundes. Ikke desto mindre blev dog Grundenes Blanding et kategorisk Udtryk for Væsenets Endeliggjørelse i Andetheden, i det Antikategoriske, det i Objectiviteten Objective. Vexelbestemmelsen af Logisk og Antilogisk articulerede sig i Maalforholdene. Det Antilogiske var, at Maalets Grændse blev sat ved qvalificerende Magthandling; det Logiske var, at de qvalitative Bestemtheder motiveredes ved en i den blandede Grund begrundet Blanding af

Grunde. De reale Grundmomenter traadte ved Magtens Udslag frem som Aarsagsmomenter og existerende Aarsager: Grundens Functioner forvandlede sig til Functioner af Aarsagen. I Tid og Rum, i Masser og Kræfter, i Tilstandsforandringer af Virken og Liden, Bevægelse og Hvile, fik Aarsagsobjectiviteten da en saa exact Analyse, en saa punktuel Udvikling, at den udtrykkelig antog Præget af virkelig Objectivitet.

Den virkelige Objectivitet er dualistisk; det Dualistiske kom tilsyne derved, at Functionerne adskilte sig i to ueensartede, men dog parallelt løbende Systemer, nemlig det mechaniske og det dynamiske. I de mechaniske Functioner naaede den virkelige Objectivitet det Objectives yderste Grændse; men de antilogiske Elementer, som selv i Begrebets Form syntes at modsætte sig al væsentlig Begriben, forsaavidt de hævdede den factiske Aarsag endog i den Grad, at Grunden og Grundforholdet blev borte, forvandledes igjen i de dynamiske Functioner til logiske Realmomenter: det Uendeliges Analyse med sine Differentialer og Differentialvirkninger viste os da Veien til Udjevning af den Kløft, der ellers adskiller det Mechaniske fra det Dynamiske.

Forholdet imellem det Mechaniske og det Dynamiske fremstillede sig endvidere som et Forhold imellem det i Materien Reelle og Ideelle, altsaa som et Forhold imellem Objectivitetens objective og subjective Side. I de æsthetisk-physiske Functioner blev Modsætningen af Objectiveringens objective og subjective Factor og dermed Objectivitetsdualismen tydelig udtalt; men de æsthetisk-physiske Functioner articulerede tillige Vexelvirkningen af de modsatte Led paa en saadan Maade, at Dualismen gik under i sine Consequenser.

Med Dualismens Opløsning forvandle Grundens og Aarsagens Functioner sig til Functioner af Grundaarsagen; det er denne Forvandling, der nu nærmere skal bestemmes.

Forsaavidt de relative foraarsagede Aarsager ere Momenter for Principet selv, den indholdsrige, sig i Alt reflecterende Selvaarsag, maae alle særskilte Functioner, alle forskjelligartede Objectiveringsacter opfattes som Virksomheder af een og samme overgribende Subjectivitet. Det Objective, som saaledes paa een Gang baade modstaaer og dog underordnes Subjectiviteten, viser sig da, ifølge den ophævede Dualisme, baade fra en materiel og en ideel Side. Opgaven er altsaa at tydeliggjøre Forholdet imellem den materielle Objectivitet og den subjective Viden. Dette Forhold vilde være uden alt Begreb, altsaa ubegribeligt, dersom Magten ikke dannede Midten mellem de to Extremer: Materien i Objectet og Viden i Subjectiviteten. Abstraherer man fra Magten, saa har man kun Valget mellem en eensidig Idealisme og en ligesaa eensidig Materialisme. Idealismen opoffrer Materien for sit Vidensideal, Materialismen opoffrer Vidensidealet for Materien; kun Magten kan som Extremernes Midte magte det i Extremerne Eensidige.

For det Første formaaer da Magten at hævde Materien Realitet; thi hvad er Materien vel Andet end Magtens umiddelbare Udslag, Objectivitetens antilogiske Element, den mægtige Andethed, som end ikke Ideen selv i sin guddommelige Reflexion kan forvandle til Skin? Men paa den anden Side vilde Magten, som i forrige Kapitel er viist, ikke være Magt, dersom den ikke var istand til at magte den materielle Realitet og sætte det substantielle Led som Moment, som Realnegation for en fuldkommen Viden. Kun derved at Materien med al sin Realitet forvandles til Moment og Realnegation for en guddommelig Viden, er Materialismen overvunden og den idealistiske Eensidighed ophævet.

Et gjennemført Beviis for Materiens Realitet have vi i de mechaniske Functioner. Hvis Idealisterne virkelig kunde beqvemme sig til at studere Analyserne og aabne sig Indblik i den uendelige Mangfoldighed af punktuelle Bestemmelser,

hvorpaa Objectiviteten mechanisk beroer, saa vilde de snart opgive ethvert Forsøg paa at bortforklare Materien og forflygtige det Materielle. Et gjennemført Beviis for Materiens Idealitet have vi i de dynamiske Functioner. At det i Materien Materielle ikke selv er ideelt, at en immateriel Materie er en Modsigelse, maa indrømmes; men har man tilfulde indseet, hvad det vil sige, at Atomerne som Functionspunkter ikke have umiddelbar stofagtig Selvstændighed, at de som Reflexionsconstanter kun i deres egen Foranderlighed holde sig uforandrede, da vil man i det Materielle nødvendig see Grundlaget for det i Objectiviteten Ideelle. Kunne Materialisterne ikke, paa Videnskabens nuværende Trin, gjøre Rede for, hvorledes det Mechaniske med indre Conseqvens fører over i det Dynamiske, saa ere deres Paastande og Forsikkringer om Materiens absolute Realitet uden al videnskabelig Interesse; men skal der gjøres Rede for, hvorledes de mechaniske og dynamiske Functioner reflectere sig i hinanden, da vil det være umuligt at anerkjende Objectivitetens materielle Side, uden tillige at anerkjende den ideelle.

At Objectiviteten kun er materiel og mechanisk, forsaavidt den er ideel og dynamisk, vil med andre Ord sige, at det Objective kun er, forsaavidt det objectiveres. I den ontologisk objectiverende Subjectivitet er Magten identisk med Viden, og det Materielle forsaavidt identisk med det Ideelle. Men Identiteten har igjen Forskjel, og Forskjelseenheden er i det Objectives Forhold til det Subjective en Modsætningseenhed. Paa Modsætningseenheden af Viden og Magt beroer da Modsætningseenheden af den materielle og den ideelle Objectivitet, og herpaa igjen den ontologiske Modsætningseenhed af Sandsning og Tænkning.

At Sandsningen seet i Objectivitetens Lys ligesaavel har ontologisk Gyldighed som Tænkningen, kan ved dette Vendepunkt tydeligt indsees. Functioner af den rene Tænkning uden Bibestemmelser fra Sandsningen og det Sandse-

lige ere, som vi have seet, tomme og intetsigende; i de reneste Reflexioner, ja selv i Speculationen, er der Skjær og Antydning af forvandlede Sandsningsmomenter. Men Functioner af det Sandselige uden Sandsning og af Sandsninger uden Tænkning ere da ogsaa intetsigende; thi Functioner beroe paa Relationer, Relationer paa Reflexioner, Reflexioner paa Tænkning.

Spørgsmaalet om Sandsningens Realitet staaer i nøieste Forbindelse med Spørgsmaalet om Materiens og de materielle Objecters Realitet. Har Materien, seet i Ideen, ingen Realitet, er dens Realitet kun et Udtryk for Videns Afmagt, saa har Sandsningen, ontologisk seet, naturligviis heller ingen Realitet, saa er dens psychologiske Gyldighed et Udtryk for den begrændsede Subjectivitets Afmagt. Men nu gjælder da ogsaa det Omvendte. Har Materien for Ideen selv Andethedens Realitet, er denne Realitet et afgjørende Udtryk for Modsætningseenheden af Magt og Viden, da maa det materielle Object nødvendigt formedelst Magten bestemme Viden, og den umiddelbare Vidensbestemmelse svare til den ontologiske Sandsning. Ligesom den psychologiske Sandsning er et kategorisk Kjendetegn paa Videns Afmagt, saaledes er den ontologiske da et væsentligt Udtryk for Videns Eenhed med den ideelle Magt. Formedelst Magten kan Viden bestemme Materien, thi Magten er ideel; formedelst Magten kan Materien bestemme Viden; thi Magten er reel.

At Ideefornemmelser, ontologiske Sandsninger, maae have Realitet, sees af den mægtige Modsætning imellem den reelle og ideelle Magt. Paa Ideefornemmelserne beroer da ogsaa Umiddelbarheden, den reel-ideelle Umiddelbarhed, der betinger Reflexionen og muliggjør Begriben og Viden. Eller hvorledes skulde Viden vel kunne tænkes uden Reflecteren og Begriben? Lad den i Ideen fuldkomne Viden være nok saa intuitiv, nok saa speculativ: vore Undersøgelser af Vidensidealet have dog overtydet os om, at en intuitiv Viden uden discursive For-

udsætninger, en speculativ Viden uden al Reflecteren, en guddommelig Viden uden Tænken, Abstraheren og Begriben er en ørkesløs Indbildning. Men ingen Reflecteren er mulig uden Umiddelbarhed, ingen discursive Forudsætninger uden Endelighed, ingen virkelig Begriben uden antilogiske Reflexer: hvorfra komme da disse for en ubetinget Viden afgjørende Betingelser? Svar: fra det i Objectiviteten Materielle og Sandselige? Men hvorledes komme disse sandselige Umiddelbarhedsmomenter ind i Ideen? Svar: igjennem Subjectivitetens ideel-materielle Affectioner, igjennem Ideefornemmelser, igjennem ontologiske Sandsninger! Eller endnu tydeligere: de sandselige Umiddelbarhedsmomenter komme fra Virkeligheden, fra Objectivitetens Rige ind i Ideen som vidende Idee, efterdi de oprindelig ere i Ideen, nemlig i Magtens Idee. Det er igjennem Ideefornemmelserne, de ontologiske Sandsninger, at Subjectiviteten formedelst sit objective Andet staaer i umiddelbart Forhold til sig selv. Tag disse Sandsninger, disse Ideefornemmelser, disse Subjectivitetens Indtryk af materielle Magtbestemmelser bort: hvad bliver det saa til med den uendelige Reflecteren? Den standser! Og naar Reflexionen med dens Realnegationer er standset, hvad bliver det saa til med den uendelige Begriben? Den forsvinder! Men naar den uendelige Begriben med dens ideelle Indhold og reelle Gjenstande paa denne Maade er forsvunden, hvad er saa Ideen, „den sig vidende Sandhed", med al sin Tænken, Begriben og Viden Andet end et Skin, en mystisk Væsenhed, en logisk Drøm?

Ved den ontologiske Sandsning er Materien principielt bestemt som det Sandselige. Fra Endelighedens Standpunkt seer det ud, som var det Materielle lige selvstændigt, enten det blev sandset eller ikke; men i Princip er Sandseligheden selv Materiens Substantialitet: at existere og at sandses er for Materien Eet og det Samme. Har nu Materien sin Realitet i Sandseligheden, og Sandseligheden i den ontologiske

Sandsning, saa falder Spørgsmaalet om Ideens Sandseorganer, om et Subjectivitetens Sensorium bort af sig selv. Langt fra at behøve noget særligt Sensorium for at sandse det Sandselige, er det Sandselige tvertimod selv Ideens Sensorium. Paa det psychologiske Trin er Sandseorganet Et og Sandsningens Gjenstand et Andet. Kun Gjenstanden sandses; Organet selv bliver ikke sandset. Paa det ontologiske Trin er Sandseorganet selv Gjenstand og Gjenstanden Organ. Er der nu i Realsystemet utallige Gjenstande, og er hver sandselig Gjenstand selv et ontologisk Sandseorgan, saa gaaer det med Subjectiviteten og Sandseorganerne, som med Grundaarsagen og Tingsaarsagerne: de mange forskjellige Tingsaarsager ere Momenter og Gjennemgangspunkter for Grundaarsagen; de mange og forskjellige Sandseorganer ere Momenter for den i Ideen sandsende Subjectivitet.

Forsaavidt nu Subjectiviteten som Sandsningsprincip selv i særlig Begrændsning danner det Sandselige, hvorigjennem den sandser, ere de tilsvarende Functioner organiske; forsaavidt Sandsningsprincipet som reflecterende Subjectivitet sætter sin intellectuelle Virken imod de sandselige Forudsætninger, hvoraf denne Virken betinges, ere de tilsvarende Functioner ideelt-mechaniske, Functioner af Aandens Mechanik; men Aandens mechaniske Betingelser gaae som tjenende Bestemmelser op i Subjectivitetens Tilegnelse af sit objective, i Ideen gjennemsigtige Indhold, medens det Sandselige vedbliver at gjælde, og Functionerne bestemmes efter deres Energie.

α) Organiske Functioner.

„At antage et for organiske Individer gjældende Livsprincip, uden at forudsætte et for hele Tilværelsen gjældende Grundprincip, er tankeløst. Men hvorledes skulle vi vel overbevise os om, at den udvortes virkelige Verden med dens Ting, Tingsaarsager, Betingelser og Love har en saa ideel Oprindelse,

at dette Hele sammenholdes og bæres af en saa aandig Magt, at dette Mangfoldige gjennemvirkes af et eneste, allestedsnærværende Princip?" *) — Naar der i speculative Kosmologier tales vidt og bredt om en Alt constituerende, Alt organiserende Fornuftvirksomhed, da kunde det jo vel ved en foreløbig Betragtning synes, som om Betydningen af en saadan Alt organiserende Virksomhed og „Virksomhedsproces" var saa indlysende ved sig selv, at der til Indsigt i Fornuftens organiske Functioner ikke udfordredes nogen videre logisk Forberedelse. Men see vi nærmere til, er Begrebet af en Alt organiserende Fornuftvirksomhed endda just ikke saa let at tydeliggjøre.

Vanskeligheden med en Alt organiserende Fornuftvirksomhed er, paa Objectivitetens nærværende Udviklingstrin, ingenlunde den, at Ideen selv optræder som Aarsag, at den evige Fornuft formaaer at gjennemtrænge, bevæge og forme Materien; thi Principets materielle Energie er allerede belyst fra saamange Sider, at her, hvad dette Punkt angaaer, ikke lades Tvivl tilbage. I sin Almindelighed er Sagen klar; men med det Særskilte og Enkelte komme Vanskelighederne. Deels er det nemlig uvist, om den Alt organiserende Fornuft virker som ubevidst Naturprincip eller som selvbestemmende Aand, som vidende Subjectivitet; deels er det ubestemt, hvad der egentlig skal tænkes ved en Alt organiserende Virksomhed, saalænge Kategorierne anlægge, ordne, constituere, articulere, organisere bruges ifleng, saa at de næsten gjælde for eenstydige Ord.

Hvad nu for det Første det Spørgsmaal angaaer, hvorvidt den Alt organiserende Fornuft er et ubevidst Naturvæsen eller en vidende Aand, da har Grundideernes Logik i nærværende Sammenhæng Forudsætninger nok til dets Besvarelse. Det vil nemlig af alt det Foregaaende være indlysende, at Eftertrykket her ikke kan falde paa Kategorien Fornuft,

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." Universitetsaar 1860—61 S. 200.

eftersom den evige Fornuft jo paa een Gang virker baade i Videns og i Magtens Kreds; hvoraf da følger, at dens Virksomhed maa kunne være saavel i reflecteret som i umiddelbar, saavel i subjectiv og bevidst som i objectiv og ubevidst Form. Nei, det afgjørende Eftertryk falder paa Organiseringens Kategorie; og heraf følger da, at, dersom Kategorien Organiseren hører ind under Magtens Kreds, altsaa under Realsystemet, saa maa den Alt organiserende Fornuft nødvendig virke som et ubevidst Naturprincip. Det Samme gjælder om den Alt ordnende, Alt constituerende, Alt articulerende Virksomhed.

Men fordi den organiserende Virksomhed hører til samme omfattende Sphære som den constituerende og articulerende, deraf følger endnu ingenlunde, at de nævnte Functioner skulde have samme Værdi; Realsystemet selv deler sig jo i lavere og høiere Kredse, svarende til Totaliteter af lavere og høiere Orden. Saaledes kan en Totalitet af lavere Orden da meget vel anlægges, ordnes, constitueres og articuleres, uden at den derfor i Ordets egentlige Forstand organiseres. Den totaliserende Reflexion har i forrige Kapitel allerede viist os, hvor væsentlig Forskjellen er imellem den mechaniske, den mechanisk-dynamiske og den organiske Totalitet; enhver af de nævnte Totaliteter er paa sin Viis constitueret og articuleret, men kun den organiske er organiseret. Fra Objectivitetens Synspunkt, altsaa med udtrykkeligt Hensyn paa de tilsvarende Functionssystemer, skulle vi da i denne Sammenhæng betragte den angivne Forskjel noget nærmere.

Den abstract-mechaniske, den in concreto mechanisk-dynamiske og den organiske Totalitet have med al deres Forskjellighed en væsentlig indbyrdes Lighed, ja et fælleds ideelt-materielt Grundlag. Ved det i Grundlaget Ideelle tilhøre Totaliteterne Idealsystemet, ved det i Grunden Materielle tilhøre de Realsystemet. Hvorledes Anlæget dannes, hvad en Constituering væsentlig betyder, hvilke Momenter den articu-

lerende Virksomhed indeholder, ere her afgjørende Spørgsmaal.

Dannelsen af det for hver Totalitet nødvendige Anlæg skeer ved eiendommelig Samvirken af ideel og materiel Energie. Lægges Energien eensidig ind i Ideen og det Ideelle, saa bliver Materien det i sig passive Element. Anlægets Dannelse, Heelhedens oprindelige Constituering kommer da udelukkende til at beroe paa den ideeopfyldte Subjectivitets eiendommelige Selvvirken. For en umiddelbar Anskuen kan Ideeens constituerende Selvvirken, naar den nærmere skal bestemmes, fremstille sig paa forskjellig Maade. Deels kan det synes, som om Subjectiviteten selv med abstract Frihed, altsaa med reen Vilkaarlighed, indvirkede paa Materien som paa en uordnet Masse, et bøieligt, føieligt Stof, hvori den formende Fornuft kan afpræge sine bevidste Tanker og realisere en Plan af egen Viisdom. Deels kan Sagen, idet man for at tilsløre Vilkaarligheden indfører et ideelt Mellemled, forestilles saaledes, at det vel ikke umiddelbart er Subjectiviteten selv, men en fra Ideeriget udgaaende eiendommelig Idee, paa hvis principielle Virksomhed Materiens Bevægelse og Anlægets Dannelse væsentlig beroer. Men hvilke Ændringer den idealistiske Synsmaade end undergaaer, saa vil det ikke kunne skjules, at den ideelle Energie gaaer tabt, naar den materielle fornegtes: Functionerne ere kun ideelle derved, at de ere materielle.

Lægges Energien eensidig ind i Materien og det Materielle, saa maa Ideen med sin Viden og Selvbestemmen enten forsvinde som et Phantasma, et deuteroskopisk Syn, eller dog forvandles til et Absolutum i evig Væren uden Vorden, evig Hvile uden Bevægelse, evig Speilen uden Virken. Men naar et virkeligt Anlæg udelukkende skal beroe paa Materien og dens Kræfter, ophører det at være Anlæg; thi Anlæg i strengere Forstand forudsætter Plan, Plan igjen bestemmende Reflexion, og den bestemmende Reflexion ideel Energie: Functionerne ere kun materielle derved, at de ere ideelle.

Begynder nu ethvert virkeligt Anlæg med et ved Principet bestemt System af reelle Muligheder, Muligheder af ideelle-materielle Functioner, saa maa Constitueringen, Grundaarsagens oprindelige Function, være en Virksomhed af ideel og materiel Energie, en Principvirksomhed, hvis Plan og Formaal er reflecteret i Ideen, hvis Gjennemførelse i Realsystemet er betinget af Materien og dens Kræfter. Heraf følger da, at enhver i sig sluttet Totalitet, enten den nu iøvrigt er abstract-mechanisk eller mechanisk-dynamisk eller organisk, maa, hvad Viden, Reflecteren og ideel Energie angaaer, staae i lige oprindeligt Forhold til Ideen og dens Functioner af subjectiv Viden: her er i Anlægets Oprindelse forsaavidt ingen Forskjel. Det er ganske vist en Vildfarelse, hvis Nogen antager, at Anlæget af en mechanisk Totalitet meget vel kan skee ved Materiens Kræfter alene, altsaa iblinde, medens Anlæget af en Organisme, især af en besjælet Organisme og da fremfor Alt af den rigtbegavede Menneskeorganisme, skulde udkræve en egen bevidst Forberedelse, et overordentligt Tilskud af guddommelig Viisdom.

Hvad der gjælder om Totaliteternes Anlæg, gjælder ogsaa om Anlægets virkelige Udførelse, altsaa om Articulationen. For enhver Totalitet, hvilket Tilværelsestrin den end iøvrigt tilhører, er Articulationen bestemt ved en i sig fordoblet Vexelvirkning, Vexelvirkningen af ideel og materiel Energie. Det er kun en speculativ Fixidee, at Ideen i et System af mechaniske Functioner ikke skulde have den Magt over Materien, altsaa ikke den Evne til at articulere det mechaniske Hele, som Ideen i et System af organiske Functioner har til at articulere sit organiske Hele; at med andre Ord en Organisme skulde være mere gjennemvirket af Videns og Viisdommens evige Grundidee, end f. Ex. et Solsystem. Det er to aldeles forskjellige Synspunkter, man har ladet løbe i Eet, idet man har confunderet Forholdet imellem de relative Totaliteter og

Totaliteternes absolute Princip med Forholdet imellem de relative Totaliteter indbyrdes.

Seet fra det absolute Synspunkt har Ideen samme Magt over Solsystemet, som over det menneskelige Legeme; er Solsystemets Dannelse, Articulation og Vedligeholdelse at forklare af endelige, materielle Aarsager alene, saa maa det Samme gjælde om det menneskelige Legeme. Men dersom det menneskelige Legemes organiske Articulation ikke kan forklares uden et Totalitetsprincip for organiske Functioner, da kan Solsystemets mechaniske Articulation heller ikke forklares uden et Totalitetsprincip for mechaniske Functioner:*)

---

*) „Fordi en blot mechanisk Vexelvirkning imellem Centralkraften og Tangentialbestræbelsen er tilstrækkelig til at forklare Stramningen af den Snor, hvori Stenen svinges: saa bilder man sig ind, at en lignende, blot endelig mechanisk Vexelvirkning er tilstrækkelig til at forklare, hvorledes Jorden oprindelig er kommen til at bevæge sig om Solen. Af denne første Grundvildfarelse følger en anden; thi har man først sat sig fast i den Indbildning, at Kræfterne i de store elementære Totaliteter virke som selvstændige Stofaarsager, uden at her kan være Tanke om Idee- eller Hensigtsaarsag: hvad Begreb skal man saa gjøre sig om den ideelle, i Organismerne sig aabenbarende Causalitet? Er der ingen Idee-Aarsag virksom i Solsystemet, saa er der heller ingen Idee-Aarsag enten i Fosterdannelsen eller i Metamorphosen eller i Instinctets og Driftens Ytringer; omvendt: kunne Instinctets og Driftens Ytringer ikke forklares uden en tilsvarende Idee-Aarsag, saa kan Dannelsen af det geologiske Hele, saa kan Dannelsen af Solsystemet, det store mechaniske Hele, heller ikke forklares uden tilsvarende Idee-Aarsag. At antage den mechaniske Aarsag for et objectivt, Idee-Aarsagen for et blot subjectivt Begreb er en tom Udflugt; er det anthropomorphistisk at tænke sig Idee-Aarsager, saa er det ogsaa anthropomorphistisk at tænke sig mechaniske Aarsager, thi det er jo den menneskelige Bevidsthed selv, der ligesaavel maa tænke sig disse som hine." Forelæsn. over „Phil. Propæd." Universitetsaar 1861—62 S. 91.

de mechaniske og organiske Functioner ere hver i sin Kreds og paa sin Maade Functioner af Grundaarsagen.

Anderledes naar Spørgsmaalet er om de relative Totaliteters indbyrdes Forhold. Fra dette Synspunkt viser sig en Forskjel, og det en væsentlig Forskjel, imellem et mechanisk og et organisk Hele.*) Idet Eftertrykket falder paa Modsætningen af de forskjelligartede Totaliteter og derved tillige paa de relative Ideers eiendommelige Forhold til Grundideen, saaledes navnlig som disse Forhold fremstille sig i Realsystemet, altsaa i Objectivitetens Sphære, vil Opgaven være: at udvikle det for de organiske Functioner Særegne.

---

*) „Ved at tydeliggjøre sig Forskjellen mellem Naturtotaliteter som: Solsystemet, Jordkloden og Organismerne paa Jordkloden, vil man overbevise sig om, at der maa være en principiel Forskjel imellem Naturens organiske og ikke-organiske Formaal ... Det mechaniske Forhold fordrer, at Midlerne udtræde med en saadan Selvstændighed, at Formaalets ideelle Magt over dem kun lader sig tilsyne i det System af Love, hvorefter Bevægelserne foregaae i Rummet; det organiske Forhold tillader derimod ingen endelig Adskillelse af Midlet selv fra Formaalet... Imellem det organiske og det mechaniske Formaalssystem danner det geologiske en egen Midte. Bestanddelenes qvalitative Forskjellighed: Modsætningen mellem det Faste, det Flydende og det Luftformige, mellem Jordlagene indbyrdes o. s. v. har for den teleologiske Udvikling af det jordiske Hele en ganske anden Betydning end de roterende Massers Qvalitet for Solsystemet; thi den eneste Qvalitet, hvorpaa det mechaniske Formaal lægger afgjørende Vægt, er egentlig Vægtfylden. Ikke desto mindre forholde de masseagtige Bestanddele sig dog i Jordlegemet selv saa udvortes til hinanden, at her kun i uegentlig Forstand kan være Tale om Organisation og Organisme; som elementær d. e. uorganisk Organisme er Jorden det Moderskjød, hvoraf de organiske Organismer fremgaae, men de Levendes Moder er ikke selv levende." Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1861—62 S. 91—93.

Ethvert af de særegne Functionssystemer maa svare til sin særegne Grundaarsag, og bliver da med det Samme bestemt ved en særegen Selvvirken, en egen Form af Selvhed: til Systemet af de mechaniske Functioner svarer en mechanisk Selvhed, til Systemet af de mechanisk-dynamiske Functioner en elementær Selvhed, til Systemet af de organiske Functioner en organisk Selvhed; Opgaven vil altsaa være: at paavise Eiendommeligheden ved den organiske Selvhed. Endelig vil det, eftersom det ene System i Realsphæren danner Grundlag for det andet (det mechaniske for det mechanisk-dynamiske, og begge for det organiske), være Logikens Opgave i denne Sammenhæng: at fremstille det organiske Systems ontologiske Forhold til de særlige Grundlag.

Hvad nu for det Første Forskjellen imellem den abstract-mechaniske og den mechanisk-dynamiske eller elementære Function angaaer, er hiin charakteristisk derved, at den lader Aarsagen falde umiddelbart sammen med den formelle Grund, medens denne derimod har det til Særkjende, at den forener Aarsagen med den reelle og blandede Grund. De mechaniske Functioner ere abstracte Aarsagsfunctioner; det abstracte Aarsagsforhold gaaer i Eet med det formelle Grundforhold. De mechaniske Functioner ere i deres existentielle Væsenhed ligeartede, det Almene og Ligeartede ligger til Grund for den punktuelle Forskjellighed; derfor er den rationelle Mechanik en exact Videnskab; derfor ligger det Mechaniske saa beqvemt for mathematiske Analyser. De elementære Functioner maae jo vistnok, efterdi de beroe paa Vexelbestemmelser af det Mechaniske og det Dynamiske, nødvendig bevare de mechanisk-punktuelle Forudsætninger; men da den mechaniske Form her optager et forskjelligartet dynamisk Indhold (saaledes ere jo Lyd- og Lysfunctionerne, Varmefunctionerne, de magnetiske, elektriske, Functioner o. s. v. dynamisk forskjellige), saa ere de elementære Functioner overalt kjendelige paa de til Blandingen svarende Abstractioner og Concretioner. Hver Elementær-

function er i sin concrete Bestemthed som et Complex af Functioner; hvormange forskjelligartede Functioner maae ikke samvirke til Dannelsen f. Ex. af Havvand, af Graavakke, af Muldjord o. s. v. I Modsætning hertil er nu den organiske Functions Eiendommelighed iøinefaldende. Imellem det Elementære og det Organiske er her den væsentlige Lighed, at begge Slags Functioner ere concrete, medens den mechaniske er abstract; men hertil svarer igjen en ligesaa væsentlig Ulighed. Thi Concretionen i den elementære Function tilhører Andetheden, medens Concretionen i den organiske tilhører Selvheden. Idet Selvaarsagen forvandler Concretionens forskjelligartede Bestanddele til Momenter, gjenvinder den i det Subjective det Præg af Eenfoldhed, som den mechaniske har i det abstract Objective; den organiske Function har sit Eiendommelige i den Maade, hvorpaa den forvandler og assimilerer sig de mechaniske og elementære.

Functionernes indbyrdes Forskjellighed maa naturligviis reflectere sig i Forskjelligheden af de tilsvarende Totaliteter, og omvendt. Under denne dobbeltsidige Reflecteren kommer de relative Principers Eiendommelighed tilsyne. Som Princip er ethvert Realprincip en energisk Selvhed; Energien paa een Gang baade materiel og ideel.

Det mechaniske Princip er som Magtens materielle Afspeiling dog endnu kun en abstract og formel Selvhed. Dette er en ligefrem og nødvendig Følge af Magtens Væsen. Magten gjør Forholdsleddene til virksomme Momenter ved at gjøre de virksomme Momenter til existerende Led. Forsaavidt Totalitetens existerende Led væsentlig ere Momenter, er Principet med sin ideelle Overmagt en altbestemmende Selvaarsag, en mægtig Selvhed. Men da Aarsagsmomenterne existere som Tingsaarsager, som endelig adskilte Led, fremstiller Virkeligheden et System af Functioner, hvis punktuelle Forudsætninger i den Grad tilhøre Endeligheden, at det i Phænomenet seer ud, som var den mechaniske Totalitet et sammenstykket Hele.

Den formelle Eenhed af Væsen og Phænomen, nemlig den umiddelbare Magteenhed, er en ligesaa formel og dog mægtig Dualisme; de reale Mellembestemmelser, ved hvilke Extremernes Afstand udfyldes, lade sig først tilsyne, naar de mechaniske Forholdsled paany totaliseres, altsaa i den elementære Totalitet. Forsaavidt Articulationen gaaer, om end paa endelig Maade, igjennem Delenes Dele og derved qvalificerer Forbindelserne, sætter den articulerende Selvaarsag Concretionsmomenterne som tilværende Elementer og virker i det Enkelte middelbart; Idealiteten kan vel magte, men ikke assimilere sig de forskjelligartede Bestanddele; Energien fortaber sig i endelige, om end fleersidige og mangeformige Leddelinger: det articulerende Princip er en elementær Selvhed.

I det Organiske gaaer Principets ideelle Energie derimod saaledes op i den materielle, at den articulerende Selvhed gjennemtrænger sit articulerede Stof. I Organismen er Selvheden legemlig, Subjectiviteten objectiv; Organisering er Selvhedens Legemliggjørelse, dens umiddelbare Selvobjectivering.*) Abstraherer man fra den sig legemliggjørende Selv-

---

*) „I det astronomiske Hele, det System af Verdener, der opfylder Himmelrummet, gjælder Materiens Vægt; her er Massernes Rige. Men Massernes Rige er dog ogsaa Lysets Rige: det sandselige Lys er Aandens Symbol, en Afglands af den i Fornuftgrunden virksomme Idealitet. Allerede i Jordlegemet tvinges det Masseagtige ind under articulerende Former; med Organismen forsvinder det ganske; Cellen, ubetydelig i Masse, er her det betydningsfulde Udgangspunkt. I Dannelsen af den første Celle er hele Livsproblemet sammentrængt. Det ved Livsproblemet Eiendommelige er, at to saa ueensartede, hinanden saa indbyrdes modsatte Aarsager, som Selvaarsag og Stofaarsag, virke sammen i umiddelbart kraftig Eenhed; det Eiendommelige er, at Principet i den Grad gjennemtrænger det Materielle, at det selv materialiseres, at Selvheden legemliggjøres: Organisme er legemliggjort Selvhed.“ Forelæsn. over „Phil. Propæd.“ 1860—61 S. 208—209.

hed, er det umuligt at danne sig noget sandt Begreb enten af Organisme eller organiske Functioner. I den mechaniske og den elementære Totalitet træde de særskilte Dele, Led og Elemènter frem paa en saa endelig og udvortes Maade, at Sammenhængseenheden skjuler Selveenheden, og Middelbarheden hersker: alle mechaniske og elementære Functioner antage, ifølge Deeltheden og Udstykningen, Præg af Andetheds-functioner. I afgjørende Modsætning hertil er Selveenheden i den organiske Totalitet saa gjennemgaaende, at den i alle Ernæringsvirksomheder og typiske Dannelser paa overgribende Maade bestemmer Sammenhængseenheden: de organiske Functioner ere, ifølge deres materielle Energie, reale Selvheds-functioner. I Systemet af reale Andethedsfunctioner er Principet trods sin Allestedsnærværelse som et Intetstedsnærværende; i Systemet af de reale Selvhedsfunctioner er Principet, skjøndt intetsteds umiddelbart nærværende, dog at kjende som et væsentlig Allestedsnærværende.

Forsaavidt de organiske Functioner reflectere sig i materiel Objectivitet, forgrene de sig paa udvortes Maade. I Organismens omfattende Totalsystem kan den ene Function, ja det ene underordnede System falde udenfor det andet; men da de med al deres indbyrdes Forskjellighed dog tjene Selvhedens overgribende Eenhed, reflecterer den enkelte Function fra sin Side de øvrige. Jo mere den organiske Totalitet fordobler sig, saa at de functionelle Relationer i det Objective have særskilte functionelle Reflexioner i det Subjective, desto høiere staaer Organismen, desto fuldkomnere ere de organiske Functioner.

Den functionelle Fordobling kan, efterdi den skeer paa endelige, materielle Betingelser, kun gjennemføres paa et Grundlag af relativ Dualisme. Fra den objective Side sees Dualismen deri, at der i den besjælede Organisme danner sig to Kredse af Organsystemer, saaledes at det ene blot tjener den vegetative, det andet tillige den animale Leven. Fra den

subjective Side sees Dualismen deri, at en Kreds af Functioner falder udenfor, en anden indenfor Bevidsthedslivet. At den organiserede Eenhed, hvori en saadan Dualisme ophæves, imidlertid maa have sit ved den overgribende Selvhed bestemte System af Organer og Functioner, er begribeligt*).

Af hvad her er oplyst angaaende den organiske Functions Eiendommelighed, vil Forholdet mellem Philosophien og den empiriske Physiologie da ogsaa nærmere kunne bestemmes. Naar Physiologerne selv tilstaae, at de ikke vide, hvad Livet er, maae de fra deres Synspunkt jo vel have Ret; kun bør det tilføies, at naar de ikke vide, hvad Livet er, saa vide de heller ikke, hvad en organisk Function er. Saa vigtige og nødvendige Fagvidenskabens exacte Undersøgelser end ere, og saa store Fremskridt Physiologien ved sin empiriske Fremgangsmaade end maa kunne gjøre, saa staaer dette dog fast: uden Indsigt i Livets Væsen ville de physiologiske Kjendsgjerninger aldrig ret kunne udtydes; men uden en Grundideernes Logik vil sand videnskabelig Indsigt i Livets Væsen være uopnaaelig. Livet er Idee; for at erkjende, hvad Livet er, maa man i

*) „At hver Celle paa hvert Punkt kun er en Deel for sig ved at være Moment for det Hele, at dens eiendommelige Anlæg er præformeret i og med det Heles Anlæg, dens Enkeltliv i og med Livsudviklingen i det Hele, sees da tydeligt nok i Beskuelsen af den Række planmæssige, til Paradigmets Fordringer svarende Forandringer, Kimen undergaaer ... „den sondrer sig i to Lag, hvoraf det øverste er mere gjennemsigtigt og kaldes det animale eller dyriske Blad, det nederste er mere melkehvidt og kaldes det vegetative eller Sliimbladet... Snart danner sig imidlertid et tredie Lag mellem begge disse tvende. Det kaldes Karbladet, thi deri udvikle sig Hjertet, Blodkarrene og selve Blodet, altsaa ligesom et for begge sine Organklasser (den animale: Nervesystemet, Sandse- og Bevægelsesredskaberne; den vegetative: Tarmrøret, Lungerne Kjertelgangene) fælleds System". Jvfr. Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 345—46.

logisk Almindelighed erkjende, hvad en Idee er. Hegel har i denne Henseende gjort Ret i at anvise Læren om Livet som „umiddelbar Idee“ en Plads i Logiken; hvad hans logiske Behandling af Ideen derimod angaaer, er det især Uklarheden i det Objective, vi endnu engang skulle berøre.

„Die Bestimmungen des Gegensatzes“, siger Hegel,*) „sind die allgemeinen Bestimmungen des Begriffs, denn es ist der Begriff, dem die Entzweiung zukommt; aber die Erfüllung derselben ist die Idee. Das eine ist die Einheit des Begriffs und der Realität, welche die Idee ist, als die unmittelbare, die sich früher als die Objektivität gezeigt hat. Allein sie ist hier in anderer Bestimmung. Dort war sie die Einheit des Begriffs und der Realität, insofern der Begriff in sie übergegangen und nur in sie verloren ist; er stand ihr nicht gegenüber, oder weil er ihr nur Inneres ist, ist er nur eine ihr äußerliche Reflexion. Jene Objektivität ist daher das Unmittelbare selbst auf unmittelbare Weise. Hier hingegen ist sie nur das aus dem Begriffe Hervorgegangene, so daß ihr Wesen das Gesetztseyn, daß sie als Negatives ist.“ Paa abstract Maade kan alt dette nu meget vel siges; men Grundskaden er igjen den gamle: det Objective behandles i Almindelighed, altsaa ikke objectivt, men subjectivt; Specificationerne — Sensibiliteten, Irritabiliteten, Reproductionen —, og hvad der læres om „Livsprocessen“ og „Slægtsprocessen“ flyde i den Grad ud i det Almene og Overbliksagtige, at det Enkelte, det Exacte og Punktuelle ganske tabes af Syne.

At Logiken overalt holder sig til den almindelige Begrebsudvikling, uden at indblande stofagtige, uvedkommende Detailer, er i sin Orden; men Et er det at forgribe sig paa Enkelthederne, et Andet at paavise Betydningen af det Punktuelle: ved at abstrahere fra Livsphænomenernes empiriske Momenter

*) Die subjektive Logik S. 249.

har den hegelske Logik løst de Baand, der skulde binde Physiologien til Philosophien og gjøre det muligt for Ideelæren at drage Fordeel af Fagvidenskabens exacte Forskninger.

At det Empiriske og det Aprioriske ikke befinde sig i dorsk Samværen, men staae i levende Vexelvirkning, fremlyser især af de organiske Functioner. Af alle under Realsystemet henhørende Functioner er den organiske, som sagt, den allerconcreteste. Til dens Concretion hører foruden det Mechaniske ogsaa det Dynamiske i utallige Ændringer og da særlig det Chemiske. Som Selvhedsfunction er den organiske Function i sit Væsen apriorisk; som den i Realiteten concreteste Function er den empirisk. Det Aprioriske er, at de forskjelligartede Bestanddele ere Selvvirksomhedens reale Momenter; det Empiriske er, at Selvvirksomhedens reale Momenter udtræde som forskjelligartede Bestanddele. Det Aprioriske er, at Selvhedsfunctionen behersker de forskjellige Functioner af Andet; det Empiriske er, at Andethedsfunctionerne i deres indbyrdes Forskjellighed have særlig Bestaaen udenfor Organismen. Lade vi det Aprioriske og det Empiriske i den besjælede Organisme adskille sig som Extremer i al Umiddelbarhed, saa støde vi med Eet paa et absolut Ubegribeligt. Thi er det dog ikke ubegribeligt, at den blotte Villen kan indvirke paa en Nerve, eller at et Nerveindtryk kan vække en Følelse: hvilken Forskjel imellem saadanne empiriske Objecter som Ganglier og Nerver og saadanne aprioriske Subjectivitetsbestemmelser som Følelser og Villiesyttringer! Betragte vi derimod den organiske Function i dens ideel-materielle Energie, saa vise Mellembestemmelserne sig, og naar Mellembestemmelserne vise sig, maa det absolut Ubegribelige forsvinde.

Betragtningen af den organiske Function kan ikke være umiddelbar. Den mechaniske Function kan fremstilles for sig umiddelbart, den chemiske paa en vis Maade ligesaa, thi de ere jo begge Andethedsfunctioner; men den organiske Function er som real Selvhedsfunction empirisk, naar man betragter den

apriorisk, apriorisk, naar man betragter den empirisk. For den uendelige, i sin indre Uendelighed punktuelle Vexelbestemmelse af det Aprioriske og det Empiriske gives der ingen enkelt videnskabelig Methode; den videnskabelige Methode maa da selv dele sig i en empirisk og en apriorisk Methode. For den empiriske Methode blive nu de mechaniske, mechaniskdynamiske, chemiske Functioner o. s. v., der udgjøre den organiske Functions Sidebestemmelser og elementære Reqvisiter, at behandle for sig: her er Opgaver nok for den empiriske Physiologie. Men i Forvisning om, at de paa endelig Maade udskilte Andethedsfunctioner med de empiriske Phænomenalbestemmelser have deres sande Betydning deri, at de Punkt for Punkt afgive Forudsætninger og Betingelser for den Virksomhed, hvorved den organiske Function articulerer Selvhedens materielle Energie, maa Philosophien vide at anlægge sin aprioriske Methode saaledes, at Begrebsudviklingen kan berige sig ved de empiriske Forskninger.

Anatomie, organisk Chemie, Morphologie o. s. v. angive forskjellige Kredse af empiriske Undersøgelser, der alle ere uundværlige for Physiologien. De herunder hørende Functioner blive da ogsaa paa ligefrem physisk Maade behandlede som Andethedsfunctioner, exacte Udtryk for Andethedslovenes, de physiske Loves Opfyldelse. Fra dette Synspunkt maa Organismens og det organiske Livs forskjellige Grundlag særlig komme i Betragtning. Saaledes afgiver jo det mechaniske System, naar vi see bort fra det første Oprindelige, det almindeligste og meest omfattende Grundlag. Men det bliver ikke ved det abstracte Grundlag; de mechaniske Functioner indgaae i Organismen selv og vise sig medbestemmende for den organiske Virksomhed. Det nærmere og rigere Grundlag ydes af den jordiske Totalitet, den uorganiske Organisme; men her sees det ret i alle Enkeltheder, hvad det vil sige, at de organiske Functioner tilegne sig de elementære Bidrag som Momenter. For nu at undersøge de organiske Functioner,

maa den empiriske Physiologie, saa at sige, decomponere dem; den maa altsaa adskille Selvhedsfunctionen i lavere, eensidige, elementære Andethedsfunctioner; ved en saadan Adskillelse kommer den netop til at behandle Momenterne som relativt selvstændige Factorer. Men at kjende Momenterne som relativt selvstændige Factorer, uden at erkjende hvorledes det kan gaae til, at slige Factorer blive Momenter, er i Videnskaben utilstrækkeligt. I Forhold til Organismen og de organiske Functioner ere Fagvidenskabens Forskninger alle behæftede med en Eensidighed, som, hvis den ikke Punkt for Punkt corrigeres, nødvendig maa føre til Misforstaaelse og Miskjendelse af Livets Væsen.

„For den chemiske Analyse er den organiske Forbindelse et Affinitetens Produkt, ligesaavel som den uorganiske; Produktet er selvløst, derfor kan den organiske Chemie umulig give os nogen ligefrem Oplysning om, hvad Livet egentlig er". Det i den organiske Objectivitet Objective bliver ved disse Analyser eensidig fremhævet; det Mangfoldige, det Forskjelligartede, kort, alle det Objectives Kjendemærker ere her tilstede. Men det organisk Objective har i sig en iboende Subjectivitet; har Empirien forvandlet Momenterne til selvstændige Factorer, saa maa Philosophien igjen forvandle Factorerne til Momenter. Istedenfor at abstrahere fra Empiriens Analyser bør Philosophien tvertimod trænge ind i deres Væsen, og omdanne dem til Beviser for den Bøielighed, hvormed Materien, uden at opgive sin Materialitet, sine Atomers relative Selvstændighed, er istand til at bevæges af Grundaarsagen og fyldestgjøre Selvhedens ideelle Fordringer. „Under Selveenhedens Herredømme kommer Atomernes dobbeltsidige Natur tilsyne: de ere Livspunkter og dog Stofpunkter; de kaldes tillive, deres elementære Function potenseres til Livsfunction. Men det er kun for nogle Øieblikke, at det enkelte Materiepunkt

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 209.

saaledes kan udholde den ideelle Spænding; dets Stofnatur er Idealiteten imod, saa mattes det, saa trænges det ud af Livspunkternes Kreds og vender igjen tilbage til det Elementære." *)

Hvad her er sagt om det Chemiske, gjælder paa tilsvarende Maade om det Morphologiske. Morphologien lægger afgjørende Vægt paa Forskjellen imellem et organisk og et blot chemisk Produkt, og da tillige logisk Vægt paa Forskjellen imellem en organisk Objectivitet og et blot chemisk Object. „For den chemiske Analyse maa Frembringelsen og det Frembragte, Processen og Produktet falde ud fra hinanden: forsaavidt Processen er, er Produktet endnu ikke, forsaavidt Produktet er, er Processen forbi; i den organiske Virksomhed er Processen derimod, væsentlig seet, reflecteret i sit Produkt, det Frembragte samtidigt med sin Frembringelse: de Kar, hvormed Organismen opererer, dannes, formes og vedligeholdes ved Operationerne selv." **) De organiske Frembringelser ere da fra Morphologiens Synspunkt at opfatte som Phænomener af Selvheden, Billeder af Livets Væsen, objective Udtalelser af en iboende Subjectivitet. Men Subjectiviteten i den objective Frembringelse kan Morphologien ikke gjennemskue; den seer kun Frembringelsen i det Frembragte; den aner vel Væsenet, men maa dog standse ved Phænomenet. Er nu Væsenet, logisk seet, reflecteret i sit Phænomen, og forstaaer Morphologien just at udhæve Phænomenernes eiendommelige Sider og paavise de phænomenale Overgange, da maa Philosophien igjen fra sin Side vide at see Væsenet i de gjennemsigtige Phænomener og lade den indre Articulation reflectere sig i den ydre. Saamange morphologiske Phænomener, saamange Selvhedens Yttringer, saamange Speilinger af Livets

*) Anfr. Skr. S. 219.
**) Anfr. Skr. S. 220.

Idee, saamange Reflexer af organiserende Subjectivitet i det organisk Objective: en saadan Opfattelse kan ikke blive staaende ved det Almindelige; den har en oprindelig Drift til at gaae i det Enkelte.

I Læren om Organismen, de organiske Functioners principielle Totalisering, finder Objectivitetsdualismen altsaa en idetmindste foreløbig Løsning. „Den organiske Modsætning af Indre og Ydre gaaer op i organisk Eenhed.... Da nemlig alle Organismens Dele ere Momenter, saa er hele Totaliteten herved sat i Inderlighedens, Eenhedens og Selvhedens Form; det hele System af Functioner viser sig fra ideel Side, her er i dette Indre en heel, fuldstændig, ideel Organisme. Men da Formvirksomheden jo netop har sin Styrke deri, at de beherskede Realmomenter tillige optræde som existerende Led, da det just er disse Leds materielle Umiddelbarhed, der afgiver den Modstand, paa hvilken det formende Princip uafbrudt prøver sin Energie, den Andethed, hvorigjennem Selvheden uophørlig bekræfter sin Idealitet, saa har det hele System af Functioner tillige en materiel Charakteer, saa er her i dette Ydre en heel fuldstændig, materiel Organisme; altsaa: to Organismer i een Organisme.*)"

Da Dualismens Løsning imidlertid beroer derpaa, at den organiske Objectivitet selv er subjectiv, efterdi den organiske Subjectivitet paa umiddelbar Maade er objectiv, maa den saaledes opløste Dualisme gjentage sig paany i en endnu høiere Form. Den af Subjectiviteten umiddelbart gjennemvirkede Objectivitet, den organiserede Legemlighed, vil da som det ene Extrem afgive den objective Existens, d. e. det virkelige Legeme med dets Organer, medens den ved objective Midler udviklede, paa organiske Betingelser frigjorte Subjectivitet vil articulere sig et eget væsentligt Indhold, en ideel Objectivitet,

*) Anfr. Skr. S. 231—32.

hvori et System af Tanker og Ideer kan reflecteres. Denne Fordobling fører os til det Følgende.

β) Functioner af Aandens Mechanik.

Objectivitet beroer paa Objectiveren, Objectiveren paa subjectiv Virken; det er da en Selvfølge, at Objectivitetsdualismen ikke kan naae sit Culminationspunkt, uden at Dualismen i det Objective nødvendig maa gaae i Eet med en tilsvarende Dualisme i det Subjective. Paa det psychologiske Standpunkt dannes den videste Kløft imellem det Subjective og det Objective, og det paa følgende Maade. Ved den subjective Pol ere Functionerne iboende Reflexioner, ideelle Lysvirkninger uden endelig Articulation; ved den objective Pol ere Functionerne bundne i endelige Relationer til Forudsætninger, der tabe sig i materiel Umiddelbarhed; ved den subjective Pol er Alt Klarhed, Idealitet, Selvhed: Functionerne forsvinde i det rene Lys; ved den objective Pol er Alt Dunkelhed, Realitet, Andethed: Functionerne tabe sig i det rene Mørke. Den mellem de to Poler beliggende Mellemsphære udviser nu Functionsfordoblinger af forskjellig Art, Fordoblinger, der i alle Enkeltheder bestemmes ved Beskaffenheden af de Extremer, til hvis forenende Midte de høre.

Paa den ene Side have vi, hvad Vexelvirkningen mellem Verdensbevidstheden og Selvbevidstheden i Mennesket angaaer, det udvortes Virkelige med de Functioner, hvorved den sandselige, materielle Objectivitet articuleres; paa den anden Side det indvortes Virkelige med de Functioner, hvorved Forestillingskredsen med sin ideelle Objectivitet dannes og opklares. Forsaavidt nu den functionelle Forskjelseenhed af det Ydre og det Indre, det Materielle og det Ideelle, Andetheden og Selvheden, betinges af Organismens særskilte Organer, blive de selvbevidste Objectiveringsfunctioner, saavel hvad den materielle som hvad den ideelle Objectivitet angaaer, at opfatte og bestemme som Functioner af Aandens Mechanik.

Til nærmere Belysning af disse Functioner er det af afgjørende Betydning, at begge Extremer, det subjective saavelsom det objective, hvert fra sin Side frembyde Udgangspunkter, der falde ind under den umiddelbare Iagttagelse: hvad der foregaaer i Bevidstheden kan ligesaavel iagttages umiddelbart, som hvad der skeer i den udvortes Verden. Hvad der under Objectiveringsacterne foregaaer i Organismen selv (i Hjernen og Nerverne), kan derimod ikke blive Gjenstand for umiddelbar Iagttagelse; men da Organismen med sine Organer netop udgjør den levende Midte, der forbinder det udvortes Legemlige med det indvortes Sjælelige, det Materielle med det Aandelige, saa følger heraf, at de Objectiveringen tjenende Organer maae have det Legemlige paa sjælelig, det Sjælelige paa legemlig, det Materielle paa aandelig, det Aandelige paa materiel Maade, maae med andre Ord udtrykke den virksomme Forskjelseenhed af Legemligt og Sjæleligt, Materielt og Aandeligt.

Vælger Iagttagelsen nu sit Udgangspunkt i det udvortes Legemlige, saa begynder Undersøgelsen med, hvad Fechner har kaldet den ydre Psychophysik: Belysningen af de psychophysiske Functioner danner da en naturlig Indledning til hvad Herbart behandler som Aandsmechanik i snevrere Forstand. Hvilket Udbytte kan en Grundideernes Logik nu vente sig af Psychophysiken? At faae Forholdet mellem Virksomheden i Organismen og Virksomheden i det Uorganiske udviklet paa exact Maade, er af høieste Vigtighed, naar ellers Forholdet mellem Aand og Materie skal kunne bestemmes.

„At det nødvendigviis maa være den ydre Psychophysik, ikke den indre, der danner Grundlaget,.... er indlysende. Vel gives der et System af indvortes Erfaringer ligesaavel som af udvortes, vel kunne vi iagttage vore egne Sjælstilstande, vore Fornemmelser, Følelser og Forestillinger ligesaa umiddelbart, som vi kunne iagttage Ting og Tingsaarsager i den udvortes Verden; men — og dette er her et Afgjørende

— medens vi umiddelbart og dog exact kunne bestemme Forskjellen mellem Paavirkning og Paavirkning, kunne vi ikke saaledes umiddelbart og dog exact angive Forskjellen mellem Fornemmelse og Fornemmelse, Følelse og Følelse. Vistnok maa Fornemmelse maales med Fornemmelse, ligesom Paavirkning med Paavirkning; men — og dette er her et Afgjørende — medens man, hvad Paavirkningen angaaer, kan angive Maalestokken direct, kan Fornemmelsernes Maaleenhed derimod kun angives indirect: Et er Midlet, hvorved Maalestokken findes, et Andet er Maalestokken selv." *)

Naar det i „den speculative Logik" hedder, at det Mechaniske er et ophævet Moment i det Dynamiske, det Dynamiske ophævet i det Teleologiske, det Teleologiske virkeliggjort i det Organiske, der i Begrebet fremstiller „den umiddelbare Idee": saa falder man let paa den Tanke, at ethvert Spor af mechanisk Virksomhed maa i Organismen være, om ikke ganske forsvundet, saa dog af høist underordnet Betydning for de organiske Livsyttringer. „Hele Objectets Kategorie", hedder det, „staaer nærmest i Forbindelse med Causalitetens. Den mechaniske Virksomhed fremstiller den uendelige Række, hvori hvert Led lige umiddelbart er Aarsag og Virkning. Den dynamiske Virksomhed fremstiller Causalitetens Reflexionsforhold, nemlig Aarsagens Ophævelse i Virkningen. Endelig den teleologiske Virksomhed fremstiller Vexelvirkningen, eller den Eenhed, hvori Aarsagen er Virkning, og derved sin egen Aarsag." **) Da nu Livet er Idee, og Alt i Ideen gaaer efter „teleologiske Slutninger," saa fristes man endvidere til at antage, at de mechaniske Functioner maae være af liden eller ingen Betydning for Bevidsthedslivet; men at denne Antagelse er falsk, viser Psychophysiken.

Hvormeget vi end i en begyndende Videnskabs første

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 446.

**) Heiberg. Specul. Logik. (Pros. Skr. 1ste Bd. S. 338.)

Undersøgelser maae henregne under det Problematiske, saa kan Psychophysiken dog allerede paa sit nuværende Trin sætte det udenfor al Tvivl, at det Mechaniske selv som Moment i Organismen vedbliver at correspondere med det Mechaniske udenfor Organismen; dette er just det Mærkelige, at den mechaniske Function, efter at den her er gaaet op i den organiske Virksomhed, endnu bevarer sin exacte Charakteer: i den Grad er det Alvor med Objectiviteten i det Organiske.

Vel kan „den weberske Lov": at Fornemmelsestilvæxten er proportional med den relative Incitamenttilvæxt, at Forholdet mellem Incitamentet β og Fornemmelsen γ, idet $\gamma = f(\beta)$, nøiagtig bestemmes ved Differentialligningen

$$d\gamma = \frac{k\, d\beta}{\beta}$$

som ved sin „Fundamentalformel" og, ifølge Integration, Bestemmelse og Valg af behørige Constanter, ved Ligningen:

$$\gamma = k\,(\log \beta - \log b)$$

som „Maalformel," og at endelig, da Ligningen jo ogsaa kan skrives:

$$\gamma = k \log \frac{\beta}{b},$$

Forholdet $\frac{\beta}{b}$ just angiver „Incitamentets Fundamentalværdie", idet b netop betegner den Grændseværdi for Incitamentet β, hvorved Følelsen γ begynder og forsvinder,*) — vel kan, sige vi, alt Dette, indeholde meget Problematisk, naar Talen er om Anvendelsen paa de enkelte Tilfælde; men Saameget er indlysende, at de organiske, Bevidsthedsfunctionerne betingende Functioner overalt paa exact Maade articuleres ved det Mechaniske. Thi den mechaniske Articulation indskrænker sig naturligviis ikke til Følelsen; den gjælder for enhver Fornemmelse, for Synet, for Hørelsen, i alle sandse-

*) Jvfr. Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 444—453.

lige Ændringer og æsthetiske Overgange. Hvad Lydens og Lysets Naturlære tydeliggjør fra den physisk-objective, det tydeliggjør Psychophysiken altsaa fra den organisk-objective Side: Forskjelseenheden af de organiske og de uorganiske Virksomheder bliver paa denne Maade en Gjenstand saavel for Philosophiens som for Fagvidenskabens stedse videre gaaende Undersøgelser.

I Modsætning til Psychophysiken, der tager sit Udgangspunkt i det udvortes Legemlige, tager den mathematiske Psychologie sit Udgangspunkt i det sjælelige Indvortes; denne Forskjel ere principiel. Forsaavidt Maal og Maalestok oprindelig søges i et Udvortes, naaes det Exacte ved Hjælp af det Empiriske; forsaavidt Maal og Maalestok oprindelig søges i det Indvortes, maa den exacte Form bestemmes ved det abstract Rationelle. Vistnok er den mathematiske Psychologie henviist til Erfaringer, nemlig de indvortes Erfaringer; men det, der erfares i det Indvortes, lader sig ikke fastholde i umiddelbar Begrændsning saaledes som det, der erfares i det Udvortes. Skulle den indre Erfarings Objecter, Forestillingerne f. Ex., desuagtet opfattes i exact Form, maae Analysens Forudsætninger beroe paa rene Begrebsbestemmelser. Hvorledes dette nærmere er at forstaae, kan sees af Herbarts Methode.

Med sin „Mechanik des Geistes" staaer Herbart i den nyere Philosophie som Hegels betydeligste, udprægede Antipode. Panlogismen, der ikke kunde vurdere Lysmechanikens væsentlige Betydning, fordi der i al Mechanik er og maa være Elementer af det Antilogiske, kunde naturligviis endnu mindre vurdere Betydningen af en Mechanik, der maatte forekomme den at staae i aabenbar Strid med Aandens Væsen. Anlagt paa Discretion og Punktualitet er „Realernes" Philosophie gaaet til den modsatte Yderlighed; vi have allerede i en anden Sammenhæng angivet Grundlinierne af den herbartske Theorie: „Sjælen er kun een, men Forestillingerne

ere mange. De mange og forskjellige Forestillinger kunne umulig forliges i een Bevidsthed, medmindre Forskjelligheden udlignes. I samme Grad som Forestillingerne ere hinanden modsatte, maae de under Modsætningens Udligning fordunkle og tilbagetrænge hinanden. Hver enkelt Forestilling holder sig med sin Grad af Klarhed i Bevidstheden, indtil den fortrænges af andre Forestillinger. Den fortrængte Forestilling flygter ikke bort, men dvæler ved Bevidsthedens Tærskel (die Schwelle des Bewußtseyns), ventende paa det beleilige Øieblik, da Modstanden hæves, at den igjen kan vende tilbage. De hverandre mere eller mindre modsatte Forestillinger forvandles ved gjensidig Berøring til Kræfter; man kan sammenligne dem med Staalfjedre eller elastiske Legemer: de virke og paavirkes, de fordunkles og klares, hæmmes og fremmes i Spændingsforhold, der nøiagtig svare saavel til deres relative Styrke som til Modsætningernes forskjellige Grader." *)

Theoriens metaphysiske Grundlag er Læren om „Realerne"; Bevidsthedskredsen med dens mangfoldig vexlende Forestillinger danner sig nemlig under Sjælerealets Kamp med „Realerne" i dens Omverden: „Forestillingerne ere Vidnesbyrd om Sjælerealets Selvopholdelse." At det metaphysiske Grundlag tillige er mechanisk, sees strax af dets atomistiske Charakteer. Men Atomistiken har her det Mislige ved sig, at den, istedenfor at være materiel-ideel, eller, endnu nærmere bestemt, organisk-sjælelig, tvertimod er abstract-intellectuel: Sjælerealet er som ethvert andet Reale et i al Umiddelbarhed logisk-antilogisk Værende, altsaa en uhyre Modsigelse! Denne Mislighed ved Grundlaget giver sig allerede tilkjende i Systemets første Sætninger.

Til Bestemmelse af det Forhold, hvori de modsatte Forestillinger fordunkle eller hæmme hinanden indbyrdes, det saa-

---

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1860—61. S. 454—55.

kaldte „Hæmningsforhold", opstiller Herbart følgende tre Sætninger: „1) Enhver Forestilling virker i Forhold til sin Styrke og sin Modsætningsgrad; 2) Forestillingen virker i det Forhold, hvori den lider; 3) Forestillingen lider i omvendt Forhold af sin Styrke." At disse Sætninger, betragtede fra den formelle Side, egne sig til at være Forudsætninger for en mechanisk Analyse, fremlyser umiddelbart af den Maade, hvorpaa de bringes i Anvendelse. a og b være to Forestillinger, Modsætningsgraden m; det, som a taber, er da proportionalt med mb, omvendt proportionalt med b og med a; dette giver da $mb \frac{1}{b} \frac{1}{a}$, altsaa Forholdet $\frac{m}{a}$. Paa samme Maade sees det, som b taber, at være $\frac{m}{b}$. Altsaa kunne disse Forhold ogsaa udtrykkes med $\frac{1}{a}$ og $\frac{1}{b}$, idet $\frac{m}{a} : \frac{m}{b} = \frac{1}{a} : \frac{1}{b}$.

Dersom vi nu blot havde Vished for, at disse allerførste Grundsætninger vare paalidelige, saa var allerede Meget vundet; men at de hverken ere eller kunne være det, kan strax bevises. De Forestillinger, paa hvis Eiendommelighed Aandsmechaniken her skal bygges, ere selv Functioner af Aandens Mechanik. At ville gjøre Mechaniken afhængig af Forestillinger, der selv afhænge af Mechaniken, er at gaae i en Cirkel. Det er da Aandsmechanikens Grundbetingelser, der allerførst maae klares. Den nødvendige Forudsætning er, at der til enhver Aandsvirksomhed maa svare en materiel Organvirksomhed. Ifølge denne Forudsætning er da enhver Forestilling et Produkt af to indbyrdes ueensartede Factorer, Selvhedens aandelige og Andethedens legemlige Factor; det er Forskjelseenheden af disse Factorer, der bestemmer den organopsychiske Function, idet den bestemmer Forestillingen. Ved den dobbeltsidige Bestemmen har enhver Forestilling D

ogsaa et dobbelt Motiv, et aandeligt og et legemligt; og Spørgsmaalet bliver, hvorledes de to Motiver forholde sig til hinanden indbyrdes. Modsætningsgraden mellem to Forestillinger maa altsaa her bestemmes saavel fra den aandelige som fra den legemlige, saavel fra den bevidste sjælelige som fra den umiddelbart organiske Side. Det Samme gjælder om Forestillingens Styrke, dens Virken, Liden o. s. v. Da nu det aandelige Motiv, saavel i det Punktuelle som i det Almindelige, er forskjelligt fra det legemlige, saa maa denne Forskjellighed jo hver Gang indvirke paa Bestemmelsen af den functionelle Eenhed: den hertil svarende Grundbetragtning maatte da give et endnu mere indviklet Regnskab, end den herbartske.

Aandens Mechanik er ikke at søge i Aandens aandelige Virksomhed, i Subjectivitetens rene Lys, i Tankernes, Reflexionernes og Begrebernes gjennemsigtige Medium; thi vel er al Tænken, Reflecteren og Begriben en ideel Virken; men vi have i det Foregaaende seet, at de med den rene Tænken og Reflecteren identiske Functioner umulig kunne antage en exact Form, altsaa umulig være mechaniske. Ikke desto mindre vil Herbart søge Aandens Mechanik i Aanden selv. Det er denne Misforstaaelse, der fra Begyndelsen af har forført ham til at abstrahere fra Mechanikens allerførste mechaniske Betingelse, Materien med Inertien. „I Legemernes Mechanik", hedder det, „er det Hastighedens Differential, men i Aandsmechaniken er det Hastigheden selv, der bestemmes ved Kraften, thi i Aandsmechaniken gjælder ingen Inertie; her er kun Bevægelse, forsaavidt Kraften virker."

Holder man nu fast ved den Antagelse, at det Eneste, der kan give Forsøget til en Aandsmechanik videnskabeligt Værd, er Bestræbelsen til at aabne sig et Indblik i Muligheden af det Aandeliges og det organisk Legemliges articulerede Vexelvirkning, saa gjør det unegtelig et nedslaaende Indtryk, naar man erfarer, at der i en Aandens Mechanik ikke skal

tages Hensyn til det Legemlige, idet der slet ikke skal tages Hensyn til det Materielle.

Det maa indrømmes, at Herbart med sit Grundlag og sin særegne Fremgangsmaade er kommen til Beregningsresultater, der paa en sindrig Maade belyse psychologiske Phænomener. Blandt disse Beregningsresultater ville vi i denne Sammenhæng minde om dem, hvis almindelige Ligning er af Formen: $y = f(x) = e^{-x}$. Idet Herbarts Grundbetragtning af Forestillingerne og deres Vexelvirkning har gjennem exacte Forudsætningers exacte Consequenser ledet ham til Anvendelse af denne Ligning, har han fundet Udtryk for Bevidsthedsovergange, der ere i høi Grad charakteristiske. Overgangen fra Bevægelse til Hvile fremstilles herved paa en saadan Maade, at Hvilen i endelig Forstand pludselig opnaaes, medens den dog i absolut Forstand er uopnaaelig.*)

---

*) Da de herhen hørende Exempler med tilsvarende Beregninger allerede ere behandlede i mine Forelæsninger over „Philosophisk Propædeutik" fra Universitetsaaret 1860—61, vil det her være tilstrækkeligt at minde om Resultaterne.

Opmærksomheden. Opmærksomhedskraften være φ; efter Forløbet af Tiden t er Forestillingens Styrke voxet til z. Af Opmærksomhedskraften er da $\varphi - z$ tilbage. Er nu β en Constant, der betegner Opfattelsens Intensitet, erholdes: $z = \varphi(1 - e^{-\beta t})$, og $\frac{dz}{dt} = \beta\varphi e.^{-\beta t}$ Hvoraf sees, at den Kraft, hvormed Opmærksomheden opfatter og griber sin Gjenstand, aftager pludselig, men bliver aldrig til Intet. Forelsngr. over „Phil. Propæd." S. 376 Anm.

Forestillingernes Bevægelse. Trænger en eller flere Forestillinger pludselig ind i Bevidstheden, bliver Ligevægten imellem de derværende Forestillinger forstyrret. Hæmningssummen, den Fordunkling, de nye Forestillinger foraarsage hos de øvrige, virker nu som et Tryk, der skal fordeles paa de enkelte Forestillinger, og først vil forsvinde, naar Ligevægten atter er tilveiebragt. Kaldes

Opnaaelsen af et Uopnaaeligt har i alle Former af Aandslivet en overordentlig Betydning, og det ikke mindst i Aandens Mechanik. Vi glemme Noget, f. Ex. et Navn. Naar vi nu ikke tillige glemme, at vi have glemt det, men huske os om, da kan det Glemte efter kortere eller længere Tids Forløb pludselig træde frem for Bevidstheden: hvorledes er dette at forstaae? For at fatte Hukommelsens Mechanik, maae vi søge at forstaae Forglemmelsens Mechanik. Det Glemte er et for Bevidstheden Forsvundet; men dersom dets Spor i Forestillingskredsen og dens organiske Betingelser

---

nu Hæmningssummen S, σ den til en vis Tid t anvendte Deel af S, saa faaer man $S - \sigma = Se^{-t}$. Heraf sees, at Sindet efter en i Forestillingskredsen indtraadt Forstyrrelse pludselig naaer en Hvile, som det dog i absolut Forstand aldrig kan naae. Forelæsngr. over „Phil. Propæd." S. 462—63.

Forestillingernes Gjenopvækkelse. En Forestilling P, der paa visse Betingelser er sunken ned under Bevidsthedens Horizont, vil under gunstige Betingelser atter hæve sig, og det efter en Lov, som, naar p er det ved Tiden t i Bevidstheden Indtraadte, angives ved Ligningen: $p = P(1 - e^{-t})$. Her have vi igjen en pludselig Opnaaelse af et dog Uopnaaeligt. Er nu en Rest r af P „sammensmeltet" eller „compliceret" med ϱ, Resten af en anden Forestilling Π, saa erholder Π, idet P hæver sig, en til Sammensmeltningen eller Complicationen svarende Hjælp $\frac{r\varrho}{\Pi}$. Hjælpen $\frac{r\varrho}{\Pi}$ vil da virke paa Π saaledes, at, naar den Deel af Π, der allerede er hævet, sættes $= \omega$, og den Deel altsaa, der endnu skal hæves, $= \varrho - \omega$, Ligningerne:

$$\frac{\varrho r}{\Pi} \cdot \frac{\varrho - \omega}{\varrho} dt = d\omega$$

$$\text{og } \omega = \varrho\left(1 - e^{\frac{-rt}{\Pi}}\right)$$

ligeledes vise hen til en pludselig Opnaaelse af et i sig Uopnaaeligt. Forelæsngr. over „Phil. Propæd." S. 466—67.

virkelig var = 0, saa var der ingen Hukommelse. Hukommelse er kun mulig under den Forudsætning, at det Glemte dog ikke er glemt. Siger man: det, der huskes, har ikke været glemt; det har kun været trængt tilbage i Bevidsthedens Baggrund, hvad er da „Bevidsthedens Baggrund" Andet end et billedligt Udtryk for den Tanke, at her er et Forsvundet, som dog ikke er forsvundet? Mechanisk stiller Sagen sig saaledes: den organopsychiske Antydning af en Forestilling kan svækkes i det Uendelige, og dog kan Forestillingen tilbagekaldes, saalænge Sporet ikke er ligefrem udslettet; saaledes kan en endelig Størrelse indsvinde til et Differential og igjen integreres, men det rene 0 kan ikke integreres.

Den dybsindige for Aandsmechaniken afgjørende Grundtanke, som den herbartske Theorie saaledes har indført, har nu, som sagt, det Frastødende ved sig, at den udelukker alt Hensyn til Inertien, og lader første Differentialcoefficient udtrykke Kraften. Var det, hvad Herbart antager, umuligt, at man med andre mechaniske Forudsætninger kunde komme til lignende Resultater, saa vilde ethvert Forsøg med en Aandens Mechanik vistnok være frugtesløst. Men Sagen forholder sig ikke saaledes. Ved at bygge paa den analytiske Mechaniks almindelige Grundsætninger, anerkjende Inertien og lade 2den Differentialcoefficient være Kraftens Maal, vil man opnaae Resultater, der paa en ligesaa tilfredsstillende Maade udtrykke den anerkjendte Hovedtanke.*)

*) Saaledes er, for blot at nævne et Exempel, det i forrige Anmærkning anførte Udtryk: $S - \sigma = Se^{-t}$ jo vistnok vundet under den Forudsætning, at $\frac{d\sigma}{dt} = S - \sigma$, at det altsaa er første Differentialcoefficient, der betegner Kraften; men ved at lade anden Differentialcoefficient betegne Kraften og gaae ud fra Ligningen

$$\frac{d^2\sigma}{dt^2} = h(S - \sigma) - k\frac{d\sigma}{dt}$$

At Functionerne af Aandens Mechanik have psychologisk)etydning, er da vist nok; men nu opstaaer det Spørgsmaal: ır Aandens Mechanik ikke ogsaa sin ontologiske Betydning? ›ed Besvarelsen af slige Spørgsmaal kommer det fornemmelig n paa at forfølge de lovbestemte Forvandlinger, uden at lade g blende af Analogier. Skulde Forholdet imellem det 'sychologiske og det Ontologiske, hvad enten her saa iøvrigt ındles om Bestemmelsen af det Objective eller det Subjective, dfindes og fastsættes ved Hjælp af Analogier, da vilde man :drig kunne drive det videre end til Formodninger og løse)ypothefer. Saaledes vilde man i nærværende Undersøgelse ımme til høist forskjellige Resultater, eftersom man gjorde en ›rstandig, en mystisk eller anthropomorphistisk Brug af nalogien.

Fra et abstract forstandigt Synspunkt stiller Sagen sig aledes: „Den psychologiske Subjectivitet har Organismen, :n besjælede Organisme, til sin reale Forudsætning; de :ganopsychiske Functioner, hvoraf Bevidsthedslivet fremgaaer, aae nødvendig have deres organisk=mechaniske Side, og andsmechaniken hævde sin Gyldighed i det Psychologiske. nderledes med det Ontologiske: den ontologiske Subjectivitet uden Organisme, uden Organer, uden Sjæl, altsaa uden :ganopsychiske Functioner; paa en Subjectivitet, der i Form uendelig Selvmagt sætter og bestemmer Materien og alt Materielt, kan Aandsmechaniken umulig finde nogen Anvendelse." ›ed en saadan negativ Brug af Analogien vil Forstands=

---

kommer man, naturligviis ved en anden Integrationsmaade, til Resultatet:

$$\sigma = S\left[1 - e^{\frac{-kt}{2}}\left(\cos qt + \frac{k}{2q}\sin qt\right)\right], \text{ idet } \frac{k^2}{4} - h = -q^2,$$

et Resultat, der ligesaa vel kan tilfredsstille Grundfordringen, som det herbartske. At iøvrigt Fundamentalligningerne ikke kunne forandres i det Enkelte, uden at disse Forandringer igjen maae virke tilbage paa det Hele, er en Selvfølge.

kritiken værge sig mod Begrebsforvirringer, og lægger ikke Mærke til, at Negationen altid maa være som Positionen. Har Positionen kun en Analogie at byde, og Negationen kun en Analogie at afvise, da kan det Negative være ligesaa vildledende som det Positive. Er der ingen Analogie imellem den psychologiske Selvhed og den ontologiske Fornufteenhed, saa er det jo aldeles utilbørligt at kalde den uendelige Fornufteenhed en ontologisk Selvhed, endnu mere utilbørligt at kalde den Subjectivitet, at tale om ontologisk Begriben, ontologiske Objectiveringsacter, ontologiske Sandsninger o. s. v.

Har man umiddelbart Blik for det logisk Fortvivlede i at forkaste al Analogie mellem den psychologiske og den ontologiske Subjectivitet, og tillige Blik for Uendelighedens overgribende Magt over det Endelige, saa ledes man, hvis Kritiken mangler, til at anvende Analogien mystisk. Det Mystiske sees da deri, at Identiteten hersker med svævende Forskjel. Fra dette Synspunkt opfattes den Alt gjennemtrængende Fornufteenhed som en levende Selvhed, et almindeligt Verdensliv, en Verdenssjæl, en Verdensaand; og nu er det ganske svævende, hvorvidt man skal betragte den i Alt levende Fornuft som en tænkende, vidende og bevidst Eenhed, eller lade den i det store Naturhele, Verdensorganismen, det besjælede Verdenslegeme, arbeide som en blind Værkmester, indtil Dæmringen begynder i Dyreverdenen, og Lyset opgaaer i Mennesket. Hvor famlende, uklar og svævende den hele Betragtningsmaade er, kan da ogsaa skjønnes deraf, at det endogsaa lades ubestemt, hvorvidt den psychologiske Subjectivitet er en virkelig Selveenhed for sig i Modsætning til den almindelige Fornufteenhed eller en Concentration af Fornufteenheden selv paa endelige, forbigaaende Betingelser.

Forsøger man endelig, for at komme ud af Uklarheden, at sætte det i Analogien Lige mod det Ulige, altsaa angive Ligheden mellem den psychologiske og den ontologiske Subjectivitet for sig, og stille Uligheden op ved Siden af Ligheden, saa bruger

man Analogien anthropomorphistisk. Ifølge den anthropomorphistiske Synsmaade maatte vel følgende Forklaring være den rimeligste. „Den psychologiske Subjectivitet og den evige Fornuft eller, med andre Ord, den menneskelige og den guddommelige Aand ligne hinanden deri, at de begge ere vidende, tænkende, villende; men Uligheden er, at den guddommelige Tænken er uendelig fuldkommen, den menneskelige ufuldkommen o. s. v. Den guddommelige og menneskelige Aand ligne hinanden deri, at de begge virke paa Materien; men Uligheden er, at den endelige Aand er afmægtig og i sin Virken paa Materien afhængig af Organer, medens den guddommelige, i sin Guddommelighed almægtige, Aand kan med den blotte Villie indvirke paa al Materie og det endnu mere umiddelbart, end vi ved vor blotte Villie kunne bevæge Haand eller Fod, o. s. v." Men hvo seer nu ikke, at Sammenligninger af denne Art altid maae opløse sig i den Modsigelse, at guddommelige og menneskelige Ting ligne hinanden deri, at de ere hinanden ulige?

Og dog er Analogien af væsentlig Betydning, ikke blot i den empiriske, men ogsaa i den aprioriske Viden, ikke blot i Naturhistorien, men ogsaa i Logiken. Men Sagen er, at Analogien maa bruges anderledes i aprioriske end i empiriske Undersøgelser. I den aprioriske Viden har Analogien kun reflecteret, ikke umiddelbar Gyldighed; Analogiens reflecterede Gyldighed viser sig deri, at den tjener som Grundlag for lovbestemte Begrebsforvandlinger. Saaledes er i nærværende Tilfælde Opgaven denne: at bestemme, hvilke Forvandlinger Aandsmechanikens Begreb maa undergaae, naar dette Begreb, efter at være belyst fra et psychologisk Standpunkt, skal sees i sin ontologiske Betydning?

Dersom den organopsychiske Function i Sandhed var høieste Udtryk for Vexelvirkningen mellem Aand og Materie, saa kunde der unegtelig kun for den psychologiske Subjectivitets, den menneskelige Bevidstheds, Vedkommende være Tale om en

Aandens Mechanik. Men nu har det jo viist sig, at Ideerne: Liv, Sjæl og relativ Aand, kun have Realitet, forsaavidt de hvile og bevæge sig i Subjectivitetens evige, absolute Idee; endvidere har det viist sig, at de relative Systemer: det mechaniske, det elementære, det organiske Functionssystem, kun have objectiv Gyldighed, forsaavidt de ere Objectiveringer, hvori en mægtig Viden, en vidende Magt, realiserer Tilværelsens Begreber.

I den menneskelige Existens danner Sjælen Legemets og Aandens forenende Midte. Sjælen er som organisk Liv i sine ubevidste Functioner legemlig, i sine bevidste Functioner som selvtænkende Væsen aandelig: Sjælen er i en dualistisk Tilstand; den er som to forskjellige Væsener, og dog eet Væsen. Med Sjælens dunkle, natlige Side til sin Livsgrund kan Menneskets Aand ikke blive sig Forholdet til sine legemlige Organer umiddelbart bevidst; de Organer, hvorved den iagttager alt Andet og sig selv med, kan den ikke iagttage. Functionerne af Aandens Mechanik ere paa Menneskelivets Trin organopsychiske; og dette er igjen et Beviis paa, at Forholdet imellem Aand og Materie ikke er et oprindeligt, men et afledet Forhold.

I Guddomslivet, i Ideen selv, er Aandens Forhold til Materien et oprindeligt Magtforhold. Identisk med Magten opfatter den vidende Subjectivitet, den almægtige Aand, Materien og det Materielle uden Organer: de organopsychiske Functioner bortfalde; her er ontologiske Sandsninger, men intet sjæleligt Mellemled mellem Materie og Aand. I Selvhedens Identitet med de ontologiske Sandsninger er Ideen Liv; men da denne Identitet er paa uendelig Maade reflecteret i Subjectivitetens evige Lys, i Magtens Eenhed med Viden, saa er Livet med sin uendelige Rigdom af umiddelbare Bestemmelser ikke et Sjælens, men et Aandens Liv: den i Ideen absolute Aand har et evigt Liv, men ingen Sjæl.

Det er Subjectivitetens Forhold til det Objective, Videns

;orhold til Magten, paa hvis articulerende Vexelbestemmelser llt her kommer an. Er Viden i sit Extrem at charak:risere ved den rene logiske Selvhedsfunction, der ophæver al :ndelighed og forvandler Bestemmelserne i det Materielle til egative Reflexer i det Ideelle, saa er Magten i sit Extrem t charakterisere ved den antilogiske Andethedsfunction, der rtter det Endelige og derved omsætter de ideelle Former i laterielle Frembringelser. Den logiske Selvhedsfunction ud:ykker Magtens Overgang i Viden, og betegner Idealsystemet, et den betegner Aanden; den antilogiske Andethedsfunction dtrykker Videns Overgang i Magten, og betegner Realsy-emet, idet den betegner den materielle Verden. Som Ex:emernes Midte er Aandens Mechanik altsaa et kategorisk .dtryk for den Ligevægt, hvormed Idealsystemets subjective 'rihed og Realsystemets objective Nødvendighed holde sig i leologisk Vexelvirkning; thi Magten er Videns ligesom Viden : Magtens Maal. Det er ved denne Vexelvirkning, at dee=Rigets subjective Indhold udfolder sig i Functionernes Nangfoldighed, i Objectivitetens constante og dog varierende ;ormer.

γ) Functionernes Energie.

Functionerne kjendes paa Afhængigheden, Afhængig=eden paa Forandringen, Forandringen paa Reflecteren og Birken. Reflecteren og Virken forholde sig som Selvhed og Indethed, dog med den udtrykkelige Bestemmelse, at Fordob=ingen sees fra begge Sider; der er Virken i al Reflecteren og Reflecteren i al Virken; der er et Skjær af Andethed i :nhver Selvhed, der er et Selvhedens Skin i enhver Andet=jed. Functionerne høre nu til den Mellemregion, hvor Selv=hedens Lys brydes i Andethedens Medium, og have da ogsaa en dobbelt Energie, en materiel, der tilhører Andetheden, en ideel, der tilhører Selvheden.

I den articulerende Vexelbestemmelse af Selvhed og

Andethed, altsaa i Functionernes Kreds, falder Totaliteten. Der gives ingen sand Totalitet uden Selvhed, fordi der ikke gives noget væsentligt Hele uden Eenhed; der gives ingen sand Totalitet uden Andethed, fordi der ikke gives noget virkeligt Hele uden Dele. Ligesom Functionernes materielle Energie særlig viser sig fra Delenes Synspunkt, saaledes den ideelle Energie særlig fra Eenhedens, Selveenhedens, Synspunkt. I Væsen og Grund er Totaliteten subjectiv, i Existens og Virkelighed objectiv. Totalitetens subjective Væsen sees i dens Anlæg, og Functionernes ideelle Energie bestemmer Anlæget; men Virkeligheden sees i Anlægets Udførelse, og i Udførelsen bevise Functionerne særlig deres materielle Energie. Saalidt som et Anlæg kan være uden al Udførelse, ligesaalidt kan den ideelle Energie være uden materielle Betingelser; men da Totaliteten kun kan virkeliggjøres derved, at dens Anlæg udføres, saa maa den materielle Energie i alle Punkter forudsætte den ideelle.

Den virkelige Modsætning af Totalitetens Anlæg og Udførelse reflecterer sig i en oprindelig virksom Selvhed; den virksomme Selvhed, Totalitetsaarsagen, er Grundaarsag; enhver Grundaarsag er Selvaarsag. Den virkelige Modsætning mellem Totalitetens Dele reflecterer sig i den virksomme Andethed som en Mangfoldighed af deelte Aarsager, en Aarsagsdeling, der gjør Endeligheden virkelig og betinger Udførelsen. Functionernes dobbeltsidige Væsenhed er nu kjendelig derpaa, at de med deres ideelle Energie tjene Grundaarsagen, (saa at hver Function, hvor særlig den end synes at optræde, væsentlig er en Totalitetsfunction), medens de dog, med deres materielle Energie, alle hver paa sin Viis ere disponerede til at indgaae i Endeligheden, i Deeltheden, i Udstykningen, i det Objectives Mangfoldighed.

Som Totaliteten er, maae dens Functioner være: enhver Totalitet er i Virkeligheden selv en Function af sine virkelige Functioner. Omvendt ere de til en Totalitet hørende Func-

tioner, hvormeget de end fra et Endelighedens Standpunkt synes at udgaae fra Delene og frembringe det paagjældende Hele som et endeligt Resultat af deres endeligt betingede Samvirken, dog, naar Sagen tages fra Grunden af, oprindelig bestemte ved den Totalitet, der ved dem bestemmer sin Udvikling: Totalitetsfunctionerne udvikle kun den Totalitet, hvoraf de selv udvikles.

Den ved Functionsenergien bestemte Overgang fra Totalitetens Anlæg til dens Udførelse erkjendes kun, naar den sees i et System af Slutninger, ja af teleologiske Slutninger. „Ligesom det Fornuftige i alt Tilværende bestaaer deri, at det er en Slutning, saaledes" — siger „den speculative Logik" — „viser det sig, bestemtere udtrykt, deri, at Alt er et System af tre Slutninger"; og heri maae vi give „den speculative Logik" Ret, ligesom vi ogsaa maae give den Ret i, at „den teleologiske Virksomhed først i det fuldendte System af Slutninger kan sees i sin Uendelighed". Men den Tvetydighed og Formalisme, hvorunder den hegelske Fremstilling af Slutningernes System øiensynlig lider, er i lige Grad vildledende, enten vi betragte Sagen fra det objective eller fra det subjective Synspunkt.

Tvetydigheden, som fremkommer derved, at Begrebsbevægelsen ifølge den immanente Methode slaaes sammen med den virkelige Sagbevægelse, og Fornuftslutninger, som efter deres ideelle Natur beroe paa ontologiske Tankehandlinger og tilhøre Idealsystemet, med de Magthandlinger, der i de existentielle Overgange, med deres snart partielle, snart totale Mæglinger og Mellemled, tilhøre Realsystemet, og udtrykke Slutningernes logiske Indhold paa antilogisk Maade, er allerede belyst i Subjectivitetens Logik. I nærværende Sammenhæng, hvor det fornemmelig gjælder om en Forstaaelse af det Objective, forsaavidt den udviklede Objectivitet igjen kaster Lyset tilbage paa det Subjective, skulle følgende Hovedpunkter særlig fremhæves: 1) Modsætningen mellem det Almene, det

Særskilte og det Enkelte er, hvor ofte det end gjentages, at hver af disse Begrebets Sider selv er det hele Begreb, for abstract og formel til at bære nogen concretere Udvikling af Slutningernes System; 2) den Adskillelse og Forening af Extremer og Mellemled, hvorved hver enkelt Slutning charakteriseres, er i den hegelske Logik opfattet og fremstillet i en saa formel Almindelighed, at Schematismen, den golde Schematisme, øieblikkelig viser sig, hver Gang Slutningens Gyldighed skal erkjendes in concreto. At begge Misligheder aabenbart hidrøre derfra, at Totalitetens Functioner ikke finde nogen Udvikling i og med Totaliteten selv, vil uden Vanskelighed kunne paavises.

1) Modsætningen mellem det Almene, det Særskilte og det Enkelte er i Totaliteten at bestemme ved Functionernes Energie. Det er en Eensidighed, der hænger nøie sammen med den hegelske Fastholden af Tænkens og Værens formelle Eenhed, at Copula „er" skal betegne Reflexionens Tilbagevenden til den i Begrebet gjenfødte Værens Umiddelbarhed. En Følge heraf er, at Begrebets tre Hovedsider, der paa een Gang baade falde værende sammen og dog staae værende imod hinanden, maae tabe saavel den ideelle som den materielle Energie og hjemfalde til Schematismen. Den Schematisme, hvoraf Slutningssystemet lider, er saa overfladisk, at den typiske Terminologie endog kommer i Strid med sig selv.

Efter Schemaet E — S — A skulde jo E, det Enkelte, altid være Subjectet, A, det Almene, altid Objectet, og S det Særskite, der forenede Subjectet med Objectet. Men, see vi nærmere til, saa kan det Enkelte ifølge Begrebsudviklingen accurat ligesaa godt repræsentere Objectet.*) „Idet nemlig

*) „Die sich auf sich selbst beziehende Bestimmtheit ... ist die Einzelnheit. So unmittelbar die Allgemeinheit schon an und für sich selbst Besonderheit ist, so unmittelbar an und für sich ist die

ethvert af de tre Led, baade E, S og A, har viist sig som den forbindende Midte..., saa er Omdømmet E — A ... vendt tilbage til den Umiddelbarhed, som har Mediationen til sin Forudsætning. Men saaledes er det ikke længere Omdømme, thi E er ikke længere subsumeret under A; eller A er ikke længere bestemt som det Andet af E, eller som Prædicat, men som det ophævede Andet (det ophæves nemlig, fordi Mediationen S, hvorved det var bestemt som Andet, selv ophæves), følgelig som Subjectet selv. Saaledes er da Subjectet bestemt som Object; og Omdømmet E — A har den Betydning, at Subjectet umiddelbart er Object, eller at Subjectet uden Mediation slutter sig sammen med sig selv, og i denne Form er Object."*) Skulde man nu ikke mene, at det Enkelte, efter at have gjennemløbet denne formelle Mediation, maatte staae Objectet ligesaa nær som Subjectet?

„Objectet", hedder det, „er den tilbagevendende Causalitet. I Causaliteten ere kun to Led: Aarsag og Virkning. I Objectet findes endnu tillige Grunden. Aarsagen er E, Grunden S, Virkningen A."**) Men, spørge vi, hvorledes gaaer det til, at Virkningen her faaer større Omfang end Aarsagen, at Virkningen kan være det Almindelige, uagtet Aarsagen er det Enkelte? Eller have Aarsagen og Virkningen maaskee samme Omfang? Men er det da ikke bagvendt, at kalde Virkningen det Almindelige og Aarsagen det Enkelte? Er Slutningen E — S — A teleologisk, saa er i „den speculative Logik" E „Øiemedet som subjectivt", A „Øiemedet som objectivt"; men med hvad Grund? I Virkeligheden er Forholdet jo lige det omvendte. Skal E forestille Øiemedet paa et vist Stadium,

---

Besonderheit auch Einzelnheit..." Hegel, Subj. Logik S. 51. Hvad her siges om det Enkelte, passer nøiagtig paa, hvad der siden hen siges om Objectet.

*) Heiberg. Specul. Logik. Pros. Skr. 1ste Bd. S. 321—22.

**) Heiberg. Anfr. Skr. S. 327.

saa maa det da vel være det objective, ikke det subjective Øiemed; thi en realiseret Plan er ikke en Plan i Almindelighed, men denne Plan, i denne virkelige Udførelse.

Med hvilken Vilkaarlighed den hegelske Logik i sine Slutningssystemer anvender Modsætningen af det Almene og det Enkelte, viser da ogsaa Naturphilosophien. I Solsystemet f. Ex. er det Planeten, der betegnes ved det Enkelte, medens Solen forestiller det Almene. At nu Solen som det for sig existerende Centrallegeme ikke kan være det Almene, er indlysende; men selv om man til en vis Grad gik ind paa Hegels Opfattelse af Solen som Systemets almindelige Lyskilde, saa vilde det dog, endog fra et ubetinget hegelsk Standpunkt, vist være vanskeligt at hitte paa en Grund, hvormed man kunde forsvare den Paastand, at Solen, „Legemet for den abstracte Centralitet", skulde være Systemets Object, Planeten, „den concrete Individualitet", derimod Systemets Subject. Men naar Solen, endskjøndt den betegnes ved A, ikke er Objectet, og Planeten, skjøndt betegnet ved E, ikke Subjectet, saa slaaer det jo heller ikke til, at E i Schemaet E — S — A altid betegner Subjectet, og A Objectet.

For at blive Formalismen qvit, lade vi, efterdi Begrebet som Begreb saavel i Form som Existens nødvendig maa være Totalitet, hver af Siderne, A, E og S, for sig betegne den hele Totalitet. Idet den ene og samme Totalitet paa denne Maade bliver til tre grundforskjellige Totaliteter, maa den som Slutning totaliserede Forskjelseenhed bestemmes ved tilsvarende Functioner. I Formen A er Totaliteten subjectiv, i Formen E objectiv, i Formen S subjectiv-objectiv. Den subjective Totalitet er Subjectivitetens Indhold; dens Eenhed er Selveenhed, dens Functioner Selvhedsfunctioner: dens Idee er Viden. Den objective Totalitet bestaaer af Objectivitetens Led; dens Eenhed er Sammenhæng; dens Functioner Andethedsfunctioner: dens Idee er Magten. Den subjectiv-objective Totalitet, Totaliteten in concreto, bestaaer i

Vexelbestemmelser; disse Vexelbestemmelser ere Functioner af den overgribende, Totaliteten begribende Selvhed: dens Idee er Sandheden. At de tre Totaliteter ere i Sandheden een og samme Totalitet, er kun forklarligt af Functionernes Energie. Formedelst den ideelle Energie ere Totalitetens Functioner væsentlig Selvhedsfunctioner, altsaa Functioner af Viden; formedelst den materielle Energie ere Functionerne tilhobe Andethedsfunctioner, altsaa Functioner af Magten; formedelst den totaliserede Vexelbestemmelse af ideel og materiel Energie ere Videns og Magtens Functioner i articuleret Identitet af indre Uendelighed, Functioner af Sandheden.

I Totaliteten som Totalitet maa der absolut være to Extremer: Videns eller Subjectivitetens og Magtens eller Objectivitetens; disse to Extremer have i den til Sandheden svarende Concretion den forenende Midte; men denne Totaliteternes Midte er igjen Totaliteten selv. Totaliteten selv er altsaa paa een Gang sine egne Extremer, sine egne Præmisser og sin egen Slutning. Hver Gang Slutningen er tilende, begynder den forfra: den sande Totalitet har to Extremer, hvis Slutning den er; men ethvert af de to Extremer er en sand Totalitet, en Slutning af to Extremer o. s. v. I Tegn kan dette udtrykkes saaledes: E — S — A er en Slutning; Extremet E er en Slutning e — s — a; e igjen en Slutning $\varepsilon - \sigma - \alpha$, og saaledes i det Uendelige.*) I Systemet af de tre Slutninger vrimler det af Slutningssystemer; og Spørgsmaalet er, hvorledes Forholdet mellem Systemets Eenhed, Grundsystemet, og Systemets Mangfoldighed, Mangfoldigheden af de relative Systemer, nærmere bliver at bestemme.

„Systemet af de tre Slutninger", hedder det,*) „kan deels

*) Hvad heri skjuler sig, maa fra et andet Synspunkt udvikles i Læren om de logiske Functioner.

*) Heiberg. Anfr. Skr. S. (Prof. Skr. 1ste Bind, S. 315.)

betragtes som en Fremgang, idet man i enhver Slutning kun beraaber sig paa de foregaaende, deels som en Tilbagegang eller Cirkel, idet ikke desmindre enhver af dem forudsætter de andre to." Men naar Forholdet mellem Fremgang og Tilbagegang nærmere skal bestemmes, maa Forholdet imellem Grundsystemet, den oprindelige Totalitet, og de relative Systemer, de af Grundtotaliteten afledede Totaliteter, bestemmes ved de tilsvarende Functioners Eiendommelighed. Eftertrykket kan da ikke længere falde paa Modsætningen imellem det Enkelte og det Almene; thi det Enkelte, som ifølge Functionernes materielle Energie er det Objective, er ifølge den ideelle Energie det Subjective; omvendt kan det Almene, som ifølge Selvhedsenergien, den ideelle Energie, er det Subjective, ifølge den materielle Energie, Andethedsenergien, dog ogsaa være det Objective (Lovenes og Magtforholdenes System).

Idet da Eftertrykket falder paa Modsætningen mellem Selvhed og Andethed, mellem Subjectiviteten med sin indre og Objectiviteten med sin ydre Virkelighed, bør Slutningens Extremer ikke længere betegnes ved E og A, men ved S og O. Det Mellemled, som nu danner sig imellem S, den absolute Selvhed, den oprindelige Subjectivitet, og O, Objectiviteten, den virkelige, i Andethedsenergien tilværende Totalitet, vedbliver jo vistnok at være det Særskilte; men da dette Særskilte dog i sin Bestemthed retter sig efter de nærmere bestemte Extremer, ville vi for Tydeligheds Skyld betegne det paa forskjellig Maade, eftersom Sammenhængen hver Gang fordrer det.

2) Totaliteternes System kan alene bestemmes ved systematiske Forandringer i Functionernes Energie. Hvilke og hvormange Grundideer gives der? Dette Spørgsmaal maa naturligviis kunne besvares paa forskjellig Maade, naar man vælger sig forskjellige Udgangspunkter; men systematisk seet vil Besvarelsen altid beroe paa den Grunddeling, hvormed Totaliteternes Systematik op-

rindelig begynder. Som Eenhed af Subjectiviteten og det Objective er Ideen det i enhver Totalitet Absolute: saamange eiendommelige Grundtotaliteter, saamange Grundideer. Hvorledes den absolute Idee udlægger sit Indhold i et System af relative Ideer, kan kun indsees, forsaavidt det indsees, hvorledes den oprindelige, Alt omfattende, Alt i sig selv indesluttende Subjectivitet objectiverer sit Indhold i Systemer af lavere og høiere Grundtotaliteter.

αα) Objectiveringens første Grundtotalitet er den abstract-mechaniske. Modsætningen af Selvhed og Andethed, af Viden og Magt, af Subjectivitet og Objectivitet, slaaer umiddelbart igjennem. Extremerne S — O staae saa skarpt imod hinanden, at et Magtsprog maa dictere Foreningen. Lægges Eftertrykket afgjørende paa S, saa er Subjectiviteten erkjendt som den substantielle Selvhed, den enemægtige Selvaarsag; ethvert Led i Totaliteten O er da med det Samme nedsat til Moment for den overgribende Magteenhed. Falder det afgjørende Eftertryk derimod paa O, saa ere de substantielle Momenter med eet Slag forvandlede til relative Substanser; Andetheden hersker: Selveenheden har givet Plads for Sammenhængseenheden.

Paa hvilken Side Magtsproget end kaster sig, saa giver det kun et i sig ubegribeligt Extrem; stilles Magtsprog mod Magtsprog, saa giver det to Extremer; men en Slutning, en fornuftig begrundet Erkjendelse giver det ikke. Fæster Blikket sig paa Eenheden, møder det den almindelige Tyngde; for denne Magteenhed maa Leddenes Selvstændighed forsvinde; Tyngden er Massernes Substantialitet: hvorledes skulde de tunge Masser med deres Atomer vel have Selvstændighed ligeoverfor Tyngden selv? Som den almindelige Tyngde falder Magteenheden ind under Subjectiviteten; og dog er Tyngden som Magt en objectiv Eenhed, der har sin Realitet i en substantiel Mangfoldighed, i Leddenes umiddelbare Selvstændighed. Det er da ikke Tyngden selv, men de tunge Legemer, som

her ere Magtens virkelige Repræsentanter. Istedenfor at være en Magt for sig er Tyngden, seet i Extremet O, en Egenskab ved de materielle Dele; denne Delenes fælleds Egenskab kan kun yttre sig i deres mechaniske Vexelvirkning: Selveenheden er forvandlet til Sammenhængseenhed.

Magteenhedens Uro, en brat Omsætning af Selvhed og Selveenhed i Andethed og Sammenhængseenhed, kan alene ophæves i Systemet af de mechaniske Bevægelser. Systemet er altsaa selv Extremernes Midte; men denne Midte er, vel at mærke, ikke en objectiv Virkelighed (thi O, den objective Virkelighed, er selv et Extrem), men Virkelighedens Anlæg, og som Anlæg Identiteten af det Subjective og det Objective. Spørgsmaalet om Verdensbygningens (Solsystemernes) Oprindelse er i logisk Forstand et Spørgsmaal om den mechaniske Totalitets Anlæg. Betegne vi Anlæget ved A og tilføie, for at antyde dets Eiendommelighed som kosmisk Anlæg, $\varkappa$ som Index, saa maa O erholde samme Index, og saa er

$$S - A\varkappa - O\varkappa$$

den mechaniske Slutnings almindelige Totalitetsudtryk.

Jo ivrigere Reflexionen nu vil arbeide paa at opløse $A\varkappa$ desto større vil den mechaniske Strid mellem Selveenheden og Sammenhængseenheden være. Denne Strid hidrører just derfra, at de mechaniske Functioner, efter hvad vi i det Foregaaende have oplyst, ere abstracte Aarsagsfunctioner: Selvaarsagen fortærer Andethedsaarsagen, denne igjen hiin; begge maae sættes og begge maae ophæves i eet og samme Nu. Appellerer man eensidig til S, saa repræsenterer $A\varkappa$ Sammenhængseenheden og derved Andetheden i de udvortes Aarsager og de endelige Betingelser; man henvises altsaa til $O\varkappa$: *Totalitetens Functioner ere Andethedsfunctioner og virke med materiel Energie.* Appellerer man eensidig til $O\varkappa$ og vil bortfjerne eller dog forflygtige S, saa repræsenterer $A\varkappa$ Selveenheden, den mægtige Selvhed; det er da ikke muligt at sammenstykke Systemet af endelige Aarsager med endelige Led i endelige Vexelvirkninger; th

Anlæget kræver, at de endelige Forudsætninger alle maae have deres Grund i een Forudsætning: Totalitetens Functioner ere Selvhedsfunctioner og virke med ideel Energie.

Fra hvilket Extrem de mechaniske Functioner end betragtes, gaaer det abstracte Aarsagsforhold i Eet med det formelle Grundforhold; den bratte Omsætning af Selvhed i Andethed, og omvendt, reflecterer sig i en blivende, totaliseret Eenhed: i den totaliserede Eenhed er den mechaniske Uro væsentlig Ro, og den mechaniske Ro en væsentlig Uro.

ββ) Objectiveringens anden Grundtotalitet er den mechanisk-dynamiske. Forskjellen imellem „det mechaniske" og „det chemiske Object" er i Hegels Logik fremstillet paa følgende Maade: „Das chemische Objekt unterscheidet sich von dem mechanischen dadurch, daß das letztere eine Totalität ist, welche gegen die Bestimmtheit gleichgültig ist; bei dem chemischen dagegen gehört die Bestimmtheit, somit die Beziehung auf Anderes, und die Art und Weise dieser Beziehung, seiner Natur an."*) Heraf forklares det saa, at Differensen i det Hele er for de chemiske Objecter, hvad Indifferensen er for de mechaniske, o. s. v. „Chemismen" og „den chemiske Proces" staae altsaa i Begrebets Selvudvikling høiere end „Mechanismen" og „den mechaniske Proces".

Men uagtet Begrebet Chemisme i Hegels Logik udtrykkelig er lagt an paa en høiere Udvikling af Totalitetens objective Væsen, saa hændes det dog, at det, der ifølge „den immanente Methode" er tænkt som et Fremskridt, i Virkeligheden bliver et Tilbageskridt. Det er nemlig indlysende, at Chemismen, trods sit Kredsløb af forskjellige Processer, naar den opfattes saaledes, som Hegel har fremstillet den, umulig kan, hvad Totalitetsslutningen angaaer, holde sig paa samme Høide, som „den frie Mechanisme". I Systemer af den

*) Hegel. Subj. Logik S. 200—201.

mechaniske Totalitet er Verdensbygningens Idee udtalt; men hvilken Idee er vel udtalt i det System af Processer, der efter Hegels Synsmaade skal udfolde den chemiske Totalitet? „Um der Unmittelbarkeit und Aeußerlichkeit willen ..., in deren Bestimmung die chemische Objektivität steht, fallen diese Schlüsse*) noch auseinander. Der erste Proceß, dessen Produkt die Neutralität der gespannten Objekte ist, erlischt in seinem Produkte, und es ist eine äußerlich hinzukommende Differentiirung, welche ihn wieder anfacht ... Ebenso muß die Ausscheidung der differenten Extreme aus dem Neutralen, ingleichen ihre Zerlegung in ihre abstrakten Elemente, von äußerlich hinzukommenden Bedingungen und Erregungen der Thätigkeit ausgehen. Insofern aber auch die beiden wesentlichen Momente des Processes, einer Seits die Neutralisirung, anderer Seits die Scheidung und Reduktion, in einem und demselben Processe verbunden sind, und Vereinigung und Abstumpfung der gespannten Extreme auch eine Trennung in solche ist, so machen sie

*) Der er nemlig i det umiddelbart Foregaaende Tale om tre chemiske Slutninger, hvis Eiendommelighed fremstilles paa følgende Maade: „Die drei Schlüsse, welche sich ergeben haben, machen seine (Chemismen) Totalität aus; der erste hat zur Mitte die formale Neutralität und zu den Extremen die gespannten Objekte, der zweite hat das Produkt des ersten, die reelle Neutralität zur Mitte und die dirimirende Thätigkeit, und ihr Produkt, das gleichgültige Element, zu den Extremen; der dritte aber sich der sich realisirende Begriff, der sich die Voraussetzung setzt, durch welche der Proceß seiner Realisirung bedingt ist, — ein Schluß, der das Allgemeine zu seinem Wesen hat." Man seer heraf, hvor nødvendigt det er at behandle Læren om Slutningerne saa alsidig, som muligt. I det anførte Exempel falde de Bestemmelser, som væsentlig tilhøre det Objective, uden videre sammen med dem, som udelukkende beroe paa det Subjective: Functionernes Logik confunderes med de logiske Functioner.

um der noch zu Grunde liegenden Aeußerlichkeit willen zwei verschiedene Seiten aus ..." *)

Her sees nu strax det Mislige i, at Objectivitetens og Objecternes Logik uden videre slaaes sammen i Eet. Stille vi i al Endelighed det mechaniske Object imod det chemiske, da maae vi vel indrømme Hegel, at hiint i Begrebet staaer lavere end dette. Men Et er Objectet i dets endelige Tilværen, et Andet er den Objectivitetens Sphære, hvortil det endelige Object maa henregnes. Hver Klode i Solsystemet kan, naar den tages for sig, betragtes som Object: at veie Kloderne er just at bestemme dem som mechaniske Objecter; men Solsystemet selv er i sin totale Objectivitet mere end et Object; det er en realiseret Idee, og en realiseret Idee er mere end et Object. Saaledes kunne da ogsaa de chemiske Produkter i Jordskorpen med Rette ansees for chemiske Objecter; men Jordkloden selv i sin væsentlige Totalitet er intet Object; den er en realiseret Idee, og en realiseret Idee er intet Object. Skal nu den chemiske Totalitet angive et i Objectivitetens Sphære høiere Trin end den mechaniske, da tør Objecternes Differens ikke indskrænkes til at betegne den Modsætning imellem to Stoffer, der betinger deres Affinitet, men maa udvides til en Betegnelse for den Mangfoldighed af qvalitative Forskjelligheder, der oprindelig hører med i Bestemmelsen af en i sig sluttet elementær Totalitet. Den mechanisk-dynamiske Function er nu, efter sin Charakteer, idet den, som vi have seet, er saa indgaaet med de reelle og blandede Grunde, netop egnet til at omfatte de qvalitative Momenter og elementære Forskjelligheder i riig Mangfoldighed, og just derved egnet til at danne en elementær Totalitet. Den hertil svarende Slutning

$$S - A\gamma - O\gamma,$$

*) Hegel. Anfr. Skr. 207.

hvis Index antyder det Geologiske*), har, ligesom den mechaniske, sit eiendommelige Væsen i sin eiendommelige Midte.

Det for Midten Eiendommelige bestemmes igjen ved det objective Extrem $O\gamma$. Dette Extrem er deri forskjelligt fra Extremet $O\varkappa$, at dets Functioner ikke ere abstract-mechaniske, men mechanisk-dynamiske. I det Dynamiske er her allerede en concretere Idealitet og forsaavidt en Inderlighed; Extremet $O\gamma$ danner da heller ikke en saa brat Modsætning til S, som Extremet $O\varkappa$. Ikke desmindre er Modsætningen mellem Extremerne absolut gjennemgaaende. Saalænge den dynamiske Function blot støtter sig til den mechaniske, er dens Idealitet materiel, og Inderligheden elementær. En elementær Inderlighed er væsentlig Udvorteshed. De dynamiske Processer, de elementære Dannelser tabe sig i det Udvortes: de differente Objecter ere udvortes, Adskillelser og Forbindelser betinges af et Udvortes; og dog tyder hvert Phænomen i dette Udvortes væsentlig hen paa et Indvortes, ja, omsættes endog Led for Led i et Indvortes; her er Tvetydigheden i $O\gamma$.

Sættes nu $O\gamma$ umiddelbart i sit objective Extrem, saa bliver det Dynamiske Moment for det Mechaniske. Herved faaer Udvortesheden og den materielle Energie en saadan Overvægt, at de elementære Functioner synke ned til rene Andethedsfunctioner; Endeligheden, Udstykningen og Sammenstykningen hersker i den Grad, at $O\gamma$ har ophørt at være Totalitet. Reduceres $O\gamma$ ligefrem til sit subjective Extrem S, saa forsvinder det Mechaniske som Moment i det Dynamiske, og det Dynamiske som Moment i den frie Inderlighed: de elementære Functioner tabe den materielle Energie og forvandle sig til rene Selvhedsfunctioner. Paa denne Maade kan $O\gamma$ da heller ikke blive Totalitet. Til en virkelig objectiv Totalitet hører en materiel Andethed; men Extremet S er i

---

*) At her ved en geologisk Totalitet ikke skal tænkes paa vör Jordklode alene, forstaaes vel af sig selv.

umiddelbar Berøring med enhver umiddelbar Andethed, ethvert umiddelbart Objectivt som en fortærende Ild, der end ikke lader Aske af Objectivitetet tilbage. Realiteten af $O\gamma$ beroer altsaa paa Idealiteten af $A\gamma$, men Idealiteten af $A\gamma$ beroer paa S. I sin Modsætningseenhed med S er det elementære $A\gamma$ væsentlig Selvhed; i sin Forskjelseenhed med $O\gamma$ er Selvheden i $A\gamma$ væsentlig elementær.

$\gamma\gamma$) Objectiveringens tredie Grundtotalitet er den organisk-levende. Af Ovenstaaende sees, at S i de forskjellige Slutninger holder sig uforandret, medens Forandringerne foregaae i O og derved i A. Dette er da ogsaa en ligefrem Følge deraf, at Subjectiviteten, den overgribende Selvhed, væsentlig udtrykker det Absolute, medens Andetheden, Objectiviteten, kun udtrykker det Relative. Vistnok antager Objectiviteten, hver Gang der dannes et eiendommeligt Hele, Præg af et i sig Sluttet og forsaavidt Absolut; men da det relativt Absolute er og bliver et i det absolut Absolute totaliseret Moment, maa Grundforholdet mellem S, det absolut Absolute, og O, det relativt Absolute, forsaavidt være constant. Imellem S og de objective Totaliteter af forskjellig Orden, $O\varkappa$, $O\gamma$ og nu for Organismens Vedkommende O_o, er Grundforholdet derimod variabelt, idet Forandringen i O nødvendig maa forudsætte en Forandring, ikke i S, thi S er i sin absolute Absoluthed uforanderlig, men i det Forhold, hvor S oprindelig har sat sig til O. Forandringen i Grundforholdet mellem S og O bestemmes ved Mellemledet A saaledes, at O i sin materielle Heelhed kan siges at være en Function af A, og A i sin ideelle Heelhed en Function af S. O er altsaa, seet fra dette Synspunkt, ikke ligefrem en Function af S, men, ifølge det mellemtrædende A, en Function af en Function af S. Dersom nu det eiendommelige Forhold, hvori S oprindelig sætter sig til A, blev umiddelbart bestemt ved formel Frihed og forsaavidt sat med guddommelig Vilkaarlighed, vilde Forholdet mellem S og A være et grundløst

Forhold, altsaa et grundløst Grundforhold; men et grundløst Grundforhold er en Modsigelse. Det Frihedsforhold, hvori S sætter sig til A, er igjen bestemt ved det Nødvendighedsforhold, hvori A befinder sig til O; A er altsaa formedelst det mellemtrædende O heller ikke ligefrem en Function af S, men en Function af en Function af S.

Det Afhængighedsforhold, hvori O oprindelig staaer til S, er bestemt ved den ideelle Energie af endelige Functioner, thi Bestemmelsen er mæglet ved A; det Afhængighedsforhold, hvori A befinder sig til S, er derimod bestemt ved Functionernes materielle Energie, forsaavidt Bestemmelsen er mæglet ved O. Var nu Forholdet imellem Functionernes ideelle og materielle Energie at opfatte som en oprindelig Kjendsgjerning, et evigt Factum, hvortil der ikke gaves nogen Grund, saa vilde O uden videre fremstille sig som en Function af A, og saa fik vi da her et grundløst Grundforhold. Men i denne Sammenhæng er det let at indsee, at dersom eet af Grundforholdene er grundløst, saa ere de det alle.

At gjøre O til en umiddelbar Function af A, er med andre Ord at gjøre Conseqvensen til en formel Omskrivning af Forudsætningen. Saaledes bliver da Solsystemets Indretning en ligefrem Conseqvens af den Forudsætningernes Forudsætning, der har havt sin umiddelbare Tilværen i „Urtaagen"; saaledes er Jordklodens nuværende Udviklingstrin en ligefrem Conseqvens af den Forudsætningernes Totalitet, hvis første Tilværelse var en rullende Damp, løsrevet fra den oprindelige Masse, o. s. v. Men idet man paa denne Maade gjør Conseqvensen til en formel Omskrivning af Forudsætningen, gjør man med det Samme Forudsætningen til en formel Omskrivning af Conseqvensen. Hvilke Bevægelser, hvilke Bestræbelser har der vel været i „Urtaagen"? hvilke Grundstoffer, hvilke Elementer i Jordens „roterende Damp"? Naar disse Spørgsmaal skulle besvares, maa man gaae ud fra det Givne; men det Givne, der nu bliver Forudsætning,

er jo netop en Consequens af den Forudsætning, der skal udfindes som den givne Forudsætnings Consequens.

At man med Slutningerne gaaer i en Cirkel, er i og for sig ingen Feil; Feilen ligger i det Formelle: at man bestandig griber efter en første umiddelbar Kjendsgjerning, istedenfor at begribe Grunden. Kan O ikke være en umiddelbar Function af A, saa maa S absolut træde mæglende imellem dem; O bliver da formedelst det mellemtrædende S en Function af en Function af A. Hermed er Totalitetens Begrundelse formelt gjennemført og ved sin formelle Gjennemførelse reel. For Organismen, O_0, vil altsaa Slutningen være:

$$S — A_0 — O_0.$$

Allerede derved, at O_0 i Sammenligning med O_γ og $O_\varkappa$ er saa begrændset og i sit Phænomen saa overskuelig, gjør den i særegen Forstand til Repræsentant for Ideens Aabenbarelse i materiel Skikkelse. Uagtet A_0 paa en langt inderligere og concretere Maade forener Selvhed med Andethed, end enten $A_\varkappa$ eller A_γ, saa er Extremernes Modsætning derfor ingenlunde svagere; den er tvertimod, paa Grund af Individualbegrændsningen i O_0, endnu mere gjennemført. For det Første har A_0 i O_0 en mere afgjørende Kamp med det Materielle, end $A_\varkappa$ eller A_γ kunne have. Hvad O_γ angaaer, er det allerede mærkeligt, at Materien, som ved faa Egenskaber i $O_\varkappa$ tilfredsstiller den abstract-mechaniske Function, maa have en Mangfoldighed af forskjelligartede Egenskaber for at fyldestgjøre den elementære Functions mangesidige Fordringer. Men de elementære Qvalificationer, ved hvilke Materiens Kræfter mangfoldiggjøres og articuleres i O_γ, staae alle i et ligefremt Forhold til A_γ. Anderledes med O_0 og A_0; det Materielle maa i O_0 optages og tilegnes saaledes, ganske saaledes, som det leveres af O_γ.*) Det orga-

*) „Paa Elementernes Sammentræden til en chemisk Forbindelse har Livskraften ikke den ringeste Indflydelse; intet Element for sig

niske Princip bearbeider et Fremmed: Livsideen laaner sit Stof hos den geologiske Idee.

For det Andet har A_0 i S et ideelt Forbillede, som dog i væsentlig Forstand er dets absolute Modbillede. I den organiske Selvhed faaer den afledede Subjectivitet en ganske anden Inderlighed og ideel Selvstændighed end i den mechaniske eller elementære: A_0 staaer i denne Henseende S nærmere, end enten A_x eller A_γ. Er Livsprincipet Sjæleprincip og Sjæleprincipet tillige Aandsprincip, saa er Ligheden mellem A_0 og S desto væsentligere. Men just i den væsentlige Lighed har Modsætningen sin allerdybeste Grund. Kun Aandsprincipet i A_0 formaaer at udvikle et Selvhedsanlæg, en Subjectivitet, der har ideel Selvstændighed nok til at stille sig ligeover for S og igjennem Erkjendelsen af denne sin Modsætning erkjende sig selv.

Af Principet i A_0 forstaaes nu Livets Oprindelse: fra Modsætningseenheden med S kommer Selvheden, fra Modsætningseenheden med O_0 Andetheden; Selvheden er i Begyndelse skjult af Andetheden, og dog bliver Andetheden bestemt ved Selvheden. „Livet kommer ikke som et fremmed Væsen ind i Legemet, men udspringer af Stoffernes Natur, blusser op ved Atomernes Selvantænding, en Flamme af ideel Forbrænding. Begyndelsen skeer altsaa ikke fra en ubetinget Eenhed, men fra en i sig betinget Mangfoldighed ... Dog neppe har Livseenheden samlet sig ud af dette Mangfoldige, før den igjen i den Grad concentrerer sig til Selveenhed, at den hæver sig over Mangfoldigheden og underlægger sig Stofpunkternes Virksomhed. Men at Eenheden saaledes resulterer i Følge-

---

alene er istand til at tjene til en Plantes eller den dyriske Organismes Ernæring og Udvikling. Alle de Stoffer, der tage Deel i Livsprocessen, ere lavere Grupper af enkelte Atomer, som ved Livskraftens Indflydelse træde sammen til Atomer af høiere Orden." Liebig. Jvfr. mine Forelæsninger over „Philosophisk Propædeutik" fra Universitetsaaret 1860—61. S. 189 flgd.

sætningen, er just et Beviis for, at den som Princip allerede var med i Forudsætningen."*)

Af Principet i A_0 forstaaes endvidere, hvad der ellers, naar A_0 ikke opfattes som Midte mellem S og O_0, vilde være aldeles uforstaaeligt, at Livsvirksomheden, uagtet den foregaaer ubevidst, dog kan være saa teleologisk, som om den styredes af en guddommelig Viden. Af Ideebevægelsen i S følger Selvbevægelsen i A_0; ved Realbevægelsen i O_0 betinges denne Selvbevægelses individuelle Virkelighed og psychologiske Selvstændighed. Ideebevægelsen og Realbevægelsen forudsætte hinanden gjensidig; men da Principet, i Reflexion af den Alt bevægende S, selv betinger de Betingelser, hvoraf det i O_0 bliver betinget, er Ideebevægelsen overgribende.

Af Principet i A_0 maa den ellers uforklarlige Eenhed af Forkrænkeligt og Uforkrænkeligt, hvori Livet sees, da ogsaa lade sig forklare. Materien i O_0 er underlagt Andetshedsloven; og Andethedsloven, Elementernes Grundlov, betyder Forkrænkelighed. Men Selvhedsloven i S er Idealitetens Lov; og Idealitetens Lov, Livets Grundlov, betyder Uforkrænkelighed. „Det er Andethedens Bestemmelse at tjene Selvheden; det er Selvheden væsentligt at trænge til Andetheden. At Planten visner, at Dyret døer, viser tydeligt nok, hvad det vil sige, at ogsaa det Levende er Andethedsloven og dermed Forkrænkeligheden underlagt. Livsideen behøver det udvortes Andet for derigjennem at udvikle sit Anlæg, sit indvortes Andet. Men det udvortes Andet er kun en materiel Betingelse; Selvheden, der kun betinges derved, at den med indre Nødvendighed betinger sig selv, er det i Betingelsernes System Ubetingede: Livsudviklingen er væsentlig Selvudvikling, og Selvudviklingen, teleologisk seet, Idee-Udvikling. Paa Selvudviklingens Lov beroer Livets Uforkrænkelighed ... At gjøre Andethedsloven til Livets Grundlov er Nonsens; at lade

---

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 219.

Selvhedsloven gjælde, og dog antage, at Udviklingens ideelle Resultat skulde kunne forsvinde, og Livet tabe sig i Intet, fordi den materielle, Andethedsloven underlagte Organisme hjemfalder til Forkrænkelighed, er en meningsløs Modsigelse." *)

3) I Functionernes Energie er Grundideernes Energie reflecteret. Det er en egen Sag med Begribeliggjørelsen af det Absolute. Umiddelbart seet er det Absolute absolut, og derom kan ikke siges Mere. Skal det Absolute bestemmes umiddelbart, saa fremstiller det sig uvilkaarlig som det Ene, det Værende, det Hvilende. Men her indstille sig strax to alternerende Vanskeligheder: enten maa det Mangfoldige, det Vordende og Bevægede, forvandle sig til Skin og Intet for det Absolute selv, eller beholde en endelig, uden for det Absolute faldende Realitet. At den sidste Antagelse er urimelig, maa Enhver indrømme, naar han betænker, at enhver nok saa relativ Realitet, der ikke har sin Grund i det Absolute, jo maa stille sig som Grændse mod det Absolute og derved gjøre det Absolute selv relativt. Hvad den første Antagelse derimod angaaer, er Sagen uendelig indviklet, efterdi Kategorierne Skin og Intet ere saa uendelig dialektiske.

Er det Relative: det Mangfoldige, det Vordende og Bevægede, for det Absolute Skin og Intet i den Forstand, at det er uden al Betydning, saa bliver det Absolute en Eenhed uden Skin af Mangfoldighed, et Værende uden Skin af Vorden, et Hvilende uden Skin af Bevægelse, altsaa en tom Abstraction. Skulle Kategorierne Skin og Intet derimod forstaaes saaledes, at Relativiteten med sin Mangfoldighed af vordende Ting og bevægede Elementer, vel ikke har umiddelbar Tilværen overfor det Absolute, men dog hører med som Moment i dets Væsen, da vil Spørgsmaalet om, hvad et Moment er, og hvilken Gyldighed Momenterne af det Mang-

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 281—82.

foldige, det Vordende og Bevægede maae kunne have i, ved og for det Absolute selv, jo være af et saadant Omfang, at dets Besvarelse gaaer i Eet med en gjennemgaaende Begrebsudvikling og forudsætter en Grundideernes Logik.

Spørgsmaalet om det Absolute maa i høieste Instans falde sammen med Spørgsmaalet om det Virkelige, det i alle Henseender fuldkomne Virkelige. Det første store Bidrag til en Bestemmelse af Problemet maae vi da søge hos Aristoteles. Aristoteles gjør med Rette den Fordring, at Energie skal være Ideens høieste Udtryk, det Absolute den fuldkomne Virkelighed (θεοῦ ἐνέργεια ἀθανασία, τοῦτό δ' ἐστι ζωὴ ἀΐδιος). Men da han, ifølge sin Opfattelse af Materien og det Endelige, maatte lægge et aldeles eensidigt Eftertryk paa Modsætningen mellem det Mulige (τὸ δυνάμει ὄν) og det Virkelige (τὸ ἐνεργείᾳ ὄν), saa ledtes han herved til at nedsætte Bevægelsen til en endelig Mellembestemmelse imellem den potentielle og den actuelle Væren (καὶ γὰρ ἔστιν ἡ κίνησις ἐνέργειά τις ἀτελὴς μέντοι). Den fuldkomne Energie skulde altsaa være en Virkelighed uden Mulighed, en Virken uden Bevægelse. Den Modsigelse, herved fremkommer, er saa indtrængende, saa smidig og bevægelig, at hverken Dogmatismen eller Kriticismen er istand til at magte den. Først med den hegelske Logik er der aabnet en Udsigt til Modsigelsens Løsning.

Naar man har bebreidet Hegel, at han i sin Logik har lagt Vorden, Mangfoldighed, Bevægelse og Mulighed ind i det evige Væsen, da forraade Bebreidelser af denne Art aabenbart en temmelig grov Misforstaaelse. For at fatte, hvor plump Misforstaaelsen er, behøver man blot at lægge Mærke til, at alle de Endelighedsbestemmelser af Vorden, Forandring, Bevægelse o. s. v., som høre med i Begrebsudviklingen, absolut ophæves i den absolute Idee. Vistnok tales der i Hegels Logik om Ideens Vorden, men der vises tillige, at Ideen, der selv ophæver denne sin Vorden, er i evig Væren.

Istedenfor at bebreide Hegel, at der ikke er Væren, Hvile og Ubevægelighed nok i hans bevægede Idee, maae vi tvertimod fremhæve, at han ved Afslutningen af det logiske Kredsløb ender med en altfor umiddelbar Væren, en Væren, der mangler den absolute Energie.

Idet Hegel beskriver sin Methode, beskriver han væsentlig Energien. „Die Bereicherung geht an der Nothwendigkeit des Begriffes fort, sie ist von ihm gehalten, und jede Bestimmung ist eine Reflexion in sich. Jede neue Stufe des Außersichgehens, das heißt der weitern Bestimmung, ist auch ein In-sich-gehen, und die größere Ausdehnung ebenso sehr höhere Intensität. Das Reichste ist daher das Konkreteste und Subjektivste, und das sich in die einfachste Tiefe Zurücknehmende das Mächtigste und Uebergreifendste. Die höchste zugeschärfteste Spitze ist die reine Persönlichkeit, die allein durch die absolute Dialektik, die ihre Natur ist, ebenso sehr Alles in sich befaßt und hält, weil sie sich zum Freisten macht, — zur Einfachheit, welche die erste Unmittelbarkeit und Allgemeinheit ist." *) Hermed er det Høieste udtalt, som nogen Philosophie nogensinde vil formaae at fremstille. Men naar Kredsbevægelsernes Resultat nøiagtigere skal angives, saa slappes Spændkraften, og den umiddelbare, om end uendelig indholdsrige Væren viser sig da mere som Væren end som Virken. „So ist denn auch die Logik in der absoluten Idee zu dieser einfachen Einheit zurückgegangen, welche ihr Anfang ist; die reine Unmittelbarkeit des Seyns, in dem zuerst alle Bestimmung als ausgelöscht oder durch die Abstraktion weggelassen erscheint, ist die durch die Vermittelung, nämlich die Aufhebung der Vermittelung zu ihrer entsprechenden Gleichheit mit sich gekommene Idee." **).

Skal Forholdet mellem det Absolute og det Relative i

*) Subjkt. Logik S. 349. Werke 5ter Bd.
**) Subjkt. Logik S. 351—52. Werke 5ter Bd.

Væren og Vorden, i Hvile og Bevægelse, Virken og Liden alsidig udvikles, da maa det først og sidst fremhæves, at her er to Slags Væren og to Slags Vorden, to Slags Hvile og to Slags Bevægelse, en ideel og en reel, og at denne Fordobling netop bestaaer i og ved den allerede fra flere Sider belyste Modsætning imellem Ideal- og Realsystemet. Til Modsætningen imellem de to Systemer svarer en væsentlig Modsætning imellem to Ideeriger. Hvad en saadan Modsætning har at betyde, kan paa dette Trin, om end kun foreløbig, paavises, naar vi stille de reale Grundideer: den kosmologiske, den geologiske og den biologiske Idee eller Livsideen, imod de ideale Ideer: Viden, Magt og Sandhed. At paavise, hvorledes denne Modsætning forudsætter Eenhed og gaaer op i Eenhed, er at paavise, hvorledes Ideernes Energie reflecterer sig i Functionernes Energie. En saadan Reflexion er mere end en i abstract Væsenhed totaliseret Reflexion; den har i sine Totaliteter alle Begrebets saavel antilogiske som logiske Momenter; den er som begribende Totalitetsreflexion en Begriben af concrete Slutninger.

Den kosmologiske Idee har, som allerede viist, sin Realitet i Slutningen:

$$S - A\varkappa - O\varkappa,$$

den geologiske i Slutningen:

$$S - A\gamma - O\gamma,$$

den biologiske i Slutningen:

$$S - A_0 - O_0.$$

Er her nu et System af Slutninger, da maa ikke blot enhver af disse Slutninger for sig være et System, men de maae for Eenhedens Skyld tilsammen udgjøre et System af Systemer. Dette skeer da derved, at deres Mellemled $A\varkappa$, $A\gamma$, A_0 igjen danne Extremer og Mellemled, og deres Extremer $O\varkappa$, $O\gamma$, O_0 Mellemled og Extremer med hinanden indbyrdes. Sættes saaledes $A\varkappa$ og A_0 som Extremer med $A\gamma$ som Mellemled, da er herved betegnet, at Organismens

Anlæg formedelst Jordklodens Anlæg allerede er anticiperet i Verdensbygningens Anlæg. Sættes $O\varkappa$ og O_o som Extremer med $O\gamma$ som Mellemled, da er herved betegnet, at Organismens Existens paa Jordkloden absolut maa være betinget af den Verdensbygning, hvorunder Jordkloden hører. Sættes S og O_o som Extremer, ikke med A_o, men med $A\gamma$ som Mellemled, da er hermed udtalt, at Livet i den existerende Organisme maa have en i den absolute Selvhed reflecteret, men ifølge Jordklodens eiendommelige Anlæg eiendommelig individualiseret Selvhed, o. s. v. Men hvormange Omsætninger vi end foretage, saa er og bliver det dog kun Overblik, og vi vilde uundgaaelig falde tilbage til en hegelsk Schematisme, dersom vi ikke udtrykkelig kunde faae hver Slutning i hvert af Systemerne motiveret ved en særegen Udvikling af Functionernes tilsvarende Energie.

At Slutningssystemerne absolut maae udgjøre en Eenhed, vil med andre Ord sige, at Idealsystemet selv maa være Systemernes System. Idealsystemets Eenhed er, ifølge Begribningens første Phase, en Videnseenhed formedelst Magten; den uendelig indholdsrige Videnseenhed er, som ideel Magteenhed, en Eenhed i uendelig Energie: denne uendelige Energie er Aandens Idee. Men Slutningssystemernes energiske Eenhed kan kun bestaae i en virkelig Mangfoldighed af særskilte Systemer, idet hvert System igjen bestaaer af særskilte Slutninger, og hver Slutning af særskilte Totaliteter. At Eenheden, den absolute Selveenhed, er energisk, og Functionerne i Slutningssystemerne væsentlig Selvhedsfunctioner, udtrykkes da middelbart derved, at Mangfoldigheden i Slutningernes reale Forskjellighed virker med en saadan Energie, at Functionerne forvandle sig til Andethedsfunctioner; denne Slutningernes Mangfoldighed tilhører Realsystemet. Realsystemet er, ifølge Begribningens anden Phase, et Magtens Rige formedelst Viden: Energien i dette Magtens Rige er Naturens Idee.

Ligesom Aandens Idee har sin uendelige Energie i et System af Slutningssystemer, hvori Magtens Idealitet tjener Viden, saaledes har Naturens Idee sin Energie i et System af Slutningssystemer, hvori Viden er Moment for Magtens Realitet; her er Forskjel imellem Væren og Væren, Bevægelse og Bevægelse, Energie og Energie: i Aandens Rige er enhver Realbevægelse Ideebevægelse; i Naturens Rige er enhver Ideebevægelse Realbevægelse. De to forskjelligartede Bevægelsesrækker ere ingenlunde parallelt løbende; men ligesom enhver af Rækkerne for sig skrider frem gjennem Slutninger og igjennem Slutningssystemer bøies om i et Kredsløb, saaledes skride ogsaa Rækkeforbindelserne frem gjennem Slutninger og bøies gjennem Slutningssystemer om i et Kredsløb. At Planten spirer, voxer, blomstrer, sætter Frugt o. s. v., udtrykker Ideebevægelsen i Form af Realbevægelse. Realbevægelsen er ikke en blot udvortes Bevægelse i Rummet; den gaaer igjennem Slutninger og Systemer af Slutninger: i denne Totalitetsbevægelse har Naturideen sin Energie. Men den spirende, voxende, blomstrende Plante er et Exemplar; Exemplaret forudsætter Individualideen, som igjen forudsætter Artsideen, som igjen forudsætter Slægtsideen o. s. v. Den hertil svarende Totalitetsbevægelse gaaer ligeledes igjennem Slutninger og Systemer af Slutninger; men Bevægelsen er en Reflexionsbevægelse: den uendelige Energie, hvormed Reflexionsbevægelsen er reflecteret i evig Viden, er Aandsideens Energie. At begge Bevægelser, hver med sin Energie, gribe ind i hinanden og — gjennem evig Erindren og timelig Frembringen — gaae over i hinanden, beroer da endelig ogsaa paa Slutninger og Systemer af Slutninger; thi Arten kan, naar det skal skee i al Umiddelbarhed, ligesaa lidt frembringe Exemplaret, som Exemplaret kan frembringe Arten.

Kun i Sammenslutning med Naturideen har Aandens Idee sin Sandhed; kun i Sammenslutning med Aandens Idee har Naturideen Sandhed: Sandhedens Idee er altsaa

Eenhed af Naturens og Aandens Idee; men denne Eenhed er, vel at mærke, en totaliseret Eenhed, en Slutningseenhed. Som totaliseret Eenhed er Slutningseenheden begrundet i en totaliseret Modsætning: Sandhedens Idee er altsaa Modsætningen af Naturens og Aandens Idee; men den totaliserede Modsætning er en Slutningsmodsætning og just derved en totaliseret Eenhed.

Saalænge Sandhedsideen, Logikens allerconcreteste Grundidee, endnu ikke har naaet sin fulde Udvikling, vil Forholdet imellem Aand og Natur umulig kunne opklares. Den eensidig gjennemførte Idealisme er væsentlig Spiritualisme; den eensidig gjennemførte Realisme er væsentlig Naturalisme. Da enhver af disse Theorier har Ideen og i Ideen den hele Tilværelses Totalitet paa sin eensidige Maade, maa enhver af dem, forsaavidt den vil være consequent, bevæge sig i sin Kreds; det er aldeles umuligt at gjøre en Overgang fra den ene til den anden. „Sandhedens Idee er Eenheden af Naturens og Aandens Idee; Naturen og Aanden ere i Sandhed Eet": hermed begynder saavel Spiritualismen som Naturalismen. Den i og for sig sande Grundsætning forvandskes nemlig ved to falske Forklaringer. „Ere Naturen og Aanden i Sandhed Eet, saa maa Naturen absolut have sin Sandhed i Aanden; har Naturen sin Sandhed i Aanden, saa maa Aanden nødvendig være det Oprindelige, Naturen det Afledede; er Naturen det Afledede, saa har den kun Realitet i det Timelige, altsaa en underordnet og forsvindende Realitet." Dette er Spiritualismens Forklaring. — „Ere Aanden og Naturen i Sandhed Eet, saa maa Aanden, der jo har Naturen til Forudsætning, absolut have sin Sandhed i Naturen; har Aanden sin Sandhed i Naturen, saa er Naturen det Oprindelige, Aanden det Afledede; er Aanden det Afledede, saa har den vel en evig Idealitet i den evige Natur, men dens Existens er timelig som Sjælen, forgængelig som det organiske Individ." Dette er Naturalismens Forklaring.

Har en Tænker først sat sig fast i den eensidige Spiritualisme, saa er det ham umuligt at erkjende Naturens Oprindelighed; er han bleven hildet i Naturalismens Forudsætninger, da vil det være ham ligesaa umuligt at anerkjende Aandens Oprindelighed. Den sunde Menneskeforstand, der har naturligt Blik for alle afstikkende Eensidigheder, men ikke er udviklet til at gaae tilbunds i Undersøgelserne, vil holde paa Naturen og protestere mod Spiritualismen; men den vil naturligviis ogsaa holde paa Aanden og protestere mod Naturalismen.*)

Men naar Spiritualismen er consequent fra sit Synspunkt og Naturalismen fra sit, medens den uklare Halvdualisme er overfladisk og inconsequent, hvorledes skal man da kunne godtgjøre, at den consequente Eensidighed virkelig er eensidig og i sin Eensidighed uholdbar? Svar: ved Consequensen selv! Ideernes Energie maa prøves paa Functionernes Energie.

Den consequente Spiritualisme kan nemlig ikke undlade at svække den materielle Andethed, der afgiver de exacte

---

*) „Grundspørgsmaalet bliver altsaa dette: hvilken Form, Nødvendighedens eller Frihedens, er Ideens oprindelige Form? I Nødvendighedens Form er Ideen Natur, i Frihedens Form er Ideen Aand; Spørgsmaalet kan altsaa fremstilles saaledes: er det Naturriget, der er det Oprindelige, Aanden det Afledede, eller er det omvendt Aandens Rige, der er det Oprindelige, Naturen det Afledede? Eller dersom man opfatter Forholdet saaledes, at Naturen ligesaa nødvendig maa have Aanden, som Aanden igjen Naturen til sin Forudsætning, og følgelig ved at tillægge begge Riger samme Oprindelighed forudsætter en Naturens og Aandens Grundeenhed: saa spørges igjen, om der da, ifølge denne Grundeenhed, ikke ligesaavel gives en reel Modsætning mellem en ufuldkommen og en fuldkommen Natur som imellem relative ufuldkomne Aander og en absolut eller fuldkommen Aand?“ Forelæsn. over „Phil. Propæd.“ 1861—62 S. 138—39.

og physiske Functioners nødvendige Forudsætninger og Betingelser. For den spiritualistiske, naturforladte Reflexion maae alle Functioner vise sig som abstracte Selvhedsfunctioner; men abstracte Selvhedsfunctioner ere Intellectualfunctioner i eensidig logisk Form. Man behøver altsaa blot at skjærpe den Fordring, at Spiritualismen skal forklare Virkeligheden med dens Kjendsgjerninger, og man vil strax mærke Slapheden, det Overfsvævende, den fade Almindelighed, der er allermeest subjectiv, naar der allermeest sigtes paa det Objective. Det er denne Slaphed, vi i det Foregaaende have mærket os, naar det Dynamiske blev adskilt fra sit Mechaniske, det Ideelle fra sit materielle Grundlag. Er Spiritualismen paa denne Maade forvandlet til Intellectualisme, saa taber Aandens Idee sin Energie, og dermed falder Theorien.

Den conseqvente Naturalisme, som, vel at mærke, begynder med den reale Grundidee, nemlig med Naturideen, er fra sit Standpunkt opfordret til i al Virkelighed at erkjende og hævde Ideens Realitet. Drives Naturalismen nu ved sin egen uimodstaaelige Conseqvens til en Yderlighed, i hvilken den bliver nødt til at slippe Ideen og gribe den endelige Kjendsgjerning, da har den undergravet sig selv. Men mod en saadan Yderlighed vil den umulig kunne værge sig. Naturideen er i umiddelbar Forstand en Virkelighedens Idee; dens concrete Indhold er i de virkelige Kjendsgjerninger. Men just idet Ideens Indhold gaaer umiddelbart op i Kjendsgjerningerne, og de virkelige Kjendsgjerninger tilhøre Endeligheden og dermed Andetheden, forvandles Functionerne til Andethedsfunctioner. Naturalismen har nu Valget mellem Eet af Tvende: enten maa den, for at hævde sin Idee, holde sig til metaphysiske Almeenformer, eller gribe Virkeligheden i dens endelige Betingelser. Vælger den det første Alternativ, saa hjemfalder den til Mystiken: al abstract Naturmetaphysik er væsentlig Mystik. Realideen, hvis hele Spændkraft er betinget af den mystiske Gjæring, vil da være ligesaa

taaget, tvivlsom og tom, som de Gjæringsfunctioner, hvori den har sine dunkle Rørelser. Vælger Naturalismen det andet Alternativ, da tvinges den ind under Jagttagelser og Beregninger. Beregningsfunctionerne ere i Realitet mechaniske Andetheds-functioner: Naturalismen har da tabt sin Idee og er bleven en slet og ret Materialisme.

Naturalismen og Spiritualismen kjendes begge derpaa, at de opfatte Eenheden af Natur og Aand som en Væsens-eenhed, uden at opfatte den som en Slutningseenhed. Naar Eenheden af Natur og Aand sees i Sandhedens Idee som en Slutningseenhed, da først sees den som en sand concret Begyndelseseenhed. Men idet den concrete Begyndelseseenhed erkjendes for en Slutningseenhed, maa denne Slutningseenhed tillige erkjendes for en totaliseret Modsætning; Modsætningens ene Pol falder i Idealsystemet, den anden i Realsystemet. Ligesom Functionernes ideelle Energie i al Punktualitet er betinget af den materielle, og omvendt, saaledes er nu Ideernes ideelle Energie i Idealsystemet betinget af Ideernes materielle Energie i Realsystemet. Da nu de ideelle Ideers Energie er Aand, Realideernes Energie Natur, saa udgjøre Natur og Aand i Grunden eet Rige derved, at de i Virkeligheden udgjøre to Riger. I Naturens Rige forudsætter Ideens Energie overalt en endelig Adskillelse af Væren og Vorden, Hvile og Bevægelse, Mulighed og Virkelighed. Men i Aandens Rige forudsætter Ideens Energie derimod en uendelig reflecteret Eenhed af Væren i Vorden, af Hvile i Bevægelse, af Mulighed i Virkelighed.

De to Riger ere formedelst Aandens overgribende Magt i Sandhedens Idee eet Rige. Her er da i dette Dobbeltrige en Virkelighed, der i sin Forskjel fra Muligheden er Eet med Muligheden, fordi her er en Virkelighed, der i sin Eenhed med Muligheden har Muligheden til endelig Modsætning; her er i Aandens Rige en Eenhed, der i sin Selvbevægelse gjennem det Mangfoldige er ubevægelig, fordi her i Natur-

riget er en Mangfoldighed, hvori Bevægelsen ophæver Hvilen, og Hvilen omvendt Bevægelsen. Her er, med andre Ord, en Ideernes Energie i udvortes Virken og timelig Vorden, fordi her er en Ideernes Energie i inderlig Virken og evig Væren. Ja, saa gjennemgaaende er Fordoblingen, at den gaaer igjennem hele Ideeriget; thi Ideerne i den rene logiske Form, Idealsystemets almene Ideer, have deres ideelle Energie i en til Væren forvandlet Vorden, i en til Hvile forvandlet Bevægelse, medens Ideerne i den logisk-antilogiske Form, Realsystemets concrete Ideer, have deres materielle Energie i en til Vorden forvandlet Væren, i en til Bevægelse forvandlet Hvile. Da nu Modsætningen af ideelle og reelle Ideer overalt har sin Slutningseenhed og dermed sin concrete Begyndelseseenhed i Grundideerne, saa er Grundideernes Energie saavel i Aandens som i Naturens Rige en i sig uendelig fordoblet Energie; for Grundideernes Energie maae Spiritualismen og Naturalismen tilsidst bukke under.

Den sande Indsigt i Grundideernes Energie er betinget af en tilsvarende Indsigt i Functionernes Energie; men Functionernes Energie har hidtil kun tjent en Udvikling af Objectiveringen og den almindelige Objectivitet; det er ikke Objectiviteten i de existerende Objecter, men en Viden af den ved Objecterne bestemte Objectivitet, hvortil Udviklingen er naaet; en saadan Viden er i sin Almindelighed ontologisk-subjectiv; Functionerne af den almindelige Objectivitet ere alle Functioner af subjectiv Viden.

